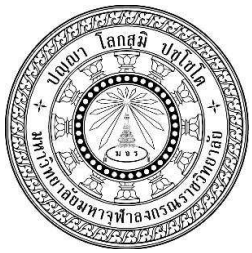

สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

THE MORAL STATUS AND RIGHTS OF ANIMALS IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

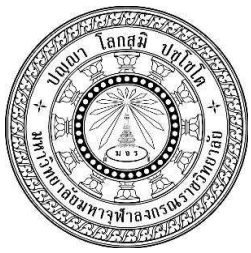

สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

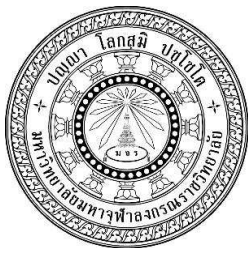

THE MORAL STATUS AND RIGHTS OF ANIMALS IN THERAVĀDA BUDDHISM

PRHAMAHA KHUNTONG KHEMSIRI (KAEWSAMUT)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2013

(Copyright of Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง “สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ..... ประธานกรรมการ

(พระเทพวิสุทธกวี, ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

นิมพรรณ รักแต่งาม กรรมการ

(ดร.หิมพรรณ รักแต่งาม)

..... กรรมการ

(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร. ประธานกรรมการ

ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ กรรมการ

ผู้วิจัย

พระมหาขุนทอง 18 ม.ค. 55

(พระมหาขุนทอง เขมสิริ/แก้วสมุทร์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย : พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร์)
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา), ดร.,
ป.ธ.๗, พธ.บ. (อังกฤษ), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
: ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์
ป.ธ.๖, พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับ ๑), M.A., M.Phil,. Ph.D. (ปรัชญา)
วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๗

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษา ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลจากการศึกษาพบว่า

๑) สัตว์เดรัจฉานนั้นมีลักษณะสำคัญเชิงชีววิทยาหรือวิวัฒนาการ ร่างกายของสัตว์จึงมีองค์ประกอบซับซ้อนมากมายเหมือนกับมนุษย์ มีความเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในองค์แห่งชีวภพเช่นเดียวกับมนุษย์และพืช มนุษย์ยกสถานภาพตนเองเป็นศูนย์กลางของโลกด้วยเหตุผลและภาษาจึงจัดให้สัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์ การทารุณกรรรมสัตว์ เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ การลักลอบจับสัตว์ หรือการแข่งขันสัตว์ เป็นต้น มีสาเหตุภายนอกจากเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและประเพณี ปัญหานี้มีผลกระทบต่อกฎหมายและศีลธรรม เพราะขาดกฎหมายสิทธิของสัตว์ จึงมีการเรียกร้องจากองค์กรหรือสมาคมต่าง ๆ แนวคิดที่นำมาสนับสนุนคือ ๑) ทฤษฎีสิทธิของสัตว์ (Animal Rights Approach) โดย ปีเตอร์ ซิงเกอร์ นักสิทธิสัตว์ที่คัดค้านการทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกประการ ซิงเกอร์โต้แย้งกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์และไม่มีสถานภาพทางศีลธรรม จึงเห็นว่าสัตว์ควรมีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์และมีสิทธิทางศีลธรรม เพราะพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมและความรู้สึกที่ไม่แตกต่างจากมนุษย์ ซิงเกอร์ได้เสนอทางออกไว้หลายอย่าง เช่น ล้มเลิกการใช้สัตว์ทดลอง การดักจับสัตว์ และการบริโภคมังสวิรัติ เป็นต้น ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนั้น มีทั้งที่เห็นด้วยคือไม่ควรทารุณกรรมต่อสัตว์ และคัดค้านกลุ่มสิทธิของสัตว์คือมองเพียงแค่ระบบย่อยเรื่องเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของระบบนิเวศวิทยาแนวลึกเพียงอย่างเดียว และเสนอหลักการที่เป็นองค์รวมเพื่อระบบนิเวศวิทยาแนวลึก ทุกชีวิตมีความสำคัญเท่าเทียมกันและมีสิทธิเท่ากันจึงควรที่ร่วมกันปกป้องระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด

๒) การทารุณกรรมต่อสัตว์นั้นเกิดขึ้นมานาน สาเหตุแห่งปัญหาภายในนั้นคือ โลภะ โทสะ และโมหะ สัตว์นั้นไม่มีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้เพราะข้อจำกัดด้านร่างกายและด้านจิตใจ แต่สัตว์ก็มีพฤติกรรมคุณค่าเชิงศีลธรรม เช่น ๑) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี ๒) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ ๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต ซึ่งเป็นการให้สถานภาพทางศีลธรรมกับสัตว์อย่างชัดเจน ส่วนสิทธินั้นไม่มีในพระพุทธศาสนาซึ่งกล่าวถึงหน้าที่มากกว่า เช่น หลักทิศ ๖ หรือเมตตากรุณา เป็นต้น แต่สิทธิก็เข้ากันได้กับเรื่องหน้าที่ ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต : สิทธิทางธรรมชาติซึ่งขยายครอบคลุมสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิตามกฎหมาย เป็นการให้ความคุ้มครองสัตว์ เช่น ให้อิสรภาพ ความเท่าเทียมกัน และการคุ้มกันทางศีลธรรม ๒) กรรม : สิทธิทางศีลธรรมของสัตว์ สัตว์ที่ทำกรรมแล้วย่อมสมควรที่จะได้รับผลของการกระทำนั้นด้วย ดังนั้น สัตว์จึงมีอีกสิทธิหนึ่งคือสิทธิในทางกรรม

๓) พระพุทธศาสนาเน้นที่เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาและแก้ไขที่ตัวเหตุปัจจัยด้วยตัวของมนุษย์เองเป็นหลัก วิธีการแก้ไขปัญหาคือให้ใช้หลักคำสอน วิธีการ และการประยุกต์ใช้คำสอนเพื่อปฏิบัติต่อสัตว์ เช่น ความเมตตากรุณา การไม่เบียดเบียน และกฎแห่งกรรม เป็นต้น ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เป็นจริง กล่าวคือ ๑) การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง ๒) การบริโภคเนื้อสัตว์ ๓) การค้าขายสัตว์ ๔) การใช้สอยเฟอร์นิเจอร์เกี่ยวกับสัตว์ และ ๕) การใช้สัตว์ทดลอง

สรรพสัตว์ย่อมรักชีวิตตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ พระพุทธศาสนาคัดค้านการฆ่าและการทารุณกรรมต่อสัตว์ โดยเสนอศีลปาณาติบาตและกรรมเพื่อคุ้มครองชีวิตของสรรพสัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน และให้สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิแก่สัตว์ ดังนั้น เมื่อนำมาปฏิบัติเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีและกฎหมายแล้ว สามารถที่จะลดการทารุณกรรมต่อสัตว์ได้

Dissertation Title : The Moral Status and Rights of Animals in Theravãda Buddhism

Researcher : Phramaha Khuntong Khemsiri (Kaewsamut)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna), Dr., Pali VII, B.A. (English), M.A., (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Veerachart Nimanong

Pali VI, B.A. (First Honor)., M.A., M.Phil., Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : 17 March 2014

ABSTRACT

This research aims to: 1) to study the concept of moral status and rights of animals; 2) to analyze the moral status and rights of animals in Theravada Buddhism; and 3) to propose the approach on how to treat animals according to Theravada Buddhism.

From the research, it was found that

1) all animals have certain biological characteristics, distinctive developments as well as relatively complicated structure like humans. They are part of the ecosystem in the same natural organism as humans and plants. However, humans consider themselves as the center of the universe because of logic and languages. Thus, they categorize animals to be lower than themselves. Exploitation of animals for trading, capturing or competition is for economical, social, cultural and traditional reasons. This existing problem apparently has direct impact on moral and legal principles because animals have no rights according to the humans' law. Hence, there are many organizations and institutions rise up to protect animals. The following are approaches to support the idea: 1) Animal Rights Approach by Peter Singer, an animal rights protector, who objected to all animal abuses. Singer debated with those who consider humans as the center of the universe, categorize

animals as lower caste than humans and no equal moral status as humans. He believed that animals should have equal rights and status as humans because their behaviors expressly convey moral value. In addition, their feelings are by no means less than those of humans'. Singer proposed many solutions to the problems such as imposing sanction on animal testing, animal trap as well as promoting vegetarian consumption, etc. There are two different views as far as the environmental concept: one does not approve animal abuse and the other objects to the animal protection group. This latter view considers animal to be only one part of environmental concept and proposes approaches for the protection of environmental system. These approaches aim to treat all lives to be as important and sustain equal rights to protect their environments and nature to the best of their ability.

2) Animal abuse has existed for such a long time. The root cause of the problem is humans' greed, anger and delusion. Animals could not attain wisdom because of their structure of body and mind although some of their behaviors could be considered decent. For instance, 1) their ability to perform good deeds; 2) their accumulated deeds from their past lives; and 3) their feeling of happiness, suffering and self-protection. These ethical behaviors are clearly regarded as moral status for animals. Other than rights, Buddhism refers to duty and responsibility that one should share and act towards each other, for example, code of morality for the laity or loving-kindness and compassion. The right or duty as mentioned above are 1) killing: the natural right that protects one's life, the right to live and the lawful right is the right to protect animals according to the first precept. It is the right for animals to have freedom, equality and protection according to the Buddhist morals. 2) Volitional Action: The animals' moral rights. Those who perform a volitional action should result the same action in return. Hence, the animals should also have this volitional action right.

3) Buddhism emphasizes the cause and effect theory. One should resolve problem resulting from one's own action. The solution to the problem is to apply the Buddhist teachings and methods on how to behave towards the animals, for instance, loving-kindness and compassion, non-exploitation and law of action, etc.

The Buddhist principle can be used to apply to the real life situation such as 1) caring for animals 2) meat consumption 3) animal trade 4) animal furniture 5) animal testing.

All beings love their lives, enjoy happiness and hate suffering. Buddhism opposes killing and animal abuse. The religion proposes 'Abstain from Killing' precept, law of action to protect one's life from exploitation as well as moral status and rights to animals. If one relates the practice with the theory and regulations, the rate of animal abuse can be substantially reduced.

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้ประเสริฐ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย จึงทรงพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยอาตมภาพนิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนเล่าเรียนหลวง ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่อาตมภาพอย่างหาที่สุดมิได้

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้นี้ อาตมภาพขออัญเชิญอานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดอภิบาลประทานพรให้พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระเกษมสำราญ มีพระพลานามัยแข็งแรง เจริญพระชนมสุขทุกสถาน สถิตเป็นมิ่งขวัญของปวงประชาทั่วหล้า ทรงหยั่งรู้พระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทอญ

ขอถวายพระพร

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร์)
พระนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจากคณาจารย์และกัลยาณมิตรหลายท่าน ดังนี้

ขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการในการสอบทุกท่าน

ขอบพระคุณพระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร. ประธานที่ปรึกษาฯ ที่ท่านเมตตาช่วยควบคุม/ตรวจสอบ/ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณ ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ อาจารย์ที่ปรึกษาฯ ที่ท่านเมตตาช่วยดูแลตรวจสอบและให้คำแนะนำด้านต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ด้วยความเต็มใจทุกครั้ง

ขอบพระคุณ พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ดร., คณาจารย์ และคณะเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย/เจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่านที่ให้คำแนะนำในการเรียนตลอดหลักสูตร และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการทุกประการ

กราบขอบพระคุณพระเทพวิสุทธิโมลี (อุทัย อุทโย ป.ธ.๙) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ พระครูภัทรกิตติสุนทร เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ที่เมตตาให้ที่พักและการสนับสนุนขณะทำการวิจัย กราบขอบพระคุณพระราชธรรมสารสุธี (ธีรงฺกุโร ป.ธ.๙) วัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง) รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พระครูสิริจันทวิสิฐ และกัลยาณมิตรทั้งหลายที่ให้การสนับสนุนและกำลังใจอันดีงาม และขอบคุณพระมหาบุญศิริ ปุญญวโส พระกฤดนัย กิตฺติวุฑฺโฒ วัดพระพิเรนทร์ ที่ช่วยในการพิมพ์และเก็บข้อมูลต่าง ๆ อนึ่ง ขอบคุณพระครูปลัดอัครเดช อคฺคเตโช และคุณสุธาทิพ โชคสมอทอง ที่ถวายพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏฯ จำนวน ๙๑ เล่ม

อนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อผ่าน แก้วสมุทร์ คุณแม่พิมพ์ แสงดี คุณสมร-คุณเสงี่ยม-คุณเสถียร-คุณสันธนา-คุณวัฒนา แก้วสมุทร์ คุณพ่อทองแดง-คุณแม่คำวัน ผ่านสุข อาจารย์น้อย ทองสา คุณธาริณี วรรณทอง และญาติสนิทมิตรสหาย อุบาสกอุบาสิกชาวบ้านหนองเต่า ชาวบ้านอะลาง ชาววัดพระพิเรนทร์ และชาววัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง) ทุกท่านที่ให้การสนับสนุนและกำลังใจด้วยดี อนุโมทนาขอบคุณ ดร.ภัทรนิธิ์ วิสุทธิศักดิ์ และครอบครัว ที่ถวายหนังสือสิทธิของสัตว์และความอุปถัมภ์นานาประการ คุณอินทิรา นวสัมฤทธิ์ คุณอภิชาติ พรสี่ และกัลยาณมิตร ป.เอก ทั้งหลาย ที่ถวายความอุปถัมภ์และให้กำลังใจเสมอมา และครอบครัวกุลีธรรมและสิทธิจรรยากุลที่ถวายพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจในความอุปถัมภ์ เมตตาปรานี และน้ำใจอันเปี่ยมด้วยความห่วงใย จึงขอขอบพระคุณ อนุโมทนาขอบคุณทุกท่านทั้งที่ปรากฏนามและไม่ปรากฏนามเป็นอย่างยิ่ง ขอบุญกุศลและคุณพระศรีรัตนตรัย จงเป็นพลวปัจจัยปกป้องคุ้มครองทุกท่านให้มีความสุขความเจริญในชีวิตหน้าที่การงาน มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย สมหวังในสิ่งที่ปรารถนาทุกประการ และขอผลแห่งความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ จงบังเกิดมีแก่สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุทร์)

๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	**๑**
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๗
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์	**๑๙**
๒.๑ ลักษณะสำคัญของสัตว์ในธรรมชาติแวดล้อม	๑๙
๒.๑.๑ ลักษณะเชิงวิวัฒนาการ	๒๑
๒.๑.๒ ลักษณะเชิงชีววิทยา	๒๒
๒.๒ การทารุณกรรมสัตว์และการแก้ไขปัญหา	๒๕
๒.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทย	๒๕
๒.๒.๑.๑ การทำทารุณในสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของครอบครอง	๒๗
๒.๒.๑.๒ การทำทารุณในสัตว์ที่มีเจ้าของครอบครอง	๒๙
๒.๒.๑.๓ วิธีการทำทารุณกรรมต่อสัตว์	๓๓
๒.๒.๑.๔ สาเหตุแห่งการทำทารุณสัตว์	๓๔
๒.๒.๒ การแก้ไขปัญหาทารุณกรรมสัตว์	๔๑
๒.๒.๒.๑ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์	๔๑
๒.๒.๒.๒ การก่อตั้งองค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์	๔๓
๑. องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งประเทศไทย	๔๔
๒. สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย	๔๕
๓. สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย	๔๘

๒.๒.๒.๓ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันทารุณสัตว์ ๕๑
๑. ประมวลกฎหมายอาญา ๕๑
๒. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ๕๒
๓. ร่าง พ.ร.บ. ป้องกันทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพแก่สัตว์ ๕๓
๒.๒.๒.๔ สถานสงเคราะห์สัตว์ในสังคมไทย ๕๖
๒.๓ แนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๕๙
๒.๓.๑ แนวคิดสิทธิของสัตว์ (Right Based Approach) ๕๙
๒.๓.๑.๑ การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง : ภูมิหลังแนวคิด ๖๐
๒.๓.๑.๒ สถานภาพทางศีลธรรม สิทธิของสัตว์ และแนวทางออก ๖๘
๒.๓.๒ แนวคิดกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ๗๙
๒.๓.๒.๑ ความหมาย ๗๙
๒.๓.๒.๒ หลักการพื้นฐานด้านนิเวศวิทยาแนวลึก ๘ ประการ ๘๒
๒.๓.๒.๓ จิตสำนึกเชิงนิเวศ : ทางออกจากปัญหา ๘๗
๒.๔ สรุป ๙๒

บทที่ ๓ วิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๙๕
๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๙๕
๓.๑.๑ ลักษณะทั่วไปของสัตว์ ๙๕
๓.๑.๑.๑ ความหมายของสัตว์ ๙๕
๓.๑.๑.๒ ประเภทของสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๙๗
๓.๑.๒ พฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์ ๑๐๓
๓.๑.๒.๑ พฤติกรรมของสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ๑๐๓
๓.๑.๒.๒ พฤติกรรมสัตว์ในอรรถกถาชาดก ๑๐๔
๓.๑.๓ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๑๑
๓.๑.๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรม ๑๑๒
๓.๑.๓.๒ สถานภาพทางธรรมชาติ ๑๒๓
๓.๒ การทารุณกรรมสัตว์และเกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม ๑๓๐
๓.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๑๓๐
๓.๒.๑.๑ การเบียดเบียนสัตว์ด้วยการบูชายัญ ๑๓๑
๓.๒.๑.๒ พุทธบัญญัติในการห้ามทารุณกรรมสัตว์ ๑๓๔
๓.๒.๑.๓ การค้าขายเนื้อกับการทารุณชีวิตสัตว์ ๑๓๗
๓.๒.๑.๔ การบริโภคเนื้อกับทารุณกรรมสัตว์ ๑๓๘
๓.๒.๑.๕ เฟอร์นิเจอร์หนังสัตว์กับการทารุณกรรม ๑๔๑
๓.๒.๒ สาเหตุแห่งการทารุณกรรมสัตว์ ๑๔๓
๓.๒.๒.๑ อกุศลมูล : มูลเหตุหรือต้นสายปลายเหตุแห่งปัญหา ๑๔๓

๓.๒.๒.๒ กิเลส ๓ ประการ ๑๔๕
๓.๒.๒.๓ อคติ ๔ ประการ ๑๔๖
๓.๒.๒.๔ วิบัติ ๖ ประการ ๑๔๖
๓.๒.๓ เกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรมจริยธรรม ๑๔๘
๓.๒.๓.๑ องค์ประกอบในการพิจารณาการตัดสิน ๑๔๘
๓.๒.๓.๒ เกณฑ์การตัดสินทางศีลธรรม ๑๕๑
๑. เกณฑ์หลัก : วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจ ๑๕๑
๒. เกณฑ์รอง : วินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ ๑๕๒
๓.๒.๓.๓ เป้าหมายในพระพุทธศาสนา ๑๕๓
๓.๒.๔ วิธีการแก้ปัญหาแบบพระพุทธศาสนา ๑๕๔
๓.๓ สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๕๙
๓.๓.๑ ความหมายและประเภทของสิทธิ ๑๖๑
๓.๓.๒ สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๖๕
๓.๓.๒.๑ ปาณาติบาต : สิทธิตามธรรมชาติของสัตว์ ๑๖๗
๓.๓.๒.๒ กรรม : สิทธิในทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนา ๑๖๙
๓.๔ สรุป ๑๘๑

บทที่ ๔ แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๘๓
๔.๑ วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๑๘๓
๔.๑.๑ วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๑๘๓
๔.๑.๒ วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแนวคิดทฤษฎี ๑๘๖
๔.๑.๒.๑ สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ๑๘๖
๔.๑.๒.๒ การเสนอแนวทางออกจากปัญหา ๑๘๘
๔.๒ แนวทางปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๙๑
๔.๒.๑ ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา ๑๙๑
๔.๒.๒.๑ หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ๑๙๒
๔.๒.๒.๒ ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา ๑๙๔
๔.๒.๒ หลักธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์ ๑๙๘
๔.๒.๒.๑ ระดับปัญญาภาวนา ๑๙๙
ก. ใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๒๐๑
ข. สัปปุริสธรรม ๒๐๓
๔.๒.๒.๒ ระดับจิตตภาวนา ๒๐๕
ก. เมตตา ๒๐๖
ข. อภิณหปัจจเวกขณะ : คำนึงถึงสูตรแห่งชีวิต ๒๑๒
๔.๒.๒.๓ ระดับสีลภาวนา ๒๑๔
ก. เน้นความมีระเบียบวินัย ๒๑๔

ข. กรุณา ๒๑๖
ค. อภัยทาน : เขตให้อภัยสำหรับสัตว์ ๒๑๗
๔.๒.๒.๔ ระดับกายภาวนา ๒๒๐
ก. ศีลธรรม ๒ ประเภท ๒๒๑
ข. อวิหิงสธรรม : การไม่เบียดเบียนสัตว์ ๒๒๓
๔.๒.๓ คนดีในสังคมพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒๒๖
๔.๒.๓.๑ คนดีเพราะมีธรรมประจำจิต ๒๒๗
๔.๒.๓.๒ คนดีเพราะยึดหลักกรรม ๒๒๘
๔.๒.๓.๓ คนดีเพราะมีศีลธรรม ๒๒๙
๔.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการปฏิบัติต่อสัตว์ ๒๒๙
๔.๒.๔.๑ รู้จักจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ ๒๓๐
๔.๒.๔.๒ ไม่ใช้วิธีการรุนแรงต่อสัตว์ ๒๓๑
๔.๒.๔.๓ กรณีในการประยุกต์ใช้หลักธรรม ๒๓๓
๔.๓ สรุป ๒๔๒

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ **๒๔๓**
๕.๑ บทสรุป ๒๔๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๒๕๐

บรรณานุกรม **๒๕๒**
ภาคผนวก **๒๖๔**
ประวัติผู้วิจัย **๒๗๙**

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการอ้างอิงถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยการระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม/ข้อ/หน้า ของพระไตรปิฎกเล่มนั้น ๆ เช่น **ที. สี.** (ไทย), ๙/๔๐๖-๔๔๓/๑๗๕-๑๙๖. วิธีการอ่าน คือ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๔๐๖-๔๔๓ หน้าที่ ๑๗๕-๑๙๖. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สฬา.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.ติก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ปญฺจก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ฉกฺก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ฉักกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.สตฺตก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	อัฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.นวก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)

องฺ.ทสก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกาทสก	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธัมมปท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	มหานิเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คัมภีร์อรรถกถาและปกรณวิเสส

อรรถกถาทั้งหมดที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อรรถกถาฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นการระบุถึงชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น **ที. สี. อ.** (ไทย), ๑๒/ ๑๙๑-๑๙๒. วิธีการอ่าน คือ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี (ฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๑๒ หน้า ๑๙๑-๑๙๒. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีดังนี้

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ..อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกาปาราชิกกัณฑ-สังฆาทิเสสาทิมหาวรรคาทิ อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
สำ.นิ.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	นิทานวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สำ.ข.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	ขันธวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สำ.ม.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	มหาวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ.ทุก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	ทุกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

องฺ.ติก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ.ปญฺจก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	ปัญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ.ฉกฺก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรถปูรณี	ฉักกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย		ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย		ชาตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิทเทสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	จูฬนิเทสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปกาสินี	ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทฺธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	มธุรัตถวิลาสินี	พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สํ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	อัฏฐสาลินีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

วิสุทฺธิ.	(ไทย)	=	วิสุทธิ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในโลกนี้ ไม่ได้มีสิ่งมีชีวิตคือมนุษย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมด้วย ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต กล่าวคือ สัตว์ทั้งหลาย พืช ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ในธรรมชาตินี้มีการแบ่งแยกเป็นเผ่าพันธุ์ของแต่ละชนิดอย่างละเอียดมากขึ้น เฉพาะสัตว์นั้นก็มีอยู่หลายประเภทด้วยกัน ทั้งสัตว์ปีก สัตว์บก สัตว์น้ำ และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ นับตั้งแต่มีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นในโลกเมื่อ ๔,๐๐๐ กว่าล้านปี มีวิวัฒนาการก่อเกิดความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตมาจนถึงปัจจุบันซึ่งคาดว่าอาจมีจำนวนมากถึง ๘ ล้านสปีชีส์ (species)[๑] ในเชิงทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution Theory) แล้ว ถือว่ามนุษย์นั้นเป็นวิวัฒนาการที่มาจากสัตว์ตระกูลลิงที่มีการเคลื่อนไหว การใช้สมอง การใช้มือ (ขาหน้า) และชีวเคมีของเลือด จากทางสรีรวิทยาและหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ พอที่จะยืนยันได้ว่ามนุษย์และสัตว์เป็นสายพันธุ์ในอาณาจักรเดียวกัน เพียงแต่มนุษย์มีวิวัฒนาการและการพัฒนาที่สูงขึ้น[๒] ความที่มนุษย์และสัตว์มีวิวัฒนาการแบบเชิงสัมพันธ์เช่นนี้ ทำให้มีการศึกษาแบบเจาะลึกลงไปอีกว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ มนุษย์และสัตว์ต่างก็พึ่งพาธรรมชาติ ใช้สอยวัตถุดิบจากธรรมชาติ กิน อยู่ และดำรงชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ เมื่อโลกพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น มนุษย์ก็อาศัยสัตว์เป็นอาหาร เป็นวัตถุดิบ เป็นแรงงาน และเป็นความเพลิดเพลินหรือเป็นสัตว์เลี้ยง ซึ่งประโยชน์ที่กล่าวนี้จะปะปนกันในสัตว์ตัวเดียวไม่ได้แยกขาดทีเดียวนัก เช่น วัวและควาย เป็นต้น[๓] การพึ่งพาอาศัยในรูปแบบดังกล่าว ไม่ได้มีความสลับซับซ้อน เป็นไปอย่างเรียบง่าย การค้าขายหรือการฆ่าสัตว์เพื่อผลประโยชน์ก็ไม่ได้เป็นไปอย่างเข้มแข็ง สัตว์หลายชนิดแม้จะสูญพันธุ์ไปก็เป็นเพราะการทำลายจากธรรมชาติหรือสัตว์นั้นไม่อาจดำรงเผ่าพันธุ์ของตนเองไว้ได้ ไม่ได้เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ฝ่ายเดียว มนุษย์จึงพึ่งพาสัตว์ในรูปแบบเป็นแรงงานหรือสัตว์เลี้ยงด้วยการให้ความรักและการดูแลเอาใจใส่อย่างดี เพราะเป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้ในการที่มนุษย์จะต้องพึ่งพาสัตว์ในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตของตนเอง นอกจากจะมีอาชีพอย่างอื่น

มนุษย์สามารถนำสัตว์มาเลี้ยงเป็นเพื่อนเพราะความน่ารักหรือเพราะรักษ์สัตว์ เช่น สุนัข แมว และนก เป็นต้น สัตว์เหล่านี้เป็นจำนวนมากเมื่อหมดความน่ารักหรือหมดความรักต่อสัตว์แล้วก็

---

[๑] ผศ.ศิริเพ็ญ สุภัทราวิวัฒน์, **อาณาจักรสัตว์ (Animal Kingdom),** (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

[๒] ขจิตพรรณ อมรปาน, "การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

[๓] นิธิ เอียวศรีวงศ์, **(ต่าง) คิดในคอก (ตน) ว่าด้วยวัฒนธรรมและวิธีคิด,** (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

มักถูกทอดทิ้งไว้ให้เป็นสัตว์จรจัดเร่ร่อนซึ่งสร้างปัญหาให้กับสังคมอย่างมาก และมักจะถูกทารุณกรรม นอกจากนี้ก็มีสัตว์ที่ถูกนำมาใช้ในการทดลอง และเกมกีฬา การที่สัตว์ถูกถูกทอดทิ้งจึงมักจะถูกจับเพื่อนำไปขาย มีบางส่วนนำไปทำเป็นอาหารที่นิยมกัน เช่น การลักลอบค้าขายสุนัข เป็นต้น ธุรกิจด้านนี้ส่งผลกำไรอย่างมหาศาลในแต่ละปี สุนัขจากที่เคยเป็นสัตว์เลี้ยงเป็นเพื่อนก็กลายเป็นอาหารโอชะสำหรับคนบางกลุ่ม ดังข้อความที่ว่า

> สุนัขหรือที่เรียกกันอย่างติดปากว่า “หมา” ที่ได้ชื่อว่าเป็น “เพื่อนที่จงรักภักดี” ที่สุดของมนุษย์ จนบางคนอาจจะเกิดความรู้สึกว่า “มันไม่มีความคิดเห็นเป็นของตัวเองอะไร ๆ ก็กระดิกหางว่าดีไปหมด” แต่ก็มีแต่ “หมา” นี่หละ ที่สามารถพลีชีพเพื่อปกป้องนายอันเป็นที่รักของมันได้ มีข่าวให้เห็นบ่อยครั้งตามหน้าหนังสือพิมพ์ ที่สุนัขสละชีวิตตัวเองเพื่อช่วยผู้เป็นนาย ใครเล่าจะเสียสละได้อย่างเขา แต่วันนี้ ในยุคสมัยใหม่นี้ สิ่งตอบแทนที่เขาได้รับจากความเป็นมิตรเป็นทาส ได้พลิกผันกลายเป็นอาหารให้เจ้านาย ให้คนได้อิ่มหนำสำราญกัน (ถือว่า “เสียสละพลีชีพ” เพื่อผู้อันเป็นที่รักได้ไหม) ยกตัวอย่าง ประเทศที่นิยมกินหมาอันดับต้น ๆ ของโลก เกาหลี จีน เวียดนาม ลาว กัมพูชา ขาดไม่ได้เลยก็ไทยเราเองด้วย เห็นได้ตามต่างจังหวัดไม่ว่าจะเอาหมาแลกกะละมัง หรือขายหมากันตรง ๆ บรรทุกกันเป็นคันรถกระบะเลยก็มี ส่งขายภาคอีสานหรือข้ามประเทศกันเลย[๔]

จะเห็นได้ว่า ยังมีความนิยมรับประทานสุนัขกันอยู่เป็นจำนวนมาก สุนัขเหล่านี้จึงเป็นทั้งอาหารสำหรับผู้ที่นิยมรับประทานและเป็นสินค้าสำหรับผู้ขายดังที่ปรากฏเป็นข่าวหน้า ๑ อยู่หลายสัปดาห์เกี่ยวกับการลักลอบขนสุนัขข้ามฝั่งแม่น้ำโขงที่จังหวัดนครพนมและที่อื่น ๆ[๕] การเอาสุนัขแลกกะละมังหรือขายกันตรง ๆ ก็มี การจับและขนส่งบรรทุกเป็นคันรถกระบะส่งขายภาคอีสานหรือข้ามประเทศ ทำกันเป็นธุรกิจเป็นจำนวนหลายสิบล้านบาทในแต่ละปี เพื่อนำไปทำเป็นอาหารของผู้ที่ชอบรับประทานในแต่ละประเทศดังกล่าว การขนส่งสุนัขเป็นจำนวนมากเข้าข่ายเป็นการทารุณกรรมสัตว์อย่างมากกล่าวคืออยู่กันในกรงอย่างแออัดจนกระทั่งมีบางตัวเสียชีวิตหรือเมื่อถูกเจ้าหน้าที่ตามจับก็มักจะถูกถีบลงไปขวางทางเจ้าหน้าที่ สุนัขจึงต้องรับเคราะห์หลายทางเพราะคนขาดเมตตากรุณา และเมื่อถูกจับนำมาเป็นของกลางก็ไม่มีที่พักพิงอย่างเพียงพอ ศูนย์พักพิงสุนัขและสัตว์ที่เป็นของกลาง มักจะต้องผ่านขั้นตอนหลายประการจนกระทั่งหมดคดีความจึงสามารถที่จะปล่อยให้ผู้รักสัตว์รับไปเลี้ยงหรือปล่อยเป็นอิสระ อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นภาระของทางเจ้าหน้าที่หลายประการในการที่จะต้องเลี้ยงดูของกลางมีชีวิตเหล่านี้อันมีจำนวนมาก ทั้งอาหาร การพยาบาล ผู้ดูแล ก็มักจะมีจำนวนจำกัด อีกอย่างหนึ่ง ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นมีความซับซ้อนและสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่าง

---

[๔] ลิตเติลแคท (Littlecat) แปลและเรียบเรียง, **เขาก็หนึ่ง เราก็หนึ่งชีวิต,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เจียระไน, ๒๕๕๑), หน้า ๕๙-๖๐.

[๕] ไทยรัฐออนไลน์(www.thairath.co.th), จนท.นครพนมสกัดจับ ๖ ล้อขนสุนัขขายข้ามชาติ, **ไทยรัฐออนไลน์** : http://www.thairath.co.th/content/region/193445 [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕], เดลินิวส์ออนไลน์ (www.dailynews.co.th), จับได้อีกรถขนสุนัขศาลลงโทษเด็ดขาดทั้งจำทั้งปรับ, **เดลินิวส์ออนไลน์** : http://www.dailynews.co.th/thailand/148268 [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕].

มาก เพียงแค่ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าและการล่าสัตว์ป่านั้นก็เป็นปัญหาที่เกี่ยวโยงกันหลายประการ กล่าวคือความยากจนขาดแคลน เห็นแก่ผลประโยชน์ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความมักง่าย และจิตใจที่ขาดเมตตากรุณา[๖]

สุนัขเหล่านี้ส่วนหนึ่งจึงต้องพยายามที่จะมีชีวิตอยู่ให้ได้ท่ามกลางความเดือดร้อนหลายประการ อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐก็จะต้องสูญเสียงบประมาณเป็นจำนวนมากในการดูแลรักษา เป็นประเด็นที่จะต้องหาทางออกหรือช่วยกันป้องกันในการดูแลเพื่อนร่วมโลกที่นับวันยิ่งจะถูกกระทำทารุณกรรมรุนแรงมากขึ้น และไม่แน่ว่าอนาคตสุนัขไทยก็อาจสูญพันธุ์ไปหรือไม่ก็อาจมีจำนวนจำกัดถึงขั้นประกาศเป็นสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ก็ได้เหมือนกับสัตว์อื่น ๆ ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว ดังนั้น สำหรับผู้เลี้ยงสุนัข ผู้ที่การนิยมรับประทานเนื้อสุนัข และผู้ค้าขายสัตว์ จึงต้องตระหนักให้มากว่าเป็นประโยชน์ของธรรมชาติและเป็นหน้าที่ที่จะต้องคอยช่วยกันพิทักษ์ให้พ้นจากการกระทำทารุณกรรมสัตว์ด้วย การเรียกร้องจากผู้รักสัตว์ รวมทั้งสมาคมพิทักษ์สัตว์ ไม่ให้มีการทารุณกรรมสัตว์หรือเลิกการรับประทานเนื้อสัตว์จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและดำเนินไปอย่างเข้มข้นทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศที่มีมานานแล้ว[๗]

นอกจากสุนัขและแมวแล้ว สัตว์ที่มักจะกล่าวถึงกันมากที่สุดในสังคมไทยอีกชนิดหนึ่งก็คือช้างซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของไทย กระทั่งถูกนำไปเป็นสัญลักษณ์บนธงชาติไทย ช้างมีความสำคัญในการกอบกู้อิสรภาพของไทย ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ช้างก็นับว่ามีความสำคัญทางด้านยุทธหัตถีช่วยรบในศึกสงครามหลายคราจนกระทั่งรักษาบ้านเมืองไว้ได้[๘] ปัจจุบันนอกจากศูนย์คชบาลและปางช้างแล้ว ก็ไร้ความสำคัญที่ผู้คนจะหันมาสนใจช้างอีกต่อไป ทำให้มีควาญช้างหรือปางช้างนำช้างออกมาเร่ร่อนหากินในเมืองใหญ่ เพื่อชีวิตของควาญช้างและช้างด้วยจะได้อยู่ได้ แต่วิธีดังกล่าวก็มักจะถูกมองว่าแฝงไปด้วยผลประโยชน์มากกว่าเป็นความรักช้าง โดยเฉพาะเมื่อช้างถูกนำมาเร่ร่อนในป่าคอนกรีตยามแดดร้อนหรือฝนตกซึ่งจะต้องทุกข์ทรมานอย่างมากสำหรับช้าง ๑ เชือก และเมื่อเกิดอุบัติเหตุจากหล่ม ถูกหนามหรือเหล็กที่วางอยู่ทิ่มแทง ตกมัน การขนส่งช้าง หรือต้องแสดงตามความต้องการของผู้ชม ก็มักจะทุกข์ทรมานมากกว่า

ส่วนช้างป่า การจำกัดบริเวณที่เป็นที่ทำกินของชาวบ้านที่แวดล้อมด้วยรั้วไฟฟ้าหรือรั้วที่ทำการป้องกันช้าง ทำให้ช้างหากินยากลำบากจำเป็นต้องรุกรานพื้นที่นั้นเพื่อการหากิน จึงมักปรากฏข่าวอยู่บ่อยครั้งถึงเรื่องช้างถูกไฟช็อตหรือถูกทำร้ายจากเจ้าของไร่ เมื่อย้อนกลับในอดีตประเทศไทยเคยมีกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าบางชนิดนั้นมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สัตว์ป่าที่ได้รับการคุ้มครองก็คือ ช้างป่าและควายป่า เพราะสัตว์สองชนิดนี้เป็นสัตว์เศรษฐกิจ

---

[๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ-ธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๒๕.

[๗] เอ็มเอสเอ็นออนไลน์ (http://th.msn.com/), กลุ่มคนรักสัตว์ยื่นหนังสือสถานทูตเกาหลีใต้ขอให้ยุติทานเนื้อสุนัข-แมว, **เอ็มเอสเอ็นออนไลน์** : http://news.impaqmsn.com/articles.aspx?id=497053&ch=gn1, [๘ สิงหาคม ๒๕๕๕].

[๘] สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร, **คืนช้างให้ธรรมชาติ คืนธรรมชาติให้ช้าง,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักเทศกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙-๒๖.

ช้างใช้ทำงานได้หลายอย่างและใช้ในการสงครามได้ จึงมีความสำคัญมาก ช้างทั้งประเทศถือเป็นของหลวง มีเจ้าพนักงานช้างคอยติดตามโขลงช้างตลอดเวลา[๙] นอกจากนี้ยังมี พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕[๑๐] ประมวลกฎหมายอาญาและข้อบัญญัติของแต่ละจังหวัดที่ให้การคุ้มครองสัตว์

สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (World Society for the Protection of Animals หรือ WSPA) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนนานาชาติ ที่มีสมาชิกระดับท้องถิ่นเข้าร่วมกว่า ๘๐๐ องค์กรจากกว่า ๑๕๐ ประเทศ WSPA ได้จัดทำโครงการรณรงค์ลงนามสนับสนุน “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ (Universal Declaration on Animal Welfare หรือ UDAW)” ด้วยการนำรายชื่อของประชาคมโลกจำนวน ๑๐ ล้านรายชื่อ ยื่นต่อองค์การสหประชาชาติ (UN) ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อโน้มน้าวให้รัฐบาลนานาประเทศตระหนักถึงความสำคัญของสวัสดิภาพสัตว์ในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิต มีความรู้สึก สามารถรับรู้ถึงความเจ็บปวดและความยินดีได้ พร้อมแสดงให้รัฐบาลเห็นว่าสวัสดิภาพสัตว์เป็นสิ่งจำเป็น และควรพิจารณาออกปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ โดยให้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติระหว่างประเทศ มีผู้ร่วมลงนามจาก กลุ่มศิลปินนักร้อง นักแสดง และบุคคลที่มีชื่อเสียงในวงสังคม ภารกิจเหล่านี้ ได้แก่ การคุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์เลี้ยง คุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์ป่า คุ้มครองสัตว์เลี้ยงในระบบฟาร์ม ช่วยเหลือสัตว์ในภาวะภัยพิบัติ สร้างความตระหนักรู้ และโครงการ UDAW[๑๑] ภารกิจของสมาคมพิทักษ์สัตว์ในแต่ละประเทศจึงต้องพยายามทำงานอย่างหนักเพื่อผู้คนเข้าใจสัตว์และเข้าใจถึงสิทธิของสัตว์ที่จะต้องได้รับการปฏิบัติในระดับที่สมควรคือไม่ถูกทารุณกรรม

กลุ่มแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลหรือของโลก (Anthropocentrism) มีทัศนะว่า สิ่งเหล่าอื่นรวมทั้งสัตว์มีขึ้นมาก็เพื่อรับใช้มนุษย์ สัตว์จึงมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์อย่างชัดเจน มนุษย์มีสถานภาพสูงกว่าและเป็นผู้มีสิทธิเท่านั้น สัตว์ย่อมไม่มีสิทธิอะไร กลุ่มนี้เรียกอีกอย่างว่า กลุ่มเผ่าพันธุ์นิยม (Specieism)[๑๒] เป็นภูมิหลังของกลุ่มแนวคิดพื้นฐานสิทธิของสัตว์ (Right-Based Approach) ซึ่งมีทอม รีแกน (Tom Regan) และ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) เป็นแกนนำสำคัญ กลุ่มนี้โต้แย้งแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และมองว่าสัตว์ก็ควรที่จะมีสถานภาพเท่า

---

[๙] ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, **ช้างในชีวิตของผม,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๙), หน้า ๕๒-๕๓.

[๑๐] ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์ (www.thailandlawyercenter.com), พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕, **ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์**: http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538975456&Ntype=19 [๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

[๑๑] องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (www.wspathailand.org), ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์, **องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก** : http://www.wspathailand.org/wspaswork/udaw/Default.aspx [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕]. วิกิพีเดีย (www.wikipedia.org), สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก, **วิกิพีเดีย** : http://th.wikipedia.org/wiki [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

[๑๒] Peter Singer, **Animal Liberation,** Updated Edition (Harper Collins Publishers : the United States of America, 2009), pp. 213-248, David Kinsley, **Ecology and Religion-นิเวศวิทยากับศาสนา** ลภาพรรณ ศุภมันตรา แปล, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗๖-๓๗๗.

เทียมกันกับมนุษย์ เนื่องจากสัตว์มีความสามารถที่จะรู้สึกเจ็บปวดหรือสุขได้ สัตว์จึงควรมีสิทธิได้เท่าที่มนุษย์จะพึงจัดให้ได้ และสัตว์ไม่ควรต้องทนทุกข์ทรมานหรืออย่างน้อยที่สุดมีสิทธิไม่ต้องทนทุกข์ทรมาน มนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อสัตว์อย่างไม่ทารุณ ซิงเกอร์เสนอให้งดเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์และหันมาทานมังสวิรัติแทน[๑๓] สถานภาพและสิทธิของสัตว์ในกลุ่มนี้จึงค่อนข้างชัดเจน แต่กลุ่มนี้ก็เป็นเพียงระบบย่อยระบบหนึ่งในธรรมชาติเท่านั้น แนวคิดกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology)[๑๔] จัดเป็นกลุ่มที่มองแบบองค์รวมทั้งหมด มีทัศนะว่ามนุษย์ยังมีความจำเป็นต้องบริโภคเนื้อสัตว์อยู่ ความจำเป็นนี้ยังครอบคลุมไปถึงกรณีอื่น เช่น การควบคุมการแพร่เชื้อจากสัตว์สู่มนุษย์หรือการควบคุมประชากรของสัตว์บางชนิดที่มากเกินไปอาจทำลายระบบนิเวศได้ เป็นต้น ต้องมองให้อย่างองค์รวมเพื่อความอยู่รอดของสรรพสิ่ง กลุ่มนี้จึงยอมรับว่าสัต์เป็นมีสถานภาพเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมและมีสิทธิได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ต่อมา แนวคิดของทั้งสามกลุ่มนี้ได้นำไปสู่ประเด็นเรื่องกฎหมายและการจัดการเรื่องสัตว์และระบบนิเวศวิทยาในหลายประเทศ

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ ที่เชื่อมโยงสังคมให้เกิดความสันติสุขและยังครอบคลุมไปถึงสรรพสัตว์ดังที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ หลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานคือศีลข้อปาณาติบาต อันหมายถึง การไม่ทำลาย (ฆ่า) ชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นหรือสัตว์อื่น ๆ ศีลข้อนี้มีหลักการสำคัญที่สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิของสัตว์อย่างมากที่สุด เพราะครอบคลุมทั้งในด้านขอบเขต (เกณฑ์ตัดสิน) เจตนารมณ์ โทษ และแนวคิดว่าด้วยการฆ่า[๑๕] มุ่งที่จะคุ้มครองสัตว์ทุกชนิดไม่ให้ถูกฆ่าหรือทำลาย เมื่อเปรียบเทียบชีวิตระหว่างมนุษย์กับสัตว์แล้วก็นับเป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกันคือรักสุขเกลียดทุกข์ ในหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรีมีอธิบายเพิ่มว่า การทำชีวิตให้ตกล่วงหรือให้ถึงแก่ความตาย ซึ่งมิได้หมายเอาเฉพาะการฆ่าให้ตายเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการทำร้ายร่างกาย (ทำให้พิการ ทำให้เสียโฉม ทำให้เจ็บปวดลำบาก) และการทรกรรม (ใช้งานหนัก กักขังนำไป เล่นสนุก และผจญสัตว์)[๑๖] ศีลห้าจึงเป็นหลักการที่ยอมรับเรื่องสถานภาพของสัตว์อย่างชัดเจนและศีลข้ออื่นอีกหลายประการที่ทรงบัญญัตินั้นก็ช่วยควบคุมและป้องกันมิให้ทารุณสัตว์ ด้วยสอนให้เมตตากรุณาที่จะอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย ต้องมองให้เห็นถึงความรักในชีวิตของสัตว์ รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ในทัณฑวรรค ขุททกนิกาย มีพุทธพจน์ ว่า

---

[๑๓] Tom Regan and Peter Singer, **Animal Rights and Human Obligations,** Second Edition, (Printed in the United States of America, 1989), pp. 4-5. ผศ.มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕-๗๙. และ ขจิตพรรณ อมรปาน, "การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง" **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๑๕-๑๖.

[๑๔] David Kinsley, **Ecology and Religion-นิเวศวิทยากับศาสนา** ลภาพรรณ ศุภ-มันตรา แปล, หน้า ๓๘๕-๓๘๖.

[๑๕] ดร.อำนาจ ยอดทอง, "แนวคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม", ใน **พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ,** วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า**,** (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕), : ๒๘๖-๒๘๘.

[๑๖] แก้ว ชิดตะขบ รวบรวมและเรียบเรียง, **คมและลึกในวิชาวินัยธรรมศึกษาชั้นตรี,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

> สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย... สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต บุคคลนำตนเองเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า...ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน ไม่ใช้ท่อน ไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข[๑๗]

ข้อความข้างต้นนั้น มุ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงชีวิตของสัตว์อื่น และทรงสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติต่อสัตว์เหมือนกับปฏิบัติต่อตนเองนั่นคือทุกสรรพชีวิตย่อมรักชีวิตของตนเอง จึงไม่ควรทำร้ายหรือใช้ให้คนอื่นทำร้ายสัตว์อื่น นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวจากชาดกที่สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายมีคุณค่าด้านการทำความดี ละเว้นความชั่วร้าย ชาดกเหล่านี้มุ่งเน้นให้เห็นถึงการที่มนุษย์จะต้องเปลี่ยนมุมมองใหม่ให้ความสนใจในเรื่องพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรม สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์มากขึ้น ดังนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องอหิงสาก็ดี เมตตาธรรมก็ดี กรุณาธรรมก็ดี เบญจศีลเบญจธรรมก็ดี ล้วนเป็นคำสอนที่มุ่งป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ส่วนหนึ่ง มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมโลกส่วนหนึ่ง เป็นการให้ความสำคัญกับการรักษาศีลและการปกป้องคุ้มครองส่งเสริมสัตว์ เพราะสัตว์ทั้งหลายมีสถานะทางจริยธรรมในด้านคุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และคุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต[๑๘] การจะกระทำได้ดังกล่าวต้องมาจากทัศนคติหรือท่าทีที่มนุษย์จะพึงมีต่อสัตว์ทั้งในแง่บวกและในแง่ลบ การมีท่าทีอย่างใดอย่างหนึ่ง จะส่งผลสะท้อนให้เกิดเป็นการปฏิบัติหรือการกระทำต่อสัตว์ทั้งหลาย นอกจากนี้ สัตว์ที่กระทำกรรมก็น่าที่จะได้รับสิทธิคือผลของกรรมนั้นด้วย สิทธิของสัตว์ในมุมมองพระพุทธศาสนาก็คือศีลข้อปาณาติบาต (สิทธิทางธรรมชาติ) และกรรม (สิทธิทางศีลธรรม) ส่วนการจะแก้ไขปัญหาการกระทำทารุณกรรมต่อสัตว์นั้น จึงต้องอาศัยกำลังหลายฝ่ายประสานให้เกิดพลังร่วมกันช่วยเหลือสรรพสัตว์ คือพลังของประชาชน พลังของรัฐ พลังของเอกชน และพลังของพระพุทธศาสนา อันเป็นหนทางที่จะช่วยพัฒนาให้คนลดความโลภเห็นแก่ตัวและความโหดเหี้ยม โดยปลูกฝังความเมตตากรุณาและศีลธรรมแก่ประชาชนทุกฝ่าย รวมทั้งให้มีปัญญามองเห็นคุณค่าของสรรพสัตว์อย่างแท้จริง[๑๙]

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเริ่มที่การศึกษาสภาพปัญหาการทารุณกรรมต่อสัตว์ องค์กรและสมาคม หลักกฎหมาย แนวคิดสิทธิของสัตว์ และนิเวศวิทยาแนวลึกอันเป็นทฤษฎีทางตะวันตกที่ให้สถานภาพ สิทธิ และแนวทางออกจากปัญหา จากนั้นจะศึกษาหลักพุทธธรรมที่เน้นให้เห็นถึงสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ และแนวทางปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยมองว่า การวิจัยเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

---

[๑๗] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙-๑๓๒/๗๒-๗๓.

[๑๘] เฉลิมวุฒิ วิจิตร, “สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕), : ๔๕.

[๑๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** หน้า ๒๒-๒๕.

จะตอบโจทย์คือเรื่องการทารุณกรรมสัตว์ สถานภาพทางศีลธรรม และสิทธิของสัตว์ได้ในระดับหนึ่ง และนำไปสู่ทางเลือกในการปฏิบัติต่อสัตว์ได้อย่างถูกต้อง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาเรื่องการทารุณกรรมต่อสัตว์ในปัจจุบันที่ถูกทารุณกรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสังคมไทยเป็นหลัก ซึ่งจากสื่อที่นำเสนอให้เห็นหลายช่องทางจะพบว่ามีการกระทำทารุณกรรมอยู่จริง มีการเรียกร้องให้ออกกฎหมายคือ พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ และศึกษาแนวคิดทฤษฎีสิทธิของสัตว์ของปีเตอร์ ซิงเกอร์ รวมทั้งศึกษาสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏในคัมภีร์และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท และด้านแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์นั้นจะเสนอแนวทางประยุกต์ใช้การปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ นักคิดทั้งหลายกล่าวถึงแนวคิดสิทธิของสัตว์ไว้อย่างไร มีความสำคัญอย่างไรบ้างและสถานการณ์ทารุณกรรมสัตว์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ไว้หรือไม่ คุณค่าชีวิตของสัตว์ทางสถานะดังกล่าวมีหรือไม่ อย่างไร

๑.๔.๓ แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **สัตว์** หมายถึง สัตว์เดรัจฉานที่มีปรากฏอยู่ในธรรมชาติ ประเภทสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่าทุกชนิด ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และสัตว์ปีก มีจำนวนมากกว่าสิบล้านสายพันธุ์ในโลกธรรมชาติ ซึ่งกำลังถูกคุกคามให้สูญพันธุ์ลงในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก อีกความหมายหนึ่งหมายถึง สิ่งมีชีวิตที่นอกจากมนุษย์และพืชซึ่งเป็นองค์ร่วมชีวภพเดียวกันในธรรมชาตินี้

๑.๕.๒ **การทารุณกรรมสัตว์** หมายถึง มีการกระทำความรุนแรงต่อสัตว์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในรูปแบบของการทุบตี เกมกีฬา การทดลองสัตว์ การเลี้ยงดูที่เข้าข่ายทารุณ หรือการค้าขายสัตว์ที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการทารุณสัตว์ที่เกิดขึ้นภายในประเทศไทย

๑.๕.๓ **สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท** หมายถึง หลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์คือศีลห้าด้วยพื้นฐานแนวคิดที่ว่า สัตว์เหล่านี้รักชีวิตของตนเองเช่นเดียวกับมนุษย์ มีความรู้สึกเจ็บปวด รู้สึกสุขเกลียด

ทุกข์ และมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรม และสถานภาพทางธรรมชาติคือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเป็นองค์ร่วมในชีวภพเดียวกับมนุษย์และพืช ทำให้สัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมอย่างชัดเจน ส่วนสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ สิทธิทางธรรมชาติ (ปาณาติบาต) และสิทธิในทางศีลธรรมคือศีลห้าและกรรม ทำให้สัตว์เมื่อทำกรรมแล้วต้องรับผิดชอบและได้รับผลของการกระทำด้วย

๑.๕.๔ **แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์** หมายถึง การมีทัศนคติหรือท่าทีการมองสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นเช่นใด ทั้งท่าทีเชิงบวก เชิงลบ หรือผสมผสานกันทั้งบวกและลบ ทัศนคติหรือท่าทีจะเป็นตัวกำหนดในการปฏิบัติต่อสัตว์ หลักคำสอนที่เป็นแนวทางให้เกิดการปฏิบัติ เช่น หลักเบญจศีล-เบญจธรรม เมตตา กรุณา อหิงสา และสติปัญญา เป็นต้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **เอกสารทั่วไป** เป็นกลุ่มที่เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของสัตว์ที่ตั้งอยู่บนฐานหลักเบญจศีล-เบญจธรรมในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเสนอแนวทางปฏิบัติต่อสัตว์ด้วยหลักเมตตา กรุณา อหิงสา และภาวนา ๔ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงสิทธิของสัตว์ไว้ในหนังสือ “ปัญหาของมนุษย์” ว่า พระธรรมนี้สร้างเรามาเพื่อให้เรามีธรรม สร้างมนุษย์มาเพื่อให้มีธรรม เมื่อมีธรรมแล้วก็จะได้แตกต่างจากสัตว์ ฉะนั้น เขาจึงมีคำพูดมาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ว่า “ธรรมนี้เพื่อความผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์” ถ้าท่องคาถานี้ไว้บ้างก็จะดีกว่า “อาหารนิทฺทาภยเมถุนญฺจ” การหาอาหารกิน การแสวงความสุขในการนอน การรู้จักขี้ขลาดวิ่งหนีอันตราย และการประกอบเมถุนธรรม “สามาญฺญเมตปฺปสุภินรานำ” สี่อย่างนี้มีเสมอกันระหว่างคนกับสัตว์ “ธมฺโม หิ เตสำ อธิโก วิเสโส” ธรรมะเท่านั้นที่จะทำความผิดแปลกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ “ธมฺเมน หีนา ปสุภิ สมานา” เมื่อเอาธรรมะออกไปเสียแล้ว คนก็เท่ากันกับสัตว์ มันมีใจความว่า ธรรมะนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์ ธรรมะสร้างคนขึ้นมาผิดจากสัตว์ก็เพราะว่า ต้องการให้คนมีธรรมะอย่างคน อย่างมนุษย์[๒๐]

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของศีล ๕ และการฝึกและพัฒนาตนของมนุษย์ไว้ว่า ในศีลข้อ ๑ นั้น เว้นฆ่ามนุษย์ก่อน พอเว้นฆ่ามนุษย์ได้แล้ว ต่อไปก็เว้นฆ่าสัตว์ที่มีคุณความดี สัตว์อะไรที่มีคุณความดีเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เราก็อย่าไปฆ่ามัน ท่านบอกว่าการฆ่าสัตว์ที่มีคุณมากมีประโยชน์มาก เป็นบาปมาก ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีโทษมากมีคุณประโยชน์น้อย ก็บาปน้อย อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ชาวพุทธเรามีหลักในการปฏิบัติต่อสัตว์ทั้งหลาย อย่างช้างนี้เรามีความใกล้ชิดกับมัน ได้อาศัยมันทำประโยชน์มามาก เราก็ไม่ควรไปรังแกมันหรืออย่างกระรอกเวลานี้เราไม่จำเป็นต้องเอาเป็นอาหารแล้ว เราก็ควรแสดงเมตตากรุณาได้เต็มที่ และมันก็จะเป็นเครื่องประดับในธรรมชาติที่สวยงามด้วย นี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติอย่างน้อยในขั้นต้นคือถือศีล ๕ ข้อที่หนึ่งว่าเราจะไม่รังแกสัตว์ เราไม่ไปทำร้ายมัน ได้แค่ศีล ๕ ข้อที่ ๑ นี้ ก็ช่วยรักษาสัตว์ได้มากมาย แต่นอกจากศีล ๕ แล้ว เรายังต้องพัฒนาคนต่อไปอีก การพัฒนาคนในทางพุทธศาสนาในแง่ที่เกี่ยวกับสัตว์ป่านี้มีหลายขั้น เริ่มด้วยการมีความรู้สึกที่ดีงามต่อสัตว์และป่า ความรู้สึกที่ดีงาม ส่วนหนึ่งก็คือการมอง

---

[๒๐] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕-๑๖.

ธรรมชาติในด้านดีงามงดงาม ในพระพุทธศาสนามีวรรณคดีต่าง ๆ ที่ให้คนมองธรรมชาติแวดล้อมในแง่ความสวยงาม อย่างในมหาเวสสันดรชาดก เช่น กัณฑ์จุลพนและมหาพน ซึ่งแต่ก่อนนี้ เอามาเทศน์มหาชาติกันทุกปี พอเทศน์มหาชาติก็มีการพรรณนาความงามของป่าและสัตว์ที่อยู่ในป่า ในด้านรูปบ้างเสียงบ้าง ทำให้เกิดความซาบซึ้งในในความงามของธรรมชาติทำให้เรารักสัตว์และมีความสุข เวลาเราเห็นธรรมชาติแวดล้อมสวยงามเราก็มีความสุข เราได้ความสุขจากธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งจากสัตว์ เช่น นกที่มีสีสันวรรณะต่าง ๆ ร้องส่งเสียงต่าง ๆ ในป่าในเขา เมื่อเห็นนกบินได้ยินเสียงนกร้องเราก็มีความสุข พอเรามีความสุขเราก็รักมัน ทำให้เราช่วยกันรักษาป่าและสัตว์ไว้ได้ วรรณคดีพุทธศาสนาเช่นเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกได้ปลูกฝังจิตใจให้คนไทยมีความรักในป่าดงพงไพรและสัตว์ป่าน้อยใหญ่ แต่เวลานี้เรื่องของวรรณคดีเหล่านี้กำลังเลือนลางจางไป เราจะทำอะไรทดแทนขึ้นมาได้ในเรื่องความรู้สึกต่อสัตว์ป่าในแง่ของความเมตตากรุณา การชื่นชมในความงาม ความรักสัตว์ การอยู่อย่างเป็นมิตร การช่วยเหลือ และอยู่อย่างไม่รังแกกัน[๒๑]

พระมหาอุทัย ญาณธโร ได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งปัญหาของสังคมและศีลธรรมใน “พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาการเมืองและสังคมของพระพุทธศาสนา” สรุปได้ความว่า เกิดจากมูลเหตุแห่งการเบียดเบียนกัน ๔ ประการ สำคัญ คือ (๑) มูลเหตุทางการขาดความสำนึกทางศีลธรรม การขาดความสำนึกทางศีลธรรมเป็นมูลเหตุเบื้องต้นของการเบียดเบียนอันเกิดจากตัณหา มานะ และทิฏฐิ (โลภ โกรธ หลง) (๒) มูลเหตุจากความจำเป็นหรือภาวะบีบคั้นและจากปัญหาของสังคม เช่น ความยากจน การไม่ควบคุมที่ต้นเหตุอย่างดีพอ การที่รัฐเพิกเฉยที่จะควบคุมแหล่งอบายมุข การมีสภาพจิตที่ผิดปรกติ สภาพความเสื่อมโทรมของสังคม ความเครียด และการไร้การศึกษา (๓) มูลเหตุเพราะหละหลวมของรัฐบาล การปล่อยปละละเลยไม่เข้มงวดทั้งในการกำหนดกฎระเบียบและปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ทำให้ประชาชนได้ช่องทางที่จะทำความชั่วร้ายโดยไม่หวั่นเกรงต่อกฎหมาย[๒๒]

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ผู้ที่เป็นนักอนุรักษ์สัตว์ได้ให้ทัศนะถึงการจำเป็นต้องมีกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันมิให้สัตว์สูญพันธุ์และถูกทำร้ายโดยเชื่อมโยงให้เห็นเหมือนกับป่าสมัยพุทธกาลว่า สงวนสัตว์ป่าไว้เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติ เรารักเราเสียดายและเราอยากสงวนสัตว์ป่าอันเป็นมรดกของชาติไม่ให้สูญสิ้นหมดพันธุ์ไป รักษามันไว้ให้ลูกหลานของคนไทยสมัยต่อ ๆ ไปได้พบได้เห็นกันบ้าง พ.ร.บ.คุ้มครองสัตว์ป่านี้ เมื่อประกาศออกใช้เมื่อไรแล้วเราจะได้จัดที่ที่ไม่ใคร่เป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกให้เป็นแหล่งสัตว์คือที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์ป่า ไม่ให้คนเข้าไปรบกวน แล้วเราจะจัดให้มีวนอุทยานอยู่โดยรอบ สำหรับให้ประชาชนได้นั่งรถยนต์ขับท่องเที่ยวเข้าไปชมเหล่าสัตว์ป่า เหล่าสัตว์ป่าเมื่อไม่ถูกยิงถูกฆ่า ไม่ถูกรบกวนอยู่หลาย ๆ ปีเข้าก็จะลดความดุร้ายหายตื่นคน และจะเชื่องช้าเข้าทุกที มันจะหากินหญ้ากินใบไม้เรื่อย ๆ ตามประสาของมัน ปล่อยให้คนขับรถลดเลี้ยวไปชมมันโดยไม่ตื่นกลัว นี่แหละเป็นความเพลิดเพลินเจริญหูเจริญตาของประชาชนชาวไทยในอนาคต ขอให้พวกเราประชาชนชาวไทยจงพร้อมใจกันขอร้องรัฐบาลให้มี พ.ร.บ. คุ้มครอง

---

[๒๑] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** หน้า ๓๖-๓๘.

[๒๒] พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔-๑๕๖.

สัตว์ป่าและจัดให้มีแหล่งสัตว์และวนอุทยานขึ้นเป็นเสมือนหนึ่งมฤคทายวันของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธศาสนาของเราด้วยเถิด[๒๓]

ฟื้น ดอกบัว ได้กล่าวถึงสิทธิของสัตว์ดิรัจฉานตามทัศนะพระพุทธศาสนาไว้ว่า สัตว์เดรัจฉานต่าง ๆ แม้จะมีความสุขบ้างจากเหตุทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว แต่โดยสภาวะตามความเป็นจริง สัตว์เดรัจฉานมีความทุกข์มากกว่าความสุข เพราะต้องคอยดิ้นรนแสวงหาอาหารหากินไปตลอดวัน ได้กินบ้าง ไม่ได้กินบ้าง อิ่มบ้าง ไม่อิ่มบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่รู้จักประกอบอาชีพและสะสมเสบียงกรังอย่างมนุษย์ หาได้มากก็กินอิ่ม ได้น้อยก็ไม่อิ่ม ไม่ได้เลยก็อด จะมีก็แต่สัตว์ที่คนนำมาเลี้ยงซึ่งโดยมากเป็นเป็ด ไก่ และสุกร เป็นต้น ที่เขานำมาเลี้ยงไว้เพื่อขายนำไปฆ่าเป็นอาหาร ซึ่งมันก็คงเห็นว่าไม่คุ้มค่ากับชีวิตของมันเลย และยังมีความทุกข์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเด่นมากของสัตว์เดรัจฉานนั้นก็คือความกลัว ความหวาดระแวงภัยอันตรายที่จะมาถึงตัว อันมาจากสัตว์ประเภทเดียวกันบ้าง ต่างประเภทบ้าง แต่ที่น่ากลัวมากที่สุด ก็ภัยอันตรายที่มาจากคน คนเป็นภัยที่ร้ายกาจที่สุดของสัตว์ กล่าวคือสัตว์ทั้งหลาย ต้องบาดเจ็บล้มตายมานักต่อนักแล้วจนกระทั่งสูญพันธ์ไปจากโลกก็มีมากมายหลายพันธุ์แล้ว ก็เพราะการฆ่าของคนนั่นแหละ สรุปแล้ว สัตว์เดรัจฉานนอกจากจะมีความทุกข์เพราะการหากินแล้ว ก็ยังต้องทุกข์เพราะความหวาดระแวงภัยอันตรายต่าง ๆ ซ้ำเติมเข้ามาอีกด้วย[๒๔]

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึงสรรพสัตว์ไว้ว่า ธรรมชาติที่ถูกมนุษย์ทำลายกลายเป็นมลภาวะทำให้สัตว์นั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย สัตว์ต่าง ๆ ที่ถูกจับขังกรงไว้ตามสวนสัตว์นั้นไม่เหมือนกับสัตว์ชนิดเดียวกันที่อยู่ตามธรรมชาติ มีจิตใจเปลี่ยนไป มีอากัปกิริยาและความประพฤติที่เปลี่ยนแปลงไปมากจนเทียบกันไม่ได้ เสือในป่าไม่เหมือนกับเสือที่เขาดิน ลิงในป่าก็ไม่เหมือนกับลิงในกรง ความเมตตากรุณา ความอ่อนโยนเผื่อแผ่หมดไป ความรักหมู่คณะและเห็นแก่ประโยชน์ของหมู่คณะหมดไป แม้แต่ความรักลูกเมีย ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงก็เริ่มจะหมดไป คงเหลือแต่ความรักตัวเอง ความอยากดีก็หมดไป เหลือแต่ความอยากดัง...ถ้าจะแก้ในทางวัตถุก็เห็นจะต้องทำให้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่จำเป็นมีมากขึ้น คือทำให้ที่ว่างสำหรับหายใจมีมากขึ้น ทำให้ต้นไม้และของเขียวมีมากขึ้น ทำให้แม่น้ำลำคลองสะอาดขึ้น ในทางใจก็เห็นจะต้องแก้ให้ธรรมมีมากขึ้นในใจของคนทั้งปวง ธรรมในศาสนาพุทธก็คือธรรมชาติ ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนก็คือความจริงแห่งธรรมชาติ[๒๕]

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงมาตรการการจัดการปัญหาคือการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ว่าหากสามารถทำได้ก็จะลดปัญหา แต่ถ้าทำไม่ได้ก็จะยิ่งเพิ่มปัญหา มาตรการ ๔ ประเภทนั้น สรุปได้ คือ (๑) มาตรการทางศาสนา (Religious measures) หมายถึง การอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในศาสนาเป็นเครื่องขู่คนให้เกิดความหวาดกลัว ไม่กล้ากระทำความชั่วและอยากทำ

---

[๒๓] น.พ. บุญส่ง เลขะกุล, **ธรรมชาตินานาสัตว์ ๒,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๙-๓๐๐.

[๒๔] ฟื้น ดอกบัว, **พุทธปรัชญาแห่งชีวิต,** (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕.

[๒๕] ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สรรพสัตว์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๕๔),หน้า ๘๕-๘๖.

ความดี (๒) มาตรการทางไสยศาสตร์ (Magical measures) มาตรการทางไสยศาสตร์มักจะอ้างอำนาจลึกลับอะไรบางอย่างที่สามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ (๓) มาตรการทางศีลธรรม (Moral measures) ได้แก่ มาตรการทางธรรมะและมาตรการทางศีล (๔) มาตรการของมนุษย์โดยตรง (Human measures) ได้แก่กฎหมาย กฎหมู่ และกฎมือ มาตรการดังกล่าวเห็นได้ทันทีว่ามาตรการทางศาสนาและศีลธรรม มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้คอยรักษากฎทางศีลธรรม ถ้าคนเชื่อและหวาดกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เขาก็จะไม่ทำชั่วและจะทำความดีโดยไม่คำนึงว่ามีกฎหมายหรือไม่ แต่ถ้าคนไม่เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กฎทางศาสนาและศีลธรรมก็ไม่มีความหมายอะไร เราจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้คนไม่ค่อยเชื่อในพระเจ้า เทพเจ้า ผี วิญญาณ บาป บุญ นรก สวรรค์ จึงกล้าทำความชั่วที่ผิดศีลผิดธรรมมากขึ้น ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายเข้าช่วยอีกแรงหนึ่ง แต่ถ้าคนไม่มีจิตสำนึกทางศาสนาและไม่มีศีลไม่มีธรรม กฎหมายก็จะไร้ความหมาย นอกจากจะจัดให้มีตำรวจคอยจับตาดูความเคลื่อนไหวของคนทุกคนอยู่ตลอดเวลาเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น กฎหมายกับศาสนาและศีลธรรมต้องอาศัยซึ่งกันและกัน[๒๖]

สมภาร พรมทา ได้กล่าวถึงจริยธรรม ๒ ประการคือจริยธรรมปัจเจกบุคคลและจริยธรรมสังคม โดยเฉพาะมุมมองที่เกิดจากความจำเป็นที่มนุษย์ต้องกินเนื้อสัตว์เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ย่อมมีความจำเป็นที่จะฆ่า แต่การฆ่าดังกล่าวก็ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า ทำไมชีวิตของคนเราจึงสำคัญกว่าชีวิตของสิ่งอื่น ชาวนาที่ตกปลาเพื่อกินเป็นอาหารสืบต่อชีวิตนั้นจำเป็นต้องทำเช่นนั้นก็จริงอยู่ แต่เหตุใดเราจึงจะคิดว่าชีวิตของชาวนานั้นสำคัญกว่าชีวิตของปลา จุดนี้ดูเหมือนนิกายเถรวาทจะมีความคิดที่มีเหตุผลที่สุด ฝ่ายเถรวาทคิดว่าในโลกนี้ไม่มีชีวิตใดมีค่ามากกว่าชีวิตใด ชีวิตมนุษย์มิได้มีค่ามากกว่าชีวิตของปลา ดังนั้น เมื่อชาวนาละเมิดชีวิตปลา เขาก็ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อการละเมิดนั้น พุทธศาสนาเถรวาทไม่ห้ามการตกปลากินเป็นอาหาร เพราะรู้ดีว่าเป็นความจำเป็นทางกายภาพ แต่สิ่งที่พุทธศาสนานิกายเถรวาทเรียกร้องก็คือ ความรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อการละเมิดชีวิตของปลานั้น มีข้อความในคัมภีร์ของนิกายเถรวาทกล่าวเอาไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายย่อมกลัวความตาย ย่อมรักชีวิต หากเราเอาตัวเองไปเปรียบเทียบกับสัตว์ทั้งหลาย เราจะรู้ว่าทำไมเราจึงไม่ควรฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย” การเอาตัวเองเปรียบเทียบก็คือการลองสมมติว่าหากเราเป็นปลา เราจะรู้สึกอย่างไรที่มีคนมาล่าเราไปเป็นอาหาร หรือหากเราเป็นหมู (จะเป็นแม่หมูหรือพ่อหมูก็ได้) เราจะรู้สึกอย่างไร เมื่อผ่านร้าน “หมูหัน” ที่มีลูกหมูน้อย ๆ ทั้งหลายถูกฆ่าแล้วก็หั่นขายเรียงรายเป็นแผงเต็มหน้าร้านเช่นนั้น[๒๗]

ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) นักสนับสนุนสิทธิของสัตว์ชาวตะวันตกที่เป็นที่ยอมรับในหนังสือ “Animal Liberation” ได้เสนอแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์คือความรู้สึกเจ็บปวด สัตว์ทุกตัวย่อมรักชีวิตของตนเอง จึงไม่ควรที่จะเน้นเฉพาะที่เกี่ยวกับมนุษย์หรือถือว่ามนุษย์เท่านั้นมีสิทธิหรือเป็นใหญ่ที่สุด แล้วกดสิ่งอื่นให้อยู่ต่ำกว่าจนกระทั่งสามารถฆ่าหรือทำ

---

[๒๖] แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘-๓๐.

[๒๗] สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

ทารุณได้ ในหนังสือเล่มนี้เขาได้เสนอทางออกอย่างกล้าหาญคือเรื่องการบริโภคมังสวิรัติที่กำลังเป็นที่นิยมกัน แต่ดูเหมือนเรื่องความเท่าเทียมกันหรือสิทธิของสัตว์นั้นดูจะโดดเด่นมาก โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าสัตว์ทั้งหมดมีความเท่าเทียมกัน เขากล่าวว่า "...ได้กล่าวถึงเรื่องนี้บ่อยครั้ง ซึ่งเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานในสัตว์ แต่ไม่เกี่ยวกับการฆ่าพวกเขา เป็นการละเลยอย่างจงใจต่อการประยุกต์ใช้หลักการของความเสมอภาคในเรื่องความทุกข์ทรมานที่มีอยู่ในทฤษฎีอย่างตรงไปตรงมาและเป็นธรรม ความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานเป็นสิ่งที่ไม่ดีในตัวของมันเองและควรจะป้องกันหรือทำให้ลดลงโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ เพศ หรือเผ่าพันธุ์ของผู้ที่ได้รับความทุกข์นั้น สิ่งที่เลวร้ายก็คือความเจ็บปวดขึ้นอยู่กับความรุนแรงและระยะเวลาที่ได้รับ ความเจ็บปวดที่มีความรุนแรงและยาวนานเหมือนกันจึงเป็นเรื่องเลวร้ายเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกของมนุษย์หรือสัตว์"[๒๘]

๑.๖.๒ **วิทยานิพนธ์** เป็นกลุ่มงานวิจัยที่เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของสัตว์ที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพทางศีลธรรม คุณค่าของชีวิตสัตว์ และการปฏิบัติต่อสัตว์ ความจำเป็นที่ต้องบริโภคเนื้อสัตว์และการฆ่าสัตว์ที่จำเป็นต้องฆ่าหรือทำลายได้ในบางกรณีที่จำเป็น ดังนี้

พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา) ได้กล่าวถึงคุณค่าของชีวิตสัตว์ไว้ว่า สัตว์ทุกชนิดย่อมมีคุณมีประโยชน์ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า หมู เป็ด ไก่ ทั้งที่เป็นสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า ในจำนวนและชนิดของสัตว์มากมายเหล่านี้ไม่สามารถทราบได้เลยว่า ชนิดไหนมีประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม บางชนิดก็ทราบได้ชัด เช่น วัว ควาย ทำประโยชน์ในการไถนาลากเกวียน ยิ่งไปกว่านั้นเนื้อของมันยังเป็นอาหารให้แก่มนุษย์อีกด้วย ช้างให้ประโยชน์ในการลากซุงและยกสิ่งของที่กำลังของมนุษย์ยกไม่ไหว ม้าทำประโยชน์ในการเป็นพาหนะ และหมู เป็ด ไก่ ให้ประโยชน์ในการเป็นอาหาร เป็นต้น และส่วนที่ถือว่าสัตว์ใด ๆ ที่มนุษย์ไม่ได้รับประโยชน์เลย ก็ถือว่าสัตว์นั้นมีคุณค่าต่อมนุษย์น้อย ดังนั้น การทำปาณาติบาตต่อสัตว์เหล่านั้น จะมีโทษมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่สัตว์นั้น ๆ ทำคุณประโยชน์ให้แก่มนุษย์เป็นประการสำคัญ[๒๙]

พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี ได้ทำการศึกษาเรื่องสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎกในจังหวัดกาญจนบุรีแล้วสรุปประเด็นไว้ดังนี้ (๑) ชาวพุทธมีการปฏิบัติต่อสัตว์ในชีวิตประจำวันถูกต้องตามหลักคำสอนในพระไตรปิฎกอยู่ในระดับดี โดยชาวพุทธยังให้ความสำคัญกับสัตว์ใหญ่มากกว่าสัตว์เล็กสอดคล้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่า การฆ่าสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง วัว ควาย บาปมากกว่าการฆ่าสัตว์เล็ก เช่น ยุง มด ปลวก แมลงต่าง ๆ เพราะสัตว์ใหญ่มีบุญคุณกับมนุษย์และความพยายามในการฆ่ามากกว่าสัตว์เล็ก (๒) ทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพของสัตว์ ชาวพุทธมีความเห็นทิศทางเดียวกับหลักคำสอนทางพระพุทธ ยกเว้นด้านการทำความดี พระพุทธศาสนามองว่าสถานภาพการเกิดของสัตว์ดิรัจฉานมีเผ่าพันธุ์เดียวกับมนุษย์ แตกต่างกันด้วยกรรมและวิบากกรรม โดยพระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ต้องการปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการสืบพันธุ์

---

[๒๘] Peter Singer, **Animal Liberation,** p. 17.

[๒๙] พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา), "ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

เช่นเดียวกับมนุษย์ เพราะสัตว์ประกอบด้วยกายกับจิต แต่ภพภูมิสัตว์ดิรัจฉานเกิดมาชดใช้กรรมมากกว่า สร้างกรรมใหม่ ทำให้สัตว์ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพียงแต่ทำความดีได้เพียงแค่สวรรค์สมบัติเท่านั้น (๓) ทัศนะเกี่ยวกับด้านสิทธิของสัตว์ ชาวพุทธมีความเห็นไปแนวทางเดียวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธบัญญัติ เมตตา และกฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนามองว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับมนุษย์ที่ชาวพุทธต้องดูแลรักษาตามพุทธบัญญัติด้วยศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ด้วยความเมตตากรุณาช่วเหลือสัตว์ที่ได้รับความทุกข์ทรมานและไม่รังแกสัตว์ เพราะมิฉะนั้น กรรมและวิบากกรรมจากการทรมานสัตว์และฆ่าสัตว์ ทำให้มนุษย์เกิดมาเป็นโรคมากและอายุสั้น มนุษย์จึงไม่มีสิทธิทำลายธรรมชาติด้วยกัน เพราะทั้งมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ[๓๐]

พระมหาภาสกรณ์ โกต้า ได้ศึกษาถึงปัญหาการบริโภคเนื้อสัตว์ว่าผิดหลักจริยศาสตร์พระพุทธศาสนาเถรวาทหรือไม่ ผลการศึกษาพบว่า ...ข้อกล่าวหาที่บอกว่าการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นการละเมิดศีลข้อว่าด้วยเรื่องปาณาติบาตยังมีน้ำหนักไม่พอ เพราะผู้บริโภคเนื้อสัตว์ที่คนอื่นฆ่าตายแล้วนั้นไม่อยู่ในขอบข่ายที่จะถูกตัดสินว่าทำปาณาติบาต และจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ก็ชี้ชัดว่าพระพุทธองค์และเหล่าพระพุทธสาวกในครั้งพุทธกาลฉันเนื้อและปลาเพราะดำรงชีพด้วยการบิณฑบาต ...ข้อถกเถียงเรื่องการบริโภคและไม่บริโภคปลาและเนื้อมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลและยังคงมีอยู่ในสังคมชาวพุทธ โดยกลุ่มผู้ที่ไม่คัดค้านต่างเห็นตรงกันว่าการบริโภคปลาและเนื้อไม่ผิดศีลข้อปาณาติบาตเพราะผู้กินไม่ได้ฆ่าเอง แต่ก็ยอมรับว่าการกินปลาและเนื้อเป็นสาเหตุให้มีการฆ่าสัตว์ ส่วนกลุ่มที่คัดค้านการบริโภคปลาและเนื้อให้เหตุผลว่า การบริโภคเนื้อสัตว์ผิดศีลข้อปาณาติบาต และเป็นเหตุให้เกิดวงจรการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อหยุดวงจรดังกล่าว มนุษย์ต้องงดเว้นจากการบริโภคเนื้อสัตว์ ...พุทธจริยศาสตร์เถรวาทมีท่าทีต่อการบริโภคหรือไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ในฐานะที่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ถ้าเห็นว่าการไม่บริโภคปลาและเนื้อเป็นเรื่องดีงาม ก็ปฏิบัติกันไปด้วยจิตที่เป็นกุศลและประกอบด้วยเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ควรมีมานะถือตัวเองว่าดีกว่า และประเสริฐกว่าผู้ที่ยังบริโภคเนื้อสัตว์ เมื่อมนุษย์เข้าใจวัตถุประสงค์ของการบริโภคที่แท้จริงแล้ว ไม่ว่าอาหารจะเป็นปลาเนื้อหรือผักผลไม้ ต่างก็เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตของสัตว์ให้ดำรงอยู่ได้เหมือนกัน ที่สำคัญเพียงแค่การบริโภคอย่างเดียวไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ได้[๓๑]

พระสุมิตร ปิยสีโล (ศรีแตรวงษ์) ได้ศึกษาถึงการอนุรักษ์สัตว์ป่าที่อยู่ในธรรมชาติด้วยหลักพุทธธรรมว่าจะช่วยให้ไม่เกิดการเบียดเบียนกัน การคำนึงถึงชีวิตของสัตว์อื่น ผลการศึกษาพบว่าสัตว์ป่า หมายถึง สัตว์ทุกชนิดไม่ว่าสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก แมลงหรือแมง ซึ่งโดยสภาพธรรมชาติย่อมเกิดและดำรงชีวิตอยู่ในป่าหรือในน้ำ และให้หมายความรวมถึงไข่ของสัตว์ป่าเหล่านั้นด้วย หลัก

---

[๓๐] พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี, “สถานภาพและสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎก : ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพ สิทธิของสัตว์ และการปฏิบัติต่อสัตว์ ของชาวพุทธในจังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

[๓๑] พระมหาภาสกรณ์ โกต้า, “การศึกษาพุทธจริยศาสตร์เถรวาทกับปัญหาการบริโภคเนื้อสัตว์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗).

อนุรักษ์สัตว์ป่าตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนว่าด้วยศีล ๕ ธรรม ๕ คือ การรักษากาย วาจา ใจ ให้สงบเรียบโดยมีจิตเมตตากรุณาเข้ามาประกอบในหมู่สัตว์ที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ด้วยว่าคนเรามิได้อยู่โดดเดี่ยว การดำเนินชีวิตในสังคมต้องมีความสำนึกตน ควบคุมตน ปรับตน ไม่ใช้ความรุนแรงและมีความปรารถนาดีต่อกัน เพราะชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ทุกสิ่งต่างอาศัยกันและกัน ดังนั้น แนวคิดต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ สัตว์ป่า และความตระหนักในปัญหาของระบบนิเวศจึงปรากฏเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนามานานแล้ว กล่าวได้ว่า ศีล ๕ ธรรม ๕ เป็นแนวทางการงดเว้นความชั่วและสร้างความเข้าใจกันและกันของบุคคลในสังคม ซึ่งสามารถรับประกันได้ว่า ตราบเท่าที่มนุษย์ปฏิบัติตามศีล ๕ ธรรม ๕ อย่างเคร่งครัด เขาย่อมไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการทำร้ายฆ่ากัน สังคมที่มีบุคคลผู้ประพฤติดีมีศีลธรรมย่อมมีความสงบสุข สรุป พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีคำสอนอิงอาศัยกับป่าและทรัพยากรธรรมชาติอื่น เพื่อหนุนนำให้เกิดปัญญาดับความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์และทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงของธรรมชาติด้วยปัญญาและทำให้เห็นสรรพสิ่งเป็นเพื่อนร่วมเกิด ร่วมเจ็บ ร่วมแก่ และร่วมตายในโลกใบเดียวกัน เพราะว่าธรรมชาติเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์และสัตว์ป่าก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั้น[๓๒]

โกศล ช่อผกา ได้ศึกษาพุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึกแล้ว มองว่า วิกฤตการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีรากเหง้ามาจากกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่ผิดพลาดอันมีกระบวนทัศน์พื้นฐานมาจากปรัชญากรีกและโรมัน ภูมิปัญญายุคกลาง และภูมิปัญญาวิทยาศาสตร์ที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดต่อแนวคิดและการจัดการด้านความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ สังคม และธรรมชาติทำให้เกิดปัญหามากมายที่ไม่สามารถอธิบาย เข้าใจ หรือคาดการณ์ได้ จึงได้มีการตั้งคำถามและมองย้อนกลับไปสำรวจภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างจริงจังอีกครั้ง จนกระทั่งมีการนำเสนอกระบวนทัศน์มากมายในการร่วมแก้ไขปัญหา ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอพุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึกแบบผสมผสานกับแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก ๓ มิติด้วยกัน คือ มิติด้านอภิปรัชญา มิติด้านญาณวิทยา และมิติด้านจริยธรรม โดยเน้นการร่างเค้าโครงกระบวนทัศน์แบบใหม่[๓๓]

ขจิตพรรณ อมรปาน ได้ศึกษาเรื่องการใช้สัตว์ทดลองโดยยึดโยงกับแนวคิดปรัชญาสิทธิของสัตว์ และมุมมองของนักวิทยาศาสตร์ไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา พบว่า ถึงแม้พุทธศาสนานิกายเถรวาทไม่ได้สอนในเรื่องความเสมอภาคระหว่างมนุษย์และสัตว์ แต่พุทธศาสนานิกายนี้ก็ไม่สนับสนุนให้ใช้สัตว์ทดลอง เพราะถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการเบียดเบียน และสร้างความทุกข์ทรมานให้แก่สัตว์ นักวิทยาศาสตร์ไทยที่เป็นพุทธศาสนายอมรับว่าการใช้สัตว์ทดลองเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมในคำสอนของพุทธศาสนา แต่ในสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน การใช้สัตว์ทดลองยังมีความจำเป็นสำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่ต้องการขยายความรู้เพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติอยู่มาก เพราะนักวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถหาวิธีการที่มีประสิทธิภาพมาทดแทนได้ อย่างไรก็ตาม

---

[๓๒] พระสุมิตร ปิยสีโล (ศรีแตรวงษ์), “การอนุรักษ์สัตว์ป่าตามแนวพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

[๓๓] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

นักวิทยาศาสตร์ก็พยายามใช้สัตว์ทดลองภายใต้กรอบของจริยธรรมสากลทั่วไป เช่น ใช้สัตว์ทดลองก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และปฏิบัติต่อสัตว์ทดลองในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตด้วยความเมตตา กรุณา ไม่ใช่เป็นวัตถุสิ่งของที่มนุษย์จะทำอะไรก็ได้[๓๔]

เจริญ ชัยแก้ว ได้ศึกษาศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสิ่งแวดล้อมของตะวันตกและพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมตะวันตกยึดโยงกับแนวคิด ๓ ทฤษฎีด้วยกัน คือ แนวคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของธรรมชาติโดยมองว่ามนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าทางจริยธรรม ส่วนธรรมชาตินั้นไม่มีคุณค่าเลย แนวคิดที่ยึดเอาชีวิตเป็นจุดศูนย์กลางที่ไม่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกที่มองเรื่องความสัมพันธ์ความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อกันและกัน แนวคิดพระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์และธรรมชาติล้วนมีคุณค่าทางจริยธรรมและมีความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรต่อกันและกัน พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยาแนวลึกจึงมีความคล้ายคลึงกันในการมองธรรมชาติสิ่งแวดล้อมคือมองในแง่บวก[๓๕]

วัลลภา วราอัศวปติ ได้ศึกษาถึงความจำเป็นที่จะต้องฆ่าหรือทำลายสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรคมาสู่มนุษย์ เงื่อนไขที่จำเป็นต้องฆ่านั้นจะต้องไม่ตั้งอยู่บนเกณฑ์ตัดสินตามทัศนะพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การฆ่าสัตว์ปีก เช่น เป็ด ไก่ และนก เป็นสิ่งที่ละเมิดต่อศีลข้อปาณาติบาต แต่ไม่ได้ฝ่าฝืนในด้านกฎหมาย อีกอย่างหนึ่ง การฆ่าสัตว์ปีกของเจ้าหน้าที่รัฐ ก็เนื่องจากว่าเพื่อเป็นการป้องกันโรคไข้หวัดนกที่จะนำเชื้อโรคเข้าสู่มนุษย์เรา สำหรับการป้องกันโรคไข้หวัดนกนั้น ทำได้หลายวิธี เช่น การใส่หน้ากาก การทำลายสัตว์ปีกที่ติดเชื้อโรค การฉีดพ่นยาป้องกันโรค เป็นต้น ส่วนหลักพระพุทธศาสนาว่าด้วยการทำปาณาติบาตนั้น ให้ถือเกณฑ์สำคัญ ๒ ประการคือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วมในการพิจารณา เพื่อตัดสินว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดหรือไม่ พร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ อย่างของการทำปาณาติบาต ได้แก่ (๑) สัตว์นั้นมีชีวิต (๒) รู้ว่าสัตว์มีชีวิต (๓) มีจิตคิดที่จะฆ่าคือมีเจตนาจะฆ่า (๔) พยายามที่จะฆ่า และ (๕) สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น นอกจากนั้น ในการจะวินิจฉัยว่า การฆ่าสัตว์ปีกเพื่อป้องกันโรคบนฐานหลักปาณาติบาตในพระพุทธศาสนา โดยให้พิจารณาถึงคุณค่าของสัตว์ที่ถูกฆ่าและขนาดของสัตว์ที่ถูกฆ่านั้น ได้แก่ คุณค่าของความเป็นพระอริยบุคคล ผู้มีคุณธรรมลักษณะของคนดีมีคุณธรรม ผู้มีศีล บุคคลผู้เป็นบิดามารดา ในกรณีการฆ่าสัตว์ปีก คือ เป็ด ไก่ และนก ก็ให้ถือเกณฑ์ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ถ้าครบองค์ประกอบ ๕ อย่าง และเข้าเกณฑ์ ๒ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็ให้ถือว่าเป็น “ปาณาติบาต” แต่หากไม่ครบองค์ ๕ และไม่เข้าเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้น ให้ถือว่าไม่ใช่ “ปาณาติบาต”[๓๖]

---

[๓๔] ขจิตพรรณ อมรปาน, “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

[๓๕] เจริญ ชัยแก้ว, “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

[๓๖] วัลลภา วราอัศวปติ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศีลข้อปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการฆ่าสัตว์ปีกเพื่อป้องกันการระบาดของโรคไข้หวัดนกในประเทศไทยระหว่าง ปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๐”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

สมพงษ์ โอศรีสกุล ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์พฤติกรรมของสัตว์ในคัมภีร์ชาตกัฏฐกถา ในขุททกนิกาย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เป็นการศึกษาในแง่ของบทบาทและพฤติกรรมของสัตว์ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ด้วยกัน และศึกษาเชิงวรรณคดีสัมพันธ์ จากการศึกษาสรุปได้ว่า พฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม หรือพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรม ความจริงก็คือพฤติกรรมของมนุษย์ เพียงแต่เอาสัตว์มาแสดงพฤติกรรมแทนพฤติกรรมของมนุษย์เท่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการอบรมสั่งสอนให้เป็นไปตามหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาคือ การไม่ทำความชั่ว การทำดี และการทำจิตให้ผ่องแผ้ว พฤติกรรมของสัตว์จะเป็นอุทาหรณ์ให้ผู้คนเลือกปฏิบัติในทางที่ถูกต้องและเชื่อในผลของกรรมที่ได้กระทำลงไป[๓๗]

จากการทบทวนงานเอกสารและการวิจัยข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ๒ กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มแนวคิดตะวันตกที่เห็นว่าสัตว์มีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์ (รักชีวิต) จึงเน้นเรื่องสิทธิของสัตว์ การปฏิบัติต่อสัตว์อย่างไม่ทารุณ และพยายามที่จะเสนอทางออกจากการบริโภคเนื้อสัตว์ เช่น ซิงเกอร์ เสนอเรื่องมังสวิรัติ กลุ่มนี้จึงเริ่มต้นที่การโต้แย้งกับกลุ่มแนวคิดเดิมที่ยึดเอามนุษย์และสิ่งมีชีวิตเป็นจุดศูนย์กลางของธรรมชาติ ตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกมองว่าการมองเรื่องสัตว์เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ต้องมองให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติทั้งหมด ทั้งในแง่ความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติระบบนิเวศทั้งหมด ในขณะที่พระพุทธศาสนามีหลักการแนวคิดที่เน้นธรรมชาติทั้งหมด ทำให้การยอมรับสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกันกับมนุษย์นั้นไม่ใช่เรื่องใหม่อะไร เบญจศีลเบญจธรรมที่เป็นพื้นฐานแนวคิดสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาก็มักจะเน้นที่ตัวมนุษย์เป็นสำคัญและสัตว์ให้ความสำคัญรองลงมา จะอย่างไรก็ตามเราไม่อาจยึดเอาเพียงหลักคิดดังกล่าวเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ยังมีหลักการอื่นที่มีความสำคัญและเป็นฐานสนับสนุนให้แนวคิดเรื่องนี้เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันได้ ดังนั้น แม้หลักการเดิมจะไม่ได้บ่งชี้ว่าสัตว์ก็มีสิทธิได้ชัดเจน แต่ก็มีหลักการหรือคำสอนที่มีนัยยะไปในแนวนี้อย่างกว้าง ๆ อยู่พอสมควรเพื่อจะลดปัญหาด้านการทารุณสัตว์ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและขยายวงกว้างในสังคมไทย

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลสองด้านคือด้านพระพุทธศาสนาเถรวาทจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพุทธศาสนาเถรวาท และด้านแนวคิดสิทธิของสัตว์ ความรู้ทั้งสองด้านที่ได้ศึกษามานี้จะนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพุทธธรรม เพื่อให้สังคมได้ตระหนักรู้และเข้าใจถึงสถานภาพและสิทธิของสัตว์อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวความคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) และกระบวนการวิจัย (Research Process) ดังนี้

---

[๓๗] สมพงษ์ โอศรีสกุล, “พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕),

๑.๗.๑ **กรอบแนวความคิดในการวิจัย** (Conceptual Framework)

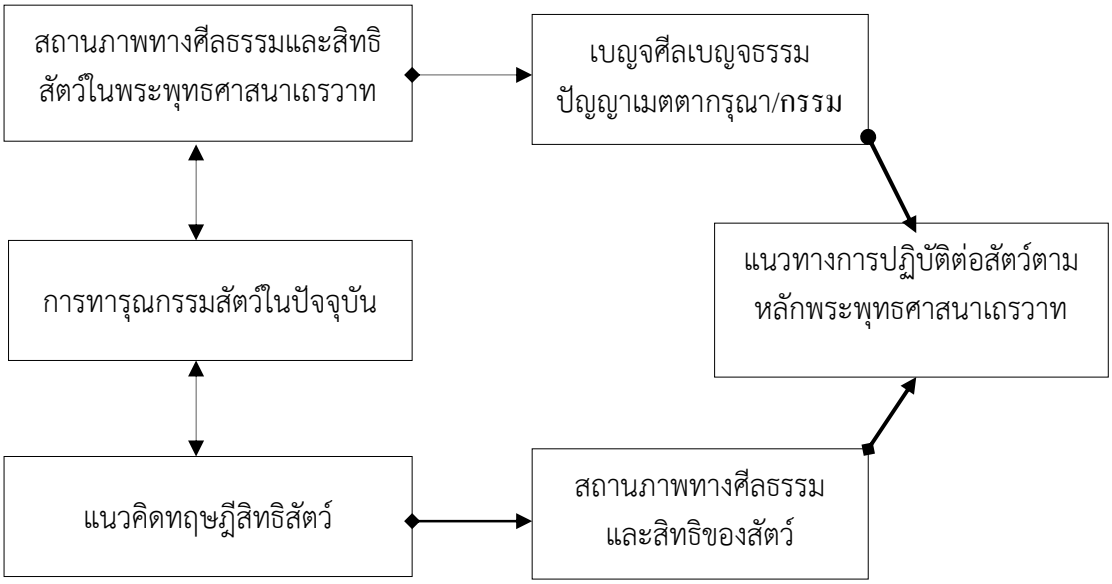

๑.๗.๒ **ขั้นตอน/กระบวนการวิจัย** (Research Process)

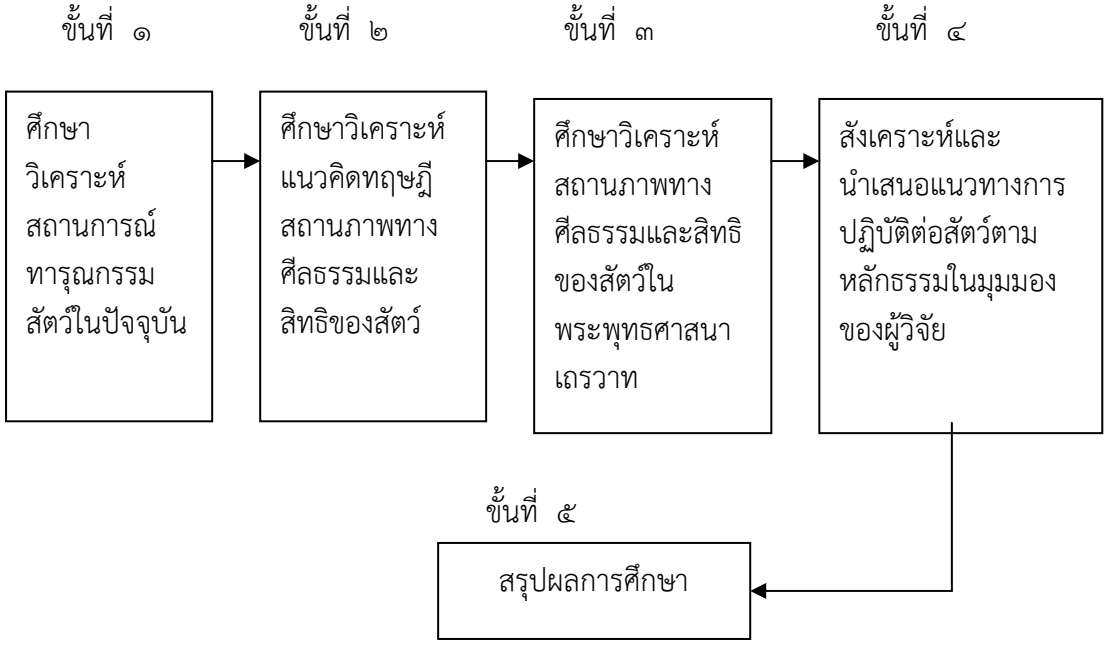

ขั้นที่ ๑ ศึกษาลักษณะสำคัญของสัตว์ในธรรมชาติ การทารุณกรรมต่อสัตว์ในสังคมปัจจุบันในรูปแบบการกระทำต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหา เพื่อแสดงให้เห็นว่าสถานการณ์ทารุณกรรมสัตว์ในปัจจุบันนั้น มีความรุนแรงมากขึ้นและจำเป็นต้องมีหลักการเรื่องสิทธิของสัตว์ เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักต่อการไม่กระทำรุนแรงต่อสัตว์

ขั้นที่ ๒ ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในแนวคิดปรัชญาตะวันตก และศาสตร์สมัยใหม่

ขั้นที่ ๓ วิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขั้นที่ ๔ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ในมุมมองของผู้วิจัย

ขั้นที่ ๕ การสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยจะนำผลการวิจัยจากขั้นตอนที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔ มาสรุปผลการศึกษาวิจัยถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ และสรุปการวิจัยไว้ในเนื้อหาของบทที่ ๕ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้เข้าใจแนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

๑.๘.๒ ทำให้เข้าใจสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้เข้าใจแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

กระบวนการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตมีจุดเริ่มต้นมาจากสัตว์เซลล์เดียว เรียกว่า โปรโตเซลล์ (Proto Cell) หลังจากโลกอุบัติขึ้นได้ประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านปี ต่อมาอีกราว ๓,๐๐๐ ล้านปี จึงเกิดสิ่งมีชีวิตนานาชนิดขึ้นกว่า ๑.๕ ล้านสปีชีส์ และยังมีการค้นพบสัตว์ชนิดใหม่เพิ่มขึ้นปีละกว่าพันชนิด ชีวิตของสัตว์จึงนับได้ว่ามีความหลากหลายทางสายพันธุ์ ตลอดเวลากว่า ๔,๐๐๐ ล้านปี ความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงที่ค้นพบ เช่น แผ่นดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด ถูกอุกกาบาตชน เป็นต้น ได้ทำให้สูญเสียสิ่งมีชีวิตอย่างมากมาย โดยเฉพาะไม่อาจต้านทานการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง เช่น เมื่อครั้งอุกกาบาตขนาดใหญ่พุ่งชนโลก เมื่อ ๖๕ ล้านปีที่แล้ว ทำให้สัตว์จำนวนมากสูญพันธ์ โดยเฉพาะสัตว์ขนาดใหญ่คือไดโนเสาร์ได้สูญพันธ์ไปจากโลกนี้ และทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอดและพัฒนาตนเองเพิ่มมากขึ้น รวมกระทั่งเผ่าพันธ์มนุษย์เองก็ถือกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ ล้านปีเท่านั้น[๑]

สัตว์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกับเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่ได้วิวัฒนาการมากระทั่งกลายเป็นสัตว์หลายชนิดหลายเผ่าพันธุ์ที่อาศัยสัญชาตญาณในการดำรงชีวิต แตกต่างจากมนุษย์ที่พัฒนาตนด้วยการดำรงชีวิตด้วยสติปัญญามากกว่าสัญชาตญาณ ปัจจุบันการทารุณกรรมสัตว์กำลังเป็นเพ่งเล็งจากหลายภาคส่วน มีสาเหตุหลักมาจากการถูกทารุณจากมนุษย์ ปัญหาการทารุณสัตว์นี้กระทบต่อศีลธรรมอันดีงามของสังคม ดังนั้น ในบทนี้จะพิจารณาถึงประเด็นเหล่านี้เป็นหลัก คือ

๑. ลักษณะสำคัญของสัตว์ในธรรมชาติแวดล้อม
๒. การทารุณกรรมสัตว์และการแก้ไขปัญหา
๓. แนวคิดเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในตะวันตก

๒.๑ ลักษณะสำคัญของสัตว์ในธรรมชาติแวดล้อม

มนุษย์และสัตว์ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อมเช่นเดียวกัน กล่าวคือได้ใช้สอยวัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งในด้านการกิน อยู่ หลับนอน และดำรงชีวิต เมื่อโลกพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น มนุษย์อาศัยสัตว์เป็นอาหาร วัตถุดิบ แรงงาน ความเพลิดเพลิน หรือเป็นสัตว์เลี้ยง ซึ่งประโยชน์ที่กล่าวนี้จะปะปนกันหลายด้านในสัตว์ตัวเดียวไม่ได้แยกขาดทีเดียวนักและแยกขาดจากกันก็มี เช่น วัว และควาย เป็นต้น[๒] สัตว์หลายชนิดที่สูญพันธุ์ไปมาจากภัยธรรมชาติเพราะไม่อาจรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองไว้ได้และมาจากฝีมือของมนุษย์ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนก็คือสุนัขซึ่งเป็นทั้ง

---

[๑] วิสุทธิ์ ใบไม้, **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ**,** (นนทบุรี : กรีน-ปัญญาญาณ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๔.

[๒] นิธิ เอียวศรีวงศ์, **(ต่าง) คิดในคอก (ตน) ว่าด้วยวัฒนธรรมและวิธีคิด,** (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

เพื่อนทั้งสัตว์เลี้ยงรับใช้มนุษย์ที่มีสายพันธุ์มากมายด้วยหลักการวิวัฒนาการ ต่อมามนุษย์ได้ทดลองทางวิทยาศาสตร์ในการคัดเลือกสายพันธุ์สุนัขที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม สัตว์ทั้งหลายมีการดำรงชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน บางชนิดกินพืชเป็นอาหาร บางชนิดกินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร หรือกินได้ทั้งสองอย่าง ถิ่นอาศัยที่กว้างใหญ่ที่สุดก็คือป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะขาดไม่ได้ แต่เมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปไม่หยุดยั้ง มนุษย์กลายเป็นศูนย์กลางของโลกที่พยายามพิชิตสัตว์และธรรมชาติให้อยู่ภายใต้การควบคุม การทำลายล้างจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะเกิดขึ้นได้ สัตว์หลายชนิดสูญเผ่าพันธุ์ไปจากป่าที่เคยอยู่ บางชนิดถูกจับนำมาเลี้ยงในสังคมมนุษย์จนกลายเป็นส่วนหนึ่ง ถึงกระนั้น ก็ไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงการไม่ถูกทารุณได้ สัตว์ที่หมดความน่ารักมักจะถูกทอดทิ้งตามสถานที่ต่าง ๆ ให้ดำรงชีวิตอย่างยากลำบาก เช่น สุนัขจรจัด ช้างที่ถูกนำมาหารายได้ ปลา หรือนกต่าง ๆ เป็นต้น สัตว์เหล่านี้ เมื่อถูกทอดทิ้งมักจะเผชิญชะตากรรมอย่างยากลำบากในหลายด้าน ทั้งจากภัยของสัตว์ใหญ่ การหาอาหารลำบากมากขึ้น หรือการทำร้ายจากมนุษย์

ธรรมชาตินั้นถูกแยกออกศึกษา ๒ ระบบใหญ่ คือ ๑) ระบบธรรมชาติ (Natural System) หมายถึง ระบบที่เป็นไปตามธรรมชาติหรือปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ สัตว์ พืช เป็นต้น ๒) ธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น (Manmade System) หมายถึง ระบบที่มีการสร้างขึ้นซึ่งอาจเป็นการสร้างจากระบบธรรมชาติเดิมหรืออาจจะไม่ได้อาศัยธรรมชาติเดิมก็ได้ เช่น บ้านเรือน ตึก อาคาร สวนสัตว์ เป็นต้น ระบบธรรมชาติทั้งหมดนี้แยกออกเป็นองค์ประกอบสำคัญได้ ๒ ส่วน คือ

๑. อินทรียวัตถุ หมายถึง วัตถุหรือธรรมชาติที่มีชีวิตมีลมหายใจ ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ และพืชต่าง ๆ

๒. อนินทรียวัตถุ หมายถึง วัตถุหรือตัวธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ภูเขา แม่น้ำ เหล็ก แร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น

การจำแนกองค์ประกอบดังกล่าว จะทำให้เราได้องค์ร่วมของธรรมชาติที่สำคัญคือ พืช สัตว์ มนุษย์ และสังคม สัตว์เป็นองค์ประกอบร่วมที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะขาดไม่ได้ ในยุคแรกจึงปรากฏว่าสัตว์นั้นมีจำนวนสายพันธุ์อย่างมากมายและมีบทบาทมากกว่ามนุษย์ มีทั้งที่สูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น ไดโนเสาร์ หรือกูปรี เป็นต้น และมีการพัฒนาสายพันธุ์ขึ้นมาใหม่อีกเป็นจำนวนมาก ในยุคต่อมา มนุษย์ได้พัฒนาตนเองจนกระทั่งมีศักยภาพที่เหนือกว่าสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยสัญชาตญาณดำรงชีวิต ศักยภาพดังกล่าวคือสติปัญญาที่ทำให้แตกต่างไปจากสัตว์

การจำแนกสัตว์เบื้องต้น จะแยกออกเป็น สัตว์บนบก สัตว์ปีก สัตว์น้ำ และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก แหล่งอาศัยหลักของสัตว์เหล่านี้คือป่าไม้ ภูเขา ท้องฟ้า และแม่น้ำ ดำรงชีวิตด้วยการกินเนื้อสัตว์ก็มี กินพืชเป็นอาหารก็มี หรือกินได้ทั้งสองประเภท มีขนาดตั้งแต่ชนิดที่เล็กละเอียดอย่างมากที่ต้องอาศัยกล้องจุลทัศน์ส่องจึงจะเห็นได้ไปจนกระทั่งสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ ปัจจุบันมีศาสตร์หลายสาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับสัตว์โดยเฉพาะ เช่น สัตววิทยา ชีววิทยา เป็นต้น การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ทำให้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับได้อย่างเพียงพอที่จะรู้ได้ว่าสัตว์นั้นมีลักษณะสำคัญอย่างไรบ้าง อาศัยอยู่ถิ่นใดเป็นหลัก และอายุมากน้อยขนาดใด การเข้าใจลักษณะสำคัญของสัตว์จะทำให้

ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ซึ่งถือได้เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีกระดูกสันหลัง มีลมหายใจ เช่นเดียวกับมนุษย์และพืชพันธุ์อื่น ๆ มีทฤษฎีสำคัญอยู่ ๒ ทฤษฎีที่กล่าวถึงลักษณะสำคัญของสัตว์ ดังนี้

๒.๑.๑ ลักษณะเชิงวิวัฒนาการ (Evolution Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีแบบวิทยาศาสตร์ที่เห็นว่า มนุษย์นั้นเป็นวิวัฒนาการที่มาจากสัตว์ตระกูลลิงเมื่อประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปีที่แล้วเท่านั้นเอง ตระกูลลิงนี้มีการเคลื่อนไหว การใช้สมอง การใช้มือ (ขาหน้า) และชีวเคมีของเลือด จากทางสรีรวิทยาและหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ พอที่จะยืนยันได้ว่ามนุษย์และสัตว์เป็นสายพันธุ์ในอาณาจักรเดียวกัน เพียงแต่มนุษย์มีวิวัฒนาการและการพัฒนาที่สูงขึ้น[๓] ดังนั้น มนุษย์และสัตว์ก็คือสัตว์ตระกูลเดียวกัน มองให้ลึกซึ้งไปอีก ก็อาจกล่าวได้ว่ามาจากสายพันธ์เดียวกันคือมาจากสัตว์เซลล์เดียวนั่นเอง มนุษย์จึงไม่ได้เหนือกว่าสูงส่งกว่า แต่เมื่อวิทยาศาสตร์ก้าวหน้าไปอย่างมาก ก็กลับมองว่าสัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่า มีหน้าที่รับใช้มนุษย์ ให้มนุษย์ใช้สอยเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ส่วนรวม วิวัฒนาการของโลกทางด้านกายภาพทำให้เกิดวิวัฒนาการทางด้านชีวภาพมากมาย มีความหลากหลายทางสายพันธ์ต่าง ๆ นับล้านสายพันธ์ในโลกนี้ วิวัฒนาการของสัตว์และมนุษย์ก็เป็นผลมาจากการวิวัฒนาการทางด้านชีวภาพ มองในแง่จึงเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่ได้มีสถานภาพที่แตกต่างจากสัตว์ เพียงแต่มนุษย์มีวิวัฒนาการที่สูงกว่า ทำให้สามารถปรับตัวและอยู่รอดในโลกนี้ได้มากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น

คำว่า “วิวัฒนาการ” นั้น หมายความว่า วิวัฒนาการเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมที่เกิดขึ้นในประชากรของสิ่งมีชีวิต ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับลักษณะโครงสร้าง รูปร่าง หน้าที่การทำงานที่สามารถถ่ายทอดนับตั้งแต่บรรพบุรุษไปสู่รุ่นลูกหลานตลอดระยะเวลาอันยาว และยังคงเกิดขึ้นต่อไป[๔] แนวคิดวิวัฒนาการที่ถือว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับมาก ก็คือทฤษฎีวัฒนาการโดยการคัดสรรตามธรรมชาติ (Natural Selection) ของ ชาร์ลส ดาร์วิน มองว่า

๑. สิ่งมีชีวิตชนิดพันธุ์เดียวกัน ในรุ่นเดียวกันแต่ละตัว มีลักษณะบางอย่างไม่เหมือนกัน หรือมีความหลากหลายในลักษณะบางอย่าง แม้จะแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยก็ตาม เช่น นกชนิดหนึ่งอาจมีบางตัวจะงอยปากหนากว่าบางตัว ด้วงชนิดหนึ่งอาจมีบางตัวสีส้ม บางตัวสีแดง

๒. ธรรมชาติรองรับสิ่งมีชีวิตได้อย่างจำกัด สิ่งมีชีวิตต้องแก่งแย่งหรือต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เช่น การหาอาหาร ล่าเหยื่อ หลีกเลี่ยงศัตรู หรือการรับมือกับสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป

---

[๓] ขจิตพรรณ อมรปาน, “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

[๔] ภัทรสินี ภัทรโกศล, **ธรรมชาติวิทยา,** (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๑๐๘๐ ได้ให้ความหมายไว้ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือคลี่คลายไปสู่ภาวะที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น เช่น วิวัฒนาการแห่งมนุษยชาติ วิวัฒนาการแห่งศิลปวัฒนธรรม.

๓. สิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะได้เปรียบบางอย่างมีโอกาสอยู่รอดทำให้มีประชากรมากกว่าสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะเสียเปรียบกว่า เช่น นกจะงอยปากหนาหากินเมล็ดพืชที่มีเปลือกแข็งได้ดีกว่านกจะงอยปากบางกว่า ด้วงสีส้มซึ่งนกไม่ชอบกิน มีโอกาสอยู่รอดมากกว่าด้วงสีแดงที่นกชอบกิน

๔. สิ่งมีชีวิตถ่ายทอดลักษณะที่มีผลต่อการอยู่รอดนั้นสู่รุ่นลูกได้ ประชากรของสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะได้เปรียบก็จะยิ่งมีมากขึ้นในลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป เมื่อผ่านไปรุ่นแล้วรุ่นเล่าก็จะเหลือแต่ตัวที่มีลักษณะได้เปรียบ เช่น นกจะงอยปากหนา ในที่สุดนกชนิดนั้นจะเหลือแต่ตัวที่มีจะงอยปากหนาขึ้น หรือด้วงชนิดนั้นจะเหลือแต่ตัวที่มีสีส้ม

๕. สิ่งมีชีวิตที่อยู่รอดมาได้ก็มีความแตกต่างกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ในลักษณะที่ได้เปรียบนั้นหรือลักษณะอื่น ๆ อีก ซึ่งส่งผลต่อการอยู่รอดในสภาพแวดล้อมเดิม หรือสภาพแวดล้อมใหม่ เมื่อผ่านสถานการณ์เช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเป็นเวลายาวนาน ประชากรของสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอดมาได้ก็จะมีรูปร่างแตกต่างชัดเจนจากชนิดพันธุ์ดั้งเดิม และกลายเป็นชนิดพันธุ์ใหม่ เช่น จากนกที่เคยมีปากเรียวบางก็กลายเป็นนกชนิดใหม่ที่ปากหนามาก ๆ[๕]

สรุปว่า การที่สัตว์แต่ละสายพันธุ์หรือแต่ละตัวที่อยู่รอดมาได้ต่างก็ถูกคัดสรรโดยธรรมชาติมาแล้ว การถูกคัดสรรมาคือการวิวัฒนาการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในแต่ละยุคแต่ละสมัยผ่านกาลเวลาของโลกครั้งแล้วครั้งเล่าจึงอยู่รอดมาได้ เนื่องจากโลกมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สัตว์แต่ละตัวหรือแต่ละสายพันธุ์ต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยส่งผ่านต่อไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป ตัวอย่างข้างต้นคือการปรับตัวของนกปากหนา การปรับตัวของหมีขั้วโลกเหนือที่มีขนหนามากเพื่ออยู่กับน้ำแข็งที่เย็นและหนาว มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน กลุ่มที่อยู่แต่ละขั้วของโลกต้องพยายามปรับตัวเองเพื่อความดำรงอยู่ได้ของเผ่าพันธุ์และส่งต่อในรุ่นต่อไป เป็นการวิวัฒนาการของมนุษย์ ความที่ต้องการอยู่รอดให้ได้ในแต่ละพื้นที่ ทำให้มนุษย์นั้นวิวัฒนาการอย่างก้าวกระโดดจนกระทั่งขึ้นมาอยู่เหนือสัตว์ทั้งหลายหลาย ๆ ด้าน

๒.๑.๒ ลักษณะเชิงชีววิทยา (Biology)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับเซลล์และการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ทฤษฎีนี้มองเห็นลักษณะทั่วไปของสิ่งมีชีวิตคือความสอดคล้องเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์และสัตว์ ๒ ประการหลัก คือ

๒.๑.๒.๑ มีความเป็นสิ่งมีชีวิตเท่ากัน ลักษณะของสิ่งมีชีวิตคือสามารถเจริญเติบโตเคลื่อนที่ได้ สืบพันธุ์ มีการตอบสนอง สามารถปรับตัวได้ กระบวนของสิ่งมีชีวิตนั้นประกอบไปด้วยหลายส่วนด้วยกัน กล่าวคือ

๑. เซลล์และส่วนประกอบของเซลล์ (cells and organelles) สิ่งมีชีวิตแม้จะมีขนาดรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันแต่ก็ประกอบขึ้นจากหน่วยพื้นฐานที่มีขนาดเล็กที่เรียกว่า เซลล์ ยกเว้นสิ่งมีชีวิตที่มีขนาดเล็กมาก เช่น เชื้อไวรัส เป็นต้น สิ่งมีชีวิตมีระบบการทำงานที่สลับซับซ้อนประกอบด้วยเซลล์หลายร้อยล้านเซลล์ มีการทำงานร่วมกันของเซลล์ต่าง ๆ จึงทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้

---

[๕] สุวัฒน์ อัศวไชยชาญ, **กำเนิดแห่งชีวิตและทฤษฎีวิวัฒนาการ,** (กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

๒. การเจริญเติบโตและการพัฒนาการ (growth and development) เป็นการเจริญเติบโตในการเพิ่มขนาดของเซลล์หรือมีจำนวนเซลล์เพิ่มมากขึ้น หรือทั้งสองอย่างพร้อมกัน สิ่งมีชีวิตบางชนิดอาจจะมีการเจริญเติบโตพร้อม ๆ กันทุกส่วนหรือเพียงบางส่วน แต่เป็นการเจริญอย่างมีสัดส่วนของระยะเวลา เช่น สัตว์แต่ละชนิดจะมีขนาดของวัยที่เจริญเต็มที่ที่แตกต่างกัน การพัฒนาการนั้นจะสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงพร้อม ๆ กับการเจริญหรือขนาดที่เพิ่มขึ้น

๓. กระบวนการเมตาบอลิซึ่ม (metabolism) เป็นกระบวนการต่าง ๆ ทางเคมีที่เกิดขึ้นภายในสิ่งมีชีวิตที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโต การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอและการขยายพันธุ์ กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นโดยรักษาสมดุลให้กระบวนการต่าง ๆ สามารถเกิดขึ้นได้โดยมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันเพื่อให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ กระบวนการเมตาบอลิซึ่มที่เกิดขึ้นได้แก่ การหายใจระดับเซลล์ เริ่มจากการรับสารอาหาร การย่อยอาหาร โดยเกิดปฏิกิริยาเคมีและการเปลี่ยนแปลงพลังงานเพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้

๔. การเคลื่อนที่ (movement) สัตว์แต่ละชนิดจะมีลักษณะการเคลื่อนที่ที่แตกต่างกัน เช่น เดิน วิ่ง คลาน บิน เป็นต้น

๕. การตอบสนองต่อสิ่งที่มากระตุ้น (response to stimuli) เป็นการตอบสนองต่อสิ่งที่มากระตุ้น เช่น แสง ความร้อน ความเย็น เสียง เป็นต้น

๖. การขยายพันธุ์ (reproduction) เป็นการสืบพันธุ์เพื่อขยายเผ่าพันธุ์ทั้งแบบใช้เพศและไม่ใช้เพศ ซึ่งสัตว์ส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะแบบใช้เพศ

๗. การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (adaptation) เป็นการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการเพื่อการอยู่รอดหรือดำรงชีวิตให้ดียิ่งขึ้น เช่น การเปลี่ยนสีของจิ้งจก เป็นต้น

๘. การถ่ายทอดลักษณะของสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง (transmits information from one generation to the next หรือ DNA) ดีเอ็นเอ เป็นสารพันธุกรรมที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยเส้นดีเอ็นเอประกอบด้วยรหัสทางพันธุกรรม จะถูกถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกด้วยลักษณะที่แตกต่างหรือเฉพาะเจาะจง เช่น พ่อแม่ถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกของสัตว์นั้น ๆ เป็นต้น

๙. วิวัฒนาการ (evolution) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตเพื่อให้เกิดการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด การคัดเลือกสรรตามธรรมชาติจึงเป็นกลไกสำคัญ เช่น การปรับตัวของยีราฟ เป็นต้น

๒.๑.๒.๒ อยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมเหมือนกัน สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวล้วนมีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตในโลกที่จัดไว้อย่างเป็นระบบมีแบบแผนที่แน่นอน เริ่มตั้งแต่ระดับต่ำสุดขึ้นไปคือ อะตอม (atoms) โมเลกุล (molecules) ส่วนประกอบของเซลล์ (organelles) เซลล์ (cells) เนื้อเยื่อ (tissues) อวัยวะ (organs) ระบบการทำงานของอวัยวะ (organ systems) หน่วยของสิ่งมีชีวิต (organisms) ประชากร (population) กลุ่มของสิ่งมีชีวิต (community) ระบบนิเวศ (ecosystem) และโลกของสิ่งมีชีวิต (biospheres) อย่างไรก็ดี ยังมีการแบ่งสิ่งมีชีวิตในโลกออกเป็นกลุ่มตามความสัมพันธ์ที่เห็นเด่นชัดคือวิธีการหาอาหารเพื่อการดำรงชีวิต ๓ ประเภท คือ

๑. ผู้ผลิต (producer) ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่สามารถสังเคราะห์สารประกอบเคมีและอาหารที่จำเป็นขึ้นภายในตัวเองได้ เช่น พวกพืชสีเขียว (autotrophs)

๒. ผู้บริโภค (consumers) ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถผลิตหรือสังเคราะห์อาหารที่จำเป็นขึ้นมาเองได้ ต้องอาศัยอาหารจากภายนอก เรียกว่า heterotrophs สิ่งมีชีวิตในกลุ่มนี้แบ่งย่อยเป็นกลุ่มย่อยคือ กลุ่มที่บริโภคอาหารจากพืช เช่น กระต่าย กระรอก เป็นต้น กลุ่มที่บริโภคอาหารทั้งจากพืชและจากสัตว์ เช่น คน นก เป็นต้น และกลุ่มที่บริโภคอาหารจากสัตว์อย่างเดียว เช่น เสือ สิงโต เป็นต้น

๓. ผู้ย่อยสลาย (decomposer) ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่สามารถย่อยซากสัตว์หรือพืชที่ตายแล้วได้ เช่น แบคทีเรีย (bacteria) เชื้อรา (fungus) เป็นต้น

กลุ่มของสิ่งมีชีวิตทั้ง ๓ ประเภทนี้จะดำรงชีวิตและมีความสัมพันธ์กันอย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพสูง ความสมดุลจะมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้สิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมของโลกอยู่ได้อย่างถาวรตลอดไป[๖]

ลักษณะทั่วไปของสัตว์ในแนวคิดชีววิทยานี้มีความเหมือนและคล้ายกันกับแนวคิดแบบสัตววิทยาที่ศึกษาสัตว์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ สัตววิทยาจะศึกษาลักษณะทางโครงสร้าง (รูปพรรณสัณฐานทั้งภายในทั้งภายนอกร่างกาย) กระบวนการในการดำรงชีวิต โภชนาการ การเจริญของเอมบริโอ การถ่ายทอดพันธุกรรม วิวัฒนาการ การแพร่กระจาย ที่อยู่อาศัย และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาแบบกว้าง นอกจากนี้ ยังมีความคล้ายกันกับลักษณะการดำรงชีวิตของสัตว์ขั้นมูลฐานของสัตว์ เช่น กระบวนการย่อยอาหาร การหายใจ การขับถ่าย การรับความรู้สึก การสืบพันธุ์ และการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อ เป็นต้น[๗]

สรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของสัตว์นั้นมีการศึกษาตามหลักทฤษฎีหลายศาสตร์สาขาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีชีววิทยา ทฤษฎีสัตววิทยา เป็นต้น ล้วนมองไปในทิศทางเดียวกันว่าต้นกำเนิดของสัตว์นั้นคือโปรโตซัวส์ ได้ผ่านการวิวัฒนาการเป็นเวลานานจนกระทั่งกลายเป็นสัตว์หลายเซลล์และได้ผ่านบิ๊กแบงทางชีววิทยากลายเป็นสัตว์ที่มีหลายสายพันธุ์ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นในความหลากหลายทางชีวภาพและกายภาพ ลักษณะทั่วไปที่เป็นเครื่องกำหนดสัตว์นั้นมี ๒ ลักษณะคือ เป็นสิ่งมีชีวิตและอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน สัตว์ทุกชนิดมีความเหมือนกันและความแตกต่างกันไปตามรายละเอียดของพันธุกรรม ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของสัตว์ในโลกนี้ก็คือต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย การขยายเผ่าพันธุ์ และความปลอดภัยจากภัยทั้งหลาย สัตว์ได้สูญพันธุ์ไปจากโลกนี้เพราะขาดปัจจัยสำคัญเหล่านี้และเพราะมนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญ และความหลากหลายทางชีวภาพก็เริ่มลดลงไปด้วย

---

[๖] สิริภัทร์ พราหมณีย์, **หลักชีววิทยา,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๗-๘.

[๗] บพิธ จารุพันธุ์, **สัตววิทยา /**บพิธ จารุพันธุ์ นันทพร จารุพันธุ์**,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษรตรศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๗.

๒.๒ การทารุณกรรมสัตว์และการแก้ไขปัญหา

ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อธรรมชาติทุกวันนี้ล้วนมาจากมนุษย์เป็นหลัก ผลความเสียหายของความหลากหลายทางชีวภาพ ชีวิตมนุษย์ และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ทำให้มนุษย์หวนมาตระหนักถึงความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก การอยู่ร่วมกันหรือปกป้องธรรมชาติจึงเป็นวิธีการที่น่าจะดีที่สุดที่มนุษย์กระทำได้ในขณะนี้ และพยายามที่จะส่งเสริมให้มองและกระทำอย่างเป็นองค์รวมเพื่อผลประโยชน์ของมนุษยชาติเองเป็นหลัก ส่วนผลประโยชน์ที่จะเกิดกับธรรมชาติเป็นเรื่องรองลงไป เช่นเดียวกับการกระทำต่อสัตว์อย่างทารุณที่ปรากฏตามการเสนอข่าวในทุกส่วน จะเห็นได้ว่ามีความรุนแรงตามแต่ลักษณะที่เกิดขึ้น สัตว์ที่ถูกทารุณส่วนมากไม่พ้นไปจากสัตว์เลี้ยงและสัตว์ที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์ เช่น ช้าง สุนัข แมว เป็นต้น สำหรับสังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเกื้อกูลกันและเกื้อกูลต่อสัตว์ก็ยังปรากฏให้เห็นภาพของการทารุณสัตว์ผ่านทางสื่ออยู่เสมอ โดยเฉพาะการลักลอบค้าขายสัตว์ที่เป็นข่าวมากที่สุดคือสุนัข ผ่านด่านตรวจเพื่อนำส่งไปขายยังภายในและภายนอกประเทศที่นิยมการรับประทานสุนัขหลายประเทศ มูลค่าการส่งออกปีละหลายสิบล้านทำให้รายได้เหล่านี้ยั่วเย้าให้มีกลุ่มคนประกอบการขนส่งมากยิ่งขึ้น ภาพที่สะเทือนอารมณ์ที่สุดคือวิธีการขนส่งที่ยัดเยียดสุนัขเข้าไปรวมกันในกรงเป็นจำนวนมากเพื่อส่งออก การกักขังเป็นเวลานานทำให้สุนัขทารุณอย่างมาก แม้จะมีมาตรการเข้มงวดก็ยังมีกลุ่มที่หลุดรอดไปได้

ในขณะที่กีฬาบางชนิด เช่น การชนไก่ กีฬาวิ่งควาย วัวชน เป็นต้น ก็อาจจะเข้าข่ายการทารุณสัตว์เช่นเดียวกับการนำสัตว์มาทำการแสดงในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความบันเทิง ปัญหาที่น่าหนักใจอีกเรื่องหนึ่งคือปัญหาเรื่องช้างเร่ร่อน สัตว์ที่อยู่ในสวนสัตว์ หรือแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยงในความครอบครองก็เช่นเดียวกัน การกระทำทารุณกรรมสัตว์จึงปรากฏให้เห็นตามสื่อเช่นเดียวกับปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพียงแต่ปัญหาเรื่องสัตว์นี้จะมีความเกี่ยวโยงกับบุคคล หน่วยงาน สังคม และธรรมชาติมากน้อยแค่ไหน หากมีส่วนเกี่ยวข้องมากก็มักจะถูกนำเสนอและตามมาด้วยบทลงโทษตามกฎหมายคือลหุโทษ หากไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง (ไม่มีเจ้าของ) ก็มักจะถูกละเลย ดังนั้น ประเด็นเรื่องการทารุณสัตว์ก็มีความละเอียดอ่อนอยู่พอสมควรที่จะต้องได้รับการพิจารณาว่าเกิดอะไรขึ้น มีสาเหตุมาจากอะไร และมีแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างไร

๒.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทย

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สัตว์หลายชนิดได้สูญพันธ์ไปจากประเทศไทยไปแล้ว หลายชนิดถูกกระทำทารุณกรรมแต่ก็ไม่เป็นที่เปิดเผยให้ได้ทราบกันทั่วไป สัตว์ป่าเป็นกลุ่มแรกที่ถูกกระทำทารุณอย่างไม่เป็นที่เปิดเผยเท่าใดนัก ทั้งเสือ ช้างป่า กระทิง แรด พญาแร้ง และสัตว์อื่น ๆ อีกมาก มีทั้งการยิง การฆ่า การทุบตี การใช้สารพิษ และอีกหลายวิธีการโดยพรานที่ต้องการทั้งงา เขา และเนื้อของสัตว์นั้น ดังคำกล่าวของที่ว่า “...การฆ่าอีเก้งแล้วทายาเบื่อฟูราดานเพื่อเป็นเหยื่อล่อให้เสือมากินและและตายโดยหวังเพียงหนังเสือสำหรับปูเป็นพรมในห้องรับแขกอันสวยหรู แต่ผลที่ได้ก็คือการตายของพญาแร้งเป็นจำนวนมาก สัตว์ชนิดนี้กำลังจะสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย มีสัตว์ป่าและพันธุ์พืชป่าไม้อีกจำนวนมากที่เคยพบมีมากในอดีตแต่ต้องหายสาบสูญไปในปัจจุบันก็เพราะ

ความละโมบและความอุบาทว์ของมนุษย์นั่นเอง”[๘] ข้อความนี้บ่งบอกไว้หลายอย่างเกี่ยวกับการทารุณกรรมสัตว์ป่า การเข้าป่าล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารในอดีตไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะป่ายังเปิดกว้าง ไม่มีข้อห้ามบุกรุก คนจึงสามารถเข้าป่าเพื่อล่าสัตว์และเก็บของป่ามาเลี้ยงชีพ รวมทั้งค้าขายด้วย แต่เมื่อสัตว์ป่าเริ่มจะหมดป่าและหายากขึ้น จึงมีการปิดป่าและกันเขตแดนห้ามบุกรุกอีกต่อไป ผู้บุกรุกจะต้องได้รับโทษจากทางราชการ แต่ความต้องการและความเคยชินก็ไม่ได้ทำให้คนหยุดบุกรุกแม้จะมีกฎหมายอยู่ก็ตาม และวิธีการล่าสัตว์ก็ยิ่งซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น มีการใช้สารฟูราดานทาที่สัตว์เล็กเพื่อล่อเหยื่อคือสัตว์ใหญ่ให้มากิน แต่การกระทำดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อสัตว์อื่น ๆ ด้วย และการใช้ไฟฟ้าช็อตสัตว์น้ำด้วยวิธีการรุนแรง ทำให้ปลาจำนวนมากทั้งปลาเล็กปลาใหญ่รวมทั้งสัตว์น้ำอื่น ๆ ตายไปด้วย[๙] ในขณะที่การฆ่าสัตว์ปีกจำนวนมากเพื่อกำจัดโรคระบาดคือไข้หวัดนกที่อาจเผยแพร่เข้าสู่คนได้ ทำให้สัตว์ปีกจำนวนมากถูกฆ่า ทั้งสัตว์ป่า สัตว์น้ำ วิธีการกระทำดังกล่าวส่งผลให้สัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ไปจากป่าในเมืองไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความโลภของกลุ่มผู้กระทำการ

การออกมาเปิดเผยของผู้สื่อข่าวในเรื่องการล่าสัตว์ป่าก็ดี การขนส่งสุนัขเพื่อการค้าขายข้ามชาติก็ดี ปัญหาช้างเร่ร่อนก็ดี รวมถึงสัตว์อื่น ๆ ที่ถูกกระทำทารุณด้วย สะท้อนให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับสัตว์มากมายที่อาจเกิดขึ้นอย่างไม่มีทางสิ้นสุด กล่าวคือการสูญพันธุ์ การค้าขาย การถูกละเมิดสิทธิเพราะการทารุณกรรมหลายวิธีการ ความโลภ และหลักศีลธรรมกำลังเสื่อมลง การเปิดเผยของสื่อทำให้เกิดเป็นประเด็นถกเถียงกันถึงประเด็นต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะกลุ่มผู้รักสัตว์ที่มีการประท้วงและหาทางช่วยเหลือสัตว์เหล่านี้ จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยกันหลายส่วน คือ ๑) สัตว์เป็นผู้ถูกกระทำทารุณกรรมหรือถูกละเมิดสิทธิทางด้านร่างกายและจิตใจ ๒) มนุษย์เป็นผู้กระทำการทารุณกรรมสัตว์นั้น ๓) ขาดหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ๔) หลักศีลธรรมจริยธรรมกำลังถูกตั้งคำถาม และ ๕) ระบบนิเวศธรรมชาติไม่สมดุลกัน แนวโน้มการกระทำทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทยนั้น มีข้อสังเกตว่ามักจะเกิดขึ้นอย่างไม่สม่ำเสมอคือจะถูกเสนอเป็นข่าวและได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ไปตามกระแสข่าวที่กำลังเกิดขึ้น ทำให้รับรู้กันในวงกว้างและกลายเป็นประเด็นให้ถกเถียงกัน ซึ่งส่วนมากมักเกี่ยวข้องกับสัตว์ที่อยู่ในเมืองมากกว่าสัตว์ที่อยู่ในป่าธรรมชาติ โดยเฉพาะสุนัขและปัญหาช้างเร่ร่อนของสังคมไทย ส่วนประเด็นสัตว์ในเชิงอุตสาหกรรมและการบริโภคเนื้อสัตว์ในรูปแบบแปลก ๆ นั้นไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก เนื่องจากจำนวนสัตว์ที่ถูกบริโภคนั้นหายากและมีจำนวนน้อย ส่วนสัตว์ในอุตสาหกรรมนั้นมีมาตรการในการดูแลในระดับหนึ่งซึ่งยากที่จะแทรกแซงหรือกล่าวหาได้ว่าเข้าข่ายทารุณกรรม ดังนั้น ในเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยมองว่าเมื่อมองโดยภาพรวมแล้วจะได้กลุ่มของสัตว์ที่เข้าข่ายว่าจะถูกกระทำทารุณกรรม ๒ กลุ่มใหญ่ คือ

---

[๘] ไทยแลนด์จิโอกราฟฟิค, **Life on Earth,** (กรุงเทพมหานคร : กรีนแม็คพาย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๘. ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สรรพสัตว์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙-๕๐.

[๙] กรรณิการ์ พรมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์, **ป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์,** (กรุงเทพมหานคร : อมรินรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

๒.๒.๑.๑ การทำทารุณในสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของครอบครอง หมายถึง สัตว์เร่ร่อนและสัตว์ที่อยู่ในธรรมชาติคือ ป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ปีก ด้วย สัตว์ที่อยู่ในธรรมชาติบางชนิดก็มีโอกาสที่จะถูกทำทารุณกรรมได้ เนื่องจากการอยู่ใกล้ชิดมนุษย์คือวางใจในมนุษย์ เช่น นก สุนัข แมว ปลา วัว ควาย เป็นต้น สัตว์ที่มักจะบุกรุกมาขโมยอาหารของมนุษย์บางชนิดมีโอกาสที่จะถูกทำทารุณกรรมได้ เช่น ลิงขโมยเสื้อผ้าหรืออาหาร ช้างป่าบุกรุกไร่ชาวบ้าน เป็นต้น นอกจากสัตว์ป่าแล้ว สัตว์เหล่าอื่นมีโอกาสจะถูกทำทารุณกรรมอย่างมากคือสัตว์เร่ร่อนหรือสัตว์ที่ถูกนำมาปล่อยไว้ตามที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำไปปล่อยไว้ที่วัดหรือปล่อยทิ้งตามที่สาธารณะ เช่น การปล่อยหมู เหตุผลที่นิยมเอาหมูไปปล่อยวัดเพราะหมูทำความสะอาดให้แก่วัดได้ด้วยการเก็บกินสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ แต่การปล่อยสัตว์มีชีวิตอย่างอื่นในวัดนั้น ทำไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่นก็มี การเอาหมาไปปล่อยวัดนั้นเพราะเจ้าของไม่อยากเลี้ยงหมา เห็นว่าหมดเปลืองก็เลยเอาไปปล่อยวัดให้อาศัยข้าวพระกิน ส่วนการนำเอาเต่าหรือปลาไปปล่อยในวัดนั้น ผู้กระทำถือว่าได้บุญแล้วด้วยการช่วยชีวิตสัตว์ ไม่มีความประสงค์ที่จะให้เกิดประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรในวัดนั้นแต่อย่างใดทั้งสิ้น[๑๐] เป็นการปล่อยปละละทิ้งสัตว์ที่ตนเองเคยเลี้ยงด้วยถือว่ามีความน่ารัก และบางจำพวกก็ถือว่าเป็นการทำบุญด้วยการช่วยชีวิตสัตว์อื่น ๆ ส่วนหลังจากนี้จะเป็นภาระของใครหรือเป็นอย่างไร ถือว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง สัตว์ที่ถูกปล่อยทิ้งจึงต้องเผชิญชะตากรรมในเมืองและป่าต่อไป

สัตว์ที่มีแนวโน้มอีกประเภทหนึ่งที่มักจะกล่าวถึงกันมากที่สุดในสังคมไทยก็คือช้าง ช้างนั้นได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของไทย กระทั่งถูกนำไปเป็นสัญลักษณ์บนธงชาติไทยอยู่เป็นเวลาพักหนึ่ง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนับว่าเป็นสมัยที่มีช้างมากมายจริง ๆ เพราะในสมัยนั้นเคยส่งช้างไปขายต่างประเทศ การค้าช้างไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ และโดยเฉพาะต้องส่งไปทางเรือด้วยแล้ว เป็นเรื่องที่เสี่ยงอันตรายมากทีเดียว และไม่ค่อยมีใครอยากรับบรรทุกกันนัก ทั้งนี้ก็เพราะการควบคุมช้างเป็นเรื่องยาก[๑๑] ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ช้างก็นับว่ามีความสำคัญทางด้านยุทธหัตถีช่วยรบในศึกสงครามหลายคราจนกระทั่งรักษาบ้านเมืองไว้ได้[๑๒] การเลี้ยงช้างต้องมีควาญช้างไว้คอยดูแลเลี้ยงดูคอยฝึกสอนช้างให้เชื่อง มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับช้าง เช่น ตำราหมอดูเกี่ยวกับช้าง หรือวิธีดูช้างเผือก เป็นต้น[๑๓] แต่ปัจจุบันนอกจากศูนย์คชบาลและปางช้างหลายแห่งแล้ว ก็ไม่มีหน่วยงานหรือผู้คนจะหันมาสนใจช้างอีกต่อไป มักจะให้ความสนใจกับธุรกิจเกี่ยวกับสัตว์ที่ทำให้เกิดรายได้และสร้างชื่อเสียงมากกว่า ทำให้มีควาญช้างหรือปางช้างนำช้างออกมาเร่ร่อนหากินในเมืองใหญ่ เพื่อชีวิตของควาญช้างและช้างด้วยจะได้อยู่ได้ แต่วิธีดังกล่าวก็มักจะถูกมองว่าแฝงไป

---

[๑๐] ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สรรพสัตว์,** หน้า ๔๓.

[๑๑] สมบัติ พลายน้อย, **สัตว์นิยาม,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๒.

[๑๒] สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร, **คืนช้างให้ชาติ คืนธรรมชาติให้ช้าง Love & Protect US,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักเทศกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙-๒๖.

[๑๓] คมทวน คันธนู, **ป่าระบัด สัตว์สลวย,** (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑. และ พระสิงห์ อาจิณฺณวิริโย (ผิวละออง), “ศึกษาหลักพุทธธรรมในการเลี้ยงช้างของหมอช้างและ คชบาลบ้านตากลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ข.

ด้วยผลประโยชน์มากกว่าเป็นความรักช้าง โดยเฉพาะเมื่อช้างถูกนำมาเร่ร่อนในป่าคอนกรีตยามแดดร้อนหรือฝนตกซึ่งจะต้องทุกข์ทรมานอย่างมากสำหรับช้าง ๑ เชือก และเมื่อเกิดอุบัติเหตุจากหล่มถูกหนามหรือเหล็กที่วางอยู่ทิ่มแทง ตกมัน การขนส่งช้าง หรือต้องแสดงตามความต้องการของผู้ชมก็มักจะทุกข์ทรมานมากกว่า

สำหรับช้างป่านั้น การจำกัดบริเวณที่เป็นที่ทำกินของชาวบ้านที่แวดล้อมด้วยรั้วไฟฟ้าหรือรั้วที่ทำการป้องกันช้าง ทำให้ช้างหากินยากลำบากจำเป็นต้องรุกรานพื้นที่นั้นเพื่อการหากิน จึงมักปรากฏข่าวอยู่บ่อยครั้งถึงเรื่องช้างถูกไฟช็อตหรือถูกทำร้ายจากเจ้าของไร่ คำถามคือความสำคัญของช้างหมดไปแล้วหรืออย่างไร จะแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างไร คมทวน คันธนู สะท้อนให้เห็นการแก้ปัญหาว่า “บัดนี้สัตว์คู่บ้านคู่เมืองของเรา กำลังตกอยู่ในวงโคจรแห่งวิบากกรรม อันเป็นผลกระทบมาจากน้ำมือมนุษย์ทั้งสิ้น ขอวินวอนให้แก้ พ.ร.บ. การคุ้มครองป่าใหม่เสียเถิด เพิ่มโทษหนักหน่วงยิ่งกว่าเดิม อย่าปัญญาเบากันนัก ดูเหมือนจะง่ายกว่าขอร้องให้ผู้คนมีความเมตตาปรานีมากขึ้น”[๑๔] โครงการช้างยิ้มเพื่อแก้ปัญหาช้างเร่ร่อนอย่างยั่งยืน มีการเสนอแนวทางไว้ ๗ ประการ ดังเช่น การจัดตั้งหมู่บ้านช้าง เพื่อเป็นแหล่งศูนย์รวมของช้างเป็นแหล่งอนุรักษ์ช้างและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ พัฒนาแหล่งน้ำและอาหารสำหรับช้าง จัดตั้งสหกรณ์ควาญช้าง เพื่อให้เกิดการออมและสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต จัดตั้งโรงพยาบาลหรือศูนย์อนามัยช้างขึ้นในหมู่บ้านช้าง จัดตั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ครบวงจร มีทั้งพิพิธภัณฑ์บอกเล่าวิวัฒนาการช้างไทย ประวัติช้างไทยกับสยาม และปลุกจิตสำนึกของคนไทยให้ตระหนักถึงความสำคัญของช้างไทย[๑๕]

ส่วนสุนัขจรจัดนั้นมีจำนวนมากทั้งในเมืองและนอกเมืองที่ไม่มีเจ้าของ ซึ่งมักจะถูกทำร้ายเบียดเบียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นบาดเจ็บเล็กน้อยไปจนถึงเสียชีวิต สัตว์เหล่านี้เมื่อไม่มีเจ้าของดูแลจึงเป็นง่ายที่จะถูกกระทำและเมื่อถูกกระทำก็เป็นการยากที่จะเอาผิดทางกฎหมายกับผู้กระทำ มีสุนัขจรจัดจำนวนมากที่ถูกทารุณกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งจากการขนส่ง น้ำร้อนลวก รัดอวัยวะเพศ ไล่เตะ ทุบตี ถูกรถชน จากสถิติของสมาคมพิทักษ์สัตว์เฉพาะที่ช่วยเหลือสุนัขในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มีจำนวนมากถึง ๒,๒๙๕ แมว ๓๐๓ และสัตว์อื่น ๆ อีก ๗ ตัว รวมแล้วกว่า ๒,๖๐๕ ตัว และปัจจุบันก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกรณีจากการขนส่งอย่างแออัดก็มีจำนวนคราวละหลายร้อยตัวทำให้สุนัขทรมานอย่างมาก ดังนั้น สัตว์ที่ไม่มีเจ้าของจำนวนมาก ทั้งสัตว์ป่าและสัตว์จรจัดที่ถูกปล่อยทิ้งจึงมีโอกาสสูงที่จะถูกทำทารุณ ซึ่งต่างจากสัตว์ที่มีเจ้าของที่มักจะได้รับการปกป้องคุ้มครองในระดับหนึ่ง

---

[๑๔] คมทวน คันธนู, **ป่าระบัด สัตว์สลวย,** หน้า ๒๑. นิตยสารสารคดี, **ช้างไทยวิกฤต,** ฉบับที่ ๗๗ ปีที่ ๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๓๔, หน้า ๗๓-๘๘. นิตยสารสารคดี, **โรงพยาบาลช้าง หน่วยช่วยชีวิตช้างไทย,** ฉบับที่ ๑๗๑ ปีที่ ๑๕ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๒, หน้า ๘๐-๑๐๙. นิตยสารเนชั่นแนลจีโอกราฟฟิค ฉบับภาษาไทย, **งาเลือดสังเวยชีวิตช้าง,** ฉบับที่ ๑๓๕ ปีที่ ๑๒ เดือนตุลาคม ๒๕๕๕, หน้า ๔๒-๖๗. นิตยสารไทยแลนด์จีโอกราฟฟิค, **Life on Earth,** หน้า ๑๖๗-๑๘๓.

[๑๕] สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร, **คืนช้างให้ชาติ คืนธรรมชาติให้ช้าง** Love & Protect US, หน้า ๑๔๙-๑๕๒.

๒.๒.๑.๒ การทำทารุณในสัตว์ที่มีเจ้าของครอบครอง หมายถึง สัตว์ทุกประเภทที่อยู่ในความครอบครองของเจ้าของหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง สัตว์เหล่านี้มีโอกาสที่จะถูกกระทำทารุณกรรมได้ คือ

๑) ประเภทสัตว์ที่ถูกนำมาเลี้ยงไว้เป็นเพื่อน เช่น สุนัข แมว ปลา หนู กระรอก งู และช้าง เป็นต้น เป็นกลุ่มของสัตว์ที่มนุษย์โอกาสที่จะถูกทารุณกรรมได้เนื่องจากเมื่อหมดความรักแล้วก็อาจนำไปปล่อยทิ้งไว้ตามที่สาธารณะ จากสัตว์ที่มนุษย์ต้องคอยดูแลให้อาหาร อาบน้ำ พาไปเดินเล่น ก็กลายมาเป็นสัตว์ที่ถูกปล่อยทิ้งไร้เจ้าของทั้งที่สัตว์นั้นคุ้นเคยกับเจ้าของเป็นอย่างดี สร้างความลำบากให้กับสัตว์ส่วนหนึ่ง และเป็นภาระของสังคมอีกส่วนหนึ่ง แม้กระทั่งอยู่ในความครอบครองแล้วไม่ดูแลให้ดี ปล่อยให้อดอยากด้วยสาเหตุนานาประการ ก็เป็นการกระทำที่ทารุณ ก็มีกรณีตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือการเลี้ยงสุนัขไว้เป็นเพื่อน เมื่อหมดรักหรือโตจนเกินไปหมดความน่ารักแล้วก็ปล่อยทิ้ง เลี้ยงได้เพียงเวลาหนึ่งก็เบื่อแล้ว พอมันเริ่มก้าวร้าวก็ยกให้สวนสัตว์เขาเอาไปเลี้ยง หากสวนสัตว์เขาไม่รับเลี้ยงก็แอบเอาไปปล่อย หรือไม่ก็เลี้ยงแบบทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ไม่เอาใจใส่เหมือนตอนได้มาใหม่ ๆ เพราะว่าเมื่อสัตว์เหล่านี้โตขึ้นมันจะไม่น่ารักเหมือนตอนได้มาใหม่ ๆ[๑๖]

๒) ประเภทสัตว์ที่อยู่ในฟาร์มปศุสัตว์และเกมกีฬา สัตว์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบพลังงานมีชีวิตที่ต้องได้รับการคุ้มครองชีวิตและความหลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มสัตว์ที่นำมาเลี้ยงเพื่อการเกษตรกรรมซึ่งมนุษย์จะต้องใช้งานหลายด้านทั้งลากจูงทั้งแบกหามทั้งใช้แรงงานหลายอย่าง ในประเทศโลกที่สาม ประชาชน ๒ พันล้านคนต้องพึ่งพลังงานสัตว์ และร้อยละ ๕๐ ของแหล่งอาหารโลกก็ต้องพึ่งพลังงานสัตว์ ร้อยละ ๘๐ ของพลังงานที่บริโภคในประเทศต่าง ๆ เป็นพลังงานสัตว์ โดยเฉพาะในเอเชียใต้และตะวันออกไกลมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ ๙๕ ประมาณกันว่าทั่วโลกมีสัตว์ลากจูง ๓๐๐ ล้านตัว เฉพาะที่อินเดียมีสัตว์ลากจูง ๘๔ ล้านตัว เป็นวัวร้อยละ ๗๒ วัวทำหน้าที่ไถพรวนดินถึงสองในสาม และมีบทบาทในการขนส่งแถบชนบทอีกสองในสาม แถบชนบทอินเดียมียานพาหนะที่ใช้สัตว์ลากจูงกว่า ๑๐ ล้านตัว[๑๗] รวมทั้ง การเลี้ยงห่านเพื่อนำมาเป็นอาหารเมนูอย่างพิเศษด้วยการอัดอาหารให้ห่านกินเพื่อให้ตับห่านโตพอที่จะฆ่าแล้วนำมาทำเป็นเมนู สังคมโลกที่พัฒนามากขึ้นก็ทำให้บทบาทดั้งเดิมทั้งของสัตว์และมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป สัตว์จำพวกวัว กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ห่าน และสัตว์อื่น ๆ ถูกนำมาเพาะเลี้ยงในฟาร์มเพื่อการค้าขาย เพื่อการกีฬาหลายประเภท เช่น การชนไก่ วัวชน วิ่งแข่งควาย เป็นต้น สัตว์ที่ถูกเลี้ยงในฟาร์มเหล่านี้มีแนวโน้มสูงที่จะถูกกระทำทารุณกรรมจากเจ้าของ กระบวนการผลิต และการแข่งขันกันของสัตว์แต่ละประเภทในรูปแบบเกมกีฬา ดังที่ปรากฏให้เห็นตามจังหวัดต่าง ๆ ในงานเทศกาล เช่น การชนไก่ การวิ่งควาย การชนวัว (วัวเชือก) และ งานช้าง เป็นต้น แม้สัตว์เหล่านี้จะได้รับการดูแลและเลี้ยงดูอย่างดี แต่มักจะถูกมองข้ามในเรื่องของการทารุณ โดยเน้นให้เห็นภาพของความสนุกสนานและการอนุรักษ์มากกว่า ดังนั้น สัตว์ที่อยู่ในข่ายที่กล่าวมาทั้งสัตว์ในฟาร์มและเกมกีฬาก็ย่อมมีโอกาสที่จะถูกทารุณได้ ขึ้นอยู่กับว่าโอกาสนั้นจะมากหรือน้อยและจะถูกนำมาพูดถึงมากเพียงพอที่จะเป็นกระแสได้หรือไม่

---

[๑๖] ไทยแลนด์จีโอกราฟฟิค, **Life on Earth,** หน้า ๒๒๕-๒๒๖.

[๑๗] Vandana Shiva, **Soil Not Oil ผืนดินไม่ใช่น้ำมัน ชีวิต อาหาร สิ่งแวดล้อม หรือน้ำมัน** แปลโดย ดรุณี แซ่ลิ่ว, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

๓) ประเภทสัตว์ที่ถูกนำมาทดลองทางวิทยาศาสตร์ เช่น หนูตะเภา ลิง เป็นต้น ในงานวิจัยของขจิตพรรณ อมรปาน คาดการณ์กันว่าสัตว์หลายชนิดถูกนำมาทดลองทางวิทยาศาสตร์เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ปีละนับล้านตัว ปี ค.ศ.๑๙๘๖ สำนักงานองค์การประเมินเทคโนโลยีของสหรัฐอเมริกา (OTA) รายถึงการนำสัตว์มาใช้ในการทดลองทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ ประมาณ ๑๐ ล้านตัว ปี ค.ศ.๑๙๘๘ ในญี่ปุ่นมีการใช้สัตว์เพื่อการทดลองทางวิทยาศาสตร์ ประมาณ ๘ ล้านตัว ปี ค.ศ.๑๙๘๒ ในอังกฤษมีการเก็บสถิติตั้งแต่ปี ๑๙๗๘-๑๙๘๒ นั้นมีการนำสัตว์มาใช้ในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ประมาณ ๔.๒ ล้านตัว ทางชีวแพทย์ประมาณ ๑ ล้านตัวขึ้นมีขึ้นไป ก่อนนำมาทดลองจึงต้องทั้งถูกกักขัง ทารุณกรรม และสร้างความเจ็บปวดทุกข์ทรมานแก่สัตว์อย่างมาก และมีสัตว์บางชนิดที่ถูกทำทารุณกรรมอย่างมาก เช่น การทดลองให้ลิงทาลิบสติก ซึ่งไม่ใช่นิสัยของสัตว์ที่จะต้องรักสวยรักงามแล้วนำมาทดลองเพื่อหามาตรฐานของลิปสติกว่าจะใช้ได้อย่างไร เพื่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ปัจจุบันแม้จะกฎเกณฑ์ไว้ แต่สัตว์หลายชนิดมักจะถูกนำมาทดลองลับ ๆ ไม่ผ่านกระบวนการที่ถูกต้องและกระบวนการที่ทดลองนั้นก็ไม่ได้รับการเปิดเผยก็มีมาก[๑๘] ดังนั้น การนำสัตว์มาทดลองจึงเปิดโอกาสให้สัตว์ถูกกระทำทารุณละเมิดสิทธิ มีการหาทางออกด้วยการตั้งกฎเกณฑ์ในการนำสัตว์มาทดลองหลายประการ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมองถึงความจำเป็นในการที่จะนำสัตว์ทดลองแล้วจึงต้องมีการคำนึงถึงชีวิตของสัตว์นั้น ๆ ด้วยการไม่ทำให้เจ็บปวดหรือมีวิธีการที่จะไม่ถูกทารุณอย่างรุนแรง

๔) ประเภทของสัตว์ที่ถูกเลี้ยงในโรงงานเพื่อการอุตสาหกรรม เช่น โรงงานไก่ โรงงานเป็ด กบเป็นต้น เป็นสัตว์เศรษฐกิจคือสร้างรายได้อย่างมหาศาล ทำให้มีการผลิตรูปแบบใหม่เป็นโรงงานขนาดใหญ่ เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นจำนวนมากเพื่อเอาเนื้อสัตว์มาเป็นอาหาร กระบวนการเลี้ยงดูสัตว์ การฆ่าสัตว์ที่ไม่ได้มาตรฐานในระบบอุตสาหกรรม ย่อมมีโอกาสที่จะถูกมองว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ ซึ่งปกติแล้วกลุ่มที่ไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์หรือกลุ่มรักสัตว์ก็จะมองว่าเป็นความโหดร้ายหรือมีโอกาสที่จะถูกมองว่าโหดร้ายอยู่แล้ว เช่น การเลี้ยงดูวัวให้สมบูรณ์ที่สุดด้วยธัญพืชต่าง ๆ เมื่อเติบโตเต็มที่ก็นำไปสู่กระบวนการฆ่าชำแหละด้วยการโหดร้าย เป็นต้น แม้กระทั่งอุตสาหกรรมไก่ อุตสาหกรรมสัตว์อื่น ๆ ที่ไม่ได้มาตรฐานก็มักจะถูกมองในลักษณะเช่นนี้ ในสารคดี FOOD INC. DOCUMENTARY ได้เปิดเผยถึงโรงงานผลิตเนื้อที่เร่งกระบวนการทุกอย่างด้วยเทคโนโลยี ด้วยกระบวนการทางเคมี แล้วด้วยความสามารถอันชาญฉลาดเพื่อผลผลิตจำนวนสูงที่สุดและลงทุนน้อยที่สุดโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม คุณภาพ และความปลอดภัยของผู้บริโภค กลุ่ม Mercy for Animal ระบุว่าในแต่ละปี ไก่ตัวผู้กว่า ๓๐ ล้านตัวถูกฆ่าด้วยวิธีการทารุณ วัวกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ตัวถูกฆ่าทุกวันในสหรัฐ ในขณะที่ญี่ปุ่นมีประเพณีล่าปลาวาฬเป็นจำนวนมากในแต่ละปี[๑๙] นอกจากนั้น การประท้วงของกลุ่มพีต้า (PETA) เรื่องการใช้ขนสัตว์หรืออวัยวะของสัตว์มาทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ เช่น กระเป๋าหนังจรเข้ กระเป๋าหนังงู เป็นต้น ซึ่งเป็นที่มาของการทำเป็นอาชีพเพื่อค้าขาย ซึ่งส่งผล

---

[๑๘] ขจิตพรรณ อมรปาน, “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๒.

[๑๙] ลิตเติลแคท (Littlecat) แปลและเรียบเรียง, **เขาก็หนึ่ง เราก็หนึ่งซึ่งชีวิต,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เจียระไน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗-๔๐. ชนาธิป วงศ์ธิกุล เรียบเรียง, **แท้จริงแล้วมนุษย์เป็นสัตว์กินพืช,** (กรุงเทพมหานคร : ฟรีมายด์, ๒๕๕๔), หน้า ๙๐-๙๕.

ให้มีการล่าสัตว์และค้าขายสัตว์เป็นจำนวนมาก ความนิยมอย่างนี้นำไปสู่การประท้วงต่อผู้ประกอบและผู้ใช้ โดยเฉพาะกลุ่มที่เห็นว่าควรจะเลิกการค้าขายสัตว์ในลักษณะเช่นนี้ เพราะนอกจากจะทำให้สัตว์สูญพันธ์แล้ว ที่มาของการเป็นเครื่องประดับนั้นล้วนแต่เป็นการทารุณกรรมสัตว์ทั้งนั้น เพราะกว่าจะผ่านกระบวนการแต่ละอย่าง สัตว์ทั้งหลายล้วนทุกข์ทรมานและเจ็บปวดอย่างมาก

๕) ประเภทของสัตว์ที่ถูกนำมาบริโภคเป็นอาหาร เช่น ห่าน เป็ด ไก่ สุกร ลิง วัว ช้าง สุนัข เป็นต้น นอกจากจะนิยมทำเป็นอาหารตามปกติเพราะการกินเนื้อสัตว์เป็นวิธีเติมโปรตีนให้แก่ร่างกายอย่างง่ายที่สุดโดยเฉพาะสัตว์บางจำพวกมักถูกมองว่ามีคุณค่าพิเศษด้านการเสริมสรรถภาพต่าง ๆ ใช้บำรุงร่างกาย บำรุงสมอง หรือบำรุงสมรรถภาพทางเพศ เมนูอาหารที่พิเศษอย่างจากสัตว์ เช่น การรับประทานตับห่าน การรับประทานสมองลิง การรับประทานปลาสองแผ่นดิน เป็นต้น[๒๐] รวมทั้งการรับประทานสุนัขในหลายประเทศ เช่น เกาหลี จีน เวียดนาม ลาว กัมพูชา และไทย (บางแห่ง)[๒๑] การการกินเนื้อสัตว์แปลก ๆ เช่น กินเนื้อเสือเนื้องู อวัยวะของช้าง หูของปลาฉลาม เป็นต้น

ความนิยมรับประทานสุนัขยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก สุนัขเหล่านี้จึงเป็นทั้งอาหารสำหรับผู้ที่นิยมรับประทานและเป็นสินค้าสำหรับผู้ขายดังที่ปรากฏเป็นข่าวหน้า ๑ อยู่หลายสัปดาห์เกี่ยวกับการลักลอบขนสุนัขข้ามฝั่งแม่น้ำโขงที่จังหวัดนครพนมและที่อื่น ๆ[๒๒] การเอาสุนัขแลกกะละมังหรือขายกันตรง ๆ ก็มี การจับและขนส่งบรรทุกเป็นคันรถกระบะส่งขายภาคอีสานหรือข้ามประเทศ ทำกันเป็นธุรกิจเป็นจำนวนหลายสิบล้านบาทในแต่ละปี เพื่อนำไปทำเป็นอาหารของผู้ที่ชอบรับประทานในแต่ละประเทศดังกล่าว การขนส่งสุนัขเป็นจำนวนมากเป็นการทารุณกรรมสัตว์อย่างมากกล่าวคืออยู่กันในกรงอย่างแออัดจนกระทั่งมีบางตัวเสียชีวิตหรือเมื่อถูกเจ้าหน้าที่ตามจับก็มักจะถูกถีบลงไปขวางทางเจ้าหน้าที่ สุนัขจึงต้องรับเคราะห์หลายทาง ขาดความเมตตากรุณา และเมื่อถูกจับนำมาเป็นของกลางก็ไม่มีที่พักพิงอย่างเพียงพอ ศูนย์พักพิงสุนัขและสัตว์ที่เป็นของกลาง มักจะต้องผ่านขั้นตอนหลายประการจนกระทั่งหมดคดีความจึงสามารถที่จะปล่อยให้ผู้รักสัตว์รับไปเลี้ยงหรือปล่อยเป็นอิสระ อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นภาระของทางเจ้าหน้าที่หลายประการในการที่จะต้องเลี้ยงดูของกลางมีชีวิตเหล่านี้อันมีจำนวนมาก ทั้งอาหาร การพยาบาล ผู้ดูแล ก็มักจะมีจำนวนจำกัด สุนัขเหล่านี้ส่วนหนึ่งจึงต้องพยายามที่จะมีชีวิตอยู่ให้ได้ท่ามกลางความเดือดร้อนหลายประการ อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐก็จะต้องสูญเสียงบประมาณเป็นจำนวนมากในการดูแลรักษา เป็นประเด็นที่จะต้องหาทางออกหรือช่วยกันป้องกันในการดูแลเพื่อนร่วมโลกที่นับวันยิ่งจะถูกกระทำทารุณกรรมรุนแรงมากขึ้น และไม่แน่ว่าอนาคตสุนัขไทยก็อาจสูญพันธุ์ไปหรือไม่ก็อาจมีจำนวนจำกัดถึงขั้นประกาศเป็นสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ก็ได้เหมือนกับสัตว์อื่น ๆ ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว ดังนั้น สำหรับผู้เลี้ยงสุนัขก็ดี ผู้ที่การนิยมรับประทานเนื้อสุนัขก็ดี จึงต้องตระหนักให้มากว่าเป็นประโยชน์ของธรรมชาติและเป็นหน้าที่ที่

---

[๒๐] ลิตเติลแคท (Littlecat) แปลและเรียบเรียง, **เขาก็หนึ่ง เราก็หนึ่งซึ่งชีวิต,** หน้า ๔๑-๔๓.

[๒๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๕๙-๖๐.

[๒๒] ไทยรัฐออนไลน์(www.thairath.co.th), จนท.นครพนมสกัดจับ ๖ ล้อขนสุนัขขายข้ามชาติ, **ไทยรัฐออนไลน์** : http://www.thairath.co.th/content/region/193445 [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕], เดลินิวส์ออนไลน์ (www.dailynews.co.th), จับได้อีกรถขนสุนัขศาลลงโทษเด็ดขาดทั้งจำทั้งปรับ, **เดลินิวส์ออนไลน์** : http://www.dailynews.co.th/thailand/148268 [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕].

จะต้องคอยพิทักษ์ให้กับสัตว์ร่วมโลกจากการกระทำทารุณกรรมสัตว์ด้วย การเรียกร้องจากผู้รักสัตว์รวมทั้งสมาคมพิทักษ์สัตว์ ไม่ให้มีการทารุณกรรมสัตว์หรือเลิกการรับประทานเนื้อสัตว์จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและดำเนินไปอย่างเข้มข้นทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศที่มีมานานแล้ว[๒๓] การมีกฎหมายรองรับเกี่ยวกับการทำทารุณกรรมสัตว์จึงเป็นสิ่งที่เหล่าผู้รักสัตว์กำลังต้องการอย่างยิ่งยวด จะอย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากกว่า จึงขอนำตัวอย่างของสัตว์ที่เข้าข่ายในการถูกทารุณกรรมนั่นคือ วิธีการรับประทานเนื้อวัว[๒๔] ทั่วโลกจำนวนไม่น้อยที่รับประทานเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อวัว ประมาณกันว่าวัวกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ตัวทุกฆ่าทุกวันในสหรัฐเพื่อต้องการเนื้อมาบริโภค เช่นเดียวกับการรับประทานเนื้อวัวของคนในประเทศแถบเอเชียแห่งหนึ่งที่มีวิธีการที่ฆ่าวัวอย่างโหดร้ายเพื่อนำไปทำอาหาร ดังนี้

๑) ใช้ห่วงเหล็กคล้องไว้ที่จมูกวัวเพื่อให้ง่ายต่อการฉุดลากและการกรอกน้ำใส่ปาก เมื่อรถบรรทุกวัวมาถึง ก็จะใช้ห่วงเหล็กนั้นคล้องจมูกแล้วฉุดลาก ไม่เพียงแค่เพิ่มความตื่นตระหนกหวาดกลัวยังเพิ่มความเจ็บปวดจากบาดแผลที่จมูก มีทั้งเลือดไหล มีทั้งน้ำหนอง

๒) เทวัวเหมือนเทผัก บังคับให้วัดกระโดดลงจากรถเหมือนเทข้าวของทั่วไป คนที่ขนส่งมักจะไม่สนใจต่อความตื่นตระหนกหวาดกลัวของวัว ใช้ทุกวิธี ผลัก ดึง ฉุด ตี ที่จะบังคับให้วัวลงจากกระบะหลังรถที่สูงพอ ๆ กับครึ่งตัวคน บางที่ยังใจดำถึงขนาดไม่ยอมลงแรง ใช้วิธีผูกเชือล่ามวัวไว้กับตอไม้ แล้วขับรถออกไปเลย ปล่อยให้วัวที่อยู่บนรถเหล่านั้นตกลงจากรถเอง ทำให้ขาหัก ก่อนที่จะถูกประหารก็ถูกทารุณก่อนแล้ว

๓) เชือกที่ผูกสั้นเกินไป ทำให้วัวไม่สามารถย่อตัวลงนอน ได้แต่ยืนเป็นเวลาหลายวันติดกัน เมื่อถูกส่งมาโรงฆ่าโดยส่วนมากจะไม่ได้ถูกฆ่าในวันนั้นเลย จะปล่อยทิ้งไว้หลายวัน แต่โรงฆ่าสัตว์ขาดมาตรฐาน วัวจะถูกเจาะจมูก ผูกเชือก แล้วมัดให้ยืนเบียดเสียดกันตัวต่อตัวซ้อน ๆ กันไป ไม่สามารถย่อตัวลงนอนได้ เชือกที่ใช้นั้นสั้นเกินมาก (๑๐-๒๐ cm) วัวจึงต้องเชิดหัวขึ้นตลอดเวลา บางตัวก็คอยจะดิ้นรนให้หลุดพ้นจากเชือกที่ผูกจมูกทำให้เลือดไหลไม่หยุด บางตัวก็ได้แต่รอการตายที่จะมาเยือนอย่างสิ้นหวัง

๔) ไม่ได้กินอะไรเป็นเวลา ๓-๔ วัน คนฆ่าวัวขังวัวไว้เป็นเวลาหลายวัน ไม่ให้อาหารหรือแม้แต่น้ำก็ไม่ให้กิน

๕) ถึงให้น้ำก็ใช้วิธีกรอกปาก เวลาปกติไม่ให้อาหารหรือน้ำกิน แต่ก่อนถึงเวลาเชือดไม่กี่ชั่วโมง คนฆ่าวัวจะใช้ท่อเหล็กที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ cm ยาว ๒๔๐ cm ยัดเข้าใส่ปากวัวทะลุยาวไปถึงกระเพาะ ทุก ๆ ครั้งในการกรอกน้ำจะใช้เวลาประมาณ ๑๐-๑๕ นาที วันละ ๓-๔ ครั้ง เนื่องจากว่าการย่อยอาหารของวัวนั้นช้ามาก เมื่อวัวถูกรอกน้ำก็จะอาเจียนออกมา จากเดิมที่ตื่นตระหนกหรือป่วยอยู่แล้วถึงกับโดนกรอกจนตายคาที่ก็มี แต่สำหรับคนฆ่าวัวนั้น เรื่องอย่างนี้กลับดูเมือนธรรมดาสามัญยิ่ง ยังคงกรอกปากต่อไป แล้วค่อยจัดการเชือดในยามกลางคืน

---

[๒๓] เอ็มเอสเอ็นออนไลน์ (http://th.msn.com/), กลุ่มคนรักสัตว์ยื่นหนังสือสถานทูตเกาหลีใต้ขอให้ยุติทานเนื้อสุนัข-แมว, **เอ็มเอสเอ็นออนไลน์** : http://news.impaqmsn.com/articles.aspx?id=497053&ch=gn1, [๘ สิงหาคม ๒๕๕๕].

[๒๔] ลิตเติลแคท (Littlecat) แปลและเรียบเรียง, **เขาก็หนึ่ง เราก็หนึ่งชีวิต,** หน้า ๓๕-๔๐.

๖) ใช้ขวานฟันคอคร่าชีวิต บางตัวยังต้องถูกทุบหัวด้วยค้น ๕-๖ ครั้ง อันที่จริงการเชือดฆ่าสัตว์ทั้งหลายควรจะใช้วิธีที่เร็วที่สุดให้สัตว์นั้น ๆ สิ้นสติ แล้วค่อยเชือดลำคอปล่อยเลือด แต่โรงฆ่าสัตว์บางที่กลับใช้ค้อนทุบหัววัวให้ล้มลง แล้วค่อยเชือดคอปล่อยเลือด สำหรับคนที่มีประสบการณ์มากพอก็อาจจะทุบเพียงครั้งเดียวก็ทำให้วัวหมดสติไปได้ แต่เนื่องจากว่าแรงคนไม่เท่ากันหรืออาจจะเป็นมือเชือดใหม่หรืออาจจะเป็นเพราะวัวตื่นตระหนกแล้วส่ายหัวไปมา ส่วนมากไม่สามารถทำให้สิ้นสติได้ด้วยการทุบหัวเพียงครั้งเดียว บางครั้งต้องทุบ ๕-๖ ครั้ง จึงจะฆ่าวัวตัวนั้นได้ ในขณะที่วัวกำลังถูกทุบหัวครั้งต่อครั้งก็ยังคงดิ้นรนยืนหยัดไม่ยอกที่จะล้มลงไปสู่หนทางแห่งความตายง่าย ๆ

๗) ถูกเชือดคอปล่อยเลือดทั้งเป็น โดยมือเชือดจะใช้มีแทงเข้าไปที่คอหอย ความเจ็บปวดที่วัวจะได้รับ คงยากจะบรรยาย

๘) มองดูเพื่อนพ้องถูกฆ่า เมื่อมือเชือดทุบวัวจนสลบ แทงคอหอยปล่อยเลือดแล้วชำแหละกันบนพื้น ณ ตรงนั้นเลย ทำให้ไม่สะอาด วัวที่ถูกล่ามไว้ข้าง ๆ จะเห็นชัด ๆ เต็มตาทุกขั้นตอน เมื่อถึงคิวของตนก็จะพยายามดิ้นรนหลีกหนี

จากภาพรวมของสัตว์ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าค่อนข้างจะครอบคลุมสัตว์ทั้งหมด เมื่อสรุปแล้วได้กลุ่มหลัก คือ ๑) สัตว์ที่เป็นอาหาร ๒) สัตว์เลี้ยง ๓) สัตว์ป่า ๔) สัตว์เศรษฐกิจ ๕) สัตว์เร่ร่อนในเมือง เมื่อแยกออกล่าวจะเห็นได้ว่ามีสัตว์เพียงบางจำพวกเท่านั้นที่ถูกนำเสนอข่าวการถูกทารุณ เช่น สุนัขจรจัด ช้างเร่ร่อน ช้างป่า แมวจรจัด และสัตว์อื่น ๆ ซึ่งมีปริมาณการเกิดขึ้นค่อนข้างมากและส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ เศรษฐกิจ และจริยธรรม ไม่กระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติมาก ส่วนจำนวนของสัตว์ป่านั้นมีจำนวนปริมาณที่เกิดขึ้นน้อย แต่ส่งผลกระทบมากต่อระบบนิเวศธรรมชาติอย่างมาก

๒.๒.๑.๓ วิธีการทำทารุณกรรมต่อสัตว์ จากตัวอย่างในประเด็นที่ผ่านจะเห็นได้ว่า การกระทำที่ถือว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์นั้นมีหลายวิธีการซึ่งขึ้นอยู่กับรูปแบบการกระทำ กาลเทศะ ผู้กระทำการ ในแนวคิดสิทธิมนุษยชนนั้นจัดกรรมวิธีในการทารุณกรรมนั้นเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ การทารุณกรรมทางกายภาพ และการทารุณกรรมทางจิตใจ[๒๕] แต่ในกรณีของสัตว์นั้นมีความเชื่อมโยงยังมนุษย์ด้วย ดังนั้น กรรมวิธีการทารุณนั้น สามารถแยกออกได้ ๓ ด้าน คือ

๑) การทำทารุณกรรมด้านร่างกาย เช่น การทุบตี การฟัน การแทงด้วยอาวุธ ถูกน้ำร้อนสาดลวก ถูกปล่อยทิ้งให้เร่ร่อนเผชิญชะตากรรม กักขัง ใช้งานหนัก เกมกีฬา หักปีกเด็ดขา หิ้วเท้าขึ้นศีรษะลง ขนส่ง และใช้ยาพิษ เป็นต้น อย่างทารุณโหดร้ายต่อสัตว์ทุกชนิด ทำให้สัตว์นั้นทุกข์ทรมานอย่างมาก มีทั้งรอยแผลไหม้ บาดแผลในร่างกายหลายแห่ง ทำให้สัตว์ต้องพิกลพิการ ผอมแห้งเพราะอดอยาก หรือถึงขั้นตาย การเลี้ยงดูอีกอย่างหนึ่งที่เสี่ยงต่อการเฝ้ามองว่าเข้าข่ายคือการเลี้ยงในฟาร์มปศุสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ หรือการทดลองทางวิทยาศาสตร์ การเลี้ยงในธรรมชาติที่ผิดแปลกจากถิ่นเดิมก็เข้าข่ายการทรมานสัตว์เช่นเดียวกัน จะอย่างไรก็ตาม สัตว์เลี้ยงที่

---

[๒๕] ดูรายละเอียดใน รองศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว บรรณาธิการแปล, **ความเข้าใจในสิทธิมนุษยชน,** (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕.

ถูกเลี้ยงไว้เป็นเพื่อนก็สุ่มเสี่ยงที่จะเข้าข่ายเหมือนกัน หากไม่สามารถจัดสวัสดิภาพในการเลี้ยงสัตว์ได้อย่างเท่าที่ควรจะเป็น

๒) การทำทารุณกรรมด้านความรู้สึกหรือจิตใจของสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์ที่ถูกนำมาเลี้ยงไว้จะแสดงอาการหวาดกลัว ระแวงอย่างมากอันเป็นผลมาจากการถูกทารุณ สัตว์ทุกชนิดมีความรู้สึกสุขทุกข์เช่นเดียวกับมนุษย์ แม้จะถูกมองว่าอาศัยสัญชาตญาณในการดำรงชีวิต แต่เมื่อใดที่กระทำถูกใจหรือเป็นที่รักของผู้เลี้ยงดูและคนอื่น ๆ จะสังเกตเห็นถึงความสุขใจดีใจ เมื่อใดที่ถูกกระทำรุนแรงโหดร้ายก็จะสังเกตเห็นถึงน้ำตาและความทุกข์ใจของสัตว์นั้น ๆ

๓) การทำทารุณกรรมต่อจิตใจของมนุษย์ เป็นการสร้างความสลดหดหู่ด้านจิตใจของผู้เป็นเจ้าสัตว์และมองว่าเป็นการกระทำที่เกินเลยอย่างที่ไม่คิดว่ามนุษย์จะกระทำได้อย่างโหดร้าย อีกอย่างหนึ่ง เป็นการทำลายหรือละเมิดกฎศีลธรรมจริยธรรมอันดีงามของมนุษย์ ผู้มีใจเมตตากรุณาหรือผู้มีใจรักษ์สัตว์ย่อมรู้สึกเสียใจและเห็นใจต่อการทำทารุณกรรมสัตว์ ดังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้ทัศนะว่า “สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่จำเป็นสำหรับมนุษย์นั้นแหละที่ถูกทำลายไป เมื่อมนุษย์ต้องตกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ผิดธรรมชาติแล้ว ใจของมนุษย์ก็เปลี่ยนไปจากเดิม...มีจิตใจ อากัปกิริยาและความประพฤติที่แตกต่างไปจากมนุษย์ที่ยังอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ความเมตตากรุณาความอ่อนโยนเผื่อแผ่หมดไป ความรักหมู่คณะและเห็นแก่ประโยชน์ของหมู่คณะหมดไป”[๒๖]

สัตว์ทุกชนิดมีความรักชีวิตของตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ ย่อมปรารถนาความสุขเหมือนกัน เมื่อเราเปรียบเทียบตัวเราผู้เป็นมนุษย์แล้วก็เป็นเช่นเดียวกัน ไม่อยากถูกทรมานด้วยการทุบตี เลี้ยงให้อดอยาก ถูกสาดน้ำร้อน ถูกกักขัง ฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น ไม่อยากถูกทรมานหรือเบียดเบียนด้วยวิธีการใด ๆ เลย ต้องการความสุข เมื่อมองดูสังคมรอบด้านก็เห็นจะเป็นเช่นดังกล่าว มีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสัตว์ไว้หลายประการ เช่น สัตว์ที่ถูกมนุษย์นำมาทดลองทางวิทยาศาสตร์ เมื่อถูกมนุษย์ต่างดาวบุกโลก จับมนุษย์มาทำการทดลองแทนสัตว์ เป็นต้น การที่ธรรมชาติแปรปรวนอย่างรุนแรงทำให้สัตว์หลายชนิดอพยพเป็นจำนวนมาก เช่น ตั๊กแตน ปลาวาฬ เป็นต้น ในชาดกพระพุทธศาสนาก็มีเรื่องทำนองนี้ ในสัพพทาฐชาดก ขุททกนิกาย เล่าไว้ย่อ ๆ ว่า สุนัขจิ้งจอกร่ายเวทมนต์ครอบงำจิตใจบรรดาสัตว์ทุกชนิด ทั้งชนิดใหญ่ ชนิดปานกลาง ชนิดเล็ก ให้บุกเมืองพาราณสีเพื่อยึดครองแผ่นดิน ขบวนสัตว์ทั้งหมดนั้นมีจำนวนมากมายมหาศาล คอยที่จะโจมตีเมือง แต่ด้วยความฉลาดของพระโพธิสัตว์ก็สามารถปกป้องเมืองและประชาชนไว้ได้ สัตว์ก็พ่ายแพ้ไปในที่สุด ประเด็นไม่ได้อยู่ที่การพ่ายแพ้หรือชนะ แต่เป็นการแตกหักและต้องการเอาชนะของสุนัขจิ้งจอก สมมติว่าสุดท้ายสัตว์ชนะแล้วจะเป็นอย่างไร เราคงจะนึกภาพได้อยากอยู่เหมือนกัน แต่สิ่งที่จะเกิดขึ้นแน่นอนคือมนุษย์อาจถูกสัตว์ทำร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ ถึงขั้นล้มตายอย่างมากก็เป็นได้ เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ที่เชื่อมโยงมายังปัจจุบันได้ สัตว์หลายชนิดต้องสู้เพื่อรักษาชีวิตของมันไว้ ดังคำพังเพยที่ว่า “สู้อย่างสุนัขจนตรอก” ไม่เลือกวิธีแต่ขอให้ชนะและรักษาชีวิตไว้ได้ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การมีกฎหมายป้องกันทารุณกรรมสัตว์นั้น จะทำให้การทารุณสัตว์ลดลงได้ เนื่องจากสามารถเอาผิดและลงโทษผู้กระทำความผิดได้ตามสมควรแก่เหตุ ประเด็นสำคัญคือเมื่อกฎหมายเข้มแข็ง

---

[๒๖] ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สรรพสัตว์,** หน้า ๘๕-๘๖.

น่าจะส่งเสริมให้หลักศีลธรรมจริยธรรมดีขึ้น ไม่มีการละเมิดสิทธิของสัตว์หรือการทารุณกรรมอีกต่อไป

๒.๒.๑.๔ สาเหตุแห่งการทำทารุณสัตว์ ธรรมชาติในโลกของเรานั้นกำลังอยู่ในขั้นวิกฤต เห็นได้จากภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (climate change) ทำให้เกิดฝนตกหนัก น้ำท่วม ภัยแล้ง หิมะถล่ม แผ่นดินไหว น้ำทะเลหนุนสูงขึ้นเรื่อย อากาศร้อนจัด และน้ำแข็งละลาย เป็นต้น ทำให้มนุษย์และสัตว์รู้สึกเครียดและกลัวต่อภัยธรรมชาติดังกล่าวจึงพยายามร่วมมือกันในการที่จะแก้ปัญหาแบบทุกภาคส่วน แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้มากเท่าใดนัก ภัยที่เกิดจากมนุษย์กระทำต่อสัตว์ก็เป็นภัยอีกอย่างหนึ่งที่พยายามยับยั้งไม่ให้เกิดขึ้น ปัญหาการทารุณสัตว์มีความคาบเกี่ยวกับปัญหาเชิงศีลธรรมจริยธรรมทั้งส่วนบุคคลและสังคม เนื่องจากข้อสงสัยที่ว่าสัตว์มีศีลธรรมได้หรือไม่ จึงมีกลุ่มที่ถกเถียงกันจนกลายเป็นประเด็นและทำให้มีการพยายามหาทางแก้ไข ทำให้เกิดกลุ่ม สมาคม หรือองค์กรพิทักษ์สัตว์ขึ้นมา เช่นเดียวกับประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาเรื่องการทารุณกรรมสัตว์ แม้จะมีแนวคิดและการปฏิบัติเชิงศีลธรรมจริยธรรมแบบพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมานาน แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังเกิดขึ้นอยู่เสมอ เช่น การค้าขายสุนัข ปัญหาเรื่องช้าง เป็นต้น ข่าวทางสื่อต่าง ๆ ที่นำเสนอยิ่งรุนแรงและมีความถี่มากขึ้น

สัตว์หลายชนิดก็ยังคงถูกทารุณกรรมและหลายชนิดได้สูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย ความวิตกยิ่งชัดเจนมากขึ้นเมื่อสถิติการสูญพันธุ์ของสัตว์ทวีความรุนแรงและรวดเร็วมากขึ้นจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและมนุษย์ ดังข้อความที่ว่า “มนุษย์ได้เป็นสาเหตุของการทำลายล้างพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ด้วยอัตราสูงกว่าภัยพิบัติธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น กล่าวคือ ขณะนี้อัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตสูงถึงชั่วโมงละ ๓ สปีชีส์ เมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว วันละ ๑ สปีชีส์ และยุคก่อนหน้านั้น อัตราการสูญพันธุ์ตามธรรมชาติมีเพียงประมาณปีละ ๑ สปีชีส์เท่านั้น”[๒๗] เมื่อบวกกับพันธุ์พืชและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ แล้ว นักชีววิทยาคาดว่าในอนาคต ถ้าไม่มีความพยายามอย่างมากในการอนุรักษ์สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ โลกจะสูญเสียร้อยละ ๒๐ ของชนิดพันธุ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันไปในเวลา ๓๐ ปี และร้อยละ ๕๐ ของชนิดพันธุ์ภายในสิ้นศตวรรษหน้า[๒๘] การเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมในทางลบทั้งด้านกายภาพและด้านชีวภาพเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การสูญพันธุ์ตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญในปัจจุบันที่ยิ่งทำให้อัตราการสูญพันธุ์เพิ่มขึ้น ไม่เพียงแต่สัตว์ที่ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติที่ทำให้เกิดความสูญเสียเท่านั้น มนุษย์เองก็เสี่ยงต่อการเผชิญกับภัยธรรมชาติได้เช่นเดียวกัน ในรายงานสิ่งแวดล้อมโลกขององค์การสหประชาชาติที่ประมวลสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไว้[๒๙] ที่เป็นสาเหตุทำให้สัตว์นั้นสูญพันธุ์และมนุษย์ก็ได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกัน ดังนี้

---

[๒๗] วิสุทธิ์ ใบไม้, **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ**,** หน้า ๒๓๓-๒๓๔**.**

[๒๘] คณะกรรมการวิชาสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต ศูนย์วิชาบูรณาการ หมวดวิชาศึกษาทั่วไป, **สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๕.

[๒๙] ฉบน, **สิ่งแวดล้อมกับโลก,** (กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.เอ็น.การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙-๔๘.

๑. การเพิ่มขึ้นของประชากร ปัจจุบันจำนวนประชากรทั่วโลกอยู่ที่ราว ๗,๐๐๐ ล้านคน (คาดการณ์กันว่าน่าจะยิ่งเพิ่มจำนวนสูงขึ้นไปอีก) การเพิ่มขึ้นของประชากรมีผลในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติก็จะสูงขึ้นไปอีก เป็นเหตุผลหนึ่งที่สัตว์จะถูกลดพื้นที่ในการอยู่อาศัยในป่าหรือธรรมชาติแหล่งอื่น ๆ นอกจากนี้ ผลของการใช้ทรัพยากรก็จะเป็นการเพิ่มขึ้นของจำนวนขยะต่าง ๆ ที่สะสมให้กับโลก ดังนั้น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรจึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง การควบคุมประชากรจึงน่าจะเป็นแนวทางที่จะสามารถนำมาใช้ เช่น การควบคุมเรื่องบุตรของประเทศจีนที่มีจำนวนประชากรมากกว่าพันล้านคน จำกัดให้มีบุตรเพียงคนเดียว มาเป็นเวลามากกว่าสิบปี เป็นต้น

๒. การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างขาดจิตสำนึกและความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีการทำลายแหล่งธรรมชาติอย่างมาก เช่น ป่าชายเลน การเผาป่า ไฟป่า การโค่นต้นไม้ ทำลายแหล่งลำธาร ขุดภูเขา เป็นต้น ทำให้ธรรมชาติเสียสมดุลและสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ธรรมชาติเท่าที่มีอยู่ในโลกก็จะยิ่งลดลงไปและสร้างขึ้นมาทดแทนได้ยาก การสูญเสียทางกายภาพและชีวภาพของธรรมชาติทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งต้องใช้เวลายาวนานกว่าที่จะสร้างขึ้นมาทดแทนได้ สัตว์ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเมื่อสูญพันธุ์ไปจากพื้นที่นั้น ๆ แล้วจะทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น งูที่คอยควบคุมประชากรของหนูเมื่อถูกจับไปหมดสิ้น การแพร่พันธุ์ของหนูก็จะยิ่งมากจนยากจะควบคุม เพราะหนูจะเข้าไปทำลายพืชพันธุ์ของชาวบ้านให้เสียหาย เป็นต้น

๓. ป่าไม้ทั้งหลายถูกทำลาย ป่าไม้ที่สำคัญหลายแห่งในโลกถูกทำลายลดน้อยลงเพื่อผลทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ป่าอเมซอนของประเทศบราซิลซึ่งเป็นป่าที่ใหญ่ที่สุดก็ถูกทำลายและลดลงอย่างมาก และประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกก็เช่นเดียวกัน สำหรับประเทศไทย เมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่แล้วคาดการณ์กันว่ามีพื้นที่ป่าไม้เป็นส่วนมากของประเทศกว่าร้อยละ ๕๐-๖๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือเพียงประมาณ ๑๕-๑๖ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ป่าไม้เป็นบ้านที่อยู่อาศัยของสัตว์มีความหลากหลายทางชีวภาพ เมื่อทำลายป่าก็เท่ากับทำลายสัตว์และความหลากหลายทางชีวภาพด้วย สัตว์ป่าถูกจับมาขาย หนังสัตว์นำมาทำเสื้อผ้าหรือเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งประดับ เขาและงาถูกนำมาค้าขายประดับตามบ้าน เนื้อถูกชำแหละนำมาขายเป็นอาหาร กลายเป็นสิ่งของที่สร้างรายได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี เช่นเดียวกับการค้าขายไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่อาจควบคุมได้หมดสิ้นแม้จะมีกฎหมายก็ตาม ดังนั้น การทำลายป่าไม้จึงเป็นการทำลายสัตว์ให้ไม่มีที่อยู่อาศัย และทำลายกำแพงกั้นอันตรายของมนุษย์ลงอย่างสิ้นเชิงด้วย เป็นที่มาของภัยพิบัติหลายประการ

๔. มลพิษทางอากาศเพิ่มสูงขึ้น มีการวิเคราะห์กันว่าการปล่อยก๊าซของโรงงานอุตสาหกรรมทั่วโลกทำให้ชั้นบรรยากาศของโลกเปลี่ยนก๊าซเรือนกระจก พลังความร้อนจากแสงอาทิตย์ส่องมายังโลกได้เร็วขึ้น มนุษย์จึงเผชิญกับคลื่นความร้อนจากดวงอาทิตย์อย่างมาก และสัตว์ทั้งหลายก็ไม่อาจทนความร้อนได้ต้องล้มตายอย่างมากเพราะมลภาวะที่เจือในอากาศและน้ำ มนุษย์ก็ประสบปัญหาด้านมลภาวะเช่นเดียวกับสัตว์ เป็นที่มาของการเกิดโรคที่ยากแก่การรักษาหลายประการ ขยะที่เพิ่มปริมาณสูงขึ้นในแต่ละปี มลภาวะจากรถที่ใช้ในแต่ละวัน การดำเนินชีวิตในแต่วันของมนุษย์ รวมทั้งกลุ่มอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ก๊าซด้วย ซึ่งโดยปกติในธรรมชาติเองก็มีการปล่อยก๊าซชนิดต่าง ๆ ขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศอยู่แล้ว เมื่อผนวกเข้ากับเหตุต่าง ๆ ที่ว่ามาก็ยิ่งเพิ่มปริมาณ

สูงขึ้น แม้จะมีการประชุมและลงความเห็นในการช่วยลดก๊าซลงก็ตาม ก็ยังไม่อาจแก้ไขปัญหานี้ได้ คาดการณ์กันว่าจะยิ่งเพิ่มปริมาณที่สูงขึ้น และเป็นที่มาของภัยพิบัติที่เกิดในโลกนี้อีกส่วนหนึ่งด้วย

๕. ผืนดินเสื่อมโทรม ธาตุดินเป็นหนึ่งในจำนวนธาตุ ๔ สำหรับผืนแผ่นดินในแต่ละประเทศนั้นมีความแตกต่างกัน บางพื้นที่อาจเป็นที่ลุ่มชุ่มชื่นเหมาะแก่การเพาะปลูก บางพื้นที่แห้งแล้ง บางพื้นที่เต็มไปด้วยเม็ดทราย ความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ทำให้ต้องทำเกษตรกรรมที่แตกต่างเพื่อให้เหมาะกับผืนดินที่ตนเองอยู่ การเกษตรกรรมที่เคยเป็นเสาหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณเพื่อปลูกข้าวนั้น มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดินเปรี้ยว สารเคมีเจือปน ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชพันธ์ธัญญาหารได้และสัตว์ไม่สามารถหาอาหารได้ ดินที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ทางชีวภาพกลายเป็นปัญหาขึ้นมาสำหรับสัตว์ เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์จำนวนมาก ทั้งที่อยู่บนแผ่นดิน อยู่ใต้แผ่นดิน เช่น ไส้เดือน หนอน แมลงชนิดต่าง ๆ เป็นต้น การทำลายผืนดินจึงเป็นสาเหตุแห่งการทำลายสัตว์มากมาย สัตว์ที่ไม่มีแผ่นดินอยู่อาศัยอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองและนำไปสู่การฆ่าการทารุณสัตว์อีกทางหนึ่ง

๖. การพัฒนาของมนุษย์ที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ การแข่งขันกันทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศด้วยการทำลายสิ่งแวดล้อม มีการตัดไม้ทำลายป่า ห้วยลำธารแม่น้ำหายไป ขยะล้นโลกเพราะการบริโภคและอุปโภคที่เกินขีดจำกัดและขาดจิตสำนึกในการเสพบริโภค นับเป็นการทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์พัฒนา การขาดจิตสำนึกเชิงนิเวศและเชิงศาสนาในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เพราะมนุษย์ต้องการพิชิตธรรมชาติต้องการควบคุมธรรมชาติให้อยู่ภายใต้การกำกับของตนเอง บางครั้งยังสามารถสร้างธรรมชาติเทียมให้เกิดขึ้นได้เอง จะอย่างไรก็ตาม การพัฒนาเหล่านี้ก็ดูจะเป็นผลร้ายต่อสัตว์ มนุษย์ และตัวธรรมชาติเองมากกว่า เพราะมนุษย์ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเดิม ทำตนให้แปลกแยกจากธรรมชาติ และพร้อมกับที่คิดจะพิชิตเอาชนะธรรมชาติให้ได้ด้วย ขอยกตัวอย่างเรื่องการทำลายภูเขาเพื่อเอาแร่ธรรมชาติมาสร้างมาผลิตสิ่งต่าง ๆ ซึ่งภูเขาที่เคยมีมากมายในประเทศไทย กลายเป็นภูเขาหัวโล้นเพราะป่าถูกทำลายและต่อมาถูกขุดเพื่อเอาแร่ธรรมชาติและปรับเป็นที่พื้นที่ในการเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรม เป็นถนนหนทางในการคมนาคมขนส่ง เมื่อภูเขาถูกทำลายเป็นส่วนมากพื้นที่ถูกนำไปใช้ ป่าไม้แหล่งอุดมสมบูรณ์ก็สูญสิ้นไป พร้อมกับการพัฒนาที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง สัตว์ก็ถูกทำลายและบางส่วนที่ยังคงรอดอยู่ก็ถูกนำมาเลี้ยงในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และส่วนอื่น ๆ ของมนุษย์จึงกลายเป็นปัญหาหลักข้อหนึ่งที่สร้างผลกระทบต่อสัตว์และธรรมชาติโดยตรง

๗. น้ำท่วม แผ่นดินไหว และพายุ แผ่นดินไหวและพายุเป็นภัยทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วสร้างความเสียหายอย่างมาก เช่น สึนามิในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือพายุทอร์นาโดและเฮอริเคนในสหรัฐ รวมทั้งซูเปอร์ไต้ฝุ่นไห่เยี่ยน เป็นต้น ทำให้กระทบต่อการดำรงชีวิตของสัตว์และมนุษย์ มีความสูญเสียทางชีวภาพมากมาย สัตว์เป็นจำนวนมากถูกคร่าชีวิตและอีกจำนวนมากไร้แหล่งที่อยู่อาศัย นำไปสู่การถูกจับหรือฆ่าทำลายเป็นจำนวนมาก ซึ่งการเกิดแผ่นดินไหว เกิดพายุ หรือน้ำท่วมในแต่ละครั้งก็ยากที่สัตว์จะอยู่รอดได้ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่เผชิญกับการสูญเสียอย่างมากมายในแต่ละครั้ง คาดการณ์กันว่าในอนาคตความสูญเสียจากภัยพิบัติเหล่านี้จะยิ่งสูงมาก

ยิ่งขึ้น เนื่องจากน้ำท่วม แผ่นดินไหว และพายุ จะยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น แน่นอนว่าจะต้องส่งผลกระทบต่อมนุษย์ สัตว์ และระบบนิเวศอย่างมาก

๘. ภาวะโลกร้อน เป็นความเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศทั่วโลก (Climate Change) หรือที่เรียกว่า ภาวะโลกร้อน (Global Warming) ผลกระทบของภาวะโลกร้อนทำให้เกิดวิกฤติทั่วโลก ทั้งน้ำท่วม ภัยแล้ง เกิดปรากฏการณ์เอลนินโญ่ รานินโญ่ และอีกมากมาย หากอุณหภูมิโลกยังคงสูงขึ้น สิ่งมีชีวิตหลายชนิดจะต้องอพยพย้ายถิ่น หรืออาจสูญพันธุ์ไปจากโลก ตัวอย่างหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้น คืออาหารของสัตว์เริ่มที่จะหมดไปและหายากกว่าเดิม สัตว์จึงต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อหาอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัย ปรากฏการณ์ที่เกิดจากภาวะโลกร้อนยังส่งผลกระทบมาถึงมนุษย์ สาเหตุหลักของภาวะโลกร้อนก็คือการที่โอโซนชั้นบรรยากาศที่เคยกั้นแสงอัลตร้าไวโอเลตจากดวงอาทิตย์นั้นได้พังทลายลงซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาและดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นหลัก

โกศล ช่อผกา ได้ทำการวิจัยแล้วได้จัดกลุ่มปัญหาในโลกปัจจุบัน ๓ กลุ่มซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นระบบ คือ

๑. ปัญหาในมิติของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน แบ่งออกได้ ๒ ส่วน คือ ปัญหาทางด้านกายภาพหรือร่างกาย และปัญาหาทางด้านจิตใจ

๒. ปัญหาในมิติของสังคม เป็นปัญหาของระบบสนับสนุนชีวิต (life-support system) ได้แก่ ปัญหาของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี

๓. ปัญหาในมิติของสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (life-support environment) ได้แก่ ปัญหาทรัพยากร มลภาวะ ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ปัญหาโลกร้อน และปัญหาโรระบาด เป็นต้น

โกศล ช่อผกา ยังย้ำว่ารากเหง้าของปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นมีสาเหตุพื้นฐานมาจากกระบวนทัศน์ของมนุษย์ รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและยังเกิดจากกลไกการปรับตัวของธรรมชาติเอง[๓๐]

เช่นเดียวกับ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ มองว่า “ในปัจจุบันปัญหาที่รุนแรงที่สุด เห็นจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แนวทางที่ต้องเดินเห็นจะมีแนวทางเดียวเท่านั้น เราต้องปกป้องคุ้มครองธรรมชาติ มิฉะนั้นแล้วจะเกิดความยุ่งเหยิงปั่นป่วนแก่ระบบนิเวศของโลก ซึ่งจะส่งผลร้ายต่อการดำรงอยู่ของมนุษยชาติใน ๑๐๐ ปี ข้างหน้าด้วย”[๓๑]

ในขณะที่วิสุทธิ์ ใบไม้ สรุปว่า ในรอบร้อยกว่าปีที่ผ่านมานั้น การพัฒนามนุษย์อย่างรวดเร็วนำไปสู่การใช้ทรัพยากรกายภาพและชีวภาพอย่างฟุ่มเฟือย ทำให้เกิดผลเสียหายต่อธรรมชาติอย่างชัดเจน ๒ ประการ คือ

---

[๓๐] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๗๓-๗๔.

[๓๑] ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ก. พล (๑๙๙๖) จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๗.

๑. การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าบกและป่าชายเลน ตลอดจนการเพิ่มมลพิษในแหล่งน้ำจืดที่ซึ่งเคยมีความสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นพื้นฐานสำคัญของสมดุลธรรมชาติที่เคยมีอยู่อย่างต่อเนื่องในอดีตกาล

๒. การใช้ทรัพยากรกายภาพในทางอุตสาหกรรมจนทำให้เกิดมลพิษและของเสียที่ล้วนแต่เป็นพิษเป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อมและต่อสิ่งมีชีวิต[๓๒]

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพราะทำลายแหล่งอาศัยและสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาที่รวดเร็วทำให้ขาดความใส่ต่อสิ่งแวดล้อม การก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ดังที่ประเวศ วะสี กล่าวไว้ ว่า

> มนุษย์กลายเป็นต้นเหตุสำคัญของการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตอย่างมากมายในช่วงประมาณร้อยปีที่ผ่านมา และอัตราสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในปัจจุบันอัน เนื่องมาจากพฤติกรรมการกระทำของมนุษย์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น ประชากรโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วควบคู่กับการทำลายถิ่นอาศัยของสิ่งมีชีวิตนานาชนิดอย่างกว้างขวางและรุนแรงขึ้นทุกขณะเพื่อหวังผลประโยชน์จากการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมโรงงาน และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เพื่อทำให้เกิดการกินดีอยู่ดีอย่างไม่มีขอบเขตจำกัดที่มนุษย์จัดว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ กิจกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาประเทศ” ดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดการทำลาย ล้างถิ่นอาศัยและสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังส่งผลให้สภาวการณ์ธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่จะนำไปสู่การเกิดสปีชีส์หรือชนิดใหม่ ๆ ได้อย่างปกติดังที่เคยเกิดขึ้นในอดีต[๓๓]

ประเวศ วะสี ยังย้ำว่า หากขืนปล่อยให้การทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปในสภาพเช่นที่แล้วมาก็จะเป็นการนำพาไปสู่ความหายนะของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงรวมทั้งมนุษย์ด้วย จะเห็นได้ว่ามนุษย์ได้เบียดเบียนสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างไร้คุณธรรมทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ และโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม[๓๔] กล่าวได้ว่า ภัยพิบัติเหล่านี้ มนุษย์กับสัตว์ไม่อาจหลบหลีกพ้นได้จะต้องเผชิญชะตากรรมเดียวกัน ขึ้นอยู่กับความสามารถในการป้องกันภัยซึ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จะอย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าสัตว์ทุกชนิดจะกลัวภัยจากมนุษย์เท่านั้น ยังมีสัตว์หลายชนิดที่มนุษย์นำมาเป็นสัตว์ใช้งาน เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า เป็นต้น ทำให้สามารถทำงานให้กับมนุษย์ได้และด้วยความที่มีส่วนร่วมในชีวิตมนุษย์เช่นนี้ทำให้มนุษย์มีมุมมองต่อสัตว์มากขึ้น มองว่าเป็นสัตว์มีคุณสามารถช่วยงานของมนุษย์ได้ เป็นเพื่อนร่วมงาน เป็นสัตว์ในครอบครัว และสัตว์อีกหลายชนิดได้กลายเป็นเพื่อนในชีวิตของมนุษย์ที่แท้จริงและสามารถอยู่ร่วมกับมนุษย์ เช่น สุนัขสาย

---

[๓๒] วิสุทธิ์ ใบไม้, **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ**,** หน้า ๓๐๑**.**

[๓๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๘๑.

[๓๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๐๑.

พันธุ์ต่าง ๆ แมว ปลาทอง เป็นต้น สัตว์เหล่านี้ช่วยอยู่เป็นเพื่อน ช่วยนำทาง หรือช่วยในการบำบัดโรค เช่น ปลาโลมาที่เลี้ยงในรัฐฟลอริดาชอบเล่นและคลุกคลีอยู่กับเด็กออทิสติก และเด็กไม่สมประกอบ นักวิทยาศาสตร์ไม่แน่ใจว่าร่างกายคนเราตอบรับอย่างไร แต่คิดว่าความรักโดยไม่มีเงื่อนไขและความผูกพันอย่างจริงใจที่มีต่อสัตว์เลี้ยง หรือปลาโลมา ทำให้ร่างกายหลั่งสารโปรตีนที่มีส่วนช่วยในการต้านทานโรค (interferon) ตามข้อเท็จจริง อารมณ์สุขอย่างเต็มที่กระตุ้นให้ร่างกายผลิตสารตามธรรมชาติ เรียกว่า เอ็นดอร์ฟิน (endorphin) ซึ่งส่งผลระงับความเจ็บปวดได้ทั่วทั้งร่างกาย การศึกษาผู้ป่วยโรคเส้นเลือดหัวใจตีบแสดงให้เห็นว่า หนึ่งปีภายหลังออกจากโรงพยาบาลนั้น การได้เลี้ยงดูและคลุกคลีกับสัตว์เลี้ยง ทำให้ผู้ป่วยมีอัตรารอดชีวิตมากกว่าพวกที่อยู่โดยปราศจากมิตรภาพจากสัตว์เลี้ยง[๓๕]

จากที่อภิปรายมาจะพบได้ว่า สาเหตุปัญหานั้นได้ครอบคลุมทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. สาเหตุทางพฤติกรรม คือความก้าวร้าว ความรุนแรง ความโกรธ ความเคียดขึ้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ครอบครัว ปัญหาส่วนตัว เป็นผลมาจากการเลี้ยงดูอย่างละทิ้งเป็นสัตว์เร่ร่อนไร้เจ้าของ เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจหลายอย่าง ความต้องการด้านการบริโภคเพื่อสุขภาพหรือเป็นยาบำรุงพิเศษ เป็นภาระของรัฐและสังคมกล่าวคือไม่มีกฎหมายคุ้มครองอย่างชัดเจน มีองค์กรที่ช่วยเหลือสัตว์น้อยเกินไปทำให้ขาดพลังในการลดปัญหาจึงมีกระบวนการสร้างความเข้าใจกับประชาชนได้น้อย ป่าไม้ลดลง สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง

๒. สาเหตุทางด้านจิตใจ คือ ความเครียด ศีลธรรมจริยธรรมตกต่ำ ความเกลียดชังไม่ชอบใจสัตว์หรือมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสัตว์ ความโลภต้องการปัจจัยตอบสนองการดำรงชีวิต มีทิฐิดูถูกสัตว์ว่าต่ำกว่ามนุษย์จึงแสดงความสามารถด้วยการทารุณสัตว์ ต้องการความสนุกสนานพึงพอใจ ขาดความรับรู้และการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของสัตว์ในระบบธรรมชาติ

๓. สาเหตุทางด้านปัญญา คือ ความไม่เข้าใจถึงสถานภาพของสัตว์ การไม่เข้าไม่เข้าใจถึงการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศ ความประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ความไม่เข้าใจถึงสิทธิของสัตว์ ความไม่เข้าใจในระบบศีลธรรมจริยธรรม

ประเด็นเรื่องสิทธิของสัตว์นั้นดูจะเป็นประเด็นปัญหาทางศีลธรรมพอสมควรในสังคมไทยที่เป็นสังคมพุทธซึ่งค้านการทารุณสัตว์ฆ่าสัตว์ เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นจึงดูจะเป็นกระแสข่าวอยู่มาก การแก้ไขปัญหาจึงมักถูกจับตามองว่าสามารถแก้ไขได้หรือไม่ หรือต้องแก้ไขอย่างไร โดยเฉพาะปัญหาที่อยู่ในกระแสของสังคมโดยการนำเสนอข่าวของสื่อต่าง ๆ ประเด็นนั้น ๆ ก็จะได้รับความสนใจและแก้ไขปัญหาเท่าที่จะกระทำได้ เช่น ปัญหาเรื่องการค้าสุนัขข้ามประเทศ ที่มักจะเกิดเป็นข่าวอยู่เสมอ การแก้ไขปัญหาก็อาจเพียงแค่จับกุมแล้วลงโทษความผิดคือทั้งจำทั้งปรับตามประมวลกฎหมายอาญาลหุโทษเท่านั้น ดังนั้น หากจะต้องแก้ไขปัญหาแล้ว ทุกภาคส่วนในสังคมไทยจะต้องร่วมมือกันในการแก้ไข โดยเฉพาะการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ การอนุรักษ์สัตว์ มาตรการด้านกฎหมาย การส่งเสริมศีลธรรม เป็นการแก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว

สรุปว่า การทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทยถือว่าเป็นประเด็นปัญหาที่น่าหนักใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการทารุณกรรมสัตว์นั้นไม่มีกฎหมายที่เอาผิดได้อย่างแท้จริง หากว่าสัตว์นั้นไม่มีเจ้าของ

---

[๓๕] รีดเดอร์สไดเจสท์, **สำรวจชีวิตสัตว์โลกผู้น่าทึ่ง,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : รีดเดอร์สไดเจส์ท์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙๗.

ครอบครอง ส่วนสัตว์ที่มีเจ้าของก็ถูกทารุณได้ในหลายรูปแบบ ทั้งสัตว์เลี้ยง สัตว์ทดลอง สัตว์ในฟาร์ม สัตว์ในโรงงานอุตสาหกรรม สัตว์ที่ถูกนำมาเป็นเมนูพิเศษ การทารุณกรรมนั้นมีหลากหลายรูปแบบทั้งการทุบตี ฟัน แทง ด้วยอาวุธต่าง ๆ เป็นเป้าซ้อม ถูกรัดอวัยวะ สัตว์ที่มักจะถูกทารุณมากที่สุดก็คือสุนัข แมว และช้าง ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์เป็นทั้งเพื่อนและใช้งาน ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนี้สร้างความวิตกกังวลให้กับสมาคมหรือองค์กรต่าง ๆ ที่รักสัตว์หรือเป็นห่วงสัตว์ด้วยความรักและเมตตากรุณาที่มีให้ ตัวอย่างดังกล่าว ๒ เรื่องข้างต้น ยิ่งทำให้เห็นภาพการทารุณสัตว์ก็จะยิ่งทำให้เกิดความร่วมมือในการร่วมกันแก้ไขปัญหา สิ่งสำคัญคือทำอย่างไร ผู้คนในสังคมจะเรียนรู้ เข้าใจและตระหนักถึงความโหดร้าย และหันมาบ่มเพาะพลังเมตตากรุณาให้มากยิ่งขึ้น คิดถึงความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่มีสถานภาพที่ไม่แตกต่างกันในธรรมชาติและในสัจธรรมที่ว่าทุกสรรพชีวิตล้วนมีความเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้ การอยู่ร่วมกันจึงเป็นเรื่องที่สร้างสรรค์ ก่อให้เกิดสันติสุขระหว่างกัน

๒.๒.๒ การแก้ไขปัญญหาทารุณกรรมสัตว์

สังคมไทยที่เป็นสังคมพระพุทธศาสนาที่เน้นหลักการด้านเมตตา กรุณา และปัญญาเป็นหลัก กำลังถูกตั้งคำถามจากปัญหาการทารุณสัตว์ว่ากำลังเสื่อมลงหรือไม่ ความรุนแรงกับสัตว์ที่เกิดขึ้นทำให้มีกลุ่มพิทักษ์ออกมาเรียกร้องให้หามาตรการในการที่สัตว์ถูกทารุณและในการปกป้องสัตว์ที่จะถูกทารุณ องค์กรหรือสมาคมต่าง ๆ นั้น ได้พยายามเข้าไปช่วยเหลือสัตว์เท่าที่จะมีพลังในการช่วยเหลือได้ แต่การปราศจากกฎหมายที่แท้จริงก็ทำให้พลังสนับสนุนในด้านนี้อ่อนลง ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาเป็นการกระทำเชิงอนุรักษ์จำพวกสัตว์มากกว่าการหามาตรการป้องกันผ่านกฎหมายและศีลธรรม ปัจจุบันนี้การแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นคือการเรียกร้องให้รัฐออกกฎหมาย พ.ร.บ. ป้องกันทารุณสัตว์และสวัสดิภาพของสัตว์ โดยเฉพาะการป้องกันสิทธิของสัตว์และการจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ภายใต้ด้วยความรู้ความเข้าใจผ่านปฏิญญา กฎหมาย และองค์กร/สมาคมต่าง ๆ มองในแง่ที่เป็นคุณจะเห็นว่าการมีกฎหมายด้านนี้จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่นั้นได้ผลมากขึ้น ซึ่งจะทำให้สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดได้ในแง่ ๑) กำราบหรือลงโทษผู้กระทำผิด ๒) ปกป้องสัตว์ให้ไม่ถูกเบียดเบียน ๓) ทำให้สังคมลดความรุนแรงลง ๔) ส่งเสริมให้สังคมมีความสงบสุข มองในแง่ที่เป็นโทษจะเห็นได้ว่าอาจเป็นการสร้างความอึดอัดให้กับมนุษย์ผู้ปฏิบัติตามมากกว่า นอกจากนี้ ระเบียบกฎเกณฑ์อื่น ๆ ที่มีใช้อยู่ในสังคมใช้ได้เฉพาะในบางพื้นที่ที่บัญญัติขึ้นเท่านั้น เช่น ข้อบัญญัติของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น ที่สามารถแก้ปัญหาช้างเร่ร่อนและปัญหาสุนัขจรจัดได้ดี อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาดังกล่าวในพื้นที่อื่น ๆ กลับมีอัตราส่วนที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น การสำรวจตรวจสอบถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาในประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะการมีกฎหมายด้านนี้เป็นการเฉพาะ

๒.๒.๒.๑ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ การทำทารุณกรรมสัตว์ในหลากหลายรูปแบบ ทำให้เกิดความกังวลกันว่าไม่นานนักสัตว์ทั้งหลายจะต้องสูญพันธุ์ไปจากโลกนี้อย่างแน่นอน หากไม่มีการช่วยเหลือและความร่วมมือจากมนุษย์ด้วยกันเองแล้ว ก็ดูจะเป็นเรื่องยากที่จะช่วยลดปัญหาเรื่องนี้ได้ การบังเกิดขึ้นของกลุ่มพิทักษ์สัตว์ที่เน้นในเรื่องสิทธิของสัตว์ที่ว่าจะต้องเท่าเทียมกันมนุษย์นั้น ความรุนแรงที่เกิดกับสัตว์บวกกับกลุ่มที่รักสัตว์ทำให้เกิดเป็นกระแสในการต่อต้านความ

รุนแรงต่อสัตว์ มีแนวคิดทฤษฎีหลายทฤษฎีที่ขัดแย้งและหลายทฤษฎีที่เห็นด้วยกัน ความขัดแย้งหรือเห็นด้วยนั้น ทำให้เกิดเป็นประเด็นและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ ด้วยการป้องปรามหรือปกป้องสัตว์มิให้มีการถูกทารุณกรรมด้วยรูปแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งการเสนอแนวคิดแบบการงดทานเนื้อสัตว์ก็เป็นการเสนอแนะแนวทางหนึ่งที่สามารถปฏิบัติได้ แต่ก็ยังไม่ได้รับการตอบรับมากนัก เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์เองนั้นบริโภคเนื้อสัตว์เป็นประจำในทุกมื้ออาหารมาเป็นเวลานานแล้ว การจะให้งดเว้นเลยนั้นก็ดูจะเป็นเรื่องลำบาก ดังนั้น การแสวงหาทางออกจากเรื่องนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องระมัดระวังไม่เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้ที่ทารุณกรรมสัตว์กับผู้ที่รักสัตว์ ปัญหาเรื่องการทารุณกรรมสัตว์นั้นได้เป็นประเด็นใหญ่จนกระทั่งเกิดเป็นองค์กรหรือสมาคมพิทักษ์สัตว์ขึ้น มีการรวมตัวกันหลายชาติเพื่อพิจารณาเรื่องนี้และเสนอแนะแนวแก้ไขปัญหา

สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (World Society for the Protection of Animals หรือ WSPA) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนนานาชาติ มีสมาชิกระดับท้องถิ่นเข้าร่วมกว่า ๘๐๐ องค์กรจากกว่า ๑๕๐ ประเทศ WSPA ได้ร่วมจัดทำโครงการรณรงค์ลงนามสนับสนุน “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ (Universal Declaration on Animal Welfare หรือ UDAW)” ภายใต้แนวคิดที่ว่า “สัตว์มีความรู้สึก พวกมันรับรู้ความเจ็บปวดและทรมานได้ ความต้องการของสัตว์ต้องได้รับการเคารพ ความโหดร้ายต่อสัตว์จะต้องสิ้นสุดลงอย่างถาวร” มีการนำรายชื่อของประชาคมโลกจำนวน ๑๐ ล้านรายชื่อ ยื่นต่อองค์การสหประชาชาติ (UN) ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อโน้มน้าวให้รัฐบาลนานาประเทศตระหนักถึงความสำคัญของสวัสดิภาพสัตว์ในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิต มีความรู้สึก สามารถรับรู้ถึงความเจ็บปวดและความยินดีได้ พร้อมแสดงให้รัฐบาลแต่ละประเทศเห็นว่าสวัสดิภาพสัตว์เป็นสิ่งจำเป็น และควรพิจารณาออกปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ โดยให้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติระหว่างประเทศ มีผู้ร่วมลงนามจากหลากหลายกลุ่มชน ทั้งกลุ่มศิลปินนักร้องนักแสดง และบุคคลที่มีชื่อเสียงในวงสังคม ภารกิจหลักที่เสนอนั้น ได้แก่

๑. คุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์เลี้ยง - ให้ความคุ้มครองและพัฒนาสวัสดิภาพ สัตว์เลี้ยงทั่วโลก ให้ได้รับการดูแลเอาใจใส่ พร้อมทั้งรณรงค์ให้มีการ ควบคุมประชากรสัตว์จรจัดอย่างมีมนุษยธรรม ผ่านทางกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การคุมกำเนิดประชากรสุนัข และดูแลม้าใช้งาน

๒. คุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์ป่า - รณรงค์ร่วมไปกับหน่วยงานภาครัฐของท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อยุติการหาประโยชน์จากการจับสัตว์มากักขังทั้งเป็น หรือฆ่าอย่างทารุณเพื่อเป็นสินค้าและอาหาร โดยได้สร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นที่รู้จักทั่วโลก เช่น รณรงค์ การยุติฆ่าหมี วาฬ หรือโลมาเพื่อนำมาทำผลิตภัณฑ์หรือเป็นอาหาร

๓. คุ้มครองสัตว์เลี้ยงในระบบฟาร์ม - จุดมุ่งหมายของการรณรงค์คุ้มครองสัตว์เลี้ยงในระบบฟาร์ม ก็เพื่อให้สัตว์เหล่านั้นได้รับการเลี้ยงดูที่ดีตลอดช่วงชีวิตก่อนที่จะถูกนำไปฆ่าเพื่อเป็นอาหารให้กับมนุษย์ และบูรณาการให้กับการคุ้มครองสัตว์ที่ยั่งยืน

๔. ช่วยเหลือสัตว์ในภาวะภัยพิบัติ - ให้การช่วยเหลือสัตว์ที่ได้รับผลจากภัยพิบัติ ไม่ว่าจะจากน้ำมือมนุษย์ หรือภัยธรรมชาติ โดยร่วมงานกับ WHO และองค์กรระดับโลก ด้วยการจัดหาสัตว์แพทย์เข้าไปดูแล สวัสดิภาพและพยาบาลสัตว์ที่ถูกทอดทิ้ง ทั้งในรูปแบบ จัดทำคลินิกเคลื่อนที่หรือสร้างปัจจัยพื้นฐานให้สัตว์ได้รับความสะดวกสบาย

๕. สร้างความตระหนักรู้ – ให้การศึกษาเยาวชน จัดทำโครงการให้การศึกษาถึงปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ แก่ เยาวชน ประชาชนทั่วไป และสมาชิก เพื่อปลูกฝังทัศนคติที่ดีให้กับ เพื่อสร้างแนวร่วมสำคัญแห่งอนาคตที่จะมาสานต่อการส่งเสริมสวัสดิภาพชีวิตให้กับสัตว์ อีกทั้งยังมีโครงการด้านแนวคิดใหม่ สำหรับสวัสดิภาพสัตว์ ให้กับนักศึกษาคณะสัตว์แพทย์

๖. โครงการ UDAW – ๑๐ ล้านชื่อเพื่อปฏิญญาสากล การออกกฎหมายที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญต่อการป้องกันการทารุณกรรมทั่วโลก ดังนั้น โครงการ Universal Declaration on Animal Welfare ของ WSPA จึงจัดขึ้นเพื่อรณรงค์รวบรวม ๑๐ ล้านรายชื่อ ส่งมอบให้องค์กรสหประชาชาติออกปฏิญญาสากล ว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์[๓๖]

ภารกิจดังกล่าวเป็นภารกิจหลักของสมาคมพิทักษ์สัตว์ในแต่ละประเทศ ที่จะต้องพยายามทำงานอย่างหนักเพื่อผู้คนเข้าใจสัตว์และเข้าใจถึงสิทธิของสัตว์ที่จะต้องได้รับการปฏิบัติในระดับที่สมควร รวมทั้งการหาทุนเพื่อการช่วยเหลือสัตว์ที่ได้รับความช่วยเหลือมาแล้วจะต้องมีที่อยู่ อาหาร ยารักษาโรค และการดูแลในส่วนอื่น ๆ จะอย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงความปรารถนาดีต่อสัตว์ที่ถูกทารุณกรรมแล้ว มองในแง่ดีนับว่าเป็นเรื่องที่ควรสนับสนุนทั้งในแง่ขององค์กรเองและทุนในการใช้จ่าย มองในระยะสั้นก็จะเห็นผลดีคือลดการทารุณกรรมสัตว์ลงได้ อย่างน้อยการมีกรอบในการปฏิบัติที่ชัดเจนก็ทำให้การปฏิบัติการด้านนี้มีแนวโน้มที่ดีขึ้น แต่ละประเทศก็จะได้มีกรอบในการดำเนินการภายใต้องค์กรพิทักษ์สัตว์ มองในระยะยาวก็จะเห็นได้ว่าสัตว์ได้รับการคุ้มครองไม่ให้ถูกทำร้าย ไม่ต้องสูญพันธ์ ไม่ต้องขึ้นทะเบียนเป็นสัตว์สงวน และสัตว์ก็ยังคงอยู่ในธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างไม่ระแวงภัย

๒.๒.๒.๒ การก่อตั้งองค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์ การเกิดขึ้นขององค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก ทำให้ประเทศต่าง ๆ ที่ร่วมลงนามจะต้องพยายามจัดหาสำนักงานที่เป็นทางการเพื่อการติดต่อประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อป้องกันและช่วยเหลือกรณีที่สัตว์ได้รับการร้องเรียนว่ามีการทารุณกรรมเกิดขึ้น การสร้างความเข้าใจและการตระหนักรู้ถึงปัญหาด้านนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพยายามกระจายข่าวสารให้เป็นที่รับรู้กัน โดยเฉพาะการออกกฎหมายเกี่ยวกับสวัสดิภาพของสัตว์หรือ พรบ.ป้องกันทารุณกรรมสัตว์ การออกกฎหมายนั้นก็ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละประเทศว่าจะสามารถออกได้หรือไม่ จะอย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วมีความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์มากขึ้นก็จริง แต่การดำเนินการก็ยังขาดการสนับสนุนจากภาคส่วนอื่น ๆ อยู่มาก ทำให้ยังมีกรณีการทารุณกรรมสัตว์เกิดขึ้นอยู่เสมอหรือแม้กระทั่งการหลีกเลี่ยงที่จะไม่กระทำตามหลักการ นอกจากหน่วยงานของรัฐแล้ว ยังมี ๓ องค์กรหลักที่ทำงานและดูแลเรื่องนี้ กล่าวคือ องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (ประเทศไทย) สมาคมป้องกันการทารุณกรรมสัตว์แห่งประเทศไทย สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งไทย

---

[๓๖] องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (www.wspathailand.org), ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์, **องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก** : http://www.wspathailand.org/wspaswork/udaw/Default.aspx [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕]. วิกิพีเดีย (www.wikipedia.org), สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก, **วิกิพีเดีย** : http://th.wikipedia.org/wiki [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

๑. องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งประเทศไทย[๓๗] เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านความทารุณหรือความโหดร้ายที่มีต่อบรรดาสัตว์ เป็นการทำงานเพื่อสัตว์โดยตรง โดยร่วมกับผู้คนและองค์กรเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายได้รับการปฏิบัติด้วยความรักและความเมตตา องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (WSPA) มีสำนักงานที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ดำเนินการภายใต้วิสัยทัศน์ **"โลกที่สวัสดิภาพสัตว์มีความสำคัญและหยุดยั้งการทารุณกรรมสัตว์"** มีผู้มีชื่อเสียงในสังคมที่เป็นที่รู้จักกันดีทั้งนักร้องนักแสดง ศิลปินต่าง ๆ เข้าร่วมงานและเป็นทูตให้กับองค์กร การดำเนินงานมีหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งการรณรงค์ต่อสู้ปัญหาสวัสดิภาพสัตว์ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และรุนแรง มีนโยบายหลัก คือ

๑) ช่วยให้ผู้คนเข้าใจความสำคัญของสวัสดิภาพสัตว์ที่ดี

๒) สนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ ปฏิบัติต่อสัตว์อย่างเป็นมิตร

๓) พัฒนากรณีศึกษาทางวิทยาศาสตร์เพื่อการดูแลสัตว์ที่ดียิ่งขึ้น

นโยบายแรกคือการสร้างความเข้าใจเรื่องความสำคัญของสวัสดิภาพสัตว์ซึ่งเป็นเรื่องที่คนไทยมีความเข้าใจน้อยมาก ปัจจุบันกรณีการทารุณกรรมสัตว์ที่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทยนั้นเพิ่มมากขึ้นจากที่เคยมีน้อยจึงทำให้ผู้คนขาดความสนใจ กรณีการค้าสุนัขที่เกิดขึ้นอย่างเสมอ ทำให้เกิดความสนใจในเรื่องนี้ แต่ก็ยังขาดความเข้าใจว่าสวัสดิภาพสัตว์คืออะไร จะต้องทำอย่างไร การดำเนินการนั้นก็ยังขาดการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ อยู่มาก รวมทั้งการพัฒนากรณีศึกษาทางวิทยาศาสตร์ในสังคมไทยเพื่อให้การดูแลสัตว์นั้นดียิ่งขึ้น

องค์กรพิทักษ์สัตว์ยังมีสถานะเป็นที่ปรึกษาของสภายุโรปและทำงานร่วมกับรัฐบาลนานาชาติ สหประชาชาติ องค์การอาหารและการเกษตร องค์การสุขภาวะสัตว์แห่งโลก ซึ่งล้วนแต่เป็นหน่วยงานผู้มีอิทธิพลที่มีอำนาจในการปรับปรุงชีวิตของสัตว์นับล้าน มีการนำประเด็นเกี่ยวกับสัตว์เข้าไปเป็นหัวใจสำคัญของการอภิปรายทั่วโลก และการพิสูจน์ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสวัสดิภาพสัตว์ที่ดีนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้การทำงานร่วมกับภาคีประเทศอื่น ๆ ทั้งชุมชนท้องถิ่นและเจ้าของสัตว์ ทำให้สามารถปรับปรุงชีวิตของสัตว์และป้องกันการทารุณสัตว์ได้อย่างมาก การดำเนินงานในท้องที่ร่วมกับพันธมิตรท้องถิ่นก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีเยี่ยม เช่น การจัดอบรมการจับสุนัขและแมวอย่างมีมนุษยธรรมตามหลักสากล การจัดอบรมการศึกษาสวัสดิภาพสัตว์เบื้องต้นสำหรับครู การจัดอบรมโครงการการศึกษาสวัสดิภาพสัตว์ฯ ให้นิสิต เป็นต้น นอกจากนั้นองค์กรพิทักษ์สัตว์ยังร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นในการเข้าไปช่วยเหลือสัตว์เมื่อมีเหตุภัยพิบัติทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรวดเร็วและสามารถช่วยเหลือสัตว์ที่ถูกทารุณได้อย่างมาก ดังข้อความที่ว่า

> เราทำงานร่วมกับองค์กรพันธมิตร รัฐบาล กลุ่มองค์กรเพื่อมนุษยธรรมและหน่วยงานระหว่างประเทศ WSPA นับเป็นผู้นำระดับโลกในการรับมือกับภัยพิบัติเพื่อช่วยเหลือสัตว์ และลดความเสี่ยง ด้วยประสบการณ์กว่า ๓๐ ปี ในบางครั้งเราจึงเป็นเพียงองค์กรเพื่อสวัสดิภาพ

---

[๓๗] องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (www.wspathailand.org/), **องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก** : http://www.wspathailand.org/wspaswork/udaw/Default.aspx [๑๐ มีนาคม ๒๕๕๕].

สัตว์เพียงรายเดียวเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ภัยพิบัติและให้ความช่วยเหลืออย่างทันทีทันใด และได้ผลจริง แก่สัตว์ที่ได้รับความทุกข์ทรมาน

WSPA ทุ่มเท มุ่งมั่นให้กับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสัตว์ โดยมีแรงบันดาลใจอันเกิดจากทุกคนซึ่งมีความมุ่งมั่นเพื่อสวัสดิภาพสัตว์ ให้การสนับสนุนทำให้งานของเราดำเนินไปได้ และด้วยความร่วมมือเช่นนี้ เราทุกคนล้วนกำลังสร้างโลกที่สวัสดิภาพสัตว์เป็นเรื่องจำเป็น

ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการทำงานอย่างหนักมามากกว่า ๓๐ ปี ภายใต้ความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ เพื่อช่วยเหลือสัตว์ที่ถูกทารุณและเพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ จะอย่างไรก็ตาม นอกจากงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว งานของ WSPA นั้น ที่ยังคงดำเนินการอยู่ก็คือ โครงการ Pawprint เป็นโครงการทำฟาร์มที่เน้นเมตตาต่อสัตว์และเน้นสวัสดิภาพของสัตว์ โครงการปลอกคอหยุดทารุณ การเตรียมรับมือภัยน้ำท่วมสำหรับสัตว์เลี้ยง และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านอินเตอร์เน็ตในประเทศไทย http://www.wspathailand.org/ สรุปว่า องค์กรพิทักษ์สัตว์นั้นทำงานประสานกับองค์กรและหน่วยงานอื่น ๆ ภายใต้องค์กรใหญ่คือองค์กรพิทักษ์แห่งโลกมาเป็นระยะเวลามากกว่า ๓๐ ปี ทำให้ช่วยเหลือสัตว์ที่ถูกทารุณและจัดสวัสดิภาพของสัตว์ผ่านโครงการต่าง ๆ มากมายดังกล่าวข้างต้น ทั้งนโยบายและปฏิบัติการขององค์กรทำให้เป็นที่เชื่อถือและเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๒. สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย[๓๘] สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย (Thai Society for The Prevention of Cruelty to Animals หรือ TSPCA) ได้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๗ โดยได้รับการสนับสนุนจากทั้งนักธุรกิจ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการรณรงค์เกี่ยวกับสวัสดิภาพของสัตว์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย นายกสมาคมฯ คนแรกคือ วุฒิสมาชิก มีชัย วีระไวทยะ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๐ สมาคมฯได้รับอนุมัติให้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกกับราชสมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศอังกฤษ ซึ่งมีภาคีสมาชิกทั่วโลก เพื่อร่วมกันรณรงค์ป้องกันและยุติการทารุณสัตว์ทั่วโลก(โดยเฉพาะในประเทศไทย) ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๐ สมาคมฯได้รับการจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อดำเนินตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕ แนวคิดพื้นฐานและเหตุผลของการก่อตั้ง มีดังนี้

ปัจจุบันนี้ ประเทศไทยถูกมองจากนานาอารยประเทศว่าเป็นประเทศที่มีการล่วงละเมิดสิทธิสัตว์หรือทารุณสัตว์ ไม่ว่าจะเป็น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า สัตว์เศรษฐกิจ หรือสัตว์เพื่อการทดลอง ซึ่งมักจะพบเห็นข่าวจากสื่อมวลชนทั่วไป ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ไม่ว่า จะเป็นการบริโภคดีงู การนำเขากวางอ่อน อุ้งตีนหมี หรือแม้แต่เนื้อสุนัขมาปรุงเป็นอาหาร เพียงเพื่อสนองกิเลสและความเชื่อที่ผิด ๆ ซึ่งมีการร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวต่างประเทศอยู่เสมอถึงเรื่องการ

---

[๓๘] สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย (www.thaispca.org/), **สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย :** http://www.thaispca.org/v2/display/index.php [๑๒ มีนาคม ๒๕๕๖].

นำสัตว์มาทรมานกักขัง และบังคับให้แสดงหรือเลียนแบบมนุษย์ ไม่เว้นว่าจะเป็นช้าง เสือ หมี ลิง งู จระเข้ ฯลฯ ซึ่งข่าวเหล่านี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลก จนทำให้นานาประเทศถือเป็นข้ออ้างในการกีดกันทางการค้าระหว่างประเทศมาแล้ว ทั้งนี้ยังไม่ได้นับรวมการทารุณสัตว์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การประหยัดเนื้อที่เพาะเลี้ยงไก่จนคับแคบ ถึงขั้นทุกข์ทรมาน วิธีการฆ่าหมู วัว ควาย ของโรงฆ่าสัตว์เป็นต้น

จากเหตุผลข้างต้น ประกอบกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอีกมากที่ยังไม่ได้รับการเปิดเผย ทำให้กลุ่มบุคคลที่มีความรักและเมตตาต่อสัตว์ได้ตระหนักถึงผลกระทบต่อสัตว์และธรรมชาติจากการกระทำดังกล่าวที่จะมีต่อประเทศชาติ มีความตั้งใจจริงในอันที่จะหามาตรการยับยั้งการทารุณและปกป้องคุ้มครองสิทธิตามธรรมชาติของสัตว์ จึงได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย หรือ TSPCA เพื่อรณรงค์หาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาการทารุณสัตว์โดยสันติวิธี ด้วยการดำเนินงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

๑. ด้านการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ

๒. ในด้านการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเมตตาให้แก่เยาวชนและสาธารณชนโดยทั่วไปให้มีส่วนร่วมในการสอดส่องป้องกันการทารุณสัตว์

๓. มีบทบาทในการรณรงค์แก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิสัตว์

๔. การเร่งให้มีกฎหมายสวัสดิภาพสัตว์ขึ้น ดังเช่นนานาอารยประเทศ

ภายใต้หลักความจริงที่ว่า **“สัตว์แต่ละชนิดที่อาศัยอยู่บนโลกนี้ ต่างก็มีชีวิตเลือดเนื้อและมีความรู้สึกเจ็บปวดเช่นเดียวกับมนุษย์”** จึงไม่เป็นการสมควรที่มนุษย์ทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะคนไทยจะไปทำร้ายทารุณสัตว์ สมาคมฯ นี้จึงพยายามที่จะดำเนินงานให้ครอบคลุมและขยายวงกว้างมากที่สุด โดยมีการแต่งตั้งทูตสันถวไมตรีของสมาคม ทั้งผู้มีชื่อเสียงทางสังคม ทั้งนักร้องนักแสดง เช่น วงดนตรีเกิร์ลลี่เบอร์รี่ เป็นต้น มีการออกวารสารฉบับรายละ ๓ เดือน รวม ๔ ฉบับต่อปี มีอาสาสมัครและเครือข่าย มีสมาชิกของสมาคม จำหน่ายของที่ระลึกที่เน้นการป้องกันทารุณสัตว์ เผยแพร่ทางอินเตอร์เน็ต http://www.thaispca.org/ สมาคมฯ ได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานไว้ เช่น

๑. สร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าชีวิตสัตว์ เพื่อปลูกฝังเยาวชนและคนทั่วไปให้เกิดเมตตาต่อสัตว์

๒. ให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้องในการเลี้ยงสัตว์

๓. รณรงค์สอดส่องป้องกันการทารุณสัตว์และหาทางแก้อย่างสันติวิธี

๔. ประสานงานและร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาลและเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ

๕. สนับสนุนและดำเนินการเกี่ยวกับการให้บริการหรือสงเคราะห์สัตว์

อย่างไรก็ตาม ทั้งวัตถุประสงค์และรูปแบบการดำเนินงานของสมาคมนี้ เน้นการกระทำเพื่อสังคมไทย เห็นได้จากการจัดทำโครงการต่าง ๆ เช่น

๑. การรณรงค์และพัฒนาโครงการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ในอดีต เป็นระยะเวลาติดต่อกันหลายปีที่สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย (TSPCA) ได้รณรงค์โครงการ

ป้องกันการทารุณกรรมสัตว์โดยเน้นที่การช่วยเหลือสัตว์จรจัด การดูแลสวัสดิภาพสัตว์โดยใช้คลีนิคเคลื่อนที่ การอุปการะสัตว์จรจัด การเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ การรณรงค์โครงการประกาศเกียรติคุณ ตลอดถึงการผลักดันกฎหมายสวัสดิภาพสัตว์ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวโดยความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน NGOs อื่น ๆ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิช่วยเหลือสัตว์ป่า มูลนิธิเพื่อนช้าง มูลนิธิสงเคราะห์สัตว์พิการปากเกร็ด สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ในระยะเริ่มต้น สมาคมฯได้เผยแพร่ความรู้ให้แก่เยาวชนเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ คน จากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ ๑๙ โรงเรียนพร้อม ๆ กับเผยแพร่ข้อมูลอันเกี่ยวกับการดูแลสัตว์ที่ถูกต้องให้แก่ชุมชนผู้เลี้ยงสัตว์ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน ตลอดถึงสื่อมวลชนและกลุ่มผู้ดูแลเลี้ยงดูสัตว์จรจัดทั่วประเทศ เพื่อเป็นฐานพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และการปลูกจิตสำนึกต่อคุณค่าของสัตว์ ทางสมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย (TSPCA) ได้ทำการผลิตวารสารคนรักสัตว์เพื่อเผยแพร่และแจกจ่ายให้สมาชิก ชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ นักเรียน นักศึกษา และประชาชนโดยทั่วไป ภายใต้โครงการบ้านอุปถัมภ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ ทางสมาคมฯ สามารถจัดหาบ้านให้แก่สุนัขและแมวจรจัดได้ถึง ๙๕ ตัว และสามารถพัฒนาเครือข่ายผู้ดูแลสัตว์จรจัดซึ่งจัดเป็นกลุ่มผู้ดูแลสัตว์ที่มีจำนวนสุนัขที่จะต้องดูแลรวมกันจำนวนกว่า ๖,๐๐๐ ตัว โดยสมาคมฯได้จัดส่งอาหาร ยารักษาโรค และสิ่งจำเป็นที่ได้จากการบริจาคไปมอบให้อย่างต่อเนื่อง

๒. การจัดตั้งโครงการและการพัฒนาความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โครงการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์แห่งชาติ ดำเนินงานโดยสมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย (TSPCA) พร้อมการสนับสนุนจากเครือข่ายของสมาคมฯในเมืองสำคัญ ๆ ของประเทศพร้อมไปกับการประสานงานสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อประสิทธิภาพและความร่วมมือในการดำเนินโครงการ ในการดำเนินงานสมาคมฯได้จัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งเป็นตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร คณะสัตวแพทย์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ (มหิดล เกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ฯลฯ) กรมปศุสัตว์ ภายใต้กระทรวงมหาดไทย องค์การสวนสัตว์ สัตวแพทยสภา หน่วยงานพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับสัตว์ สื่อมวลชน ตลอดถึงองค์การระหว่างประเทศ นอกจากนี้ ยังเห็นความสำคัญในบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน NGOs ด้วยกัน ที่จะร่วมมือเพื่อยุติการทารุณสัตว์ กล่าวคือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช มูลนิธิช่วยเหลือสัตว์ป่า มูลนิธิเพื่อนช้าง มูลนิธิสงเคราะห์สัตว์พิการ เป็นต้น องค์กรดังกล่าวนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งในการช่วยกันบรรเทาปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ที่ขยายตัวมากขึ้นในประเทศไทยโดยมีภารกิจที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) รณรงค์ เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับสวัสดิภาพสัตว์ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปโดยเน้นถึงบทบาทของสัตว์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในประเทศไทย

๒) ส่งเสริมค่านิยมทางสังคมเกี่ยวกับสัตว์ที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน

๓) สนับสนุนเพื่อให้มีการผ่านร่างพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ตลอดถึงการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ โครงการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์แห่งชาติ ยังให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาความร่วมมือและเป็นภาคีกับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสัตว์ต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมเวชภัณฑ์สัตว์ อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องใช้เกี่ยวกับสัตว์ โรงพยาบาลและคลีนิคสัตว์ ตลอดถึงอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์เพื่อการบริโภคทั่วไป โดยคาดว่าการมีส่วนร่วมของกลุ่มอุตสาหกรรมดังกล่าวจะทำให้การดำเนินโครงการมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งกลุ่มอุตสาหกรรมเหล่านี้ย่อมมีกำลังด้านการเงินและผลประโยชน์ที่จะช่วยผดุงและพัฒนาอุตสาหกรรมเกี่ยวกับสัตว์ให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

สรุปความว่า สมาคมฯ ได้พยายามดำเนินการตามวัตถุประสงค์ด้วยรูปแบบการดำเนินงานผ่านโครงการที่ชัดเจนและขยายวงกว้างในสังคมไทยเป็นหลัก ด้วยความรักความเมตตาต่อสัตว์ที่ถูกทารุณกรรม มีผู้เข้าร่วมงานของสมาคมเป็นจำนวนมาก และร่วมมือหน่วยงานอื่นในการที่จะเรียกร้องให้มีการออก พรบ.ป้องกันทารุณกรรมสัตว์ขึ้น

๓. สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย[๓๙] เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านการอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์และสิ่งแวดล้อมของไทย โดยมีนายโรเจอร์ โลหนันทน์ เป็นเลขาธิการสมาคม มีนโยบายในการเสริมสร้างเมตตาจิตและจริยธรรมอันดีแก่สังคมไทย ด้วยการพิทักษ์และคุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์ เป็นหน่วยงานหลักที่ผนวกสัตว์ไว้เป็นองค์ประกอบที่มีชีวิตที่มีความสำคัญทั้งต่อธรรมชาติและสังคมมนุษย์ แต่การทารุณสัตว์มักถูกมองข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่คนไม่กลัวบาป และศาสนาไม่สามารถกล่อมเกลาจิตใจคนได้เหมือนก่อน ความเอื้ออาทรต่อสัตว์จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถหล่อหลอมจิตใจคนให้อ่อนโยน รู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน สมาคมฯ ได้ดำเนินการโครงการที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ดังนี้

๑) หน่วยกู้ภัยสัตว์ มองว่า สรรพสัตว์มีความรักชีวิต การช่วยเหลือสัตว์เป็นการเสริมคุณค่าของคำว่า “มนุษยธรรม” ให้กับมนุษย์ได้ชัดเจนขึ้น ในปัจจุบันกรุงเทพมหานครฯ มีประชากรกว่า ๖ ล้านคน สุนัขจรจัดกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ตัว และมีช้างเข้ามาเร่ร่อนกว่า ๖๐ เชือก มีสาธารณภัยเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน แต่ยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบอุบัติภัยเกี่ยวกับสัตว์ เช่น สุนัขถูกรถยนต์ชน คนถูกสุนัขกัด สัตว์ป่าหลุดจากกรง ช้างอาละวาด วัวตกท่อ แมวติดซอกตึก เป็นต้น อุบัติภัยเหล่านี้เพิ่มขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของชุมชนเมือง โดยสัตว์มักถูกมองว่าเป็นตัวอันตราย ยิ่งเมื่อมีเรื่องความปลอดภัยของสาธารณชนมาเกี่ยวข้อง หรือปฏิบัติการช่วยเหลือไม่เป็นผลก็ต้องลงเอยด้วยการบาดเจ็บล้มตายของทั้งคนและสัตว์ สมาคมฯ จึงได้จัดตั้งหน่วยกู้ภัยสัตว์ ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาอุบัติภัยของสัตว์ที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของสาธารณชนและสวัสดิภาพสัตว์เป็นหลัก การกู้ภัยสัตว์จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับสัตว์ ทักษะในการกู้ภัย และหลักการแพทย์ เพื่อป้องกันความผิดพลาดซึ่งมีผลถึงความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติและสาธารณชนที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น ช้างที่กำลังตกมัน สัตว์ที่กำลังบาดเจ็บหรือตื่นกลัว สัตว์ที่ไม่คุ้นเคยกับมนุษย์หรือสัตว์ป่าที่หลุดจากพันธนาการ เป็นต้น หน่วยกู้ภัยสัตว์จึงเป็นหน่วยที่มีประสบการณ์และความ

---

[๓๙] สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย (www.thaiaga.org/), **สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย** : http://www.thaiaga.org/index.php [๑๓ มีนาคม ๒๕๕๖]. กาเซโบ เขียน, **ปรากฏการณ์เจ้านวล ขอให้หนูเป็นตัวสุดท้าย,** (กรุงเทพมหานคร : เพ็ทแอนด์โฮม, ๒๕๕๐), หน้า ๙๙-๑๐๐.

มุ่งมั่นที่จะช่วยสัตว์ แต่มีข้อจำกัดที่ขาดงบประมาณ ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานของหน่วยกู้ภัยสัตว์สามารถเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีการดำเนินงาน ดังนี้

๑) หน่วยกู้ภัยสัตว์ เน้นหลักการมีส่วนร่วม โดยอาจให้คำแนะนำแก่ผู้แจ้งให้สามารถช่วยเหลือเองได้ทันการณ์

๒) หน่วยกู้ภัยสัตว์ จะออกปฏิบัติการณ์เฉพาะกรณีที่สามารถยืนยันข้อมูล ความจำเป็นและสถานที่เกิดเหตุได้ชัดเจนเท่านั้น

๓) หน่วยกู้ภัยสัตว์ ไม่คิดค่าบริการในการกู้ภัยสัตว์กรณีฉุกเฉิน เร่งด่วน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ โทร. ๐-๒๓๗๓-๒๘๘๖

๔) เงินบริจาคที่ได้รับจากผู้รักสัตว์หรือผู้แจ้งจะนำไปใช้รองรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

๕) กรณีสัตว์ป่วย พิการ มีแผลเรื้อรัง หรือบาดเจ็บไม่มาก และการเคลื่อนย้ายสัตว์ถือเป็นงานบริการ จำเป็นต้องให้ผู้แจ้งรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหรือหาผู้อุปถัมภ์ในการใช้บริการของคลีนิคหรือสถานพยาบาลสัตว์

๖) เจ้าหน้าที่และอาสาสมัครของสมาคม ต้องแสดงบัตรประจำตัวและออกใบรับเงินชั่วคราวให้ทุกครั้ง ตามด้วยใบเสร็จรับเงินภายใน ๗ วันทำการ

๗) หน่วยกู้ภัยสัตว์ สงวนสิทธิ์ที่จะยกเว้นค่าใช้จ่ายหรือบริการใด ๆ ตามความจำเป็น

๒) คลีนิกพิทักษ์สัตว์ ก่อตั้งมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกและส่งเสริมความรับผิดชอบให้ผู้มีสัตว์เลี้ยง ด้วยการแบ่งเบาภาระในการรักษาพยาบาลสัตว์ อีกทั้งยังช่วยสัตว์ต่อจากหน่วยกู้ภัยสัตว์ โดยรายที่ได้รับจากสัตว์มีเจ้าของสามารถนำไปช่วยสัตว์จรจัดได้อีกทางหนึ่ง คลินิกนี้จึงเป็นเสมือนสุขศาลาสำหรับสัตว์ทั้งที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ เป็นสถานพยาบาลสัตว์ที่ให้การตรวจรักษาสัตว์ที่ยากไร้หรือบาดเจ็บโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ไม่ได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐหรือภาคธุรกิจใด ทั้งค่าเวชภัณฑ์ ค่าอาหาร สาธารณูปการ และอุปกรณ์การแพทย์ต่าง ๆ สิ่งสำคัญที่สุดคือเจ้าหน้าที่ทุกคนมีทัศนคติในการทำงานที่ต้องการพิทักษ์สัตว์ ไม่ใช่เฉพาะสุนัขและแมวเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสัตว์อื่น ๆ เช่น นกพิราบ เต่า กระต่าย แพะ ฯลฯ ซึ่งสัตวแพทย์และทีมงานได้ทำงานเพื่อรักษาอย่างสุดความสามารถ

๓) คลีนิกเคลื่อนที่ การแก้ปัญหาสุนัขจรจัดเป็นเรื่องสำคัญและละเอียดอ่อน จำเป็นต้องใช้วิธีที่ได้ผลทั้งในด้านประชาสัมพันธ์และการปฏิบัติ การนำสุนัขไปฆ่าทำลายไม่ใช่วิธีที่ได้ผลและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ที่ผ่านมามีการกำจัดสุนัขจรจัดด้วยการฆ่าทำลายเฉลี่ยปีละ ๔-๕ หมื่นตัว ยังคงมีผู้นำมาปล่อยบวกกับการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ ปีละ ๔-๕ หมื่นตัวทุกปี ปัจจุบันนี้ในเขตกรุงเทพมหานครมีสุนัขจรจัดอยู่ประมาณกว่าหนึ่งแสนสองหมื่นตัว วิธีควบคุมประชากรสุนัขจรจัดที่ได้ผลและเป็นที่ยอมรับในหลายประเทศคือการทำหมัน สุนัขจรจัดของไทยสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑) สุนัขข้างถนน เป็นสุนัขที่เร่ร่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ โดยปราศจากการดูแล สุนัขเหล่านี้มีอัตราการเกิดน้อยและเสี่ยงต่อความตายสูงเนื่องจากอุบัติเหตุ ขาดอาหาร สุขภาพไม่แข็งแรง และเป็นโรคเรื้อรัง

๒) สุนัขชุมชน เป็นสุนัขที่พบเห็นได้ตามตลาด ตามตรอกซอกซอย ตามวัด หมู่บ้านจัดสรร หรือแหล่งชุมชนอื่น ๆ สุนัขเหล่านี้มีผู้เมตตาให้อาหารหรือให้การเยียวยารักษายามเจ็บป่วย จึงมีโอกาสรอดมากกว่าและมีอิสระในการผสมพันธ์เพิ่มจำนวนประชากรสูง

สุนัขเพศเมียหนึ่งตัวสามารถให้กำเนิดลูกสุนัขที่มีโอกาสรอดถึงวัยเจริญพันธุ์ปีละประมาณ ๖ ตัว ในขณะที่ตัวผู้หนึ่งตัวสามารถผสมกับตัวเมียอย่างน้อย ๔ ตัว และให้ลูกที่สามารถเป็นแม่หรือพ่อพันธุ์ต่อไปอีก ๒๔ ตัว เมื่อรวมกันจะมีสุนัขที่พร้อมขยายพันธุ์ ๓๐ ตัว หากคุมกำเนิดสุนัขตัวผู้และตัวเมีย ๑,๐๐๐ ตัว จึงเท่ากับป้องกันการเกิดสุนัขจรจัดถึง ๓๐,๐๐๐ ตัว สุนัขและแมวจรจัดได้รับการคุมกำเนิดปีละ ๑,๓๐๐ ตัว หรือป้องการเพิ่มจำนวนประชากรสัตว์จรจัดได้ปีละ ๓๙,๐๐๐ ตัว คลีนิกนี้จึงสามารถช่วยแบ่งเบาภาระของทางราชการในการฉีดวัคซีนป้องกันโรคกลัวน้ำในสุนัขจรจัดซึ่งทางราชการอาจดูแลได้ไม่ทั่วถึง สัตว์จรจัดที่ต้องใช้ชีวิตอย่างน่าเวทนาอยู่แล้วมีโอกาสได้รับดูแลด้านสุขภาพไม่ให้ต้องทุกข์ทรมานจากโรคร้าย ทำให้สาธารณชนเข้าใจความสำคัญของการคุมกำเนิดสัตว์เลี้ยงและมีทัศนะคติที่ดีในการแก้ปัญหาสัตว์จรจัด

ขั้นตอนการปฏิบัติงาน เริ่มจากการกำหนดพื้นที่ปฏิบัติการและประสานงานกับผู้รับผิดชอบในพื้นที่ซึ่งควรมีขอบเขตจำกัดและมีผู้สามารถเอาใจใส่ดูแลสัตว์หลังการผ่าตัดได้ ประชาสัมพันธ์ล่วงหน้าให้สมาชิกในชุมชนทราบและมีส่วนร่วม ด้วยการนำสุนัขที่ตนดูแลอยู่มารับการผ่าตัดทำหมันพร้อมฉีดวัคซีน ทีมปฏิบัติการเข้าพื้นที่เพื่อรวบรวมสุนัขจรจัดที่สมาชิกในชุมชนนำมาหรือทีมงานจับได้ด้วยการให้ใช้อุปกรณ์และยาซึมเฉลี่ยวันละ ๒๕-๓๐ ตัว สัตวแพทย์ตรวจสุขภาพและความพร้อมของสุนัขที่รวบรวมมาได้และที่ชุมชนนำมาร่วม เจ้าหน้าที่และอาสาสมัครที่ได้รับการฝึกแล้วทำการโกนขนและทำความสะอาดสุนัขที่จะรับการผ่าตัดทำหมัน สัตวแพทย์สองทีมให้ยานำสลบ Atropine และ Xylazine ตามด้วยยาสลบ Thiopental ตามน้ำหนักสุนัขแต่ละตัว สัตวแพทย์ทำหมันสุนัขด้วยการตัดรังไข่และมดลูก Ovariohysterectomy ในตัวเมีย และตัดลูกอัณฑะ Castration ในตัวผู้ ทำการผ่ารักษาอาการเจ็บป่วยภายในที่พบขณะทำหมัน เช่น เนื้องอกในมดลูก อวัยวะเพศอักเสบ อัณฑะบวม หรือการแทงในมดลูกเพื่อสุนัขจะได้ไม่ต้องทุกข์ทรมานจากโรคเรื้อรัง ฉีดยาแก้อักเสบชนิดออกฤทธิ์นานเพื่อป้องกันการติดเชื้อ จากนั้นจึงเย็บภายในแบบ intradermal subcuticular ด้วยไหมละลายและเย็บภายนอกพร้อมทั้งปิดหนังแบบชั่วคราวอีกชั้นหนึ่งเพื่อลดความเสี่ยงจากการแทะเกาของสุนัขเอง และร่นระยะเวลาการดูแลหลังผ่าตัด ฉีดวัคซีนป้องกันโรคกลัวน้ำแล้ว ติดปลอกคอเครื่องหมายทำหมันและฉีดวัคซีน เพื่อแสดงว่าสุนัขเหล่านี้ไม่เป็นอันตรายต่อสังคม

นอกจากนี้ สมาคมฯ ยังมีโครงการที่เกี่ยวกับสัตว์อีกมาก ทั้งในด้านการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การสร้างความเข้าใจและตระหนักรู้ โครงการหมาท่าแร่ โครงการช้างเข้าเมือง การรับบริจาคเพื่อช่วยเหลือสัตว์ เป็นต้น รวมทั้งการร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อร่วมกันผลักดันให้มีการออก พรบ.ป้องกันทารุณกรรมสัตว์

สรุปได้ว่า นอกจากหน่วยงานของรัฐโดยตรงแล้ว ประเทศไทยมีองค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์ ๓ องค์กรหลัก ได้แก่ องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลกที่มีสำนักงานในประเทศไทย สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย และสมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย โดยมีแนวคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสัตว์ถูกทารุณ ผ่านแนวคิดและเหตุผลหลักที่คล้ายกันคือเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ

ในเรื่องสิทธิของสัตว์และสวัสดิภาพของสัตว์ ให้ความช่วยเหลือสัตว์ ป้องกันสัตว์ที่ถูกทารุณกรรม ร่วมมือกันผลักดันให้มีกฎหมายป้องกันทารุณกรรมสัตว์ มีการจดทะเบียนและดำเนินการอย่างถูกต้องตามแต่นโยบายขององค์กร การดำเนินงานนั้น มีการจัดโครงการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อช่วยเหลือสัตว์ มีการแต่งตั้งผู้มีชื่อเสียงเป็นทูตประจำองค์กร การดำเนินงานนี้ ได้รับความมือจากภาคีอื่น ๆ จึงทำให้ประสบผลสำเร็จอย่างมากโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งเมืองใหญ่

๒.๒.๒.๓ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันทารุณสัตว์ เดิมทีประเทศไทยมี พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕[๔๐] เป็นกฎหมายหลักที่ให้การคุ้มครองช้าง สัตว์ป่า และสัตว์อื่น ๆ มีกฎหมายห้ามฆ่าสัตว์ในวันพระผู้ที่ฝ่าฝืนก็จะถูกปรับและจำคุก ตามกฎกระทรวงมหาดไทย ฉบับที่ ๕ ข้อ ๙ (พ.ศ.๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “ผู้ได้รับอนุญาตตั้งโรงฆ่าสัตว์ โรงพักสัตว์ และการฆ่าสัตว์ต้องหยุดทำการฆ่าสัตว์ในวันพระ และวันสำคัญที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด ซึ่งหากผู้ใดฝ่าฝืนจะมีโทษจำคุกไม่เกิน ๑ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”[๔๑] และกฎระเบียบของหน่วยงานอื่นอีกด้วย จะเห็นได้ว่า กฎหมายหรือระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์นั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงการทำทารุณกรรมสัตว์ เป็นการออกกฎหมายตามเหตุการณ์ในขณะนั้นที่หมายจะป้องกันมิให้สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และสัตว์อื่นถูกฆ่า ทำร้ายล้างจนกระทั่งสูญพันธ์ไปจากโลก รวมทั้งการพิทักษ์รักษาป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ หรือป่าสงวนอื่น ๆ ไว้ บทลงโทษแม้จะรุนแรงอย่างใด ก็ไม่อาจห้ามปรามผู้ที่ฝ่าฝืนได้ กฎหมายที่ออกมาจึงทำได้แค่เพียงป้องปรามยับยั้งไว้เท่านั้นเอง เห็นได้จากกรณีการฆ่าช้างในอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานที่เจ้าหน้าที่พยายามรักษาอย่างหนัก แต่ก็ไม่อาจห้ามปรามผู้ต้องการได้ทำให้ช้างต้องตายลง นอกจากกฎหมายดังกล่าว ยังมีกฎหมายอีกแบบหนึ่งคือ ประมวลกฎหมายอาญาที่ไว้ลงโทษผู้กระทำผิดในสังคม รวมทั้งกฎที่ว่าด้วยลหุโทษเกี่ยวกับสัตว์ด้วย และกำลังมีการผลักดันให้ออก พ.ร.บ.ป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) ประมวลกฎหมายอาญา[๔๒] ประมวลกฎหมายอาญา เป็นกฎหมายที่กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กระทำความผิดตั้งแต่ขั้นรุนแรง (ครุโทษ) ลงมาจนถึงขั้นเบาที่สุด (ลหุโทษ) แต่กฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้องกับสัตว์นั้นอยู่ในหมวดลหุโทษคือผู้ใดกระทำผิดตามกฎหมายดังกล่าว ก็จะ

---

[๔๐] ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์ (www.thailandlawyercenter.com), พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕, **ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์** : http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538975456&Ntype=19 [๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

[๔๑] บ้านจอมยุทธออนไลน์ (www.baanjomyut.com), พระราชบัญญัติ ควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ.๒๕๓๕, **บ้านจอมยุทธ** : http://www.baanjomyut.com/library/law/50.html. [๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

[๔๒] รศ.ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, **ประมวลกฎหมายอาญา,** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓ แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒๘-๖๓๙.

ถูกปรับโทษเบาเท่านั้นคือเสียค่าปรับ จำคุก หรือทั้งจำทั้งปรับ เพื่อให้เห็นชัดเจนเกี่ยวกฎหมายอาญามาตราดังกล่าว จึงขอนำมาแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๗๗ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดควบคุมสัตว์ดุหรือสัตว์ร้าย ปล่อยปละละเลยให้ สัตว์นั้นเที่ยวไปโดยลำพัง ในประการที่อาจทำอันตรายแก่บุคคลหรือ ทรัพย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพัน บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๘๑ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดกระทำการทารุณต่อสัตว์ หรือฆ่าสัตว์โดยให้ได้ รับทุกขเวทนาอันไม่จำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๘๒ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดใช้ให้สัตว์ทำงานจนเกินสมควรหรือใช้ให้ทำงาน อันไม่สมควร เพราะเหตุที่สัตว์นั้นป่วยเจ็บ ชราหรืออ่อนอายุ ต้อง ระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๙๔ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดไล่ ต้อนหรือทำให้สัตว์ใด ๆ เข้าในสวนไร่หรือ นาของผู้อื่นที่ได้แต่งดินไว้ เพาะพันธุ์ไว้ หรือมีพืชพันธุ์หรือผลิตผลอยู่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๙๕ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดควบคุมสัตว์ใด ๆ ปล่อยปละละเลยให้สัตว์นั้น เข้าในสวน ไร่หรือนาของผู้อื่นที่ได้แต่งดินไว้ เพาะพันธุ์ไว้ หรือมี พืชพันธุ์หรือผลิตผลอยู่ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๙๖ บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดทิ้งซากสัตว์ซึ่งอาจเน่าเหม็น ในหรือริมทางสาธารณะ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท”

ตามประมวลกฎหมายอาญาดังกล่าว หากนับเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการทารุณกรรมสัตว์ก็มีเพียงแค่มาตรา ๓๘๑ เท่านั้น นอกจากนั้นก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเท่าใดนัก หากจะเกี่ยวข้องก็เป็นการถูกระบุถึงผู้ถูกกระทำเท่านั้น ตามความในมาตรา ๓๘๑ นี้ระบุไว้ว่า ผู้ใดกระทำการทารุณต่อสัตว์ หรือฆ่าสัตว์โดยให้ได้ รับทุกขเวทนาอันไม่จำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ผู้ที่กระทำผิดในมาตรานี้จะทำทารุณกรรมสัตว์หนักหรือเบาก็ตาม จะได้รับโทษเพียงแค่ปรับหนึ่งพันบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ คุณค่าชีวิตของสัตว์จึงมีเพียงเท่านี้เอง ไม่ได้มีการระบุถึงขนาดของสัตว์ว่าใหญ่หรือเล็ก แต่เมื่อถูกทารุณกรรม ถือว่าโทษเท่ากัน และไม่มีการระบุถึงจำนวนของสัตว์ที่ถูกทารุณกรรมด้วย เช่น การขนย้ายสัตว์ที่ยัดเยียดไว้ในรถคันเดียวกันเป็นจำนวนมาก ทำให้สัตว์ทรมานหลายประการ เป็นต้น ก็อาจถูกนับได้ว่าเป็นเพียงการทำทารุณอย่างหนึ่งเท่านั้น ความที่ช่องว่างมีมากจึงทำให้ไม่มีผู้ใดเกรงต่อกฎหมาย แม้จะทำผิดเป็นประจำ ก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงกันได้ ดังนั้น การออกพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันการทารุณสัตว์จึงถูกมองว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เราจะพิจารณากันในประเด็นต่อไป

๒) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เป็นเวลาหลายสิบปีที่มีผู้นำช้างมาเป็นเครื่องมือแสวงหารายได้หรือประโยชน์ ด้วยวิธีการเสนอหรือชักชวนให้ซื้ออาหารหรือการจำหน่ายสินค้าในเขตกรุงเทพมหานคร (รวมทั้งจังหวัดอื่น) ทำให้ปัญหาด้านการจราจร ความสะอาด เกิดความไม่

ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนทำให้ช้างได้รับการทรมานและบาดเจ็บ ทำให้จำเป็นต้องออกข้อบัญญัติเรื่องการควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๓ ประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๒๗ ตอนพิเศษ ๗๗ ง เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓[๔๓] การเข้มงวดในการปฏิบัติหน้าที่และใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ทำให้ไม่มีผู้นำช้างมาหารายได้ในกรุงเทพมหานคร แต่จังหวัดปริมณฑลหรือจังหวัดอื่น ๆ กลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ก็ยังมีการออกข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ. ๒๕๔ มีประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๒๒ ตอนพิเศษ ๑๔๐ ง เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๘ หน้า ๑๐-๑๖ และระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ.๒๕๕๐ มีประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๒๔ ตอนพิเศษ ๘๐ ง เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๐ หน้า ๒๘-๓๑ เหตุผลก็คือเพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาวะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีพของประชาชน ป้องกันเหตุเดือดร้อนรำคาญอันตรายจากการเลี้ยงสุนัข ตลอดจนอันตรายจากเชื้อโรคที่เกิดจากสุนัข[๔๔]

จะเห็นได้ว่า ข้อบัญญัตินี้ห้ามทั้งในส่วนปัจเจกชนที่จะเป็นการสนับสนุนและห้ามเจ้าของที่จะทำให้เกิดการกระทำผิด ผลบังคับทางกฎหมายหรือข้อบัญญัติอย่างเข้มงวดที่จะเอาผิดทั้งผู้กระทำการและผู้สนับสนุน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มงวด (มีการให้รางวัลสำหรับเจ้าหน้าที่ที่มีผลงาน) ทำให้ไม่มีช้างเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร ส่วนข้อบัญญัติเรื่องการควบคุมหรือการเลี้ยงสุนัขนั้น ก็มีลักษณะคล้ายกัน แต่ดูจะเป็นปัญหามากกว่าช้าง เนื่องจากสุนัขมีจำนวนมาก โดยเฉพาะสุนัขที่เร่ร่อนหรือไม่มีเจ้าของ เพราะข้อบัญญัตินี้เน้นสุนัขที่มีเจ้าของมากกว่า ทำให้สุนัขเร่ร่อนมักจะถูกกระทำทารุณได้ง่าย และการทารุณกรรมยังเพิ่มขึ้นในจังหวัดอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีสัตว์อีกหลายชนิดที่ถูกทารุณกรรมเช่นเดียวกัน เช่น แมว เกมกีฬาสัตว์ เป็นต้น เมื่อไม่มีข้อบัญญัติที่ครอบคลุมสัตว์ชนิดอื่นก็กลายเป็นช่องว่างให้ถูกทารุณ การเพิ่มเติมระเบียบว่าด้วยเรื่องดังกล่าวทำให้การจัดการเป็นไปอย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

๓) ร่าง พ.ร.บ. ป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ ในหลายปีที่ผ่านมาการลักลอบค้าขายสุนัขผ่านแดนได้กลายเป็นข่าวที่สร้างความเสื่อมเสียภาพลักษณ์ให้กับสังคมไทยอย่างมาก ทำให้เกิดการตั้งข้อสงสัยถึงมาตรการในด้านกฎหมายที่จะจัดการกับเรื่องนี้อย่างเหมาะสม สัตว์จึงมีสถานภาพและสิทธิทางกฎหมายที่ยังไม่ชัดเจน มี พ.ร.บ. ป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ที่กำลังพิจารณา โดยการรวมกลุ่มกันของค์กร สมาคมฯ และผู้ต่อต้านการทารุณกรรมต่อสัตว์พยายามผลักดันให้มีการออกกฎหมายนี้ จนกระทั่งไม่นานมานี้ ได้มีการพิจารณาผ่าน

---

[๔๓] ราชกิจจานุเบกษา (www.ratchakitcha.soc.go.th/), ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๓, **ราชกิจจานุเบกษาออนไลน์** : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/E/077/85.PDF [๓๐ กันยายน ๒๕๕๖].

[๔๔] ราชกิจจานุเบกษา (www.ratchakitcha.soc.go.th/), ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ.๒๕๔๘, **ราชกิจจานุเบกษาออนไลน์** : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2548/00177633.PDF [๓๐ กันยายน ๒๕๕๖] นอกจากข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครแล้ว ยังมีเทศบัญญัติเทศบาล ระเบียบเทศบาล และข้อบัญญัติองค์บริหารส่วนตำบลที่ออกมาเพื่อควบคุมสุนัขโดยเฉพาะ.

ขั้นตอนของกฤษฎีกาไปแล้ว และคาดว่าจะมีการประกาศใช้ในเวลาต่อมา มีมาตราหลายข้อที่น่าสนใจที่เหมาะแก่การที่จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการทารุณกรรมต่อสัตว์ เช่น

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

“สัตว์” หมายความว่า สัตว์ที่โดยปกติเลี้ยงไว้เพื่อเป็นสัตว์บ้าน สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหาร หรือสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้ในการแสดง เช่น สุนัข แมว โค กระบือ ม้า สุกร เป็ด ไก่ หรือสัตว์เลี้ยงอื่น ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมีเจ้าของหรือไม่ก็

“การทารุณกรรม” หมายความว่า การกระทำหรืองดเว้นการกระทำใด ๆ ที่ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมาน ความเจ็บปวด ทุพพลภาพ หรืออาจมีผลให้สัตว์นั้นตาย

“การจัดสวัสดิภาพสัตว์” หมายความว่า การเลี้ยงหรือการดูแลให้สัตว์มีความเป็นอยู่ในสภาวะที่เหมาะสม มีสุขภาพอนามัยที่ดี มีที่อยู่ อาหาร และน้ำอย่างเพียงพอ

มาตรา ๑๗ ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการอันเป็นการทารุณกรรมสัตว์โดยไม่มีเหตุอันสมควร

มาตรา ๑๘ การกระทำดังต่อไปนี้ ไม่ถือว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ตามมาตรา ๑๗

(๑) การฆ่าสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหาร ทั้งนี้ เฉพาะสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหาร

(๒) การฆ่าสัตว์ตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์

(๓) การฆ่าสัตว์เพื่อควบคุณโรคระบาดตามกฎหมายว่าด้วยโรคระบาดสัตว์

(๔) การฆ่าสัตว์ในกรณีที่สัตวแพทย์เห็นว่าสัตว์ป่วย พิการ หรือบาดเจ็บ และไม่สามารถเยียวยาหรือรักษาให้มีชีวิตอยู่รอดได้โดยปราศจากความทุกข์ทรมาน

(๕) การฆ่าสัตว์ตามพิธีกรรมหรือความเชื่อทางศาสนา

(๖) การฆ่าสัตว์ในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อป้องกันอันตรายแก่ชีวิตหรือร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์อื่น หรือป้องกันความเสียหายที่จะเกิดแก่ทรัพย์สิน

(๗) การกระทำใด ๆ ต่อร่างกายสัตว์ซึ่งเข้าลักษณะของการประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์โดยผู้ประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์หรือผู้ซึ่งได้รับยกเว้นให้กระทำได้โดยไม่ต้องขึ้นทะเบียนและได้รับใบอนุญาตจากสัตวแพทยสภาตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพการสัตวแพทย์

(๘) การตัด หู หาง ขน เขา หรืองาโดยมีเหตุอันสมควรและไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์

(๙) การจัดให้มีการต่อสู้ของสัตว์ตามประเพณีท้องถิ่น

(๑๐) การอื่นใดที่มีกฎหมายกำหนดให้สามารถกระทำได้เป็นการเฉพาะ

(๑๑) การอื่นใดที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

มาตรา ๑๙ เจ้าของสัตว์ต้องดำเนินการจัดสวัสดิภาพสัตว์ให้แก่สัตว์ของตน ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

การออกประกาศตามวรรคหนึ่ง ให้คำนึงถึงประเภท ชนิด ลักษณะ และอายุของสัตว์

มาตรา ๒๐ ห้ามมิให้เจ้าของสัตว์ปล่อย ละทิ้ง หรือกระทำการใด ๆ ให้สัตว์พ้นจากการดูแลของตนโดยไม่มีเหตุอันสมควร

การกระทำตามวรรคหนึ่งไม่รวมถึงการโอนกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองให้แก่ผู้ซึ่งประสงค์จะนำสัตว์ไปดูแลแทน

มาตรา ๒๑ การขนส่งสัตว์ หรือการนำสัตว์ไปใช้งานหรือใช้ในการแสดง เจ้าของสัตว์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องจัดสวัสดิภาพสัตว์ให้เหมาะสม ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

การออกประกาศตามวรรคหนึ่ง ให้คำนึงถึงประเภท ชนิด ลักษณะ และอายุของสัตว์[๔๕]

จากการพิจารณาตามร่างกฎหมายตามแต่ละมาตราข้างต้น ในมุมมองของนักกฎหมายแล้ว มีการอธิบายถึงหลักการของร่างพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. .... (ฉบับที่คณะกรรมการกฤษฎีการแก้ไขแล้ว) ไว้ว่า

๑. กำหนดให้การกระทำอันเป็นการทารุณกรรมสัตว์มีความผิด มีโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี ปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

๒. กำหนดลักษณะของการทารุณกรรมสัตว์ที่เป็นความผิดให้ชัดเจน โดยไม่รวมการฆ่าสัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหาร การฆ่าสัตว์เพื่อควบคุมโรคระบาด การฆ่าสัตว์ตามพิธีกรรมทางศาสนา การจัดให้สัตว์ต่อสู้กันตามประเพณีของท้องถิ่น

๓. กรณีที่สัตว์ตกอยู่ในสภาพที่ทุกข์ทรมาน และสัตวแพทย์เห็นว่าถ้าให้มีชีวิตอยู่ต่อไปจะได้รับความทุกข์ทรมาน เจ้าหน้าที่จะสั่งให้ฆ่าสัตว์นั้นได้ โดยที่เจ้าของสัตว์นั้นต้องยินยอม (Mercy Kill)

๔. ห้ามเจ้าของสัตว์ปล่อย ละทิ้ง หรือทำการใดให้สัตว์พ้นจากความดูแลของตน เว้นแต่มอบให้คนอื่นที่ประสงค์จะดูแลแทน ผู้ใดฝ่าฝืน ละทิ้งสัตว์ มีโทษปรับสองหมื่นบาท

๕. หากพบสัตว์ถูกปล่อย ละทิ้ง หรือไม่มีเจ้าของ ให้พนักงานเจ้าที่จัดสวัสดิภาพสัตว์ให้แก่สัตว์ตามความเหมาะสม

๖. กำหนดให้เจ้าของสัตว์มีหน้าที่ต้องจัดสวัสดิภาพให้สัตว์เลี้ยงตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ตามแต่ชนิด และลักษณะของสัตว์นั้นๆ ซึ่งเรื่องนี้ถือเป็นความก้าวหน้าของการคุ้มครองสัตว์ เพราะไม่ได้มุ่งที่จะลงโทษผู้ที่ทรมานสัตว์เท่านั้น แต่คุ้มครองให้สัตว์ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในทุกด้านด้วย[๔๖]

---

[๔๕] ไอลอว์ (http://ilaw.or.th/) , ร่างพ.ร.บ.ป้องกันการทารุณสัตว์ ฉบับผ่านกฤษฎีกา.pdf,, **ilaw กฎหมายประชาชนออนไลน์** : http://ilaw.or.th/sites/default/files/ [๑๗ เมษายน ๒๕๕๖].

[๔๖] ไอลอว์ (http://ilaw.or.th/), ขอแรงคนรักสัตว์ ๑๐,๐๐๐ ชื่อ ดันต่อ พ.ร.บ.ป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ฯ, **ilaw กฎหมายประชาชนออนไลน์** : http://ilaw.or.th/node/1336. [๑๗ เมษายน ๒๕๕๖].

สรุปว่า กฎหมายนี้เป็นกฎหมายเฉพาะที่มีความชัดเจนในแง่ของการเน้นป้องกันเฉพาะสัตว์ที่ถูกทารุณโดยเจ้าของเป็นหลักและเน้นการจัดสวัสดิภาพให้สัตว์ ส่วนสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของก็ให้พิจารณาตามแต่กรณี มีการยกเว้นสัตว์อีกหลายประเภทที่ไม่เข้าข่ายในกฎหมายนี้ ซึ่งความจริงแล้วสัตว์เหล่านี้ก็ไม่ได้ต่างไปจากสัตว์อื่น ๆ ที่ถูกทารุณ และมีโอกาสที่จะถูกทารุณได้เช่นกัน และนี่อาจกลายเป็นช่องว่างของกฎหมายนี้ไปก็เป็นได้ จะอย่างไรก็ตาม กฎหมายนี้ก็ยังอยู่ในขั้นพิจารณาวาระที่ ๓ จึงยังมีโอกาสที่จะปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อความรอบคอบต่อไป และการมีกฎหมายนี้เป็นการเฉพาะก็ยิ่งเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการทารุณกรรมต่อสัตว์และสามารถลงโทษผู้ละเมิดได้เป็นอย่างดีเมื่อกฎศีลธรรมเสื่อมลงไปก็ยังใช้กฎหมายจัดการได้

๒.๒.๒.๔ สถานสงเคราะห์สัตว์ในสังคมไทย การทำงานของสมาคมหรือองค์กรฯ ดังกล่าวข้างต้นนั้น จะสังเกตได้ว่ามีการทำงานร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในสังคมไทย ทั้งหน่วยงานภาครัฐทั้งหน่วยงานเอกชน เช่น มูลนิธิ หรือกรมต่าง ๆ เป็นต้น การดำเนินการเป็นไปภายใต้กฎหมายหรือระเบียบข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นตามสมควรของหน่วยงานนั้น ข้อสังเกตก็คือมีการปฏิบัติงานที่อยู่ภายใต้กฎหมายหรือระเบียบข้อบัญญัติที่หลากหลาย ทำให้การปฏิบัติงานไม่เป็นไปด้วยดี ดังนั้น การมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทารุณสัตว์โดยเฉพาะจะทำให้การทำงานนั้นเป็นไปด้วยดีและชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อย้อนกลับมาดูกลุ่ม ศูนย์ สถานสงเคราะห์ หรือหมู่บ้านที่ดูแลเกี่ยวกับสัตว์จะมีความแตกต่างจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนอย่างมาก ในแง่ของงบประมาณต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ดูแล หรือการรักษาสัตว์ ย่อมมีจำกัดต้องใช้จ่ายงบของตนเองหรือรับบริจาค นับเป็นยุ่งยากอยู่พอสมควรที่จะดูแลสัตว์ได้อย่างดี ถึงกระนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นแหล่งพักพิงหรือบ้านเมตตาสำหรับสัตว์ที่ถูกทอดทิ้งหรือทารุณอย่างมาก เราอาจจะแยกกลุ่มดังกล่าวนี้ ได้ดังนี้

๑. ศูนย์พักพิงสัตว์ของทางรัฐ เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ดูแลสัตว์ทั้งหลายทั้งที่ถูกทอดทิ้งแล้วจับมาอยู่ในศูนย์ ทั้งที่ถูกทารุณกรรมมา เป็นสัตว์ที่มีเจ้าของและสัตว์ทั่วไปที่อยู่ในสังคมเมือง และเป็นสัตว์ที่ถูกจับได้ในฐานะเป็นของกลางของรัฐที่จะต้องดูแล หน่วยงานดังกล่าว เช่น ศูนย์พักพิงสัตว์จังหวัดนครพนม ศูนย์พักพิงสัตว์จังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์พักพิงสัตว์เขตประเวศ สวนสัตว์ และปางช้างต่าง ๆ เป็นต้น ศูนย์เหล่านี้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร องค์การสวนสัตว์ สัตวแพทยสภา ฯลฯ ศูนย์เหล่านี้มักจะมีงบประมาณจากรัฐในการเลี้ยงดูทั้งผู้เลี้ยงและสัตว์ รวมทั้งเป็นผู้ควบคุมกำกับในการดูแลสัตว์ทั่วประเทศทั้งในป่าและในเมือง ภายใต้กฎหมายหรือระเบียบของแต่ละหน่วยงาน

๒. มูลนิธิเพื่อสัตว์ เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่มีจิตใจรักษ์สัตว์ ทำงานจิตอาสาเพื่อสัตว์ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิช่วยเหลือสัตว์ป่า มูลนิธิเพื่อนช้าง มูลนิธิสงเคราะห์สัตว์พิการปากเกร็ด มูลนิธิบ้านสงเคราะห์สัตว์พิการ (ในความอุปถัมภ์ของหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) โรงพยาบาลสัตว์ และคลีนิกรักษาสัตว์ เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้จะเข้าไปช่วยเหลือสัตว์ที่ถูกทารุณ ให้ความรู้ความเข้าใจกับประชาชน มีโครงการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์สำหรับสัตว์และสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานที่ใหญ่ทำให้มีเจ้าหน้าที่หรืองบประมาณในการดูแลได้อย่างดี มูลนิธิเพื่อนช้างเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำงานได้ชัดเจนมากในประเด็นนี้

เนื่องจากมีการให้ความรู้ความเข้าใจและเข้าไปช่วยเหลือทั้งควาญช้างและช้างให้ได้รับสวัสดิภาพที่เหมาะสม และช้างที่ถูกทารุณหรือเจ็บป่วย

๓. บ้านเมตตาสัตว์ เป็นบ้านสัตว์ที่ดูแลโดยประชาชนที่มีจิตใจรักษ์สัตว์ มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) เป็นหมู่บ้านที่เลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะ เช่น หมู่บ้านงูจงอาง จังหวัดขอนแก่น หมู่บ้านช้าง จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านควาย จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ๒) เป็นบ้านเมตตาสัตว์ที่เลี้ยงดูแลสัตว์ที่ถูกทารุณกรรมหรือถูกทอดทิ้ง เช่น บ้านเมตตาสัตว์ของยายมณี แสงจันทร์ จังหวัดปทุมธานี เป็นต้น มีกรณีหนึ่งที่เกิดเป็นกระแสแห่งการรักษ์สุนัขนั่นคือกรณีของทองแดง สุนัขในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเลี้ยงดู ก่อให้เกิดเป็นความรักษ์สุนัข มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับสุนัขมากมาย เช่น การประกวดสุนัขประเภทต่าง ๆ หรือการแสดงโชว์ของสุนัขตำรวจ เป็นต้น ดังนั้นการเลี้ยงดูสัตว์ทุกชนิดจะต้องทำให้สัตว์รู้สึกปลอดภัยไม่ได้รับการคุกคามหรือทรมานจากการเลี้ยงดู สามารถอยู่ร่วมกับผู้เลี้ยง สัตว์ด้วยกันเองอย่างอบอุ่น

๔. เขตอภัยทาน วัดเป็นสถานที่แห่งเมตตากรุณาช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่เดือดร้อนและป้องกันการเบียดเบียนสัตว์ ได้กลายเป็นอีกสถานที่แห่งหนึ่งคือเป็นเขตอภัยทาน สัตว์ที่อยู่ภายในวัดจะต้องไม่ถูกเบียดเบียนหรือไม่ได้รับการเบียดเบียน เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน เช่น วัดเสือ จังหวัดกาญจนบุรี (เลี้ยงเสือ) วัดเวฬุวนาราม จังหวัดลำปาง (เลี้ยงสุนัข) วัดเขาจีนแล จังหวัดลพบุรี (เลี้ยงนกยูง) วัดไผ่เหลือง จังหวัดนนทบุรี (ทำนาเลี้ยงสุนัขและแมว) เป็นต้น วัดแต่ละแห่งจะต้องดูแลสัตว์กันเองโดยไม่มีงบประมาณ จึงต้องรับบริจาคจากผู้ใจบุญหรือผู้รักษ์สัตว์ การบริหารจัดการจึงกระท่อนกระแท่น เป็นไปอย่างยากลำบาก วัดที่ถือว่าเป็นเขตอภัยทานจึงมีน้อยแห่งที่จะรับเลี้ยงดูแลสัตว์ด้วยเหตุผลดังกล่าวและด้วยเหตุแห่งกลิ่นและเสียงของสัตว์เอง

อย่างไรก็ตาม กระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการตั้งสถานสงเคราะห์สัตว์นั้นก็เป็นทางออกที่ดีอย่างหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเท่านั้น การแก้ไขปัญหาจึงต้องปลูกฝังวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนให้สอดประสานโยงกับธรรมชาติด้วยความยินยอมพร้อมใจและปรับตัวเข้าหากัน ดังตัวอย่างงานวิจัยชิ้นหนึ่งของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ที่ได้ทำวิจัยเรื่องภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมืองชาวกะเหรี่ยง พอสรุปได้ว่า ชาวกะเหรี่ยงนั้นถือสัตว์เป็นสิ่งที่มีชีวิตและจิตใจเพราะมีคู่ครอง มีครอบครัว มีสัจจะ มีญาณ มีการรับรู้เช่นเดียวกับคน สัตว์เล็กและปลาในแม่น้ำจะถูกใช้เป็นอาหารเท่าที่จำเป็น ผู้ที่ถือฤาษีจะไม่กินเนื้อสัตว์เพราะถือว่าเป็นบาป การกินเนื้อสัตว์ก็เหมือนกับกินชีวิตของพี่น้อง ปกติแล้วกะเหรี่ยงผู้ยึดมั่นในศีลจะไม่กินเนื้อสัตว์ในวันพระ เพื่อเป็นการทำตนให้บริสุทธิ์ คนกะเหรี่ยงยังถือว่าสัตว์นั้นมีฐานะที่สำคัญหลายประการในโลก ธรรมชาตินี้ ในโลกทัศน์ของคนกะเหรี่ยง สัตว์ถือว่าเป็นผู้รู้ “ความเป็นไปของธรรมชาติ” มากกว่ามนุษย์ สัตว์สามารถคาดการณ์และพยากรณ์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้อย่างแม่นยำและดีกว่ามนุษย์ เพราะมีสัญชาตญาณการรับรู้ที่ละเอียดอ่อนกว่า ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว สัตว์มีฐานะเสมือน “สื่อกลาง” ที่ทำให้มนุษย์รู้ถึง “ความเป็นไปของธรรมชาติ” ซึ่งในโลกทัศน์ของคนกะเหรี่ยงแล้ว มีความหมายใน ๒ มิติด้วยกัน คือ มิติแรก ความเป็นไปทางธรรมชาติ อันมีนัยถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาตินั้น สัตว์มีสัญชาตญาณการรับรู้ความเปลี่ยนแปลงที่ไวกว่ามนุษย์ มิติที่สอง ความเป็นไปทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจมองเห็นหรือล่วงรู้ได้จากประสาทสัมผัสทั้งห้า แต่สัตว์ซึ่งมีญาณอันละเอียดอ่อนกว่า

สามารถรับรู้ได้ สัตว์จึงเป็นเสมือน “สื่อกลาง” หรือ “ตัวสื่อสาร” ให้มนุษย์ได้ล่วงรู้ถึงความเป็นไปอันได้เกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้น[๔๗]

ดังนั้น การมีศูนย์พักพิง มูลนิธิ หมู่บ้าน และเขตอภัยทาน เป็นการสงเคราะห์วิธีหนึ่งที่ช่วยเหลือสัตว์ได้มาก กระจายอยู่ในเมืองใหญ่เป็นส่วนมาก เนื่องจากสังคมที่เจริญเติบโตเพราะการพัฒนาในภาคส่วนต่าง ๆ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในสังคมจึงเป็นอยู่อย่างยากลำบาก ส่วนสัตว์ป่าก็มักจะถูกลักลอบนำมาค้าขายในเมืองด้วยเหตุผลต่างกันไป สุดท้ายก็ถูกทอดทิ้งจึงเลี้ยงชีวิตอย่างลำบากเช่นกัน ถ้าหากรัฐมีมาตรการด้านกฎหมายอย่างเหมาะสม เจ้าหน้าที่ปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง และประชาชนมีความรู้ความเข้าใจทั้งในด้านกฎหมายและด้านที่เกี่ยวกับสัตว์ ก็ย่อมไม่เกิดเหตุการณ์น่าเศร้าใจตามที่ปรากฏเป็นข่าวในสื่อต่าง ๆ กลับจะทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของสัตว์และไม่เป็นการท้าทายต่อศีลธรรมจริยธรรมอันดีงามด้วย

จากที่อภิปรายมา จะเห็นได้ว่า มีปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมาก โดยเฉพาะกฎหมายนั้นมีหลายฉบับซ้ำซ้อนกัน หน่วยงานที่รับผิดชอบก็กระจัดกระจายไปด้วย ประชาชนและเจ้าหน้าที่ขาดความรู้ความเข้าใจและความตื่นตัวในการปฏิบัติงาน รวมทั้งไม่อาจใช้กฎหมายได้อย่างเต็มรูปแบบ จึงกลายเป็นว่าเมื่อกฎหมายถูกประกาศออกมาใช้แล้ว จะทำอย่างจึงจะทำให้ประชาชนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของกฎหมายนี้ได้ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง อันเป็นการไม่ทำให้ปัญหาเรื่องการทารุณกรรมสัตว์เกิดขึ้นและลดลงได้ดังที่ต้องการ ซึ่งจะประสานสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือจิตสำนึกทางศาสนาด้วย แต่ที่ปรากฏให้เห็นก็คือทั้งประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจในกฎหมายและศีลธรรมเป็นอย่างมาก ทำให้สัตว์เป็นจำนวนมากถูกทารุณกรรมหลายรูปแบบตามที่เป็นข่าวทางสื่อ สะท้อนให้เห็นจากข้อเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า

> ...หมาที่ซมซานอดอยากในเมืองไทยนั้นมีมากมายจริง นอกจากหมาก็ยังมีสัตว์อื่น ๆ ที่ อ ด อยากถูกทารุณอีกมากมาย โดยไม่มีใครช่วยเหลือสนใจ จะทำอย่างไรกันดี เหตุที่สัตว์ในเมืองไทยต้องอดอยากและถูกทารุณมาก...ในประเทศที่เจริญแล้วทุกประเทศ เขามีสมาคมสงเคราะห์สัตว์เรียกกันว่า “สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์” มีหน้าที่คอยดูแลช่วยเหลือสัตว์ที่ต้องอดอยากหรือเจ็บป่วย และคอยป้องกันมิให้ใครทารุณสัตว์ เมืองไทยเราเคยมี แต่เดี๋ยวนี้เงียบไป ดูเหมือนจะเลิกไปแล้ว เพราะคนที่อ้างว่านับถือศาสนาพุทธ ทุกวันนี้ เห็นแก่ตัวแม้แต่ในทางธรรม มัวไปศึกษาพระอภิธรรมหรือนั่งวิปัสสนา เพื่อสำเร็จมรรคผลนิพพานเฉพาะตัวกันเสียมาก ชีวิตอื่นที่เป็นทุกข์เดือดร้อนจึงไม่มีใครเหลียวแล บางทีก็มัวไปแก่สัตว์ป่านิยมไพร หมามานอนอดตายอยู่ข้างรั่วบ้านก็เฉยได้ เพราะมันไม่ใช่สัตว์ป่า ทั้งหมดนี้เห็นจะต้องทำกันต่อไปทั้งนั้น[๔๘]

---

[๔๗] ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, **ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง,** (นนทบุรี : โลกดุลยภาพ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

[๔๘] ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช, **คนรักหมา,** พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

ข้อความดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการที่สัตว์ถูกทำทารุณกรรมได้หลายช่องทาง แม้จะเป็นเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาแต่ขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงหลักคำสอนที่ลึกซึ้ง ปฏิบัติกันเพียงแค่หลักเบญจศีลคืองดเว้นไม่ฆ่าสัตว์ แต่ไม่นำเบญจธรรมคือความเมตตากรุณาช่วยเหลือสัตว์มาปฏิบัติให้สมบูรณ์ด้วย โดยเฉพาะกรณีของสุนัขที่อดอยากและถูกทารุณกรรมก็เป็นเรื่องสะท้อนให้เห็นการขาดการปฏิบัติที่แท้จริงอยู่แล้ว การมี พ.ร.บ.ดังกล่าวแล้วเมื่อบวกกับความเข้าใจเรื่องสิทธิของสัตว์และแนวทางของพระพุทธศาสนา จะทำให้การแก้ไขปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ได้ ดังนั้นวิธีการก็คือควรมีการประสานงานกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของสัตว์ ประชาสัมพันธ์ให้เข้าใจถึงสิทธิของสัตว์ตามกฎหมายและสวัสดิการของสัตว์ และหามาตรการจูงใจในการที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหรือการดูแลพิทักษ์สัตว์ การปลุกจิตสำนึกของประชาชนด้วยการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สร้างความเข้าใจความตระหนักรู้ในเรื่องที่สัตว์ถูกทารุณ การปฏิบัติตามกฎหมาย และการเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งจะเป็นการร่วมมือในทำให้สัตว์สามารถดำรงชีวิตและเผ่าพันธุ์เอาไว้ได้ในระบบธรรมชาติและเป็นการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดสันติสุข ปราศจากการเบียดเบียนกันและกัน

๒.๓ แนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

จากที่กล่าวมาในประเด็นที่แล้วเกี่ยวกับปัญหาเรื่องสิทธิของสัตว์ในสังคมไทย ซึ่งยังขาดกฎหมายที่จะเอาผิดต่อผู้กระทำการทารุณต่อสัตว์ ในบางประเทศมีกฎหมายที่เข้มแข็ง ทำให้เกิดปัญหาน้อย ในบางประเทศไม่มีกฎหมายที่เข้มแข็งก็ยังคงเกิดปัญหาให้ได้แก้ไขกันต่อไป คำถามก็คือประเทศที่มีกฎหมายเข้มแข็งเหล่านี้ยึดแนวคิดอะไรเป็นพื้นฐาน ปัจจุบันมีแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอยู่แนวคิดหนึ่งที่มีพลังในการต่อต้าน ก็คือแนวคิดเรื่องสิทธิของสัตว์ (animal rights) ที่มองว่าสัตว์มีสถานะเท่าเทียมกับมนุษย์คือรู้สึกรักชีวิตของตนเอง รู้สึกเจ็บปวดเมื่อถูกทารุณ จึงเสนอแนวทางออกจากปัญหาคือการงดเว้นเนื้อสัตว์ (มังสวิรัติ) อันมีภูมิหลังทางด้านศาสนาและปรัชญานั่นก็คือแก่นแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism)[๔๙] ที่มองว่ามนุษย์นั้นมีสถานะที่สูงกว่าสัตว์ทั้งหลาย เริ่มตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงศาสนาคริสต์ ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก (deep ecology) เป็นการมองแบบองค์รวมมากกว่าปัจเจก พยายามที่จะประสานเชื่อมโยงระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้สมดุลกัน สัตว์จึงกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งในระบบนิเวศหรือธรรมชาติ แนวคิดเหล่านี้ต่างก็มีมุมมองด้านสถานภาพของสัตว์และให้สิทธิต่อสัตว์ที่แตกต่างกัน แนวคิดเหล่านี้กำลังมีอิทธิพลต่อสังคมโลก

๒.๓.๑ แนวคิดสิทธิของสัตว์ (Rights Based Approach)

แนวคิดสิทธิของสัตว์เป็นแนวคิดที่โดดเด่นที่สุดแนวคิดหนึ่งที่นักปรัชญาชาวออสเตรเลียคิดค้นขึ้นคือ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) โดยมีงานเขียนที่เป็นที่ยอมรับการมากคือ Animal Liberation (การปลดปล่อยสัตว์) แต่แนวคิดนี้ก็ถูกพัฒนามาตามลำดับจากการโต้แย้งและเสนอความคิดมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน สิ่งที่แนวคิดนี้พยายามชี้ให้เห็นคือความเท่าเทียมกันระหว่าง

---

[๔๙] Anthropocentric มาจากคำว่า Anthrop แปลว่า มนุษย์ ส่วน Center แปลว่า จุดศูนย์กลาง หมายถึง กลุ่มแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลกและสรรพสิ่งและมีความสำคัญสูงสุด.

มนุษย์กับสัตว์ เช่นเดียวกับการเรียกร้องความเท่าเทียมกันด้านสิทธิของสัตว์ เพศที่สาม หรือความเท่าเทียมกันด้านอื่น ๆ และทำให้เห็นว่าการทารุณสัตว์นั้นเป็นสิ่งเลวร้ายที่มนุษย์ไม่ควรทำ พร้อมทั้งเสนอแนวทางปฏิบัติไว้ด้วย อีกอย่างหนึ่ง แนวคิดนี้เป็นแนวทางทำให้มีการออกกฎหมายเพื่อสิทธิของสัตว์ในอีกหลายประเทศด้วยกัน จึงเป็นแนวคิดที่น่าสนใจต่อการศึกษาเพื่อสนับสนุนประเด็นเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ดียิ่งขึ้น

๒.๓.๑.๑ การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง : ภูมิหลังแนวคิด การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลกและสรรพสิ่ง เป็นการถือเอาความต้องการของมนุษย์และชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ สัตว์หรือสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้มีสถานะเท่าเทียมกับมนุษย์ ไม่อาจเทียบเคียงกับมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์มีคุณค่าทั้งภายในและภายนอกที่สูงกว่าสิ่งต่าง ๆ กล่าวได้ว่าสัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์ สาระสำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ “มนุษย์เท่านั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัว (intrinsic value) ส่วนสัตว์และพืชไม่มีคุณค่าภายใน จะมีคุณค่าได้ก็เฉพาะคุณค่านอกตัว (extrinsic value) ที่มนุษย์กำหนดให้เท่านั้น สิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์เป็นแค่วิถีไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่มนุษย์ต้องการเท่านั้น สิ่งแวดล้อมจึงไม่มีคุณค่าใด ๆ ทั้งสิ้น มนุษย์เท่านั้นเป็นจุดศูนย์กลางของทุกสิ่งบนโลกนี้หรือให้ความสำคัญแก่มนุษย์ที่สุด โดยการอ้างสิทธิในการปกครองหรือดูแลสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับสิทธิพิเศษมาจากพระเจ้า”[๕๐] มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้ให้คุณค่ากับสัตว์หรือสิ่งต่างๆ แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในกระแสความคิดแบบปรัชญาและแบบศาสนาคริสต์

ประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกเริ่มเป็นที่รู้จักกันในยุคของธาเลส นักปรัชญาชาวกรีกที่แสวงหาปฐมธาตุของสรรพสิ่ง และเจริญรุ่งเรืองที่สุดในยุคของโสเครตีส เพลโต้ และอริสโตเติล และได้ขยายขอบเขตของปรัชญาออกไปยังประเทศอื่น ๆ ในแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสัตว์นั้นเริ่มจากแนวคิดเรื่องสัตว์ของอริสโตเติล (Aristotle ๓๘๔-๓๒๒ BC) ซึ่งได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์นั่นคือ ประวัติของสัตว์ (History of Animal และว่าด้วยกำเนิดของสัตว์ (On the Origin of Animals) เขาให้คำอธิบายว่า ธรรมชาติได้สร้างสัตว์เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ เช่นเดียวกับพืชมีอยู่เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับสัตว์ รวมทั้งสัตว์ป่าเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ใช้เป็นอาหาร ทำเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ถ้าเรามีความเชื่อที่ว่าธรรมชาติได้สร้างสัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของมนุษย์[๕๑] ด้วยเหตุผลและคำอธิบายดังกล่าวนี้ เราอาจตีความได้ว่าอริสโตเติลมองว่า สัตว์มีคุณค่าภายนอกตัวเอง (Extrinsic Values) สัตว์ไม่มีจุดมุ่งหมายในตัวเอง แต่มีจุดมุ่งหมายก็เพื่อรับใช้ตามจุดมุ่งหมายของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์จึงมีสิทธิในการที่จะใช้สัตว์และถือเอาประโยชน์จากสัตว์ได้ เพราะว่ามนุษย์มีสถานภาพที่สูงกว่าสัตว์ตรงที่มนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผล ในขณะที่สัตว์จะไม่มีความสามารถในด้านนี้และอาศัยเพียงสัญชาตญาณในการดำรงชีวิตเท่านั้น อริสโตเติลเห็นว่าสรรพสิ่งในโลกสามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเภทหลัก คือ ๑) อนินทรียสาร (Inorganic Matter) หมายถึงสิ่งไม่มีชีวิตทั้งหลายซึ่งเป็นภาวะระดับต่ำที่สุด ๒) อินทรียสาร

---

[๕๐] เจริญ ชัยแก้ว, “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๙๐.

[๕๑] Aristotle, **Animals and Slavery,** อ้างใน Tom Regan/Peter Singer, **Animal Rights and human obligations,** (New Jersey : Prentice Hall Englewood, 1989), p. 5.

(Organic Matter) หมายถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายซึ่งจัดอยู่ในระดับสูงกว่าอนินทรียสาร สำหรับอินทรียสารเองแล้วแบ่งออกได้ ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับต่ำสุด คือพืช เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถรับอาหารเจริญเติบโตและขยายพันธุ์

๒. ระดับกลาง คือสัตว์เดรัจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถรับอาหารเจริญเติบโตและแพร่พันธุ์ รวมทั้งสัตว์สามารถรับรู้ทางผัสสะและมีความรู้สึกสุขทุกข์

๓. ระดับสูงสุด คือมนุษย์เหมือนกับพืชและสัตว์ตรงที่สามารถหาอาหาร เจริญเติบโตแพร่พันธุ์ และมีการรับรู้ทางผัสสะ แต่ที่พิเศษกว่านั้นคือมนุษย์สามารถคิดอย่างมีเหตุผลด้วยพุทธิปัญญา[๕๒]

"วิญญาณ" (Soul) ตามทัศนะของอาริสโตเติล หมายถึง "คุณสมบัติที่สำคัญของสิ่งมีชีวิต" คุณสมบัติที่เรียกว่าวิญญาณจะเกิดขึ้นจากการรวมตัวภายในร่างกายอย่างเหมาะสมและเกิดคุณสมบัติใหม่ มีอยู่ ๓ ประเภท กล่าวคือ

๑. วิญญาณพืช (Vegetative Soul, Nutritive Soul) คือสิ่งที่ทำให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่โดยปราศจากความรู้สึก ทำหน้าที่ดูดซับอาหารหล่อเลี้ยงชีวิต

๒. วิญาณสัตว์ (Sensitive Soul) เป็นสิ่งที่ทำให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ และสามารถรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ ได้อย่างดี

๓. วิญญาณมนุษย์ (Retional Soul) เป็นแบบของการรวมตัวของคุณสมบัติที่สำคัญ ๓ ประเภท คือ Vegetative Soul, Sensitive Soul และ Retional Soul[๕๓]

จากแนวคิดของอริสโตเติลนี้จะทำให้เห็นว่า วิญญาณมนุษย์นั้นทำหน้าที่สำคัญคือรู้จักความงาม ความจริง และศีลธรรม ส่วนสัตว์มีวิญญาณที่สามารถรับรู้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น จึงถูกจัดไว้ในสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์ เซนต์โทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas ๑๒๒๕-๑๒๗๔ B.C.) ให้เหตุผลว่า เหตุผลของมนุษย์เป็นคุณลักษณะสำคัญในการยกระดับความสูงส่งของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งสมมติที่พระเจ้าเป็นผู้ประทานพรมาให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดเป็นเป้าหมายของการกระทำของตนเอง และทำให้มีอิสระในการกระทำของตนเองได้ ส่วนสัตว์ทั้งหลายไม่สามารถคิดเองได้ จึงต้องได้รับการปกครองการบัญชาของพระเจ้า โดยที่พระองค์ได้ทรงมอบหมายให้มนุษย์ผู้มีสติปัญญาและใช้เหตุผลมาปกครองสัตว์ ในขณะเดียวกันสัตว์นั้นคิดเองไม่ได้ อีกทั้งยังไม่สามารถกำหนดการกระทำของตนเองได้ แต่จะต้องได้รับการสั่งการให้ทำจากมนุษย์ผู้ที่ปกครองโดยตรง[๕๔] และดังนั้น มนุษย์จึงเป็นศูนย์กลางของคุณค่าทั้งปวง มนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาในพระฉายาของพระเจ้า มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเอง สิ่งอื่นจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อนำประโยชน์มาสู่มนุษย์ และความถูกผิดทางจริยธรรมของการกระทำถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของการกระทำระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน

---

[๕๒] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔๑.

[๕๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๔๔.

[๕๔] ST.Thomas Aquinas, **Differennces between Rational and Other Creatuers,** อ้างใน Tom Regan/Peter Singer, **Animal Rights and human obligations,** (New Jersey : Prentice Hall Englewood, 1989), pp. 6-9.

เท่านั้น[๕๕] ในขณะที่ เรอเน่ เดส์คาร์ตส์ (Rene' Descarter ๑๕๙๖-๑๖๕๐ B.C.) มองว่า สัตว์ขาดความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล และไม่สามารถใช้ภาษาพูดได้ ทั้งนี้เพราะสัตว์ไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอมตะอย่างมนุษย์ สัตว์มีแต่พลังจิตที่เป็นกลไกแบบกายภาพ จึงทำให้ไม่มีจิตใจในลักษณะที่เป็นนามธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ ถึงแม้ว่ามนุษย์คนนั้นจะมีสติปัญญาทึบเพียงใดก็ตาม แม้ว่าจะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ แต่มีความสามารถพูดสื่อสารให้คนอื่นฟังพอเข้าใจได้เช่นเดียวกับในกรณีที่มนุษย์มีความพิการ หูหนวก ตาบอด หรือขาดอวัยวะสำคัญที่ใช้ในการพูด ก็ยังสามารถใช้เครื่องหมาย หรือท่าทางสื่อความคิดให้กับผู้อื่นได้ แม้บางเรื่องมีสัตว์จำนวนมากมีความแข็งแรงและทำงานได้มากกว่ามนุษย์ ขยันมากกว่ามนุษย์ แต่คุณสมบัติดังกล่าวมิได้หมายความว่าสัตว์มีจิตอย่างมนุษย์ กิจกรรมทั้งหลายของสัตว์เป็นไปตามการทำงานของอวัยวะของมันเปรียบเสมือนนาฬิกาที่ประกอบด้วยล้อและลูกตุ้มน้ำหนัก ซึ่งสามารถบอกเวลาและวัดเวลาได้ถูกต้อง[๕๖] และถือว่าทุกสิ่งอย่างในโลกมีอยู่ก็เพื่อประโยชน์สำหรับมนุษย์เท่านั้น มนุษย์คือผู้ซึ่งมีเหตุผล มนุษย์จึงมีความรู้สึกเจ็บปวด ส่วนสัตว์ไม่มีความสามารถทางเหตุผล สัตว์จึงไม่มีจิตใจไม่มีความสามารถทางจิต สัตว์จึงไม่รู้สึกเจ็บปวด ในงานวิจัยของขจิตพรรณ อมรปาน กล่าวถึงเหตุผลของเดส์คาร์ตส์ ไว้ว่า "ความเห็นของข้าพเจ้ามิได้โหดร้ายทารุณต่อสัตว์ แต่เป็นการผ่อนผันให้กับมนุษย์ อย่างน้อยที่สุดก็ผ่อนผันให้คนที่ไม่ได้หลงงมงายต่อความเชื่อที่ผิดของพวกไพธากอรัส (Pythagorus) เพราะความเห็นของข้าพเจ้าจะช่วยปลดเปลื้องให้กับคนเหล่านี้ให้หายจากความสงสัยที่ว่าเป็นอาชญากรรมหรือไม่เมื่อพวกเขากินสัตว์หรือฆ่าสัตว์"[๕๗]

อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) เชื่อว่า สัตว์มีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ สัตว์จึงไม่เหมาะที่จะเกี่ยวข้องกับอาณาจักรจริยธรรม ความถูกผิดทางจริยธรรมของการกระทำมีให้มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์จะได้ช่วยเหลือให้มนุษย์คนอื่น ๆ มีความเป็นอยู่ในด้านอื่น ๆ ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ภาระหน้าที่ที่มนุษย์มีต่อสัตว์จึงเป็นเพียงหน้าที่โดยทางอ้อมที่จะนำไปสู่ความเป็นมนุษยชาติ หรือกล่าวอีกว่ามนุษย์จะมีความรับผิดชอบต่อสัตว์ได้ก็เพียงเล็กน้อย หรือไม่มีเลยก็ได้ ดังข้อความมมที่ว่า "สัตว์ทั้งหลายจะไม่มีจิตสำนึกได้ด้วยตนเองจะมีก็แต่เพียงในลักษณะของวิถีทางที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง และจุดหมายปลายทางที่ว่านี้ ก็คือมนุษย์ เราจึงสามารถที่จะถามได้ว่า "ทำไมสัตว์ทั้งหลายจึงต้องมีชีวิตอยู่" ซึ่งเราก็รู้คำตอบแล้วว่าทำไม ภาระหน้าที่ของพวกเราที่มีต่อสัตว์ต่าง ๆ จะเป็นเพียงหน้าที่โดยทางอ้อมที่มุ่งเพื่อนมนุษย์เท่านั้น สิ่งมีชีวิตที่สามารถเข้าใจในเหตุผลได้เท่านั้นที่สมควรจะได้รับข้อผูกพันธ์ทางจริยธรรม เพราะจะนำมาซึ่งการช่วยเหลือต่อการที่จะมีชีวิตอยู่ในด้านอื่น ๆ"[๕๘] จะเห็นได้ว่าค้านท์ปฏิเสธการขยายขอบเขตจริยธรรมไปยังสัตว์ด้วยเหตุผลที่ว่าสัตว์ไม่สามารถใช้เหตุผลได้

---

[๕๕] **เรื่องเดียวกัน,** pp. 6-9.

[๕๖] Rene Descartes, Animals Are Machines, อ้างใน Tom Regan/Peter Singer, **Animal Rights and human obligations,** (New Jersey : Prentice Hall Englewood, 1989), p. 17.

[๕๗] ขจิตพรรณ อมรปาน, "การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๒๖.

[๕๘] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๕.

นอกจากตัวอย่างนักคิดดังกล่าวที่เน้นเรื่องมนุษย์เป็นศูนย์กลางนี้แล้ว ยังมีนักคิดนักปรัชญาอีกหลายท่านที่เห็นด้วยและสนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น จอห์น ล็อค (John Locke) จอร์ช บาร์คลีย์ (George Berkeley) อาเธอร์ โชเปนเฮาเออร์ (Artur Schopenhauer) และเดวิด ฮูม (David Hume) เป็นต้น แนวคิดแบ่งแยกสัตว์ให้แตกต่างจากมนุษย์ยังปรากฏร่องรอยมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่มองเหมือนกันคือ เรื่องความสามารถในการใช้เหตุผลระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยเฉพาะการมีภาษาที่ใช้สื่อสารระหว่างกันของมนุษย์ซึ่งสัตว์ไม่มี นอกจากแนวคิดแบบปรัชญาแล้ว คำสอนของศาสนาคริสต์ก็เป็นที่ชัดเจนว่า ถือมนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล ขอให้พิจารณาข้อความสามบทจากพระคัมภีร์ไบเบิล ที่ว่า

> แล้วพระเจ้าตรัสว่า “ให้เราสร้างมนุษย์ตามฉายาตามอย่างของเรา ให้ครอบครองฝูงปลาในทะเล ฝูงนกในอากาศและฝูงสัตว์ ให้ปกครองแผ่นดินทั่วไป และสัตว์ต่าง ๆ ที่เลื้อยคลานบนแผ่นดิน” พระเจ้าจึงสร้างมนุษย์ขึ้นตามพระฉายาของพระองค์ ตามพระฉายาของพระเจ้านั้น พระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้น และได้ทรงสร้างให้เป็นชายและหญิง พระเจ้าทรงอวยพระพรแก่มนุษย์ ตรัสแก่เขาว่า “จงมีลูกดกทวีมากขึ้นจนเต็มแผ่นดิน จงมีอำนาจเหนือแผ่นดิน จงครอบครองฝูงปลาในทะเลและฝูงนกในอากาศ กับบรรดาสัตว์ที่เคลื่อนไหวบนแผ่นดิน พระเจ้าตรัสว่า “ดูเถิด เราให้พืชที่มีเมล็ดทั้งหมด ซึ่งมีอยู่ทั่วพื้นแผ่นดินและต้นไม้ทุกชนิดที่มีเมล็ดในผลแก่เจ้า เป็นอาหารของเจ้า (ปฐมกาล ๑: ๒๖-๒๙)[๕๙]
>
> พระเจ้าทรงอวยพระพรโนอาห์และบุตรทั้งหลายของเขา ตรัสแก่เขาว่า “จงมีลูกดกทวีขึ้นจนเต็มแผ่นดิน บรรดาสัตว์บนแผ่นดิน บรรดานกในอากาศ บรรดาสัตว์ที่เลื้อยคลานอยู่บนแผ่นดิน และปลาทั้งสิ้นในทะเลจะกลัวพวกเจ้า เรามอบสัตว์ทั้งปวงไว้ในมือของพวกเจ้า ทุกสิ่งที่มีชีวิตเคลื่อนไหวไปมาจะเป็นอาหารของเจ้า เราจะยกของทุกอย่างให้แก่เจ้า ดังที่เรายกต้นผักเขียวสดให้แก่เจ้าแล้ว (ปฐมกาล ๙: ๑-๓)[๖๐]
>
> เพราะพระองค์ทรงสร้างเขาให้ต่ำกว่าพระเจ้าแต่หน่อยเดียว และสวมศักดิ์ศรีกับเกียรติให้แก่เขา พระองค์ทรงมอบอำนาจให้ครอบครองบรรดาพระหัตถกิจของพระองค์พระองค์ ทรงให้สิ่งทั้งปวงอยู่ใต้ฝ่าเท้าของเขา คือฝูงแกะและฝูงวัวทั้งสิ้น ทั้งสัตว์ป่าด้วย ตลอดทั้งนกในอากาศ ปลาในทะเลและอะไรต่าง ๆ ที่ไปมาอยู่ตามทะเล(สดุดี ๘: ๕-๘)[๖๑]

บทคัดสามย่อหน้านี้ สะท้อนให้เห็นภาพชัดเจนว่าโลกถูกสร้างขึ้นเพื่อมนุษย์เป็นประการสำคัญหรือเพื่อมนุษย์โดยเฉพาะ พระเจ้าสนใจแต่มนุษย์เป็นหลักและส่งพวกเขามาเป็นนายเหนือสิ่งสรรค์สร้างของพระองค์ ดังนั้น สัตว์หรือสิ่งต่าง ๆ จึงมีสถานะที่ต่ำกว่ามนุษย์อย่างแจ้งชัด ในทัศนะ

---

[๕๙] สมาคมพระคริสตธรรมไทย, **พระคริสตธรรมคัมภีร์ ไทย-อังกฤษ,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๓.

[๖๐] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๒.

[๖๑] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๙๓๐. ในสดุดี (๑๔๙ : ๓-๑๐) ก็ให้สัตว์ทุกชนิดสรรเสริญพระเจ้าเช่นเดียวกัน ดูรายละเอียดได้ในเล่มเดียวกันนี้ หน้า ๑๑๐๖-๑๑๐๗.

ของเดวิด คินสลีย์ นั้น มองว่า อิทธิพลของพระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ว่ามีอิทธิพลสำคัญทางลบต่อการเกิดและพัฒนาการของวิกฤติด้านนิเวศสมัยนั้น มักจะอ้างเหตุผลสนับสนุนอยู่สามข้อ คือ

ประการแรก ในพระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ ธรรมชาติถูกพรากเอาเทพ เทพี และจิตวิญญาณที่เชื่อว่าธรรมชาตินั้นทรงไว้ซึ่งจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้องหรือสิงสถิตอยู่ในวัตถุธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ สัตว์ แม่น้ำ ภูเขา และโลกออกไป แล้วได้เข้าแทนที่เทพเจ้าเก่า ๆ ทั้งหลาย ซึ่งหลายต่อหลายองค์เป็นเทพของธรรมชาติ การปฏิวัติพระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์มีส่วนอยู่มากทีเดียวต่อการที่ธรรมชาติถูกทำให้ไม่ใช่สิ่งลี้ลับอีกต่อไป อันเป็นพื้นฐานทางทฤษฎีให้กับโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ในภายหลัง ที่เห็นธรรมชาติว่าไม่ศักดิ์สิทธิ์และเฉื่อยชาอย่างสมบูรณ์ ธรรมชาติเหมาะจะถูกควบคุมและจัดการโดยมนุษย์

ประการที่สอง พระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์มีลักษณะเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน และสอนว่ามนุษย์ถูกกำหนดชะตากรรมด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปกครองและครอบครองสิ่งมีชีวิตเผ่าพันธุ์อื่นและธรรมชาติทั่วไป พระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์เน้นแก่นแนวคิดที่ว่ามนุษย์ควบคุมธรรมชาติ และมีแนวโน้มอย่างเด่นชัดที่จะถือเอามนุษย์เป็นแกนกลาง ซึ่งพวกเขาเห็นว่ามีปรากฏอยู่ทั่วไปในพระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาที่มีฐานจากพระคัมภีร์ไบเบิล ในทัศนะเช่นนี้ พระคัมภีร์ไบเบิลกำหนดให้มนุษย์เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ ทำให้มนุษย์สูงส่งกว่าธรรมชาติ และเป็นผู้ควบคุมธรรมชาติ โดยคินสลีย์อ้างถึงความคิดบุคคล ๒ คนมาเป็นฐานสนับสนุน คือ ดี. ที. ซูซูกิ (D.T. Suzuki) นักวิชาการชาวพุทธแห่งญี่ปุ่น ที่ว่า “ผมคิดว่าประเด็นการแบ่งแยกระหว่างธรรมชาติ-มนุษย์ เกิดจากคำอธิบายแบบพระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งกล่าวว่า พระผู้สร้างให้อำนาจแก่มนุษย์ในการครอบครองสรรพสิ่งอื่น ๆ เรื่องราวแบบนี้เองที่เป็นพื้นฐานหลักของการที่ชาวตะวันตกพูดเกี่ยวกับการพิชิตธรรมชาติกันมากเหลือเกิน เมื่อพวกเขาประดิษฐ์เครื่องจักรบินได้ พวกเขากล่าวว่าพวกเขาได้พิชิตนภากาศ เมื่อพวกเขาไต่ขึ้นสู่ยอดเขาเอเวอร์เรสต์ พวกเขาก็ป่าวประกาศเสียงดังว่าได้ประสบความสำเร็จในการพิชิตภูเขา” และ ลินน์ ไวท์ (Lyn White) ที่ว่า “ศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของตะวันตก เป็นศาสนาชนิดที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางมากที่สุดเท่าที่โลกเคยมีมา... มนุษย์ร่วมแบ่งปันสภาวะเหนือพ้นธรรมชาติกับพระเจ้าอยู่มากทีเดียว ในทางตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับลัทธิบูชาธรรมชาติแบบโบราณและศาสนาทางเอเชียทั้งหลาย...ศาสนาคริสต์ไม่เพียงแต่สถาปนาทวิภาคมนุษย์-ธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ยังยืนยันว่าเป็นเจตจำนงของพระเจ้าที่ให้มนุษย์ขูดรีดธรรมชาติเพื่อจุดหมายที่เขาเห็นว่าเหมาะว่าควร”

ประการที่สาม ข้อเขียนของศาสนาคริสต์จำนวนมากและเทววิทยาแบบคริสต์ ส่วนมากลดค่าของธรรมชาติและวัตถุให้มีสถานะต่ำกว่าเมื่อเทียบกับพระเจ้า ซึ่งถือว่าคือจิตวิญญาณเพียงหนึ่งเดียว[๖๒]

ตามคำอธิบายของคินสลีย์เช่นนี้ เมื่อแบ่งแยกและจัดลำดับในแนวตั้งแล้ว พระเจ้าซึ่งเป็นจิตวิญญาณบริสุทธิ์จะอยู่ที่ชั้นสูงสุด ต่อด้วยเทวดา มนุษย์ และสิ่งที่ไม่มีจิตวิญญาณ ซึ่งรวมถึงพืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิตอื่น ๆ อยู่ที่ชั้นล่างสุดต่ำกว่ามนุษย์ลงมาแม้จะมีความรู้สึกและมีการรับรู้ก็ตาม ในลำดับขั้นของชีวิตเช่นนี้ การแบ่งแยกสำคัญที่สุดไม่ใช่การแบ่งแยกระหว่างผู้สร้างกับสิ่งสร้าง

---

[๖๒] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๒-๒๓๐.

หากแต่อยู่ที่สิ่งมีจิตวิญญาณและไม่มีจิตวิญญาณ ตลอดช่วงเวลานี้ ศาสนาคริสต์ยังคงเข้มแข็งและมีอิทธิพลเหนือชีวิตในทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และการเมืองในยุโรปตะวันตกและอเมริกา แก่นแนวคิดหลักว่าด้วยการเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง จึงเป็นการที่มนุษย์ครอบครองธรรมชาติและความสูงส่งของมนุษย์เหนือสิ่งสร้างอื่น ๆ เป็นแก่นความคิดสำคัญที่เป็นที่นิยมมากที่สุดในการให้ความชอบธรรมแก่แง่มุมต่าง ๆ ของยุคสมัยใหม่หลายแง่มุม ประเทศอังกฤษระยะแรกจะให้ภาพการตีความประเด็นนี้อย่างชัดเจน คือในบทอธิบายพระคัมภีร์ไบเบิลของยุคนี้ ธรรมชาติถูกตีความในแง่ที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางเกือบทั้งสิ้น เช่นด้านที่เป็นอันตรายของธรรมชาติถูกตีความว่าเป็นผลของการตกต่ำของมนุษย์ กล่าวคือเป็นการลงโทษอดัมและอีฟ พระเจ้าทำให้ธรรมชาติกลายเป็นสิ่งคุกคาม ในขณะที่ก่อนการตกต่ำ ธรรมชาติใจดีและเป็นมิตรต่อมนุษย์ ธรรมชาติถูกอธิบายว่ามีมลทิน ตกต่ำ เป็นขบถและน่าเกลียดชัง ไม่ใช่เพราะตัวมันเอง หากแต่เป็นผลของพฤติกรรมทางศีลธรรมของมนุษย์ เป็นการสะท้อนสภาวะของมนุษย์ เป็นความเข้าใจจากมุมมองที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างเคร่งครัด[๖๓]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ย้ำให้เห็นว่า “แนวคิดสำคัญที่เรียกว่า “มนุษยนิยม” (humanism) ซึ่งเชิดชูคุณค่าความสามารถและความสำคัญของมนุษย์ โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล พร้อมทั้งให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลหรือปัจเจกชน และสนใจในธรรมชาติตามสภาพที่เป็นจริง อันเป็นแนวคิดที่เฟื่องฟูขึ้นจากการศึกษาวรรณคดีกรีกและโรมันโบราณ”[๖๔] ในยุคนี้จึงเป็นการเพิ่มมุมมองใหม่ด้วยการให้ความสำคัญกับตัวมนุษย์มากกว่าพระเจ้าอันเป็นฐานแนวคิดแบบเดิม การมองมนุษย์เป็นสำคัญจึงทำให้เกิดความเย่อหยิ่งในตัวตน มองสิ่งอื่นหรือสัตว์อื่นต่ำกว่าไปด้วย เมื่อบวกกับความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้ว มนุษย์จึงพยายามที่จะพิชิตธรรมชาติและสัตว์อื่น ๆ ให้อยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ สถานภาพของสัตว์จึงอยู่ภายใต้การครอบครองของมนุษย์เช่นเดียวกับธรรมชาติ

การยอมรับว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาลแบบเทววิทยา ทำให้มนุษย์ถูกมองว่ามีคุณค่าในตัวเองและสิ่งอื่นไม่มีคุณค่าและจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์เท่านั้น สัตว์และสรรพสิ่งที่อยู่ต่ำกว่ามนุษย์ถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยการทำลายและคุกคามต่อชีวิตความรุนแรงที่เกิดขึ้นทำให้ถูกตั้งคำถามว่ามีความเหมาะสมแล้วหรือไม่ ที่จะยังมีความคิดเห็นในการยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางต่อไป คำถามด้านศีลธรรมจึงเกิดขึ้น มีความพยายามที่จะขยายขอบเขตของศีลธรรมไปยังสัตว์ทั้งหลายด้วย เมื่อสัตว์หลายจำนวนมากถูกทารุณอย่างรุนแรงและถูกฆ่าอย่างโหดร้าย ศีลธรรมที่เกิดขึ้นเดิมจะครอบคลุมเพียงแค่มนุษย์ด้วยกันเองเท่านั้น ไม่ครอบคลุมมายังสัตว์ ตามความคิดของผู้ที่รักษ์สัตว์จำนวนจึงเห็นว่าศีลธรรมควรที่จะครอบคลุมไปยังสัตว์ด้วย ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงกันขึ้นว่าสถานภาพทางด้านศีลธรรมของสัตว์ควรจะมีหรือไม่ และสามารถจะอยู่ในขอบเขตได้เท่าใด การตีความธรรมชาติแบบสมัยใหม่ของประเทศอังกฤษข้างต้นที่มองว่าเป็นผลของพฤติกรรมทางศีลธรรมของมนุษย์มากกว่า การละเมิดศีลธรรมทางศาสนาเป็นเรื่องผิดบาป การกระทำทารุณต่อสัตว์จึงเป็นการละเมิดศีลธรรมที่ผิดบาปด้วย สะท้อนให้เห็นว่าการยึดโยงกับแนวคิด

---

[๖๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๓๘-๒๓๙.

[๖๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์,** พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐), หน้า ๖๙.

ที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางเริ่มจะเบาลง มีความพยายามที่จะปรับตัวให้ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงยึดมนุษย์เอาไว้ให้ได้อยู่ก็เพื่อผลประโยชน์สำหรับมนุษย์นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ความคิดของนักปรัชญายุคเก่าเน้นเรื่องเหตุผลเป็นหลักหรือมักอ้างถึงศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถใช้เหตุผลและอ้างพระเจ้าที่สร้างมนุษย์ในแบบที่ใกล้เคียงพระองค์แล้วประทานสิ่งต่าง ๆ มาให้รับใช้มนุษย์รวมทั้งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์จึงถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ สัตว์จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อเป็นเครื่องมือหรือประโยชน์ที่จะทำให้มนุษย์ไปสู่จุดหมายต่าง ๆ ตามความต้องการของมนุษย์ ในทัศนะของกลุ่มที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางมองว่าสัตว์ไม่สามารถเข้าถึงเรื่องศีลธรรมหรือมีความสัมพันธ์ทางศีลธรรมแบบมนุษย์ได้เพราะสัตว์ไม่สามารถใช้เหตุผลหรือสื่อภาษาได้อย่างมนุษย์ (ข้ออ้าง) ด้วยเหตุนี้การขยายขอบเขตทางศีลธรรมไปยังสัตว์จึงเป็นไปไม่ได้หรือไม่สมควร ศีลธรรมมีไว้ก็เพื่อมนุษย์ด้วยกันเอง อย่างน้อยที่สุดหลักศีลธรรมเหล่านี้มีได้ก็เป็นเพียงทางอ้อมเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ความสูงส่งกว่าของมนุษย์ถูกอ้างเป็นเหตุผลสนับสนุนวิธีการที่มนุษย์เข้าครอบครองสิ่งสร้างอื่น ๆ เหตุผลที่อ้างมาสนับสนุนความสูงส่งกว่าของมนุษย์มีมากมาย แต่ที่รู้จักกันมากที่สุดและที่เราคุ้นเคยกันมากที่สุดได้แก่ มนุษย์เท่านั้นมีเหตุมีผล มนุษย์เท่านั้นที่สามารถประพฤติปฏิบัติทางศีลธรรมได้ มนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณหรือมีธาตุชีวิต โดยมองธรรมชาติว่าเป็นวัตถุไร้ชีวิตและเผ่าพันธุ์อื่นเป็นจักรกลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนสัตว์นั้น แม้ว่าจะมีพฤติกรรมบางอย่างเหมือนมนุษย์ก็ตาม แต่จริง ๆ แล้วไม่มีจิตหรือวิญญาณ การที่แนวคิดหลักของพระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ได้เน้นย้ำต่อจากปรัชญาส่งอิทธิพลต่อท่าทีแบบสมัยใหม่ต่อธรรมชาตินั้นเห็นได้อย่างชัดเจน การที่ศาสนาคริสต์ผสมผสานแนวคิดของตนเองกับปรัชญากรีก ทำให้เน้นย้ำความคิดแบบยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างเข้มข้น ข้อพิจารณาของคินสลีย์ได้ชี้ให้เห็นถึงการลดความน่าเชื่อถือของธรรมชาติที่เคยมีมาของคริสต์ศาสนาและพร้อมกับการพยายามอ้างสิทธิ์ในการครอบครองธรรมชาติทำให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก คือ

ประการแรก มีตัวอย่างมากมายในโลกที่ไม่ใช่ศาสนาคริสต์ที่ผู้คนได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การทำการเกษตรเองก็เป็นการลงมือจัดการกับแผ่นดิน การก่อสร้าง การทำไม้ การขุดคลอง ทั้งหมดนี้มีอยู่ทั่วในโลกของศาสนาอื่น และไม่ได้ถูกขัดขวางจากความเชื่อเรื่องวิญญาณในธรรมชาติ การเข้าใจโลกแบบศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาคริสต์ให้ถูกต้องมากกว่านั้น ควรจะเป็นการเน้นย้ำว่าป่าไม้ ภูเขา และสายน้ำ บางแห่งบางที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์เป็นพิเศษ แต่บางที่บางแห่งไม่ศักดิ์สิทธิ์

ประการที่สอง มีข้อความบางข้อความในพระคัมภีร์ไบเบิลที่บอกว่าโลกธรรมชาติได้รับความเคารพ แม้จะไม่ถึงกับยำเกรงก็ตาม ตรงกันข้ามไม่มีข้อความใดบ่งบอกว่าธรรมชาติเป็นวัตถุไร้ชีวิตที่มนุษย์สามารถจัดการได้อย่างง่ายดาย ดังความเห็นต่อพระคัมภีร์พันธสัญญาเดิม ที่ว่า “จากพระคัมภีร์ไบเบิล โลกธรรมชาติ “มีชีวิต” หรือมีวิญญาณครอง ในข้อความ...หลายแห่ง โลกโดยรวม ดินแดนเฉพาะบางแห่ง ดิน พืชพันธุ์ และชีวิตสัตว์ ถูกบรรยายว่ามีชีวิตชีวา มีความอ่อนไหว ตอบสนอง และตอบโต้ต่อความดีและความชั่วที่หล่อหลอมโดยพระเจ้าและมนุษย์ พวกมันเข้าสู่ความสัมพันธ์ในทางจริยธรรมและแม้กระทั่งกฎหมาย มันอาจเชื่อฟังหรือไม่เชื่อฟังพระเจ้า ข้อเท็จจริงพวกนี้ยืนยันถึงความเข้าใจ...ที่ว่า ชีวิต “กึ่งมนุษย์” และ มี “ศีลธรรม” แทรกซึมอยู่ในธรรมชาติทั้งหมด ทั้งพื้นดินและทะเล ภูเขาและหุบเขา ดาวฤกษ์และดาวเคราะห์ ด้วยเหตุนี้ จึง

ยุติธรรมที่จะสรุปว่าธรรมชาตินี้ห่างไกลจาก “การทำให้ไร้ชีวิต” ในความคิดแบบพระคัมภีร์ไบเบิล” คินสลีย์ตอกย้ำว่า โลกธรรมชาติอาจจะไม่ศักดิ์สิทธิหรือเป็นเทพในพระคัมภีร์ไบเบิล แต่ว่ามันไม่ตายไร้ชีวิต หรืออยู่นอกขอบเขตทางศีลธรรมแห่งพระเจ้าอย่างแน่นอน มันอาจถูกละเมิด ถูกคุกคาม และถูกทำให้มัวหมองโดยมนุษย์ และโต้ตอบด้วยการขับไล่ไสส่งและอารมณ์อื่น ๆ พระคัมภีร์ไบเบิลวางข้อกำหนดมากมายพอสมควรเกี่ยวกับการที่มนุษย์จะปกครองธรรมชาติสอนเรื่องการจำกัดขอบเขตการมีอำนาจเหนือโลกของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม มีผู้โต้แย้งว่าพระคัมภีร์ไบเบิลไม่ได้สอนให้อยู่เหนือธรรมชาติ ยังมีมิติบวกที่สอนมนุษย์ในแง่ดี เช่น มนุษย์ถูกห้ามไม่ให้กินสัตว์ “ไม่สะอาด” บางชนิด และมีข้อห้ามหลายข้อเกี่ยวกับอาหารการกิน กฎอีกข้อหนึ่งห้ามฆ่าแม่และลูก เช่น ในกรณีของรังนก (เฉลยธรรมบัญญัติ ๒๒:๖-๗)[๖๕] และยังมีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสัตว์ไว้เสมอ ๆ จะเห็นได้ว่าเรื่องเหล่านี้เป็นไปในทางที่มนุษย์ปฏิบัติต่อสัตว์อย่างมีเมตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสัตว์เลี้ยงในครัวเรือน (เช่น ในเฉลยธรรมบัญญัติ ๒๕:๔ อย่าเอาตะกร้อครอบปากวัวเมื่อมันกำลังนวดข้าวอยู่ เป็นต้น)

ประการที่สาม การลดคุณค่าของกายและวัตถุ แก่นความคิดนี้มิได้เกิดขึ้นในพระคัมภีร์ไบเบิล ถึงแม้ว่าโลกจะต้องเผชิญกับผลสืบเนื่องทางลบที่เกิดจากการตกต่ำของมวลมนุษย์ก็ตาม พระคัมภีร์ไบเบิลก็ยังมีการชื่นชมความเมตตาของโลกอยู่ และแก่นความคิดเรื่องดินแดนทรงสัญญาอันเปี่ยมไปด้วยนมและน้ำผึ้งก็เป็นแก่นสำคัญเช่นกัน[๖๖] มานพ นักการเรียน สรุปเหตุผลไว้ดังนี้

๑. มนุษย์เป็นผู้รู้จักคิด (Consciousness Uniquely Human)

๒. เมื่อชีวิตมนุษย์จักต้องดับสูญ มนุษย์มีดวงวิญญาณที่เป็นอมตะ (Moral Lives And Immoral Souls)

๓. พระเจ้าให้สิทธิและอำนาจแก่มนุษย์เพื่อปกครองสิ่งต่าง ๆ (God’s Rights and Humanity’s Dominion)

๔. มนุษย์เป็นสิ่งที่มีจุดหมายในตัวเองและสัตว์เป็นเพียงวิถีทางจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายของมนุษย์นั้น (Human Ends and Animal Means)[๖๗]

การมีทัศนะที่เป็นไปในทางลบต่อธรรมชาติและสัตว์เช่นนี้ มักจะถูกโต้แย้งว่ามองเพียงด้านเดียว จึงมีนักคิดที่เห็นว่าในคัมภีร์ไบเบิลและคริสต์ศาสนายังมีมิติเชิงบวกบางอย่างต่อหรือความคิดที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้นอ่อนลง ดังที่ปรากฏในงานของ ออกัสติน (Augustine ค.ศ. ๓๕๔-๔๓๐) เป็นต้น แต่การอ่อนลงนี้ก็ไม่ได้ทำให้ความคิดที่เน้นอยู่ในคัมภีร์นั้นลดลงไปด้วย กลับเป็นการยืนยันให้เห็นถึงความคิดชัดเจนมากกว่า

จากที่ได้อภิปรายมาสรุปได้ว่า กลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้นเห็นว่าสัตว์นั้นไม่มีสถานภาพทางด้านศีลธรรมหรือไม่อาจยอมรับการที่สัตว์จะมีศีลธรรมได้ เหตุผลหลักที่นำมาสนับสนุนคือมนุษย์เท่านั้นมีเหตุผลและสามารถประพฤติปฏิบัติทางศีลธรรมได้ ส่วนสัตว์นั้นไม่มี

---

[๖๕] สมาคมพระคริสตธรรมไทย, **พระคริสตธรรมคัมภีร์ ไทย-อังกฤษ,** หน้า ๓๒๕.

[๖๖] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา**,** หน้า ๒๔๘-๒๕๓.

[๖๗] ผศ.มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

มนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณหรือมีธาตุชีวิต ส่วนสัตว์ไม่มีจิตวิญญาณและไม่มีเหตุผล แม้จะมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมก็ตาม การขยายขอบเขตทางด้านศีลธรรมไปยังสัตว์จึงเป็นไปไม่ได้ ต่อมาก็มีท่าทีที่อ่อนลงแต่ก็เป็นไปในด้านผ่อนผันพฤติกรรมสำหรับมนุษย์เท่านั้น ในคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ในยุคต้นและยุคกลางยิ่งเป็นการเน้นย้ำอย่างเข้มแข็ง เพราะการผสมผสานกับแนวคิดปรัชญากรีก ซึ่งต่อมาแนวความคิดที่ลดคุณค่าและความพยายามพิชิตธรรมชาติก็อ่อนลง มีการปรับท่าทีในการอ่อนโยนต่อธรรมชาติมากยิ่งขึ้นนั่นคือการพยายามอ้างคำสอนในคัมภีร์บางส่วนที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงกับธรรมชาติและนักการศาสนาที่มีพฤติกรรมหรือสอนให้อ่อนน้อมต่อธรรมชาติดังกล่าวแล้ว การมีคำสอนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโลกธรรมชาติโดยยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางจึงทำให้สัตว์หรือสิ่งอื่น ๆ ถูกลดสถานะต่ำกว่าและได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม

๒.๓.๑.๒ สถานภาพทางศีลธรรม สิทธิของสัตว์ และแนวทางออก การมองความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ทำให้ไม่ยอมรับสถานภาพทางด้านศีลธรรมและไม่ยอมขยายขอบเขตทางด้านศีลธรรมไปยังสัตว์ เหตุผลก็คือสัตว์ไม่มีคุณค่าในตนเอง เนื่องจากสัตว์ถูกสร้างเป็นเครื่องมือขึ้นก็เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่า ศีลธรรมมีอยู่ในขอบเขตของมนุษย์เท่านั้น ขอบเขตทางศีลธรรมจึงไม่ได้มีการแผ่ขยายถึงการปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ เมื่อเป็นเช่นนี้สัตว์ที่ไม่ได้รับการยอมรับสถานภาพทางด้านศีลธรรมจึงปราศจากสิทธิ สิทธิของสัตว์ไม่มีอยู่จริง และความคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางนี้ก็เน้นไปที่บัญชาของพระเจ้าที่ให้มนุษย์มีอำนาจเหนือสัตว์และธรรมชาติ เพื่อรับใช้ประโยชน์ของมนุษย์เป็นประการสำคัญ การเอาสัตว์มาเลี้ยงถูกมองว่าเป็นตัวอย่างสมบูรณ์แบบของสิ่งที่พระเจ้าได้ตั้งใจในการสร้างสรรค์มันขึ้นมา โดยมองกันว่า แกะ หมู และวัว เมื่ออยู่ในความดูแลของมนุษย์นั้นจะดีกว่าที่จะถูกทิ้งให้ถูกโจมตีโดยสัตว์ล่าเหยื่อ ในขณะที่การฆ่าสัตว์เพื่อการบริโภคของมนุษย์อาจดูเหมือนว่าโหดเหี้ยมก็ตาม อาจสรุปได้ว่ากลุ่มแนวคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้นไม่ยอมรับว่าสัตว์สามารถมีสิทธิได้เท่าเทียมเช่นเดียวกับมนุษย์ จะอย่างไรก็ตาม ผ่านไปหลายศตวรรษความคิดดังกล่าวก็ถูกท้าทายด้วยกลุ่มสิทธิของสัตว์ในยุคใหม่ที่เชื่อว่ามนุษย์และสัตว์มีสิทธิเหมือนกัน

กลุ่มที่สนับสนุนสิทธิสัตว์พยายามหาเหตุผลเพื่อสนับสนุนให้ตั้งอยู่บนรากฐานทางจริยธรรมและศีลธรรม แนวคิดเหล่านี้เริ่มชัดเจนในประเทศอังกฤษโดยราชสมาคมเพื่อการพิทักษ์สัตว์ (Royal Society for the Protection of Animals) ช่วงศตวรรษที่ ๑๙ นำโดย เฮนรี่ ซอลต์ (Henry Salt ๑๘๕๑-๑๙๓๙) ตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๕๙๖ มาแล้ว ประเทศอังกฤษออกกฎหมายห้ามการละเล่นที่ปล่อยหมาดุร้ายเข้าทำร้ายหมีที่ถูกล่ามโซ่ไว้ ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงที่นิยมกันในช่วงนั้น และในปี ค.ศ.๑๖๔๑ “คณะแห่งเสรีภาพ” ของอาณานิคมเบย์ในแมสซาชูเซ็ตส์ห้ามการกระทำทารุณต่อสัตว์ การก่อตั้งราชสมาคมฯ เป็นเครื่องหมายของความพยายามอย่างเป็นระบบที่จะกระตุ้นความเห็นสาธารณะเพื่อต่อต้านการปฏิบัติอย่างทารุณต่อสัตว์ และเร่งเร้าให้เกิดการออกกฎหมายห้ามการทำร้ายสัตว์ ผู้นำของขบวนการนี้ในอังกฤษบางคนเคยเกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านการมีทาส และเหตุผลของพวกเขาในการสนับสนุนการกระทอย่างเหมาะสมต่อสัตว์นั้น บางครั้งก็ถอดแบบจากวิธีการที่ใช้มองเรื่องการขจัดการมีทาส กล่าวคือเพียงเพราะการที่ชีวิตหนึ่งถูกถือว่าต่ำกว่าคนในลำดับชั้นอะไรสักอย่าง (เช่นเดียวกับที่มักจะเป็นในกรณีทาส ผู้หญิง

และเด็ก) ไม่ได้ให้สิทธิแก่คนที่ถือว่าตนสูงกว่าในการขูดรีดประโยชน์ ทรมาน หรือฆ่าชีวิตนั้น การปฏิบัติต่อชีวิตอื่นอย่างมีมนุษยธรรมนั้นเป็นสิ่งเหมาะสมเมื่อพบว่าชีวิตหนึ่ง ๆ สามารถรับรู้ความทุกข์และความเจ็บปวด สำหรับผู้ก่อตั้งราชสมาคมฯ แล้ว สัตว์ถูกมองว่ามีสิทธิบางประการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่ถูกทรมาน ไม่ถูกทำร้าย หรือถูกทารุณ โดยผู้ที่เห็นว่าตนเองเหนือกว่า[๖๘]

เฮนรี เอส. ซอลต์ เป็นคนที่มีวิธีคิดอิสระที่เป็นขบถต่อสังคมสมัยวิกตอเรียหลายด้าน เขาละทิ้งอาชีพครูในโรงเรียนอีตันเมื่อปี ค.ศ.๑๘๘๕ และไปใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายในชนบทเพื่อเป็นการประท้วงสิ่งที่เขาเรียกว่า ความโหดเหี้ยมของสังคมที่มีการศึกษาในยุคสมัยของเขา เขาเป็นผู้สนับสนุนลัทธิสังคมนิยมในยุคสมัยที่แนวคิดนี้ไม่เป็นที่ชื่นชอบในอังกฤษอย่างมาก และเป็นนักมังสวิรัติในยุคสมัยที่การกินเนื้อเป็นที่แพร่หลาย และมักจะถูกถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาย และเขายังเป็นนักสันตินิยมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ อันเป็นจุดยืนที่ไม่เป็นที่นิยมชมชอบในยุคนั้นอีกด้วย[๖๙] ซอลต์ยกกรณีให้เห็นเรื่องสิทธิสัตว์ การอธิบายจำนวนมากของเขาได้รับการเชื่อถือปฏิบัติตามโดยกลุ่มผู้สนับสนุนการปลดปล่อยสัตว์ร่วมสมัย ซอลต์แสดงให้เห็นว่าเพียงเพราะการปราศจากความรู้สึกเป็นเครือญาติกับสัตว์ ทำให้ผู้คนลังเลที่จะขยายสิทธิออกไปให้ครอบคลุมถึงพวกมันด้วย สัตว์ในฐานะสิ่งที่มีความรู้สึกที่สามารถรับรู้ความเจ็บและความทรมาน มีสิทธิมากพอ ๆ กับมนุษย์ในการเป็นอิสระจากการกระทำที่ทารุณและเจ็บปวด จึงเป็นความอยุติธรรมที่สัตว์จะต้องมีสถานภาพที่ต่ำกว่า พื้นฐานสำหรับการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างเป็นธรรมและเที่ยงธรรมคือความเคารพชีวิตทั้งมวลว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เขาเขียนไว้ว่า “มิใช่ชีวิตมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวที่น่ารักใคร่และศักดิ์สิทธิ์ แต่รวมถึงชีวิตที่บริสุทธิ์และสวยงามทั้งปวงด้วย สาธารณรัฐอันยิ่งใหญ่ของอนาคตจะไม่จำกัดความดีงามของตัวเองไว้ที่มนุษย์”[๗๐] การขยายสิทธิให้แก่สัตว์นั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของการบรรลุวุฒิภาวะทางจริยธรรมในที่สุดของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ขอบเขตทางศีลธรรมจะวิวัฒนาการกว้างและลึกซึ้งมากขึ้น วิวัฒนาการทางจริยธรรมของเผ่าพันธุ์มนุษย์ในที่สุดแล้วจะนำมาซึ่งความตระหนักว่าสัตว์ก็สมควรได้รับสิทธิพื้นฐานเช่นเดียวกับมนุษย์อย่างแน่นอน “การปลดเปลื้องมนุษย์ออกจากความทารุณและความอยุติธรรมจะนำมาซึ่งการปลดเปลื้องสัตว์เช่นกันในไม่ช้า การปฏิรูปทั้งสองประการเชื่อยโยงกันอย่างไม่อาจแยกจากกันได้ และไม่มีประการใดที่สามารถเป็นจริงอย่างสมบูรณ์ได้อย่างโดด ๆ”[๗๑] เมื่อใดที่มนุษย์ประสบความสำเร็จในการบรรลุถึงมนุษยธรรมอย่างสมบูรณ์ เมื่อนั้นขอบเขตทางจริยธรรมของพวกเขาจะเหยียดออกจนรวมเอาความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องมีสิทธิสัตว์

นอกจากซอลต์แล้วก็มีแนวคิดประโยชน์นิยมที่มีความคิดใกล้เคียงกันโดย เจเรมี เบนธัม และ สจ็วต มิลล์ ส่วนทอม รีแกน (Tom Regan) และ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) ก็จัดอยู่ในกลุ่มเช่นเดียวกัน กลุ่มนี้เน้นเรื่องประโยชน์สุขเป็นหลัก แต่ก็มีแนวคิดที่แตกต่างกันไปบ้าง โดยภาพกว้าง ๆ แล้ว กลุ่มนี้มองว่ามนุษย์มีความรู้สึกสุขหรือทุกข์ และพอใจหรือเจ็บปวดได้ ความรู้สึกนี้เมื่อพิจารณาแล้วสัตว์ก็มีได้เช่นเดียวกัน สิ่งที่เน้นก็คือความรู้สึกเจ็บปวดมากกว่าเหตุผล มนุษย์ไม่ควรถูกทรมานฉันใด สัตว์ก็ไม่ควรจะถูกทรมานเช่นเดียวกัน เกณฑ์ที่จะพิจารณากันก็คือความรู้สึกเป็นหลัก

---

[๖๘] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, หน้า ๓๗๒-๓๗๓.

[๖๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗๓-๓๗๔.

[๗๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗๔.

[๗๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

และถือว่าเป็นเกณฑ์ทางศีลธรรมจริยธรรมด้วย ความรู้สึกของสัตว์นี้อาจไม่เท่ากันกับความรู้สึกของมนุษย์ที่มีสมรรถนะสูงกว่า แต่ก็ควรที่จะได้รับการพิจารณาสิทธิ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่กลุ่มนี้โต้แย้งก็คือความไม่เท่าเทียมด้วยการอ้างเหตุผลและภาษาซึ่งเป็นสิ่งที่สัตว์มีไม่เหมือนกับมนุษย์ แต่ความรู้สึกเจ็บปวดทรมานนี่เองจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์นั้นพิจารณาว่าสมควรที่สัตว์นั้นจะได้จะได้รับสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิ ดังที่เจเรมี เบนธัม กล่าวว่า

> คงมีสักวันที่สัตว์จะได้รับสิทธิที่ไม่ถูกริดรอนไปโดยมนุษย์ ผู้เผด็จการชาวฝรั่งเศสได้พบความจริงที่ว่าสีผิวที่เป็นสีดำไม่ควรเป็นเหตุผลที่ชี้วัดความแตกต่างระหว่างมนุษย์ สัตว์ก็เช่นกัน ไม่ควรที่จะใช้ความสามารถในการใช้เหตุผลหรือความสามารถในการใช้ภาษา เป็นเหตุผลในการริดรอนผลประโยชน์ที่สัตว์จะได้รับ ถ้าสมมติว่าคิดในแง่อื่น อะไรคือสิ่งที่พวกสัตว์จะได้ประโยชน์? สัตว์เหล่านั้นมีเหตุผลหรือไม่? หรือสัตว์เหล่านั้นสามารถพูดภาษามนุษย์ได้หรือไม่? แต่อยู่ที่ว่าสัตว์เหล่านั้นสามารถเจ็บปวดทุกข์ทรมานได้ไม่ใช่หรือ?[๗๒]

กลุ่มนี้จึงโต้แย้งถึงสถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์เพราะไม่เห็นด้วยกับการใช้เหตุผลและภาษามาเป็นเครื่องในการชี้วัดสถานภาพ ความรู้สึกสุขหรือทุกข์เป็นตัววัดสถานภาพทางศีลธรรมมากกว่า และมองว่าสัตว์ก็ควรได้รับสิทธิเช่นเดียวกัน ความคิดของกลุ่มยังพัฒนาต่อไปได้อีก โดย ทอม รีแกน (Tom Regan) และ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) โดยเฉพาะซิงเกอร์นักปรัชญาชาวออสเตรเลียได้อธิบายเรื่องนี้ในงานชื่อ Animal Liberation ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ.๑๙๗๕ สำหรับรีแกนเห็นว่า สัตว์มีสิทธิเหมือนกับมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์และสัตว์ต่างก็มีคุณค่าโดยธรรมชาติ (Inherent Value) อยู่ในตัวเท่ากับเป็นสิ่งมีชีวิต (Subject-of-a-life) ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะนำสัตว์มาทดลอง และเป็นที่ผิดจริยธรรม การที่นำสัตว์มาทดลองเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ทำให้สิทธิของสัตว์ที่มีอยู่ถูกละเมิด ทำให้สัตว์ถูกมองว่าขาดคุณค่า คือลดคุณค่าลงไปเพียงแค่มีประโยชน์เพื่อสิ่งอื่น สัตว์จึงถูกปฏิบัติอย่างขาดความเมตตา ส่วนซิงเกอร์นั้นให้เหตุผลว่า สัตว์ควรมีสิทธิเท่าเทียมกับมนุษย์ เนื่องจากสัตว์มีความสามารถที่รับรู้ต่อความเจ็บปวดเพราะฉะนั้น สัตว์ไม่ควรต้องทนทุกข์ทรมานหรืออย่างน้อยที่สุดมีสิทธิไม่ต้องทนทุกข์ทรมานโดยไม่จำเป็น ด้วยเหตุนี้การนำสัตว์มาทดลองจึงเป็นสิ่งที่ผิดจริยธรรม เพราะการปฏิบัติการทดลองกับสัตว์เป็นการกระทำที่เห็นความสำคัญของสิทธิการแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ (Specialism) ทั้งที่มนุษย์กับสัตว์ต่างก็มาจากบรรพบุรุษที่เหมือนกัน มีลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นสัตว์จึงควรได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับมนุษย์[๗๓]

ซิงเกอร์นั้นจึงไม่เห็นด้วยกับการยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางและอ้างเหตุผลและภาษามาใช้เป็นเกณฑ์วัดซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างกับการเรียกร้องสิทธิของสตรี สีผิว เพศ ที่มนุษย์ยกขึ้นเพื่อ

---

[๗๒] Jeremy Bentham, A Utilitarian View, อ้างใน Tom Regan/Peter Singer, **Animal Rights and human obligations,** (New Jersey : Prentice Hall Englewood, 1989), p. 26. และ ขจิตพรรณ อมรปาน, “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๓๖-๓๗.

[๗๓] ผศ.มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา,** หน้า ๗๗-๗๘.

เรียกร้องให้เกิดความเท่าเทียมกันและปฏิบัติด้วยความเท่าเทียม คุณสมบัติเหล่านี้จึงนำมาอ้างในกรณีสิทธิสัตว์ไม่ได้เช่นเดียวกับเรื่องสีผิว เพศ หรือชาติพันธุ์ เพราะทำให้เกิดอคติทางด้านเผ่าพันธุ์ เพราะมุ่งแต่ประโยชน์ของกลุ่มตนเองและต่อต้านประโยชน์ของกลุ่มอื่น เนื่องจากเป็นที่ชัดเจนว่าสัตว์รับรู้ความเจ็บปวดและแสวงหาความพึงใจ การกระทำของมนุษย์จึงมีความเกี่ยวข้องในทางศีลธรรมอย่างชัดเจน และควรจะยอมรับในสิทธิตามธรรมชาติของสัตว์ได้ สิ่งที่ซิงเกอร์เรียกร้องคือเหตุผลด้านความรู้สึกเจ็บปวด เขาระบุว่า

> ...ได้กล่าวถึงเรื่องนี้บ่อยครั้งซึ่งเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานในสัตว์ แต่ไม่เกี่ยวกับการฆ่าพวกเขา เป็นการละเลยอย่างจงใจต่อการประยุกต์ใช้หลักการของความเสมอภาคในเรื่องความทุกข์ทรมานที่มีอยู่ในทฤษฎีอย่างตรงไปตรงมาและเป็นธรรม ความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานเป็นสิ่งที่ไม่ดีในตัวของมันเองและควรจะป้องกันหรือทำให้ลดลงโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ เพศ หรือเผ่าพันธุ์ของผู้ที่ได้รับความทุกข์นั้น สิ่งที่เลวร้ายก็คือความเจ็บปวดขึ้นอยู่กับความรุนแรงและระยะเวลาที่ได้รับ ความเจ็บปวดที่มีความรุนแรงและยาวนานเหมือนกัน จึงเป็นเรื่องเลวร้ายเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกของมนุษย์หรือสัตว์[๗๔]

ซิงเกอร์ชี้ประเด็นว่าสัตว์มีความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ (perception) นั่นคือ พวกมันสามารถรู้สึก และรับรู้ความพึงใจและความเจ็บปวด มันสามารถทุกข์ และมีความพอใจและความสุข โดยเฉพาะสัตว์ที่อยู่ในสายพันธุ์ที่ใกล้เคียงกับมนุษย์ ซิงเกอร์กล่าวว่าถ้าสิ่งมีชีวิตหนึ่งมีความรู้สึก ถ้ามันสามารถรับรู้ความทุกข์ความสุข ดังนั้น เราจำต้องยอมรับว่ามันมีผลประโยชน์และผลประโยชน์เหล่านี้อาจถูกละเมิดได้ ตราบเท่าที่เราวางสิทธิสำหรับมนุษย์ไว้บนหลักของสมมติฐานเหมือนกันว่ามนุษย์มีผลประโยชน์ตามธรรมชาติที่ควรต้องได้รับการปกป้อง เราก็ควรจะขยายสิทธิให้กับสิ่งมีความรู้สึกที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย ถ้าเรายอมรับว่าสัตว์สามารถมีความทุกข์ สามารถรับรู้ความเจ็บปวด สามารถขุ่นเคืองได้ในการบรรลุถึงผลประโยชน์ของตน เราจึงควรยอมรับว่าสัตว์มีสิทธิอย่างที่มนุษย์มี[๗๕] ข้อเปรียบเทียบที่มักถูกนำมาอ้างถึงก็คือเด็กแรกเกิด คนพิการสมอง กับสัตว์ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้แตกต่างกันเมื่อถูกตั้งคำถามถึงความคิดทางด้านศีลธรรม เด็กแรกเกิดไม่สามารถเข้าใจได้ในเรื่องศีลธรรมจึงไม่จำเป็นต้องพูดถึง เช่นเดียวกับสัตว์เราจะนำเรื่องศีลธรรมมาพูดถึงไม่ได้ สิ่งที่จะพูดถึงได้คือความรู้สึกที่มีเหมือนกัน เด็กแรกเกิดย่อมรู้สึกเจ็บปวดทรมานเมื่อถูน้ำร้อนลวกหรือถูกตี เช่นเดียวกับสัตว์ก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน เช่น สุนัขถูกกรีดท้องมันก็รู้สึกเจ็บปวด วัวหลั่งน้ำตาเสียใจเมื่อถูกต้อนให้เข้าโรงฆ่าสัตว์ เป็นต้น สัตว์อื่น ๆ ก็มีความรู้สึกดังที่ว่านี้ สีหน้าที่บิดเบี้ยว ร้องครวญคราง และการออกเสียงรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด มีอัตราความดันชีพจรขึ้นลงเหมือนมนุษย์ เมื่อพฤติกรรมศาสตร์เจริญก้าวหน้าก็ยิ่งบอกได้ว่าพฤติกรรมของสัตว์เป็นเรื่องจริงและแสดงออกให้รับรู้ได้ไม่ต่างจากมนุษย์เลย จะแตกต่างไปก็แต่หุ่นยนต์เท่านั้น

---

[๗๔] Peter Singer, **Animal Liberation,** p. 17.

[๗๕] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, หน้า ๓๗๗-๓๗๘.

สมองของสัตว์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับความคิด อารมณ์ และความรู้สึกที่แสดงออกให้เห็นที่พัฒนาได้เท่าที่จะพึงเป็น[๗๖] ข้อความที่สนับสนุนความคิดของซิงเกอร์ที่ถูกนำมาอ้างอิง ก็คือ

> ทุกหลักฐานที่อ้างอิงได้สนับสนุนข้อโต้เถียงที่ว่าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมก็มีความรู้สึกเจ็บปวดเช่นพวกเรา ที่กล่าวว่าพวกเขารู้สึกได้น้อยกว่าเพราะพวกเขาเป็นสัตว์ต่ำชั้นกว่าเป็นเรื่องไร้สาระ มันเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นง่าย ๆ ว่าความรู้สึกสัมผัสพวกเขามากกว่าเรา เช่น ความสามารถทางวิสัยทัศน์ของนก การได้ยินในสัตว์ป่า และการสัมผัสอื่น ๆ ที่สัตว์ทำได้มากกว่าเราบนความตระหนักระวังในสังคมสิ่งแวดล้อมที่อันตราย จากความซับซ้อนด้านสมองส่วนหน้าที่ไม่ได้รับความเจ็บปวดโดยตรง โดยต่อมกังวลของพวกเขาเหมือนพวกเราและมีปฏิกริยาความเจ็บปวดเหมือนกัน ซึ่งขาดความรู้และศีลธรรม อารมณ์ปรากฏชัดเจนเกินไปโดยอยู่ในรูปแบบความกลัวและความโกรธเป็นหลัก[๗๗]

ในงานเขียน When Elephants Weep โดย เจฟฟรีย์ มูไวเอฟ แมสสัน และซูซาน แมคคาธี ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าสัตว์นั้นสามารถแสดงออกทางพฤติกรรมได้ เช่น ปลาโลมา สุนัข แมว หนู ลิงชิมแปนซี เป็นต้น พฤติกรรมที่มองเห็นอย่างชัดเจนคือ ความรัก ความกลัว ความโกรธ ความเครียด แม้จะยังไม่อาจจำกัดได้ตามแนวคิดของนักวิชาการอย่างมากก็ตาม แต่ก็เชื่อได้ว่าสัตว์นั้นมีพฤติกรรมคล้ายกับมนุษย์อย่างมาก[๗๘] เช่นเดียวกับซิงเกอร์ สัตว์นั้นมีความรู้สึกเจ็บปวดทุกข์ทรมานและพึงพอใจ การแสดงออกทางร่างกายเป็นสิ่งที่บอกได้ชัด เช่น ตาและปากเบิกกว้าง ตาเหลือก หัวใจเต้นแรงเร็ว ขนลุกขนชัน เสียงร้องดัง หน้าบิดเบี้ยว เป็นต้น การแสดงออกความรู้สึกนี้ไม่ได้แตกต่างจากมนุษย์ ข้อเรียกร้องเรื่องนี้จึงสมควรที่จะถูกนำมาพิจารณาถึงความเท่าเทียมกันได้มากกว่าเหตุผลหรือภาษา ความเท่าเทียมนี้เป็นการยอมรับสถานภาพของสัตว์และสามารถให้สิทธิแก่สัตว์ทางด้านศีลธรรมได้ ซิงเกอร์เรียกร้องคือความเท่าเทียมทางด้านศีลธรรม “เราควรที่จะทำให้ชัดเจนกว่านี้ในเรื่องสิทธิความเท่าเทียมที่ไม่ขึ้นกับความฉลาด ศีลธรรม ความแข็งแกร่งทางร่างกาย หรือความเท่าเทียมเรื่องอื่น ความเท่าเทียมคือความคิดด้านศีลธรรมซึ่งไม่ใช่เป็นการยืนยันข้อเท็จจริง ไม่มีหลักตรรกะเหตุในการตั้งสมมติฐานในความสามารถ...”[๗๙] สัตว์จึงควรที่จะได้รับสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์ เนื่องจากสัตว์มีความสารถที่จะรับรู้ได้ เพราะฉะนั้น สัตว์ไม่ควรต้องทนทุกข์ทรมานหรืออย่างน้อยที่สุดมีสิทธิไม่ต้องทนทุกข์ทรมานโดยไม่จำเป็น

---

[๗๖] Peter Singer, **Animal Liberation,** p. 11.

[๗๗] Ibid, p. 12.

[๗๘] Jeffrey Masson and Susan McCarthy, **When Elephants Weep : The Emotional Lives of Animals บรรณาธิการแปล วราพร สุรวดี,** (กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕-๑๗. พระไพศาล วิสาโล และสมควร ใฝ่งามดี, **เพื่อนร่วมโลก,** (กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๕๖).

[๗๙] Peter Singer, **Animal Liberation,** p. 4. Tom Regan and Peter Singer, **Animal Rights and Human Obligations,** (Second Edition. Printed in the United States of America, 1989), pp. 4-5. ผศ.มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา,** หน้า ๗๕-๗๙. และ ขจิตพรรณ อมรปาน, “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พระพุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๑๕-๑๖.

ในประเด็นเรื่องการไม่นับสัตว์เข้าในสังคมสัตว์ศีลธรรมเพราะการนำมาเทียบเคียงกับเด็กหรือผู้สมองพิการนั้นไม่อาจใช้ได้ตามมุมมองของซิงเกอร์นั้น เนื่องน้อย บุณยเนตร เห็นค้านว่าไม่สมเหตุสมผล แต่ก็สนับสนุนว่าสัตว์นั้นควรที่จะได้รับสิทธิบางอย่าง ดังนี้

> ในข้อที่ว่าการที่สัตว์มีสิทธิได้นั้น สัตว์จะต้องมีความสามารถทางศีลธรรมได้ จะต้องทำหน้าที่ได้ แต่สัตว์ไม่มีความสามารถทางนี้ การกระทำของสัตว์ไม่อาจประเมินค่าศีลธรรมได้ ดังนั้น เราจึงไม่อาจรวมสัตว์ให้อยู่ในสังคมสัตว์ศีลธรรมได้นั้น ผู้เขียนคิดว่า เพียงการยกตัวอย่างของเด็กทารกและคนสมองพิการมาด้วย ก็คงจะพอแสดงให้เห็นถึงความไม่สมเหตุสมผลของความคิดนี้ได้ ถึงแม้อาจจะมีผู้โต้แย้งว่า เด็กทารกมีศักยภาพที่จะเป็นสัตว์ศีลธรรมได้อย่างเต็มตัว ถึงกระนั้นความคิดเรื่องศักยภาพไม่อาจใช้ได้กับกรณีของคนสมองพิการ คนพวกนี้หาได้มีศักยภาพที่จะเป็นสัตว์ศีลธรรมไม่ แต่เราก็ยังเชื่อว่าเรามีหน้าที่ต่อเขาและหน้าที่นี้มิใช่เกิดจากความสงสารเวทนาเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ซึ่งเขามีสิทธิที่จะเรียกร้องให้เราทำเช่นเดียวกัน ในกรณีของสัตว์ถึงแม้สัตว์จะไม่มีศักยภาพ ไม่อาจทำหน้าที่เพื่อรักษาสิทธิได้ แต่นั่นมิได้หมายความว่ามันมิได้มีสิทธิที่จะเรียกร้องการกระทำบางอย่างจากเรา[๘๐]

เนื่องน้อย บุณยเนตร เห็นว่า การอ้างเด็กแรกเกิดหรือคนสมองพิการของซิงเกอร์นี้ไม่สมเหตุสมผล เพื่อโต้แย้งกับกลุ่มที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางที่เห็นว่าสัตว์นั้นไม่มีศีลธรรมอย่างชัดเจน เพราะขาดภาษาหรือไม่มีเหตุผล การอ้างเด็กแรกเกิดและคนพิการจึงใช้ไม่ได้ในมุมมองของเนื่องน้อยและมุมมองอื่น ๆ สิ่งที่เนื่องน้อยเห็นด้วยคือการให้สิทธิบางอย่างแก่สัตว์ แต่จะทำอย่างไรจึงจะมีข้ออ้างในการหาสิทธินี้ได้ “การเรียกร้องในเรื่องสิทธิของสัตว์ มิใช่การเรียกร้องอย่างไม่มีเหตุผล เรามิอาจปัดเรื่องนี้ออกจากความคิดและถือว่ามันเป็นเรื่องไร้สาระได้ ปัญหาที่แท้จริงมิได้อยู่ที่ว่าสัตว์มีสิทธิหรือไม่ แต่อยู่ที่เราใช้มาตรการอะไรอ้างสิทธิของสิ่งต่าง ๆ”[๘๑] ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่จะหาอะไรมาอ้างเพื่อให้สัตว์มีสิทธิในการเรียกร้อง สิ่งที่ซิงเกอร์นำมาอ้างก็คือความรู้สึกและพฤติกรรมที่มีคุณค่าเชิงศีลธรรม ทั้งสองประการนี้ทำให้สถานภาพของสัตว์และสิทธิของสัตว์เริ่มชัดเจนมากขึ้น

ตามความเห็นของ สมภาร พรมทา นั้นมองว่า ซิงเกอร์ไม่อาจตอบคำถามตรงจุดได้เกี่ยวกับสถานภาพทางศีลธรรมว่าเหตุใดจำเป็นต้องมีเพราะสัตว์กับมนุษย์เมื่อทำผิดหรือถูกก็จะต้องได้รับผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่างจากพระพุทธศาสนาที่มีกฎแห่งกรรมอันเป็นการรับผิดชอบทางศีลธรรม ดังนี้ว่า

> นักปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบันจำนวนหนึ่ง เช่น Singer ก็ใช้ประเด็นเรื่องความรักตัวกลัวตายของสัตว์นี้สำหรับโต้แย้งว่าสัตว์ก็มีสิทธิทางศีลธรรมที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างมีศีลธรรมโดยมนุษย์ จะอย่างไรก็ตาม ทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกเหล่านี้ก็ถูกแย้งจากฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยว่า หากเรายอมรับว่าศีลธรรมต้องครอบคลุมไปถึงสัตว์ สิ่งที่เราต้องยอมรับต่อมาก็คือเมื่อสัตว์

---

[๘๐] เนื่องน้อย บุณยเนตร, “หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

[๘๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๘.

ทำร้ายเรา เราก็ต้องประณามสัตว์ว่าทำผิดศีลธรรมด้วย ซึ่งเรื่องนี้ในทัศนะของนักปรัชญาที่วิจารณ์เช่นนี้ถือว่าเป็นเรื่องไร้สาระที่จะเรียกร้องความรับผิดชอบทางศีลธรรมจากสัตว์ จุดนี้ดูจะเป็นจุดที่แนวคิดแบบของ Singer ดูจะตอบไม่ได้ ในขณะที่ประเด็นนี้ไม่เป็นปัญหาสำหรับพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนาสอนอยู่แล้วว่าสัตว์เหมือนมนุษย์ตรงที่ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมในเวลาที่ทำกรรม กฎศีลธรรมที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ของพุทธศาสนานั้นใช้กับทั้งคนและสัตว์เดรัจฉาน (รวมทั้งสัตว์ประเภทอื่นที่เหลือ)[๘๒]

สิ่งที่แนวคิดตะวันตกยุคก่อนมองสัตว์เป็นเพียงเพื่อรับใช้มนุษย์ตามจุดมุ่งหมายของมนุษย์นั้นทำให้เกิดการทารุณสัตว์หลายอย่าง เช่น การนำสัตว์มาทดลองเพื่องานวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมด้านยา เป็นต้น การล่าสัตว์ การแสดงละครสัตว์ หรือการบริโภคเนื้อสัตว์ การที่ซิงเกอร์และกลุ่มนักปรัชญาจำนวนหนึ่งออกมาโต้แย้งและเสนอความคิดดังกล่าวก็ทำให้คนจำนวนหนึ่งคิดได้และสัตว์จำนวนหนึ่งได้รับการพิทักษ์ จะอย่างไรก็ตาม เมื่อถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทางออกของซิงเกอร์แล้ว คำตอบของซิงเกอร์ดูจะเน้นที่ ๒ ประการ คือ ไม่นำสัตว์มาทดลอง และไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ซิงเกอร์พยายามชี้ให้เห็นว่าทุกวันนี้เราทารุณกรรมต่อสัตว์เพราะการบริโภคหรือสนับสนุนให้มีการบริโภคเนื้อสัตว์อันเป็นที่มาของการที่สัตว์ถูกฆ่าหรือถูกทารุณ การนำสัตว์มาทดลองนั้น ผู้ใช้สัตว์ละเลยคุณธรรมที่มีต่อสัตว์ ไม่คำนึงถึงชีวิตที่จะต้องสูญเสียในการทดลองแต่ละครั้ง ไม่คำนึกถึงวิธีการที่นำมาใช้ว่าทำให้เกิดความทรมานและสร้างความเจ็บปวดแก่สัตว์หรือไม่ ไม่คำนึงถึงความกดดันที่เกิดขึ้นกับสัตว์ที่ถูกขัง และไม่คำนึงถึงการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าที่นำมาใช้โดยไม่มีการเพาะพันธุ์ขยาย ซิงเกอร์จึงโต้แย้งและเรียกร้องให้เราได้คิดถึงประเด็นนี้ หากการทดลองนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่จะนำสัตว์มาทดลองก็ควรที่จะทำการทดลองอย่างไม่ทารุณสัตว์ ให้มีความเอื้ออาทรต่อสัตว์ นักต่อสู้เพื่อสิทธิของสัตว์จึงได้วางเป้าหมายไว้ดังนี้

๑. ล้มเลิกการใช้สัตว์ในการทดลองทางวิทยาศาสตร์

๒. ล้มเลิกผลิตภัณฑ์อาหารและการเกษตรที่ต้องทำลายชีวิตสัตว์

๓. ล้มเลิกการฆ่าสัตว์ ดักจับสัตว์ และผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าว[๘๓]

ในมุมมองของ ชัชชัย คุ้มทวีพร เห็นว่า มนุษย์ใช้ประโยชน์จากสัตว์ต่าง ๆ มาตั้งแต่โบราณกาล ในทางศาสนาและเทววิทยา มีงานเขียนมากมายที่ให้เหตุผลสนับสนุนการใช้ประโยชน์นี้ แม้จะห้ามมิให้มนุษย์ทรมานสัตว์ในการใช้ประโยชน์จากสัตว์เหล่านั้น แต่การห้ามนั้นมิใช่มุ่งเพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ ทว่าเพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์เอง เพราะการทำทารุณกรรมต่อสัตว์จะทำให้มนุษย์มีจิตใจที่โหดเหี้ยมและสามารถทำร้ายมนุษย์ด้วยกันง่ายขึ้น ด้วยเหตุผลนี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่าสัตว์อยู่นอกปริมณฑลของจริยธรรม[๘๔] สิ่งที่ซิงเกอร์พยายามตั้งคำถามไว้ก็คือการทดลองสัตว์ในด้านต่าง ๆ ทั้งงานวิจัย งานทดสอบ งานสอนทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลายหรืออุตสาหกรรมทางการแพทย์

---

[๘๒] สมภาร พรมทา, **กิน : มุมมองของพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗-๓๘.

[๘๓] ผศ.มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา,** หน้า ๘๐-๘๑.

[๘๔] ผศ.ชัชชัย คุ้มทวีพร, **ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

เช่นเดียวกับการทดลองสุนัข ว่าสามารถป้องกันความทุกข์ทรมานที่มากกว่าที่อาจจะเกิดขึ้นหรือไม่ หรือว่าชีวิตของสัตว์นั้นเราจะทำอย่างไรกับมันก็ได้เมื่อไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์

ในงานเขียนของเจฟฟรีย์ แมสสัน และซูซาน แมคคาธี ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ และสรุปไว้ ดังนี้ว่า

๑. เรามีหน้าที่พึงปฏิบัติต่อพวกเขา (สัตว์) ไหม?

๒. ควรทดสอบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ สำหรับมนุษย์กับสัตว์หรือไม่?

๓. การทดลองที่ใช้สัตว์เป็นหนูทดลองขัดต่อจรรยาบรรณหรือไม่?

๔. เราสามารถกักขังหน่วงเหนี่ยวสัตว์เพื่อให้มีชีวิตเราดีขึ้นหรือไม่?

๕. เราควรฆ่าสัตว์เพื่อนำส่วนต่าง ๆ ของมันมาปกคลุมร่างกาย เลี้ยงชีวิต ตกต่างประดับประดาตนเองหรือไม่[๘๕]

การตั้งคำถามดังกล่าวทำให้สวนทางกับความต้องการพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคมของปัจเจกชนหรือประเทศ ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ งาช้าง ที่ประเทศไทยมักถูกตั้งคำถามอยู่เสมอถึงที่มาที่ไปของงาช้าง โดยเฉพาะการลักลอบนำงาช้างมาจากประเทศอื่น ความต้องการงาช้างที่สูงขึ้นจึงทำให้เกิดการล่าฆ่าช้างจำนวนมากในต่างประเทศเพื่อส่งมาขายในประเทศไทย เช่นเดียวกับการบริโภคเนื้อสุนัข การบริโภคอวัยวะสัตว์ที่หาได้ยากก็เป็นเพราะการอ้างเรื่องสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม จึงเป็นที่มาของการลักลอบค้าขายสุนัขหรือสัตว์หาได้ยาก ประเด็นเรื่องการบริโภคมังสวิรัติจึงเป็นทางออกอย่างหนึ่งที่ซิงเกอร์เสนอไว้ สิ่งที่ซิงเกอร์พยายามชี้ให้เห็นก็คือการบริโภคเนื้อสัตว์นั้นทำให้สัตว์นั้นถูกฆ่าทั้งจากโรงฆ่าสัตว์หรือจากฟาร์มปศุสัตว์ สัตว์กลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจอย่างดีหลายประการ แต่การบริโภคเนื้อสัตว์ก็เป็นผลให้เกิดการทารุณกรรมต่อสัตว์อยู่ดี

การงดเว้นการทานเนื้อสัตว์หรือที่เรียกกันว่า มังสวิรัติ จึงเป็นการสนับสนุนไม่ให้เกิดการทารุณต่อสัตว์ (แม้ความจริงแล้วก็มีอีกหลายวิธีการที่เป็นการทารุณสัตว์) ซึ่งแนวคิดนี้ในพระพุทธศาสนามหายานนั้นปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานและกลายเป็นเรื่องนิยมกันในสังคมปัจจุบันที่ตอบรับเรื่องนี้เป็นอย่างดี แนวทางนี้ก็ดูจะค้านกับแนวทางการบริโภคเนื้อในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะแนวทางที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเรื่องเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์นั้นให้เหตุผลถึงการที่มนุษย์ต้องบริโภคอาหารว่า โปรตีนจากเนื้อสัตว์นั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับร่างกายมนุษย์ซึ่งจำเป็นต้องได้รับสารอาหารอย่างน้อยวันละ ๔๕ กรัม[๘๖] เมื่อร่างกายจำเป็นต้องรับประทานอาหารทุกวันด้วยเนื้ออย่างนี้ การขาดเนื้อจึงดูจะเป็นเรื่องที่ยากสำหรับร่างกายที่จะปรับให้อยู่ได้ในแต่ละวัน แต่การรับประทานนี้ก็เป็นสิ่งที่นักมังสวิรัติเห็นคัดค้านและไม่ยอมรับ ข้อเสนอคือไม่จำเป็นเลยที่จะต้องรับประทานเนื้อเป็นหลักในแต่ละวัน การรับประทานมังสวิรัติก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

เช่นเดียวกับซิงเกอร์ที่เป็นนักมังสวิรัติและเสนอว่ามนุษย์ควรเป็นนักมังสวิรัติ (vegetarians) เพื่อจะได้ยุติการสนับสนุน “ธุรกิจการบริโภคเนื้อสัตว์” การผลิตเนื้อสัตว์เพื่อการบริโภค เช่น เนื้อลูกวัว เนื้อตับห่าน เป็นต้น ซึ่งสัตว์เหล่านี้จะต้องอาศัยอยู่ในที่คับแคบ ถูกปฏิบัติอย่างทารุณโดยเจ้าของธุรกิจและผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ในความเห็นของซิงเกอร์

---

[๘๕] Jeffrey Masson and Susan McCarthy, **When Elephants Weep : The Emotional Lives of Animals บรรณาธิการแปล วราพร สุรวดี,** หน้า ๒๘๘.

[๘๖] ชนาธิป วงศ์ธิกุล เรียบเรียง, **แท้จริงแล้วมนุษย์เป็นสัตว์กินพืช,** หน้า ๕๑.

โรงฆ่าสัตว์เป็นสถานที่ที่น่าสยดสยอง การถูกฆ่าในโรงเชือดอาจนับได้ว่าเป็น “เมตตาฆาตกรรม” (mercy killing) คือความเจ็บปวดในการตายยังทุกข์ทรมานน้อยกว่าการมีชีวิตอยู่ต่อไป ซิงเกอร์ จึงเสนอว่า เราทำให้สัตว์ทนทุกข์โดยไม่จำเป็น เราสามารถบริโภคพืชแทนเนื้อสัตว์ได้ เราควรเป็นนักมังสวิรัติ ข้อเสนอนี้นับเป็นการท้าทายสามัญสำนึกของเรา ชาวลัทธิประโยชน์นิยมเสนอว่ามนุษย์เป็นแต่เพียงเผ่าพันธุ์หนึ่งของชีวิตบนโลก ซึ่งยังมีชีวิตอื่น ๆ อาศัยอยู่อีก ระบบจริยธรรมของเราต้องครอบคลุมถึงชีวิตต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย[๘๗]

แนวทางออกของซิงเกอร์สร้างผลกระเพื่อมให้เกิดแก่สังคมบริโภคสมัยใหม่อยู่มาก สังเกตได้จากการนิยมทานมังสวิรัติกันมากขึ้นในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีการกำหนดวันในการทานมังสวิรัติอย่างเป็นกิจลักษณะที่ทุกคนควรถือปฏิบัติ (มองในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมด้านนี้ด้วยเพราะมูลค่าการใช้จ่ายในแต่ละแต่ละปีนั้นสูงมากทีเดียว) อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องสิทธิสัตว์นั้นก็เป็นเพียงแค่มุมมองหนึ่งจากมากมายปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกหรือระบบนิเวศวิทยาธรรมชาตินี้ที่จะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหาต่อไปเรื่อย ๆ สิ่งที่ เดวิด คินสลีย์ มองก็คือทัศนะเรื่องสิทธิสัตว์มีนัยเชิงนิเวศวิทยาที่สำคัญบางประการ[๘๘] กล่าวคือ

๑. การให้ความสำคัญกับความคล้ายคลึงระหว่างมนุษย์กับสัตว์ เป็นการเน้นถึงการที่มนุษย์ฝังรากอยู่ในธรรมชาติ และความเป็นเครือญาติใกล้ชิดที่มนุษย์มีต่อเผ่าพันธุ์ที่ไม่ใช่มนุษย์ มันทำให้เกิดคำถามต่อนิสัยที่มนุษย์กำหนดตัวเองให้แยกออกจากเผ่าพันธุ์อื่น และย้ายตัวเองออกมาจากข่ายใยชีวะของโลกธรรมชาติ จุดเน้นของสิทธิสัตว์ตรงที่มนุษย์ก็มีธรรมชาติของสัตว์อยู่ในตัว ได้ล้มล้างการยกย่องสถานะของมนุษย์ให้อยู่นอกหรืออยู่เหนือธรรมชาติ หรือสูงส่งกว่าธรรมชาติ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่สร้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำตามปรารถนากับโลกที่ไม่ใช่มนุษย์ กล่าวคือ จุดเน้นของแนวคิดเรื่องสิทธิสัตว์ที่ความเป็นสัตว์ที่อยู่ในตัวมนุษย์นั้นได้ล้มล้างความหยิ่งยโสของมนุษย์ไป จุดเน้นของสิทธิสัตว์ที่ความเป็นเอกภาพระหว่างสัตว์และมนุษย์ หรือที่ความเหมือนกันระหว่างมนุษย์และสัตว์ และจุดเน้นที่ตามว่าดวยการละเว้นการกระทำร้ายต่อสัตว์อย่างไม่สมควร ทำให้นึกถึงแนวทางอหิงสาของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งกล่าวถึงการไม่ทำร้ายสรรพสัตว์ และยังทำให้คิดถึงจุดเน้นเรื่องการกลับมากำเนิดใหม่ในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธอีกด้วย ซึ่งในความคิดนี้มนุษย์และเผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิตอื่นล้วนเป็นส่วนหนึ่งของข่ายใยทางชีวะและศีลธรรมเดียวกัน

๒. แม้ว่านักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสัตว์จำนวนมากไม่เต็มใจที่จะขยายสิทธิตามธรรมชาติให้กับสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติที่ไม่มีความรู้สึกและไม่มีชีวิต (เช่น ต้นไม้ หิน แม่น้ำ) ก็ตาม แต่ซิงเกอร์ก็ได้เสนอแนวคิดว่าด้วยความเคารพและการปกปักรักษาถิ่นที่อยู่ เขาเสนอว่าในท้ายที่สุดถิ่นที่อยู่ (เช่น ต้นไม้ ลำน้ำ หุบเขา ป่า หรือภูเขา) เป็นที่อาศัยของชีวิตที่รับรู้ความรู้สึกได้เป็นจำนวนมาก การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยอย่างโหดร้าย ในลักษณะเดียวกันด้วยการนำเสนอแบบนี้ ซิงเกอร์มีวิธีคิดที่คล้ายกับของนักนิเวศวิทยาแนวลึกที่อ้างว่าภารกิจประการแรกของมนุษยชาติก็คือการปกป้องระบบนิเวศทั้งหมดมากกว่าการปกป้องปัจเจกเฉพาะใด ๆ ภายในระบบนิเวศ การบอกว่าถิ่นที่อยู่จำเป็นต้องได้รับการปกป้องอย่างที่ซิงเกอร์ทำคือวิธีการยอมรับความเป็นอยู่ดีของสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นผูกพันอยู่กับสิ่งแวดล้อมของตนอย่างไม่อาจหลีกพ้น

---

[๘๗] ผศ.ชัชชัย คุ้มทวีพร, **ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม,** หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

[๘๘] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, หน้า ๓๗๘-๓๘๒.

๓. นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสัตว์บางคนเน้นย้ำที่ “สิ่งที่เป็นตนเอง” (own being) ของแต่ละเผ่าพันธุ์ และที่เป็นกฎธรรมชาติสากล พวกเขาจึงสร้างคำว่า “การยับยั้งชั่งใจอย่างกลมกลืน” (harmonized restraint) แนวคิดในเรื่องก็คือ แต่ละเผ่าพันธุ์ต่างก็มีสิทธิที่จะทำตามวิถีของตนหรือ “ทำเรื่องของตนเอง” อย่างที่เป็นมา แต่ละปัจเจกต่างก็มีสิทธิที่จะบรรลุศักยภาพของตน ในการที่แต่ละเผ่าพันธุ์จะมีอิสระในการแสดงออกและการพัฒนานี้ และในการที่การปรับตัวร่วมกันในหมู่เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ จะเป็นจริงได้ แต่ละเผ่าพันธุ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์จะต้องฝึกฝนการยับยั้งชั่งใจ ทัศนะแบบนี้มองว่า หากการยับยั้งชั่งใจล้มเหลว เผ่าพันธุ์มนุษย์ก็ได้กลายเป็น “สัตว์ผู้ล่าที่ยิ่งใหญ่ระดับโลกและพยาธิที่คอยดูดเลือดเมื่อไปรุกรานอิสรภาพของเผ่าพันธุ์อื่น” ในแง่นี้ ขบวนการสิทธิสัตว์ได้เป็นเสียงสะท้อนถึงประเด็นสำคัญเรื่อง “ปล่อยให้เป็นไป” (letting be) ในลัทธิเต๋าที่ส่งเสริมมนุษย์ไม่ให้ไปกล้ำกลายสิทธิสัตว์อื่นในการดำรงอยู่และงอกงาม ยิ่งไปกว่านั้น ในการละเมิดการยับยั้งชั่งใจอย่างกลมกลืนที่เป็นบรรทัดฐานของธรรมชาติ ไม่เพียงแต่มนุษย์กำลังละเมิดสิทธิของชีวิตอื่นโดยรวมเท่านั้น พวกเขากำลังกระทำอันตรายต่ออนาคตตนเองโดยการทำลายระบบนิเวศอันเป็นสิ่งที่เราต้องพึ่งพิงในที่สุดอย่างรุนแรง ดังนั้น จากมุมมองแบบอรรถประโยชน์นิยมอย่างเข้มงวด มันเป็นผลประโยชน์ของมนุษย์เองที่จะทำตัวให้เข้ากับการยับยั้งชั่งใจอย่างกลมกลืน การเรียกร้องของนักสนับสนุนสิทธิสัตว์ผู้ถือเอาทัศนะเช่นนี้ ก็คือขอให้มนุษย์ออกจากการครอบงำระบบนิเวศ ไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างมีการยับยั้งชั่งใจในธรรมชาติ ไมเคิล ดับเบิลยู. ฟอกซ์ (Michael W. Fox) กล่าวว่า “ผมคิดว่า สิ่งที่จำเป็นคือการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกจากโลกทัศน์แบบเอาตัวตนเป็นสำคัญ (หรือการเอามนุษย์เป็นสำคัญ) ไปสู่แบบที่เอานิเวศเป็นสำคัญ อันเป็นแนวคิดที่มนุษย์ไม่ได้ถูกมองว่าแยกขาดออกมาจากธรรมชาติและอยู่เหนือสัตว์อื่น ทว่าเป็นส่วนที่ไม่อาจแยกออกมาได้ของชีวิตทั้งหมด และเป็นทัศนะที่เราคิดและกระทำไปตามนั้นและด้วยสำนึก

๔. นักส่งเสริมสิทธิสัตว์ส่วนมากได้หันมารับประทานอาหารมังสวิรัติด้วยความเชื่อว่าการที่มนุษย์ฆ่าสัตว์อื่นเพื่อจะมีชีวิตอยู่เป็นการทารุณและไม่จำเป็น ตัวอย่างเช่น ทอม รีแกน (Tom Regan) ผู้ที่เป็นปากเสียงระดับนำในขบวนการสิทธิสัตว์ร่วมสมัยคนหนึ่ง เขาเสนอว่าเป็นความผิดในทางศีลธรรมที่จะสร้างความทุกข์ยากอย่างมากมายแก่สัตว์อื่นเพียงเพื่อความชอบด้านอาหารเท่านั้น เขากล่าวว่าการสืบทอดความทารุณต่อสัตว์อย่างแพร่หลายเพียงเพื่อเติมกระเพาะของเราในเมื่ออาหารอย่างอื่นก็มีอยู่นั้น เป็นเรื่องที่แก้ตัวไม่ขึ้นในทางศีลธรรม แม้ว่านักสนับสนุนสิทธิสัตว์ส่วนมากให้เหตุผลกับการเป็นนักมังสวิรัติจากพื้นฐานของเมตตาธรรม หรือโดยการยอมรับสิทธิตามธรรมชาติของสัตว์ แต่ก็เป็นที่ชัดเจนในงานเขียนบางเรื่องของพวกเขาว่าประเด็นทางนิเวศวิทยาก็มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญด้วยเช่นกัน ในหนังสือชื่อ การปลดปล่อยสัตว์ (Animal Liberation) ของซิงเกอร์ เขาอุทิศบทหนึ่งให้กับเรื่องการทานอาหารแบบมังสวิรัติ และยังแนบภาคผนวกว่าด้วยการทำอาหารมังสวิรัติด้วย ในการปกป้องการทานมังสวิรัติ ซิงเกอร์อ้างอย่างชัดเจนถึงนัยทางนิเวศวิทยาของการทานอาหารแบบนี้ เขาให้เหตุผลว่า การที่มนุษย์จะกินสิ่งที่อยู่ส่วนบนของห่วงโซ่อาหารจนหมดโดยการกรินโปรตีนสัตว์จำนวนมหาศาล เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างเลวร้ายและไร้ประสิทธิภาพอย่างยิ่ง ตามความคิดของซิงเกอร์ ถ้ามนุษย์หันมารับประทานอาหารมังสวิรัติ ไม่เพียงแต่พวกเขาจะลดความทุกข์ของสัตว์อย่างมหาศาลแล้ว พวกเขายังจะลดความอดอยากของ

มนุษย์ได้อย่างมหาศาลเช่นกัน แม้ว่าซิงเกอร์ไม่ได้ระบุไว้ในหนังสือของเขาก็ตาม แต่การถางป่าเพื่อเลี้ยงสัตว์เอาเนื้อก็มีผลกระทบในทางที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวางด้วยเช่นกัน

๕. จุดเน้นของแนวคิดเรื่องสิทธิสัตว์ที่ธรรมชาติด้านที่มีสำนึก มีความรู้สึกของสัตว์ที่สามารถมีความทุกข์และมีความพึงพอใจ ทำลายการเห็นว่าสัตว์เป็นวัตถุเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ และทำลายการทำให้โลกที่ไม่ใช่มนุษย์โดยทั่วไปเป็นวัตถุ ทั้งการใช้สัตว์และการทำให้โลกไม่มีชีวิตเป็นสสิ่งที่มีนัยอย่างเข้มข้นอยู่ในการเกิดขึ้นและการสืบเนื่องของทฤษฎีการเป็นนายเหนือโลกตะวันตก ซึ่งตามทฤษฎีนี้ มนุษย์เข้าใจว่าตนมีชะตากรรมที่จะต้องครอบครองธรรมชาติ ในความเห็นของนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสัตว์ “โลกข้างนอก” นั้นอาศัยอยู่ด้วยสิ่งมีชีวิตที่มีสำนึกสามารถรับรู้ความทุกข์และความสุข และมีชะตากรรมของตนเอง โลกเต็มไปด้วยศูนย์กลางแห่งสำนึกที่มีสิทธิของตนในการดำรงอยู่ นักสนับสนุนสิทธิสัตว์เข้าใจอย่างชัดเจนว่าการเมินเฉยไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ของเผ่าพันธุ์ที่มไม่ใช่มนุษย์นั้น มีสมมติฐานอยู่ที่การทำให้ธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุ ที่ทำให้มันว่างเปล่าจากความหมายใด ๆ เว้นแต่ประโยชน์ที่จะมีต่อมนุษย์

สรุปว่า แนวคิดสิทธิของสัตว์ของซิงเกอร์นั้น เริ่มมาจากภูมิหลังของแนวคิดที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางทั้งในด้านปรัชญาและศาสนา (คริสต์) ที่มองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์มีขึ้นมาก็เพื่อรับใช้มนุษย์ตามความมุ่งหมายของมนุษย์เท่านั้น จึงไม่มีการขยายขอบเขตหรืออาณาจักรทางศีลธรรมครอบคลุมมายังสัตว์ เมื่อมีการนำสัตว์มาทดลองอย่างทารุณหรือการทารุณสัตว์ด้วยวิธีทรมานเกิดขึ้น จึงถูกมองว่าเป็นการกระทำที่เกินเลยไป เป็นการละเมิดชีวิตของสัตว์อื่น แนวคิดที่สนับสนุนให้มีการยอมรับสถานภาพของสัตว์คือแนวคิดประโยชน์นิยมและเฮนรี ซอลต์ แห่งอังกฤษ ต่อมาทอม รีแกน และปีเตอร์ ซิงเกอร์ ได้พัฒนาจนกลายเป็นแนวคิดที่โดดเด่นขึ้นมา มองว่าสัตว์นั้นสมควรที่จะมีสถานภาพทางศีลธรรมได้ ประเด็นที่ชูขึ้นมาคือสัตว์นั้นมีความรู้สึกเจ็บปวดเหมือนกับที่มนุษย์รู้สึกเจ็บปวดทรมานจากการถูกทุบตีเหมือนกัน พฤติกรรมที่แสดงออกของสัตว์บ่งบอกได้ว่าสัตว์นั้นมีความรู้สึก ทั้งเสียงร้อง สีหน้า ท่าทาง ก็ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมที่คล้ายกับมนุษย์ โดยเฉพาะซิงเกอร์นำสัตว์นั้นมาเปรียบเทียบทางศีลธรรมกับเด็กแรกเกิดและคนสมองพิการว่าไม่ได้แตกต่างกัน จึงควรที่จะให้สัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมและมีสิทธิได้ แต่เมื่อถูกถามว่าทำไมสัตว์จึงต้องมีศีลธรรมซิงเกอร์ยังไม่สามารถตอบปัญหานี้ได้เท่ากับคำตอบของพระพุทธศาสนาที่มีกฎแห่งกรรมคือความรับผิดชอบทางศีลธรรม นอกจากนี้ซิงเกอร์ยังเสนอทางออกในการปฏิบัติต่อสัตว์ไว้อย่างจริงจัง คือในด้านการทดลองสัตว์นั้นควรจะคำนึงและหาทางปฏิบัติต่อสัตว์อย่างไม่ทารุณที่สุด และในด้านการบริโภคนั้นควรจะบริโภคพืชแทนเนื้อสัตว์หรือเป็นนักมังสวิรัติก็ได้ แนวคิดสิทธิสัตว์นี้ซิงเกอร์นำเสนอไว้ในงานหลักของเขา คือ Animal Liberation จะอย่างไรก็ตาม งานนี้ก็ถูกพัฒนาไปอย่างมากมีนักวิชาการ นักพิทักษ์สัตว์ นักอนุรักษ์สัตว์ตอบรับสนับสนุนกันอย่างมาก สิ่งสำคัญที่สุดในแนวคิดนี้ก็คือการไม่ทารุณกรรรมต่อสัตว์ การยอมรับสัตว์ให้มีสถานภาพทางศีลธรรมและมีสิทธิและการเสนอทางออกทั้งด้านกฎหมาย (ในหลายประเทศ) ทั้งการทานมังสวิรัติ เป็นต้น

๒.๓.๒ แนวคิดกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology)

คำว่า “นิเวศวิทยาแนวลึก” (Deep Ecology) เป็นคำที่อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) นักปรัชญาชาวนอร์เวย์เป็นผู้บัญญัติขึ้น คำนี้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในบทความขนาดสั้นเรื่อง “The Shallow and the Deep, Long-Rang Ecology Movement : A Summary (การเคลื่อนไหวทางนิเวศในระยาวทั้งแบบผิวเผินและแบบแนวลึก)” ตีพิมพ์ในวารสาร Inquiry เมื่อปี ค.ศ.๑๙๗๓[๘๙] แนสพยายามที่จะอธิบายให้ลึกซึ้งในเรื่องของจิตวิญญาณที่มีอยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วไปโดยเริ่มยกตัวอย่างงานเขียนของ อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) และ ราเชล คาร์สัน (Rachel Carson) ที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับหรือเรียกร้องสิทธิของสิ่งแวดล้อม เช่น สิทธิของสัตว์ในอันที่จะไม่ถูกทรมานหรือถูกฆ่า เป็นต้น แนวคิดแบบนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ แนสส์ได้รับอิทธิพลมาจากทัศนะของไอวาร์ มิสด์เติร์ด (Ivar Mysterud) นักนิเวศวิทยาซึ่งเสนอหลักการทางนิเวศอย่างลึกซึ้งในช่วงปลาย ค.ศ.๑๙๖๐ ต่อมาในปี ค.ศ.๑๙๗๖ แนสส์ได้เขียนผลงานชิ้นสำคัญเป็นภาษานอร์เวย์ซึ่งถือเป็นแก่นความคิดของนิเวศวิทยาแนวลึก “Okologi, samfunn, og livsstil” หลังจากนั้นในปี ค.ศ.๑๙๘๙ เดวิด โรเธนเบิร์ก (David Rothenberg) ได้แปล เรียบเรียง และพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษในชื่อว่า “Ecology, community and lifelstyle : outline of an ecosophy” จากนั้น แนวคิดของแนสส์ก็ได้รับการขยายความและปรับปรุงเพิ่มเติมโดย บิลล์ เดวาลล์ (Bill Devall) และจอร์จ เซสชันส์ (George Sessions) ทั้งสองได้ร่วมกันทำงานและเขียนหนังสือสำคัญอีกเล่มชื่อ “Deep Ecology : Living As If Nature Mattered” ขึ้นในปี ค.ศ.๑๙๘๕[๙๐] เราอาจทำความเข้าใจถึงความเชื่อมของแนวคิดนี้ในฐานเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้องสัตว์ด้วยกระบวนการมองธรรมชาติทั้งหมดแบบองค์ ภาพรวมของแนวคิดนี้มีดังนี้

๒.๓.๒.๑ ความหมาย คำว่า “Ecology” หรือ นิเวศวิทยา นั้น มาจากรากศัพท์เดิมในภาษากรีก จากคาว่า “oekologic” แยกเป็น “ oikos” ซึ่งแปลว่าบ้าน (house) หรือ ที่สำหรับอยู่อาศัย (living space) และ “logos” ซึ่งแปลว่า ความรู้ หรือ ศาสตร์ (knowledge) เขียนตามหลักภาษาอังกฤษว่า ecology ใช้เรียกศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในด้านความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับที่อยู่อาศัย ริเริ่มโดย แอนสต์ เฮคเคล (Ernst Haeckel) นักสัตววิทยาชาวเยอรมัน ในปี ค.ศ.๑๘๖๙ คำว่า นิเวศวิทยา นั้น จึงหมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมรอบตัวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตโดยถือว่ามนุษย์ก็เป็นส่วหนึ่งของระบบสิ่งมีชีวิตด้วย[๙๑] ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๘๐ แนวคิดของนิเวศวิทยาแนวลึกได้แพร่หลายและได้รับความสนใจจากนักปรัชญารวมทั้งนักวิชาการสาขาอื่น ๆ อย่างมาก ยังผลให้มีการวิเคราะห์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ทำให้นิเวศวิทยาแนวลึกมีสถานภาพเป็นทั้งปรัชญาความคิดและ

---

[๘๙] เจริญ ชัยแก้ว, “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๓๒.

[๙๐] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๕๙-๖๐.

[๙๑] อนุชาติ พวงสำลี, **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ**,** หน้า ๓๑๙.

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ประกอบกันไปด้วย[๙๒] เป็นการบุกเบิกไปสู่มิติใหม่ของการมองโลกและสิ่งแวดล้อม แนวคิดเชิงนิเวศวิทยานี้มีอยู่ด้วยกัน ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มนิเวศวิทยาทั่วไปที่มุ่งแยกศึกษาระบบนิเวศเฉพาะด้าน เช่น เรื่องน้ำ เรื่องป่า แมลง หรือสัตว์ เป็นต้นเท่านั้น กับกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกที่เป็นการศึกษาถึงเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องสิ่งแวดล้อมทั้งหมด

ระบบนิเวศตามธรรมชาติอาจแบ่งได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. ระบบนิเวศแหล่งน้ำ (Aquatic Ecosystem) ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นระบบนิเวศทางทะเล เช่น มหาสมุทร แนวปะการัง บริเวณปากแม่น้ำ และระบบนิเวศแหล่งน้ำจืด เช่น แม่น้ำ ทะเลสาบ อ่างเก็บน้ำ

๒. ระบบนิเวศบนบก (Terrestrial Ecosystem) ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นระบบนิเวศกึ่งบก เช่น ป่าพรุ และระบบนิเวศบนบก เช่น ป่าดงดิบ ทุ่งหญ้า ทะเลทราย เป็นต้น[๙๓]

องค์ประกอบหรือโครงสร้างสำคัญของระบบนิเวศ มี ๒ ส่วน คือ

๑. ส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิต (abiotic component) ได้แก่ อนินทรียสาร เช่น น้ำ ออกซิเจน คาร์บอน เป็นต้น อินทรียสาร เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ฮิวมัส เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสง อุณหภูมิ ความเค็ม ความชื้น เป็นต้น

๒. ส่วนประกอบที่มีชีวิต (biotic component) ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย[๙๔]

ระบบหมุนเวียนของชีวิตที่เป็นวัฏจักรนั้นจะมีความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยกัน การแก่งแย่งแข่งขัน (competition) หรือการเข้าทดแทน (suddession) และมีความสมดุลกันด้วยการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว สรุปว่า ระบบนิเวศ คือ ระบบแห่งความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของระบบย่อย ๆ มากมาย ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สิ่งนี้คือความหลากหลายทางธรรมชาติ ความหลากหลายจึงเป็นความงดงามของธรรมชาติ เป็นความงดงามที่เกื้อกูลสัมพันธ์กันอย่างได้สมดุล และเป็นสมดุลที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เป็นสมดุลที่มีพลวัตหรือมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัววัฒนาอยู่ตลอดเวลา[๙๕]

ดังนั้น คำถามก็คือระบบนิเวศวิทยาแนวลึกนั้นศึกษาลึกถึงเท่าใด ในประเด็นที่เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ลึก” (deep) นี้ สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง (Stefan Harding) ให้ความหมายและเหตุผลไว้ ๓ ประการ กล่าวคือ

๑. ประสบการณ์ระดับลึก หมายถึง ความรู้สึกอันลึกซึ้งของการค้นพบ เช่น ประสบการณ์กาย่า (Gaia) อย่างที่อัลโด ลีโอโปลด์รู้สึกเมื่อเขามองตาหมาป่าที่กำลังจะตายในเทือกเขาของนิวเม็กซิโก และอย่างที่เดวิด อะบรามรู้สึกในถ้ำที่ประเทศอินโดนีเซีย แต่ประสบการณ์ระดับลึกนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งพิเศษสุดเหมือนของลีโอโปลด์และอะบราม หรือต้องบังเกิดในป่าเขาห่างไกล ด้วยเหตุที่ประสบการณ์ระดับลึกมีหลากหลายยิ่ง บางคนเกิดประสบการณ์เช่นนี้ขณะที่ดูแล

---

[๙๒] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๖๐.

[๙๓] อนุชาติ พวงสำลี, **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ**,** หน้า ๓๒๗.

[๙๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๒๘-๓๒๙.

[๙๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๔๖.

กระถางต้นไม้เล็ก ๆ ริมหน้าต่างในเมืองใหญ่ บางคนก็รู้สึกผูกพันเชื่อมโยงกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้งอยู่เสมอเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของภูมิหลังตนเอง เป็นประสบการณ์ระดับลึกที่ซ่อนอยู่ใต้การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน แค่เปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมเพียงเล็กน้อยก็อาจทำให้มองเห็นได้โดยง่าย ประสบการณ์ระดับลึกอาจถูกปลุกเร้าได้ง่าย แต่การซึมซับแง่มุมเชิงจริยธรรมของมันนั้นยากยิ่งกว่า

๒. การตั้งคำถามระดับลึก หมายถึง การตั้งคำถามระดับลึกเกี่ยวกับสมมติฐานหลักในวัฒนธรรมของเรา แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับแนวคิดอันตื้นเขินหรือแนวคิดการปฏิรูปซึ่งเป็นกระแสหลัก แนวคิดนี้พยายามจะทำให้การดำเนินธุรกิจเหมือนอย่างที่เคยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยสนับสนุนการดำเนินธุรกิจและอุตสาหกรรมแบบ “สีเขียว” โดยใช้มาตรการต่าง ๆ ดังเช่นการจำกัดมลภาวะ รวมทั้งการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะมันมีคุณค่าทางการเงินในฐานะยารักษาโรค และมันช่วยควบคุมภูมิอากาศ และท้ายที่สุด คนเราก็จะเกิดการอุทิศตนระดับลึกในการทำงานเพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสันติและเป็นประชาธิปไตย ซึ่งก็จะทำให้คนผู้นั้นมีประสบการณ์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก

๓. การอุทิศตน หมายถึง การซึมซับเยี่ยงนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อเราเริ่มเข้าสู่การตั้งคำถามระดับลึกทั้งกับตนเองและสังคม การตั้งคำถามกับตนเองก็คือ การที่คนคนหนึ่งถามว่าเขากำลังใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับแก่นสารของประสบการณ์ระดับลึกหรือไม่ โดยใช้ความคิดที่เป็นเหตุผลคลี่คลายข่ายใยความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานและการกระทำในทุก ๆ ระดับของชีวิต เพื่อประกาศจุดยืนทางจริยธรรม ซึ่งถึงแม้จะเป็นเพียงชั่วคราวและอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ แต่มันก็สามารถชี้นำทางเลือกในการใช้ชีวิตของเราได้ ส่วนการตั้งคำถามกับสังคม ก็คือการที่คนคนหนึ่งพยายามทำความเข้าใจสมมุติฐานทางสังคมจากมุมมองทางนิเวศวิทยา โดยดูที่มาของวิกฤตทางสิ่งแวดล้อม รวมถึงวิกฤตด้านสันติภาพและความยุติธรรมที่เกิดจากจิตใจโดยรวมของสังคม[๙๖]

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองเชิงนิเวศของฟริตจอป คาปรา ว่า คำว่า Ecological ในที่นี้เราไม่ได้หมายถึง นิเวศวิทยาหรือสิ่งแวดล้อมศาสตร์ในความหมายแคบ ๆ หากแต่หมายถึง สิ่งที่กว้างกว่าและลึกกว่า ซึ่งโยงไปถึงเรื่องของ “ความตื่นตัวทางนิเวศ” อันเป็นสาระสำนึกที่ทำให้เรามองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกชีวิตของเรา รวมทั้งความจริงที่เตือนเราว่า มนุษย์และสังคมเป็นส่วนหนึ่งที่ผูกติดอยู่กับกระบวนการทางธรรมชาติอย่างแยกจากกันไม่ออก ความตื่นตัวทางนิเวศแนวลึกนี้จึงเป็นความตื่นตัวที่เกี่ยวโยงกับจิตของมนุษย์ เป็นสาระสำนึกที่ทำให้มนุษย์มีความรู้สึกว่าตัวเองมีความผูกพันเชื่อมโยงกับจักรวาลทั้งหมด[๙๗]

---

[๙๖] Stefan Harding, **Animate Earth Science, Intuition, and Gaia กายาโลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้** แปลโดย เขมลักษณ์ ดีประวัติ, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗-๘๘. David Rothenberg. **IS IT PAINFUL TO THINK? CONVERSATIONS WITH ARNE NAESS** แปลโดย อรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ. (กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๐. ทฤษฎีกายา (Gaia) เป็นทฤษฎีที่เจมส์ เลิฟล็อค (James Lovelock) สร้างขึ้นเมื่อรับภารกิจให้กับองค์การนาซ่าเพื่อสำหรับสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคาร และผลพวงของภารกิจนี้คือการมองว่าโลกคือองคาพยพที่มีชีวิต ตรงกับตำนานกายาของกรีกที่มองว่ากายาเป็นเสมือนเทพมารดรที่ให้กำเนิดทุกสรรพสิ่งแก่โลก ตำนานนี้มีส่วนคล้ายกับความเชื่อของไทยหลายอย่าง เช่น เรื่องขุนน้ำของภาคเหนือ ความเชื่อเรื่องดอนปู่ตาของภาคอีสาน ความเชื่อเรื่องแม่โสพ-แม่ธรณี เป็นต้น

[๙๗] ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากย์เศรษฐศาสตร์การเมือง,** หน้า ๑๘๑.

และโกศล ช่อผกา ให้คำอธิบายว่า นิเวศวิทยาแนวลึก หมายถึง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ในระดับลึกกว่าทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีแนวความคิดว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกันกับธรรมชาติ และธรรมชาติมีสิทธิที่จะดำรงอยู่อย่างอิสระและมีคุณค่าในตัวเอง นอกจากนี้กฎของธรรมชาติหรือกฎของนิเวศวิทยายังเป็นตัวกำหนดระบบความสัมพันธ์หรือจริยธรรมของมนุษย์ที่มีต่อตนเอง สังคม และธรรมชาติ โดยมุ่งเป้าหมายการเคลื่อนไหวไปที่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อความยั่งยืนทางนิเวศ (มนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม) เป็นสำคัญ[๙๘]

การจะเข้าใจถึงแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกได้นั้นต้องเริ่มที่การตั้งคำถามกับทั้งตนและสังคมว่าการกระทำนั้นเป็นไปเพื่ออะไร เราดำเนินชีวิตได้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติหรือไม่ หากดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กันแล้วย่อมเป็นการแสดงให้เหตุจุดยืนด้านจริยธรรม และเป็นดำเนินการเพื่อสันติภาพและความยุติธรรมจากวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นโดยรวมของสังคม การตั้งคำถามกับตนเองและสังคมมาจากการสั่งสมประสบการณ์ที่หลากหลายแง่มุมที่แตกต่างกันไป ทำให้เกิดเป็นความคิดกระจ่างแจ้งในแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกได้ กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกจึงมองได้ว่าเป็นทั้งตัวความคิดและการปฏิบัติการที่มีความแตกต่างต่อยอดมาจากแนวคิดนิเวศวิทยาทั่วไปหรือนิเวศวิทยาแนวตื้นที่มองปัญหาเฉพาะด้านหรือปัจเจกเท่านั้น นิเวศวิทยาแบบตื้นเน้นถึงความต้องการ (หรือประโยชน์) และความปรารถนาของมนุษย์ซึ่งจะตอบสนองได้โดยการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม เป็นการสนับสนุนการยับยั้งชั่งใจหรือการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเพื่อความจำเป็นของมนุษย์ เช่น นักอนุรักษ์จะถูกตีตราว่า “ตื้น” เพราะสนับสนุนการกันพื้นที่ป่าไว้เพื่อ “ความบันเทิงของมนุษย์” นักนิเวศวิทยาแนวลึกสนับสนุนการปกป้องป่าเพราะมันเป็นถิ่นอาศัยของเผ่าพันธุ์ที่มิใช่มนุษย์ การปกป้องป่ามิใช่ “เพื่อเรา” แต่เพื่อชีวิตโดยทั่วไป แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกจึงเป็นการมองธรรมชาติแบบองค์รวม

๒.๓.๒.๒ หลักการพื้นฐานของนิเวศวิทยาแนวลึก ๘ ประการ อาร์น แนสส์ (Arne Naess) นักปรัชญาชาวนอร์เวยเป็นผู้ก่อตั้งนิเวศวิทยาแนวลึกร่วมสมัย หลักการพื้นฐานประการหนึ่งของเขาคือชีวิตทุกรูปแบบมีคุณค่าในตัวเอง ดังนั้น จึงมีสิทธิในการบรรลุความเป็นตนเอง คือสิทธิในการมีชีวิตและงอกงาม ข้อเสนอพื้นฐานของนิเวศวิทยาแนวลึกก็คือ ขอบเขตทางศีลธรรมควรจะถูกขยายออกให้พ้นไปจากเผ่าพันธุ์มนุษย์จนคลุมถึงประชาคมที่กว้างขวางยิ่งขึ้น การขยายออกของขอบเขตทางศีลธรรมนี้มักจะถูกอธิบายกันในแง่ของการขยายสิทธิที่มีในตนเองหรือสิทธิตามธรรมชาติให้แก่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย ในแง่นี้ นิเวศวิทยาแนวลึกมีความใกล้ชิดมากกับแนวคิดเรื่องสิทธิสัตว์หรือการปลดปล่อยสัตว์ (animal rights) เช่นเดียวกับนักสนับสนุนสิทธิสัตว์ นักนิเวศวิทยาแนวลึกวิพากษ์วิจารณ์และปฏิเสธทัศนะทางจริยธรรมที่จำกัดอยู่เพียงเผ่าพันธุ์มนุษย์ (anthropocentricism) และชี้ว่าทัศนะอย่างนี้เป็นการเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง คือมองชีวิตรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์อยู่บนฐานของผลประโยชน์ของตน (หรือผลประโยชน์ของเผ่าพันธุ์ของตน) และอย่างเป็นอรรถประโยชน์นิยม

---

[๙๘] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๓.

ทั้งขบวนการเพื่อสิทธิสัตว์และนิเวศวิทยาแนวลึกต่างก็ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนมุมมองจากแบบที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางมาสู่ทัศนะที่มีศูนย์กลางอยู่ที่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์[๙๙]

อย่างไรก็ดี ในกรณีของนิเวศวิทยาแนวลึกมีแนวโน้มชัดเจนที่จะไปไกลกว่าลักษณะของประชาคมเชิงศีลธรรมตามที่กำหนดในจุดยืนแบบสิทธิสัตว์ นักนิเวศวิทยาแนวลึกจะขยายสิทธิหรือการนับรวมเข้าไว้ทางศีลธรรมไปมากกว่าสิ่งที่มีความรู้สึกซึ่งเป็นจุดที่ทัศนะแบบนักสิทธิสัตว์จะครอบคลุมถึง ในขบวนการเพื่อสิทธิสัตว์ ความสนใจประการสำคัญคือความมืดบอดทางศีลธรรมที่อนุญาตให้มีการสร้างความทุกข์ ความเจ็บปวด และการทำร้ายสิ่งที่มีความรู้สึก ในนิเวศวิทยาแนวลึก ความสนใจประการสำคัญคือบูรณาการของข่ายใยนิเวศ คินสลีย์ เห็นว่า นิเวศวิทยาแนวลึกต่างจากทัศนะของนักสนับสนุนสิทธิสัตว์อย่างมีนัยสำคัญอยู่สามประการ

ประการแรก นักนิเวศวิทยาแนวลึกเคารพสิทธิของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ต่างไปจากการสนใจว่าพวกมันสามารถรับรู้ความทุกข์ หรือความเจ็บปวดหรือไม่ หรือว่าพวกมันถูกถือว่ามีสำนึกหรือไม่ ในแง่นี้นิเวศวิทยาแนวลึกผนวกรวมชีวิตของพืชทั้งหลายเข้าไว้ในประชาคมเชิงศีลธรรมด้วย

ประการที่สอง นิเวศวิทยาแนวลึกยังได้ขยายสิทธิไปถึงหรือเคารพความเป็นบูรณาการขององค์ประกอบในโลกธรรมชาติที่ไร้ชีวิต เช่น แม่น้ำ และภูเขา เป็นต้นด้วย นักนิเวศวิทยาแนวลึกมีความสนใจเป็นพิเศษในสิทธิของโลกที่ไม่ใช่มนุษย์ที่จะมีอิสระจากการแทรกแซงของมนุษย์ที่มากเกินไป หลังกลับจากการเดินทางไปพักแรมที่หุบเขาเดธในแคลิฟอร์เนีย แนสส์กล่าวว่า เขาไม่เพียงสนับสนุนการเคารพสิทธิของสิ่งมีชีวิต หากยังสนับนุนให้เคารพสิทธิของ “แม่น้ำ ภูมิทัศน์ (และ) ระบบนิเวศ” ด้วย

ประการที่สาม นิเวศวิทยาแนวลึกแตกต่างจากทัศนะแบบสิทธิสัตว์โดยการให้ความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ แก่ระบบนิเวศเหนือถิ่นที่อาศัยเป็นแห่ง ๆ ภายในระบบนิเวศนั้น[๑๐๐]

นักนิเวศวิทยาแนวลึกยอมรับว่า ระบบนิเวศทุกระบบขึ้นกับรูปแบบชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องอาศัยรูปแบบชีวิตอื่น ๆ ระบบนิเวศทุกระบบมีทั้งผู้ล่าและเหยื่อ และสิทธิของสิ่งใด ๆ ที่จะบรรลุความเป็นตัวเอง ชีวิตและความสุขจะต้องถูกผ่อนปรนลงด้วยความจำเป็นของระบบนิเวศโดยรวมเพื่อรักษาบูรณาภาพของตนเอาไว้ สำหรับนักนิเวศวิทยาแนวลึกแล้ว การฆ่าเพื่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานและความจำเป็นที่สำคัญยิ่งเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในธรรมชาติ และอันที่จริงก็อาจจะเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ในการรักษาความแข็งแรงและมีชีวิตอยู่ได้เอาไว้ นักนิเวศวิทยาแนวลึกต่างจากนักสนับสนุนสิทธิสัตว์ตรงที่พวกเขาต่อต้านการฆ่าและการทำร้ายที่ไม่จำเป็นที่มากเกินไปหรือที่ทำเพื่อสนุกสนานเท่านั้น การฆ่าที่กระทำโดยมนุษย์เท่านั้นที่เป็นปัญหา เพราะมีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่หลงใหลความรุนแรงที่ทำตามอำเภอใจ

เช่นเดียวกับทัศนะเรื่องสิทธิสัตว์ นิเวศวิทยาแนวลึกมุ่งจะขยายกรอบของความสนใจเชิงจริยธรรมไปถึงประชาคมที่กว้างขวางออกไปยิ่งกว่าครอบครัวมนุษย์ แต่ในการกระทำเช่นนี้ก็สนับสนุนความเสมอภาพทางนิเวศวิทยาที่กว้างขวางกว่านักสิทธิสัตว์ ดังที่วอร์ริก ฟอกซ์ (Warwick Fox) นักปรัชญาชาวออสเตรเลียกล่าวว่า “ก็คือความคิดว่าเราไม่อาจแบ่งแยกทางด้านภววิทยา (ontology) ได้ชัดเจนในเรื่องของการดำรงชีวิตอยู่ คือไม่มีการแบ่งแยกในความเป็นจริงระหว่าง

---

[๙๙] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, หน้า ๓๘๕.

[๑๐๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๘๖-๓๘๗.

อาณาจักรของมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์...เมื่อใดที่เรารับรู้ขอบเขต เมื่อนั้นเราขาดสำนึกเชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”[๑๐๑]

แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยาแนวลึกที่คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนกับแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือให้ความสำคัญกับมนุษย์มากที่สุด สารัตถะของการเสนอแนวคิดที่ถือว่ามนุษย์สำคัญที่สุดดังที่กล่าวนี้ก็เพื่อที่จะย้ำให้เห็นถึงรูปแบบวัฒนธรรมตะวันตกที่ได้พัฒนาไปตามกรอบแนวคิดดังกล่าว และได้ครอบคลุมแนวคิดอื่น ๆ ในอดีตตลอดมาจนกระทั่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น จึงทำให้เกิดกระแสแนวคิดต่าง ๆ เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น ในจำนวนแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านั้นแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกก็จัดว่าเป็นแนวคิดที่มีทัศนะแตกต่างจากแนวคิดดั่งเดิม[๑๐๒]

นิเวศวิทยาแนวลึกสนับสนุนการชื่นชมความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับองค์รวมแบบใหม่ จริยธรรมแบบเก่าและวิธีการอนุรักษ์แบบเก่ายังคงถือว่าสถานะของมนุษย์นั้นเหนือกว่า โดยเน้นความสำคัญของความคิดที่ว่ามนุษย์เป็นผู้พิทักษ์โลกธรรมชาติ และเป็นผู้ “ให้” สิทธิแก่เผ่าพันธุ์อื่น ทั้งสองวิธีนี้คือทั้งการเป็นผู้พิทักษ์และการที่มนุษย์ให้สิทธิแก่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นการยืนกรานตำแหน่งของมนุษย์ที่มีอภิสิทธิ์ในองค์รวม แม้ว่าทั้งการเป็นผู้พิทักษ์และการให้สิทธิแก่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์จะแสดงให้เห็นถึงการจำกัดความคิดว่าด้วยการควบคุมเบ็ดเสร็จโดยมนุษย์ ความเป็นนายเหนือ และการขูดรีดประโยชน์จากธรรมชาติ อันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาก็ตาม นิเวศวิทยาแนวลึกกล่าวว่าจำเป็นต้องมีมุมมองที่สดใหม่ และมุมมองที่สดใหม่นี้ต้องไปให้พ้นจากการเอาเผ่าพันธุ์เป็นศูนย์กลาง

แนสส์กล่าวว่า กุญแจที่จะไขสู่การข้ามพ้นผลประโยชน์ของเผ่าพันธุ์ตนเองหรือเพียงผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้นคือการบ่มเพาะทัศนคติเรื่องการถือเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งมองว่าผลประโยชน์ของตนเป็นหนึ่งเดียวกับผลประโยชน์ขององค์รวม สำหรับแนสส์ การบรรลุความเป็นตนเองหรือเสรีภาพในการมีชีวิตอยู่และงอกงามนั้นมีอยู่ในสรรพสิ่ง เขาเสนอว่าในกรณีของมนุษย์การก้าวสู่การบรรลุความเป็นตนเองเป็นกระบวนการที่ทัศนะว่าด้วยตัวตนของคนคนหนึ่งค่อย ๆ ขยายออกไป จนรวมเอามนุษย์คนอื่น เผ่าพันธุ์อื่น และระบบนิเวศโดยทั่วไปเข้าไว้ในที่สุด

เขากล่าวว่า ผู้คนกำลังตระหนักมากยิ่งขึ้นว่าพวกเขาเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และยังเชื่อมโยงกับรูปแบบชีวิตอื่น ๆ ทั้งหลายอย่างไม่อาจหลีกหนีได้ในข่ายใยของชีวิตและถิ่นอาศัยที่ได้สมดุลอย่างปราณีต แนสส์เสนอแนะว่า อันที่จริงสำนึกที่เพิ่มมากขึ้นนี้ทำให้ผู้คนรู้สึกรังเกียจมลภาวะและการที่ชีวิตนับพัน ๆ สายพันธุ์หายไปเพราะการกระทำของมนุษย์ สำหรับแนสส์แล้ว มนุษยชาติโดยรวมกำลังมีความอ่อนไหวมากยิ่งขึ้นต่อการถือตนว่าเป็นหนึ่งเดียวกับโลกที่ไม่ใช่มนุษย์ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อเป็นที่รู้กันว่านกเพนกวินแห่งแอนตาร์กติกอาจจะตาย เพราะสารดีดีทีส่งผลกระทบต่อความแข็งของเปลือกไข่ของพวกมัน ปฏิกิริยาความไม่พอใจและความเสียใจก็แพร่ไปทั่วและเกิดขึ้นมาเอง ผู้คนที่ไม่เคยเห็นนกเพนกวินและคนที่ไม่เคยคิดเลยว่าสัตว์ชนิดนี้จะ “มีประโยชน์” ในทาง

---

[๑๐๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๘๗.

[๑๐๒] เจริญ ชัยแก้ว, “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท”**, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๓๖.

ใด ยืนยันว่าพวกมันมีสิทธิที่จะมีชีวิตและเติบโต และว่าเป็นพันธะของเราที่จะไม่เข้าไปแทรกแซง”[๑๐๓]

แง่มุมที่ถอนรากถอนโคนที่สุดของนิเวศวิทยาแนวลึกคือการยืนยันว่า ในเรื่องของระบบนิเวศนั้นองค์รวมยิ่งใหญ่กว่าองค์ประกอบของมัน หากจะต้องกำหนดคุณค่าเชิงสัมพัทธ์ของสิ่งต่าง ๆ แล้ว ชีวิตที่สำคัญที่สุดต่อการอยู่รอดของระบบนิเวศโดยรวมควรจะต้องได้รับการจัดลำดับความสำคัญไว้ต้น ๆ สิทธิของสิ่งหนึ่ง ๆ จะต้องเป็นรองความเป็นอยู่ดีขององค์รวม เพราะองค์รวมนั้นมาก่อนปัจเจก และหากปราศจากองค์รวมแล้วก็จะไม่มีปัจเจกใดอยู่ได้ แง่มุมนี้ของนิเวศวิทยาแนวลึกที่เลือกองค์รวมมากกว่าปัจเจกเป็นจุดแตกต่างอย่างชัดเจนที่สุดจากวิธีการของนักสิทธิสัตว์ ซึ่งสนใจสิทธิและสถานะของชีวิตใดชีวิตหนึ่ง การเน้นความสำคัญของจริยธรรมที่เอาชีวิตเป็นศูนย์กลางและทัศนะแบบองค์รวมที่มองระบบนิเวศว่าเป็นความดีสูงสุดของนิเวศวิทยาแนวลึกนั้น ได้ทำให้ผู้สนับสนุนทัศนะนี้บางรายถึงกับแปลคุณค่าของมนุษย์ว่าต่ำอย่างที่สุดในมาตรวัดสรรพสิ่งโดยรวม อันที่จริงไม่เพียงแค่มีแนวโน้มที่เห็นคุณค่าของมนุษย์ว่าต่ำเท่านั้น แต่ยังมีแนวโน้มที่จะเห็นว่ามนุษย์เป็นอันตรายกับความเป็นอยู่ดีของระบบนิเวศเหมือกับไวรัส มะเร็ง หรือยาพิษ อันเป็นสิ่งที่ระบบนิเวศควรจะกำจัดออกไปเพื่อความอยู่รอดของตนเป็นดีที่สุดอีกด้วย

ฟริตจ็อบ คาปรา (Fritjop Capra) เสนอลักษณะใหม่ ๆ ของกระบวนทัศน์ทางนิเวศแบบองค์รวมซึ่งกำลังจะเข้ามาแทนที่กระบวนทัศน์แบบกลไก ดังนี้

๑. มีการเน้นสิ่งที่เป็นทั้งหมดมากกว่าสิ่งที่เป็นบางส่วน

๒. ในการมองปัญหา จะเริ่มจาก “กระบวนการ” ไปสู่ “โครงสร้าง”

๓. ในการอธิบายปรากฏการณ์ของโลก จะต้องมีการเข้าใจกระบวนการของความรู้ด้วย วิธีตรวจสอบ วิธีการมองปัญหาต้องเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีด้วย

๔. เรามองความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกของเราว่า เป็นเครือข่ายของความรู้ ข่าวสาร และแนวคิดที่เชื่อมโยงกัน โดยไม่มีพื้นฐานที่มั่นคงและแน่นอน

๕. สรรพสิ่งทั้งหลายในโลก (ธรรมชาติ) เชื่อมโยงกันและกันเป็นเครือข่ายและสายใยแห่งความสัมพันธ์ที่มีลักษณะไดนามิกตลอดเวลา ไม่มีอะไรกำหนดอะไรมากกว่ากัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการยากที่จะเข้าในอะไรได้อย่างรอบด้านและแน่นอน (เรามีแต่ Limited and Approximate Knowledge เท่านั้นเอง)[๑๐๔]

นิเวศวิทยาแนวลึกเสนอการมองสิ่งปัจเจกที่แตกต่างอย่างใหญ่หลวงจากความเข้าใจความเป็นจริงแบบเน้นส่วนย่อย ในทัศนะแบบเน้นส่วนย่อยนั้น สิ่งหนึ่ง ๆ ถูกแยกออกมาจากสิ่งแวดล้อมและจากสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด และถูกวิเคราะห์อย่างเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง ทัศนะแบบเน้นส่วนย่อยเป็นพื้นฐานของความคิดแบบตะวันตกส่วนมากเกี่ยวกับมนุษย์และสิทธิตามธรรมชาติที่เห็นสิ่งหนึ่ง ๆ เป็นสิ่งที่กำหนดตัวเองและพึ่งตัวเอง ในทางปฏิบัติแล้วสิ่งหนึ่ง ๆ ถูกถือว่าดำรงอยู่อย่างแยกห่างจากสิ่งแวดล้อมของตน หากจินตนาการเป็นรูปร่าง สิ่งหนึ่งๆ ถูกจำแนกออกเป็นหนัง ผิว ขน เปลือก และอื่น ๆ กล่าวคือความเป็นสิ่งหนึ่ง ๆ ไม่ได้ขยายออกนอกร่างทางกายภาพของสิ่งนั้น

---

[๑๐๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๘๗-๓๙๐.

[๑๐๔] ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากย์เศรษฐศาสตร์การเมือง,** หน้า ๑๘๑.

ส่วนนิเวศวิทยาแนวลึกที่มักจะเห็นความเป็นจริงในลักษณะองค์รวมเข้าใจความเป็นสิ่งหนึ่ง ๆ ว่าเป็นการอุบัติขึ้นมาและเป็นความสัมพันธ์โยงใยกัน กล่าวคือสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ว่าเป็นมนุษย์หรือไม่ใช่มนุษย์ เป็นสัตว์หรือพืช ล้วนเป็นผลสุดท้ายของประวัติความเป็นมาทั้งหมดของปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่าพันธุ์นั้นกับระบบนิเวศโดยรวม สิ่งหนึ่ง ๆ อุบัติขึ้นมาจากระบบนิเวศและการดำรงอยู่ของมันจะเป็นไปไม่ได้ถ้าหากอยู่ต่างหากจากถิ่นอาศัยของมัน และในทำนองเดียวกันสิ่งหนึ่ง ๆ ในที่สุดแล้วก็กลับไปรวมเข้าสู่ระบบนิเวศเมื่อมันตายลงและร่างกายของมันถูกแปรรูปกลับมาใช้ใหม่ ตามแนวคิดของนิเวศวิทยาแนวลึก สิ่งหนึ่ง ๆ ยังมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์โยงใยกัน ไม่มีสิ่งใดที่จะดำรงอยู่อย่างแยกออกมาโดดเดี่ยว คุณลักษณะและแก่นแท้ของมันไม่สามารถถูกอธิบายโดยแยกออกจากสิ่งแวดล้อมได้ ที่จริงแล้วนักนิเวศวิทยาแนวลึกกล่าวว่าสิ่งหนึ่ง ๆ ก็คือความสัมพันธ์ของมันกับสิ่งต่าง ๆ ความสัมพันธ์เหล่านี้จะให้นิยาม กำหนดลักษณะ และขับเคลื่อนสิ่งหนึ่ง ๆ ในแง่นี้แล้วสิ่งหนึ่ง ๆ จึงดำรงอยู่พ้นจากพื้นผิวของร่างเชิงกายภาพ ขยายออกไปภายนอกและข้ามพ้นสู่ระบบนิเวศ อาร์เน่ แนสส์อธิบายว่านิเวศวิทยาแนวลึกบ่งบอกถึง “ภาพลักษณ์ภาคสนามทั้งหมดในเชิงสัมพันธ์ (ซึ่งในนั้น) องคาพยพคือปมในข่ายชีวาลัยแห่งความสัมพันธ์ตามธรรมชาติ” อีกวิธีหนึ่งในการคิดถึงสิ่งหนึ่ง ๆ ในฐานที่เป็นการอุบัติขึ้นมาและความสัมพันธ์โยงใยกัน ก็คือการเปลี่ยนรูปของพลังงานพื้นฐานที่เป็นรูปแบบเดียวในนิเวศวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ องค์รวมทางนิเวศบางครั้งถูกมองว่าเป็นระบบที่เชื่อมโยงกันและกันของชีวิตต่าง ๆ ที่ล้วนเป็นรูปแบบชั่วคราวของพลังงานแสงอาทิตย์ที่ถูกสังเคราะห์ และแสดงออกมาอย่างเป็นรายเฉพาะไป ในแง่นี้สิ่งหนึ่ง ๆ โดยพื้นฐานแล้วก็คือรูปแบบชั่วคราวที่ถูกห่อหุ้มพลังงานที่เปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ

เดวิด โรเธนเบิร์ก สรุปให้เห็นว่าหลักการของแนวคิดนิเวศวิทยามีดังต่อไปนี้

๑. สิ่งมีชีวิตทั้งมวล ซึ่งหมายถึงมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นอกเหนือจากมนุษย์ที่กำลังเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ล้วนแล้วแต่มีคุณค่าในตนเอง สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นอกเหนือจากมนุษย์ย่อมทรงคุณค่าและเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นกับคุณประโยชน์ในเชิงคุณค่าการใช้สอยของมนุษย์

๒. รูปแบบการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกซึ่งมีอยู่อย่างมั่งคั่งหลากหลาย รวมทั้งรูปแบบวัฒนธรรมทั้งหลายของมนุษย์ย่อมทรงคุณค่าในตัวเอง

๓. มนุษย์ย่อมไม่มีสิทธิ์จะลดจำนวนความมั่งคั่งหลากหลายทั้งหลายทั้งปวงนี้ เว้นไว้แต่ความจำเป็นในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น

๔. ชีวิตและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่กำลังเจริญเติบโตขึ้นนี้ย่อมเหมาะสมกับจำนวนประชากรมนุษย์ที่มีขนาเล็กลงกว่าเดิมมาก

๕. มนุษย์เข้าแทรกแซงและรบกวนโลกของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มากเกินไป กระทั่งสถานการณ์กำลังเลวร้ายลงเรื่อย ๆ ในปัจจุบัน

๖. ประเด็นต่างๆ ข้างต้นล้วนชี้ให้เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติหลัก ๆ ที่ได้กระทำต่อโลกทั้งมวลอย่างต่อเนื่องสืบมากระทั่งปัจจุบันเสียใหม่ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่หยั่งรากลึกไปจนถึงระดับพื้นฐานของโครงสร้างทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และอุดมการณ์

๗. ความเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ในประเทศร่ำรวยควรจะเน้นไปที่การเพิ่มความตระหนักชื่นชมและมองเห็นคุณค่าของคุณภาพชีวิตมากกว่าเน้นไปที่มาตรฐานการดำรงชีวิตโดยเฉพาะความนิยมในเชิงวัตถุ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในระดับโลก

๘. ผู้ที่เห็นพ้องกับประเด็นดังกล่าวข้างต้น ย่อมมีพันธะหน้าที่ในอันที่จะพยายามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นดังกล่าวด้วยหนทางสันติวิธีไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม[๑๐๕]

จากที่ได้อภิปรายมาทั้งหมดเกี่ยวกับหลักการแล้ว สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง สรุปไว้ว่า หลักการพื้นฐานที่สุดของแนวคิดนี้คือ ทุก ๆ ชีวิตมีคุณค่าในตนเองมาแต่กำเนิด ไม่ว่าชีวิตนั้นจะมีคุณค่าต่อมนุษย์หรือไม่[๑๐๖]

๒.๓.๒.๓ จิตสำนึกเชิงนิเวศ : ทางออกจากปัญหา แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกจะมุ่งไปที่ประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยพยายามที่จะนำเอาความเข้าใจหรือความเชื่อทางด้านศาสนาและแนวคิดทางด้านปรัชญาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความหายนะ โดยการเสนอให้มนุษย์ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากขึ้นด้วยจิตสำนึกและความเชื่อพื้นฐานที่มีอยู่ รวมทั้งให้มนุษย์คำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมด้วย และแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ได้แสดงทัศนะว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ มนุษย์จึงไม่ควรทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะสิ่งแวดล้อมทั้งหลายมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่เหมือนกัน แนวคิดที่คำนึงถึงคุณค่าดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นจากแนวคิดของชุมชนต่าง ๆ ที่ได้แสดงความรู้สึกสำนึกตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

แก่นความคิดนี้ที่กล่าวว่ามนุษย์โดยแท้จริงแล้วสัมพันธ์ พึ่งพิง หรือปรากฏออกมาจากพลังงานหรือพลังพื้นฐานที่แทรกซึมในความเป็นจริงทั้งหมด โครงสร้างแนวคิดทางด้านศาสนาปรัชญาและจิตวิญญาณของนิเวศวิทยาแนวลึกในลักษณะนี้ถือว่าไม่ใช่เรื่องใหม่ที่พึ่งเกิดขึ้น แต่ได้มีการประกาศหลายครั้งหลายคราวในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ในบรรดาสายความคิดทางจิตวิญญาณที่ยิ่งใหญ่นั้น ในศาสนาฮินดูที่ว่าด้วยพรหมมัน เน้นพื้นฐานความจริงซึ่งเป็นสิ่งที่สรรพสิ่งปรากฏขึ้นมาและสรรพสิ่งล้วนอยู่ภายในสิ่งนี้ แนวคิดแบบพระพุทธศาสนาคือปฏิจจสมุปบาทที่มองว่าสรรพสิ่งล้วนอาศัยกันและกันเกิดขึ้นและเรื่องให้มนุษย์มีความสันโดษในการใช้ปัจจัยสี่ โดยปรากฏอยู่ในรูปแบบการเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายของพระภิกษุ ที่ให้พระภิกษุอาศัยอยู่ตามโคนไม้เพื่อปฏิบัติธรรมเป็นหลักใหญ่โดยไม่ก่อผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงอยู่ร่วมกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์อันล้วนเป็นการสลับสับเปลี่ยนของพลังหรือความจริงพื้นฐานอันเดียวกัน และและลัทธิเต๋าเป็นแนวหนึ่งที่สะท้อนถึงปรีชาญาณในทางนิเวศวิทยาอันลึกซึ้งและงดงามที่สุด โดยได้ย้ำถึงความเป็นหนึ่งเดียวซึ่งเป็นพื้นฐานของสรรพสิ่ง และความเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคม

---

[๑๐๕] David Rothenberg, **IS IT PAINFUL TO THINK? CONVERSATIONS WITH ARNE NAESS** แปลโดย อรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, หน้า ๒๑๑. และ โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๗๓-๗๔.

[๑๐๖] Stefan Harding, **Animate Earth Science, Intuition, and Gaia กายาโลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้** แปลโดย เขมลักษณ์ ดีประวัติ, หน้า ๘๖.

นิเวศวิทยาแนวลึกได้รับการสนับสนุนจากวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากแนวทางกระบวนระบบอย่างใหม่ แต่มันมีรากฐานอยู่บนการรับรู้ความเป็นจริงซึ่งข้ามพ้นกรอบทางวิทยาศาสตร์ไปสู่ความตระหนักรู้ด้วยญาณทัศนะในเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของสรรพชีวิต ความเป็นหนึ่งเดียวนี้ปรากฏแสดงในลักษณะต่าง ๆ กันอย่างพึ่งพิงสัมพันธ์กัน และมีการเปลี่ยนแปลงเป็นวัฏจักร หากเข้าใจแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณมนุษย์ในแง่นี้ ประเด็นเรื่องจิตวิญญาณตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ก็คือให้มนุษย์เชื่อว่า ในสิ่งแวดล้อมนั้นมีวิญญาณที่บริสุทธิ์สิงสถิตอยู่เสมอ มนุษย์จะกระทำการสิ่งใดควรที่จะคำนึงถึงจิตวิญญาณเหล่านั้นไม่ควรอย่างยิ่งที่จะทำลายวิญญาณอื่น และมนุษย์ต้องมีสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นนี้ แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้จึงได้เสนอให้มนุษย์ใช้ชีวิตให้เรียบง่ายและยึดถือค่านิยมเก่าแก่ดั้งเดิม ตลอดจนคำสอนในศาสนา เพราะศาสนาพยายามเสนอให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ทำลายล้างหรือก่อผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการแสดงความเคารพรักต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกแสดงให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงอยู่มนุษย์ หากสิ่งแวดล้อมหมดสิ้นไปมนุษย์จะไม่สามารถอยู่ได้ในโลกนี้ เพราะสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อกันเสมอ

สำหรับจิตสำนึกทางด้านสิ่งแวดล้อมตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนกับโลกทัศน์หรือแนวคิดในการพัฒนาสังคมที่ให้ความสำคัญทางด้านเทคโนโลยีอุตสาหกรรม เพราะแนวคิดระบบอุตสาหกรรมนั้นมักอ้างว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่แยกตัวออกมาจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และมนุษย์เป็นผู้ที่เหนือหรือครอบครองรับผิดชอบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและโลกทัศน์หรือแนวคิดนี้ก็คือแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งมองมนุษย์อยู่ในฐานะที่แยกต่างหากและอยู่เหนือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ไม่ใช่มนุษย์ทั้งปวง แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกได้แสดงทัศนะว่า ถ้ามนุษย์ยังไม่เปลี่ยนแปลงแนวคิดเก่ามนุษย์ต้องประสบกับความเดือดร้อนหรือสูญสิ้นไปจากโลกนี้ เพราะได้รับผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างไม่จำกัด และไม่คำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทั้งมวล แนวคิดนิเวศวิทยานี้ จึงมีจุดประสงค์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่ายสอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมและปฏิเสธการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อจัดการกับสิ่งแวดล้อม

ในขณะเดียวกันแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกมีหลักปรัชญาที่สำคัญ ๕ ประการที่เป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการที่มนุษย์จะให้คุณค่าทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม คือ

๑. ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวและธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่เพื่อเป็นเครื่องมือไปสู่วัตถุประสงค์อื่น ๆ หรือเพื่อประโยชน์ของใคร ธรรมชาติในความหมายนี้มีความสำคัญสำหรับมนุษย์อย่างยิ่ง (ในลักษณะที่จะทำให้มนุษย์ยอมรับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและจไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมในที่สุด)

๒. กฎของนิเวศวิทยาหรือกฎของธรรมชาติเป็นสิ่งกำหนดศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ ความคิดความรู้สึกและการกระทำทั้งปวงของมนุษย์จะมุ่งไปยังเรื่องของธรรมชาติเป็นหลักใหญ่ (เช่น การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งก่อให้เกิดผลเสียหรือกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ถ้าก่อผลเสียมนุษย์ก็ทำไม่ได้)

๓. ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ภูมิประเทศ พืช สัตว์ป่ามีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ถูกรบกวนไม่ถูกกระทบกระเทือนหรือถูกทำลายจากฝีมือของมนุษย์ สิทธิแบบนี้เรียกว่า สิทธิทางชีวภาพ (Biorights)

๔. มนุษย์ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในเทคโนโลยีขนาดใหญ่สมัยใหม่ ในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธอำนาจนิยมและการรวมศูนย์ทุกรูปแบบด้วย

๕. ลัทธิหรือแนวคิดที่ส่งเสริมทางนิยมวัตถุเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง ความเจริญทางเศรษฐกิจต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมวลชนผู้ยากไร้[๑๐๗]

จากหลักการทั้ง ๕ ประการแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกต้องการย้ำว่าธรรมชาติและระบบนิเวศควรจะเป็นศูนย์กลางของความคิดคำนึงทั้งปวง ธรรมชาติต้องมาก่อนเรื่องความต้องการของมนุษย์ ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางธรรมชาติ มนุษย์ควรที่จะแสวงหาแนวทางการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ การจัดระบบเทคโนโลยีและการจัดการเศรษฐกิจสังคมก็ต้องมีรากฐานตามกฎของธรรมชาติเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงอาจเรียกได้ว่าปรัชญาของนิเวศวิทยาแนวลึกและจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อมของแนวคิดนี้เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่ง ในการสร้างความยั่งยืนยาวนานให้แก่สังคมของมนุษย์

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมของแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกแสดงให้เห็นในลักษณะที่ชัดเจนคือการยอมรับว่า สิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัว (intrinsic value) สิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวกำหนดศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ด้วย มนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะกำหนดคุณค่าทางจริยธรรมให้แก่สิ่งแวดล้อม เพราะว่าสิ่งแวดล้อมมีสิทธิเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ถึงกระนั้นเมื่อกล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมแล้ว แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ไม่ค่อยให้ความสนใจเกี่ยวกับคุณค่ามากนัก เพราะมักมุ่งประเด็นในเรื่องการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ทั้งนี้คงเป็นเพราะแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกนั้น ต้องการที่จะปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ยังตระหนักถึงการที่จะต้องปกป้องสิ่งแวดล้อมในหลาย ๆ ด้าน เช่น กลุ่มที่มีแนวคิดเช่นนี้พยายามเข้าไปมีบทบาทในนโยบายทางการเมืองเกี่ยวกับด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และนโยบายเกี่ยวกับการลดจำนวนประชากรโลกที่มากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะกลุ่มบุคคลที่มีแนวคิดดังกล่าวถือว่าทรัพยากรสิ่งแวดล้อมมีจำนวนจำกัด หากว่ามนุษย์มีมากขึ้นจะทำให้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมไม่เพียงพอ หรือจะถูกทำลายให้หมดสิ้นไปในที่สุด และกลุ่มที่มีแนวคิดแบบนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ได้พยายามตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นเพื่อป้องกันขัดขวางการกระทำใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาอย่างสุดขั้วบางครั้งยอมสละแม้ชีวิตดังตัวอย่างที่ปรากฏให้เห็นอยู่เสมอเช่นกลุ่มกรีนพีช (Green Peace)

ปัญหาทางด้านจริยธรรมเกิดขึ้นเมื่อความต้องการของระบบนิเวศวิทยาไปขัดแย้งกับความต้องการของมนุษย์ เช่น ควรหรือไม่ที่เราจะเปลี่ยนระบบนิเวศวิทยาของทะเลทรายที่แห้งแล้ง

---

[๑๐๗] เจริญ ชัยแก้ว, “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๓๔-๓๕. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง,** หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

โดยสร้างคลองระบายน้ำเพื่อให้ชาวนาสามารถปลูกพืชพันธุ์ เพื่อเป็นอาหารสำหรับผู้คนที่กำลังอดตาย อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือควรหรือไม่ที่เราจะทำลายระบบนิเวศของแม่น้ำโดยการสร้างเขื่อนเพื่อช่วยระบายน้ำไปสู่ที่แห้งแล้งชาวนาจะได้ปลูกข้าวเพื่อเป็นอาหารสำหรับผู้ที่หิวโหย และเป็นแหล่งกำเนิดไฟฟ้าเพื่อให้พลังงานที่จะนำไปใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ตลอดจนการนำไปใช้ในด้านอื่น สำหรับปัญหาจริยธรรมดังกล่าวหากตอบตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกว่าควรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือรักษามนุษย์ไว้

การใช้ชีวิตที่ผสานกลมกลืนกับโลกที่มีชีวิต ยังเกี่ยวข้องกับการแปลประสบการณ์เชิงลึกของเราที่สัมผัสได้ถึงตัวตนของเธอ ให้กลายเป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวัน บางทีทางเลือกที่สำคัญที่สุดที่เราควรพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราใช้ชีวิตแบบคนชีกโลกตะวันตก ก็คือการพยายามหาวิธีลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของตัวเราเอง คณะทำงาน IPCC แนะนำว่ามนุษยชาติควรลดการปล่อยก๊าซโดยรวมลง ๖๐% ภายในปี ๒๐๕๐ เมื่อเทียบกับระดับการปล่อยก๊าซในปี ๑๙๙๐ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดูแล้วแทบเป็นไปไม่ได้เลย สำหรับมนุษย์ผู้กระหายพลังงานและวัตถุดิบอย่างมโหฬารและยังมีความต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามความเห็นของ เดฟ ราย (Dave Reay) แห่งมหาวิทยาลัยเอดินเบิร์ก (University of Edinburgh) สามารถลดปริมาณได้ไม่ยาก ด้วยความที่ว่าการกระทำเล็ก ๆ ของแต่ละบุคคล สามารถเห็นได้เด่นชัดและส่งผลสืบเนื่องอย่างมหาศาล โดยเสนอแนวปฏิบัติสิบขั้นตอนเพื่อกอบกู้โลก มีดังนี้

๑. ลดอุณหภูมิเครื่องทำความร้อนหรือเพิ่มอุณหภูมิเครื่องปรับอากาศ ๑ องศาเซลเซียส สามารถลดการปล่อยคาร์บอนได้ถึง ๒ ตันต่อปี

๒. ใช้รถยนต์ให้น้อยที่สุด ใช้จักรยานหรือการขนส่งมวลชนให้มากที่สุดถ้าคุณทำได้ เพราะอาจช่วยลดการปล่อยคาร์บอนได้มากถึง ๑๒ ตันต่อปี

๓. นำขยะที่เป็นอินทรียวัตถุมาหมักเป็นปุ๋ย ทำให้มันไม่ต้องถูกย่อยสลายโดยแบคทีเรียปล่อยก๊าซมีเทนที่หลุมฝังกลบขยะ ด้วยวิธีนี้คุณจะลดการปล่อยคาร์บอนได้ ๑ ตันต่อปี

๔. หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องบิน โดยเฉพาะการบินระยะสั้นไปยังจุดหมายปลายทางที่คุณสามารถเดินทางไปได้โดยรถไฟ หากจำเป็นต้องขึ้นเครื่องบินคุณสามารถลดการปล่อยก๊าซได้ในระดับหนึ่งด้วยการสนับสนุนองค์กรอย่างไคลเมตแคร์ (Climate Care) ซึ่งเป็นไปได้ว่าจะช่วยลดการปล่อยคาร์บอนราว ๓ ตันต่อปี

๕. ขับรถไม่เกินความเร็วที่จำกัด ถ้าไประยะใกล้ ๆ ก็ควรเลี่ยงการขับรถเอง อาจร่วมนั่งรถไปกับคนอื่นหรือนำรถมาแบ่งปันให้คนอื่นร่วมนั่งไปด้วย พิจารณาเรื่องการเปลี่ยนไปขับรถที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลหรือรถไฮบริด (hybrid vehicle) ซึ่งผสมระหว่างเครื่องยนต์และมอเตอร์ไฟฟ้าในการทำงาน คุณอาจช่วยลดการปล่อยคาร์บอนได้มากถึง ๑๒ ตันต่อปี

๖. ใช้หลอดไฟแบบประหยัดไฟฟ้าและอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ช่วยให้ใช้ไฟฟ้าอย่างมีประสิทธิภาพ ปิดไฟหรือเครื่องใช้เหล่านั้นเสมอเมื่อไม่ได้ใช้งาน จะช่วยให้ลดการปล่อยคาร์บอนได้ ๑.๖ ตันต่อไป

๗. รับประทานอาหารที่ผลิตภายในท้องถิ่นเพื่อลดการสนับสนุนเครือข่ายการขนส่งระดับโลกที่เป็นตัวก่อมลพิษอย่างมหาศาล และปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกมาราว ๘๐ กิโลกรัม

แม้แต่อาหารเกษตรอินทรีย์ขนาดกลางหนึ่งตะกร้า ด้วยวิธีนี้จะช่วยลดการปล่อยคาร์บอนลง ๓.๖ ตัน ต่อไป

๘. ลดปริมาณการใช้วัสดุสิ่งของ (reduce) ใช้ซ้ำ (reuse) หรือนำมาหมุนเวียนใช้ใหม่ (recycle) ก่อนที่จะซื้อสิ่งต่าง ๆ ควรถามตนเองก่อนว่ามีความจำเป็นหรือไม่ ควรใช้สิ่งของหลาย ๆ ครั้ง เช่น ถุงพลาสติก แต่ถ้าคุณทำสองอย่างแรกไม่ได้ ก็พยายามนำสิ่งต่าง ๆ มารีไซเคิลใช้ใหม่ให้มากที่สุดเพื่อเป็นการลดพลังงานจากการที่ต้องผลิตขึ้นใหม่ ต่อปีคุณจะลดปริมาณการปล่อยก๊าซได้ ๑ ตัน

๙. นำมุมมองแบบนิเวศวิทยาแนวลึกไปใช้ในที่ทำงาน ปิดไฟและปิดเครื่องใช้ไฟฟ้าในระบบสแตนด์บายเมื่อไม่ได้มีการใช้งาน ใช้กระดาษทั้งสองด้าน และพยายามโน้มน้าวผู้มีอำนาจในองค์กรให้นำวัสดุต่าง ๆ มาหมุนเวียนใช้ซ้ำให้ได้มากที่สุด

๑๐. ควรใช้การฝังศพแบบธรรมชาติ และหลีกเลี่ยงการฝังสิ่งที่เป็นคอนกรีต โลหะ หรือวัสดุอื่น ๆ ไปพร้อมกับศพ จะช่วยลดการปล่อยคาร์บอน ๑ ตัน[๑๐๘]

แนวคิดสิบขั้นตอนนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการเสนอลดปริมาณการใช้ก๊าซที่จะช่วยในการปกป้องโลกให้มีพลังงานใช้ได้ยาวนาน และไม่เป็นการทำร้ายโลกของเรา จะอย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้ว แต่ละคนก็จะเลือกหนทางของตนเองที่จะกระทำในสิ่งอันเป็นรูปธรรมให้โลกนี้ เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น ผลของต้นไม้ก็เติบโตและสุกงอม สุดท้ายมันจะหล่นลงสู่พื้นดินทันทีที่การกระทำนั้นมีการลงมือปฏิบัติ มันจะเป็นปุ๋ยให้กับดินแห่งประสบการณ์เชิงลึกที่มีสารอาหารให้ทุกคนซึมซับได้ การกระทำของแต่ละบุคคลจะแตกต่างกันไป แต่ถ้ามันสอดคล้องกับอาณาจักรแห่งประสบการณ์เชิงลึกอย่างแท้จริง การกระทำแต่ละอย่างนั้นก็จะส่งผลดีต่อกายาทั้งหมด ซึ่งรวมถึงมนุษย์ด้วย การเดินทางของแต่ละบุคคลจากรากไปสู่ลำต้น ไปสู่กิ่งก้าน จนถึงผล คือตัวแทนของเส้นทางนิเวศปรัชญาที่นำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องต่อโลกนี้ ดังนั้น แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก ต้องการให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงวิธีการมองสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่เป็นศัตรูหรือแปลกแยกจากสิ่งแวดล้อมไปเป็นท่าทีที่ให้มนุษย์มีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั่นคือ สรรพสิ่งเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันและกันและมีคุณค่าในตัวของมันเอง ย่อมสมควรที่จะต้องได้รับการเคารพและการดูแลด้วยความห่วงใย การไม่ปฏิบัติเช่นนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่ไร้ศีลธรรม[๑๐๙]

ท่าทีตามแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกในด้านสิ่งแวดล้อมเป็นท่าทีที่พยายามแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยนำเอาความเข้าใจทางด้านศาสนาและโลกทัศน์ทางด้านปรัชญามาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ซึ่งรากฐานทางนิเวศวิทยาแนวลึก คือความรู้สึกด้านจิตใจขั้นพื้นฐานอันเป็นประสบการณ์ของมนุษย์เองที่ทำให้มนุษย์มีจิตสำนึกที่ประกอบไปด้วยความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจิตสำนึกเกี่ยวกับนิเวศวิทยาดังกล่าวนี้ จะทำให้เกิดการส่งเสริมแนวคิดในด้านที่ทำให้มนุษย์มีท่าทีความรักธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั่นเอง โลกทัศน์แนวนี้เน้นการปกป้องรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์

---

[๑๐๘] Stefan Harding, **Animate Earth Science, Intuition, and Gaia กายาโลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้** แปลโดย เขมลักษณ์ ดีประวัติ, หน้า ๓๘๒-๓๘๓.

[๑๐๙] ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากย์เศรษฐศาสตร์การเมือง,** หน้า ๑๖๓.

แบบไม่ต้องมีการพัฒนาสิ่งใด ๆ ธรรมชาติมีสิทธิที่จะดำรงอยู่เพื่อธรรมชาติเอง (ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของมนุษย์) ทัศนะนิเวศวิทยาแนวลึกนี้จึงหมายถึงการที่ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ให้สอดคล้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม พร้อมกันนั้นจะต้องเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมในหลาย ๆ ด้าน คือ "ทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติไม่ใช่คลั่งไคล้ไปกับความก้าวหน้าอย่างไร้ขีดจำกัด ซึ่งมักมีความหมายเพียงแค่การเพิ่มพูนโภคทรัพย์และอำนาจชนิดที่เป็นปฏิปักษ์กับระบบนิเวศ และเป็นภัยต่อมนุษย์ด้วยกันเอง"[๑๑๐]

สรุปได้ว่า แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกให้สถานภาพของสัตว์นั้นชัดเจน สถานภาพที่ว่านั้นก็คือสถานภาพทางธรรมชาติในฐานะที่สัตว์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยา แต่แนวคิดกลุ่มนี้ก็ดูจะพยายามปกป้องและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างสุดขั้วเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์และสรรพสิ่ง แนวคิดนี้ได้ปลุกกระแสจิตสำนึกให้กับมนุษย์ได้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมอย่างหนัก รวมทั้งปัญหาเรื่องการทำลายสัตว์และสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อสัตว์ แนวคิดของกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ถือว่า สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นต่างก็มีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ก็ยังไม่ชัดเจนเท่ากับสิทธิที่กลุ่มสิทธิของสัตว์ให้กับสัตว์ แนวคิดกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกนี้หันไปเน้นการสร้างสังคมของมนุษย์ให้มีความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์ ธรรมชาติ และฟ้าดินเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับนิเวศวิทยาของชาวพุทธอย่างยิ่ง โดยเฉพาะประเด็นแนวคิดนิเวศวิทยาของชาวพุทธในประเทศไทยที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีความเคารพสิทธิและซาบซึ้งถึงบุญคุณของสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นแผ่นดินแม่น้ำ พืชและสัตว์ ด้วยจิตใจที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อสิ่งแวดล้อม เพราะยึดถือว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้มนุษย์ได้ดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้โดยความผาสุก เป็นต้น

๒.๔ สรุป

จากการที่ผู้วิจัยได้อภิปรายมาทั้งหมดนั้นก็เพื่อตอบประเด็นปัญหาการทารุณกรรรมสัตว์ในสังคมไทยและเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ซึ่งปรากฏในมุมมองของนักคิดสำคัญคือ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) และกลุ่มแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก สิ่งสำคัญหนึ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับประเด็นเหล่านี้ก็คือประเด็นปัญหาเรื่องการทารุณกรรมต่อสัตว์หรือการฆ่าสัตว์ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทย ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการสำรวจลักษณะสำคัญของสัตว์เชิงชีววิทยาหรือวิวัฒนาการเพื่อชี้ให้เห็นว่าสัตว์นั้นเกิดขึ้นมาในโลกก่อนที่จะมีมนุษย์เสียอีก ร่างกายของสัตว์นั้นมีองค์ประกอบซับซ้อนมากมาย สิ่งสำคัญคือสัตว์นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในองค์แห่งชีวภพหรือจำพวกที่มีชีวิตมีวิญญาณเช่นเดียวกับมนุษย์หรือพืช ด้วยความที่โลกนี้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจะด้วยเหตุอันใดก็ตาม สัตว์นั้นก็วิวัฒนาการตนเองเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ สิ่งที่เป็นองค์ประกอบของสัตว์ที่สำคัญส่วนหนึ่งก็คือ การสืบเผ่าพันธุ์ เช่นเดียวกับการมีพื้นที่อยู่อาศัย การแสวงหาอาหาร และการกลัวภัยต่าง ๆ ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นจึงส่งผลกระทบทำให้สัตว์หลายจำพวกที่เคยครองโลกนี้อยู่สูญพันธุ์ไปเกิดเป็นสัตว์จำพวกใหม่ที่พัฒนาตนเองจนกระทั่งอยู่รอดมาได้ เมื่อสายพันธุ์มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในโลก จึงเป็นธรรมดาที่จะกลัวภัยจากสัตว์ร้าย จึงต้องหลบหลีกและสร้างเครื่องมือเพื่อป้องกัน

---

[๑๑๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๘.

ภัย อาศัยสติปัญญาที่พัฒนาขึ้นมารุ่นสู่รุ่นทำให้มนุษย์มีพัฒนาการเหนือสัตว์อื่น สามารถกำราบและพิชิตสัตว์อื่นรวมทั้งธรรมชาติด้วย

สิ่งที่มนุษย์มีเหนือสัตว์จึงได้แก่ เหตุผลและภาษาที่ใช้สื่อสารกัน และยกสถานภาพตนเองเป็นใหญ่เป็นศูนย์กลางของโลก สถานภาพของมนุษย์จึงอยู่เหนือสัตว์อื่น ๆ และสัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์อย่างชัดเจน ทำให้มนุษย์สามารถทำอะไรต่อสัตว์ได้ตามจุดมุ่งหมายที่มนุษย์จะกระทำหรือปราศจากจุดมุ่งหมายก็สามารถกระทำได้ มนุษย์ได้พึ่งพาสัตว์หลายชนิดในหลายแง่มุม ทั้งนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงเป็นเพื่อน หรือนำมาใช้งาน สิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติก็ยังรู้สึกมีความเมตตาสงสารต่อสัตว์อยู่มาก เช่น วัว ควาย ม้า ช้าง เป็นต้น ที่นำมาใช้งาน แม้จะมองว่ามีการทารุณกรรมต่อสัตว์เหล่านี้ไม่ได้แตกต่างกัน โดยเฉพาะการฆ่าของชาวบ้าน แต่สิ่งที่สังคมเกษตรกรรมมีก็คือเมตตากรุณาต่อสัตว์เหล่านี้ในยามใช้งานหรือฆ่า ไม่ได้มีการทารุณหรือการฆ่าที่เกิดขึ้นเสมอ เป็นการฆ่าในยามจำเป็นเท่านั้น การทารุณกรรมต่อสัตว์จึงจำกัดอยู่ในวงแคบ ต่างจากการทารุณต่อสัตว์ในปัจจุบันที่อิงอยู่บนพื้นฐานข้ออ้างทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลัก เน้นผลประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าจะเมตตาต่อสัตว์ เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ การลักลอบจับสัตว์มาเพื่อซื้อขายปล่อยสะเดาะเคราะห์ หรือการแข่งขันนานาสัตว์นานาชนิด เป็นต้น ล้วนคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับเป็นหลัก ส่วนเมตตาและกรุณาเป็นสิ่งรองลงไป ส่วนเรื่องของวัฒนธรรมและประเพณีที่มาสอดรับอ้างให้สมเหตุผลมากขึ้น การทารุณกรรมต่อสัตว์จึงมักจะเพิ่มขึ้นและสามารถรอดพ้นสายตาของกฎหมายที่จะเอาผิดฐานละเมิดได้ ซึ่งกฎหมายที่มีอยู่ก็มักจะเอาผิดได้เพียงลหุโทษคือมีโทษเล็กน้อยเท่านั้น สิ่งที่สังคมกำลังจับตามองและพยายามกันอย่างมากคือคาดหวังว่าจะมีกฎหมายสิทธิของสัตว์ในสังคมไทยเพื่อจะสามารถลงโทษผู้กระทำผิดด้านนี้ก็ยังไม่สามารถที่จะสำเร็จสมปรารถนา ยังคงต้องรอกันต่อไป ส่วนองค์กรหรือสมาคมที่ดูแลเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ต้องพยายามช่วยเหลือสัตว์หรือรณรงค์ให้เกิดความตระหนักและเข้าใจถึงความจำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายและมีการดูแลเรื่องนี้สืบต่อไป อย่างไรก็ตาม กระแสของสื่อก็ช่วยเป็นหูเป็นตาให้กับสังคมได้อย่างมาก มีการนำเสนอข่าวเรื่องทารุณกรรมต่อสัตว์และเกิดเป็นกระแสต่อต้านซึ่งอาจจะเป็นการเพิ่มพลังให้กับมิติด้านสังคมได้ตระหนักและร่วมมือร่วมใจกันในการสอดส่องให้เกิดการทารุณกรรมต่อสัตว์น้อยลง

ประเด็นหลักของบทที่ ๒ นี้จึงมีน้ำหนักมาที่การมีแนวคิดอะไรสักอย่างหนึ่งขึ้นมารองรับให้ได้ ในหลายประเทศมีกฎหมายสิทธิของสัตว์อยู่แล้ว เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เป็นต้น ล้วนตราขึ้นเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดและสนับสนุนด้านสวัสดิภาพให้แก่สัตว์ แนวคิดหนึ่งที่มักจะนำมาเป็นฐานสำคัญในการคิดเรื่องนี้ก็คือแนวคิดสิทธิของสัตว์ (Animal Rights) แกนนำสำคัญของกลุ่มนี้คือ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ ผู้ที่ต่อต้านกลุ่มที่ทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกประการ ซิงเกอร์โต้แย้งกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์และไม่มีสถานภาพทางศีลธรรม เพราะสัตว์นั้นไม่มีเหตุผลหรือไม่สามารถใช้เหตุผลได้และไม่มีภาษาในการใช้เหมือนกับมนุษย์ แนวคิดทางปรัชญารุ่นเก่าและศาสนาคริสต์มักจะมองกันในมุมแบบนี้ ซิงเกอร์มองว่าถ้ามองอย่างนี้ก็ผิด สิ่งที่ควรมองที่สุดคือเรื่องพฤติกรรมของสัตว์และความรู้สึกของสัตว์ จะเห็นได้ว่าสัตว์นั้นมีพฤติกรรมที่แสดงออกหลายประการเมื่อถูกทารุณและเมื่อได้รับความสุข พฤติกรรมของสัตว์เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วก็ไม่ต่างจากมนุษย์ที่รักสุขเกลียดทุกข์ ความรู้สึกของสัตว์นั้นรักชีวิต รักสุข เกลียดทุกข์เช่นเดียวกัน เมื่อเจ็บก็แสดงออกทางสีหน้าที่บิดเบี้ยวได้เช่นเดียวกัน พฤติกรรมและความรู้สึกนี่เอง

เป็นสิ่งที่เหมือนกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ทำให้ซิงเกอร์ตั้งเป็นประเด็นว่าสัตว์นั้นก็สามารถมีสถานภาพทางศีลธรรมและมีสิทธิได้ ซิงเกอร์นั้นนำเด็กทารกแรกเกิดและคนสมองพิการมาเปรียบเทียบกันกับสัตว์แล้วมองว่าไม่ได้แตกต่างจากสัตว์เลยคือไม่รู้จักศีลธรรมแต่ก็มีสถานภาพทางศีลธรรมได้ ซึ่งจะต้องเรียนรู้กันต่อไป เมื่อเรายอมรับกันว่าสัตว์มีศีลธรรมได้ สัตว์นั้นจะต้องรับผิดชอบกับการทำผิดหรือถูกทางศีลธรรมได้ด้วยหรือไม่ ประเด็นนี้ซิงเกอร์ก็ยังไม่สามารถตอบได้อย่างชัดเจนซึ่งต่างจากพระพุทธศาสนาที่มีเรื่องกฎแห่งกรรมมารองรับ นอกจากนี้ซิงเกอร์ยังเสนอให้การนำสัตว์มาทดลองนั้นพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนการทดลองเพื่อจะไม่ทารุณสัตว์ และเสนอการบริโภคพืชหรือมังสวิรัติแทนการบริโภคเนื้อสัตว์ โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าการบริโภคเนื้อสัตว์ก็คือการทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างหนึ่งเพราะสัตว์จะต้องถูกฆ่ามาแปรรูปเป็นอาหารของมนุษย์ เมื่อหยุดกินเนื้อสัตว์ก็เท่ากับได้ช่วยเหลือชีวิตสัตว์

ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนั้น ก็โต้แย้งกลุ่มสิทธิของสัตว์อยู่พอสมควร โดยมองว่าการมองเรื่องสัตว์แต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่ถูกต้องเพราะสัตว์ก็เป็นเพียงสมาชิกส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาแนวลึกเท่านั้นคือเป็นปัจเจกหรือระบบย่อยขององค์รวม การให้ความสำคัญกับสัตว์แม้จะเป็นเรื่องที่ถูกต้อง แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด จึงเสนอหลักการที่เป็นองค์รวมเพื่อระบบนิเวศวิทยาแนวลึก ๘ ประการ โดยเฉพาะการมองสิ่งทั้งปวงมีคุณค่า มีความหลากหลาย ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทุกชีวิตมีความสำคัญเท่าเทียมกันหมด มนุษย์กับสัตว์มีความเท่าเทียมกันในระบบนิเวศวิทยา วิธีการที่นำเสนอก็คือ มองให้เห็นความเชื่อมโยงกัน ให้ประจักษ์แจ้งในตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติ อันเป็นความรู้สึกที่เกิดมาจากภายในจิตใจอย่างแท้จริง และปฏิบัติต่อสิ่งอื่นเหมือนกับปฏิบัติต่อตนเอง จะอย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองกลุ่มนี้ก็ทำให้เกิดการกระเพื่อมต่อสังคมโลกอย่างมาก ทำให้ผู้คนตระหนักและหันมาใส่ใจสัตว์และนิเวศวิทยาแนวลึกกันมากขึ้น ซึ่งส่วนนี้ก็เป็นผลกระทบมาจากภัยพิบัติที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงซึ่งสร้างความเสียหายให้กับมนุษย์อันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาของมนุษย์เองที่พยายามจะเข้าไปพิชิตเอาชนะธรรมชาติ

บทที่ ๓

สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ผ่านมาได้ศึกษาเกี่ยวกับการทารุณกรรมสัตว์และแนวคิดทฤษฎีสิทธิของสัตว์ เป็นการทำความเข้าใจมุมมองด้านความสำคัญ ปัญหาหรือสถานการณ์ แนวทางการแก้ไขปัญหา และแนวคิดทฤษฎีสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในตะวันตก ดังนั้น เนื้อหาในบทที่ ๓ นี้จะทำการศึกษาด้านสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งแยกเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

๑. สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. การทารุณกรรมสัตว์กับเกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม
๓. สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา ทรงประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนา และปรินิพพานในป่า พระจริยาวัตรของพระองค์เน้นการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ คำสอนที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ทำให้พระพุทธศาสนามีจุดเด่นอย่างหนึ่งคือมีความเป็นธรรมชาตินิยม ดังนั้น หลักพุทธธรรมจึงสามารถตีความได้หลายรูปแบบที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ซึ่งคำสอนที่ว่านั้นมีส่วนที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสัตว์ด้วย นั่นคือชาดกอันเป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นในครั้งอดีตกาลที่พระองค์เคยเสวยพระชาติต่าง ๆ ที่ทรงเล่ายกเป็นอุทาหรณ์ที่ปรากฏในชั้นอรรถกถา มีหลายชาดกที่มักจะปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ นอกจากนี้ก็ยังมีชาดกที่เป็นเรื่องราวของพระสาวกอื่น ๆ อีกด้วย หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและชาดกจึงเป็นหลักฐานช่วยยืนยันถึงสถานภาพของสัตว์ว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญมากน้อยแค่ไหน หลักเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสัตว์ มีทั้งส่วนที่เป็นข้อห้าม (เบญจศีล) และส่วนที่เป็นหน้าที่ที่จะพึงกระทำ (เบญจธรรม) ต่อกันและกันเพื่อสันติสุขของชีวิต การทำร้ายสัตว์หรือการฆ่าสัตว์ถือว่าเป็นการละเมิดศีลธรรมจริยธรรมข้อที่หนึ่งที่ว่าด้วยการไม่เบียดเบียนสัตว์และยังสอนให้ทำหน้าที่คือเมตตากรุณาต่อสัตว์ที่ทุกข์เข็ญด้วย สถานภาพของสัตว์ในพระพุทธศาสนาจึงสามารถแยกศึกษาได้ ๒ ประเด็นหลัก คือ สถานภาพในธรรมชาติและสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์

๓.๑.๑ ลักษณะทั่วไปของสัตว์

๓.๑.๑.๑ ความหมายของสัตว์

อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ให้ความหมายไว้ว่า ด้วยคำว่าสัตว์ทั้งปวง (สพฺเพ สตฺตา) เขารวมเอาอูฐ โค ลา เป็นต้นไม่เหลือเลย ด้วยคำว่า ปาณะทั้งปวง (สพฺเพ ปาณา) เขากล่าวด้วยคำว่าเป็นต้นว่า ปาณะมีอินทรีย์เดียว ปาณะมี ๒ อินทรีย์ ด้วยคำว่า

ภูตทั้งปวง (สพฺเพ ภูตา) เขากล่าวหมายเอาภูตทั้งหลายบรรดาที่เกิดในฟองไข่และเกิดในมดลูก ด้วยคำว่า ชีวะทั้งปวง (สพฺเพ ชีวา) เขากล่าวหมายเอาข้าวสาลี ข้าวเหนียว และข้าวละมานเป็นต้น[๑]

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ให้ความหมายว่า "สตฺต ศัพท์เป็นไปในอรรถ คือ ๑. ทพฺพ (ทพฺพา–ตฺตภาเวสุ) ๒. อตฺตภาว ๓. ปาณ (ชีวิตินทรีย์) ๔. พล (กำลัง) (ปาเณสุ จ พเล สิยา) ๕. สตฺตา (ความมี, ความเป็น) ๖. ชน ๗. อาสตฺต (สตฺตายญฺจ ชเน) สตฺโต (ข้อง, ติด)..."[๒]

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า สัตว สัตว์ หมายถึง สิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างไปจากพรรณไม้ ส่วนมากมีความรู้สึกและเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง ความหมายที่ใช้กันเป็นสามัญ หมายถึง สัตว์ที่ไม่ใช่คน เดรัจฉาน[๓] ส่วนคำว่า ดิรัจฉาน หมายถึง สัตว์เว้นจากมนุษย์ เช่น หมู หมา วัว ควาย (มักใช้เป็นคำด่า) ใช้ว่า เดรัจฉาน หรือ เดียรัจฉาน ก็มี (ป. ติรจฉาน ว่าขวาง, ติรจฺฉานคต ว่าสัตว์มีร่างกายเจริญโดยขวาง[๔]

พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์ โดย พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) ให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า สัตว์ ไว้ ๓ คำ กล่าวคือ

๑. คำว่า "สตฺต" หมายถึง สัตว์ คน มีความหมาย ๒ อย่าง คือ หมายถึงสภาวะความมีความเป็น ไม่ได้ระบุว่าเป็นสิ่งใด และหมายถึงสัตว์เดรัจฉาน ดังที่พระธรรมกิตติวงศ์ให้ความหมายว่า สัตว์ หมายถึง สัตว์ คน มนุษย์ สรีระ ชีวิตินทรีย์ ฯลฯ มีวิเคราะห์ว่า รูปาทีสุ สญฺชตีติ สตฺโต ผู้ข้องติดในรูปารมณ์เป็นต้น รูปาทีสุ สตฺตวิสตฺตตาย ปเรสญฺจ สชฺชาปนฏฺเฐน สตฺตคุณโยคโต วา สตฺโต ชื่อว่าสัตว์ เพราะติดข้องหมกมุ่นอยู่ในรูปารมณ์เป็นต้น หรือเพราะยังผู้อื่นให้ติดข้อง หรือเพราะประกอบด้วยคุณลักษณะแห่งสัตว์[๕]

๒. คำว่า "ติรจฺฉ/ติรจฺฉาน" หมายถึง สัตว์ดิรัจฉาน วิเคราะห์ว่า ติริยํ อญฺชตีติ ติรจฺโฉ ผู้ไปขวางคือเจริญเติบโตไปทางขวาง ซึ่งตรงกันข้ามกับมนุษย์ที่โตไปทางสูง

คำว่า "ติรจฺฉานคต" หมายถึง สัตว์ดิรัจฉาน วิเคราะห์ว่า ติรจฺฉานเอว ติรจฺฉานคโต สัตว์ดิรัจฉานนั่นแหละ ชื่อว่า ติรัจฉานคตะ และ ติรจฺฉานภาวํ คตํ ปตฺตํ, ติรจฺฉาเนสุ วา คตํ อนฺโตคธนฺติ ติรจฺฉานคตํ ผู้ถึงความเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือ ผู้นับเข้าในพวกสัตว์ดิรัจฉาน[๖]

๓. คำว่า ปาณะ หมายถึง สัตว์ผู้มีปราณคือมีชีวิต ดังที่พระธรรมกิตติวงศ์ ให้ความหมายว่า ปาณ หมายถึง ปราณ ชีวิต ลมปราณ สัตว์มีชีวิต ดังวิเคราะห์ว่า ปาณนฺติ ชีวนฺติ สตฺตา เอเตนาติ ปาโณ สิ่งเป็นเครื่องเป็นอยู่ได้แห่งเหล่าสัตว์ ปานนฺติ อเนนาติ ปาโณ สิ่งเป็นเครื่องให้มีลมปราณ ปาโณ อสฺสตฺถีติ ปาโณ สัตว์ผู้มีปราณคือมีชีวิต[๗]

---

[๑] ที. สี. อ. (ไทย) ๑๑/๓๘๐.

[๒] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **"พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓๐.

[๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๔-๑๑๖๕.

[๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๐๘.

[๕] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์,** (กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕๖.

[๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๙๔.

[๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๒๒-๔๒๓.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ดิรัจฉาน หมายถึง สัตว์มีร่างกายเจริญโดยขวาง, สัตว์เว้นจากมนุษย์ เดียรฉาน ก็ใช้ เดียรัจฉาน ก็ใช้[๘]

สุชีพ ปุญญานุภาพ ให้ความหมายว่า เมื่อพิจารณาตามศัพท์ “ติรัจฉาน” ซึ่งแปลว่า “ไปขวาง” ก็หมายความว่า วิชาเหล่านี้ขวางหรือไม่เข้ากับความเป็นสมณะ มิได้หมายความว่าเป็นวิชาของสัตว์ดิรัจฉาน เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่พระไม่ควรพูด จึงจัดเป็นติรัจฉานกถาคือถ้อยคำที่ขวางหรือขัดกับสมณสารูป วิชาที่พระไม่ควรเกี่ยวจึงจัดเป็นติรัจฉานวิชาคือวิชาที่ขวางหรือขัดกับความเป็นพระ ส่วนสัตว์ดิรัจฉานที่มีชื่ออย่างนั้น เพราะเพ่งกิริยาที่ไม่ได้ตั้งตัวตรง เดินไปอย่างคนแต่เอาตัวลง เอาศีรษะไปก่อน เมื่อไม่ได้ไปตรง ก็ชื่อว่าไปขวาง[๙]

ว. วิสุทธิสารี ให้ความหมายว่า สัตว์เดรัจฉาน หมายถึง สัตว์ที่ไปโดยส่วนขวางขนานกับแนวของโลก อีกนัยหมายถึง สัตว์ที่ขวางทางมรรคผล ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ เพราะไม่มีสติปัญญาที่สามารถใช้พิจารณาเหตุผลต่าง ๆ แล้วรู้แจ้ง จดจำในสิ่งนั้นได้ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดก็ตาม[๑๐]

รวมความว่า สัตว์ในที่นี้ หมายเอาสัตว์เดรัจฉานที่มีลมหายใจมีรูปร่างกายใหญ่น้อยที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ (อุปาทินนกสังขาร) เช่น ช้าง ม้า วัว สุนัข แมลง ปลา นก เป็นต้น ในมุมมองแบบกว้างแยกได้เป็นสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก สัตว์เหล่านี้มีปรากฏอยู่ตามความเป็นจริงในธรรมชาติ แต่โดยความหมายที่ปรากฏแล้วว่าสัตว์เดรัจฉานนั้นมีนัยยะที่เป็นสิ่งขวาง กล่าวคือมีร่างกายขวางหรือแนวนอนกับโลก ต่างจากมนุษย์ และขวางทางใจคือโลกุตตรธรรม สัตว์เดรัจฉานอิงความสุขด้านการกิน นอน และสืบพันธุ์ โดยอาศัยสัญชาตญาณเป็นหลัก

๓.๑.๑.๒ ประเภทของสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ธรรมชาติได้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาประดับธรรมชาติไว้อย่างอยู่เสมอ ทั้งสัตว์ทั้งหลาย ต้นไม้ ใบหญ้า ภูเขา และอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน สัตว์ทุกชนิดที่อยู่ในธรรมชาติเป็นทั้งอาหารของมนุษย์ ของสัตว์ด้วยกันเอง และกลับคืนสู่ธรรมชาติเมื่อตายไป ธรรมชาตินั้นมีความหลากหลายเป็นอย่างมาก หลักพระพุทธศาสนาได้ กล่าวไว้ ๒ ประการ คือ

๑) อุปาทินนกสังขาร ได้แก่ สังขารที่มีใจครองหรือสิ่งที่มีชีวิตมีลมหายใจ เช่น มนุษย์ สัตว์ พืช

๒) อนุปาทินนกสังขาร ได้แก่ สังขารที่ไม่มีใจครองหรือสิ่งที่ปราศจากชีวิตไม่มีลมหายใจ เช่น ภูเขา ลำธาร ดิน ฟ้า อากาศ ธาตุต่าง ๆ[๑๑]

---

[๘] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

[๙] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙๑.

[๑๐] ว. วิสุทธสารี, **เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๓.

[๑๑] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สื่อตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕.

มนุษย์และสัตว์จัดอยู่ในประเภทเดียวกันคือสังขารที่มีใจครองหรือสิ่งมีชีวิตที่มีลมหายใจอาศัยอยู่ในโลกนี้หรือในระบบธรรมชาติเดียวกันนี้ พระพุทธศาสนาจึงถือมนุษย์และสัตว์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนา สรรพสิ่งต่างก็พึ่งพิงอาศัยกันและกันเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ (ปฏิจจสมุปบาท) มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีใครเป็นใหญ่เหนือกว่ากัน แม้จะมีศักยภาพต่าง ๆ กันก็ตาม มนุษย์นั้นอาศัยทั้งสัญชาตญาณและสติปัญญาในการดำเนินชีวิตจึงสามารถอยู่รอดมาได้และพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นผู้ที่มีวิวัฒนาการอย่างรวดเร็วเหนือกว่าสัตว์ ส่วนสัตว์นั้นอามีเพียงแค่สัญชาตญาณเท่านั้นในการดำรงชีวิตอยู่ได้ การกระทำระหว่างมนุษย์กับสัตว์จึงมีข้อที่แตกต่างกันอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ก็มีส่วนหนึ่งที่ดำรงเท่าเทียมกันนั่นคือมนุษย์และสัตว์มีสถานภาพที่เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังที่ปีเตอร์ ฮาร์วีย์ (Peter Harvey) นักวิชาการพระพุทธศาสนาสายตะวันตก ให้ทัศนะไว้ว่า “พุทธศาสนามองว่ามนุษย์ก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งเช่นเดียวกับเทวดา สัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสูรกาย และสัตว์นรก ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเสมอเหมือนกัน มนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งสร้างพิเศษโดยพระเจ้า ทั้งไม่ใช่สัตว์พิเศษที่ได้รับสิทธิที่จะมีอำนาจเหนือสัตว์อื่น”[๑๒] พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่มีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมากที่สุดศาสนาหนึ่งในโลกนี้ ที่สอนให้ใช้ปัญญาและปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์และอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยสติปัญญาและกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลกใบเดียวกันที่วนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสารร่วมกัน เพราะว่าธรรมชาติเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์และสัตว์ป่าก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั้น[๑๓] ประเภทของสัตว์ที่สอนผ่านหลักพุทธธรรมนั้นมีหลายชุด ดังต่อไปนี้

๑. ภพภูมิ : สถานภาพของสัตว์ด้านคติหรือภูมิที่สัตว์หรือสิ่งที่มีวิญญาณครองอาศัยในโลกนี้หรือโลกอื่น แบ่งออก ๕ ชั้น ดังนี้

๑) นิรยะ สัตว์นรก หมายถึง สัตว์ที่ได้รับการลงโทษลงทัณฑ์ตามกรรมชั่วที่เคยทำไว้อย่างทุกข์ทรมานในนรก ซึ่งมีขนาดใหญ่และขนาดเล็กลงมา อันมีลักษณะคล้ายเรือนจำที่มีไว้สำหรับลงโทษผู้กระทำผิด เช่น มหาโรรุวนรก อเวจีมหานรก เป็นต้น

๒) เปตวิสัย แดนเปรต หมายถึง สัตว์ที่ถูกลงโทษเบากว่าสัตว์นรก เพราะทำบาปมาน้อยกว่า หรือเป็นเศษบาปที่เหลือจากการเป็นสัตว์นรก มีอยู่หลายประเภท เช่น ขุปปิปาสิกเปรต คือเปรตที่ถูกความหิวข้างหิวน้ำเบียดเบียน และเวมานิกเปรต คือเปรตที่มีวิมานอยู่มีลักษณะครึ่งเทพครึ่งเปรต เสวยสุขในขณะที่เป็นเทวดาและเสวงทุกข์ในขณะที่เป็นเปรต เช่น ปิยังกรมาตา ยักษิณีและอุตตรมาตายักษิณี เป็นต้น

๓) ติรัจฉานโยนิ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน หมายถึงเอาสัตว์ที่อาศัยอยู่ในแดนมนุษย์ ตามปกติสัตว์เดรัจฉานจะเคลื่อนที่ในแนวขวาง ไม่ได้เดินยืดตัวตรงเหมือนกับมนุษย์

---

[๑๒] Peter Harvey, Buddhist Attitudes to and Treatment of Non-human Nature **(พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม)** แปลโดย บรรณาธิการวารสารพุทธศาสน์ศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๕๓.

[๑๓] พระสุมิตร ปิยสีโล (ศรีแตรวงษ์), “การอนุรักษ์สัตว์ป่าตามแนวพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

อาศัยสัญชาตในการดำรงชีวิต จัดอยู่ในภูมินี้เพราะมีความเป็นอยู่ตามธรรมชาติลำบากกว่ามนุษย์และไม่สามารถรู้ธรรมได้ เช่น ช้าง สุนัข ไก่ ปลา สิงโต เป็นต้น

๔) มนุสสะ มนุษย์ หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในโลกมนุษย์ที่มีศักยภาพเหนือกว่าสัตว์เดรัจฉาน จึงสามารถมีความสะดวกสะบายจากการเสพบริโภคต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต และสามารถเข้าใจแจ่มแจ้งในสัจธรรมได้

๕) เทวะ เทวดา หมายถึงเทวดาในชั้นกามาวจรภูมิ ๖ ชั้น คือ ชั้นจตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เป็นผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากและมีความอยู่สุขสบาย จัดว่าเป็นสัตว์ที่เกิดมาเพื่อเสวยผลบุญที่ได้กระทำไว้ ส่วนพรหมนั้นเป็นผู้ที่อยู่สูงกว่าชั้นนี้ จึงไม่ขอกล่าวไว้ในที่นี้[๑๔]

๒. โยนิ : สถานภาพของสัตว์ด้านกำเนิดของสัตว์ (โยนิ) ๔ อย่าง ได้แก่

๑) ชลาพุชโยนิ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ คือคลอดออกมาเป็นตัวเป็นตนแล้วค่อยเจริญเติบโตขึ้น เช่น ช้าง ม้า โค ฯลฯ

๒) อัณฑชโยนิ สัตว์ที่เกิดในฟองในไข่ คือออกมาเป็นไข่หรือออกมาเป็นฟองไข่ก่อนแล้วจึงฟักออกมาเป็นตัวอีกชั้นหนึ่ง เช่น ไก่ เป็ด นก ฯลฯ

๓) สังเสทชโยนิ สัตว์ที่เกิดในที่หมักหมมในเถ้าใคล คือเกิดในที่ชื้นแฉะหมักหมมหรือเกิดในของเน่าในโคลนตม เช่น หมู่หนอน ฯลฯ

๔) โอปปาติกโยนิ สัตว์ที่เกิดแบบผุดขึ้น คือเกิดผุดขึ้นแบบเต็มตัวโดยไม่ต้องเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ เหมือนกับมนุษย์ เช่น เทวดา สัตว์นรก ฯลฯ[๑๕]

๓. การจำแนกสถานภาพของสัตว์ตามลักษณะกายภาพการสืบพันธุ์ ดังที่ปรากฏในอหิสูตร อรรถกถามโนรถปูรณี และในภูมิวิลาสินี ได้แก่

๑) อปทติรัจฉาน สัตว์เดียรัจฉานประเภทที่ไม่มีเท้า ไม่มีขา ได้แก่ งู ปลา และไส้เดือน ฯลฯ

๒) ทวิปทติรัจฉาน สัตว์เดียรัจฉานประเภทที่มีขา ๒ ขา มีเท้า ๒ เท้า ได้แก่ แร้ง กา นกตะกรุม ไก่ เป็ด นกชนิดต่าง ๆ ฯลฯ

๓) จตุปทติรัจฉาน สัตว์เดียรัจฉานประเภทที่มีขา ๔ ขา มีเท้า ๔ เท้า ได้แก่ หมา แมว ช้าง ม้า วัว ควาย ฯลฯ

---

[๑๔] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑. ม. มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒. องฺ. นวก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๕๕๓. ดูเทียบเคียงกับอบายภูมิ ๔ ประการ คือ นรกภูมิ ติรัจฉานคตภูมิ เปตภูมิ และอสุรกาย ในเชิงอรรถที่ ๓ ขุ. ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๒. ขุ. ขุ. อ. (ไทย) ๓๙/๒๖๐. Edward Conze, **พุทธศาสนา สาระและพัฒนาการ** นิธิ เอียวศรีวงศ์ แปล**,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๔๔-๔๗. ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๗-๖๐. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

[๑๕] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓. ม. มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

๔) พหุปทติรัจฉาน สัตว์เดียรัจฉานประเภทที่มีขามากมีเท้ามากกว่า ๔ เท้าขึ้นไป ได้แก่ มด ปลวก ตะขาบ กิ้งกือ ฯลฯ[๑๖]

๔. การจำแนกสถานภาพของสัตว์ตามลักษณะด้านแหล่งที่อยู่อาศัย ได้แก่

๑) สัตว์ที่อาศัยอยู่บนบก เช่น ช้าง ม้า ลิง วัว เป็นต้น

๒) สัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ เช่น ปลา กุ้ง หอย ปู เป็นต้น

๓) สัตว์ที่อาศัยอยู่ทั้งบนบกทั้งในน้ำ เช่น งู เต่า เป็นต้น

๔) สัตว์ปีก เช่น นก เหยี่ยว กา หงส์ เป็นต้น

๕) สัตว์พิเศษหรือสัตว์ในเทพนิยาย เช่น พญาราชสีห์ ม้าอาชาไนย ช้างอาชาไนย นาค ครุฑ กินนร เป็นต้น[๑๗]

๕. การจำแนกสถานภาพของสัตว์ตามลักษณะด้านอาหารเพื่อการดำรงชีวิต กล่าวคือ

๑) พวกที่มีหญ้าเป็นอาหาร เช่น ม้า โค ลา แพะ และอื่น ๆ ที่กินหญ้าเหมือนกัน

๒) พวกที่กินคูถเป็นอาหาร เช่น ไก่ สุกร สุนัขบ้าน สุนัขป่า และอื่น ๆ ที่กินคูถเหมือนกัน เมื่อได้กลิ่นคูถแต่ไกล ก็รีบวิ่งกระหืดกระหอบไปด้วยหวังว่าจักกินเสียเดี๋ยวนั้น เปรียบเหมือนพวกพราหมณ์เดินไปตามกลิ่นเครื่องบูชาด้วยความตั้งใจว่า จะกินให้ได้เลย

๓) พวกที่เกิด แก่ และตาย ในที่มืด เช่น ตั๊กแตน มอด ไส้เดือน และอื่น ๆ ที่อยู่มืด ๆ เหมือนกัน

๔) พวกที่เกิด แก่ และตายในน้ำ เช่น ปลา เต่า จระเข้ และอื่น ๆ ที่อยู่ในน้ำเหมือนกัน

๕) พวกที่เกิด แก่ และตายในของโสโครก เช่น จำพวกที่อาศัยปลาเน่า จำพวกที่อาศัยในศพเน่า จำพวกที่อาศัยในขนมกุมมาสเก่า จำพวกที่อาศัยในน้ำครำ จำพวกที่อาศัยในหลุมโสโครก และอื่น ๆ ที่อาศัยของโสโครกเหมือนกัน[๑๘]

จะเห็นได้ว่า สัตว์ปีก สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ที่มีลักษณะพิเศษ (สัตว์เทพนิยาย) ก็ปรากฏว่าถูกจัดอยู่ในกลุ่มเหล่านี้ด้วย รวมทั้งอสุรกาย เปรต มนุษย์ และเทวดา มีการจัดลำดับกันตามรูปแบบแนวตั้งหรือแนวดิ่ง เริ่มตั้งแต่ขั้นต่ำสุดคือ ชั้นของนรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต ขั้นกลางคือชั้นของมนุษย์ และชั้นสูงสุดคือชั้นของเทวดา การจัดลำดับเช่นนี้จะทำให้เห็นภาพของการพัฒนา

---

[๑๖] ดูรายละเอียดใน องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๑. องฺ. จตุกฺก. อ. (ไทย) ๓๕/๒๑๕-๒๑๖. วิ. มหา. (ไทย) ๑/๑๑๔-๑๑๗/๙๑-๙๒. และ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙), **ภูมิวิลาสินี,** (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป., ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

[๑๗] ดูรายละเอียดใน ม. ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖/๕๗๕-๕๗๖. ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๖๐๖-๖๑๗/๖๔๖-๖๔๘. ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๒๖๓-๒๖๘/๑๒๘-๑๒๙. ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๕๘-๒๐๘๒/๕๐๔-๕๐๖.

[๑๘] ดูรายละเอียดใน ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕๑-๒๕๓/๒๙๖-๒๙๗. และ ดังตฤณ, **เสียดายคนตายไม่ได้อ่าน (ฉบับปฏิรูป),** (กรุงเทพมหานคร : ฮาวฟาร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

ศักยภาพของมนุษย์โดยเฉพาะมิติด้านกายภาพและมิติด้านจิตใจ จิตใจที่สูงส่งก็ตีความได้ว่าได้แก่ระดับชั้นของเทวดาหรือพรหม จิตใจที่ต่ำกว่ามนุษย์ที่ปราศจากศีลธรรมจริยธรรมก็คือระดับต่ำสุด จะอย่างไรก็ตาม เฉพาะสัตว์นั้นก็เป็นที่เข้าใจกันว่าดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาหารต่าง ๆ ทั้งการกินหญ้า พืช และเนื้อสัตว์อื่น ในวาเสฏฐสูตรกล่าวถึงชาติกำเนิดที่แตกต่างกันของสัตว์ไว้ว่า

> วาเสฏฐะ เราจะพยากรณ์ถึงความพิสดารแห่งชาติกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายตามลำดับความเหมาะสมแก่เธอ เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีชาติกำเนิดแตกต่างกันหลายเผ่าพันธุ์
>
> เธอทั้งหลายรู้จักหญ้าและต้นไม้ แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นหญ้าเป็นต้นไม้ หญ้า และต้นไม้เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานสำเร็จมาแต่กำเนิด เพราะธรรมชาติของพวกมันต่างกัน
>
> ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักแมลงคือตั๊กแตน ตลอดจนถึงพวกมดดำ มดแดง สัตว์เหล่านั้น ต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน
>
> เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์ ๔ เท้าทั้งขนาดเล็กขนาดใหญ่ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน
>
> เธอทั้งหลายจงรู้จักพวกสัตว์เลื้อยคลานที่ใช้ท้องแทนเท้า มีสันหลังยาว สัตว์เหล่านั้น ต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน
>
> ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักปลา และสัตว์น้ำ ประเภทอื่นที่เกิดเที่ยวหากินอยู่ในน้ำ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน
>
> ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์ปีกที่บินไปในอากาศ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน
>
> รูปร่างสัณฐานของพวกสัตว์เหล่านี้ ต่างกันตามกำเนิดมากมาย ฉันใด แต่ในหมู่มนุษย์ ไม่มีรูปร่างสัณฐานแตกต่างกันไปตามกำเนิดมากมาย ฉันนั้น[๑๙]

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า สัตว์นั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันในสายพันธุ์ของตนเองเป็นไปตามการดิ้นรนขวนขวายเพื่อความอยู่ในธรรมชาติ สัตว์ที่กำเนิดในน้ำก็จะมีลักษณะทางกายภาพอีกแบบหนึ่ง สัตว์ปีกที่บินได้ก็มีลักษณะทางกายภาพอีกแบบหนึ่งที่สนองตอบต่อการดิ้นรนเพื่อเอาตัดรอด การพัฒนาสายพันธุ์ของสัตว์เป็นการปรับตัวเพื่อให้สายพันธุ์นั้นเข้มแข็งอยู่รอดในโลกนี้ทั้งในสัตว์ใหญ่และสัตว์เล็ก เป็นการวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องสืบต่อกันไปจนกว่าจะได้สายพันธุ์ที่ดีที่สุด เป็นการคัดเลือกสายพันธุ์ที่เป็นไปตามระบบของธรรมชาติ ดังนั้น สายพันธุ์ของสัตว์ในโลกนี้จึงมีจำนวนมากกว่าล้านสายพันธุ์หรือสปีชีส์ แต่จำนวนสายพันธุ์นั้นก็มีทั้งสูญพันธุ์ไปแล้วและกำเนิดเป็นสายพันธุ์ใหม่ขึ้นมาอยู่เสมอ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการด้านกายภาพและจิตใจด้วยสติปัญญาที่เหนือกว่าสัตว์ทุกชนิด ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์เป็นอย่างมาก มนุษย์พัฒนาการหลายอย่างเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เองให้อยู่รอดทั้งในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ ด้วยการพัฒนาทั้งความรู้และจิตใจที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในหลายศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้มนุษย์ยิ่งมีความรู้สึกว่าตนเองเหนือกว่าสัตว์ทุกเผ่าพันธุ์ โดยเฉพาะการพยายามที่จะพิชิตธรรมชาติ

---

[๑๙] ดูรายละเอียดใน ม. ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖/๕๗๕-๕๗๖. ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๖๐๖-๖๑๗/๖๔๖-๖๔๘.

ให้อยู่ภายใต้การกำกับของมนุษย์อย่างเด็ดขาด ทำให้การพัฒนานั้นมองข้ามความสำคัญของสัตว์และธรรมชาติแวดล้อม กลายเป็นว่าสัตว์และธรรมชาติแวดล้อมตกอยู่ภายใต้การกำกับของมนุษย์ซึ่งจะพัฒนาไปตามความต้องการที่มนุษย์คิดและสร้างสรรค์ให้เป็นไป สัตว์และธรรมชาติจึงถูกแบ่งแยกจากมนุษย์อย่างชัดเจนในยุคปัจจุบัน สถานภาพที่เท่าเทียมกันก็กลายเป็นมีระดับขั้นเกิดขึ้น โดยเฉพาะคำสอนที่มารองรับสถานภาพของมนุษย์ให้อยู่เหนือกว่าสัตว์และธรรมชาติ ยิ่งทำให้มนุษย์เอาเปรียบสัตว์และธรรมชาติมากยิ่งขึ้น การสูญพันธุ์ของสัตว์หลายชนิดยิ่งรวดเร็วเพราะการถูกฆ่าและถูกทารุณกรรม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสุนัข ช้าง วัว และสัตว์อื่น ๆ จึงยิ่งสะท้อนให้เห็นการแบ่งแยกมนุษย์กับสัตว์ให้ห่างไกลกันกว่าเดิม ความเมตตาการุณย์ห่างหายไป หลักกฎหมาย กฎทางศีลธรรมจริยธรรม และกฎธรรมชาติไม่สามารถช่วยชีวิตสัตว์ได้ คุณค่าของชีวิตสัตว์จึงลดลงด้วยท่าทีการมองสัตว์ที่เป็นไปในเชิงลบและเป็นเพียงวัตถุที่สนองตอบด้านการอุตสาหกรรมเป็นหลักเท่านั้น ดังนั้น การให้ความสำคัญกับสถานภาพของสัตว์ด้วยท่าทีที่เป็นบวก มองให้เห็นคุณค่าของชีวิตแต่ละชีวิตว่ามีคุณค่าเท่าเทียมกันจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ พระพุทธศาสนามองเห็นความสำคัญของชีวิตสัตว์ สอนให้มีท่าทีเชิงบวกในการมองสัตว์อื่น ๆ และสอนให้มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ที่เดือดร้อนให้พ้นทุกข์โทษภัยในชีวิต มีความสุขในการดำเนินชีวิตอยู่ในธรรมชาติแวดล้อม

แท้ที่จริงแล้วในธรรมชาติก็ไม่ได้มีเรื่องที่เป็นไปในแง่บวกคือสวยงามอย่างเดียว ยังมีการล่าสัตว์ล่าเนื้อระหว่างสัตว์ด้วยกันเองและจากมนุษย์อีกด้วย แต่การล่าเนื้อดังกล่าวเป็นไปในรูปแบบการดำรงชีวิต ไม่ได้เป็นไปในรูปแบบการค้าขายหรือธุรกิจ ดังนั้น การล่าเนื้อสัตว์จึงกระทำเท่าที่จำเป็นหรือพอเพียงแก่การดำรงชีวิตเท่านั้น ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นการคอยควบคุมห่วงโซ่อาหารไม่ให้มีมากเกินไปหรือมีน้อยเกินไป ซึ่งจะทำให้ระบบนิเวศนั้นแปรปรวนและขาดความสมดุลย์ ความเข้าใจในมิติอย่างนี้เป็นไปโดยมากในระบบชีวิตแบบดั้งเดิมที่มีศีลธรรมจริยธรรมเป็นหลัก สถานภาพของสัตว์ในธรรมชาติจึงค่อนข้างมั่นคงและดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน เมื่อกล่าวถึงความต้องการแล้ว มนุษย์กับสัตว์มีความเท่าเทียมกันหลายด้าน ทั้งด้านอาหาร ด้านการกลัวภัย ด้านแหล่งที่อยู่อาศัย และด้านการขยายเผ่าพันธุ์ในระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางด้านชีวภาพ ดังที่งานวิจัยของพระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี ศึกษาแล้วพบว่า คนไทยนั้นมองว่าสถานภาพการเกิดของสัตว์ดิรัจฉานมีเผ่าพันธุ์เดียวกับมนุษย์ แตกต่างกันด้วยกรรมและวิบากกรรม โดยพระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ต้องการปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการสืบพันธุ์ เช่นเดียวกับมนุษย์ เพราะสัตว์ประกอบด้วยกายกับจิต แต่ภพภูมิสัตว์ดิรัจฉานเกิดมาชดใช้กรรมมากกว่าสร้างกรรมใหม่ ทำให้สัตว์ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพียงแต่ทำความดีได้เพียงแค่สวรรค์สมบัติเท่านั้น[๒๐]

สรุปได้ว่า สัตว์เดรัจฉานเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อม พระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ทุกชนิดต่างก็มีชีวิตมีลมหายใจ มีความต้องการหลาย ๆ ด้านเช่นเดียวกับมนุษย์ โดยเฉพาะปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตอยู่ในป่าที่ต้องการสถานภาพที่มั่นคงและสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ของกลุ่มตนเองไว้ได้ การคัดเลือกจากธรรมชาติด้วยหลักทฤษฎีวิวัฒนาการทำให้สัตว์นั้นดำรงอยู่ได้ สัตว์ต้องพึ่งพาป่าไม้ ลำธาร ภูเขา เป็นที่พึ่งพิงและดำรงชีวิต ในพระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์กับสัตว์

---

[๒๐] พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี, “สถานภาพและสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎก : ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพ สิทธิของสัตว์ และการปฏิบัติต่อสัตว์ ของชาวพุทธในจังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

เป็นมีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติแวดล้อม ความเท่าเทียมกันนี้รองรับสถานภาพที่จะมีสิทธิในการดำรงชีวิตของตนเองและเผ่าพันธุ์ไว้ต่อไป ในแง่มุมนี้ทำให้มนุษย์ไม่มีสิทธิใดที่จะอ้างความชอบธรรมแล้วลดสถานภาพของสัตว์ลงให้ต่ำไปกว่านี้ การปฏิบัติต่อสัตว์จึงเป็นไปเท่าที่จะจำเป็น ไม่มีการฆ่าล้างเกินความจำเป็นหรือทำร้ายอย่างทารุณ การกระทำที่เกินเลยไปจึงได้รับการติเตียนมากกว่าสรรเสริญ จะอย่างไรก็ตาม เมื่อโลกเจริญวิวัฒนาการไปมากความต้องการที่จะพิชิตธรรมชาติแวดล้อม ทำให้สัตว์ตกอยู่ในสถานภาพที่ลำบาก มีสัตว์จำนวนสูญพันธุ์เพราะการนำมาทดลอง มีสัตว์หลายชนิดถูกกระทำทารุณกรรมที่เกินเลยขอบเขตทางด้านศีลธรรมจริยธรรม

๓.๑.๒ พฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์

สัตว์ในธรรมชาตินั้นมีจำนวนมากมายหลายสิบล้านสายพันธุ์ มีขนาด มีคุณค่า มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันไป เช่นเดียวกับมนุษย์ที่เกิดมาแล้วแตกต่างกันไปตามแต่ละสีผิว ชาติชั้นวรรณะ เพศ และคุณธรรม ในเชิงพฤติกรรมนั้นก็จะเห็นได้ว่าสัตว์นั้นมีพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งด้านดีและด้านที่ไม่ดี มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัยในหลากหลายรูปแบบ มนุษย์กับสัตว์จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่เมื่อแยกย่อยลงไปแล้ว สัตว์นั้นมีความรู้ความเข้าใจในระบบศีลธรรมได้น้อยกว่ามนุษย์ จะมีเฉพาะบางตัวไม่ได้แตกต่างกันในด้านนี้คือรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ความรู้สึกนี้มีอยู่ทั่วในสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้น พฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์จึงเป็นพฤติกรรมที่น่าศึกษา เพราะบทบาทนี้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหมือนกันในด้านศีลธรรม คัมภีร์ชาดกจึงเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลทางด้านพฤติกรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน คัมภีร์นี้จึงเป็นพื้นฐานของการศึกษาถึงพฤติกรรมสัตว์เป็นหลัก ดังต่อไปนี้

๓.๑.๒.๑ พฤติกรรมของสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ปาสราสิสูตร สังคารวสูตรในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ หรือในคัมภีร์อปทาน เป็นต้น ซึ่งกล่าวถึงพุทธประวัติไว้ ซึ่งมีเนื้อหาที่อ้างอิงสัมพันธ์กับสัตว์หลายชนิด พระนางสิริมหามายาทรงพระสุบินเห็นพระยาช้างถือดอกปทุมชาติสีขาว อันเป็นนิมิตที่บ่งบอกว่าพระมหาสัตว์จักเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระนาง หลังจากประสูติมีสหชาติที่ร่วมประสูติในวันเดียวกันนี้ ๗ ประการ รวมทั้งม้ากัณฐกะด้วย[๒๑] ภายหลังปรากฏเรื่องราวของม้าที่พาเจ้าชายออกผนวช เรื่องราวหลังจากนั้นปรากฏไม่มาก ในระหว่างที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะนั้น ในพระสูตรคือมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ปาสราสิสูตรและสังคาราวสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ก็ไม่ได้ปรากฏเรื่องราวที่ชัดเจนเช่นเดียวกัน แม้แต่ในชั้นอรรถกถาก็ไม่ได้มีเนื้อหาสาระที่ปรากฏในส่วนนี้ อย่างไรก็ตาม มีเรื่องราวที่กล่าวถึงเรื่องความขัดแย้งระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะกับเจ้าชายเทวทัตในการแย่งชิงหงส์(นก)[๒๒] หลังผนวชและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นบทบาทที่สำคัญคือทรงมีเมตตาต่อสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ในทุกกรณี ภาพของพระพุทธองค์และสัตว์ที่เกี่ยวข้องและเข้าใจได้ชัดเจน

---

[๒๑] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๕/๘๐-๙๐. ขุ. พุทฺธ. อ. (ไทย) ๗๓/๖๙๙.

[๒๒] สันติสุข โสภณสิริ, **พระพุทธเจ้าของฉัน,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : Self Publishing, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

ที่สุดคือเรื่องของช้างและลิงที่เรียกกันว่าปางปาลิไลยก์ ปรากฏในนาคสูตร ขุททกนิกาย และในปาริเลยยกคมนกถา วินัยปิฎก[๒๓] ในโกสัมพิกวัตถุ ธัมมปทัฏฐกถา ขุททกนิกาย ยังกล่าวเพิ่มเติมเนื้อหาที่เกี่ยวกับลิงที่ถือรวงผึ้งเข้ามาถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงพิจารณาเห็นตัวอ่อนแล้วไม่ทรงฉัน ทำให้ลิงต้องเก็บตัวอ่อนออกแล้วถวายใหม่อีกครั้ง[๒๔] แสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่เบียดเบียนสัตว์ทุกชนิดให้ได้รับความยากลำบากเพราะเหตุแห่งการขบฉันประทังชีวิต (บริโภค) และทรงเมตตาเอื้อประโยชน์เกื้อกูลต่อสัตว์ทั้งหลาย นอกจากสัตว์ที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีสัตว์อีกหลายจำพวกที่ปรากฏว่าเกี่ยวข้องอยู่แวดล้อมพระพุทธเจ้า เช่น เรื่องราวของนาค ม้า สุกร นก ปลา เป็นต้น

สรุปได้ว่า สัตว์หลายชนิดปรากฏว่ามีบทบาทในพุทธประวัติอย่างมีนัยยะสำคัญ อันแสดงให้เห็นถึงเมตตากรุณาเอ็นดูและเห็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ เน้นในด้านอหิงสธรรมคือการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการไม่ฆ่าสัตว์ทั้งหลายด้วยเจตนาหรือไม่เจตนา แต่เป็นการแสดงออกถึงการปฏิบัติอันเปี่ยมด้วยพระเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่ทรงเบียดเบียนทั้งทางกาย วาจา และใจ การแสดงออกถึงพระเมตตาดังกล่าวเป็นตัวอย่างให้แก่พุทธบริษัทที่เน้นหนักด้านการไม่เบียดเบียนและความเมตตากรุณาต่อสัตว์

๓.๑.๒.๒ พฤติกรรมของสัตว์ในอรรถกถาชาดก ในการเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ปรากฏว่าได้เสวยพระชาติเป็นสัตว์จำนวนหลายสิบชาติและแตกต่างชนิดกัน เช่น เป็นช้าง เป็นกระต่าย และเป็นนาค เป็นต้น งานวิจัยของสมพงษ์ โอศรีสกุล ได้สรุปไว้ถึงการที่พระโพธิสัตว์เคยเสวยพระชาติเป็นสัตว์จำนวนถึง ๑๒๓ ชาติ เช่น เสวยพระชาติเป็นลิง ๑๒ ครั้ง เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ๑๐ ครั้ง เสวยพระชาติเป็นช้าง ๗ ครั้ง และเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า ๕ ครั้ง เป็นต้น[๒๕] พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมี โดยเฉพาะที่ปรากฏในทศชาติชาดกคือการบำเพ็ญพระบารมี ๑๐ ประการ อันมีคติที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ซึ่งมักจะแฝงคติธรรมที่สะท้อนให้เห็นเด่นชัดถึงคุณธรรม เช่น ความกตัญญูกตเวที การบริจาค ความเพียรพยายาม และการรักษาศีล เป็นต้น ตัวอย่างเช่น เรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกได้ปลูกฝังจิตใจให้คนไทยมีความรักในป่าดงพงไพรและสัตว์ป่าน้อยใหญ่ แต่เวลานี้เรื่องของวรรณคดีเหล่านี้กำลังเลือนลางจางไป เราจะทำอะไรทดแทนขึ้นมาได้ในเรื่องความรู้สึกต่อสัตว์ป่าในแง่ของความเมตตากรุณา การชื่นชมในความงาม ความรักสัตว์ การอยู่อย่างเป็นมิตร การช่วยเหลือ และอยู่อย่างไม่รังแกกัน[๒๖] นอกจากเรื่องราวของพระโพธิสัตว์แล้ว ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์อีกมากในคัมภีร์อรรถกถาชาดก พฤติกรรมของสัตว์เดรัจฉานเหล่านี้แยกออกเป็นเรื่องราวที่เป็นทั้งแง่ดีทั้งแง่ไม่ดี แต่แฝงคติธรรมเชิงเปรียบเทียบการสอนธรรมะได้เป็นอย่างดี ประเด็นนี้เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว แยกออกได้ ๒ ประการ กล่าวคือ

---

[๒๓] ดูรายละเอียดใน ขุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๒๔๒-๒๔๓. วิ. ม. (ไทย) ๕/๔๖๗/๓๕๙-๓๖๑.

[๒๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๐/๘๔-๘๗.

[๒๕] สมพงษ์ โอศรีสกุล, “พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๗-๒๘.

[๒๖] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖-๓๘.

๑. พฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม หมายถึง สัตว์หลายประเภทที่ประพฤติสิ่งที่ดีงามและได้รับคำยกย่องในด้านศีลธรรม พฤติกรรมของสัตว์ที่แสดงออกในทางดีงามประกอบด้วยคุณธรรมนี้ เป็นการแสดงออกต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ พี่น้องชายหญิง สามีภรรยา หรือต่อบ้านเมือง ได้แก่

๑) มีความกตัญญู ปรากฏในชาดก ขุททกนิกายหลายเรื่อง เช่น นันทิวิสาลชาดก กัณหชาดก และมาตุโปสกชาดก เป็นต้น ขอยกตัวอย่างมาตุโปสกคิชฌชาดก กุกกุวรรค สัตตกนิบาต[๒๗] ความย่อว่า พญาแร้งเลี้ยงดูมารดาบิดาและผู้แก่ชราด้วยการบินไปคาบข้าวสาลีของพราหมณ์อยู่เสมอ วันหนึ่งติดบ่วงที่ดักไว้ พราหมณ์จึงสอบถามถึงเหตุผลในการคาบข้าวสาลีไปมากมาย พญาแร้งตอบว่าเอาไปเลี้ยงดูมารดาบิดา บุตรภรรยา แร้งแก่ที่ไม่มีกำลังออกหากินได้ รวมทั้งลูกนกเล็กที่ยังไม่มีปีกงอก พราหมณ์ชอบใจและเลื่อมใสจึงอนุญาตให้มาคาบข้าวสาลีตลอดไป พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ต่างจากนิสัยกตัญญูกตเวทีของมนุษย์

๒) มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ปรากฏในลฏุกิกชาดก กุรุงคมิคชาดก สีลวนาคราชชาดก และชวสกุณชาดก เป็นต้น ยกตัวอย่างเรื่องของปลาที่ปรากฏในมัจฉชาดก วรุณวรรค เอกนิบาต[๒๘] ความย่อว่า พญาปลาเห็นบรรดาปลาทั้งหลายที่ได้รับความเดือดร้อนจากภัยพิบัติคือสระขาดแคลนน้ำ ทำให้ดิ้นรนอย่างหนักในการเอาชีวิตรอด หลายตัวต้องตายไป หลายตัวทนทรมาน ด้วยความเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือเพื่อนปลาด้วยกัน พญาปลาจึงอธิฏฐานขอฝนจากท้าวปัชชุนเทพบันดาลให้ฝนตกเพื่อช่วยชีวิตของปลาทั้งหลาย พฤติกรรมของพญาปลาเกิดจากความเมตตาที่เห็นอกเห็นใจในความเดือดร้อนของปลาและสัตว์เหล่าอื่นจึงพยายามช่วยเหลือ

๓) ยอมเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่น ปรากฏในนิโครธชาดก นันทิยมิคราชชาดก สุวัณณมิคชาดก โรหนมิคชาดก โภชาชานิยชาดก เป็นต้น ยกตัวอย่างการเสียสละเพื่อผู้อื่นของเนื้อชื่อว่านิโครธ ในนิโครธชาดก ทสกนิบาต[๒๙] ความย่อว่า เนื้อทรายชื่อว่านิโครธยอมสละชีวิตตนเองเพื่อเนื้อทรายท้องแก่ตัวหนึ่งที่มาขอร้องให้ผลัดเวรกันก่อน เนื้อนิโครธจึงยอมสละชีวิตของตน ความทราบถึงพระราชาจึงทรงให้อภัยต่อเนื้อนิโครธและสัตว์ทั้งหลาย

๔) ความสามัคคี ปรากฏในหริตมาตชาดก (ปลา) ตัจฉสูกรชาดก (หมู) และสัมโทมานชาดก (นกกระจาบ) เป็นต้น ยกตัวอย่างตัจฉสูกรชาดก ปกิณณกนิบาต[๓๐] ความย่อว่า บรรดาหมูนั้นมักจะถูกเสือโคร่งเที่ยวกินเป็นอาหารอยู่ประจำ ด้วยความกลัวเสือที่ตัวใหญ่กว่าจึงไม่มีหมูตัวใดกล้าต่อสู้ ต่อมามีหมูหาญกล้าตัวหนึ่งชื่อตัจฉะ มาเข้ากลุ่มด้วยแล้วเล็งเห็นเภทภัยดังกล่าว จึงรวบรวมบรรดาหมูทั้งหลายให้มีความสามัคคีกันจนกระทั่งสามารถกำจัดเสือได้

๕) ความไม่ประมาท ปรากฏในทัทธภายชาดก (ราชสีห์) และวานรินทชาดก (ลิง) เป็นต้น ขอยกตัวอย่าง (ทุททุ) ทัทธภายชาดก กุฏิทูสกวรรค จตุกกนิบาต[๓๑] ความย่อว่า กระต่ายตัวหนึ่งคิดมากว่าถ้าแผ่นดินถล่มจะหนีไปทางไหน ขณะที่คิดอยู่นั้นผลมะตูมได้หล่นลงบน

---

[๒๗] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๙/๒๓๗-๒๔๐.

[๒๘] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๒๐๔-๒๑๐.

[๒๙] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๙/๘๕๓-๘๖๔.

[๓๐] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๐/๔๗๓-๔๘๓.

[๓๑] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๕๓๑-๕๓๗.

ใบตาลแห้งเกิดเสียงดัง จึงวิ่งหนีอย่างสุดชีวิต เจอสัตว์ใดถามก็บอกว่าแผ่นดินถล่มแล้วให้รีบหนี ทำให้สัตว์ต่าง ๆ มี หมู ละมั่ง กระบือ โค แรด เสือ และช้าง เป็นต้น พากันวิ่งหนีโดยไม่ได้ตรวจสอบให้ชัดเจน เมื่อราชสีห์เจอก็สอบถามและรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายวิ่งหนีเพราะเข้าใจผิด จึงให้กระต่ายพาไปดูที่เกิดเหตุปรากฏว่าเป็นผลมะตูมที่หล่นลงบนใบตาลนั่นเอง จึงชี้แจงให้สัตว์ทั้งหลายได้ทราบและให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทต้องใช้สติปัญญาตรวจสอบให้รอบคอบเสียก่อน

๖) ความอดทน ปรากฏในมหิสชาดก (กระบือ) ฉัททันตชาดก (ช้าง) จัมเปยยชาดก (พญานาค) และภูริทัตตชาดก (นาค) เป็นต้น ยกตัวอย่างฉัททันตชาดก ติงสตินิบาต[๓๒] ความย่อว่า พญาช้างชื่อว่าฉัททันตะที่อาศัยอยู่ในป่าลึก ยอมถูกพรานโสณุตรเลื่อยเอางาหลายครั้ง ทำให้ได้รับความทุกข์อย่างมาก แต่ก็อดทนอดกลั้นจนกระทั่งพรานเลื่อยเอางาไปถวายพระมเหสีได้

๗) การบริจาคทาน ปรากฏอยู่ในสสปัณฑิตชาดก (กระต่าย) สีลวนาคราชชาดก (ช้าง) ฉัททันตชาดก (ช้าง) เป็นต้น ยกตัวอย่างสสปัณฑิตชาดก ปุจิมันทวรรค จตุกกนิบาต[๓๓] ความย่อว่า สัตว์สี่สหายคือกระต่าย ลิง สุนัขจิ้งจอก และนาก ได้ช่วยกันแสวงหาอาหารเพื่อบริจาคทานคืออาหารแก่สัตว์อื่น ลิงได้ให้มะม่วงเป็นทาน สุนัขจิ้งจอกได้ให้เนื้อเหี้ยและนมส้มเป็นทาน นากได้ให้ปลาตะเพียนเจ็ดตัวเป็นทาน ส่วนกระต่ายไม่มีสิ่งของใดจึงได้ให้เนื้อของตนเป็นทานแก่พราหมณ์ด้วยการกระโดดเข้ากองไฟ

๘) ให้คำแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ปรากฏในมุนิกชาดก (หมู) ทัททรชาดก (นกกระทา) และปัณฑรกชาดก (ครุฑ) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างวัฏฏกชาดก ขรปุตตวรรค ฉักกนิบาต[๓๔] ความย่อว่า นกคุ่มเห็นกาผอมตัวหนึ่งจึงถามว่า กามีอาหารดี ๆ มากมาย แต่ทำไมร่างกายจึงยังซูบผอมอยู่ กาตอบว่า กาผอมเพราะชอบไปขโมยเขากิน ต้องมีใจหวาดสะดุ้งกลัวอยู่ตลอดเวลา นกคุ่มจึงบอกวิธีทำให้อ้วนว่า ขอให้กากินอาหารเท่าที่มีเท่าที่หาได้ง่าย ไม่ต้องบินไปหากินไกล ไม่ไปขโมยเขากิน เพราะคนมีความมักน้อยย่อมมีความสุข ไม่มีความกังวลเรื่องหาอาหาร กินอาหารที่พอประมาณก็จะดำเนินชีวิตให้มีความสุขได้ แต่กามีนิสัยโลเล ชอบขโมยเขากิน จึงไม่สามารถทำตามได้

๙) รักษาศีลเป็นอย่างดี ปรากฏในสสปัณฑิตชาดก จัมเปยยชาดก ภูริทัตตชาดก และสังขปาลชาดก เป็นต้น ขอยกตัวอย่างปัญจุโปสถิกชาดก ปกิณณกนิบาต[๓๕] ความย่อว่า พราหมณ์ออกบวชเป็นดาบสรักษาอุโบสถในป่าได้เห็นนกพิราบ งูเห่า สุนัขจิ้งจอก และหมีรักษาอุโบสถจึงถามดู นกพิราบบอกว่า ข้าพเจ้ารักษาอุโบสถเพื่อข่มความเศร้าโศกถึงนางนกพิราบที่ถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไปกินทั้งเป็น งูเห่าบอกว่า ข้าพเจ้ารักษาเพื่อข่มความโกรธที่ถูกโคหนุ่มซึ่งเป็นที่เคารพของชาวบ้านเหยียบหางแล้วกัดโคเขาตาย เห็นชาวบ้านร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าสงสาร สุนัขจิ้งจอกบอกว่า ข้าพเจ้ารักษาเพื่อข่มความโลภในอาหาร เพราะไปติดอยู่ภายในซากศพช้างเสียนานกว่าจะออกมาได้ ส่วนหมีบอกว่า ข้าพเจ้ารักษาเพื่อข่มความอยากเพราะตนเข้าไปหากินในหมู่บ้าน ถูกชาวบ้านไล่ตีเลือดอาบกลับมา และสัตว์ทั้งสี่ได้ถามกลับ ดาบสบอกว่า เรารักษาอุโบสถศีลเพื่อข่ม

---

[๓๒] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๑/๓๗๗-๔๐๘.

[๓๓] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๔๘๒-๔๘๙.

[๓๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๙/๑๙๕-๑๙๙.

[๓๕] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๐/๔๔๔-๔๕๒.

ความกระด้างถือตัวที่ออกบวชแล้วเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาโปรดยังไม่เคารพ ไม่ยอมต้อนรับสนทนาด้วย เมื่อท่านกลับไปแล้วได้แต่เสียใจ จึงตั้งใจรักษาอุโบสถ

๑๐) ฉลาดมีเหตุผล ปรากฏในวัณณโรหชาดก (ราชสีห์ไม่เชื่อคำยุยงของสุนัขจิ้งจอกเพราะถือเหตุผล) กักกรชาดก (ไก่รู้เท่าทันพรานที่พยายามจะดักจับตน) พกชาดก (ปลารู้ทันเล่ห์เหลี่ยมนกยาง) โคธชาดก (เหี้ยรู้เท่าทันดาบส) และวานรินทชาดก (ลิงรู้ทันจระเข้) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างมหิฬามุข กุรุงควรรค เอกนิบาต[๓๖] ความย่อว่า ช้างต้นมหิฬามุขเป็นช้างเชื่อง ต่อมาได้ยินพวกโจรมาปรึกษาการปล้นการฆ่าคนอื่นในที่ใกล้ ๆ เป็นประจำ จึงกลายเป็นสัตว์ดุร้ายฆ่านายควาญช้างและคนอื่น อำมาตย์สืบทราบสาเหตุแห่งการดุร้ายแล้วจึงแนะนำให้แก้พฤติกรรมช้างนั้นด้วยการให้ฟังคำสอนของนักบวช โดยให้นักบวชมานั่งสนทนาศีลธรรมใกล้โรงช้าง ช้างจึงได้เปลี่ยนพฤติกรรมดุร้ายกลับกลายเป็นช้างมีศีลตามเดิม

๒. พฤติกรรมของสัตว์ที่ไม่ประกอบด้วยคุณธรรม หมายถึง สัตว์หลายประเภทที่ดำเนินชีวิตด้วยการใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกง เพื่อเอาชนะสัตว์อื่นหรือการโกหกหลอกลวงมนุษย์ด้วยอุบายหลายวิธี พฤติกรรมที่ไร้คุณธรรม เลวร้าย หรือขาดคุณธรรมนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งมนุษย์ที่ปราศจากคุณธรรมก็เทียบได้กับสัตว์ที่ขาดคุณธรรมสามารถประพฤติชั่วสร้างความเดือดร้อนหรือเสียหายให้อย่างมาก พฤติกรรมดังกล่าวจึงมีความไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามพฤติกรรมของสัตว์ที่ดำรงชีวิตตามสัญชาตญาณก็ดูออกง่ายไม่ได้มีความลึกซึ้งหลายซับหลายซ้อนในการกระทำ ซึ่งต่างจากมนุษย์ที่มีทั้งสัญชาตญาณและสติปัญญาที่เหนือกว่าสัตว์อย่างมากที่จะทำได้ดีกว่า ดังนี้

๑) ชอบโกหกหลอกลวง ปรากฏหลายชาดก เช่น กุกกุฏชาดก (แมวใช้อุบายลวงกินไก่) อาทิจจุปัฏฐานชาดก (ลิงทำตัวเป็นผู้ทรงศีลหลอกลวงคน) มูสิกชาดก (สุนัขจิ้งจอกหลอกลวงหนูว่าเป็นผู้ทรงศีลแต่กลับจับหนูกิน) และทัพพปุบผชาดก (สุนัขจิ้งจอกหลอกลวงนากว่าเป็นผู้พิพากษาที่เที่ยงธรรม) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างธัมมัทธชาดก อาวาริยวรรค ฉักกนิบาต[๓๗] ความย่อว่า กามาแสร้งทำตนเป็นผู้มีศีลธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีจิตใจเมตตาต่อลูกนกทั้งหลาย นกทั้งหลายเชื่อว่าเป็นเช่นนั้นจริงจึงยอมให้อยู่อาศัยด้วย แต่เมื่อพ่อแม่นกออกไปหากิน กาได้แอบกินไข่นกและลูกนกเป็นจำนวนมาก พญานกสังเกตดูรู้ว่าลูกนกหายไปจึงให้นกทั้งหลายจับตาดู ก็รู้ว่าเป็นการกระทำของกาผู้ขออาศัย จึงได้เข้าทำร้ายกานั้นจนถึงแก่ความตาย

๒) อกตัญญู ปรากฏในเวฬุกชาดก (งูกัดฤษีตายเพราะโกรธที่ถูกปล่อยให้อดอาหาร) อินทสมานโคตตชาดกและมิตตามิตตชาดก (ช้างไม่รู้จักคุณของฤษีที่เลี้ยงดูจึงฆ่าฤษีตาย) ชวสกุณชาดก (ราชสีห์ลืมบุญคุณนกหัวขวานที่ช่วยเอากระดูกติดคอออกให้) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างทุพภิยมักกฏชาดก กัลยาณวรรค ทุกนิบาต[๓๘] ความย่อว่า พราหมณ์ติเตียนลิงที่ไม่รู้จักบุญคุณที่ท่านให้น้ำดื่มแล้วยังส่งเสียงดังรบกวนอีกว่า การคบหาคนชั่วไม่ใช่สิ่งประเสริฐ ลิงกล่าวอาฆาตว่า ท่านเคยได้ยินหรือได้เห็นมาจากที่ไหนวาลิงเป็นสัตว์มีศีล เราจะถ่ายรดศีรษะท่านเดี๋ยวนี้ ข้อนี้เป็นธรรมดาของเราแล้วกระโดดเกาะกิ่งไม้โหนตัวลงมาถ่ายอุจจาระรดศีรษะพราหมณ์

---

[๓๖] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๕/๒๙๙-๓๐๓.

[๓๗] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๙/๙๘-๑๐๓.

[๓๘] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗/๑๓๙-๑๔๒.

๓) อาฆาตจองเวร สัตว์หลายชนิดเมื่อถูกทำร้ายแล้วมักมีนิสัยอาฆาตจองเวรผู้ที่กระทำความพินาศให้กับตนเองและครอบครัว ดังที่ปรากฏในฉัททันตชาดก (นางช้างจุลลสุภัททาอาฆาตจองเวรกับพญาช้างฉัททันตะ) กุนตินีชาดก (นกกระเรียนโกรธเด็กที่ฆ่าลูกของตน) และอุลูกชาดก (กากับนกเค้าแมวอาฆาตจองเวรกันเพราะกาคัดค้านไม่เห็นชอบที่นกเค้าแมวจะเป็นหัวหน้า) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างลฏุกิกชาดก มณิกุณฑลวรรค ปัญจกนิบาต[๓๙] เรื่องมีดังนี้ว่า นางนกไส้ขอร้องช้างเกเรให้เดินไปทางอื่นจะได้ไม่เหยียบรังลูกอ่อนของนาง แต่ช้างเกเรไม่ยอมเพราะถือว่าตนมีร่างกายใหญ่โตกว่าจึงเหยียบรังนกและลูกน้อยตายหมด พร้อมถ่ายปัสสาวะรดแล้วร้องลั่นวิ่งเข้าป่าไป นางนกไส้จึงผูกอาฆาตไว้ ต่อมาได้เข้าไปฝากตัวรับใช้กาแล้วเล่าความทุกข์ให้ฟังและขอร้องกาให้ไปจิกลูกตาของช้างเกเรตัวนั้น แล้วไปขอให้แมลงวันช่วยไปถ่ายไข่ขางใส่แผลที่กาจิกไว้ ขอร้องกบให้ช่วยไปส่งเสียงร้องบนหน้าผาเพื่อให้ช้างเข้าใจผิดว่ามีน้ำอยู่บนนั้น สัตว์ทั้งสามได้ตกลงช่วยเหลือด้วยความเต็มใจเพราะเห็นใจว่าเป็นสัตว์สัตว์ด้วยกันแต่ถูกสัตว์ใหญ่รังแก นางนกไส้ได้ติดตามดูการทำงานของเพื่อนจนเห็นช้างนั้นตกเหวตาย จึงบินไปเหยียบแล้วร่าเริงดีใจบนซากช้างนั้น

๔) เลี้ยงไม่เชื่องชอบทรยศ พฤติกรรมเลวร้ายอีกชนิดหนึ่งที่เป็นยี่ห้อเป็นเครื่องหมายของสัตว์บางจำพวกคือเลี้ยงไม่เชื่อง ดังปรากฏในมโนชชาดก (สุนัขจิ้งจอกรับใช้หนีเอาตัวรอดด้วยการทอดทิ้งราชสีห์ผู้เป็นนายที่ถูกยิง) และโคธชาดก เป็นต้น ขอยกตัวอย่างโคธชาดก กกัณฏกวรรค เอกนิบาต[๔๐] เรื่องมีดังนี้ว่า พญาเหี้ยสอนบุตรไม่ให้สนิทสนมกับกิ้งก่า แต่บุตรไม่เชื่อฟัง เมื่อสัตว์ทั้งสองกอดรัดเล่นกัน กิ้งก่ามักได้รับบาดเจ็บเพราะรับน้ำหนักไม่ไหว จึงโกรธคิดหาอุบายกำจัดฝูงเหี้ย ได้ไปบอกนายพรานให้ก่อไฟรมควันเข้าจอมปลวกและนั่งคอยตีเหี้ยที่ออกมาทางปากปล่อง ตัวที่รอดไปได้ก็ถูกฝูงสุนัขไล่กัด ฝูงเหี้ยวิบัติไปเป็นอันมาก พญาเหี้ยจึงกล่าวว่า บุคคลคบหาคนชั่วย่อมไม่ประสบความสุขเลย เหมือนตระกูลเหี้ยทำตนเองให้ประสบความวอดวายเพราะกิ้งก่า

๕) ชอบลักขโมย นิสัยลักขโมยนั้นเป็นพฤติกรรมไม่ดีอย่างหนึ่งของสัตว์บางชนิดซึ่งมีปรากฏอยู่ในสุปัตตชาดก (กาขโมยพระกระยาหารของพระราชา) กุมภวรรค ติกนิบาต[๔๑] และกโปตกชาดก (กาลักขโมยกินเนื้อและปลาในโรงครัว) ในอัตถกามวรรค เอกนิบาต[๔๒]

๖) ลุ่มหลงในกามคุณ ติดอยู่ในบ่วงแห่งความรักใคร่ บ่วงกามตัณหา มีปรากฏในหลายชาดก เช่น ขุรปัตตชาดก (นางนาคยอมลดฐานะของตนไปอยู่ร่วมครองรักกับงูน้ำ) กัณฑินชาดก (เนื้อทรายลุ่มหลงงรักใคร่นางเนื้อสาวจนถูกพรานแทงตาย) โมรชาดกและมหาโมรชาดก (นกยูงหลงใหลนางนกต่อจนถูกจับได้) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างมัจฉชาดก กุลาวกวรรค เอกนิบาต[๔๓] ความย่อว่า ปุโรหิตรู้เสียงสัตว์ได้ยินเสียงปลาตัวหนึ่งที่ถูกชาวประมงจับได้นอนให้คร่ำครวญถึงแต่นางปลา เพราะกลัวนางปลาจะเข้าใจผิดว่าไปติดพันนางปลาตัวอื่น จึงขอปลาตัวนั้นไปปล่อยลงน้ำ โดยสอนไม่ให้มันตกอยู่ในอำนาจกิเลสอันเป็นเหตุให้ประมาทมัวเมาอีกซึ่งอาจถึงแก่ความตาย

---

[๓๙] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๗๕๘-๗๖๔.

[๔๐] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๕๖๑-๕๖๔.

[๔๑] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๓๒๖-๓๓๒.

[๔๒] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๑๖-๒๑.

[๔๓] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๕/๓๓๙-๓๔๑.

ได้ การลุ่มหลงในกามคุณของปลาเปรียบเทียบกันแล้วก็ไม่ต่างจากมนุษย์บางจำพวกที่ตกอยู่ภายใต้กามคุณจนกระทั่งถึงแก่ความตายก็มีเป็นจำนวนมาก

๗) ชอบซุกซนรบกวนผู้อื่น ปรากฏหลายแห่งด้วยกัน เช่น มหาสารชาดก (ลิงหยิบเอาเครื่องประดับของพระเทวีไปซ่อนไว้) และกปิชาดก (ลิงซุกซนถ่ายอุจจาระรดถูกศีรษะปุโรหิต) เป็นต้น ยกตัวอย่างกากชาดก อสัมปทานวรรค เอกนิบาต[๔๔] ความย่อว่า พญากาเห็นกาซุกซนตัวหนึ่งถ่ายอุจจาระรดบนศีรษะของปุโรหิต จึงถูกผูกอาฆาตไว้ เมื่อได้โอกาสที่ไฟไหม้หลังช้างหลวง เขาจึงกราบทูลพระราชาให้เอามันเหลวของกามาทำยา แต่กาไม่มีมันเหลวจึงถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมาก ทำให้พญากาต้องเสี่ยงชีวิตบินเข้าไปกราบทูลความจริงแด่พระราชาจนกระทั่งพระราชทานอภัยให้แก่กาทั้งหลาย

๘) โลภเห็นแก่กิน นิสัยเห็นแก่กินนั้นปรากฏหลายชาดก เช่น สิคาลชาดก และปัญจุโปสถิกชาดก (สุนัขจิ้งจอกโลภในการกินเครื่องในช้างจนติดในท้องช้างเกือบเอาตัวไม่รอด) และกโปตกชาดก (กาโลภอยากกินเนื้อและปลาในโรงครัว) เป็นต้น ขอยกตัวอย่างสมุททชาดก กุมภวรรค ติกนิบาต[๔๕] มีเรื่องย่อว่า เทวดาประจำสมุทรเห็นกาห้ามปลาและมังกรไม่ให้ดื่มน้ำทะเลมากไป เพราะกลัวน้ำจะหมด จึงกล่าวว่า ห้วงน้ำใหญ่นั้นจะลดลงหรือเต็มอยู่ก็ตามที ที่สุดของน้ำแห่งห้วงน้ำใหญ่นั้นที่บุคคลดื่มแล้วใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ได้ยินว่าสาครอันใคร ๆ ไม่อาจดื่มให้หมดสิ้นไปได้

๙) ไม่รู้จักประมาณตนเอง มีปรากฏหลายชาดก เช่น หนอนไม่รู้จักประมาณตนหาญท้าสู้กับช้างในคูถปาณชาดก นกหัวขวานหาญเจาะไม้ตะเคียนเนื้อแข็งในกันทคลกชาดก และกาไม่รู้จักประมาณตนอวดตัวว่าเหมือนพระราชาในวินีลกชาดก เป็นต้น ขอยกตัวอย่างสูกรชาดก ทัฬหวรรค ทุกนิบาต[๔๖] ความย่อว่า พญาราชสีห์กินอาหารจนอิ่มแล้วเห็นสุกรอ้วนตัวหนึ่งจึงตั้งใจจะจับกินวันหลังแล้วจึงเดินหลีกไป สุกรเมื่อเห็นราชสีห์เดินหนีไปเข้าใจว่าราชสีห์กลัวจึงท้าสู้ เมื่อได้ยินราชสีห์บอกว่าอีก ๗ วัน จะกลับมาสู้ด้วย ก็นำเรื่องนี้ไปคุยให้ญาติฟังอย่างลำพองตัว สุกรทั้งหลายตำหนิมันแล้วแนะนำให้ไปกลิ้งเกลือกอุจจาระพวกฤาษีแล้วไปตากแดด วันสุดท้ายไปตากน้ำค้างแล้วจึงไปสนามต่อสู้ เมื่อราชสีห์เห็นมันเช่นนั้นก็ยอมแพ้ทันที ไม่ยอมต่อสู้เพราะเกลียดคูถที่ตัวของสุกร

๑๐) โง่เขลา มีปรากฏหลายชาดก เช่น นากเสียรู้เหลี่ยมสุนัขจิ้งจอกในทัพพปุบผชาดก ลิงทิ้งถั่วในปากเพื่อถั่วที่หล่นเพียงเม็ดเดียวในกฬายมุฏฐิชาดก และกาพยายามวิดน้ำในมหาสมุทรให้แห้งเพื่อหาภรรยามีปรากฏในกากชาดก เป็นต้น ยกตัวอย่างอารามทูสกชาดก อัตถกามวรรค เอกนิบาต[๔๗] ความย่อว่า บัณฑิตคนหนึ่งได้ติเตียนฝูงลิงที่ช่วยกันรดน้ำต้นไม้ในพระราชอุทยานด้วยการถอนต้นไม้ดูรากก่อนจึงรดน้ำ ถ้าต้นไหนมีรากยาวก็จะรดน้ำมาก ถ้าต้นไหนมีรากสั้นก็จะรดน้ำน้อยลง ทำอยู่อย่างนั้น ๗ วัน ต้นไม้ก็ตายหมด ท่านจึงกล่าวว่า ผู้ไม่ฉลาดคิดจะทำประโยชน์แต่ก็ทำประโยชน์ให้เสียไป เหมือนลิงเฝ้าสวน ฉะนั้น

---

[๔๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๕๕๕-๕๖๐.

[๔๕] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๘/๓๔๔-๓๔๘.

[๔๖] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗/๑๗-๒๑.

[๔๗] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๓๓-๓๗.

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะพบเห็นถึงพฤติกรรมของสัตว์หลายชนิดได้หลายประการ พฤติกรรมเหล่านี้บ่งบอกความสำคัญบางอย่างที่สามารถสื่อให้เข้าใจกันได้ นั่นคือพฤติกรรมของสัตว์นั้นมีหลักปฏิบัติ ๒ ประการ กล่าวคือ

๑. หลักการทำความดี ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่น ตอบแทนคุณแก่ผู้ที่ทำประโยชน์ให้ รู้จักเสียสละ มีความอดทน มีความรอบคอบไม่ประมาท และเป็นผู้มีความประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นต้น

๒. หลักการละเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมของสัตว์ที่ขาดคุณธรรม เช่น ไม่รู้คุณผู้ที่ทำประโยชน์ให้ อาฆาตจองเวรซึ่งกันและกัน โกหกหลอกลวง ไม่รู้จักประมาณตน มีความโลภ และลุ่มหลงในอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พึงละเว้นโดยเด็ดขาด[๔๘]

พฤติกรรมดังกล่าวนี้มองเห็นได้ง่ายชัดเจนกว่าพฤติกรรมของมนุษย์ ดังที่ตรัสเปรียบเทียบไว้ในกันทรกสูตร คหปติวรรค มัชฌิมนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงความแตกต่างด้านพฤติกรรมของสัตว์และมนุษย์ไว้ว่า “เปสสะ คนสอนยาก สัตว์เลี้ยงฝึกง่าย”[๔๙] การฝึกสัตว์ให้เลียนแบบมนุษย์หรือสัตว์มีความสามารถในการฝึกฝนตนเองได้ ก็ทำให้สัตว์นั้นอาจสามารถที่จะกล่าวได้ว่ามีคุณค่าทางศีลธรรม แต่สัตว์ทั่วไปนั้นดำรงชีวิตตามสัญชาตญาณไม่มีเวลาที่จะฝึกฝนหรือถูกนำมาฝึกฝน จึงไม่มีศีลธรรมเหมือนกับที่มนุษย์มี เพราะอาศัยสัญชาตญาณและสติปัญญา อย่างไรก็ตาม เมื่อมองพฤติกรรมบางอย่างของสัตว์กับมนุษย์แล้วจะเห็นถึงพฤติกรรมบางอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์ที่สามารถเปรียบเทียบกับพฤติกรรมทางศีลธรรมของมนุษย์ได้ ซึ่งงานวิจัยของเฉลิมวุฒิ วิจิตร พบว่า “สัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรมเพราะสัตว์เป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในตัวเอง อันประกอบด้วย (๑) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี (๒) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ (๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต”[๕๐]

จากที่อภิปรายมาสรุปได้ว่า พฤติกรรมของสัตว์ในมุมมองพระพุทธศาสนานั้น สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมด้านดีคือประกอบด้วยศีลธรรมและคุณธรรมอย่างหนึ่ง และในด้านไม่ดีคือไม่ประกอบด้วยธรรมะ เป็นการสะท้อนให้เห็นด้านตรงข้ามของพฤติกรรมในแต่ละอย่าง เช่น กตัญญูกับอกตัญญู เชื่อฟังกับไม่เชื่อฟัง สอนง่ายกับสอนยาก เป็นต้น พฤติกรรมของสัตว์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งสัตว์ก็สามารถบ่งบอกถึงพฤติกรรมด้านศีลธรรมได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งในชาดกก็สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว การแสดงออกถึงพฤติกรรมของสัตว์ในชาดกนั้นจึงต้องยอมรับกันในระดับหนึ่งว่ามีส่วนเกี่ยวข้องเชิงศีลธรรมจริยธรรม การขยายขอบเขตทางศีลธรรมออกไปจะทำให้สัตว์นั้นมีสถานภาพทางด้านศีลธรรมหรือได้รับการคุ้มครองทางศีลธรรม เมื่อเปรียบเทียบลักษณะนิสัย

---

[๔๘] สมพงษ์ โอศรีสกุล, “พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** หน้า ๑๗๔.

[๔๙] ดูรายละเอียดใน ม. ม. (ไทย) ๑๓/๓-๔/๓-๕.

[๕๐] เฉลิมวุฒิ วิจิตร, “สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖.

หรือพฤติกรรมของมนุษย์กับสัตว์แล้วจึงอาจกล่าวได้ว่ามีความใกล้เคียงกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการใช้สัตว์เป็นตัวละครในชาดกทำให้ไม่กระทบกระเทียบกับใครอื่นได้และง่ายกว่าการยกอธิบายในรูปแบบอื่น ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบดังนี้ จะทำให้เราไม่คิดต่างและกระทำแบ่งแยกกัน นึกถึงอกเขาอกเรา ดังที่ตรัสไว้ในฉัพพัคคิยวัตถุ ทัณฑวรรคว่า "...บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า (พึงปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนปฏิบัติต่อตนเอง)"[๕๑]

๓.๑.๓ สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในประเด็นที่ผ่านมา ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมของสัตว์ที่มีแง่มุมคุณค่าทางศีลธรรม ขอย้ำว่าคุณค่าที่กล่าวถึงคือพฤติกรรมทางศีลธรรมของสัตว์ ก่อนที่จะพิจารณาถึงประเด็นการมีสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องตอบให้ได้ก่อนว่าสัตว์นั้นสามารถบรรลุธรรมได้หรือไม่ ในมุมมองพระพุทธศาสนานั้นมีเหตุผลหลายประการที่จะยืนยันได้ว่าสัตว์นั้นไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ ว. วิสุทธิสารี มองเกี่ยวกับสัตว์ว่า สัตว์ที่ขวางทางมรรคผล ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ เพราะไม่มีสติปัญญาที่สามารถใช้พิจารณาเหตุผลต่าง ๆ แล้วรู้แจ้ง จดจำในสิ่งนั้นได้ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดก็ตาม[๕๒] สุชีพ ปุญญานุภาพ มองว่า เมื่อพิจารณาตามศัพท์ "ติรัจฉาน" ซึ่งแปลว่า "ไปขวาง" ก็หมายความว่า วิชาเหล่านี้ขวางหรือไม่เข้ากับความเป็นสมณะ มิได้หมายความว่าเป็นวิชาของสัตว์ดิรัจฉาน...ส่วนสัตว์ดิรัจฉานที่มีชื่ออย่างนั้น เพราะเพ่งกิริยาที่ไม่ได้ตั้งตัวตรง เดินไปอย่างคน แต่เอาตัวลง เอาศีรษะไปก่อน เมื่อไม่ได้ไปตรง ก็ชื่อว่าไปขวาง[๕๓] เสฐียรพงษ์ วรรณปก เห็นว่า "คำว่า "ดิรัจฉานวิชา หมายเอาวิชาที่ "ขัดขวางต่อการบรรลุมรรคผล" หรือวิชาที่ไม่นำไปสู่การบรรลุ มิได้หมายถึง "วิชาเดรฉานหรือวิชาเลวทราม" อย่างใด"[๕๔] ในวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับนาคที่แปลงกายมาบวชในพระพุทธศาสนาว่า "พวกเจ้าเป็นนาคไม่มีความงอกงามในพระธรรมวินัยนี้ ไปเถิด นาค เจ้าจงเข้าจำอุโบสถในดิถีที่ ๑๔ ดิถีที่ ๑๕ และดิถีที่ ๘ แห่งปักษ์นั้นแหละ ด้วยอุบายอย่างนี้ เจ้าจักพ้นจากกำเนิดนาค และได้อัตภาพมนุษย์ฉับพลัน" นาคครั้นได้ทราบว่าตนไม่มีความงอกงามในพระธรรมวินัยนี้แน่นอน ก็มีทุกข์เสียใจ หลั่งน้ำตาส่งเสียงดังหลีกไป[๕๕] และในขุททกนิกาย ชาดก ก็แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เคยเกิดเป็นช้างชื่อว่าสีลวนาค ได้ยอมสละงาสุดหวงและอดทนต่อการเลื่อยเพื่อบรรลุธรรมว่า "งาคู่นี้จะไม่เป็นที่รักของเราก็หามิได้ แต่เรารักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่างาคู่นี้เป็นร้อยเท่าพันเท่า การให้งาเป็นทานนี้ขอจงเป็นพลวปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด"[๕๖]

---

[๕๑] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙-๑๓๐/๗๒.

[๕๒] ว. วิสุทธสารี, **เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน,** หน้า ๒๐๓.

[๕๓] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน,** หน้า ๒๙๑.

[๕๔] เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **คำบรรยายพระไตรปิฎก,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕.

[๕๕] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๗๕-๑๗๗. วิ. อ. (ไทย) ๖/๓๒๒-๓๒๕.

[๕๖] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๗๒/๓๐. ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๖/๑๘๕. และ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **ชาดกในธรรมบท,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ช่อระกาการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

จากหลักฐานทั้งหมดนี้ พอจะยืนยันได้ว่า สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายนั้นไม่มีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ และการบรรลุธรรมนั้นต้องอยู่ในภาวะเป็นมนุษย์เท่านั้น จะอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าสัตว์นั้นจะไม่มีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมได้หรือไม่มีจิตใจฝักใฝ่ในคุณงามความดีได้ ข้อนี้เห็นได้จากการที่สัตว์ที่เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอย่างมากและสัตว์ที่ได้รับการฝึกฝนจากมนุษย์มาเป็นอย่างดี ล้วนมีพฤติกรรมที่มีคุณค่าเชิงศีลธรรม เมื่อสัตว์กระทำความดีหรือชั่วก็ต้องมีสิทธิได้รับผลตามขอบข่ายศีลธรรม ตัวอย่างเช่น งูเหลือมฟังธรรม นกกระยางขาวรักษาศีล ค้างคาวฟังเสียงสวดบรรยายธรรม ไก่ฟังธรรม หรือกบฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนกระทั่งไปเกิดเป็นเทพบุตร[๕๗] เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้กรอบของพฤติกรรมเชิงศีลธรรมในการหาข้อเท็จจริงด้านสถานภาพของสัตว์มากกว่าที่จะเน้นด้านจิตใจของสัตว์ที่มีจิตใจใฝ่คิดในธรรมะซึ่งเป็นการยากที่จะประเมินได้อย่างเป็นรูปธรรมเหมือนกับพฤติกรรม

มีข้อเปรียบเทียบให้เห็นว่ามนุษย์บางจำพวกนั้นเมื่อปราศจากธรรมะแล้วก็ไม่ได้แตกต่างจากสัตว์เช่นกัน ข้อนี้ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายไว้ว่า “พระธรรมนี้สร้างเรามาเพื่อให้เรามีธรรม สร้างมนุษย์มาเพื่อให้มีธรรม เมื่อมีธรรมแล้วก็จะได้แตกต่างจากสัตว์ ฉะนั้น เขาจึงมีคำพูดมาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ว่า “ธรรมนี้เพื่อความผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์”... ธรรมะนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์ ธรรมะสร้างคนขึ้นมาผิดจากสัตว์ก็เพราะว่าต้องการให้คนมีธรรมะอย่างคน อย่างมนุษย์”[๕๘] สิ่งที่ทำให้สัตว์ต่างจากมนุษย์ก็คือธรรมะ เพราะธรรมะนั้นทำให้มนุษย์สูงส่งและแตกต่างจากสัตว์ แม้มนุษย์และสัตว์จะมีความเหมือนกันด้านความต้องการปัจจัยเกื้อหนุนต่อชีวิต กล่าวคือ อาหาร การหลับนอน การสืบพันธุ์ และการกลัวภัย ก็ตาม สรุปประเด็นนี้ได้ว่า สัตว์นั้นไม่มีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้เพราะข้อจำกัดหลายประการ แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่า สัตว์นั้นไม่มีศีลธรรมไม่มีพฤติกรรมทางด้านศีลธรรมได้ สัตว์นั้นก็มีพฤติกรรมทางด้านศีลธรรมโดยการเปรียบเทียบกับพฤติกรรมคุณค่าทางศีลธรรมของมนุษย์ ศีลธรรมจึงไม่ได้มีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงมนุษย์เท่านั้น สามารถขยายขอบเขตไปยังสัตว์ ทำให้สัตว์นั้นมีสถานภาพทางด้านศีลธรรมด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น มีความชัดเจนแล้วว่าสัตว์ไม่มีความสามารถในการบรรลุธรรมได้ แต่สัตว์มีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมได้ เราสามารถขยายขอบเขตทางศีลธรรมไปยังสัตว์ได้ ทำให้สัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมได้ด้วย ผู้วิจัยมองว่าสถานภาพของสัตว์สามารถตอบได้คือ กรอบด้านศีลธรรม และกรอบด้านธรรมชาติ เหตุผลก็คือหลักศีลธรรมอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอต่อการตอบประเด็นเรื่องสถานภาพทางศีลธรรม กรอบธรรมชาติของพระพุทธศาสนาที่มองอย่างองค์รวมคือมีความเป็นธรรมชาตินิยมอยู่แล้วจะสนับสนุนให้สถานภาพนี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

๓.๑.๓.๑ สถานภาพทางศีลธรรม ประเด็นที่ผ่านมาจึงเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมของสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อหาสถานภาพทางศีลธรรมให้ชัดเจน พฤติกรรมดังกล่าวเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์แล้วก็มีความเหมือนกันอยู่มาก เช่น มีความกตัญญู ไม่รู้จัก

---

[๕๗] ดูรายละเอียดใน ขุ. วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕๗-๘๖๐/๑๐๐. ขุ. วิ. อ. (ไทย) ๔๘/๔๑๙-๔๒๓.

[๕๘] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕-๑๖. พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **รวมปาฐกถาธรรม ชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์,** (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๑), หน้า ๗๖-๗๗. และ ว. วิสุทธสารี, **เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน,** หน้า ๒๑๐-๒๑๓.

ประมาณตนเอง โลภเห็นแก่กิน เป็นต้น พฤติกรรมดังกล่าวทำให้อาจตีความได้ว่าเป็นพฤติกรรมเชิงศีลธรรม เมื่อมนุษย์แสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาและได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปว่ามีจิตใจรักมั่นกตัญญู ฉันใด พญาแร้งที่ขยันหารวงข้าวสาลีมาเลี้ยงพ่อแม่ที่แก่เฒ่าก็น่าจะจัดได้ว่าเป็นสัตว์กตัญญู ฉันนั้น ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า สัตว์ควรจะได้รับสถานภาพทางด้านศีลธรรมด้วย แต่เป็นเพียงสถานภาพระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดที่จะมีสถานภาพได้ เนื่องจากสัตว์โดยมากอาศัยสัญชาตญาณในการดำเนินชีวิต จึงมีสัตว์อยู่เพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่จะมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมได้ ข้ออ้างดังกล่าวจึงน่าจะทำให้เรายอมรับได้ในระดับหนึ่ง คำถามคือศีลธรรมเป็นอย่างไร เบื้องต้นนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจในเชิงสาระสำคัญของศีลธรรมและอภิปรายในช่วงต่อมา ดังนี้

๑. ความเข้าใจเรื่องศีล ศีล แปลว่า ปกติ กล่าวคือ ความปกติเรียบร้อยแห่งกายวาจา ความประพฤติเรียบร้อยแห่งกายวาจา ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ศีลเป็นหลักปฏิบัติสำหรับขจัดความชั่วทางกายวาจา เป็นมนุษยธรรม (ธรรมสำหรับมนุษย์หรือเป็นธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดเป็นมนุษย์)[๕๙] เบญจศีลนั้นได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ (ห้ามฆ่า ห้ามทำร้ายร่างกาย ห้ามทรมานให้ลำบาก) การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดเรื่องกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่ดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ส่วนเบญจธรรมได้แก่ เมตตาธรรม สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) สทารสันโดษ (ความยินดีในภรรยาของตน) สัจจะ (พูดคำจริงมีประโยชน์) และสติ (ความระลึกได้หรือความไม่ประมาท)[๖๐] ในพระพุทธศาสนาจำแนกศีลออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ศีลในพระวินัย เป็นข้อบัญญัติที่มีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์ เป็นแบบแผนของสังคมเพื่อกำกับความประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกัน ผู้ที่ละเมิดละเมิดหรือก้าวล่วงจะต้องผิดศีลหรือผิดกฎหมาย (๒) ศีลในระบบจริยธรรม เป็นศีลที่มีลักษณะเป็นสากล เป็นข้อแนะนำสั่งสอนหรือหลักปฏิบัติที่เป็นไปตามกฎธรรมดา เป็นความดีงาม มีลักษณะเป็นคุณธรรมจริยธรรมที่จะปฏิบัติก็ได้ไม่ปฏิบัติก็ได้ ถึงแม้จะไม่ปฏิบัติก็ไม่เป็นการละเมิดหรือผิดศีลแต่อย่างใด[๖๑] ศีลจึงเป็นข้อปฏิบัติทางกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม ผู้ที่ประพฤติศีลได้จึงได้รับอานิสงส์ตามสมควรแก่การประพฤติ เช่น เจริญด้วยโภคทรัพย์ เข้าถึงสวรรค์สมบัติ และเป็นบาทฐานให้เข้าถึงพระนิพพาน เป็นต้น

๒. ความเข้าใจในปาณาติบาต ศีลข้อที่ ๑ คือการไม่ทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ตกล่วงไป หรือการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ควรทำความเข้าใจในเบื้องต้น ดังนี้

---

[๕๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า ๒๔๕-๒๔๖.

[๖๐] ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓. ม. มู. (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๒-๘๓. และ องฺ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๑/๓๐๗-๓๐๘. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๗๕-๑๗๖. สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖. มีการจัดระบบศีลธรรมจริยธรรมในพระพุทธศาสนาตามระดับขั้นต้น (เบญจศีลเบญจธรรม) ขั้นกลาง (กรรมบถ ๑๐) และขั้นสูงสุด (มรรคมีองค์ ๘) ซึ่งศีลข้อที่ ๑ ก็ปรากฏอยู่ชัดในระดับขั้นต้นและขั้นกลาง ส่วนขั้นสูงสุดนั้นต้องลงลึกไปในรายละเอียดในอธิสีลสิกขา.

[๖๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖๗-๗๖๘.

๑) ความหมายของปาณาติบาตาเวรมณี คำว่า “ปาณาติบาต” เป็นคำบาลี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ ปาณ+อติปาต คำว่า ปาณ แปลว่า สัตว์ผู้มีลมปราณ หมายเอามนุษย์และสัตว์เดรัจฉานที่มีชีวิต ส่วนคำว่า อติปาต หมายถึง การทำให้ตกล่วงคือการฆ่าให้ตาย ส่วนคำว่า เวรมณี แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น รวมความว่า ปาณาติปาตาเวรมณี จะมีความหมายว่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นการทำชีวิตของสัตว์ให้ตกล่วงไปหรือการฆ่าสัตว์ให้ตาย

ในสังคีติสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ให้ความหมายว่า คำว่า “ปาณาติปาตา เวรมณี” หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์[๖๒]

ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ตติยปาราชิกวรรณนา ให้ความหมายว่า ปาณาติบาตนั้น คือ บุคคลยังประโยคอันเข้าไปตัดเสียซึ่งชีวิตินทรีย์ให้ตั้งขึ้นด้วยวธกเจตนาใด เจตนานั้น ชื่อว่า วธกเจตนา ท่านเรียกว่า ปาณาติบาต (เจตนาธรรมเป็นเหตุล้างผลาญชีวิตสัตว์มีปราณ) บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว พึงเห็นวา ผู้ล้างผลาญสัตว์มีปราณ[๖๓]

ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พรหมชาลสูตร อธิบายว่า คำว่า ปาณาติบาต แปลว่า ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป อธิบายว่า ฆ่าสัตว์ ปลงชีพสัตว์[๖๔]

ในอรรถกถาสัทธัมมปกาสินี ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค วินิจฉัยไว้ว่า การยังสัตว์ให้ตกไปในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า ปาณาติบาต ท่านอธิบายว่า การประหารสัตว์ การฆ่าสัตว์ อีกอย่างหนึ่ง สัตว์มีชีวิตก็รู้ว่ามีชีวิต เจตนาที่จะฆ่าเป็นไปในทวารใดทวารหนึ่งแห่งกายทวารและวจีทวาร ตั้งความพยายามในอันที่จะตัดชีวิตินทรีย์ ชื่อว่า ปาณาติบาต[๖๕]

ในอรรถกถาสัมโมหวิโนทนี พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ไขความไว้ว่า “คำว่า ปาณาติปาตา ได้แก่ จากการยังชีวิตสัตว์ให้ตกไป คือ การฆ่า การให้ตาย ส่วนคำว่า เวรมณี ได้แก่ การงดเว้น”[๖๖]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า เว้นจากปาณาติบาต คือไม่ทำลายชีวิต จับเอาสาระว่า ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านร่างกาย[๖๗]

ส่วน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) ให้ความหมายว่า ปาณาติบาต แปลว่า การฆ่าสัตว์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาโณ อติปาติยติ เอตายาติ ปาณาติปาโต แปลว่า เจตนาธรรมเป็นเครื่องอันเขายังสิ่งมีปราณให้ตกล่วงไป (ปาณ+อติ บทหน้า ปต ธาตุในความหมายว่า ตกลง ณ ปัจจัย, ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง พฤทธิ์ อ เป็น อา)[๖๘]

---

[๖๒] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

[๖๓] วิ. อ. (ไทย) ๒/๓๘๔-๓๘๕.

[๖๔] ที. สี. อ. (ไทย) ๑๑/๑๘๖.

[๖๕] ขุ. ป. อ. (ไทย) ๖๘/๕๙๑-๕๙๒.

[๖๖] อภิ. วิ. อ. (ไทย) ๗๘/๕๐๕.

[๖๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๗๖๙.

[๖๘] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์,** หน้า ๔๒๓.

ยิ่งยศ วงศ์อำมาตย์ ให้ความหมายว่า คำว่า “ปาณาติบาต” หมายถึง การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทุกชนิด รวมถึงการไม่ทรมาน ไม่ทารุณ ไม่ทำร้าย ไม่รังแกสัตว์ในด้านชีวิต (ร่างกาย) และจิตใจ สิทธิทางด้านร่างกายและชีวิต[๖๙]

รวมความว่า คำว่า ปาณาติบาต หมายถึง การฆ่าสัตว์ การทำลายชีวิตสัตว์ การทำให้ชีวิตของสัตว์ตกล่วงไป เมื่อบวกกับคำว่า เวรมณี หมายถึง เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ถือเป็นศีลในเบญจศีลหรือกรรมบถอื่น ๆ สัตว์ในความหมายนี้เน้นมนุษย์เป็นหลักแต่ศีลข้อนี้ก็ครอบคลุมไปยังสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดด้วยเพราะสัตว์เหล่านี้รักชีวิตเกลียดทุกข์เหมือนกัน จึงไม่สมควรที่สัตว์เหล่านี้จะต้องถูกเบียดเบียนอย่างทารุณ

๒) ลักษณะแห่งปาณาติบาต ศีลข้อที่ ๑ แม้ว่าการฆ่าสัตว์ท่านจะมุ่งมนุษย์เป็นหลัก แต่สัตว์เดรัจฉานก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน เป็นเพื่อนร่วมโลก เกิดแก่เจ็บตายเหมือนกัน จึงไม่ควรเบียดเบียนข่มเหง ศีลข้อนี้จึงแผ่คลุมไปถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ลักษณะที่ถือว่าเป็นการเบียดเบียนสัตว์ให้ทุกข์ทรมานและเป็นการก้าวล่วงศีลข้อที่ ๑ นั้น ประกอบด้วย ๓ ลักษณะสำคัญ ซึ่งบางครั้งก็ยากจะแยกแยะออกได้ว่าเข้าข่ายหรือไม่ ได้แก่

(๑) **การฆ่า** หมายถึง การทำลายหรือฆ่าชีวิตมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานนั้นให้ถึงแก่ตายด้วยความพยายามอย่างมากและด้วยทุกวิธีการ ผิดทั้งศีลผิดทั้งธรรม สำหรับพระภิกษุมีโทษปรับอาบัติปาจิตตีย์ สำหรับปุถุชนทั่วไปมีโทษทั้งผิดศีลและโทษทางกฎหมาย (ลหุโทษ) ขึ้นอยู่กับว่าสัตว์ที่ถูกฆ่านั้นเป็นสัตว์เช่นใด

(๒) **การทำร้ายร่างกาย** หมายถึง เป็นการกระทำให้สัตว์ได้รับความเจ็บปวดแต่ไม่ถึงตาย เช่น พิกลพิการ ทำให้เสียโฉม และทำให้เจ็บปวด เป็นต้น ปรับโทษทางวินัยแก่ภิกษุผู้กระทำคือถุลลัจจัยหรือทุกกฎ ส่วนโทษทางกฎหมายปรับตามเจตนาและผลของการกระทำคือลหุโทษ (ด้วยการจำหรือปรับ)

(๓) **การทรกรรม** หมายถึง การกระทำทารุณอย่างโหดร้ายหรือโหดเหี้ยมแก่สัตว์โดยขาดเมตตากรุณา ได้แก่การกระทำต่อไปนี้

ก. การใช้งาน หมายถึง การใช้สัตว์นั้นให้ทำงานหนักหรือใช้เกินกำลังของสัตว์ที่จะทำได้ ทั้งการเทียมยานทั้งไถนาทั้งลากเข็น เช่น ควายที่ต้องลากไถ ช้างที่ต้องเทียมยานเพื่อขนส่ง หรือลากซุง เป็นต้น โดยผู้ที่ใช้นั้นขาดความเมตตาปรานีต่อสัตว์หรือทารุณต่อสัตว์ด้วยการปล่อยให้อดอยากหรือกินน้อยนอนน้อย แต่ใช้งานหนัก เป็นสร้างความลำบากให้แก่สัตว์ แต่ถ้าเป็นตรงกันข้าม ใช้งานอย่างเหมาะสม ไม่ปล่อยอดอยาก บำรุงเลี้ยงตามสมควร ไม่จัดเป็นการทรกรรม

ข. การกักขังหน่วงเหนี่ยว หมายถึง การเลี้ยงไว้ในกรงในคอกเป็นการกักขังไว้ผูกล่ามไว้เพื่อดูเล่น เพื่อชม หรือเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จัดว่าเป็นการ ทรกรรม เพราะทำให้สัตว์นั้นขาดอิสรภาพ อดอยาก อิดโรย หมดกำลัง เช่น การลักลอบค้าขายสุนัขด้วยการกักขังรวมกันไว้ในกรง เป็นต้น แต่ทางตรงกันข้ามถือว่าไม่จัดเป็นการทรกรรมสัตว์

---

[๖๙] ยิ่งยศ วงศ์อำมาตย์, **มหัศจรรย์ศีล ๕ ชนะกรรม,** (กรุงเทพมหานคร : บ้านสยาม, มปป.), หน้า ๑๙.

ค. การนำไป หมายถึง ผูกมัดสัตว์แล้วให้นำไป เช่น การผูกมัดเป็ดหรือไก่ไว้รวมกันแล้วนำไป (ฆ่าหรือค้าขาย) การหิ้วหามเอาเท้าขึ้นเอาศีรษะลง ทำให้สัตว์เหล่านั้นลำบากเดือดร้อนทุกข์ทรมาน จัดเป็นการทรกรรมสัตว์ชนิดหนึ่ง แต่ถ้าเป็นตรงกันข้ามไม่ถือว่าเป็นการทรกรรมสัตว์

ง. การเล่นสนุก หมายถึง การจับเอาสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนานบันเทิง เป็นการทำให้สัตว์ทุกข์ทรมานด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น วิธีการเอาประทัดผูกหางสุนัขแล้วเอาไฟจุดแล้วให้ตกใจวิ่งหนีไป การขว้างสัตว์ด้วยก้อนหิน การสาดน้ำร้อน การหักทึ้งปีกหรือขาของตั๊กแตนหรือจิ้งหรีด เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เข้าข่ายเป็นการทรกรรมสัตว์ชนิดหนึ่ง ถ้ากระทำตรงกันข้ามไม่จัดว่าเป็นการทรกรรมสัตว์

จ. การผจญสัตว์ หมายถึง การนำสัตว์มาชนกันมาแข่งขันกันอันเป็นเกมกีฬาชนิดหนึ่ง เช่น การวิ่งควาย ชนแพะ ชนแกะ ชนไก่ ชนสุนัข กัดปลา กัดจิ้งหรีด การล่าสัตว์ เช่น การล่าสุนัข การล่ากวาง เป็นต้น และละครสัตว์ เช่น การนำช้างมาแข่งกีฬา การแสดงโชว์ของเสือหรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้หากเป็นการทำให้สัตว์ทุกข์ทรมาน จัดว่าเป็นการทรกรรมสัตว์ แต่ถ้าเป็นตรงกันข้ามไม่จัดว่าเป็นการทรกรรมสัตว์[๗๐]

ฉ. การใช้สัตว์ทดลอง หมายถึง การนำสัตว์มาใช้ในการทดลอง ซึ่งในอดีตสมัยหนึ่งมีการนำสัตว์มาใช้ทดลองแต่ละปีเป็นจำนวนมาก โดยไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึกเจ็บปวดและความทรมานของสัตว์ มุ่งหวังเพียงการทดลองเท่านั้น แม้ในปัจจุบันจะมีการออกกฎระเบียบในเรื่องนี้ทั้งก่อน ขณะกำลังทดลอง หรือหลังการทดลองก็ตาม การทดลองด้วยการใช้สัตว์นั้นก็เข้าข่ายการทรกรรมสัตว์ในประเด็นนี้อยู่ไม่น้อย

ช. การลักลอบค้าขายสัตว์ หมายถึง การใช้สัตว์เป็นเครื่องมือหรือเป็นอาชีพ เช่น การค้าขายสุนัข การฆ่าสัตว์เพื่อเอางา เขา กระดูก หรือหนัง เป็นต้น มาเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ก็ถือว่าผิดในข้อนี้ เนื่องจากการบรรทุกสัตว์จำนวนมากอย่างแออัดทำให้สัตว์ทรมานในขณะขนส่ง การลักลอบค้าขายสัตว์นั้นเหตุผลอย่างหนึ่งคือการบริโภคเนื้อสัตว์โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการบริโภคเนื้อสัตว์ด้านสุขภาพ บำรุงอวัยวะภายในร่างกายของผู้บริโภคทำให้มีการค้นหาสัตว์หรือหาอวัยวะของสัตว์นั้น ๆ จึงเป็นเหตุให้มีการลักลอบและการทรกรรมสัตว์เกิดขึ้น การบริโภคเนื้อสัตว์ด้วยความเชื่ออย่างนี้ถือว่าเป็นแหล่งที่มาของการลักลอบค้าขายสัตว์อย่างหนึ่งและสร้างรายได้อย่างงดงามสำหรับนักล่าสัตว์ ส่วนการค้าขายสัตว์สงวนหรือลักลอบค้าขายสัตว์ป่าก็เช่นเดียวกัน การหลบซ่อนหลบหลีกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทำให้ต้องซ่อนสัตว์ไว้อย่างระมัดระวังและทำให้เป็นช่องทางการทรมานสัตว์ได้อีกทางหนึ่ง

๓) จุดมุ่งหมายของศีลข้อที่ ๑ มีจุดประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อให้มีเมตตาธรรมและไม่เบียดเบียนกันและกัน (๒) เพื่อให้ชีวิตมีความปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงกันและกัน (๓) เพื่อให้

---

[๗๐] ดร.อำนาจ ยอดทอง, “แนวคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม” ใน **พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ,** วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘๖-๒๘๙. และ แก้ว ชิดตะขบ รวบรวมและเรียบเรียง, **คมและลึกในวิชาวินัยธรรมศึกษาชั้นตรี,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), : ๘.

ประกอบกิจการงานและประพฤติธรรมได้สะดวก (๔) เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข (๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งในชาติปัจจุบันและชาติต่อไป[๗๑]

๔) โทษของการผิดศีลข้อที่ ๑ การจะเจริญหรือเข้าถึงได้จึงต้องรักษาศีลให้สมบูรณ์ ดังนั้น อานิสงส์แห่งการไม่ผิดศีลข้อที่ ๑ แยกออกได้ ๒ ประการ คือ

๑) ผู้ที่ทำปาณาติบาตตายไปแล้ว ย่อมบังเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในเปรตวิสัย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า "...อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) มีผลชั่วทั้งในภพนี้และภพหน้า ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงละปาณาติบาต ลอยปาณาติบาต"[๗๒]

๒) เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้รับผล ๙ ประการ คือ (๑) เป็นคนทุพพลภาพ พิกลพิการ สูญเสียอวัยวะ (๒) เป็นคนรูปไม่งาม ไม่สมส่วน (๓) มีกำลังกายอ่อนแอ (๔) เป็นคนเฉื่อยชา (๕) เป็นคนขี้ขลาด (๖) เป็นคนถูกผู้อื่นฆ่าหรือฆ่าตัวเอง (๗) มีโรคภัยเบียดเบียน (๘) พวกพ้องบริวารแตกแยกกันหรือสูญเสียบริวาร (๙) อายุสั้น[๗๓]

๕) อานิสงส์แห่งการไม่ผิดศีลข้อที่ ๑ การรักษาศีลให้สมบูรณ์จึงเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นคุณธรรมสูง ผู้ที่รักษาไว้ดีแล้วย่อมอานิสงส์แห่งการไม่ผิดศีล ๒ ประการ คือ

๑) ได้รับผลปฏิสนธิกาล คือ ได้เกิด (อย่างต่ำ) เป็นมนุษย์หรือเกิดเป็นเทวดา

๒) ได้รับผลปวัตติกาล คือ หลังจากเกิดแล้วจะได้รับผลอานิสงส์ถึง ๒๓ ประการ คือ (๑) มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน (๒) มีร่างกายสมส่วน (๓) มีความแคล่วคล่องว่องไว (๔) ฝ่ามือและฝ่าเท้างดงามอย่างบรรจง (๕) เป็นผู้มีผิวพรรณสดใส (๖) มีรูปโฉมงามแฉล้ม (๗) เป็นผู้อ่อนโยน (๘) เป็นผู้มีความสุข (๙) เป็นผู้แกล้วกล้า (๑๐) เป็นผู้มีกำลังมาก (๑๑) มีวาจาเพราะพริ้ง (๑๒) พวกพ้องบริวารไม่แตกแยก (๑๓) ไม่เป็นคนขี้กลัว (๑๔) ไม่ถูกทำลาย (๑๕) ไม่มีคนคอยปองร้าย (๑๖) มีบริวารหาที่สุดมิได้ (๑๗) มีรูปงาม (๑๘) มีทรวดทรงสมส่วน (๑๙) มีโรคน้อย (๒๐) ไม่มีเรื่องเศร้าโศกทุกข์ใจ (๒๑) เป็นที่รักของชาวโลก (๒๒) ไม่พลัดพรากจากคนและของรัก (๒๓) มีอายุยืน[๗๔]

ในหลักเบญจศีลเบญจธรรมคือการไม่ฆ่าสัตว์และเมตตากรุณาต่อสัตว์ จัดเป็นส่วนหนึ่งในศีลหลายระดับ ทั้งศีล ๕ ศีลอุโบสถ ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ เน้นการไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนทุกประการ คำถามว่า เราสามารถขยายขอบเขตทางศีลธรรมไปยังสัตว์หรือไม่ หรือมนุษย์เท่านั้นที่มีศีลธรรมได้ คำตอบค่อนข้างจะต้องระมัดระวังเป็นอย่างมาก เนื่องจากหลายทัศนะนั้นมักจะปฏิเสธเรื่องนี้ แต่เมื่อพิจารณาจากลักษณะของศีลธรรมที่เป็นการกระทำ (action) หรือเป็นพฤติกรรม (behavior) ทางด้านศีลธรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับคำว่า ถูกหรือผิด ดีหรือเลว

---

[๗๑] พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ ป.ธ.๙), **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์,** หน้า ๓๑-๓๒.

[๗๒] องฺ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๗/๓๐๒.

[๗๓] พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ ป.ธ.๙), **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์,** หน้า ๕๙-๖๐.

[๗๔] ดูรายละเอียดใน ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐-๒๙๑/๓๕๐-๓๕๑. และ ยิ่งยศ วงศ์อำมาตย์, **มหัศจรรย์ศีล ๕ ชนะกรรม,** หน้า ๓๗-๓๘. พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ ป.ธ.๙), **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์,** หน้า ๖๐-๖๑.

สมควรหรือไม่สมควรแล้ว เราอาจต้องใช้เวลาในการพิจารณาอย่างละเอียด แต่เมื่อมองอย่างหยาบทั่วไป เราจะพบว่าพฤติกรรมบางอย่างของสัตว์เข้าข่ายในพฤติกรรมทางด้านศีลธรรม แม้พระพุทธศาสนาจะเน้นทางด้านจิตใจ แต่กรณีเช่นนี้ก็ยากที่จะมองไปที่จิตใจของสัตว์ การสังเกตจากพฤติกรรมซึ่งเป็นคุณค่าทางด้านศีลธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเราสามารถเปรียบเทียบพฤติกรรมเช่นนี้กับพฤติกรรมเชิงศีลธรรมของมนุษย์ได้ เราก็อดที่จะตั้งคำถามไม่ได้ว่าเป็นพฤติกรรมทางด้านศีลธรรมหรือไม่ เช่น สุนัขที่ให้ลูกแมวดื่มนม สุนัขที่เฝ้าศพเพื่อนที่นอนตาย ช้างที่ใส่บาตรพระ หรือนกที่เกาะกันเป็นกลุ่ม เป็นต้น เราสามารถมองเห็นและเปรียบเทียบการกระทำเหล่านี้ได้ ซึ่งมนุษย์อีกหลายจำพวกก็ไม่เข้าใจในเรื่องศีลธรรมแตกต่างจากสัตว์เหล่านี้เลย เช่น คนบ้า คนสติไม่ดี เป็นต้น ไม่ต่างจากที่ชิงเกอร์อ้างเรื่องเด็กแรกเกิดหรือคนพิการทางสมอง ศีลธรรมข้อที่หนึ่งคือห้ามฆ่าสัตว์และสอนให้รู้จักเมตตาต่อกันในเบญจศีลเบญจธรรมจึงน่าจะเป็นคำตอบได้ว่ามีการขยายขอบเขตไปยังสัตว์ทั้งหลายด้วย แม้สัตว์ทั้งหลายจะไม่มีสติปัญญาพอที่จะพิจารณาถึงเรื่องศีลธรรมได้อย่างมนุษย์ก็ตาม แต่มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถที่จะพิจารณาได้และกระทำตามหลักศีลธรรมได้อย่างถูกต้องที่สุด ทั้งในคุณค่าทางศีลธรรมอันเป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับการกระทำทุกประการ ประเด็นเรื่องศีลห้านั้นครอบคลุมถึงสัตว์ด้วย สมภาร พรมทา มองว่า

> เดิมนั้นศีลห้าเป็นระบบศีลธรรมที่มีขอบเขตครอบคลุมไปถึงสัตว์ด้วย ในแง่ที่เป็นจริยธรรมส่วนบุคคล เนื้อหาของศีลห้านี้จะยังครอบคลุมตามความหมายเดิม ชาวพุทธที่มุ่งกระทำความดีเพื่อก้าวไปหาเป้าหมายสูงสุดอันได้แก่ความพ้นทุกข์นั้นย่อมเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นที่มีสถานะต่ำกว่ามนุษย์ แม้ว่าโลกแห่งความเป็นจริงมนุษย์ไม่เคยกำหนดกรอบทางความรับผิดชอบให้เอื้อมาถึงสัตว์เลยก็ตาม แต่ในแง่ที่เป็นจริยธรรมทางสังคมอันจะเป็นรากฐานของการตรากฎหมาย ศีลห้าจะครอบคลุมเฉพาะสังคมมนุษย์เท่านั้น แต่กฎข้อนี้ก็มีการยกเว้นในบางกรณีกล่าวคือ การละเมิดสัตว์อื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ก็สามารถมีได้ในกรณีที่การกระทำต่อสัตว์นั้นเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล (ยกตัวอย่างเช่นการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารถือว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผลเพราะโครงสร้างทางชีวภาพของเราถูกออกแบบมาโดยธรรมชาติให้ต้องบริโภคเนื้อสัตว์ แต่การทรมานสัตว์เพื่อความสนุกสนาน การกระทำทารุณกรรมต่อสัตว์โดยไม่มีเหตุอันควรถือว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผลเพราะไม่สามารถอธิบายได้ว่ามีความจำเป็นอันใดจึงต้องกระทำการเช่นนั้น ขอให้สังเกตว่าในกรณีที่การทรมานสัตว์นั้นอธิบายได้ว่าเกิดจากความจำเป็นเช่น ชาวนาต้องใช้แรงงานวัวควายเพื่อไถนา อุตสาหกรรมด้านยาบางอย่างต้องใช้สัตวในการทดลอง เป็นต้น การกระทำประเภทนี้ตามหลักการละเมิดถือว่ามีเหตุผลเพราะสามารถอธิบายถึงความจำเป็นได้[๗๕]

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะของ สมภาร พรมทา ชัดเจนว่าศีลห้านั้นครอบคลุมมาถึงสัตว์ด้วย ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยในประเด็นนี้ เพราะเท่าที่ผู้วิจัยนำมาแสดงให้เห็นคำสอนตั้งแต่พระไตรปิฎกเป็นต้นมา จะเห็นว่าศีลข้อแรกนั้นครอบคลุมมายังสัตว์ด้วยในแง่ที่จะได้รับการปกป้องไม่ให้ถูกฆ่าหรือทารุณกรรมและในปัจจุบันก็มีความจำเป็นหลายด้านที่จะต้องเข้าข่ายในการกระทำทารุณกรรมสัตว์ที่จะต้อง

---

[๗๕] สมภาร พรมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** : ๓๖.

ได้รับการพิจารณา ดังนั้น ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีจิตใจสูงจะประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉาน จึงต้องเป็นคนที่มีศีลธรรมจริยธรรมเป็นหลักประพฤติที่สำคัญในชีวิต ไม่ควรผูกขาดศีลธรรมไว้เพียงแค่มนุษย์เท่านั้น ควรที่จะขยายขอบเขตด้านศีลธรรมไปยังสัตว์ด้วย เพราะการกระทำที่เป็นการทารุณกรรมต่อสัตว์เป็นการกระทำผิดศีลธรรมข้อที่หนึ่งในตัว มนุษย์เป็นผู้ลงมือกระทำ สัตว์เป็นผู้ถูกกระทำ ดังนั้น สัตว์จึงต้องนับเข้าในขอบข่ายแห่งศีลธรรมด้วย เพราะเมื่อวัดด้วยความรู้สึกจะเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายก็รักชีวิตของตนเองไม่ต่างจากมนุษย์ที่รู้จักรักชีวิตของตนเองเช่นเดียวกัน

สัตว์บางชนิดตายเพราะความอดอาหาร บางชนิดที่กำลังน้อยต้องถูกสัตว์ใหญ่กว่าทำร้าย การทำร้ายกันของสัตว์ถ้ามองอย่างผิวเผินก็จะเห็นว่าไม่ถือว่าผิดเพราะเป็นการกระทำเพื่อการดำรงชีวิตตามสัญชาตญาณของสัตว์ แต่มองอีกแง่มุมหนึ่งจะเห็นว่าสัตว์นั้นกระทำกรรมคือผิดศีลข้อแรกอยู่ตลอดเวลา เมื่อขยายขอบเขตศีลธรรมไปยังสัตว์ ก็ต้องนับว่าสัตว์นั้นมีความผิดทางศีลด้วย แต่การจะมัวนับเรื่องการผิดศีลธรรมของสัตว์นั้นก็เป็นการกระทำที่เกินขอบเขตของมนุษย์ จึงเน้นที่การกระทำของมนุษย์เป็นหลัก ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางแต่ไม่ได้ยึดเป็นใหญ่และเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติด้วยกัน การทารุณกรรมต่อสัตว์หรือการฆ่าสัตว์จึงเป็นเรื่องที่ผิดศีลข้อปาณาติบาต ซึ่งถูกยกให้เป็นศีลข้อแรกในบรรดาศีลห้า เพื่อให้ไม่ถูกเบียดเบียนและรู้จักเคารพสิทธิในกันและกัน สัตว์จึงมีสถานภาพเท่าเทียมกันในด้านศีลธรรมที่จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันด้วย สิ่งที่ต้องทำหรือปลูกฝังกันก็คือต้องมีสติปัญญาและเมตตากรุณาช่วยเหลือสัตว์เหล่านี้ด้วย ทั้งด้านอาหาร การกิน การมีที่อยู่ยามประสบภัย และการอยู่อย่างไม่หวาดระแวงภัย มีความสุข และได้รับการปฏิบัติอย่างสมควรจากมนุษย์[๗๖] เพื่อให้ผู้กระทำตามนั้นมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นการทำร้ายผู้อื่น สัตว์อื่นหรือสิ่งอื่น ๆ เป็นการให้ความเคารพต่อผู้อื่นในฐานะที่อยู่ร่วมโลก และเช่นเดียวกันก็อยากที่จะให้ผู้อื่นเคารพตอบด้วยเช่นกัน

หลักศีลทั้งหลายดังกล่าวเป็นหลักการที่มุ่งที่จะให้ผู้คนได้ประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสม ผู้ที่ปฏิบัติได้อย่างดี ย่อมเป็นเรื่องที่ดีที่สุดที่คนคนนั้นจะพึงได้รับและพระพุทธศาสนาก็ย่อมเห็นด้วย ถามว่าแล้วไม่ปฏิบัติตามหลักศีลได้หรือไม่ คำตอบคือพระพุทธศาสนาไม่ได้ห้าม แต่พยายามจะชี้ให้เห็นว่าหากเกิดการกระทำที่ผิดมุ่งร้ายต่อกันและกัน สังคมก็ไม่เกิดประโยชน์สุข แต่ถ้ามีศีลธรรมสังคมก็จะได้ประโยชน์สุขจากการที่ทุกคนปฏิบัติตาม การกระทำที่ผิดหลักเบญจศีลเบญจธรรมจึงนับว่าเป็นการทำลายศีลธรรมและทำให้เกิดความทุกข์ยากลำบากต่อชีวิตของมนุษย์และสัตว์อื่น การประพฤติตามหลักศีลคือทำให้พฤติกรรมทางด้านกายและวาจาของแต่ละคนอยู่ในสภาพปกติ ไม่เบียดเบียนกันและกัน จึงเป็นการทำตามหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ตนเองนับถือ เมื่อมนุษย์เห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่คำนึงถึงชีวิตผู้อื่นและไม่คำนึงถึงธรรมชาติ แสวงหาแต่ผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้อย่างเดียว เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น และธรรมชาติ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์คือขาดศีลธรรม ศีลธรรมจึงเป็นเรื่องใหญ่กว่าที่คิด เป็นระเบียบวินัยเป็นกฎเกณฑ์ร่วมกันของสังคมมนุษย์ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ได้ เมื่อขาดศีลธรรม สังคมก็ปั่นป่วนวุ่นวาย ธรรมชาติก็แปรปรวน เกิดภัยพิบัติอย่างมากมาย ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

---

[๗๖] ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓. องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๑-๑๗๔/๒๘๗-๒๙๒. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๗๕-๑๗๖. สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** หน้า ๕๕-๖๕.

“โลกทุกวันนี้กำลังมีปัญหาทางศีลธรรม ถึงขนาดที่ว่า ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาแล้ว โลกนี้จะต้องวินาศ”[๗๗] ศีลธรรมในความหมายของท่านจึงจะช่วยให้โลกร่มเย็นเป็นสุข แต่ที่เป็นทุกข์อยู่ทุกวันนี้เพราะไม่ได้ให้ความสำคัญกับศีล ศีลนั้นเหมาะสำหรับคนทุกเพศทุกวัย ผู้ที่จะปฏิบัติได้จะต้องมีศรัทธาตามหลักศาสนาแล้วปฏิบัติตรงตามหลักการด้วยความรู้ความเข้าใจ ศีลจึงเปรียบเหมือนความชุ่มเย็นของสังคมเป็นเหมือนน้ำฝนที่คอยชะล้างความร้อนรุ่มของสังคม สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ทัศนะถึงความสำคัญของหลักเบญจศีลเบญจธรรมด้วยเหตุผลเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์ว่า

> ...พระพุทธศาสนามิได้สอนให้เราเห็นแก่ตัวเหยียบย่ำไปบนชีวิตเลือดเนื้อของคนอื่นให้นึกถึงอกเขาอกเรา ตราบใดที่เรามองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัว คืออะไรก็ตาม ถ้าขัดประโยชน์ของเรา เราก็ประณามแล้วเราก็ยังไม่ชื่อว่าปฏิบัติตามแนวธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะถ้าทุกคนในโลกถือเอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ก็จะเบียดเบียนล้างผลาญกันไม่ต่างอะไรจากสัตว์ป่า ใครมีกำลังกว่าก็จะแย่งชิงข่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่า การที่มนุษย์เราชื่อว่าสูงกว่าสัตว์ ก็เพราะมีคุณธรรมและระเบียบแบบแผนอันดีงาม รู้จักยับยั้งชั่งใจ ประพฤติปฏิบัติในทางที่พอเหมาะพอควร พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนให้มองแง่เดียวเฉพาะที่จะเป็นฝ่ายได้เท่านั้น หากสอนให้มองถึงความรู้สึกของผู้อื่นบ้าง ในที่ใดก็ตามถ้าไม่มีการเอาใจเขามาใส่ใจเราแล้ว ในที่นั้นจะหาความผาสุกสงบไม่ได้ จากหลักการนึกถึงอกเขาอกเรานี้ทำให้ขยายออกไปเป็นหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาขั้นสามัญ ที่เรียกว่า เบญจศีลเบญจธรรม...[๗๘]

คำอธิบายนี้เน้นการเห็นอกเห็นใจกัน เอาใจเขามาใส่ใจเรา คำนึงถึงความรู้สึกของสัตว์อื่นว่าไม่ได้มีความแตกต่างกัน ศีลธรรมจึงมีความสำคัญอย่างมาก สัตว์จึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบศีลธรรมคือมีสถานภาพทางศีลธรรมอย่างชัดเจนในระบบศีลห้าทางพระพุทธศาสนา สมภาร พรมทา มองความเท่าเทียมกันด้านนี้ไว้ว่า “พุทธศาสนายังมีเกณฑ์ละเอียดอีกอย่างน้อย ๒ เกณฑ์เพื่ออธิบายว่าทำไมเราจึงควรมองว่าสัตว์ก็มีสถานะทางศีลธรรมเท่าเทียมมนุษย์ เกณฑ์ที่หนึ่งคือ ความที่สัตว์มีความสามารถที่จะคิดได้หรือใช้ปัญญาได้ (ดังตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมของพุทธศาสนาเช่นชาดกที่กล่าวมาแล้ว) และเกณฑ์ที่สองคือเกณฑ์เรื่องความที่สัตว์ก็รักตัวเอง กลัวตาย และกลัวที่จะเจ็บปวดทรมานเช่นเดียวกับมนุษย์”[๗๙] ในเกณฑ์ที่หนึ่งที่ใช้สติปัญญาหรือเหตุผลมาวัดนั้น คงจะพอมีแนวทางพิสูจน์ได้ก็คือเรื่องการฝึกฝนสัตว์ของมนุษย์ให้เลียนแบบการกระทำ กล่าวคือมนุษย์สามารถฝึกหัดสัตว์ให้กระทำตามที่ต้องการได้ ดังเช่นนายเกสิฝึกหัดม้า พระพุทธองค์ก็ทรงเปรียบวิธีการฝึกฝนภิกษุของพระองค์กับการฝึกม้า หรือทรงเปรียบเทียบนิสัยภิกษุเลวเหมือนกับนิสัยของกาและเกณฑ์ที่หนึ่งนี้ก็มีข้อประพฤติของสัตว์ในคัมภีร์ชาดกยืนยันให้เห็นถึงการรู้จักใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาชีวิต ผู้วิจัยคิดว่าความสามารถของสัตว์คงจะมองเห็นได้ระดับหนึ่งอันเป็นผล

---

[๗๗] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** หน้า ๘๗.

[๗๘] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

[๗๙] สมภาร พรมทา, **กิน : มุมมองของพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖.

มาจาการรู้จักใช้สติปัญญาของสัตว์ ซึ่งเกณฑ์นี้ก็ยากจะสังเกตเห็นมากกว่าเกณฑ์ที่สองที่เน้นไปที่ความรู้สึก (perception) หรือการสังเกตพฤติกรรมเชิงศีลธรรมเป็นหลัก กล่าวคือสัตว์ทุกประเภทมีความรู้สึกรักชีวิตตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในทัณฑวรรคอยู่แล้ว ความชัดเจนตรงนี้สอดคล้องกับกลุ่มสิทธิของสัตว์โดยเฉพาะปีเตอร์ ซิงเกอร์ และเจเรมี เบนธัมที่เน้นทางด้านความรู้สึก แต่การตอบประเด็นเรื่องสถานภาพทางด้านศีลธรรมนี้ ผู้วิจัยคิดว่าควรเน้นที่เกณฑ์ที่สอง ซึ่งสามารถวัดกันด้วยการสังเกตการณ์พฤติกรรมของสัตว์ได้ง่ายกว่าและเหมือนกันกับแนวคิดอื่นด้วย อีกอย่างทั้งสองเกณฑ์ที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยมองว่ามีตัวอย่างที่น่าจะใช้สนับสนุนเรื่องพฤติกรรมที่ประกอบด้วยศีลธรรมของสัตว์หรือไม่ในทางชาดกอยู่มากมาย เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น ขอยกตัวอย่างมาสนับสนุนประเด็นข้างต้น ซึ่งเป็นเรื่องพฤติกรรมของช้างต้นคู่พระบารมีของรัชกาลที่ ๕ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่าไว้ในหนังสือ “ช้างในชีวิตของผม” ตอนคุณพระเศวตฯ ว่า

> ในสมัยนั้น พระเข้าไปรับบาตรในวังวันละหลายร้อยรูปทุกวัน เมื่อพระเข้าวังแล้ว ก็เข้าไปในพระราชฐานชั้นในเพื่อรับบาตรตามตำหนักเจ้านายในและตามเรือนข้าราชการฝ่ายใน ตอนพระกลับซึ่งเรียกว่า “พระล่อง” จึงออกมาข้างหน้าข้าราชการฝ่ายหน้าหรือคนอื่นจะไปคอยใส่บาตรที่ข้างหน้าก็ได้ พระเดินผ่านโรงช้างต้นทุกวัน คุณพระเศวตฯ ซึ่งอยู่ที่โรงช้างต้นก็ออกใส่บาตรทุกวันเหมือนกัน
>
> ถึงตอนใส่บาตรนั้น คุณพระเศวตฯ ออกมายืนอยู่หน้าโรง มีควาญยืนอยู่ข้าง ๆ ตรงหน้านั้นตั้งโต๊ะวางขันข้าวบาตรใบใหญ่ ข้างโต๊ะนั้นมีโต๊ะไม้ตั้งอีกตัวหนึ่ง บนโต๊ะไม้มีโตกเงินใส่กับข้าวคาวหวาน กับข้าวนั้นห่อใบตองอย่างประณีต ไม่ได้ใส่ถุงพลาสติกอย่างสมัยนี้ ยายแก่ลูกสาวคุณพระเป็นคนทำให้ทุกวัน รวมทั้งหุงข้าวใส่บาตรด้วยของคาวนั้น บางวันก็มีไข่เค็ม ของหวานนั้นบางวันก็เป็นกล้วยหอมหรือกล้วยไข่ หรือส้มเขียวหวานตามฤดูกาล
>
> พอได้เวลาพระล่อง พระก็เข้ารับบาตรที่พระเศวตฯ คุณพระก็เอางวงจับทัพพีตักข้าวในขันลงใส่ลงในบาตรแล้ววางทัพพี เอางวงค่อย ๆ หยิบของคาวและของหวานใส่บาตรพระ ดูเหมือนจะหยิบเบากว่าคนเสียอีก เพราะไม่ซ้ำเลย เสร็จแล้วคุณพระก็เอางวงจบตรงหน้าผากนมัสการพระ พระองค์อื่นก็เข้ามารับบาตรต่อไปจนหมด
>
> คุณพระเศวตฯ ใส่บาตรด้วยความสงบเสงี่ยมไปจนสิ้นอายุ แต่มีบางวัน วันที่ของคาวเป็นไข่เค็มหรือของหวานเป็นกล้วยหอม คุณพระจะค่อย ๆ ชำเลืองดูตาควาญ พอเห็นควาญเผลอ คุณพระก็จะค่อย ๆ เอางวงเอื้อมไปหยิบไข่เค็มหรือกล้วยหอมกล้วยไข่แล้วขยับงวงเอามาใส่ปาก แต่ควาญก็เห็นทันทุกที เห็นแล้วก็ร้องว่า “คุณพระ” หรือ “คุณพระก็...ไม่น่าเลย” หรือ “อย่าน่าคุณพระ บาป” คุณพระก็จะรีบเอาของวางไว้ที่เดิมไม่บุบสลาย แล้วก็ใส่บาตรต่อไปด้วยความสงบเสงี่ยม...[๘๐]

ชาดกในพระพุทธศาสนากล่าวถึงสัตว์เดรัจฉานที่มีพฤติกรรมเชิงศีลธรรมทั้งในแง่ที่ดีทั้งในแง่ที่ร้ายไว้อย่างมากมาย พฤติกรรมของคุณพระเศวตฯ เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยความดีงาม

---

[๘๐] ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **ช้างในชีวิตของผม,** (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า 2000, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘-๓๐.

เพราะได้รับการฝึกฝนตักเตือนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีงามและสามารถกระทำได้ด้วยการควบคุมยับยั้งใจตนเอง เช่นเดียวกับพญาช้างฉัททันต์ ในติงสตินิบาต ขุททกนิกาย[๘๑] เรื่องของพญาหงส์ทองธตรฐ ในมหาหังสชาดก อสีตินิบาต ขุททกนิกาย ความตอนหนึ่งที่ว่า “หงส์นี้แม้เป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ยังกระทำมิตรธรรมแสดงความรักความห่วงใยไม่ทิ้งเพื่อนซึ่งแม้มนุษย์ก็ยังทำไม่ได้ถึงปานนี้ แท้จริงพวกมนุษย์ด้วยกันก็ยังไม่อาจจะกระทำมิตรธรรมเช่นนี้ได้เลย น่าอัศจรรย์จริง ๆ ที่สัตว์ดิรัจฉานนี้ถึงพร้อมด้วยสติปัญญากล่าววาจาไพเราะฉะนี้ได้”[๘๒]

การกระทำของสัตว์เหล่านี้ ผู้วิจัยมองว่าเป็นการกระทำเชิงศีลธรรม เพราะประกอบไปด้วย ๑) สติปัญญา (เหตุผล) และ ๒) อารมณ์ความรู้สึก แม้การใช้เหตุผล (หรือจิตใจ) ของสัตว์นั้นจะอธิบายได้ยาก เพราะสติปัญญาหรือเหตุผลของสัตว์น้อยกว่ามนุษย์ แต่จากพฤติกรรมที่กล่าวมาข้างต้นก็พอจะอธิบายได้ในระดับหนึ่ง เพราะสัตว์ที่ถูกฝึกแล้วจะเชื่องและเชื่อฟังเจ้าของหรือผู้ฝึกในสวนสัตว์ มีกรณีในทำนองเช่นนี้ปรากฏอยู่มากมาย เช่น สุนัข แมว ปลาโลมา เป็นต้น ซึ่งในเกสิสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ก็ทรงแสดงรับรองไว้เช่นนั้นคือการฝึกสัตว์นั้นมีทั้งการฝึกด้วยวิธีนุ่มนวล วิธีรุนแรง และทั้งสองวิธีด้วยกัน[๘๓] พฤติกรรมของสัตว์จึงเป็นเหตุผลเชิงศีลธรรมในระดับหนึ่ง ส่วนที่น่าจะชัดเจนและอธิบายได้ดีที่สุดคืออารมณ์ความรู้สึกของสัตว์ (สัญชาตญาณ) เมื่อใช้หลักการนี้มองการกระทำของสัตว์ ก็จะพบว่าช่องทางที่จะอธิบายพฤติกรรมทางศีลธรรมได้ ดังนั้นคุณธรรมศีลธรรมที่แสดงออกได้จึงมักมาจากอารมณ์ความรู้สึก เช่น แม่ไก่ที่ปกป้องลูกโดยไม่คิดถึงตนเองเวลาที่มีศัตรูเช่นเหยี่ยวมารุกรานหรือแม่สุนัขที่ยอมอดอาหารเพื่อให้ลูกได้กิน พฤติกรรมเหล่านี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นคุณธรรมเท่าที่สัตว์จะมีได้ พฤติกรรมเชิงคุณธรรมนี้จึงมีคุณค่าที่น่ายกย่อง ฉะนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องอหิงสาก็ดี เมตตาธรรมก็ดี กรุณาธรรมก็ดี เบญจศีล เบญจธรรมก็ดี ล้วนเป็นคำสอนที่มุ่งป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ส่วนหนึ่ง มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมโลกส่วนหนึ่ง เป็นการให้ความสำคัญกับการรักษาศีลและการปกป้องคุ้มครองส่งเสริมสัตว์ เพราะสัตว์ทั้งหลายมีสถานะทางจริยธรรมในด้านคุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และคุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต[๘๔]

สรุปว่า สัตว์นั้นมีความสามารถทางด้านศีลธรรมและมีจิตใจที่จะรู้จักศีลธรรมได้ระดับหนึ่ง (ยกเว้นการบรรลุธรรม) หลักการศีลข้อปาณาติบาตในเบญจศีลนั้น ทำให้สัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมอย่างชัดเจนเพราะมีพฤติกรรมเชิงศีลธรรม พฤติกรรมดังกล่าวก็คือ ๑) ความรู้สึกที่จะรักตัวเอง รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่อยากถูกเบียดเบียน และกลัวตาย ๒) มีความสามารถที่จะฝึกหัดตนเองได้ในระดับหนึ่ง (ปัญญา) ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการเสวยพระชาติเป็นสัตว์และการฝึกฝนสัตว์ให้เรียนรู้

---

[๘๑] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๙๗-๑๓๗/๕๕๔-๕๖๑. และ ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๑/๓๗๗-๔๐๘.

[๘๒] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๑๐๑-๑๐๓/๑๐๐. ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๖๒/๓๙๐-๔๔๓. และ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ชาดกในธรรมบท,** หน้า ๖๘.

[๘๓] ดูรายละเอียดใน องฺ. ติก. (ไทย), ๒๑/๑๑๑/๑๖๙-๑๗๑.

[๘๔] เฉลิมวุฒิ วิจิตร, “สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕), : ๔๕.

หรือเลียนแบบพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ดังนั้น การแสดงออกของสัตว์หลายอย่างจึงเป็นการแสดงออกพฤติกรรมทางศีลธรรม โดยเฉพาะเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการกระทำของมนุษย์ทั้งในด้านดีทั้งในด้านไม่ดี แม้สัตว์จะไม่มีสติปัญญาพอที่จะพิจารณาหรือตั้งกฎเกณฑ์ด้านศีลธรรม แต่มนุษย์ก็สามารถขยายขอบเขตด้านศีลธรรมไปยังสัตว์ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ไม่จำเป็นต้องจำอยู่เพียงแค่มนุษย์เท่านั้น ซึ่งน่าจะช่วยยกสถานภาพของสัตว์ให้เท่าเทียมทางศีลธรรมได้

๓.๑.๓.๒ สถานภาพทางธรรมชาติ พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่จัดเข้าในกลุ่มของธรรมชาตินิยมได้อย่างชัดเจน เพราะธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงรู้และเข้าใจธรรมชาติทั้งหมด พระธรรมคำสอนของพระองค์จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรมที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ การมีแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมนี่เอง ทำให้พระพุทธศาสนาค่อนข้างจะได้เปรียบศาสนาและแนวคิดอื่น เพราะทำให้สัตว์นั้นถูกยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์ เป็นองค์ชีวาลัยร่วมกัน ดังนั้น แนวคิดแบบธรรมชาตินิยมจึงปรากฏอยู่มาก ผู้วิจัยเห็นว่าควรเริ่มต้นที่การเข้าใจ “นิยาม (กฎ) ที่หมายถึง ความแน่นอน” ของธรรมชาติ ในอรรถกถาท่านอธิบายนิยามไว้ว่ามี ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. พีชนิยาม (Biological Laws) หมายถึง กฎของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ในทางวิทยาศาสตร์หมายถึง กฎทางชีววิทยา กล่าวคือ เป็นกฎธรรมชาติที่ควบคุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ เช่น ปลูกถั่ว ย่อมได้ถั่ว ปลูกแตงย่อมได้แตง เป็นต้น

๒. อุตุนิยาม (Physical and Chemical Laws) หมายถึง กฎที่ควบคุมสิ่งไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ดิน ฟ้า อากาศ สสาร วัตถุ ภพภูมิต่าง ๆ ในทางวิทยาศาสตร์หมายถึง กฎทางฟิสิกส์

๓. กรรมนิยาม (The law of Karma) หมายถึง กฎแห่งกรรม กรรมคือการกระทำแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางดี กรรมชั่วย่อมตอบสนองในทางชั่ว

๔. จิตตนิยาม (Psychic Law) หมายถึง กฎการทำงานของจิตใจ พระพุทธศาสนาสอนว่า คนเราประกอบด้วยส่วนที่สำคัญสองส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ ในส่วนของจิตใจนั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้สั่งการทุกอย่างให้ร่างกายปฏิบัติตาม

๕. ธรรมนิยาม (The law of cause and effect) หมายถึง กฎแห่งเหตุและผลของสรรพสิ่ง และความสัมพันธ์กันของนิยามทั้งสี่ประการข้างต้น[๘๕]

กฎทั้งห้าประการนี้ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในโลกและจักรวาล พระพุทธศาสนาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามกฎทั้งห้าประการนี้ทั้งสิ้น ธรรมนิยามมีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎทั้งสี่ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในข้อสุดท้ายนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้งห้าเหล่านี้ แต่พระองค์ตรัสสอนโดยเน้นเรื่องจิตตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม เพราะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับทุกข์และการดับทุกข์ของมนุษย์ ส่วนเรื่องอุตุนิยามและพีชนิยามนั้นพระองค์ตรัสไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นคือเฉพาะที่จำเป็นเพื่อให้เข้าใจแนวปฏิบัติสู่การดำรงชีวิตและสู่

---

[๘๕] ดูรายละเอียดใน ที. ม. อ. (ไทย) ๑๓/๑๐๐-๑๐๑. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๕๒-๑๕๓. และ สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** หน้า ๗.

การพ้นทุกข์ได้ชัดเจนขึ้น หรือพระพุทธองค์จะตรัสในกรณีมีผู้ทูลถามเท่านั้น นิยามเหล่านี้ บัญญัติตามสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติเพื่อให้เข้าใจและใช้ร่วมกันอย่างแท้จริง นิยามเหล่านี้กล่าวถึงความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งแยกออกเป็นสัจจะ ๒ ประการ นั่นคือ

๑. สมมติสัจจะ (Convention Truth) หมายเอาความจริงขั้นสมมติ นั่นคือเป็นความจริงที่คนกำหนดกะเกณฑ์ขึ้นแล้วก็ตกลงกันโดยไม่คำนึงถึงสภาพที่แท้จริง เช่น นาย ก. นาย ข. ต้นไม้ ภูเขา สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น ภาษาเป็นสมมติสัจจะแบบหนึ่งซึ่งเหมาะสมและเป็นสิ่งที่จำเป็นในการนำไปใช้กับสมมติสัจจะ อีกทั้งเป็นเครื่องมือในการบัญญัติคำเรียกแทนสิ่งนั้น ๆ ให้เกิดความเข้าใจตรงกัน พระพุทธศาสนาเห็นว่าการบัญญัติสิ่งใด ๆ นั้น ต้องบัญญัติตามความหมายหรือแก่นแท้ของสิ่งนั้น (อรรถบัญญัติ) และบัญญัติเป็นถ้อยคำ วลี ประโยค ใช้เรียกสิ่งนั้น ๆ เช่น นาย ก. นาย ข. ช้าง ม้า วัว สุนัข เป็นต้น

๒. ปรมัตถสัจจะ (Ultimate Truth) หมายเอาความจริงขั้นปรมัตถ์ ไม่ขึ้นกับข้อกำหนดของคน เป็นความจริงแท้แน่นอนที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นความจริงที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสมนุษย์ ประกอบไปด้วยจิต เจตสิก รูป และนิพพาน สัจจะทั้งสองนั้นมีความสัมพันธ์ในระดับพื้นฐานคือระดับจริยธรรม

ในพระไตรปิฎก มีข้อความหลายชุดที่อธิบายยืนยันให้เห็นถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับระบบธรรมชาติ (สัจธรรม) เช่น

> เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี (อิมสฺมึ สติ อิทํ โหติ)
> เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น (อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ)
> เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี (อิมสฺมึ อสติ อิทํ น โหติ)
> เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ (อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺชติ)[๘๖]

> ...ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุ ธาตุนั้น ครั้นรู้บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย...[๘๗]

ข้อความชุดแรก เป็นการอธิบายด้วยกฎแห่งความเป็นปัจจัยกันและกัน ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตาหรือกฎแห่งการอิงอาศัยกันและกันนั่นคือหลักปฏิจจสมุปบาท ธาตุที่กล่าวถึงในข้อความชุดที่สองหมายถึงหลักไตรลักษณ์นั่นคือ ความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกขตา) และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน (อนัตตตา) หลักการเหล่านี้เป็นการมองสรรพสิ่งในธรรมชาติเข้าใจ เข้าถึง แล้วนำมาบัญญัติเรียกใช้กัน ธรรมนิยามในกฎข้างต้นนั้นก็คือตัวธรรมะหรือธรรมชาติ พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายของคำว่า ธรรม นั้นในภาษาบาลี หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ยกเว้นอะไร ทั้งรูปธรรมและนามธรรมหรือทั้งสังขตธรรม (ธรรมที่ถูกปรุงแต่งได้) ทั้งอสังขตธรรม (ธรรมที่ไม่สามารถปรุงแต่งได้) พุทธทาสภิกขุให้ความหมาย ๔ ประการ คือ

---

[๘๖] ดูรายละเอียดใน ขุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๑-๓/๑๗๑-๑๗๖. ดูคำอธิบายรายละเอียดในงานเขียนของพุทธทาสภิกขุเรื่อง อิทัปปัจจยตา และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงแลขยายความ.

[๘๗] สำ. นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

๑. คำว่า ธรรม หมายถึง ตัวธรรมชาติทั้งหมดไม่ยกเว้นอะไร จะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม

๒. คำว่า ธรรม หมายถึง กฎของธรรมชาติ เป็นกฎที่บังคับธรรมชาติให้เป็นไปให้เกิดขึ้น ให้ตั้งอยู่ ให้ดับไป เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัจธรรม เช่น กฎเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือกฎเรื่องไตรลักขณ์ กฎเรื่องปฏิจจสมุปบาท กฎเรื่องอริยสัจ หรือเรื่องกฎแห่งกรรม เหล่านี้ล้วนแต่เป็นกฎของธรรมชาติ เรียกว่า สัจธรรม

๓. คำว่า ธรรม หมายถึง หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติที่จะต้องประพฤติหรือกระทำให้ถูกตามกฎของธรรมชาติ

๔. คำว่า ธรรม หมายถึง ผลที่จะเกิดจากหน้าที่นั้น[๘๘]

สมภาร พรมทา มองว่า ธรรมในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภท คือสัจธรรมและศีลธรรม ในแต่ละประเภทก็มีความหมายหรือความจริงอยู่ในตัวของมันอยู่แล้ว ดังข้อความที่ว่า

> ตามหลักพระพุทธศาสนา ธรรมมีอยู่สองประเภท ประเภทแรกคือธรรมในความหมายว่าข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ข้อเท็จจริงเหล่านี้พุทธศาสนาเชื่อว่ามีอยู่แล้วอย่างนั้นและมีอยู่ตลอดไป ไม่ว่าจะมีคนรับรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้หรือไม่ก็ตาม ธรรมในความหมายนี้ผู้เขียนขอเรียกว่า สัจธรรม (metaphysical realities) นอกจากธรรมประเภทนี้ ยังมีธรรมในอีกความหมายหนึ่ง ธรรมในความหมายนี้ได้แก่หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนประชาชน ธรรมในความหมายนี้ ผู้เขียนขอเรียกว่า ศีลธรรม (moral rules)[๘๙]

ตามคำอธิบายนี้ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อแยกออกแล้วก็จะได้ทั้งในแง่ของสัจธรรมทั้งในแง่ของศีลธรรม แต่หลักดังกล่าวนี้จะต้องทำหน้าที่ให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กันให้ได้ สิ่งที่ชาวพุทธควรทำคือต้องทำหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติต่อธรรมทั้งสองนี้อย่างลงตัว กล่าวคือต้องเชื่อมโยงหลักการทั้งสองนี้ให้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพราะ

๑. หน้าที่ของธรรมะกับศีลธรรม (คน) เป็นการทำหน้าที่ระหว่างศีลธรรมกับคนและคนกับศีลธรรมที่ต้องมีต่อกัน การบัญญัติศีล ๕ และธรรมะข้ออื่นๆ ขึ้นมาก็เพื่อให้เกิดความสงบสุขระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ และสิ่งแวดล้อม ศีลธรรมที่บัญญัติออกเป็นกติกาหรือกฎหมายจึงเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติอย่างเกื้อกูลต่อกัน หากปฏิบัติผิดแล้วย่อมถูกลงโทษ บทลงโทษในแง่ศีลธรรใจริยธรรมก็ดี ในแง่ของกฎหมายก็ดี บัญญัติขึ้นเพื่อให้ทุกคนปฏิบัติเป็นพื้นฐานเพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับชีวิตที่ต้องเกิดมาอยู่ในโลกนี้ ดังนั้น ศีลธรรมจึงมีหน้าที่ต่อคนเพื่อปรับปรุงคนให้เป็นคน (ดี) และปรับปรุงคนให้เหมาะสมกับหน้าที่ มนุษย์เมื่อเข้าใจต่อศีลธรรมอย่างนี้จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง กล่าวคือจะต้องศึกษาธรรมะให้เข้าใจ จะต้องปฏิบัติธรรมะ และจะต้องช่วยกันเผยแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้รู้จักธรรมะและให้ปฏิบัติธรรมะ[๙๐]

---

[๘๘] พุทธทาสภิกขุ, **อุปสรรคของการเข้าถึงธรรมอุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๐), หน้า ๙๔-๙๕.

[๘๙] สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** หน้า ๕-๖.

[๙๐] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

๒. หน้าที่ของธรรมะในขั้นปรมัตถธรรม เป็นการทำหน้าที่ของมนุษย์ตามปรมัตถธรรมที่มีขึ้นมาในพระพุทธศาสนา กล่าวคือมนุษย์ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอย่างถูกต้องแล้วยังต้องปฏิบัติต่อปรมัตถธรรมอย่างเต็มกำลังหน้าที่ด้วย หน้าที่ที่กล่าวถึงนี้ก็เพื่อให้คนรู้วัตถุประสงค์ของการเกิดมา ชีวิตนี้ต้องมีอุดมคติ (การดับทุกข์) และต้องการจะช่วยให้ทุกคนอยู่เหนือปัญหาทุกปัญหา หน้าที่ที่ปรมัตถธรรมดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติมุ่งหมายหน้าที่อย่างนี้ มนุษย์จึงต้องปฏิบัติตาม หน้าที่ที่มนุษย์มนุษย์ต้องปฏิบัตินั้นก็คือ ตั้งอยู่ในกฎของไตรลักษณ์และอิทัปปัจจยตา จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป หน้าที่ของปรมัตถธรรม คือ ๑) การรู้แจ้งแทงตลอด และ ๒) การใช้ปรมัตถธรรมในกรณีที่ศีลธรรมช่วยแก้ปัญหาให้ไม่ได้[๙๑]

การทำหน้าที่สัมพันธ์กันของหลักธรรมะดังกล่าว เป็นการทำหน้าที่โดยมนุษย์โยงใยเข้าหากันให้ได้จุดที่ลงตัวที่สุดเพื่อความสุขของชีวิต สัตว์ สังคม และธรรมชาติ จึงต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

> เมื่อได้โยงสัจธรรมกับจริยธรรมเข้าหากันจนถึงบัญญัติธรรมแล้ว ก็จะมองเห็นวิถีแห่งชีวิตและวิถีแห่งสังคมของมนุษย์ตลอดจนธรรมชาติแวดล้อมโยงถึงกันหมด และเมื่อมองเข้าไปในส่วนรายละเอียด ก็จะมีแม้แต่จริยธรรมในการปฏิบัติต่อสัจธรรม ดังได้กล่าวแล้วว่า การปฏิบัติในทางจริยธรรมนั้นอาศัยความรู้หรือปัญญาที่รู้สัจธรรม แต่ในระหว่างที่เรารู้สัจธรรมยังไม่เพียงพอ การปฏิบัติจริยธรรมของเราต้องให้เป็นไปเพื่อเข้าถึงสัจธรรมคือทำให้ปัญญาที่รู้สัจ-ธรรมนั้นเพิ่มขึ้นด้วย...[๙๒]

การทำหน้าที่สัมพันธ์กันระหว่างศีลธรรม กรรม และธรรมชาติ ทำให้เกิดคุณค่า ๒ ประการ คือ ๑) คุณค่าภายนอก อันเป็นคุณค่าด้านการทำกิจร่วมกับมนุษย์ สัตว์ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นพฤติกรรมภายนอกที่ทำให้เกิดความสันติสุขกับตนเองและผู้อื่น ๒) คุณค่าภายใน อันเป็นคุณค่าด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา เป็นการประจักษ์แจ้งในตนเอง มีความรอบรู้ มีเมตตากรุณา มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและสรรพสัตว์ทั้งหลาย การเรียนรู้และเข้าใจศีลธรรมและสัจธรรมจึงมีความสำคัญ

จากที่ได้อภิปรายมานี้เมื่อกล่าวให้แคบลงไป จะเห็นได้ว่าระหว่างมนุษย์กับสัตว์นั้นต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่จะต้องดำรงชีวิตให้อยู่รอด ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะกระทบกระทั่งกันได้ แต่เมื่อพิจารณาให้แยบคายแล้วก็จะพบเองว่า มนุษย์และสัตว์นั้นต่างก็เป็นองค์ร่วมแห่งชีวภพเดียวกัน มีสถานภาพทางธรรมชาติเท่าเทียมกัน ไม่ควรถูกแบ่งแยกในด้านนี้ ความเป็นนองค์ร่วมนี้แยกออกได้เป็น ๒ ชุด คือ

๑. มนุษย์ สัตว์ และพืช นับเป็นองค์ร่วมแห่งชีวภพ เป็นสิ่งมีชีวิตเหมือนกัน
๒. มนุษย์ สัตว์ และพืช นับเป็นองค์ร่วมแห่งธรรมชาติเดียวกัน

---

[๙๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๕๖-๑๖๐.

[๙๒] พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), **สัจจธรรมกับจริยธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๔.

ในมุมมองแบบองค์รวมของพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้เอง ทำให้สถานภาพของสัตว์ด้านนี้มีความมั่นคงอย่างมาก นอกจากนี้ มนุษย์กับสัตว์ก็มีความเหมือนและความแตกต่างกันอีก กล่าวคือ

๑. มนุษย์และสัตว์ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของสภาวธรรมเดียวกัน กล่าวคือ มนุษย์และสัตว์ตกอยู่ภายใต้การแก่ เจ็บ ตาย มีความรู้สึก รักตัวกลัวตาย รักชีวิตของตนเอง ทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น ๆ แต่มนุษย์นั้นแตกต่างออกไปจากสัตว์ มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาเหนือกว่าสัตว์ได้ด้วยสติปัญญา จึงสามารถใช้สอยสัตว์ได้หรือพัฒนาส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ได้ รวมทั้งยังมีความพยายามที่จะพิชิตเอาชนะธรรมชาติด้วย จะอย่างไรก็ตาม การเกิดเป็นมนุษย์นั้นย่อมได้เปรียบสัตว์เดรัจฉานหรือมนุษย์ด้วยกันอย่างมากตรงที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองด้านศีลธรรมจนก้าวไปสู่ความเป็นอริยชนและเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดได้ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว ประเสริฐที่สุด”[๙๓] สรุปว่า ภายใต้สัจธรรมเดียวกันมนุษย์กับสัตว์ก็มีสถานภาพอย่างเดียวกันคือเมื่อเกิดมาแล้ว ต้องแก่เฒ่าชราไปตามวัย เจ็บป่วย และตายไปในที่สุด ตกอยู่ภายใต้ความทุกข์หรือสัจธรรมนี้เอง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้เรียนรู้จักทุกข์และการดับทุกข์ เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์เดียวกัน

๒. มนุษย์และสัตว์มีความเหมือนกันภายใต้องค์ร่วมแห่งชีวภพ (biosphere) นั่นคือ มนุษย์และสัตว์มีความเหมือนกันอย่างกว้าง ๆ ในแง่ของการมีร่างกาย มีเพศ มีจิตใจ มีลมหายใจ มีกินอาหาร มีหลับนอน มีการสืบพันธุ์ และมีการกลัวภัย ฟื้น ดอกบัว อธิบายว่า ตามความเป็นจริงแล้ว สัตว์เดรัจฉานมีความทุกข์มากกว่าความสุข เพราะต้องคอยดิ้นรนแสวงหาอาหารหากินอยู่ตลอดเวลา ได้กินบ้าง ไม่ได้กินบ้าง อิ่มบ้าง ไม่อิ่มบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่รู้จักประกอบอาชีพและสะสมเสบียงอย่างมนุษย์ หาได้มากก็กินอิ่ม ได้น้อยก็ไม่อิ่ม ไม่ได้เลยก็อด จะมีก็แต่สัตว์ที่คนนำมาเลี้ยงซึ่งโดยมากเป็นเป็ด ไก่ และสุกร เป็นต้น ที่เขานำมาเลี้ยงไว้เพื่อขายนำไปฆ่าเป็นอาหาร ซึ่งมันก็คงเห็นว่าไม่คุ้มค่ากับชีวิตของมันเลย และยังมีความทุกข์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเด่นมากของสัตว์เดรัจฉานนั้นก็คือความกลัว ความหวาดระแวงภัยอันตรายที่จะมาถึงตัว อันมาจากสัตว์ประเภทเดียวกันบ้าง ต่างประเภทบ้าง แต่ที่น่ากลัวมากที่สุด ก็ภัยอันตรายที่มาจากคน คนเป็นภัยที่ร้ายกาจที่สุดของสัตว์ กล่าวคือสัตว์ทั้งหลาย ต้องบาดเจ็บล้มตายมานักต่อนักแล้วจนกระทั่งสูญพันธ์ไปจากโลกก็มีมากมายหลายพันธุ์แล้ว ก็เพราะการฆ่าของคนนั่นแหละ สรุปแล้ว สัตว์เดรัจฉานนอกจากจะมีความทุกข์เพราะการหากินแล้ว ก็ยังต้องทุกข์เพราะความหวาดระแวงภัยอันตรายซ้ำเติมเข้ามาอีกด้วย[๙๔] นอกจากนี้ มนุษย์และสัตว์นั้นมีความเหมือนกันในด้านองค์ประกอบของชีวิตที่เรียกว่า เบญจขันธ์ กล่าวคือมนุษย์มีครบทั้งรูป (มหาภูตรูปและอุปาทายรูป) เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ[๙๕] ส่วนสัตว์นั้นมีองค์ประกอบเพียงแค่ ๒ ประการคือ มีรูปกับเวทนาเท่านั้น สรุปก็คือ มนุษย์กับสัตว์เหมือนกันในองค์ชีวภพนี้หลายประการ สัตว์ดำเนินชีวิตด้วสัญชาตญาณ มนุษย์ได้เปรียบกว่าตรงที่ดำเนินชีวิตด้วยทั้งสัญชาตญาณและสติปัญญา ข้อนี้ทำให้สัตว์ด้อยกว่ามนุษย์ จึงไม่มีความสามารถจะเข้าใจศีลธรรมได้

---

[๙๓] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

[๙๔] ฟื้น ดอกบัว, **พุทธปรัชญาแห่งชีวิต,** (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕.

[๙๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๓๐-๓๑.

๓. มนุษย์มีลักษณะที่เหนือกว่าสัตว์ด้วยธรรมะ หากมนุษย์มีศีลธรรมย่อมเป็นผู้มีใจสูงสมกับความเป็นมนุษย์และอยู่เหนือสัตว์ แต่หากประพฤติตรงกันข้ามก็ไม่ต่างกับสัตว์คือขาดธรรมะเหมือนกัน ดังพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “ธรรมะเท่านั้นที่จะทำความผิดแปลกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ เมื่อเอาธรรมะออกไปเสียแล้ว คนก็เท่ากันกับสัตว์ มันมีใจความว่า ธรรมะนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์ ธรรมะสร้างคนขึ้นมาผิดจากสัตว์ก็เพราะว่าต้องการให้คนมีธรรมะอย่างคนอย่างมนุษย์”[๙๖] เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคนสมองพิการและเด็กทารกแรกเกิดแล้วที่ไม่สามารถรับรู้เข้าใจศีลธรรมแล้วก็ไม่แตกต่างกัน หรือมนุษย์ที่ปราศจากธรรมะแล้วก็ไม่ได้แตกต่างจากสัตว์เลย ดังนั้น สิ่งที่จะทำให้มนุษย์เหนือกว่าสัตว์แตกต่างจากสัตว์และสูงส่งกว่าสัตว์ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะ” เพราะมนุษย์รู้จักใช้เหตุผลหรือสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาและดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยธรรมะ มนุษย์เท่านั้นจึงมีความสามารถที่จะเข้าใจ เข้าถึง และบรรลุธรรมได้ ส่วนสัตว์นั้นไม่มีศักยภาพทางด้านนี้ แต่มนุษย์ที่มัวแต่ใช้เหตุผลก็มักจะด้อยกว่าสัตว์ เพราะการเผชิญปัญหาด้านความทุกข์ทางด้านจิตใจนั้นมนุษย์ก็มีมากกว่าสัตว์ เพราะมนุษย์นั้นรู้จักคิดมาก คิดได้เร็ว คิดได้ลึกซึ้ง และมัวคิดติดตันอยู่กับปัญหาทั้งหลาย ทำให้เผชิญกับทุกข์ทางจิตใจมากกว่าสัตว์ซึ่งรู้จักคิดหรือคิดน้อยกว่ามนุษย์ และนั่นทำให้มนุษย์ด้อยกว่าสัตว์ลงไปอีก[๙๗]

แม้สัตว์จะมีความเหมือนและแตกต่างกันกับมนุษย์ แต่มองให้ลึกซึ้งลงไปอีกแล้วมนุษย์กับสัตว์ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติและตกอยู่ภายใต้กฎสัจธรรมอันเดียวกัน การเกิดกับการตายเป็นสิ่งที่มนุษย์กับสัตว์ได้เผชิญมานานแสนนานทำให้อาจเคยมีสถานภาพบางอย่างก็เป็นได้ การฝึกฝนพัฒนาตนเองจึงเป็นสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า “พัฒนาการตนเอง” ไปสู่ความหลุดพ้นให้ได้ ดังนั้น ระหว่างการเกิดกับการตายนี้จึงเป็นช่วงเวลาที่ทำให้เกิดการกระทำดีและสั่งสมความดีให้มากจนกลายเป็นคุณค่าที่สูงส่งมากยิ่งขึ้นไปสู่ความหลุดพ้น พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ให้เหตุผลถึงการที่ต้องมีเมตตาต่อสัตว์และต่อกันและกันไว้ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ อาจเคยเป็นญาติพี่น้องหรือวงศาคณาญาติกันมาแต่ปางก่อนในสังสารวัฏอันยาวไกล

๒. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ต่างก็เป็นสัตวโลกซึ่งดำรงความเป็นสมาชิกของโลกนี้ประเภทหนึ่งเหมือนกันกับเรา

๓. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ต่างก็เป็นผู้ตกอยู่ในกฎธรรมชาติเช่นเดียวกันกับเราตามกฎแห่งไตรลักษณ์คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๔. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ล้วนถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยตามกฎอิทัปปัจจตาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนอิงอาศัยกัน”

๕. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ต่างก็มีความต้องการพื้นฐานเช่นเดียวกันกับเรา อันได้แก่ รักสุข เกลียดทุกข์ กลัวต่ออาชญา และหวาดผวาต่อความตายเหมือนกัน

๖. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ต่างก็มีภาระผูกพันที่จะต้องรับผิดชอบเป็นภารกิจส่วนตัวมากพออยู่แล้ว

---

[๙๖] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** หน้า ๑๕-๑๖.

[๙๗] พุทธทาสภิกขุ, **อยู่อย่างพุทธ,** (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

๗. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ต่างก็มีอายุสังขารที่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนเวลาที่แสนสั้นเพียงชั่วช้างพับหู ชั่วงูแลบลิ้น ชั่นแม่ไก่ก้มกินน้ำ ชั่วลัดมือเดียว

๘. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ที่เอากำเนิดเกิดกายมาเวียนว่ายบนโลกในสภาพชีวิตแบบต่าง ๆ กัน ล้วนแล้วแต่เคยมัวเมาหลงผิด ยึดติดอยู่ในอำนาจของกิเลสมูล คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เผลอทำผิด ทำพลาด ทำการอุบาทว์นานัปการ

๙. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ ล้วนเป็นหนี้บุญคุณของบุพการี ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม แผ่นดินถิ่นเกิด

๑๐. มนุษยชาติ รวมทั้งสรรพชีพ สรรพสัตว์ เมื่อแรกเกิดมานั้นล้วนมีต้นทุนเสมอกัน คือ นับว่าเป็นสัตวโลก แต่เมื่อพัฒนาตัวเองให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป สักวันหนึ่งข้างหน้าก็ย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นผู้วิวัฒนาการถึงจุดสูงสุดแห่งความเป็นอารยชนอารยชีวิตได้เช่นกัน[๙๘]

ในทุติยวรรค สังยุตตนิกาย นิทานวรรค แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสัตว์อื่นในสงสารว่าอาจจะมีความสัมพันธ์กันอย่างยาวนานหรือเคยเป็นญาติกันมาก่อนก็ได้ “ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชากีดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป...เมื่อเธอทั้งหลายเคยเกิดเป็นบิดา....เป็นมารดา...เป็นพี่น้องสาว...เป็นบุตร...เป็นโค...เป็นกระบือ...เป็นแกะ...เป็นแพะ...เป็นเนื้อ...เป็นสุกร...เป็นไก่...โดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่าย...”[๙๙]

สรุปว่า สัตว์เดรัจฉานมีคุณค่า มีประโยชน์ หรือมีความสำคัญในหลายด้านต่อระบบนิเวศ ต่อมนุษย์ และต่อสัตว์ด้วยกัน พระพุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมคือเป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจเช่นเดียวกับมนุษย์ มีความรู้สึกกลัวต่อภัยต่าง ๆ มีอารมณ์ความรู้สึกเจ็บปวด เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ได้ และสามารถใช้เหตุผลหรือปัญญาได้ในระดับหนึ่งในการดำรงชีวิต ขั้นต้นพระพุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์ในระบบธรรมชาติ และขยายขอบเขตทางศีลธรรมไปยังสัตว์ด้วยนั่นคือหลักการที่กล่าวถึงข้างต้น สถานภาพทางกฎแห่งกรรมทำให้พระพุทธศาสนาก้าวไปอีกขั้นหนึ่งเหนือกว่าแนวคิดอื่น ๆ ทั้งมนุษย์และสัตว์เมื่อกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจึงต้องได้รับผลที่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าผลนั้นจะดีหรือชั่วก็ตาม กฎแห่งกรรมเป็นความรับผิดชอบทางศีลธรรม อำนาจแห่งกรรมจึงทำหน้าที่ตัดสินตามความดีหรือชั่วไม่มีข้อยกเว้น อยู่เหนือกว่ากฎหมายหรืออำนาจอื่นใดที่เน้นด้านพยานหลักฐานแล้วสามารถตัดสินผิดถูกได้ พระพุทธศาสนาจึงสอนและเน้นให้กระทำกรรมดี ให้ละเว้นความชั่วคือไม่เบียดเบียนสัตว์ทุกประการและให้ชำระจิตใจให้ผ่องใส

---

[๙๘] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **เมตตาธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑-๑๖.

[๙๙] ดูรายละเอียดใน **สำ. นิ.** (ไทย) ๑๖/๑๓๖-๑๔๒/๒๒๖-๒๒๙. Peter Harvey, Buddhist Attitudes to and Treatment of Non-human Nature **(พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม)** แปลโดย บรรณาธิการวารสารพุทธศาสน์ศึกษา, หน้า ๕๔.

๓.๒ การทารุณกรรมสัตว์กับเกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม

การยอมรับสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนา ทำให้การทำทารุณกรรมสัตว์ทุกประการมีผลทางด้านศีลธรรม กล่าวคือเป็นการกระทำที่ผิดหลักศีลธรรมที่เกี่ยวกับสัตว์ โดยเฉพาะผู้กระทำความผิดด้วยการเบียดเบียนที่โหดร้าย ก็จะถูกมองว่าเป็นคนเลวเพราะปราศจากเมตตา ดังในวสลสูตร สุตตนิบาต พระองค์ตรัสบอกถึงความเลวในโลกที่เกี่ยวกับสัตว์ว่า “คนผู้ชอบเบียดเบียนสัตว์ทุกจำพวกในโลกนี้ ไม่มีความเอ็นดูในเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น พึงทราบว่าเป็นคนเลว”[๑๐๐] การกระทำทารุณกรรมสัตว์จึงเป็นเรื่องที่ผิดหลักศีลธรรม การกระทำนั้นมีผลทั้งในทางโลกและทางธรรม หมายความว่าได้รับการติเตียน หลังจากตายไปแล้วก็ได้รับผลตามกฎแห่งกรรมดังที่กล่าวแล้วในประเด็นที่ผ่านมา พระพุทธศาสนามองประเด็นการทารุณกรรมสัตว์และเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมอย่างไร เป็นประเด็นสำคัญเท่ากับประเด็นการยอมรับสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ เพราะสามารถตัดสินการกระทำได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น เราจะพิจารณาประเด็นนี้กันต่อไป

๓.๒.๑ การทารุณกรรมสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ปัญหาเรื่องการทารุณกรรมสัตว์นั้นมีเหตุผลหลายอย่าง ที่ไม่อาจแก้ไขได้ เหตุผลเหล่านี้กลายเป็นข้ออ้างในการกระทำหลังจากถูกจับกุมได้ การขาดหลักกฎหมายทำให้ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดการหยุดการกระทำได้ การกระตุ้นให้ผู้คนเกิดจิตสำนึกในด้านศีลธรรมจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำอย่างเร่งรีบ ก่อนที่จะสายเกินไป ประเด็นหนึ่งที่เป็นที่ถกเถียงกันมากก็คือการไม่เข้าใจเรื่องสิทธิของสัตว์ (Right of Animal) เรื่องกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ และหลักคำสอนด้านศาสนา โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก หลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานคือเบญจศีลและเบญจธรรมถูกนำมาปฏิบัติเพียงแค่บางส่วนเท่านั้น ทำให้ปัญหานี้ไม่อาจขจัดไปได้ ดังข้อความของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า

> ...หมาที่ซมซานอดอยากในเมืองไทยนั้นมีมากมายจริง นอกจากหมาก็ยังมีสัตว์อื่น ๆ ที่อดอยากถูกทารุณอีกมากมาย โดยไม่มีใครช่วยเหลือสนใจ จะทำอย่างไรกันดี เหตุที่สัตว์ในเมืองไทยต้องอดอยากและถูกทารุณมาก ก็เห็นจะเป็นเพราะคนไทยรู้จักเบญจศีลและปฏิบัติเบญจศีลแต่ไม่รู้จักเบญจธรรมและไม่ปฏิบัติเบญจธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงไม่ล่วงศีลข้อหนึ่งคือไม่ฆ่าสัตว์ แต่เมื่อไม่รู้จักเบญจธรรมจึงไม่รู้ว่าศีลเป็นข้อห้าม ธรรมเป็นคำสั่ง และคำสั่งหรือธรรมที่คู่กับศีลหรือข้อห้ามมิให้ฆ่าสัตว์นั้นก็คือเมตตา ต้องเมตตาสัตว์อีกด้วย...คนที่อ้างว่านับถือศาสนาพุทธทุกวันนี้ เห็นแก่ตัวแม้แต่ในทางธรรม มัวไปศึกษาพระอภิธรรมหรือนั่งวิปัสสนา เพื่อสำเร็จมรรคผลนิพพานเฉพาะตัวกันเสียมาก ชีวิตอื่นที่เป็นทุกข์เดือดร้อนจึงไม่มีใครเหลียวแล บางทีก็มัวไปแก่สัตว์ป่านิยมไพร หมา มานอนอดตายอยู่ข้างรั่วบ้านก็เฉยได้ เพราะมันไม่ใช่สัตว์ป่า ทั้งหมดนี้เห็นจะต้องทำกันต่อไปทั้งนั้น[๑๐๑]

---

[๑๐๐] ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๗/๕๒๙.

[๑๐๑] ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช, **คนรักหมา,** พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

ในข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการปฏิบัติที่ขาดหลักศีลธรรมที่ครบถ้วน นำมาเพียงแค่บางส่วนเท่านั้น และส่วนที่นำมาก็ไม่อาจปฏิบัติได้อย่างแท้จริง สะท้อนให้เห็นว่าปัญหานี้คงจะต้องเกิดขึ้นอยู่เสมอ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เข้าข่ายเป็นการกระทำทารุณสัตว์ไว้หลายเหตุการณ์ การกระทำดังกล่าวได้รับการติเตียนจากสังคมจนเป็นข้อบัญญัติ และได้กลายเป็นอุทาหรณ์ที่ชี้ชัดว่าพระพุทธศาสนา (รวมทั้งคนทั้งหลาย) ไม่เห็นด้วยและไม่สนับสนุนกับการทารุณกรรมสัตว์และฆ่าสัตว์ด้วยวิธีการอย่างโหดร้ายต่าง ๆ ภัทรพร สิริกาญจนชี้ให้เห็นความสำคัญศีลธรรมจริยธรรมว่า “จริยธรรมจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้เราเข้าถึงความรู้สึกของสัตว์ว่าเป็นเช่นเดียวกับความรู้สึกของเรา เกิดความเห็นอกเห็นใจและมีเมตตากรุณา ชาวพุทธบางกลุ่มจึงถึงกับงดเว้นการกินเนื้อสัตว์เพื่อให้สอดรับกับการงดเว้นการฆ่าสัตว์...”[๑๐๒] มีเหตุการณ์ที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นการทารุณกรรมสัตว์อยู่หลายแห่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

๓.๒.๑.๑ การเบียดเบียนสัตว์ด้วยการบูชายัญ การบูชายัญเป็นเหตุผลทางความเชื่อของมนุษย์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย มีการเบียดเบียนหรือการฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญหลายครั้ง พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ทำการบูชายัญด้วยการฆ่าสัตว์หรือทารุณกรรมสัตว์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ทรงสอนให้รู้จักการบูชายัญที่ถูกต้อง ดังปรากฏในกูฏทันตสูตร ยัญญสูตร จันทกุมารชาดก อุชชยสูตร และทุติยอัคคิสูตร เป็นต้น พระสูตรเหล่านี้กล่าวถึงการใช้สัตว์เป็นเครื่องบูชายัญเพื่อสร้างความพอใจให้กับเทพเจ้าและเพื่อความสุขของตนเองอันจะเกิดจากการบูชายัญ ดังข้อความที่ว่า “พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตระเตรียมการบูชามหายัญ คือ โคตัวผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัว แพะ ๕๐๐ ตัว และแกะ ๕๐๐ ตัว ถูกนำไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชายัญ แม้ข้าราชบริพารของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ผู้เป็นทาส คนใช้หรือกรรมกรที่มีอยู่ แม้ชนเหล่านั้นก็ถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม ร้องไห้น้ำตานองหน้า กระทำบริกรรมอยู่”[๑๐๓] จำนวนหรือปริมาณของสัตว์ที่ถูกนำมาบูชาดูจะมีมากอย่างยิ่ง และคนที่เกี่ยวข้องก็ดูจะได้รับความเดือดร้อนไปด้วย พระองค์ทรงประณามการบูชายัญลักษณะนี้อย่างมาก ดังข้อความต่อไปนี้

> ...โคทั้งหลายเกิดขึ้นเพื่อให้ใช้ทำประโยชน์ในกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ เหมือนแม่น้ำ แผ่นดิน เงินทอง ทรัพย์สินและพืชพันธุ์ธัญญาหาร เกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์ใช้ประโยชน์
>
> ขอพระองค์ทรงทำพิธีบูชายัญเถิด พระองค์จะทรงมีแก้ว แหวน เงิน ทอง พืชพันธุ์ธัญญาหารเพิ่มมากขึ้น
>
> และเมื่อพระเจ้าแผ่นดิน ผู้องอาจยิ่งใหญ่ ทรงยินยอมตามคำของพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว จึงทรงทำพิธีบูชายัญ ในพิธีบูชายัญนั้น รับสั่งให้ฆ่าแม่โคมากมายหลายแสนตัว
>
> แม่โคนมทั้งหลายสงบเสงี่ยมเหมือนแม่แพะ ถึงจะถูกคนเลี้ยงรีดนมใส่หม้อ ก็ไม่ใช้เท้าหรือเขาอย่างใดอย่างหนึ่งทำอันตรายเลย กระนั้น พระราชาก็รับสั่งให้จับที่เขาแล้วฆ่าด้วยศัสตรา

---

[๑๐๒] ภัทรพร สิริกาญจน, “คุณค่าชีวิตของสัตว์”, **ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน,** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑, (ต.ค.๒๕๔๓-ม.ค.๒๕๔๔), : ๑๐.

[๑๐๓] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘.

เพราะการฆ่าโคบูชายัญนั้น เทวดา พระพรหม พระอินทร์ อสูร และผีเสื้อสมุทร ต่างเปล่งวาจาประณามมนุษย์ว่า ไม่มีคุณธรรม เพราะมีดที่แทงแม่โค...

...การทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์นี้ นับเป็นการลงทัณฑ์ชนิดหนึ่งที่ไร้คุณธรรม มีมาแต่เดิมแล้ว แม่โคนมทั้งหลายที่ไม่ทำร้ายเบียดเบียนใคร ๆ ต่างก็ถูกฆ่า พวกบูชายัญก็เสื่อมจากธรรม

ดังกล่าวมานี้ การฆ่าสัตว์บูชายัญนี้เป็นธรรมเนียมที่ต่ำทราม มีมาแต่โบราณ ถูกวิญญูชนติเตียนคือวิญญูชนจะติเตียนคนที่ทำพิธีบูชายัญโดยวิธีนี้ในที่ทุกแห่งที่ตนเห็น[๑๐๔]

พระองค์ไม่ได้ตำหนิยัญทุกอย่าง มียัญกิริยาบางอย่างที่ทรงสรรเสริญ แต่ทรงประณามคนที่ไม่มีคุณธรรมทำร้ายสัตว์ทั้งหลายเพื่อเป็นข้ออ้างที่ถือว่าทำแล้วได้ไปสวรรค์ การทำลายชีวิตของสัตว์อื่นไม่ใช่หนทางที่จะได้บุญอย่างที่ต้องการ ได้บาปมากกว่าได้บุญ เพราะการกระทำดังกล่าวประกอบไปด้วยความประพฤติที่ไม่ดี ผลที่ได้ย่อมเป็นบาปทั้งในปัจจุบันกาลและอนาคตกาลมากกว่าที่จะประสบบุญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมคิดอย่างนี้ว่า “ต้องฆ่าโคผู้เท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าลูกโคผู้เท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่ การบูชายัญ ต้องฆ่าลูกโคตัวเมียเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าแพะเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าแกะเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ” เขาคิดว่า “จะทำบุญ” แต่กลับทำสิ่งที่มิใช่บุญ คิดว่า “จะทำกุศล” แต่กลับทำอกุศล คิดว่า “จะแสวงหาทางสุคติ” แต่กลับแสวงหาทางทุคติ พราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมเงื้อศัสตราทางใจชนิดที่ ๑ นี้ ที่เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล

บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมกล่าวอย่างนี้ว่า “ต้องฆ่าโคผู้เท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าลูกโคผู้เท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่ การบูชายัญ ต้องฆ่าลูกโคตัวเมียเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าแพะเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ต้องฆ่าแกะเท่านี้ตัวเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ” เขาคิดว่า “จะทำบุญ” แต่กลับทำสิ่งที่มิใช่บุญ คิดว่า “จะทำกุศล” แต่กลับทำอกุศล คิดว่า “จะแสวงหาทางสุคติ” แต่กลับแสวงหาทางทุคติ พราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมเงื้อศัสตราทางวาจาชนิดที่ ๒ นี้ที่เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล

บุคคลเมื่อจะก่อไฟปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ตนเองลงมือฆ่าโคผู้ ก่อนเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ตนเองลงมือฆ่าลูกโคผู้ก่อนเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ตนเองลงมือฆ่าลูกโคตัวเมียก่อนเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ตนเองลงมือ ฆ่าแพะก่อนเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ ตนเองลงมือฆ่าแกะก่อนเพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ เขาคิดว่า “จะทำบุญ” แต่กลับทำสิ่งที่มิใช่บุญ คิดว่า “จะทำกุศล” แต่กลับ ทำอกุศล คิดว่า “จะแสวงหาทาง

[๑๐๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๐-๓๑๖/๕๗๑-๕๗๒.

สุคติ” แต่กลับแสวงหาทางทุคติ พราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมเงื้อศัสตราทางกายชนิดที่ ๓ นี้ ที่เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล[๑๐๕]

พระพุทธองค์ทรงแนะนำไม่ให้ทำความผิดทั้งทางกาย วาจา และใจ ที่มีอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นรากเหง้าที่สำคัญในการกระทำซึ่งจะต้องพยายามลด ละ เลิก และกำจัดให้หมดสิ้น นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสอนให้เลิกการกระทำที่โหดร้ายดังกล่าว และเสนอวิธีการดังนี้ว่า “ส่วนยัญใด ไม่มีกิริยา เอื้ออำนวยประโยชน์ ประชาชนบูชาตระกูลทุกเมื่อ คือ ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่าง ๆ พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบ แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญนั้น”[๑๐๖] ในกูฏทันตสูตร ว่าด้วยการบูชายัญที่ถูกต้องและมีประโยชน์มาก คือการสังคมสงเคราะห์อนุเคราะห์ (สัตว์) มิใช่ด้วยการฆ่าสัตว์บูชายัญดังที่นิยมทำกัน นอกจากการไม่ทำร้ายสัตว์แล้ว ยังมีเสนอแนะถึงการทำยัญกิริยาที่ไม่ต้องลงทุนมากเหมือนการบูชายัญดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงแนะนำยัญในความหมายใหม่ ซึ่งมีการเตรียมตัวน้อย แต่มีอานิสงส์มาก คือการให้นิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ (ถวายเจาะจงบรรพชิตผู้มีศีล) การสร้างวิหารถวายภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ การสมาทานสิกขาบท[๑๐๗] ในพราหมณธัมมยาคสูตร สรุปไว้ว่า การบูชายัญที่เป็นเลิศนั้นมี ๒ ประการ คือ การบูชายัญด้วยอามิสและการบูชายัญด้วยธรรม[๑๐๘]

พระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนคำสอนเรื่องมหายัญ (The five great sacrifices) ของศาสนาพราหมณ์โดยกล่าวถึงคำศัพท์เดียวกัน แต่ให้ความหมายใหม่ที่ถูกต้องกว่า คือ

๑. อัสสเมธะ การฆ่าม้าบูชายัญ แก้ไขเป็น สัสสเมธะ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

๒. ปุริสเมธะ การฆ่าคนบูชายัญ แก้ไขเป็น ปุริสเมธะ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

๓. สัมมาปาสะ ยัญอันสร้างแท่นบูชาในที่ขว้างไม้ลอดบ่วงไปหล่นลง แก้ไขเป็น สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ

๔. วาชเปยะ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัย แก้ไขเป็นวาชเปยะหรือวาจาเปยยะ ความมีวาจาอันดูดดื่มน้ำใจ น้ำคำควรดื่มคือรู้จักพูด รู้จักปราศรัยให้ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีและความนิยมเชื่อถือ

๕. นิรัคคฬะหรือสรรพเมธะ ยัญไม่มีลิ่มสลักคือทั่วไปไม่มีขีดขั้นจำกัด การฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ แก้ไขเป็น นิรัคคฬะ แปลว่า ไม่มีลิ่มกลอน หมายความว่า บ้านเมืองจะสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน[๑๐๙]

จะเห็นได้ว่า คำสอนเรื่องการบูชายัญของพราหมณ์นั้นพระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับการนำสัตว์มาบูชายัญ และทรงชี้โทษและผลที่จะเกิดกับผู้บูชายัญและผู้สนับสนุนการบูชายัญด้วย

---

[๑๐๕] ดูรายละเอียดใน องฺ. สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๗๑-๗๒. ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๑๐๓๔/๓๔๔.

[๑๐๖] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๙.

[๑๐๗] ดูรายละเอียดใน ที. สี. (ไทย) ๙/๓๓๔-๓๕๒/๑๔๖-๑๔๘.

[๑๐๘] ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๐/๕๗๗.

[๑๐๙] องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๕ (เชิงอรรถ). สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๙ (เชิงอรรถ).

การบูชายัญจึงต้องเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย เปลี่ยนมาเป็นการบูชายัญตามที่พระองค์แนะนำ จะทำให้การเบียดเบียนสัตว์และการฆ่าการทำร้ายลดลงไปด้วย ดังความเห็นของสุชีพ ปุญญานุภาพ ที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฏิวัติเรื่องการทำบุญโดยวิธีฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้วยสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียน และสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ[๑๑๐]

๓.๒.๑.๒ พุทธบัญญัติในการห้ามทารุณกรรมสัตว์ นอกจากประเด็นเรื่องศีลอันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขระหว่างมนุษย์กับสัตว์ทั้งหลายแล้ว ยังมีศีลหรือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติสำหรับบรรพชิตหรือพระสงฆ์ในแง่ที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก กล่าวคือสำหรับผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นภิกษุและภิกษุณีต่างก็จะต้องอยู่ในกรอบของศีลที่ตนเองจะต้องปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ศีลสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ และสำหรับภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ จำนวนที่มากน้อยนั้นไม่ได้มีเนื้อหาสาระที่ต่างกันมากมายนัก เราจะไม่วิพากษ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่สิ่งที่จะต้องเน้นในที่นี้ก็คือ เนื้อหาสาระของศีลที่ตรงกันระหว่างสงฆ์สองฝ่ายนี้ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกเท่านั้น (แม้ในพระสูตรจะกล่าวถึงจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ที่มีบางข้อที่เกี่ยวข้องกับสัตว์อยู่ก็ตาม) การสำรวจในที่นี้เมื่อกล่าวถึงเกี่ยวกับศีลที่เนื่องกับสัตว์แล้ว ก็จะมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับภิกษุและภิกษุณีในแง่รวมกัน

ประเด็นการสนับสนุนส่งเสริมไม่ให้เกิดการทารุณกรรมสัตว์นี้มีปรากฏในปาจิตตียกัณฑ์ที่ควรสำรวจเนื้อหาสาระและมุ่งประเด็นไปที่จุดนี้เป็นสำคัญ เนื่องจากกลุ่มผู้ที่ละเมิดฝ่าฝืนความผิดที่ไม่ถึงขั้นปรับโทษหนักนั้น ก็ควรที่ถูกปรับโทษระดับปานกลางและโทษเบาเท่านั้น ทำให้เกิดความลำพองใจที่จะกระทำความผิดที่มีโทษน้อยลง การกระทำในลักษณะนี้จัดเข้าไว้ในหมวดปาจิตตียกัณฑ์เป็นส่วนมากและล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ดิรัจฉานหรืออาจกล่าวในอีกมุมหนึ่งได้ว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นผู้ถูกกระทำเสียมากกว่า ถึงแม้จะมีศีลที่เกี่ยวกับสัตว์ในหมวดนี้ไม่มากนัก แต่ก็มีบางข้อที่อาจเป็นประเด็นท้าทายให้เราสำรวจเนื้อหาสาระเหล่านี้ได้

ในปฐมขณนสิกขาบทซึ่งอาจจะไม่ได้กล่าวไว้ว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขุดดินหรือใช้ให้ขุดดินแล้วจะกระทบต่อชีวิตของสัตว์หรือไม่ แต่ก็เป็นประเด็นให้เราได้พูดถึงเนื่องจากการก่อสร้างบ้านเรือนหรือศาสนสถานต่าง ๆ ต้องมีการปรับพื้นที่ด้วยการขุดหรือถมดิน ทำให้สัตว์ที่อาศัยแผ่นดินอยู่หรือจำพวกที่ขุดรูอยู่อาศัยทั้งสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ต้องเดือดร้อนเพราะการกระทำอย่างนี้ ดังนั้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้เพื่อให้เกิดความระมัดระวังในการจะขุดดินที่อาจเป็นอันตรายต่อสัตว์ได้ นอกจากนี้ ยังเป็นพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงเมตตาต่อสัตว์เหล่านั้น ดังเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงห้ามพระมหาโมคคัลลานะที่ต้องการแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการพลิกแผ่นดินเพราะภัยพิบัติจากการเกิดข้าวยากหมากแพงในเมืองเวรัญชา ดังนี้

> ...เวลานี้เมืองเวรัญชาเกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนมีความเป็นอยู่แร้นแค้น ใช้สลากปันส่วนซื้ออาหาร ล้มตายกันกระดูกขาวเกลื่อน ยากที่พระอริยะจะบิณฑบาตยังชีพได้

---

[๑๑๐] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,** หน้า ๑๙.

พระพุทธเจ้าข้า พื้นดินใต้มหาปฐพีนี้มีโอชะ มีรสอร่อย เหมือนน้ำผึ้งหวี่ที่ ไม่มีตัวอ่อน ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระพุทธเจ้าจะพลิกแผ่นดิน เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้ฉันง้วนดิน

ในแผ่นดินมีสัตว์อาศัยอยู่ เธอจักทำอย่างไรกับสัตว์เหล่านั้น โมคคัลลานะ

ข้าพระพุทธเจ้าจักเนรมิตฝ่ามือข้างหนึ่งให้เป็นเช่นแผ่นดินใหญ่ ย้ายเหล่าสัตว์ที่อาศัยแผ่นดินอยู่ไปรวมกันที่ฝ่ามือนั้น แล้วใช้มืออีกข้างหนึ่งพลิกแผ่นดิน พระพุทธเจ้าข้า

อย่าเลย โมคคัลลานะ เธออย่าพอใจที่จะพลิกแผ่นดินเลย หมู่สัตว์จะเข้าใจผิดได้...[๑๑๑]

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้าแล้วที่มีต่อสัตว์ ทรงกลัวจะได้รับอันตรายและเข้าใจผิดเพราะการแสดงฤทธิ์คือการพลิกแผ่นดินของพระมหาโมคคัลลานะ ทรงยอมที่จะอดทนต่อความหิวกระหายมากกว่าจะเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น ๆ ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วมองได้ ๒ ประการ คือ ๑) ในแง่ที่เกี่ยวกับความเข้าใจของคนในสังคมที่อาจมองว่าพระสงฆ์แสดงปาฏิหาริย์ข่มเหงชีวิตของสัตว์ที่อาศัยแผ่นดินอยู่ (หรือในที่อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน) ซึ่งทำให้สัตว์ไร้ที่อยู่อาศัยและอาจออกอาละวาดสร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม ๒) ในแง่ที่เกี่ยวกับสัตว์ที่อยู่ในแผ่นดินอาจเกิดความเครียดและโกรธแค้นในการที่พระสงฆ์แสดงฤทธิ์รื้อทำลายที่อยู่อาศัย ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างความเข้าใจผิดและสร้างความแค้นให้แก่สัตว์เหล่านั้นได้ แล้วอาจนำไปสู่ภพภูมิที่ต่ำลงไปอีกหลังการตาย

ในสัปปาณกสิกขาบท[๑๑๒] ภูตคามวรรค ปาจิตตียกัณฑ์ กล่าวถึงการใช้สอยน้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่ พระพุทธเจ้าทรงตำหนิกลุ่มภิกษุชาวเมืองอาฬวีในการใช้สอยน้ำเพื่อการก่อสร้างทั้งที่รู้ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิต "...โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอรู้อยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิต จึงรดหญ้าบ้าง ดินบ้าง ใช้ให้รดหญ้าบ้าง ดินบ้างเล่า...ก็ ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์" ในบทภาชนีย์ (การแจกแจง) มีการขยายความให้ครอบคลุมเกี่ยวกรณีที่จะเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยว่าเพียงใดถึงจะถูกปรับโทษหรือไม่ ดังนี้

ก) ในกรณีที่ต้องถูกปรับโทษ ได้แก่ น้ำมีสิ่งมีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องปาจิตตีย์ น้ำมีสิ่งมีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสิ่งมีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสิ่งมีชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ และน้ำไม่มีสิ่งมีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ข) ในกรณีที่ไม่ถูกต้องปรับโทษ ได้แก่ น้ำมีสิ่งมีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ไม่ต้องอาบัติ และน้ำไม่มีสิ่งมีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสิ่งมีชีวิต ไม่ต้องอาบัติ

ในสัปปาณกสิกขาบท สัปปาณกวรรค ปาจิตตียกัณฑ์ กล่าวถึงการบริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต เป็นเรื่องราวที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์รู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิต ก็ยังบริโภค ได้รับการตำหนิเป็นอย่างมากจากผู้ที่อยู่แวดล้อม จนกระทั่งพระพุทธเจ้าต้องบัญญัติเป็นสิกขาบทห้ามไม่ใช้กระทำ ดังข้อความที่ว่า "...โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอรู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิต ก็ยังบริโภคเล่า โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้

---

[๑๑๑] วิ. มหา. (ไทย) ๑/๑๗/๑๐.

[๑๑๒] ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๒/๑๓๙-๑๔๒/๓๑๓-๓๑๔.

เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ “ก็ ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิต ก็ยังบริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ในบทภาชนีย์ทรงวางเกณฑ์ไว้ในการพิจารณาว่าเมื่อละเมิดฝ่าฝืนกระทำความผิดแล้วจะมีโทษเพียงใด ดังนี้

ก) ในกรณีที่ต้องถูกปรับโทษ ได้แก่ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต บริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ บริโภค ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ และน้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ข) ในกรณีที่ไม่ต้องถูกปรับโทษ ได้แก่ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต บริโภค ไม่ต้องอาบัติ และน้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต ไม่ต้องอาบัติ

ส่วนในสัญจิจจสิกขาบท[๑๑๓] สัปปาณกวรรค ปาจิตตียกัณฑ์ กล่าวถึงการจงใจปลงชีวิตของสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงห้ามภิกษุไม่ให้ฆ่าสัตว์สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายี ซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนูและท่านไม่ชอบอีกา จึงยิงอีกาแล้วตัดหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสม จึงติเตียน ประณามและนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อพระอุทายียอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุใดจงใจฆ่าสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ท่านอธิบายเพิ่มเติมให้รู้ว่า สัตว์มีชีวิตที่กล่าวถึงนี้ได้แก่สัตว์ดิรัจฉานเท่านั้น ดังนี้

> ...ก็ในสิกขาบทนี้ จำเพาะสัตว์ดิรัจฉานเท่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นสัตว์ ภิกษุฆ่า สัตว์ดิรัจฉานนั้น เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง เป็นอาบัติเท่ากัน ไม่มีความต่างกัน แต่ในสัตว์ใหญ่ เป็นอกุศลมาก เพราะมีความพยายามมาก
>
> คำว่า สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าสัตว์มีชีวิต (ปาเณ ปาณสญฺญี) มีความว่า โดยที่สุดภิกษุจะทำความสะอาดเตียง มีความสำคัญแม้ในไข่เรือดว่าเป็นสัตว์เล็ก บี้ไข่เรือดนั้นให้แตกออกนำไปทิ้ง เพราะขาดความกรุณา เป็นปาจิตตีย์ เพราะเหตุนั้น ภิกษุพึงตั้งความกรุณาไว้ในฐานเช่นนั้น เป็นผู้ไม่ประมาททำวัตรเถิด...[๑๑๔]

เช่นเดียวกับในสิกขาบทวิภังค์ก็จำแนกไว้ว่า สัตว์มีชีวิต หมายถึง สัตว์ดิรัจฉาน คำว่าปลงชีวิต ได้แก่ ตัดทำลายชีวิตินทรีย์ ตัดความสืบต่อ ต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ ในขณะที่บทภาชนีย์วางเกณฑ์ไว้ให้พิจารณาสำหรับการปรับโทษไว้ ดังนี้

ก) ในกรณีที่ต้องถูกปรับโทษ ได้แก่ สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ปลงชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ปลงชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ และไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ข) ในกรณีที่ไม่ต้องถูกปรับโทษ ได้แก่ สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ปลงชีวิต ไม่ต้องอาบัติทุกกฏ และไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่สัตว์มีชีวิต ไม่ต้องอาบัติ

จะเห็นได้ว่า ศีลของพระสงฆ์ก็มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายที่แวดล้อมอยู่ในชีวิตประจำวันและอยู่ในธรรมชาติที่อาจได้รับความเดือดร้อนเพราะการกระทำของพระสงฆ์ อีกทั้ง

---

[๑๑๓] ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๒/๓๘๒-๓๘๔/๕๐๑-๕๐๓.

[๑๑๔] วิ. อ. (ไทย) ๔/๖๘๔.

ในแง่ที่เกี่ยวกับตัวบุคคลคือพระสงฆ์เองก็ต้องอยู่ภายใต้กฎวินัยอันเดียวกันที่จะต้องปฏิบัติให้เกิดความเกื้อกูลแก่สัตว์อื่น และในแง่ที่เกี่ยวกับสังคมก็เป็นการสร้างความศรัทธาให้เกิดความเลื่อมใสหรือความเข้าใจที่ถูกต้องกับสังคมและเป็นมาตรฐานให้คนในสังคมได้รับรู้ว่าพระสงฆ์มีส่วนที่จะต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของสัตว์อื่น ๆ ซึ่งแสดงออกด้วยความเคารพกฎและเมตตากรุณา

๓.๒.๑.๓ การค้าขายเนื้อกับการทารุณชีวิตสัตว์ ในการดำรงชีวิตเพื่อให้อยู่รอดต่อไปนั้น มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาหารการกินอย่างมาก การบริโภคเนื้อเป็นสิ่งจำเป็นด้านกายภาพของมนุษย์ การค้าขายสัตว์ การค้าขายเนื้อสัตว์ การค้าขายกระดูก งา เขาสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง สัตว์ในฟาร์มปศุสัตว์ และสัตว์ทุกชนิดเป็นเรื่องที่ผู้นับถือพระรัตนตรัยไม่ควรกระทำหรือห้ามกระทำ เนื่องจากเป็นการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เมื่อเราอยู่ในโลกนี้ชีวิตของสัตว์แต่ละชนิดก็มีคุณค่าคือหนึ่งชีวิตเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีสิทธิที่จะละเมิดด้วยการค้าขายชีวิตสัตว์อื่นหรือการฆ่าชีวิตสัตว์อื่น เมื่อเปรียบเทียบกันวัวก็มีหนึ่งชีวิตมีลมหายใจเช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีชีวิตมีลมหายใจ รักสุขเกลียดทุกข์ มีความรู้สึกเจ็บปวดหรือรู้สึกดีใจ ความเป็นสิ่งมีชีวิตในโลกนี้จึงไม่มีใครมีคุณค่ามากกว่าใคร เมื่อกระทำกรรมอย่างใดจึงต้องรับผิดชอบทางด้านศีลธรรมอย่างนั้น ๆ ด้วย การดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพในโลกนี้มีมากมายหลายอาชีพที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับอาชีพต้องห้ามในวณิชชาสูตร (ว่าด้วยการค้าขายที่ไม่ควรประกอบ)[๑๑๕] คือ

๑. การค้าขายศัสตราวุธ (สัตถวณิชชา)
๒. การค้าขายสัตว์คือมนุษย์ (สัตตวณิชชา)
๓. การค้าขายเนื้อสัตว์ (มังสวณิชชา)
๔. การค้าขายของมึนเมา (มัชชวณิชชา)
๕. การค้าขายยาพิษ (วิสวณิชชา)

พระสูตรนี้ทรงแนะนำให้ผู้ที่นับถือพระรัตนตรัย (อุบาสกอุบาสิกา) ไม่ควรที่จะทำการค้าขายดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้ทรงห้ามอย่างเด็ดขาด เพราะชีวิตของชาวบ้านยังต้องพึ่งพาปัจจัยหลายประการ และบางคนที่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับชีวิตที่ต้องรับประทานเนื้อก็ยังมีอยู่ ดังนั้น จึงทรงแนะนำว่าไม่ควรที่จะประกอบการค้าขายหรือประกอบธุรกิจด้านนี้อันเป็นการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น การเป็นพรานล่าสัตว์เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่มีผู้คนนิยมทำกัน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับผิดชอบทางศีลธรรม การล่าสัตว์แม้จะทำเพื่อส่งขายให้กับร้านค้าและร้านค้าก็เป็นการประกอบอาชีพค้าขายเนื้อสัตว์ การประกอบอาชีพในลักษณะนี้ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ เพราะส่งเสริมให้มีการค้าขายสัตว์และเบียดเบียนสัตว์ การห้ามผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายสัตว์และเนื้อสัตว์นั้น ก็เป็นเรื่องยากที่จะกระทำได้เพราะเหตุผลบางอย่างนั่นคือความจำเป็นด้านอาชีพ ซึ่งยังไม่อาจปฏิบัติตามคำสอนได้อย่างสมบูรณ์ การผิดศีลและธรรมจึงยังคงปรากฏอยู่มากในสังคมชาวพุทธ จึงมักจะถูกค่อนขอดอยู่เสมอจากผู้ที่ไม่เข้าใจถึงความจำเป็น ดังนั้น ชาวพุทธที่ยังปฏิบัติไม่ได้จึงต้องค่อยปรับเปลี่ยนไปในแนวทางที่ดีขึ้น การแนะนำพร่ำสอนอย่างระมัดระวังจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำอยู่เสมอ ในกัสสปโคตตสูตร

---

[๑๑๕] องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕. การค้าขายสัตว์ หมายถึง การค้าขายมนุษย์ซึ่งเป็นเหตุให้หมดอิสรภาพ การค้าขายเนื้อในที่นี้ หมายถึง การค้าขายสัตว์ทุกประเภทซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเบียดเบียนหรือฆ่าสัตว์.

(ว่าด้วยการสอนคน)[๑๑๖] ที่พระรูปหนึ่งไปสอนนายพรานมิให้ล่าสัตว์ เขาไม่สามารถทำตามได้ เทวดาจึงไปเตือนสติแก่เธอ เสฐียรพงษ์ วรรณปก แสดงทัศนะไว้ว่า

> ในพระสูตรนี้ให้สติเกี่ยวกับการสอนธรรมะแก่ประชาชน ผู้สอนต้องคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟังและเงื่อนไขข้อขัดข้องอย่างอื่นด้วย มิใช่ว่ามีหน้าที่สอนก็สอน ไม่คำนึงถึงกาลเทศะ ในเรื่องนี้พระไปสอนนายพรานล่าเนื้อมิให้ฆ่าสัตว์ เท่ากับให้เขา “เลิก” อาชีพทันที ซึ่งเป็นไปได้ยาก ควรหาวิธีค่อยเป็นค่อยไป คำเตือนของเทวดาแหลมคนน่าคิดมาก มีผู้เล่าว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงตำหนิพระที่ไปเทศน์ด่าชาวประมงเรื่องปาณาติบาตเลยทีเดียว “มิใช่ธรรมะไม่ดี แต่การจะให้ธรรมะต้องรู้กาลควรไม่ควร” ถ้าศึกษากลวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า จะได้ข้อคิดมากมายเกี่ยวกับเรื่องนี้[๑๑๗]

จะเห็นได้ว่า การสอนธรรมะเป็นเรื่องที่ดีก็จริง แต่หากสอนไม่ถูกคน ถูกกาลเทศะก็เป็นเรื่องที่อันตรายเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการประกอบอาชีพดังกล่าวข้างต้นอย่างชัดเจน อาชีพจับปลา อาชีพฆ่าโคและค้าขายเนื้อ อาชีพฆ่าสัตว์อื่น ๆ เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเบียดเบียนทารุณชีวิตสัตว์ อาชีพเหล่านี้ถึงที่สุดแล้วก็ลำบากเดือดร้อนในปัจจุบันและเมื่อตายไปแล้วก็เดือดร้อนในโลกหน้า ดังกรณีของนายจุนทสูกริกผู้มีอาชีพฆ่าสุกร ก่อนทำการฆ่านั้นเขาจะกรอกน้ำร้อน ขูดหนังและเส้นขนให้หมด เป็นการกระทำที่ทารุณทั้งที่สัตว์ยังไม่เสียชีวิต เมื่อเห็นว่าสะอาดดีแล้วจึงลงมือเชือดนั้น เขาประกอบอาชีพนี้จนแก่เฒ่าก่อนตายได้ร้องคร่ำครวญเหมือนกับเสียงหมูที่ถูกทารุณและเมื่อตายไปแล้วก็รับโทษในนรก[๑๑๘] การประกอบอาชีพข้างต้นจึงมีแนวโน้มที่จะทำให้ผู้ประกอบการนั้นทารุณกรรมสัตว์เป็นการเบียดเบียนสัตว์ พระพุทธศาสนาจึงไม่สนับสนุนการประกอบอาชีพค้าขายเนื้อสัตว์

๓.๒.๑.๔ การบริโภคเนื้อกับทารุณกรรมสัตว์ ในการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์นั้น มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ที่ถูกนำมาทำเป็นอาหารการกินอยู่มาก ดังนั้น ผู้ที่เห็นพระสงฆ์ฉันเนื้อแล้วไม่เข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างนี้ ต่างมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่สมควรกระทำ เพราะเป็นการเบียดเบียนหรือทำลายชีวิตสัตว์ ทางออกของประเด็นนี้จึงมีผู้พยายามเสนอให้พระสงฆ์งดการฉันเนื้อ (มังสวิรัติ) ด้วยการหันมาฉันผักหรืออะไรก็ตามที่ปราศจากเนื้อสัตว์ เรื่องเช่นนี้มีปรากฏในปัญจยาจกาวัตถุที่พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการกับพระพุทธเจ้า ได้แก่

๑) ควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
๒) ควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกิจนิมนต์ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
๓) ควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดี ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
๔) ควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงที่บัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

---

[๑๑๖] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๓/๓๒๕. ในมัจฉพันธสูตร ตรัสถึงกรรมจากการประกอบอาชีพประมง โรงฆ่าสัตว์ และการฆ่าสัตว์เพื่อเนื้อประเภทอื่นๆ องฺ. ปญฺจก. (ไทย), ๒๒/๑๘/๔๔๒-๔๔๓.

[๑๑๗] เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **คำบรรยายพระไตรปิฎก,** หน้า ๑๙๔.

[๑๑๘] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๐/๑๗๐-๑๗๔.

๕) ไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ[๑๑๙]

การขอวัตถุ ๕ ประการของพระเทวทัตมีนัยยะแอบแฝงเพื่อจะทำลายคณะสงฆ์ไม่ได้มีเจตนาที่บริสุทธิ์ แต่วัตถุข้อที่ห้านั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กล่าวถึงอยู่นี้อย่างมาก เนื่องจากปัจจุบันกลับมีกระแสของการงดเนื้อสัตว์ รับประทานอาหารที่ปราศจากเนื้อสัตว์มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความต้องการของพระเทวทัตก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากพระองค์ พระองค์กลับสอนกินอยู่อย่างง่าย ๆ และขึ้นอยู่กับศรัทธาของชาวบ้านด้วย อีกอย่างหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลที่อาจจะมีความต้องการทานเนื้อเพื่อประโยชน์ต่อร่างกาย (ที่ต้องการอาหารที่เหมาะสม) อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ได้ห้ามฉันเนื้อไว้ แต่ก็มีการอนุญาตให้ฉันเนื้อและไม่ให้ฉันเนื้อบางชนิด ในหัตถิมังสาทิปฏิกเขปกถา มหาวรรค พระองค์ทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ฉันเนื้อสัตว์ ๑๐ ประเภท ภายใต้สถานการณ์บางประการ คือทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ฉัน ๑) เนื้อมนุษย์อย่างเด็ดขาด รูปใดฉันต้องอาบัติถุลลัจจัย ๒-๓) เนื้อช้างและเนื้อม้า เพราะว่าสัตว์ดังกล่าวนั้นเป็นราชพาหนะและเป็นสัตว์มีคุณ ๔-๕) เนื้อสุนัขและเนื้องู เพราะเป็นสัตว์น่าเกลียดน่าชังและดุร้าย ๖–๑๐) เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมีและเนื้อเสือดาว ตามลำดับ เพราะว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นสัตว์อันตรายอาจฆ่าพวกภิกษุเสียเพราะได้กลิ่นเนื้อของพวกตน รูปใดฉันเนื้อสัตว์เหล่านั้น ต้องอาบัติทุกกฏ[๑๒๐] เกี่ยวกับสัตว์ดังกล่าวนั้นนอกจากเป็นสัตว์ดุร้ายและอันตรายถึงแก่ชีวิตได้แล้ว อาจเป็นพาหะนำเชื้อโรคแพร่กระจายต่อกันไป

ถามว่าแล้วจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการวัดว่าฉันอย่างไรจึงจะผิดหรือไม่ผิด ขอให้พิจารณาดูคำตอบที่พระพุทธเจ้าตอบกับชีวก (ชีวกสูตร) หรือทรงตอบสีหเสนาบดีในสีหเสนาปติวัตถุ เรื่องทรงห้ามฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจง พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้สีหเสนาบดีเห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติเร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจง รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อเป็นของบริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่างคือ ๑. ไม่ได้เห็น ๒. ไม่ได้ยิน ๓. ไม่ได้นึกสงสัย”[๑๒๑] ทรงชี้ให้เห็นว่าการฆ่าสัตว์เพื่อทำบุญจะได้บาปหรือประสบบาปเพราะ ๑) ระบุถึงชนิดของสัตว์เพื่อจะฆ่า ๒) การที่สัตว์ได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกผูกคอนำมาฆ่า ๓) การสั่งฆ่าสัตว์ ๔) การที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกฆ่า และ ๕) การที่บุคคลนั้นทำให้พระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้ายินดีกับเนื้อที่ไม่สมควร ส่วนสมณะผู้บริโภคก็ต้องแปดเปื้อนบาปด้วย “บุคคลผู้ไม่สำรวมประหารสัตว์ก็ดี เบียดเบียนสัตว์ก็ดี ฆ่าสัตว์ก็ดี แล้วให้ทาน สมณะใดบริโภคอาหารเช่นนี้ สมณะนั้นย่อมแปดเปื้อนบาปด้วย[๑๒๒] นอกจากจะทรงแนะนำให้ใช้ปัญญาพิจารณาให้มากแล้วยังทรงแนะนำให้รู้จักการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์โดย

---

[๑๑๙] ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๑/๔๐๙-๔๑๐/๔๔๑-๔๔๔. วิ. จู. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๙๙-๒๐๑.

[๑๒๐] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๑/๘๓-๘๗.

[๑๒๑] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๙๔/๑๑๖. วิ. จู. (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๐. ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๒-๕๓/๔๙-๕๐.

[๑๒๒] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๑๙๒/๑๑๗.

ไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ ไม่มีเวรภัยทั่วทุกทิศ[๑๒๓] ดังนั้น สิ่งที่พระพุทธศาสนานำเสนอจึงไม่ใช่มิติด้านการฆ่าสัตว์เพื่อทำบุญหรือการงดเว้นเนื้อเนื้อตามที่กล่าวแล้ว การที่พระเทวทัตทูลขอร้องให้พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันปลาและเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะกระทำเช่นนั้น เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเสรีภาพ คำแนะนำของพระองค์ก็คือว่า ข้อนี้ขึ้นอยู่กับว่าภิกษุจะฉันอาหารมังสวิรัติหรือมิใช่มังสวิรัติก็สุดแล้วแต่ความจำเป็นของภิกษุและผู้ถวายทาน

กรณีเรื่องการฉันอาหารมังสวิรัตินั้น สมภาร พรมทา มองว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงพิจารณาการฉันอาหารมังสวิรัติว่าเป็นการปฏิบัติทางศาสนาที่สำคัญมากเลย พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสเกี่ยวกับการกินอาหารมังสวิรัติไว้สำหรับฆราวาส ในพระพุทธศาสนาจึงไม่มีกฎที่เข้มงวดเพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธไม่ควรกินปลาและเนื้อสัตว์ คำแนะนำที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็คือ บุคคลไม่ควรมีเจตนาฆ่าสัตว์อื่นหรือไม่ควรขอร้องผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์เพื่อตนเอง ชาวนาที่ตกปลาเพื่อกินเป็นอาหารสืบต่อชีวิตนั้นจำเป็นต้องทำเช่นนั้นก็จริงอยู่ แต่เหตุใดเราจึงจะคิดว่าชีวิตของชาวนานั้นสำคัญกว่าชีวิตของปลา ในโลกนี้ไม่มีชีวิตใดมีค่ามากกว่าชีวิตใด ชีวิตมนุษย์มิได้มีค่ามากกว่าชีวิตของปลา ดังนั้นเมื่อชาวนาละเมิดชีวิตปลา เขาก็ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อการละเมิดนั้น พุทธศาสนาเถรวาทไม่ห้ามการตกปลากินเป็นอาหาร เพราะรู้ดีว่าเป็นความจำเป็นทางกายภาพ ลองสมมติว่าหากเราเป็นปลา เราจะรู้สึกอย่างไรที่มีคนมาล่าเราไปเป็นอาหาร หรือหากเราเป็นหมู (จะเป็นแม่หมูหรือพ่อหมูก็ได้) เราจะรู้สึกอย่างไร เมื่อผ่านร้าน “หมูหัน” ที่มีลูกหมูน้อย ๆ ทั้งหลายถูกฆ่าแล้วก็หั่นขายเรียงรายเป็นแผงเต็มหน้าร้านเช่นนั้น[๑๒๔] จะอย่างไรก็ตาม การกินก็เป็นส่วนสำคัญต่อกายภาพของมนุษย์อย่างมาก นอกจากนั้นก็มีความสำคัญในด้านการปรับสมดุลย์ให้กับระบบนิเวศธรรมชาติด้วยหมายถึงความว่าแม้มนุษย์จะไม่ฆ่าสัตว์นั้น สัตว์นั้นก็อาจถูกฆ่าโดยสัตว์อื่นหรือตายตามธรรมชาติ แต่การกำหนดให้ปัจเจกชนหรือสังคมกินมังสวิรัติก็ดูจะสุดโต่งเช่นเดียวกับการกินเนื้อสัตว์อย่างเดียว สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนจึงให้รู้จักการกินรู้จักคุณค่าของการกินที่ตอบสนองความต้องการของร่างกายตามความจำเป็นมากกว่าการกินเพื่อความหรูหราหรือเพื่อประโยชน์อื่นใด การบัญญัติอย่างเข้มงวดเกินไปจึงไม่ใช่แนวทางของพระพุทธศาสนา ต่อข้อความดังกล่าว สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ทรงวินิจฉัยว่า เหตุผลที่ไม่ทรงบัญญัติศีลไว้อย่างเด็ดขาดนั้น เพราะ ๑) ตึงเกินไปก็ยากจะปฏิบัติตามได้ ๒) เหตุผลส่วนบุคคล ๓) ความจำเป็น ๔) ขาดธรรมสนับสนุนเป็นคู่กัน และ ๕) เป็นเกณฑ์การปฏิบัติสำหรับผู้นำของสังคม[๑๒๕] การกินอะไรจึงไม่ใช่ประเด็นหลักแต่การกินอย่างรู้คุณค่ารู้จักประมาณในการกินต่างหากคือเหตุผล แต่ก็ไม่ได้ให้เป็นการสนับสนุนการฆ่าเพื่อกินซึ่งเป็นการเบียดเบียนสัตว์ ดังเรื่องที่ภิกษุผู้ชอบฉันเนื้อแล้วบริโภคเนื้อที่นางสุปปิยาเฉือนเนื้อตนเองทำเป็นอาหารแล้วถูกพระพุทธองค์ทรงตำหนิเป็นตัวอย่างของการไม่พิจารณาก่อน[๑๒๖]

---

[๑๒๓] ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๕/๕๒. รศ.วนิดา ขำเขียว, **พุทธศาสน์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พี.เอส.พรินท์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒.

[๑๒๔] สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

[๑๒๕] สมเด็จพระญาณสังวร สมด็จพระสังฆราช, **คำถาม-คำตอบเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เล่ม ๑,** (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓-๔๐.

[๑๒๖] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐-๘๓..

ในงานวิจัยของ พระมหาภาสกรณ์ โกต้า ที่ศึกษาแล้วตอบประเด็นนี้ไว้ว่า

> ...ข้อกล่าวหาที่บอกว่าการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นการละเมิดศีลข้อว่าด้วยเรื่องปาณาติบาตยังมีน้ำหนักไม่พอ เพราะผู้บริโภคเนื้อสัตว์ที่คนอื่นฆ่าตายแล้วนั้นไม่อยู่ในขอบข่ายที่จะถูกตัดสินว่าทำปาณาติบาต และจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ก็ชี้ชัดว่าพระพุทธองค์และเหล่าพระพุทธสาวกในครั้งพุทธกาลฉันเนื้อและปลาเพราะดำรงชีพด้วยการบิณฑบาต ...ข้อถกเถียงเรื่องการบริโภคและไม่บริโภคปลาและเนื้อมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลและยังคงมีอยู่ในสังคมชาวพุทธ โดยกลุ่มผู้ที่ไม่คัดค้านต่างเห็นตรงกันว่า การบริโภคปลาและเนื้อไม่ผิดศีลข้อปาณาติบาตเพราะผู้กินไม่ได้ฆ่าเอง แต่ก็ยอมรับว่าการกินปลาและเนื้อเป็นสาเหตุให้มีการฆ่าสัตว์ ส่วนกลุ่มที่คัดค้านการบริโภคปลาและเนื้อให้เหตุผลว่า การบริโภคเนื้อสัตว์ผิดศีลข้อปาณาติบาต และเป็นเหตุให้เกิดวงจรการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อหยุดวงจรดังกล่าว มนุษย์ต้องงดเว้นจากการบริโภคเนื้อสัตว์ ...พุทธจริยศาสตร์เถรวาทมีท่าทีต่อการบริโภคหรือไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ในฐานะที่เป็นเรื่องของปัจเจกชน ถ้าเห็นว่าการไม่บริโภคปลาและเนื้อเป็นเรื่องดีงาม ก็ปฏิบัติกันไปด้วยจิตที่เป็นกุศลและประกอบด้วยเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ควรมีมานะถือตัวเองว่าดีกว่า และประเสริบกว่าผู้ที่ยังบริโภคเนื้อสัตว์ เมื่อมนุษย์เข้าใจวัตถุประสงค์ของการบริโภคที่แท้จริงแล้ว ไม่ว่าอาหารจะเป็นปลาเนื้อหรือผักผลไม้ ต่างก็เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตของสัตว์ให้ดำรงอยู่ได้เหมือนกัน ที่สำคัญเพียงแค่การบริโภคอย่างเดียวไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ได้[๑๒๗]

สรุปได้ว่า การกินหรือการบริโภคเนื้อสัตว์นั้นมีมานานมากแล้วและได้พัฒนารูปแบบการกินอย่างหลากหลายจนกลายเป็นการเสพบริโภคที่เกินควร เพราะเป็นสาเหตุทำให้มีการเบียดเบียนสัตว์และเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ตัวอย่างก็มีมากเพียงพอต่อการพิจารณาอยู่แล้ว

๓.๒.๑.๕ เฟอร์นิเจอร์หนังสัตว์กับการทารุณกรรม สัตว์ดิรัจฉานหลายจำพวกที่มีอวัยวะที่มีคุณค่าที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ได้ เช่น เขา หนัง งา และกระดูก เป็นต้น นอกจากเนื้อที่ใช้รับประทานแล้วสิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์ในด้านธุรกิจการซื้อขายหรือในด้านการใช้สอยเป็นเครื่องประดับต่าง ๆ แต่สำหรับพระสงฆ์แล้วสิ่งเหล่านี้กลับไม่มีประโยชน์อะไรเลย และอาจเป็นโทษเพราะการนำมาใช้ที่ไม่เข้ากับภาวะของความเป็นพระสงฆ์ ดังนั้น เราจะพบว่าในประเด็นนี้มีการละเมิดหลายกรณีที่เข้าข่ายการนำสิ่งดังกล่าวมาใช้สอย (ปัจจุบันมีหลายกลุ่มที่ออกมาประท้วงในกรณีอย่างนี้ เช่น กลุ่มพีต้า สมาคมพิทักษ์สัตว์ เป็นต้น) นอกจากนี้ กระแสของสังคมที่จะคอยสะท้อนให้เห็นความไม่เหมาะสมในการนำมาใช้สอยด้วย หากมีการละเมิดก็ถูกปรับอาบัติตามแต่กรณี ในพระวินัยปิฎกเห็นจะไม่ต่ำกว่าการปรับอาบัติทุกกฎหรือถึงขั้นปาจิตตีย์ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสิ่งของและเจตนา เกี่ยวกับประเด็นเรื่องนี้ เราจะพบได้ในหมวดขันธกะในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๘ ซึ่งจะมีประเด็นเล็กน้อยปะปนอยู่ด้วย ผู้วิจัยขอยกบางกรณีมานำเสนอในที่นี้

---

[๑๒๗] พระมหาภาสกรณ์ โกต้า, “การศึกษาพุทธจริยศาสตร์เถรวาทกับปัญหาการบริโภคเนื้อสัตว์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗).

กรณีที่ ๑ สัพพจัมมปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามแผ่นหนัง[๑๒๘] เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพราะพระฉัพพัคคีย์ใช้หนังผืนใหญ่ คือ หนังสีหะ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง หนังโค เอามาตัดตามขนาดเตียงบ้าง ตัดตามขนาดตั่งบ้าง ปูลาดไว้ภายในเตียงบ้าง ปูลาดไว้ภายนอกเตียงบ้าง ปูลาดไว้ภายในตั่งบ้าง ปูลาดไว้ภายนอกตั่งบ้าง คนทั้งหลายเดินเที่ยวไปตามวิหารพบเข้า จึงตำหนิประณามโพนทะนาว่า "เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคกาม" ความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังผืนใหญ่ คือ หนังสีหะ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ"

กรณีที่ ๒ อันเนื่องมาจากความต้องแผ่นหนังลูกโค การกระทำในข้อนี้มีความต่อเนื่องมาจากกรณีที่ ๑ กรณีนี้เรื่องที่พระภิกษุรูปหนึ่งเห็นลูกโคสีแปลกตาจึงอยากจะได้หนังเพื่อเอาไปใช้สอย แม้จะไม่ได้ออกปากสั่ง แต่ท่าทีก็บ่งบอกให้รู้ ทำให้อุบาสกนั้นฆ่าลูกโคแล้วเอาหนังมาถวายพระภิกษุรูปนั้น ท่านใช้สังฆาฏิห่อหนังเดินจากไป ส่วนแม่โคจึงเดินตามภิกษุเพราะความรักลูก สร้างความสงสัยให้กับภิกษุทั้งหลายสอบถามจนได้ความนั้นแล้วทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงชักชวนให้ฆ่าสัตว์ รูปใดชักชวน พึงปรับอาบัติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังโค รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย หนังอะไรก็ตาม ภิกษุไม่พึงใช้ รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ"[๑๒๙]

เรื่องนี้ทำให้เกิดเป็นประเด็นใหม่ขึ้นมาและค่อนข้างเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะการกระทำนี้เป็นการกระทำที่ดูโหดร้ายเกินไป เนื่องจากโคเป็นสัตว์ที่ได้รับการดูแลและยอมรับของคนในสมัยนั้นว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณค่า เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาและสังคม การฆ่าเพื่อจุดประสงค์สนองความต้องการของตนเองเพียงเล็กน้อยดูจะเป็นเรื่องที่โหดร้ายเกินไป ดังนั้น นี่อาจประเด็นให้เราตัดสินได้ว่า การกระทำดังกล่าวนี้ผิดพระวินัย มั่น เสือสูงเนิน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับหลักการเรื่องสัตว์เป็นสิ่งที่มีชีวิตควรแก่การเมตตาว่า "...พระสงฆ์ต้องไม่ชี้ช่องให้บุคคลอื่นฆ่าสัตว์เพื่อเอาหนังของมันมาใช้ ดังนั้น เรื่องที่พระภิกษุใจร้ายให้อุบาสกฆ่าลูกวัวเอาหนัง ทำให้แม่วัวผู้รักลูกต้องเดินตามหนังลูกที่พระแบกไปเรื่อย ๆ เป็นที่เวทนาแก่คนทั่วไป พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระสงฆ์ใช้หนังสัตว์ทุกชนิด เพื่อไม่ให้เกิดการชักนำไปสู่การฆ่าสัตว์ พระวินัยดังกล่าวจึงช่วยในการอนุรักษ์สัตว์โดยทั่วไปทั้งสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า"[๑๓๐]

สรุปว่า พระพุทธศาสนามองว่าการทารุณกรรมสัตว์มีหลายประเด็นที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว (แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่) เรื่องที่เคยเกิดขึ้นนี้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทางคำสอน พุทธบัญญัติ เรื่องเล่าในชาดกหลายกรณี และมิติสังคมในสมัยนั้น เป็นที่ชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนส่งเสริมการเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด ซึ่งเป็นการทารุณให้สัตว์ได้รับความเดือดร้อนหรือถึงขั้นตายไป คำสอนที่ปรากฏนั้นชี้ให้เห็นว่าทุกชีวิตมีความสำคัญเท่าเทียมกัน เขาก็หนึ่งชีวิต เราก็หนึ่งชีวิต ไม่มีชีวิตใครที่ใหญ่กว่ากัน วัวตัวหนึ่งก็มีชีวิตมีลมหายใจ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีชีวิตมีลมหายใจ ต้องการความรัก รู้สึกเกลียดทุกข์เหมือนกัน เวลาเผชิญความเจ็บปวดก็จะแสดงออกให้รับรู้

---

[๑๒๘] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๒๘-๒๙.

[๑๒๙] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๒๙-๓๐.

[๑๓๐] มั่น เสือสูงเนิน, **พุทธศาสนากับนิเวศวิทยา,** (ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๑.

เช่นเดียวกับความรู้สึกที่เป็นสุข จึงสอนให้เมตตากรุณาต่อกัน คำถามก็คืออะไรเป็นสาเหตุเบื้องลึกให้เกิดการกระทำทารุณ จะเป็นประเด็นสำคัญที่จะพิจารณากันต่อไป

๓.๒.๒ สาเหตุแห่งการทารุณกรรมสัตว์

พระพุทธศาสนาถือว่าสาเหตุที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องถูกพิจารณาตามเหตุปัจจัยของแต่ละเรื่องราวเสียก่อน เมื่อศึกษาอย่างแน่ชัดถึงสาเหตุหรือรู้ชัดเจนถึงตัวสาเหตุแห่งปัญหาแล้วก็จะสามารถหาวิธีการแก้ไขปัญหาได้ จึงมีหลักธรรมที่เป็นต้นเค้าแห่งเหตุหลายชุดที่สามารถนำมาอภิปรายร่วมกับปัญหาเรื่องทารุณกรรมสัตว์ได้อย่างลงตัว เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นสะท้อนให้เห็นด้วยบริบทของปัญหาแต่ละยุคสมัยและจะต้องแก้ไขให้สำเร็จ ปัจจุบันนั้นเน้นบริบทที่เกี่ยวกันมากกับด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา โลกร้อน และอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทำให้เกิดประเด็นเรื่องทารุณสัตว์และนำไปสู่การเรียกร้องกฎหมายได้ ดังนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงมองสาเหตุแห่งการทารุณสัตว์ที่อาจเป็นไปได้ที่สำคัญหลายชุดด้วยกัน

๓.๒.๒.๑ อกุศลมูล : มูลเหตุหรือต้นสายปลายเหตุแห่งปัญหา ในมุมมองพระพุทธศาสนานั้น สาเหตุเบื้องลึกที่สุดก็คืออกุศลมูล ๓ ประการ ที่เป็นรากเหง้าลึกที่สุดแห่งการกระทำความชั่วทุกประการ เป็นไปในทางสร้างความเสียหายทั้งหลาย หมายความว่า การทารุณกรรมสัตว์มีสาเหตุเบื้องลึกที่สุดก็คืออกุศลมูลหรือรากเหง้าแห่งความชั่ว อกุศลมูล ๓ ประการก็คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสรับรองไว้ว่า

> ธรรม ๓ ประการ ที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อมคืออะไรบ้าง คืออกุศลมูล ๓ ได้แก่ อกุศลมูลคือ โลภะ (ความอยากได้) อกุศลมูลคือโทสะ (ความคิดประทุษร้าย) อกุศลมูลคือโมหะ (ความหลง) นี้คือธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม
>
> ธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษคืออะไรบ้าง คืออกุศลมูล ๓ ได้แก่ กุศลมูล คือ อโลภะ (ความไม่อยากได้) กุศลมูลคืออโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) กุศลมูลคือ อโมหะ (ความไม่หลง) นี้คือธรรม ๓ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ[๑๓๑]

อกุศลมูลหรือที่รู้จักกันก็คือรากเหง้าเบื้องลึกที่สุดแห่งความชั่ว เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การทารุณกรรมสัตว์เกิดขึ้นและสร้างความเสียหายความสูญเสียให้กับสิ่งมีชีวิตอื่นคือสัตว์เดรัจฉานทั้งปวง เมื่อประมวลความชั่วทุกอย่างก็สรุปลงในอกุศลมูลทั้งสามประการนี้ เพราะว่าอกุศลมูลที่ทำลงไปแล้วมีแต่โทษ คนติเตียน ก่อให้เกิดทุกข์โทษทั้งต่อตนเอง สัตว์อื่น ๆ และสังคมก็วุ่นวายไปด้วย ในพระสูตรข้างต้นยังชี้ให้เห็นถึงหลักคำสอนที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกัน นั่นคือหลักกุศลมูล ที่แปลว่ารากเหง้าแห่งความดีงามหรือฐานแห่งความดีงามทุกประการ เป็นหลักคำสอนที่สร้างสรรค์คุณพิเศษสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ชีวิตของสัตว์และมนุษย์ คำสอนจึงปราศจากโทษ มีแต่คนสรรเสริญและก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเอง สัตว์อื่น และสังคมก็สงบสันติสุข หากเราจะพิจารณาอย่างนี้

---

[๑๓๑] ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๓. ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙. ขุ. จู. (ไทย) ๒๙/๑๒๘/๔๒๗-๔๒๙.

ก็จะเห็นได้ว่า อกุศลมูลเป็นสิ่งที่ต้องงดเว้นซึ่งจะทำให้ไม่เกิดการทารุณสัตว์ ในขณะที่กุศลมูลเป็นสิ่งที่ต้องกระทำและสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตของสัตว์ให้ดียิ่งขึ้น สำหรับสาเหตุหรือมูลเหตุแห่งการเบียดเบียนสัตว์ที่เกิดในแง่ของสังคมแล้ว มีดังนี้

๑. มูลเหตุทางการขาดความสำนึกทางศีลธรรม การขาดความสำนึกทางศีลธรรมเป็นมูลเหตุเบื้องต้นของการเบียดเบียน มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับภาวะจิตของมนุษย์ โดยสรุป เกิดมาจากเหตุหลัก ๓ ประการ คือ

๑) มูลเหตุจากความโลภ การกระทำที่เป็นการเบียดเบียนส่วนหนึ่งเกิดมาจากความโลภเป็นมูลเหตุที่สำคัญ การแสวงหาช่องทางใหม่ ๆ ในการสร้างความเลวร้ายไม่ใช่เพราะหิวกระหายหรือเพราะความยากจนลำบาก แต่เกิดมาจากความอยากที่ไม่รู้จักจบสิ้น คงไม่มีใครประณามผู้ที่มีความต้องการและแสวงหาทรัพย์สมบัติมาด้วยการกระทำที่ชอบธรรม แต่ถ้าเพียงเพื่อปรนเปรอความอยากให้กับตนเอง แล้วแสวงหาด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น นับเป็นความเลวร้ายยิ่งนัก

๒) มูลเหตุจากการกระทบกระทั่งและการมีมานะทิฏฐิ ข้อนี้ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของการไร้การควบคุมตนเอง การไม่รู้จักควบคุมตนเองจากการกระทบกระทั่งทำให้เกิดความผูกโกรธเจ็บใจโกรธ และกลายเป็นการพยาบาท สิ่งที่มีอิทธิพลสำคัญในข้อนี้เกิดมาจากการมีทิฏฐิที่แพ้ใครไม่ได้ หรือใครดูหมิ่นไม่ได้ และรวมถึงการไม่ยอมรับความผิดพลาดของตนเอง

๓) มูลเหตุจากความหลง ข้อนี้เกิดมาจากความไร้เดียงสาต่อโลก ที่ทำให้เกิดการหลงคะนอง อยากทดลอง หรืออยากลองดี ด้วยการรู้เท่าไม่ถึงกาลหรือเพราะไม่รู้หรือเพราะอวดดีและอยากเป็นจุดเด่น ข้อนี้มีผลเป็นอย่างมากต่อกลุ่มวัยรุ่น การเบียดเบียนในข้อนี้อาจมีผลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เช่น การเสพยาเสพติด การขับรถส่งเสียรบกวนชาวบ้าน การตั้งกลุ่มรบกวนผู้อื่น การประพฤติผิดเรื่องเพศก่อนวัยอันสมควร ยังรวมถึงการเอาแบบอย่างในทางที่ไม่ดีของผู้หรือผู้ที่ตนนิยมชมชอบและการคลั่งอุดมการณ์จนลืมเหตุผล

๒. มูลเหตุจากความจำเป็นหรือภาวะบีบคั้นและจากปัญหาของสังคม สภาพทางสังคมเป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่นำไปสู่การเบียดเบียน ในที่นี้สรุปมูลเหตุดังกล่าวนี้ได้ดังนี้

๑) มูลเหตุจากความขัดสนหรือความบีบคั้น การไร้ปัจจัยในการดำรงชีวิต ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่ใช้จ่ายในครอบครัว การไม่ได้รับสวัสดิการจากรัฐหรือมีรายได้น้อยอาจทำให้บางคนหันมากเลือกการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนเพื่อ “เสี่ยง” แลกกับทรัพย์สินที่จะได้มา บางครั้งผู้กระทำผิดในกลุ่มนี้รู้ดีว่าการกระทำอย่างนี้ไม่ถูกต้อง แต่เขาไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากอดตายหรือถูกเจ้าหน้าที่จับกุม

๒) มูลเหตุเพราะการไม่ควบคุมที่ต้นเหตุอย่างดีพอ การที่รัฐเพิกเฉยที่จะควบคุมแหล่งอบายมุข เช่น การพนัน การเที่ยวสนุกสนานที่ไร้ขอบเขต สิ่งเสพติด สุรา ทำให้เป็นมูลเหตุของการเบียดเบียน ไม่ว่าเพื่อหาเงินทองมาใช้จ่ายในแหล่งอบายมุขหรืออันเกิดมาจากผลของการเสพสิ่งอบายมุข เช่น การแพ้พนันทำให้ทะเลาะวิวาท การดื่มสุราทำให้ควบคุมตนเองไม่ได้ สร้างความเสียหายอื่น เป็นต้น

๓) การมีสภาพจิตที่ผิดปรกติ สภาพความเสื่อมโทรมของสังคม ความเครียดและความล้มเหลวในชีวิตอาจทำให้บางคนเกิดภาวะผิดปรกติ ไม่สามารถควบคุมตนเอง ทำให้เกิดการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนที่น่าสยดสยอง

๔) การไร้การศึกษา การไร้การศึกษานับเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีผลอย่างมากต่อการกระทำที่เป็นการเบียดเบียน เช่น การไม่เข้าใจเหตุผลที่แท้จริง เป็นต้น ทำให้ผู้นั้นไม่คำนึงถึงอนาคต เพราะไม่มีอนาคตที่จะปรารถนาได้มากนัก จึงตัดสินใจกระทำสิ่งเลวร้ายได้ง่าย แม้การศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ตามปรัชญาการศึกษาก็มีผลไม่ต่างจากการไร้การศึกษา บางครั้ง กลับเป็นอันตรายมากกว่า

๓. มูลเหตุเพราะหละหลวมของรัฐบาล การปล่อยปละละเลยไม่เข้มงวดทั้งในการกำหนดกฎระเบียบและปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ทำให้ประชาชนได้ช่องทางที่จะทำความชั่วร้ายโดยไม่หวั่นเกรงต่อกฎหมาย ผู้คนเพิ่มความฮึกเหิมที่จะทำความชั่วร้าย ความจริงนี้สอดคล้องความในชาดกที่กล่าวไว้ว่า “เพราะผู้ใช้อำนาจรัฐเป็นผู้มีความประมาท ต้องเสื่อมจากประโยชน์”[๑๓๒]

๓.๒.๒.๒ กิเลส ๓ ประการ มูลเหตุสาเหตุที่มีความคล้ายกันกับอกุศลมูลข้างต้นและมักรู้จักกันดี กล่าวถึงสาเหตุที่มาจากกิเลสของมนุษย์ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ตัณหา หมายถึง ความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตนเองให้มีความสุขสบายพรั่งพร้อมด้วยวัตถุเสพมากมาย ความอยากได้ผลประโยชน์จากสัตว์ เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์โดยเฉพาะสัตว์หายากตามป่าธรรมชาติ แม้กระทั่งสัตว์ในเมืองอย่างสุนัข แมว ก็มีการลักลอบค้าขายอย่างที่ปรากฏให้เห็นในสังคมไทยอยู่เป็นประจำ การกระทำดังกล่าว มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากที่เข้าข่ายทารุณกรรมสัตว์ เช่น สุนัขจำนวนมากที่ถูกยัดเยียดให้เข้าไปอยู่ในกรง อดอาหาร หรือการกันพื้นที่ด้วยหนามหรือลวดไฟฟ้าเพื่อป้องกันช้างที่จะเข้ามากินมาทำลายพืชพันธุ์ เป็นต้น สถานภาพและสิทธิของสัตว์ที่จะดำรงชีวิตก็ถูกละเมิด ทำให้การเบียดเบียนสัตว์นั้นเป็นไปเพียงเพราะสนองความต้องการหรือความอยากของมนุษย์ที่ต้องการ ตัณหาที่กล่าวถึงจึงเป็นกิเลสฝ่ายไม่ดีฝ่ายทำลาย ซึ่งตรงข้ามกับฉันทะที่เป็นไปในฝ่ายดีฝ่ายสร้างสรรค์

๒. มานะ หมายถึง ความต้องการยิ่งใหญ่ อยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่น ตั้งแต่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา สังคม และธรรมชาติ การที่มนุษย์ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางทำให้มองสัตว์ในแง่ที่ต่ำลงไปที่จะต้องรับใช้เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ จึงปรากฏให้เห็นถึงการรังแกสัตว์อื่น ทั้งสุนัข แมว ช้าง ไก่ วัว ควาย ล้วนเป็นสัตว์ที่ถูกรังแกทารุณกรรมเพียงเพราะความต้องการยิ่งใหญ่แสดงออกถึงอำนาจของมนุษย์คือกิเลสตัวโทสะ ความโกรธ และแข่งดีอวดดีอวดเบ่งกันและกัน ผู้ที่สามารถรังแกสัตว์ ฆ่าสัตว์ หรือนำสัตว์มาแข่งขันแล้วชนะได้ ก็เพียงเพื่อเอาชนะกันและกัน โดยการถือดีว่ามนุษย์ดีที่สุดเก่งที่สุด กลายเป็นการเบียดเบียนสัตว์เพียงเพราะตัวกิเลสคือมานะ (ทำให้แสดงผลออกเป็นความพยาบาทและวิหิงสา) พอกพูนเป็นความรุนแรงด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันจากเผ่าพันธุ์ของตนหรือคิดเอาชนะกัน หากเป็นการป้องกันจากสัตว์ร้ายหรือการฆ่าเพื่อป้องกันโรคติดต่อ ก็เป็นเหตุผลที่ควรค่าแก่การพิจารณา ดังนั้น มานะจึงกลายเป็นกิเลสตัวหนึ่งที่เป็นสาเหตุแห่งการนำไปสู่การทารุณสัตว์ รังแกสัตว์ เพียงเพื่อการแสวงหาอำนาจยิ่งใหญ่เอาชนะสัตว์หรือชนะกันและกัน จิตใจแห่งเมตตาการุณย์ที่ดูจะค่อยลบเลือนไปเป็นการเบียดเบียนสัตว์อย่างเคยชิน ทำให้สัตว์ไม่อาจอยู่ในป่าในเมือง กลายเป็นปัญหาและขัดขวางต่อธรรมชาติ

---

[๑๓๒] พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔-๑๕๖.

๓. ทิฏฐิ หมายถึง ความยึดมั่นตลอดจนความคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวความคิด ลัทธิ ศาสนา อุดมการณ์ต่าง ๆ ตัวอย่างเรื่องค่านิยมการเสพบริโภคอวัยวะสัตว์เพื่อบำรุงบำเรอตนเอง มีการแสวงหาอวัยวะของสัตว์ที่ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าจะสามารถบำรุงบำเรอตนเองให้มีสุขภาพแข็งแรง กลายเป็นค่านิยมในการบริโภคของบุคคลบางกลุ่มซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่มาก เช่น เนื้อสุนัขบำรุงสุขภาพทำให้ไม่หนาว ตีนเสือ หูฉลาม ดีหมี เป็นต้น การแสวงหาอวัยวะประเภท งา เขา หาง หรือ ศีรษะของสัตว์มาขายหรือประดับ หรือค่านิยมการนำสัตว์มาแข่งขันเป็นเกมกีฬาเพื่อเอาชนะกันจนกลายเป็นการพนันหรือประเพณีอย่างที่ปรากฏ ทำให้เกิดการเบียดเบียนสัตว์อย่างมาก เป็นตัวทำลายศีลธรรมอันดีงามระหว่างมนุษย์กับสัตว์และธรรมชาติ ทิฏฐินี้จึงเป็นตัวร้ายกาจที่สุดมากกว่าตัณหามานะ ค่านิยมดังกล่าวเป็นมิจฉาทิฏฐิคือความคิดเห็นผิดเป็นตรงกันข้ามกับฝ่ายสัมมาทิฏฐิ[๑๓๓]

๓.๒.๒.๓ อคติ ๔ ประการ สาเหตุอีกชุดหนึ่งที่ให้รายละเอียดเสริมให้ชัดเจนยิ่งขึ้นกับประเด็นเหล่านี้ นั่นคือ “อคติ” ซึ่งแปลว่า ความลำเอียง ฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือการเข้าข้างใดข้างหนึ่ง (wrong course of behavior; prejudice) ด้วยเหตุ ๔ ประการ[๑๓๔] คือ

๑. ฉันทาคติ หมายถึง ความลำเอียงเพราะรักใคร่ เพราะชอบ อธิบายว่า การทารุณหรือทรมานสัตว์นั้น จะเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีความรู้สึกว่าสัตว์ของตนเองหรือคนที่ตนเองรักถูกทำร้ายก่อน ด้วยความรักสัตว์หรือรักคนนั้น ทำให้มีการทรมานสัตว์ที่เข้ามาทำร้าย ดังนั้น ฉันทาคติจึงเป็นสาเหตุแห่งการทรมานสัตว์

๒. โทสาคติ หมายถึง ความลำเอียงเพราะชัง โกรธ ขัดเคือง ไม่พอใจ อธิบายว่า การทำร้ายหรือทรมานสัตว์เป็นเพราะความโกรธเคืองต่อสัตว์หรือเจ้าของสัตว์ที่ตนเองโกรธ วิธีการกระทำนี้ค่อนข้างจะเป็นความรุนแรงหรือถึงขั้นเสียชีวิต ดังนั้น โทสาคติจึงเป็นสาเหตุแห่งการทารุณ

๓. โมหาคติ หมายถึง ความลำเอียงเพราะไม่รู้ หลง พลาดผิดเพราะเขลา เข้าใจผิด อธิบายว่า การทารุณสัตว์นั้นเป็นเพราะไม่รู้ ทำผิดพลาดเพราะความเขลา ไม่ฉลาดในเรื่องหรือเหตุนั้น ๆ ทำให้เกิดความผิดพลาดเกิดขึ้น ดังนั้น โมหาคติจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการทารุณสัตว์

๔. ภยาคติ หมายถึง ความลำเอียงเพราะกลัว อธิบายว่า การทารุณสัตว์นั้นมีสาเหตุมาจากความกลัวว่าสัตว์จะเข้ามาทำร้าย หรือกลัวเหตุร้ายและโรคร้ายจะเกิดขึ้นกับตนเองหรือสังคม เช่น การกำจัดมด ปลวก นก ยุง เป็นต้น ภยาคติจึงเป็นอีกสาเหตุแห่งการทารุณสัตว์

๓.๒.๒.๔ วิบัติ ๖ ประการ สาเหตุที่เป็นลักษณะที่เป็นผลของการกระทำที่เสียหาย ที่เรียกกันว่า วิบัติ นั้น ท่านจัดไว้หลายประการด้วยกัน พอประมวลได้ดังนี้

---

[๑๓๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๗๐/๒๔. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development),** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๘๗-๘๘.

[๑๓๔] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๗-๒๐/๒๙-๓๒. องฺ. นวก. (ไทย) ๒๓/๗/๔๔๕-๔๔๖. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

๑. กัมมันตวิบัติ วิบัติแห่งการงาน ทำงานที่เป็นโทษเสียหาย เช่น ฆ่าสัตว์ ชนไก่ วิ่งควาย ล่าสัตว์ เป็นต้น

๒. อาชีววิบัติ วิบัติแห่งอาชีวะ ประกอบมิจฉาชีพ (อาชีพผิด) เลี้ยงชีพด้วยมิจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด) เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ พรานล่าสัตว์ ละครสัตว์ อาชีพฆ่าสัตว์ เป็นต้น

๓. อาจารวิบัติ วิบัติแห่งอาจาระ เสียความประพฤติ จรรยามารยาทไม่ดี เช่น มีนิสัยเหมือนกา ประพฤติตัวเลียนแบบสัตว์ เป็นต้น

๔. สีลวิบัติ วิบัติแห่งศีล เสียศีล ผิดศีล เช่น ผิดศีลข้อที่ ๑ เพราะชอบฆ่าสัตว์ ทารุณสัตว์ ทรมานสัตว์ เป็นต้น ผิดทั้งศีลและผิดกฎหมายด้วย

๕. จิตตวิบัติ วิบัติแห่งจิต จิตวิปลาส เพ้อคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัส เครียด สับสน เช่น จิตหมกมุ่นแต่เรื่องการฆ่าสัตว์ การทารุณสัตว์ เป็นต้น

๖. ทิฏฐิวิบัติ วิบัติแห่งทิฏฐิ ความเห็นคลาดเคลื่อน ผิดธรรมผิดวินัย มีความเห็นวิปริตว่า “ทานที่ให้แล้ว ไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก” เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ การบริโภคอวัยวะสัตว์ด้วยความเชื่อถือบางอย่าง เป็นต้น

เพราะสีลวิบัติเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะจิตตวิบัติเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดใน อบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือเพราะทิฏฐิวิบัติเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดอบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๑๓๕]

บรรดาสาเหตุที่กล่าวมานั้น มีตัวแปรอยู่หลายประการ ขึ้นอยู่กับกาลเทศะและเหตุผลของการกระทำ หรือขึ้นอยู่กับว่าผู้กระทำนั้น สุดท้ายแล้วสาเหตุที่แท้จริงก็คือจิตใจและปัญญาของผู้กระทำนั่นเอง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ทัศนะถึงสาเหตุแห่งการทำลายชีวิตของสัตว์ป่า ไว้ว่า “การตัดไม้ทำลายป่าและการล่าสัตว์ป่านั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวกันหลายประการ กล่าวคือ ความยากจนขาดแคลน เห็นแก่ผลประโยชน์ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความมักง่าย และจิตใจที่ขาดเมตตากรุณา”[๑๓๖] ซึ่งมุมมองดังกล่าวก็สะท้อนไปยังสาเหตุแห่งการทารุณสัตว์ได้ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการเห็นแก่ผลประโยชน์ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ (ศีลธรรม) ความมักง่าย และจิตใจที่ขาดเมตตากรุณา การเบียดเบียนสัตว์

สรุปว่า มูลเหตุหรือสาเหตุอันเป็นประเด็นทางสังคมนั้นมีบริบทอยู่มากมาย แต่ละสาเหตุที่เกิดขึ้นอาจมีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันไป การพิจารณาอย่างรอบคอบจะทำให้การแก้ไขปัญหานั้นสำเร็จด้วยดี ต้องปรับทัศนะให้ตรงกันทั้งในด้านสาเหตุและการแก้ไขปัญหาอย่างประสานสอดคล้องกันตามเหตุปัจจัย อีกทั้งปัญหาด้านการขาดจิตสำนึกทางศีลธรรม ถือได้ว่าเป็นประเด็นปัญหาสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่สืบค้นถึงเบื้องลึกที่สุดคือจิตใจและความมืดบอดของปัญญา ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหากับสัตว์มนุษย์จึงต้องช่วยแก้ปัญหา ปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ต้องหาแนวทางในการช่วยกันแก้ไขปัญหา มีการร่วมมือกันหรือบูรณาการ

---

[๑๓๕] ดูรายละเอียดใน องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๘-๑๒๐/๓๖๑-๓๖๖. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๓๕.

[๑๓๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** หน้า ๒๒-๒๕.

ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาประสบความสำเร็จและก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสัตว์ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติอันเป็นองค์ร่วมแห่งชีวิตในโลกนี้

๓.๒.๓ เกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม

คำสอนในพระพุทธศาสนากระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกและสะท้อนให้เห็นว่าคำสอนของพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นไปเพียงแค่ด้านมนุษย์อย่างเดียว ยังมองไปถึงสรรพสัตว์ด้วย เห็นได้จากหลักคำสอนจริยธรรมขั้นพื้นฐานคือเรื่องปาณาติบาต หมายถึง การไม่ทำลาย (ฆ่า) ชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นหรือสัตว์อื่น ๆ ศีลข้อนี้หรือหลักเบญจศีลนี้มีหลักการสำคัญที่สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิของสัตว์อย่างมากที่สุด เพราะครอบคลุมทั้งในด้านขอบเขต (เกณฑ์ตัดสิน) เจตนารมณ์ โทษ และแนวคิดว่าด้วยการฆ่า[๑๓๗] และมุ่งที่จะคุ้มครองสัตว์ทุกชนิดไม่ให้ถูกฆ่าหรือทารุณกรรม เมื่อเปรียบเทียบชีวิตระหว่างมนุษย์กับสัตว์แล้วก็นับเป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกันคือรักสุขเกลียดทุกข์ ในหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรีมีอธิบายเพิ่มว่า การทำชีวิตให้ตกล่วงหรือให้ถึงแก่ความตาย ซึ่งมิได้หมายเอาเฉพาะการฆ่าให้ตายเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการทำร้ายร่างกาย (ทำให้พิการ ทำให้เสียโฉม ทำให้เจ็บปวดลำบาก) และการทรกรรม (ใช้งานหนัก กักขัง นำไป เล่นสนุก และผจญสัตว์)[๑๓๘] ประเด็นหลักนี้จึงเป็นการพิจารณาเกณฑ์ในการตัดสินสำหรับผู้ที่ทำทารุณกรรมสัตว์และผู้ช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นจากการทารุณอย่างโหดร้าย ผู้วิจัยแยกประเด็นในการพิจารณาดังนี้

๓.๒.๓.๑ องค์ประกอบในการพิจารณาการตัดสิน ประเด็นต่อมาที่จะพิจารณาก็คือลักษณะในการกระทำความผิดศีลข้อแรกคือการจงใจปลงชีวิตสัตว์ การปลงชีวิตสัตว์นั้นจะถูกหรือผิดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๕ ประการตามที่พระอรรถกาจารย์ได้ให้ข้อวินิจฉัยไว้ในอรรถกถาสัทธัมมปกาสินี คือ

๑) ปาโณ	สัตว์มีชีวิต
๒) ปาณสญฺญิตา	รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓) วธกจิตฺตํ	จิตคิดจะฆ่า
๔) อุปกฺกโม	มีความพยายาม
๕) เตน มรณํ	สัตว์มีชีวิตตายด้วยความพยายามนั้น[๑๓๙]

องค์ประกอบในการฆ่า ๕ ประการนี้ เป็นพื้นฐานในการตัดสินการกระทำผิดศีล หากการกระทำผิดแล้วครบองค์ประกอบทุกข้อ จิตที่ประกอบด้วยความโหดร้ายมุ่งหมายที่จะฆ่าให้ตายนั้นรุนแรง ผลที่ได้รับก็จะรุนแรงด้วย แต่หากการกระทำผิดนั้นไม่ครบองค์ประกอบทุกข้อ ขาดข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ผลที่จะได้รับก็น้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ตาม พื้นฐานชีวิตของชาวพุทธผู้เป็นสัตบุรุษ

---

[๑๓๗] ดร.อำนาจ ยอดทอง, “แนวคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม” ใน **พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ** วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, : ๒๘๖-๒๘๘.

[๑๓๘] แก้ว ชิดตะขบ รวบรวมและเรียบเรียง, **คมและลึกในวิชาวินัยธรรมศึกษาชั้นตรี,** หน้า ๘.

[๑๓๙] ดูรายละเอียดใน ที. สี. อ. (ไทย) ๑๑/๑๘๗. ขุ. ป. อ. (ไทย) ๖๘/๕๙๒. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๗๗๒-๗๗๓.

ย่อมเห็นร่วมกันว่า เป็นการกระทำที่ปราศจากเมตตา ถามว่าแล้วจะแตกต่างกันอย่างไรระหว่างสัตว์เล็กกับสัตว์ที่ถูกฆ่า คำตอบก็คือท่านให้เกณฑ์สำหรับวินิจฉัยว่า ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

๑. คุณ หมายถึงว่า สัตว์นั้นมีคุณมาก ฆ่าสัตว์นั้นตายก็มีโทษมาก สัตว์มีคุณน้อยหรือไม่มีคุณก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์มีโทษมากกว่าฆ่าปุถุชน ฆ่าสัตว์ช่วยงานมีโทษมากกว่าฆ่าสัตว์ดุร้าย และฆ่าช้างย่อมมีโทษมากกว่าฆ่ามด เป็นต้น

๒. ขนาดกาย หมายถึงว่า สำหรับสัตว์จำพวกเดรัจฉานที่ไม่มีคุณเหมือนกัน ฆ่าสัตว์ใหญ่ก็มีโทษมาก ฆ่าสัตว์เล็กมีโทษน้อย เช่น ฆ่าช้างที่มีกายใหญ่กว่าฆ่าควาย เป็นต้น

๓. ความพยายาม หมายถึงว่า มีความพยายามมากในการฆ่ามีโทษมาก มีความพยายามน้อยมีโทษน้อย

นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่สำคัญที่จะนำมาพิจารณาร่วมกันกับประเด็นข้างต้น กล่าวคือความพยายามในการทำปาณาติบาต ซึ่งเรียกว่า ปโยค มี ๖ ประการ คือ

๑. สาหัตถิกปโยค คือ ความพยายามลงมือฆ่ามนุษย์หรือสัตว์มีชีวิตด้วยตนเอง นับเป็นกายทวาร เช่น ฆ่ายัดกล่อง ฆ่าทิ้งน้ำลำคลอง และล่าสัตว์ เป็นต้น

๒. อาณัตติกปโยค คือ ความพยายามด้วยวจีทวาร กล่าวคือพูดจาจ้างวาน สั่งการบังคับให้ฆ่าคนหรือฆ่าสัตว์มีชีวิต

๓. นิสสัคคียปโยค คือ ความพยายามโดยการปล่อยเครื่องประหารไปทำลายชีวิตคนและสัตว์

๔. ถาวรปโยค คือ ความพยายามในการตั้งเครื่องประหารชีวิตคนและสัตว์เป็นการถาวร เช่น ขุดหลุมพราง ปักขวางหนาม วางกับระเบิด ติดตั้งขีปนาวุธ เป็นต้น

๕. วิชชามยปโยค คือ ความพยายามฆ่าคนหรือสัตว์มีชีวิตด้วยการใช้วิชาอาคมเวทมนต์คาถาตามทางไสยศาสตร์

๖. อิทธิมยปโยค คือ ความพยายามฆ่าคนหรือสัตว์มีชีวิตด้วยอิทธิฤทธิ์[๑๔๐]

ในงานวิจัยของนางวัลลภา วราอัศวปติ ที่ศึกษาถึงการฆ่าสัตว์ปีกด้วยโรคไข้หวัดนกแล้วพบว่า การฆ่าสัตว์ปีก เช่น เป็ด ไก่ และนก เป็นต้น เป็นสิ่งที่ละเมิดต่อศีลข้อปาณาติบาต แต่ไม่ได้ฝ่าฝืนในด้านกฎหมาย อีกอย่างหนึ่ง การฆ่าสัตว์ปีกของเจ้าหน้าที่รัฐ ก็เนื่องจากว่าเพื่อเป็นการป้องกันโรคไข้หวัดนกที่จะนำเชื้อโรคเข้าสู่มนุษย์เรา ในการจะวินิจฉัยว่า การฆ่าสัตว์ปีกเพื่อป้องกันโรคบนฐานหลักปาณาติบาตในพระพุทธศาสนา โดยให้พิจารณาถึงคุณค่าของสัตว์ที่ถูกฆ่าและขนาดของสัตว์ที่ถูกฆ่านั้น ในกรณีการฆ่าสัตว์ปีก คือ เป็ด ไก่ และนก ถ้าครบองค์ประกอบ ๕ อย่าง และเข้าเกณฑ์ ๒ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็ให้ถือว่าเป็น “ปาณาติบาต” แต่หากไม่ครบองค์ ๕ และไม่

---

[๑๔๐] วิ. อ. (ไทย) ๒/๓๘๕-๓๘๖. ที. สี. อ. (ไทย) ๑๑/๑๘๗. มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ปฐมสมันตปาสาทิกา-แปล เล่ม ๓,** (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๘๖-๘๘. มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหา-มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๗. และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๗๗๒-๗๗๓.

เข้าเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นให้ถือว่าไม่ใช่ “ปาณาติบาต”[๑๔๑] และงานวิจัยของ พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา) ก็สนับสนุนงานวิจัยข้างต้นว่า “สัตว์ทุกชนิด ย่อมมีคุณมีประโยชน์ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ...การทำปาณาติบาตต่อสัตว์เหล่านั้น จะมีโทษมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่สัตว์นั้น ๆ ทำคุณประโยชน์ให้แก่มนุษย์เป็นประการสำคัญ”[๑๔๒] ดังนั้น ถ้าจะมีการฆ่าสัตว์จำนวนมากเพื่อรักษาชีวิตมนุษย์ สัตว์อื่น และระบบนิเวศวิทยาแล้ว จะเห็นว่ามีเกณฑ์บางอย่างใช้ตัดสินที่จะต้องครบองค์ประกอบ แต่เมื่อไม่ครบองค์ประกอบและไม่อยู่ในเกณฑ์แล้ว แม้จะผิดหรือละเมิดศีลก็จำเป็นต้องทำ ความจำเป็นนี้สามารถอธิบายได้ด้วยการทำหน้าที่เพื่อเหตุผลอะไรอีกหลายอย่าง ซึ่งในพระพุทธศาสนาแล้วมีระดับในการละเว้นตามลำดับอยู่ คือทั้งในแง่ของสมาทานวิรัติ สัมปัตตวิรัติ (สองขั้นมีข้อยกเว้นและสามารถละเมิดได้ในระดับหนึ่ง) และสมุจเฉทวิรัติ (ห้ามละเมิดขั้นเด็ดขาด)

การฆ่าสัตว์นั้นจะต้องใช้เกณฑ์การวินิจฉัยหลายประการ เช่น โดยธรรม (เบญจศีล) โดยโกฏฐาส (กรรมบถ) โดยอารมณ์ (มีชีวิตินทรีย์เป็นอารมณ์) โดยเวทนา (ทุกขเวทนา) โดยมูล (มีโทสะและโมหะเป็นมูล) โดยกรรม (กายกรรม) และโดยสาวัชชะ (โทษน้อยและโทษมาก)[๑๔๓] การพิจารณาว่าฆ่าสัตว์อะไรมีโทษน้อยหรือมากกว่านั้น ในอรรถกถานี้ ท่านพรรณนาไว้ดังนี้

> การฆ่ามดดำมดแดง มีโทษน้อย การฆ่านกที่ใหญ่กว่านั้น มีโทษมาก
> การฆ่าสัตว์ที่ใหญ่กว่ามดดำมดแดง มีโทษน้อย การฆ่านกที่ใหญ่กว่านั้น มีโทษมาก
> การฆ่าตะกวดที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่า
> การฆ่ากระต่ายที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่านั้น
> การฆ่าเนื้อที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่านั้น
> การฆ่าโคที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่านั้น
> การฆ่าม้าที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่านั้น
> การฆ่าช้างที่ใหญ่กว่า มีโทษมากกว่านั้น
> การฆ่ามนุษย์ผู้มีศีลด่างพร้อยเหมือนโคด่าง มีโทษมากกว่านั้น...[๑๔๔]

ในมิลินทปัญหา ตอน ปาปกรณอปุญญปัญหาที่ ๒ กล่าวถึงพระยามิลินท์ถามถึงการทำปาณาติบาตด้วยความรู้หรือไม่รู้ว่าอย่างใดจะให้ผลมากกว่ากัน พระนาคเสนตอบพอสรุปความได้ว่า ประเด็นนี้ต้องแยกตอบ พระภิกษุต้องอาบัติด้วยไม่รู้ ไม่สำคัญ ย่อมไม่บาปตามนัยพระวินัยบัญญัติ แต่กรณีการทำปาณาติบาตด้วยไม่รู้นั้นบาปมากกว่า เปรียบเทียบเหมือนการหยิบจับก้อนไฟร้อน ผู้ที่

---

[๑๔๑] วัลลภา วราอัศวปติ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศีลข้อปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการฆ่าสัตว์ปีกเพื่อป้องกันการระบาดของโรคไข้หวัดนกในประเทศไทยระหว่าง ปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๐”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

[๑๔๒] พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา), “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

[๑๔๓] ดูรายละเอียดใน อภิ. วิ. อ. (ไทย) ๗๘/๕๐๗-๕๐๘.

[๑๔๔] อภิ. วิ. อ. (ไทย) ๗๘/๕๐๘.

ฉลาดย่อมรู้จักวิธีหยิบจับ แต่ผู้ไม่ฉลาดย่อมไม่รู้วิธีหยิบจับ จึงประสบผลร้ายมากกว่า[๑๔๕] คำตอบของพระนาคเสนนั้นเน้นผลของการกระทำ ไม่ได้เน้นตัวเจตนา ผู้วิจัยจึงคิดว่าหากเน้นตัวเจตนาจะมีมุมมองที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ผู้ที่ฉลาดย่อมทำปาณาติบาตได้หลายประการ เช่น การค้าขายสุนัข การบริโภคอวัยวะสัตว์ เป็นต้น ส่วนผู้ที่ไม่รู้ ย่อมไม่มีเจตนาที่จะกระทำ ต่อเมื่อรู้ว่าการทำปาณาติบาตนั้นผิดศีลธรรมเขาย่อมจะไม่ทำในภายหลัง

ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับการตัดสินการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ มีโทษมากน้อยนั้น พระพุทธศาสนามีเกณฑ์ตัดสินอยู่แล้ว เกณฑ์ดังกล่าวจึงช่วยให้มีมุมมองเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ว่ามีโทษมากหรือน้อยเท่าใด การฆ่าสัตว์เล็ก มีโทษน้อยกว่าการฆ่าสัตว์ใหญ่ตามลำดับกัน แต่ก็ยังต้องประกอบด้วยเจตนาด้วย การฆ่าสัตว์จึงจะครบองค์ประกอบของการทำปาณาติบาต ซึ่งจะช่วยให้การตัดสินนั้น ๆ ว่าถูกต้องหรือผิดได้ ดังนั้น การฆ่านกหรือไก่จำนวนมากจึงเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้เพราะเป็นการกระทำที่ใช้เหตุผลคือความปลอดภัยของมนุษย์ ของสัตว์ และสิ่งแวดล้อมเป็นเกณฑ์ แม้จะเป็นการละเมิดศีลข้อที่หนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ละเมิดหลักกฎหมาย

๓.๒.๓.๒ เกณฑ์การตัดสินทางศีลธรรม การกระทำ (กรรม) ในพระพุทธศาสนานั้น มีเกณฑ์ในการตัดสินที่สำคัญอยู่ มี ๒ เกณฑ์ กล่าวคือ วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจ (เกณฑ์หลัก) และวินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ (เกณฑ์รอง)[๑๔๖] ดังนี้

๑. เกณฑ์หลัก : วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจ มีพุทธพจน์ว่า “เรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”[๑๔๗] เจตนาจึงเป็นตัวการสำคัญเป็นเกณฑ์หลักในการวินิจฉัยพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมานั้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากแรงผลักดัน ๒ อย่าง คือ แรงผลักดันฝ่ายดี และแรงผลักดันฝ่ายชั่ว เกณฑ์หลักในการวินิจฉัยเรื่องการทารุณกรรมสัตว์นั้นให้พิจารณาไปตามหลักดังนี้

๑) ให้พิจารณามูลเหตุที่เป็นแรงจูงใจหรือแรงผลักดันให้กระทำการต่าง ๆ ซึ่งคือเจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดแรงผลักดันฝ่ายดีคือกุศลมูล อันได้แก่ อโลภะ (ความไม่อยากได้) อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) อโมหะ (ความไม่หลง) หรือเจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดแรงผลักดันฝ่ายชั่วคืออกุศลมูล อันได้แก่ ความโลภ (ความอยากได้) ความโกรธ (ความคิดประทุษร้าย) และความหลง (ความหลงงมงาย)[๑๔๘] ดังในกัมมนิทานสูตร อังคุตตรนิกาย พระพุทธองค์ตรัสถึงการทำปาณาติบาตว่ามีสาเหตุมาจากโลภะ โทสะ และโมหะ[๑๔๙]

---

[๑๔๕] ปุ้ย แสงฉาย, **มิลินทปัญหา ชำระโดย พระธรรมหาวีรานุวัตร,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๙), หน้า ๒๓๑. มิลินทปัญหามีหลายสำนวน ในที่นี้ผู้วิจัยเลือกใช้สำนวนของปุ้ย แสงฉาย เนื่องจากมีเนื้อหาหลักและอรรถกถาอธิบายเพิ่มเติมในเล่มเดียวกัน.

[๑๔๖] สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** หน้า ๓๐. ดูเพิ่มเติมใน ดร.เค.เอ็น. ชยติเลเก, **จริยศาสตร์แนวพุทธ** สุเชาว์ พลอยชุม แปลและเรียบเรียง**,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

[๑๔๗] องฺ. ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

[๑๔๘] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๓.

[๑๔๙] องฺ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

๒) ให้พิจารณาตามสภาวะว่าเป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบายไร้โรค ปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือเสื่อมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร[๑๕๐]

๒. เกณฑ์รอง : วินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำ การกระทำทุกอย่างของมนุษย์เกิดจากแรงผลักดัน ๒ ฝ่าย คือ แรงผลักดันฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ดังนั้น เมื่อเกิดจากแรงผลักดันที่ต่างกัน ผลที่ได้จากการกระทำนั้น ๆ ก็จะแตกต่างกันไปด้วย การกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจฝ่ายดีย่อมให้ผลที่เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้กระทำเสมอ ในทางตรงกันข้ามการกระทำที่เกิดจากแรงผลักดันฝ่ายชั่ว ย่อมให้ผลที่เป็นทุกข์แก่ผู้กระทำเสมอ ดังพุทธพจน์ในเกสปุตติสูตรว่า

> ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อใดก็ตามที่ท่านทั้งหลายทราบชัดด้วยตัวเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดทุกข์โทษ ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายก็ควรละเว้นธรรมนั้นเสีย
>
> ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อใดก็ตามที่ท่านทั้งหลายทราบชัดด้วยตัวเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ปราศจากโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้เมื่อยึดถือแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สุข ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายก็ควรเข้าถึงธรรมนั้นอยู่เสมอ[๑๕๑]

จากพุทธพจน์ข้างต้นนั้น แยกออกพิจารณาผลของการกระทำ ได้ดังนี้

๑) การตรวจสอบโดยดูที่ผลของการกระทำนั้น ว่าให้ผลเป็นอย่างไรบ้าง ผลที่เกิดจากที่พุทธพจน์ตรัสถึงนั้น แบ่งออกได้เป็น ๓ อย่าง คือ (๑) ทุกข์ โทษ เป็นผลการกระทำที่วินิจฉัยความชั่ว (๒) สุข ประโยชน์ เป็นผลการกระทำที่วินิจฉัยความดี[๑๕๒] (๓) ผู้รู้ติเตียนหรือสรรเสริญ ดังนั้น ในทัศนะพระพุทธศาสนานั้นจึงเห็นว่า ความสุขและความทุกข์ทั้งสองอย่างนี้เป็นปัจจัยหนุนกันและกัน ความทุกข์บางอย่างอาจให้ผลที่ดี หมายความว่าเรายอมที่จะเหน็ดเหนื่อยเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตสัตว์ให้เกิดความสุข ซึ่งก็ให้ผลคุ้มค่ากับแรงกายแรงใจที่เรากระทำลงไป ผลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นประโยชน์กับชีวิตสัตว์และสังคม ผู้กระทำอย่างนี้จึงควรได้รับการยกย่องมากกว่า อย่างไรก็ตาม เมื่อยกกรณีการฆ่าสัตว์บางชนิดจำนวนมากเพื่อป้องกันโรค เราจึงต้องใช้หลักประโยชน์สุขเข้ามาเป็นเกณฑ์คือเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ สัตว์อื่น และระบบนิเวศวิทยาเป็นหลัก ดังนั้น การจะฆ่าในกรณีเช่นนี้ ผู้วิจัยมองว่าสามารถกระทำได้โดยมองว่าผลการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม แม้จะละเมิดศีลข้อปาณาติบาตก็ตาม แต่ก็สามารถยอมรับและอธิบายความจำเป็นตรงนี้ได้ ในอีกระดับหนึ่งก็ถือว่าปราศจากเจตนาที่จะฆ่าสัตว์เหล่านั้นด้วย

๒) การตรวจสอบโดยดูที่ผลการกระทำนั้น ว่าเกิดขึ้นกับบุคคลใดหรือไม่ หมายความว่า ผลทุกข์ โทษ หรือสุข ประโยชน์นั้นเกิดกับใครบ้าง มีผลสำหรับตนเองหรือคนอื่นด้วยหรือไม่ จากพุทธพจน์ข้างต้น สรุปได้ว่า ผลการกระทำนั้นเข้าลักษณะเกิดกับบุคคล คือ (๑)

---

[๑๕๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๗๙.

[๑๕๑] ดูรายละเอียดใน องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗-๒๖๑.และ องฺ. ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๔๙๐-๔๙๑.

[๑๕๒] สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต,** หน้า ๓๖.

เกิดกับตนเอง (๒) เกิดกับผู้อื่น (๓) เกิดทั้งกับตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น จึงเห็นว่า ผลการกระทำนั้นเกิดได้กับตนเอง ผู้อื่น หรือเกิดได้ทั้งกับตนเองและผู้อื่น ถ้าเป็นการกระทำที่เป็นฝ่ายชั่ว ตนเองย่อมได้รับผลชั่ว คนอื่นก็ได้รับผลชั่วด้วย แม้กระทั่งได้รับผลชั่วทั้งสองฝ่าย ตรงกันข้ามกับการกระทำที่ดี ตนเองได้รับผลดี คนอื่นก็ได้รับผลดีด้วย แม้กระทั่งได้รับผลดีทั้งสองฝ่าย การตรวจสอบในระดับนี้เป็นผลที่เนื่องมาจากประเด็นที่แล้วซึ่งแน่นอนว่าความจำเป็นทำให้ต้องมีการฆ่าสัตว์ก็เพื่อประโยชน์ทั้งสามระดับข้างต้น ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ของกฎหมายและผลของการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม แม้จะเป็นการละเมิดศีลข้อปาณาติบาต แต่ผู้วิจัยมองว่าสามารถยอมรับและอธิบายความจำเป็นตรงนี้ได้

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอไว้ว่า หลักเกณฑ์ตัดสินความดีชั่วนั้นให้วินิจฉัยโดยดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจเป็นเกณฑ์หลัก และดูที่ผลของการกระทำเป็นเกณฑ์รอง โดยการตัดสินนั้นจะต้องตั้งอยู่บนจิตสำนึกที่ดี ๕ ประการ คือ

๑. การกระทำที่ไม่เป็นทุกข์โทษต่อชีวิตและจิตใจของตนเอง

๒. การกระทำที่ไม่เป็นทุกข์โทษต่อชีวิตและจิตใจของบุคคลอื่น

๓. การกระทำนั้นไม่เป็นทุกข์โทษต่อส่วนรวมหรือสังคม

๔. การกระทำนั้นไม่ผิดต่อหลักมโนธรรมสำนึก

๕. การกระทำนั้นไม่ขัดต่อมาตรฐานทางสังคม คือตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม[๑๕๓]

๓.๒.๓.๓ เป้าหมายในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามองเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันของชีวภพในธรรมชาติว่าเป็นการรักษาผลประโยชน์ของมนุษยชาติไว้ให้ได้ด้วยมุ่งหวังประโยชน์ที่จะได้รับจากการที่สัตว์ยังเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สิ่งสำคัญคือเป้าหมายนั้นจะต้องไม่ขัดต่อหลักการทางสังคมและหลักศีลธรรมทางศาสนา ดังนั้น จากเกณฑ์การตัดสินข้างต้นจะเห็นถึงเป้าหมายอันเป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา คือ

๑. ด้านที่เป็นผลประโยชน์เกื้อกูลที่จะเกิดมีขึ้น ทั้งผลประโยชน์ต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น และต่อส่วนรวม กล่าวคือเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีของมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ส่วนในแง่ที่ตรงกันข้ามคือการทำลายสัตว์ ทำลายธรรมชาติ ทำลายมนุษยธรรมอันดีงาม[๑๕๔]

๒. ด้านที่เป็นความสุจริตคือประพฤติดีงาม ประพฤติชอบ สะอาดโปร่งใส ไม่มีทุกข์โทษต่อมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ทั้งในด้านกายสุจริต (ความประพฤติดีทางกาย) ด้านวจีสุจริต (ความประพฤติดีทางวาจา) และมโนสุจริต (ความประพฤติดีทางจิตใจ) เป็นการประพฤติที่ปราศจากความขัดเคืองและการเบียดเบียนด้วยอาวุธทุกประการ ในส่วนที่ตรงกันข้ามสังคมที่ประกอบไปด้วยทุจริตก็จะทำให้เกิดการเบียดเบียนกัน เบียดเบียนสัตว์อื่น และเบียดเบียนธรรมชาติ กระทั่งเป็นการทำลายไปในที่สุด ซึ่งผลร้ายที่จะเกิดมนุษย์ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมาก[๑๕๕]

---

[๑๕๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

[๑๕๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

[๑๕๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๙๐-๙๑.

๓. ด้านที่เป็นอิสรภาพคือความสุขของมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ กล่าวคือการดำเนินชีวิตที่มีความสุขจากการงานที่ปราศจากทุกข์ โทษ และการติเตียนจากสังคม กลายเป็นความสุขทางกาย (กายิกสุข) และสุขทางจิตใจ (เจตสิกสุข) ทั้งต่อตัวสัตว์ มนุษย์ และธรรมชาติ[๑๕๖]

สรุปว่า พระพุทธศาสนาเสนอเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำไว้ ๒ เกณฑ์ คือ เกณฑ์หลักให้ดูที่เจตนาของการกระทำ เกณฑ์รองให้ดูที่ผลของการกระทำ แต่ทั้งสองเกณฑ์เมื่อเกิดการกระทำขึ้นแล้ว ต้องตัดสินได้ว่าถูกหรือผิด ความถูกต้องหรือความผิดเป็นไปในเชิงสัมบูรณ์คือถูกเป็นถูก ผิดเป็นผิด ไม่มีการอนุโลมหรือลดโทษให้ความผิดนั้นน้อยลง จะอย่างไรก็ตาม บริบทของเกณฑ์ต่าง ๆ จะช่วยให้ตัดสินได้ว่ามีผลต่อตนเอง สัตว์ สังคม หรือระบบนิเวศธรรมชาติ ตามการพิจารณาข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า การกระทำที่เข้าข่ายนั้นมีหลายประการ ส่วนการทำทารุณกรรมสัตว์ในปัจจุบันนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีสาเหตุที่ซับซ้อนมากมาย และเรื่องราวที่เกิดขึ้นก็สามารถรับรู้การกระทำผ่านสื่อต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ปัญหาเรื่องปาณาติบาตและการทำทารุณกรรมสัตว์เข้าข่ายของการทำผิดศีลข้อที่ ๑ คือ การฆ่าสัตว์ การทรมานร่างกายสัตว์ให้ลำบาก การทุบตี การเฆี่ยน การเล่นสนุก ฯลฯ ซึ่งพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้มีการกระทำที่เกิดขึ้นและไม่เห็นด้วยกับการกระทำรุนแรงนั้น เพราะขัดกับหลักศีลธรรมอันดีงาม ไม่เป็นไปเพื่อความสุขของสัตว์ มนุษย์ และธรรมชาติที่งดงาม

๓.๒.๔. วิธีการแก้ปัญหาแบบพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามองว่าปัญหาการทารุณกรรมสัตว์นั้นเป็นปัญหา ๒ ด้าน คือ ปัญหาที่เกิดจากภายในของตัวบุคคลที่มาจากด้านจิตใจและด้านปัญญาอย่างหนึ่ง ปัญหาภายนอกที่เป็นปัญหาด้านพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาอื่น ๆ อย่างหนึ่ง แม้จะต่างยุคสมัยกันปัญหาด้านชีวิตของมนุษย์ก็มีธรรมชาติเหมือนกันอย่างหนึ่งคือเป็นปัญหาด้านจิตใจและด้านปัญญาเป็นหลัก ต้องแก้ไขตามเหตุปัจจัยที่เป็นไปของเหตุการณ์เหล่านั้น แต่สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นหลักใหญ่ใจความของปัญหาทั้งหมดคือเป็นปัญหาด้านจิตใจที่มีทัศนคติหรือมุมมองต่อสัตว์ในแง่ร้าย ในด้านปัญญาก็มีทัศนคติหรือมุมมองว่าสัตว์เป็นเพียงวัตถุดิบหรือทรัพยากรที่จะสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองได้ จึงจับมาทำการค้าขายในรูปแบบต่าง ๆ ฆ่าแล้วนำมาประดับตกแต่ง และเลี้ยงดูเป็นสัตว์เลี้ยง ทำให้กลายเป็นว่าสัตว์นั้นถูกทำร้ายด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจในความเป็นสัตว์ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ทำร้ายสัตว์ถึงขั้นที่หมดไปจากโลกนี้ ธรรมชาติก็คงจะสับสนวุ่นวายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างคาดไม่ถึง แม้มนุษย์จะยังคงยึดตนเองเป็นศูนย์กลางของโลกและธรรมชาติได้ก็ตาม ลองสมมติกันว่าสัตว์นั้นถูกมนุษย์ทารุณหรือฆ่าหมดไปจากโลก แล้วมนุษย์ก็ถูกสิ่งมีชีวิตอื่นที่อาจจะมาจากดาวอื่นทำลาย ทารุณกรรม หรือฆ่าเหมือนกับที่ครั้งหนึ่งมนุษย์เคยกระทำไว้ต่อสัตว์ เราย่อมมีความรู้สึกหวาดกลัวต่อการกระทำนั้น ๆ ที่เป็นไปทั้งรุนแรงทั้งเบา กระทั่งสิ่งมีชีวิตที่มาจากที่อื่นนั้นได้กลายเป็นศูนย์กลางของโลกไป ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาจึงต้องเริ่มต้นแก้ไขที่ตัวบุคคลที่ด้านจิตใจให้มีเมตตาการุณย์ ด้านปัญญาของทุกคนให้หนักแน่นมีเหตุมีผล และด้านพฤติกรรม (สังคม) ให้ปรับตัวยอมรับกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วิธีการแก้ไขจึงต้องบูรณาการร่วมกัน

---

[๑๕๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๗๖.

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงมาตรการการจัดการกับปัญหาคือการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ว่าหากสามารถทำได้ก็จะลดปัญหาต่าง ๆ แต่ถ้าทำไม่ได้ก็จะยิ่งเพิ่มปัญหา มาตรการ ๔ ประเภทนั้น คือ

๑) มาตรการทางศาสนา (Religious measures) หมายถึง การอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในศาสนาเป็นเครื่องขู่คนให้เกิดความหวาดกลัว ไม่กล้ากระทำความชั่วและอยากทำความดี

๒) มาตรการทางไสยศาสตร์ (Magical measures) มาตรการทางไสยศาสตร์มักจะอ้างอำนาจลึกลับอะไรบางอย่างที่สามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้

๓) มาตรการทางศีลธรรม (Moral measures) ได้แก่ มาตรการทางธรรมะและมาตรการทางศีล

๔) มาตรการของมนุษย์โดยตรง (Human measures) ได้แก่ กฎหมาย กฎหมู่ และกฎมีด[๑๕๗]

แสง จันทร์งาม ยังมองต่อไปว่า มาตรการทางศาสนาและศีลธรรม มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้คอยรักษากฎทางศีลธรรม ถ้าคนเชื่อและหวาดกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เขาก็จะไม่ทำชั่วและจะทำความดีโดยไม่คำนึงว่ามีกฎหมายหรือไม่ แต่ถ้าคนไม่เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กฎทางศาสนาและศีลธรรมก็ไม่มีความหมายอะไร ทัศนะนี้จึงให้ความสำคัญกับกฎทางศาสนาและศีลธรรม อีกมุมหนึ่งก็คือการเน้นด้านจิตใจและปัญญาเป็นสำคัญ จะอย่างไรก็ตาม มนุษย์มีการพัฒนาในหลายด้านตามกาลเทศะเป็นเวลามาช้านาน การจะใช้กฎศีลธรรมอันเดิมที่เคร่งครัดตายตัวก็เห็นจะไม่ทันสมัยและใช้ไม่ได้กับยุคสมัยนั้น กฎศีลธรรมที่ไม่สามารถสร้างหลักประกันให้กับสังคมเพื่อสันติสุขได้จึงต้องหาทางส่งเสริมด้วยวิธีการต่าง ๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงมีมุมมองในการรักษาหรือส่งเสริมศีลธรรมไว้หลายประการ ดังนี้

๑) ใช้พลังความกลัว โดยขู่บังคับด้วยอำนาจของคน ได้แก่ การวางกฎเกณฑ์กฎหมาย และระบบการลงโทษ

๒) ใช้พลังความกลัว โดยขู่ด้วยอำนาจเร้นลับ เช่น เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และความกลัวต่อการไปเกิดในนรก ซึ่งในสมัยที่คนเชื่อก็ได้ผลไม่น้อย แต่เมื่อคนมีความรู้อย่างปัจจุบันมากขึ้น ก็ได้ผลน้อย

๓) ใช้พลังความกลัว โดยบีบด้วยอำนาจเกียรติยศและความนิยมนับถือ คือใช้อำนาจบีบคั้นของสังคมทำให้กลัวความติเตียน ความเสียชื่อเสียง เป็นต้น สำหรับบางคนก็ได้ผล บางคนก็ไม่ได้ผล ถึงแม้ได้ผลก็ไม่เด็ดขาด

๔) ใช้พลังความอยาก โดยล่อด้วยรางวัลหรือผลตอบแทน ทั้งจากคนด้วยกัน จากเทพเจ้าหรืออำนาจเร้นลับศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนการไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งก็ได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง ตามกาลเทศะ ไม่แน่นอน

---

[๑๕๗] แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘-๓๐.

๕) ใช้พลังมโนธรรม โดยเร้าความละอายแก่ใจ ความเคารพตนเอง และความมีสติสัมปชัญญะ พลังข้อนี้ น้อยคนจะมีมาก คนส่วนมากมีพลังนี้น้อย มักพ่ายแพ้แก่พลังความอยากเป็นต้น จึงรักษาศีลธรรมไว้ได้เพียงบางส่วน โดยเฉพาะในยุคที่มีสิ่งล่อเร้าเย้ายวนมาก และมีค่านิยมหยาบ พลังมโนธรรมนี้ก็คุ้มครองไม่ได้มาก

๖) ใช้พลังศรัทธา โดยเร้าให้จิตแล่นพุ่งดิ่งไปในอุดมคติ อุดมการณ์ หรือสิ่งสูงส่งดีงามอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า ซึ่งทำสำเร็จได้ยาก และแม้สำเร็จแล้ว ก็ไม่แน่นอน อาจกลับกลายเป็นอื่นไปได้ เพราะความเชื่อ เป็นการขึ้นต่อสิ่งอื่น ไม่ใช่ความรู้จริง และก็ยังไม่หมดเชื้อกิเลสภายใน ซึ่งอาจกำเริบมีกำลังแข็งกล้าขึ้นมากลบทับศรัทธาในคราวหนึ่งคราวใดก็ได้ หรือศรัทธานั้นก็อาจจะจางลงและหายไปเอง

๗) ใช้พลังฉันทะ โดยเร้าให้เกิดความอยากสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามหรือความใฝ่ดี ข้อนี้เป็นพลังตรงข้ามหรือคู่ปรับโดยตรงกับพลังตัณหาที่เป็นตัวการให้ประพฤติผิดหรือละเมิดศีลธรรม ในกรณีที่ยังไม่สามารถสร้างความหลุดพ้นเป็นอิสระของจิตขึ้นได้ ควรมุ่งเน้นการสร้างพลังฉันทะนี้ เพราะเป็นพลังที่เป็นกุศล เจือด้วยปัญญา และส่งต่อถึงความหลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยตรงกว่าข้ออื่น ๆ

ท่านยังมีทัศนะต่อไปว่า ในการพัฒนาคนด้านศีลธรรม จึงต้องฝึกให้คนมีความเข้มแข็ง รู้จักบังคับควบคุมตนได้ ซึ่งความสำเร็จผลจะง่ายหรือยาก และผลจะดีมากหรือน้อย ก็ขึ้นต่อพลังหนุนที่อยู่เบื้องหลังด้วย ในบรรดาพลังที่กล่าวมานั้น พลังที่จัดว่าอยู่ในขั้นประณีต ก็คือพลังมโนธรรม พลังศรัทธา และพลังฉันทะ แต่ทั้งนี้ พึงระลึกไว้เสมอว่า พลังเหล่านี้จะยังไม่สามารถให้ผลแน่นอนเด็ดขาด ศีลธรรมของสังคมจะมั่นคงแท้จริง ก็ต่อเมื่อคนเข้าถึงสิ่งที่เป็นหลักประกันของศีลธรรม ๒ อย่าง ซึ่งทำให้มีศีลธรรมขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติ คือ จิตที่พ้น และสุขที่ประณีต ซึ่งไม่ขึ้นต่ออามิส[๑๕๘]

พระพุทธศาสนามีวิธีการในการแก้ไขปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสังคม ทั้งปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาสังคม โดยเน้นให้แก้ไขปัญหาที่ภายในจิตใจและปัญญา ซึ่งมีแนวทางกว้าง ๒ ประการ คือ

๑) เน้นหลักการ วิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธมีลักษณะสำคัญ ๒ อย่าง คือ เป็นการแก้ปัญหาที่เหตุปัจจัยอย่างหนึ่ง เป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์โดยฝีมือของมนุษย์เองอย่างหนึ่ง หรืออาจพูดรวมว่าเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เอง ที่ตรงตัวเหตุปัจจัย ที่ว่าแก้ตรงเหตุปัจจัยก็ว่าเป็นกลาง ๆ ไม่จำกัดเฉพาะข้างนอกหรือข้างใน และที่ว่าแก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เอง ก็จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้มนุษย์มองปัญหาของตนที่ตัวมนุษย์เอง ไม่ใช่มองหาเหตุและมองหาทางแก้ไปที่บนฟ้าหรือซัดทอดโชคชะตา และให้แก้ไขด้วยการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ใช่หวังพึ่งการอ้อนวอนหรือนอนคอยโชคเป็นต้น

๒) เน้นคำสอน หรือส่วนที่มีเนื้อหาคำสอนมากกว่าเด่นกว่า ควรจะย้ำไว้ก่อนว่าพระพุทธศาสนาสอนให้แก้ปัญหาทั้งด้านนอกด้านใน ทั้งทางสังคมและทางจิตใจของบุคคล คือมีคำสอนขั้นศีล เป็นด้านนอก และขั้นจิตและปัญญาเป็นด้านใน เนื้อหาคำสอนเน้นด้านแก้ปัญหาทางจิตใจมากกว่าแก้ปัญหาทางสังคมหรือด้านภายนอกอย่างอื่น ด้วยเหตุผล เช่น ดูที่ธรรมชาติของสัตว์

---

[๑๕๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๗๐/๔๘.

และมนุษย์ ดูรายละเอียดที่ลึกซึ้ง ยาก และเป็นแก่นแท้ของชีวิต (ประโยชน์ทางด้านจิตใจและปัญญา ดูที่ความสัมพันธ์กันทุกด้านของชีวิต ความต่างแห่งระดับการดำเนินชีวิต ดังนั้น พิจารณาตามวิธีการแก้ไขปัญหาโดยเน้นที่คำสอนแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเสนอหลักพื้นฐานที่สุดคือ เบญจศีล-เบญจธรรม ให้สังคมปฏิบัติต่อกันและกันอย่างไม่เบียดเบียน นอกจากนี้ยังมีคำสอนอีกหลายประการที่สามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์ร้อยเข้าด้วยกันได้[๑๕๙]

วิธีการดังกล่าวนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังย้ำให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องที่มนุษย์จะต้องแก้ไขที่ภายในของมนุษย์เองก่อน

> หันกลับไปย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เองที่ตรงตัวเหตุปัจจัย และพูดเช่นนี้อย่างเป็นกลาง ๆ ไม่ได้จำกัดจำเพาะวาจะแก้แต่ข้างในหรือแก้แต่ข้างนอก คือแล้วแต่เหตุปัจจัย ควรจะย้อนกลับออกไปด้วยซ้ำว่าศิลปวิทยาและระบบการทั้งหลายเท่าที่มีอยู่นี้ต่างหากที่มักมุ่งแต่จะแก้ปัญหาที่ข้างนอกอย่างเดียวด้านเดียว มองข้ามการแก้ปัญหาด้านภายในไปอย่างแทบจะสิ้นเชิง อันนับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่สมบูรณ์ อาจพูดอีกอย่างหนึ่งว่า การแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่แก้ที่ข้างนอกหรือแก้ที่ข้างในอย่างเดียว แต่ให้แก้ตั้งแต่ข้างในออกมาทีเดียว หมายความว่ามิใช่จะแก้แต่ข้างนอกอย่างเดียว ต้องแก้ข้างในด้วย คือแก้หมด แก้ที่เหตุปัจจัย ไม่ว่าข้างนอกหรือข้างใน[๑๖๐]

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมไทยหรือโลกนี้ จึงต้องมีบทบาทในการเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหา กล่าวคือในด้านศีลธรรมนั้นได้เสนอหลักการด้านการประพฤติที่ดีงามให้กับสังคม ในด้านคำสอนนั้นได้เสนอหลักธรรมหรือหลักการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา ตัวอย่างของพระสงฆ์ที่นำเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาให้กับสังคมคือพุทธทาสภิกขุ ท่านให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรมอย่างมาก ถ้าหากมนุษย์ขาดศีลธรรม โลกก็จะประสบความวุ่นวายและทำลายเบียดเบียนกันและกันถึงขั้นพินาศ ในทางตรงกันข้าม หากมนุษย์มีศีลธรรม โลกก็จะประสบแต่สันติสุข มนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติก็จะไม่ถูกเบียดเบียน ดังในงานวิจัยของ ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน (Peter A. Jackson) ได้กล่าวถึงท่านไว้ว่า

> ตามความเห็นของท่านพุทธทาสแล้ว มูลเหตุของปัญหาต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งความวุ่นวายสับสนที่เป็นอุปสรรคแก่การทำให้นิพพานเป็นเป้าหมายของสังคมขึ้นมาได้จริงนั้น ก็คือการขาดศีลธรรมหรือการมีศีลธรรมที่ไม่เหมาะสม ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “ความวุ่นวายทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็นผลมาจากการขาดศีลธรรม” ความล้มเหลวทางศีลธรรม กล่าวคือ การที่คนเราไม่ดำรงภาวะจิตว่างหรือความรู้สึกที่ไม่ยึดติดในตัวตน เป็นที่มาของความยึดถือตัวเองเป็นศูนย์กลางในลักษณะ “ตัวกู”-“ของกู” ซึ่งท่านพุทธทาสถือว่าเป็นสาเหตุโดยตรงของปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ประเด็นนี้ท่านกล่าวว่า “ความยึดถือตัวเองเป็นศูนย์กลางคือสาเหตุพื้นฐานของ

---

[๑๕๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๙๑๗-๙๑๙.

[๑๖๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๙๒๐.

ความทุกข์ ทั้งในระดับบุคคลแต่ละคนและในระดับสังคม" หากผู้ปฏิบัติธรรมขาดสติและการควบคุมยับยั้งตนเองเสียแล้ว เขาก็จะมองไม่เห็นสัจจะเกี่ยวกับอนัตตตาและอนิจจตา..."[๑๖๑]

และในมุมมองของท่านพุทธทาสแล้วการช่วยเหลือบุคคล สัตว์ หรือสังคมที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเพราะเป็นเหตุให้การยึดตนเองเป็นศูนย์กลางถูกทำร้ายไปด้วย ดังข้อความที่ว่า

ศาสนาไม่ได้หมายความเพียงการกระทำของปัจเจกบุคคลที่จะก้าวล่วงความทุกข์เท่านั้น เรายังต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้ก้าวล่วงความทุกข์ด้วยเช่นกัน นั่นก็คือว่า เราจะต้องมีความกรุณาแก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะถ้าเราไม่มีความเมตตากรุณาเสียแล้ว เราก็คือคนที่ยึดถือตัวตนเป็นศูนย์กลาง...ดังนั้น คนที่ใฝ่ธรรมะจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นโดยถือว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ ไม่เช่นนั้นแล้วเราก็จะนับถือศาสนากันแต่เพียงลมปากเท่านั้น[๑๖๒]

การช่วยเหลือสัตว์ บุคคล และสังคมที่ประสบความทุกข์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากในพระพุทธศาสนา ซึ่งตรงพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า "เพื่อความสุข เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งหลาย" จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มาตรการในการแก้ไขปัญหานั้น จะเน้นหลักศีลธรรมของปัจเจกชน เมื่อปัจเจกชนกระทำได้อย่างดียิ่ง ก็จะทำให้สังคมนั้นประสบสันติสุขไปด้วย จะไร้ซึ่งการเบียดเบียนกันและกัน ไม่เบียดเบียนสัตว์และธรรมชาติ มาตรการด้านศีลธรรมในพระพุทธศาสนาที่เสนอไว้ในเบื้องต้นสำหรับปัจเจกชนและสังคมก็คือ "หลักเบญจศีลเบญจธรรม" เน้นอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนกันและกัน สร้างสังคมให้เต็มไปด้วยเมตตากรุณาและปัญญา สังคมเช่นนี้ ย่อมประสบกับสันติสุข สัตว์ทั้งหลายก็จะมีความสุขด้วยเพราะไม่ถูกเบียดเบียนจากมนุษย์ สิ่งที่ควรเน้นในกระบวนการแก้ไขปัญหาคือ พระพุทธศาสนาเสนอเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาทุกอย่างไว้ทั้งในด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ได้แก่ หลักอริยสัจ กล่าวคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ชี้ให้เห็นนัยยะสำคัญของหลักการนี้ไว้ว่า

๑. เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหาตามระบบแห่งเหตุผล เป็นระบบวิธีแบบอย่างซึ่งวีการแก้ปัญหาใด ๆ ก็ตามที่จะมีคุณค่าและสมเหตุผลจะต้องดำเนินไปในแนวเดียวกันเช่นนี้

๒. เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องอ้างอำนาจดลบันดาลของตัวการพิเศษเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ

๓. เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่ามนุษย์จะเตลิดออกไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ห่างไกลตัวกว้างขวางมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าเขายังจะต้องมีชีวิตของ

---

[๑๖๑] ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, **พุทธทาสภิกขุ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวสมัยนิยมในประเทศไทย** (BUDDHADASA Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand) แปลโดย มงคล เดชนครินทร์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

[๑๖๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕๘-๓๕๙.

ตนเองที่มีคุณค่าและสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกเหล่านั้นอย่างมีผลดีแล้ว เขาจะต้องเกี่ยวกข้องและใช้ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป

๔. เป็นหลักความจริงกลาง ๆ ที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิตหรือเป็นเรื่องของชีวิตเองแท้ ๆ ไม่ว่ามนุษย์จะสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการหรือดำเนินกิจการใด ๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของตน และไม่ว่าศิลปวิทยาการหรือกิจการต่าง ๆ นั้น จะเจริญขึ้น เสื่อมลง สูญสลายไป หรือเกิดมีใหม่มาแทนอย่างไร อย่างไรก็ตาม หลักความจริงที่เรียกว่า อริยสัจนี้ก็จะคงยืนยง ใหม่และใช้เป็นประโยชน์ได้ตลอดกาล[๑๖๓]

จากที่อภิปรายมาทั้งหมดสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้มีการทารุณกรรมสัตว์ทุกประการดังที่กล่าวมา เพราะเป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น พระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ทุกชนิดล้วนรักตนเอง ปรารถนาสุขเกลียดทกข์ ทุกชีวิตมีความสำคัญโดยตัวของมันเองในธรรมชาตินี้ ไม่มีชีวิตใครใหญ่กว่ากัน ทุกชีวิตเท่าเทียมกัน สามารถสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชีวิตในปัจจุบัน สาเหตุแห่งการทารุณกรรมสัตว์นั้นล้วนมาจากอกุศลมูล ๓ ประการ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ อันเป็นแรงจูงใจภายในฝ่ายชั่วที่ทำให้เกิดการทารุณสัตว์ พระพุทธศาสนามีเกณฑ์ในการวินิจฉัย ๒ ชุด กล่าวคือ ๑) ให้ดูที่เจตนาก่อน ๒) ให้ดูที่ผลการกระทำ การทารุณสัตว์ที่เข้าข่ายในสองเกณฑ์นี้ก่อให้เกิดผลคือสร้างความทุกข์โทษ ความลำบาก ความโหดร้าย ไร้ปราณีต่อสัตว์ทั้งบาดเจ็บ พิการ และตายไป สร้างความเสียหายต่อสัตว์ มนุษย์ และธรรมชาติ เป็นการกระทำขาดจิตใจแห่งเมตตากรุณา ขาดจิตสำนึกทางด้านศีลธรรม ผู้ที่กระทำการทารุณสัตว์หรือผู้ที่พบเห็นการทารุณสัตว์ เมื่อใช้เกณฑ์ดังกล่าววินิจฉัยแล้ว สามารถตัดสินได้ว่าผิดหรือถูกต้องตามหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือไม่และเพียงใด วิธีการแก้ปัญหาแบบพระพุทธศาสนานั้นเน้นการแก้ไขปัญหาที่ตัวเหตุปัจจัยเป็นหลัก โดยเน้นการแก้ปัญหาภายในด้านจิตใจและด้านปัญญาก่อนปัญหาภายนอกคือปัญหาสังคมหรือปัญหาทารุณสัตว์ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามแต่ละยุคสมัย จะต้องคอยควบคุมยับยั้งจิตใจตนเองไม่ให้ยึดถือเป็นศูนย์กลางของโลก ใช้ปัญญามองให้เห็นความจริง ยึดมั่นในการช่วยเหลือสัตว์ บุคคล และสังคมที่ต้องการช่วยเหลือ ให้เป็นสังคมที่ไร้การเบียดเบียนกัน ดังนั้นการไม่เบียดเบียนสัตว์ มนุษย์ และธรรมชาติจึงเป็นเป้าหมายในพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ที่สอนให้อยู่ร่วมกันอย่างไม่ว่าร้ายไม่ทำร้ายกันและกัน อันจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ เพื่อความประพฤติดีงาม และเพื่ออิสรภาพคือความสุข โดยจะต้องไม่ขัดต่อหลักศีลธรรมและหลักการทางสังคม

๓.๓ สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เมื่อกล่าวถึง คำว่า “สิทธิ” นั้น จะเห็นว่าไม่มีคำนี้ในพระพุทธศาสนา แต่มีสิ่งหนึ่งที่เรียกกันว่าหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น เรื่องสิทธิจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นในพระพุทธศาสนา[๑๖๔] แต่เรื่องสิทธินี้ก็เข้ากันได้กับหน้าที่ ดังที่ วัชระ งามจิตรเจริญ มองว่า “แม้มโนทัศน์เรื่องสิทธิ (rights) ไม่ปรากฏในพุทธศาสนาโดยตรง และยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในเชิงวิชาการ แต่ก็พอกล่าวได้ว่าแนวคิด

---

[๑๖๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๙๒๐.

[๑๖๔] ดูรายละเอียดใน บุญธรรม พูนทรัพย์, “มโนทัศน์เรื่องสิทธิไม่จำเป็นสำหรับพุทธศาสนา”, **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๐), : ๓๖.

บางส่วนของมโนทัศน์เรื่องสิทธิเข้ากันได้กับแนวคิดพระพุทธศาสนา...ศีลคือการให้สิทธิแก่ผู้อื่นนั่นเอง"[๑๖๕] คำว่า "หน้าที่" หมายถึง หน้าที่ในทิศ ๖ อย่างที่ปรากฏในสิคาลสูตรเท่านั้น[๑๖๖] หน้าที่ในที่นี้ก็ไม่ปรากฏว่ามนุษย์จะต้องทำหรือมีหน้าที่ต่อสัตว์อย่างไร คำว่า สิทธิ หรือ หน้าที่ จึงอาจเป็นเพียงภาษาที่ถูกนำมาใช้เท่านั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่า เมื่อกล่าวถึงสิทธิหรือหน้าที่ก็อาจเป็นเรื่องเดียวกันหรือคล้ายกับทำหน้าที่ทดแทนกันได้ ดังนั้น หากไม่ยึดติดกับภาษาเราก็อาจพิจารณาได้ว่าสิทธิเป็นคำที่สามารถนำมาใช้ในกรอบของสิทธิของสัตว์ได้ แต่ก็อาจจะมีคำถามมากมายตามมาในฐานะที่จะต้องตอบต่อประเด็นนี้

ผู้วิจัยเห็นว่า ภาษานั้นก็ไม่ใช่ประเด็นหลักหรืออุปสรรคต่อการตอบว่ามีหรือไม่มี เท่ากับการที่จะต้องตอบว่ามีสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องมีหลักฐานสนับสนุนอย่างเพียงพอ จากคำตอบเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมในประเด็นที่ผ่านมานั้น ชัดเจนว่าพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมของสัตว์ทำให้สัตว์มีสถานภาพที่ชัดเจน ประเด็นข้ออ้างของผู้วิจัยจึงได้แก่ พฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมซึ่งจะเป็นการหาคำตอบให้กับสิทธิของสัตวได้ สมภาร พรมทา ตอบคำถามเรื่องที่สัตว์มีสิทธิหรือไม่ไว้ดังนี้

> ถามว่า ตามทัศนะของพุทธศาสนา สัตว์มี "สิทธิ" หรือไม่ คำตอบคือหากคำว่าสิทธิในที่นี้หมายถึงคุณค่าในทางจริยธรรมบางอย่างก็อาจตอบได้ว่าพุทธศาสนายอมรับสัตว์ก็มีสิ่งนี้ เราอาจเรียกสิ่งนี้ว่า "สิทธิในทางศีลธรรม" (moral rights) เพราะสัตว์มีสิ่งนี้ การฆ่าสัตว์จึงถือว่าเป็นบาปตามทัศนะของพุทธศาสนา และในทางตรงกันข้าม การที่สัตว์ทำร้ายกันเองหรือมนุษย์ พุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นบาปด้วย แม้ว่าพุทธศาสนาจะยอมรับว่าสัตว์นั้นมีปัญญาไม่เท่ามนุษย์ แต่ท้ายที่สุดแล้ว พุทธศาสนาก็ยอมรับว่าสัตว์นั้นมีปัญญาในบางระดับ การมีปัญญาในแง่หนึ่งก็คือการมีสำนึกในทางศีลธรรม ปัญญาจึงเป็นสิ่งที่มาคู่กับการเรียกร้องความรับผิดชอบในทางศีลธรรม[๑๖๗]

ในขณะที่ปรีชา ช้างขวัญยืน มองว่า สัตว์ก็มีสิทธิในชีวิตของมัน การที่คนไม่ฆ่าสัตว์มิใช่เป็นความดีงามของคน แต่เป็นเพียงการไม่ละเมิดสิทธิในชีวิตของสัตว์ แต่ถ้าถามว่าสัตว์ด้วยกัน ต้นไม้ด้วยกัน หรือสัตว์กับต้นไม้ คิดถึงสิทธิของกันและกันหรือไม่ จะเห็นว่าไม่มีเลย และสัตว์ก็ไม่ต้องคิดถึงสิทธิของคน เหตุไรเล่าคนจึงจำเป็นต้องคิดถึงสิทธิของก้อนหิน ต้นไม้ สัตว์ หรือสิทธิของผู้อื่น มีอะไรเป็นข้อพิสูจน์ว่าสิทธิมีอยู่จริง ไม่มีข้อพิสูจน์ การที่คนเรายอมรับเรื่องสิทธิก็เพราะผลประโยชน์ที่จะเกิดจากการยอมรับเช่นนั้น หาใช่เพราะสิ่งนั้นมีอยู่จริงไม่[๑๖๘] ดังนั้น การยอมรับเรื่องสิทธินี้เริ่มที่จะชัดเจนและยอมรับได้ในพระพุทธศาสนา นั่นคือ สิทธิในทางศีลธรรมของสัตว์ เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องการทารุณกรรมต่อสัตว์และจะเป็นแนวทางปฏิบัติต่อสัตว์อย่างถูกต้องด้วยปัญญา

---

[๑๖๕] วัชระ งามจิตรเจริญ, **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ,** (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๒.

[๑๖๖] ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๑/๒๑๒-๒๗๖.

[๑๖๗] สมภาร พรมทา, **กิน : มุมมองของพุทธศาสนา,** หน้า ๑๖๓.

[๑๖๘] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

และกรุณา แท้ที่จริงแล้ว ถ้าเรายกมโนทัศน์เรื่องสิทธิในแนวคิดตะวันตกก็ดี มโนทัศน์เรื่องสิทธิของสัตว์ก็ดี เราก็อาจทำได้และมีกรอบในการจัดเรื่องสิทธิของสัตว์ในมุมมองพระพุทธศาสนาได้ คำหรือภาษาไม่อาจเป็นปัญหาหรืออุปสรรคอีกต่อไป สิ่งสำคัญคือมุมมองพระพุทธศาสนาผ่านหลักพุทธธรรมที่จะตอบเรื่องนี้มากกว่า ซึ่งเราจะพิจารณากันต่อไป

๓.๓.๑ ความหมายและประเภทของสิทธิ

คำว่า “สิทธิ” นั้น เปลื้อง ณ นคร ให้ความหมายว่า หมายถึง ความสำเร็จแล้ว การสมปรารถนา การบรรลุผล อำนาจอันชอบธรรม[๑๖๙]

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ อธิบายความหมายไว้ว่า “สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม เช่น บุคคลมีสิทธิและหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ หรืออำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ได้อย่างอิสระ โดยได้รับการรับรองจากกฎหมาย”[๑๗๐]

พจนานุกรมศัพท์การเมือง อธิบายไว้ว่า “สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่มีอยู่และที่มีมาตั้งแต่เกิดของบุคคล การจำกัดสิทธิของบุคคลจะกระทำได้ก็ต่อเมื่อมีการบัญญัติไว้เป็นกฎหมายเท่านั้น”[๑๗๑]

วิรัช ถิรพันธุ์เมธี ให้ความหมายว่า สิทธิ (Rights) คืออำนาจหรือความสามารถในการกระทำใด ๆ ที่ไม่ละเมิดต่อสิทธิผู้อื่น[๑๗๒]

ภาษาอังกฤษคำว่า “right” แปลได้สองความหมายคือ ๑) ถูกต้อง ตามความหมายดั้งเดิมของ “right” อันมีรากศัพท์มาจากคำว่า “ius” หรือ “jus” ในกฎหมายโรมัน ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเชิงยืนยันว่าสิ่งบางสิ่งหรือการกระทำบางอย่างนั้นถูกต้องหรือยุติธรรม ความหมายนี้บ่งถึงความถูกต้องแบบวัตถุวิสัย (objective) ของการกระทำโดยอิงจากหลักจริยธรรมหรือกฎหมาย และ ๒) สิทธิ ต่อมาเมื่อนำคำว่า “right” ไปใช้กันในความหมายใหม่ซึ่งบ่งถึงความถูกต้องในแบบอัตวิสัย (subjective) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่บุคคลสามารถเป็นเจ้าของหรือถือครอง โดยช่วยให้บุคคลผู้ถือสิทธินั้นมีอำนาจชอบธรรม หรือมีอำนาจที่ถูกต้องตามหลักจริยธรรมหรือกฎหมาย[๑๗๓]

โธมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ซึ่งเขากล่าวว่า สิทธิตามธรรมชาติ...คือเสรีภาพที่มนุษย์แต่ละคนมีในการที่จะใช้อำนาจของเขาตามเจตนาของเขาเอง เพื่อที่จะรักษาชีวิตของเขา และเพื่อกระทำสิ่งใดก็ตามจากการตัดสินและการใช้เหตุผลโดยตัวของเขาเอง ที่เขาเห็นว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสม[๑๗๔]

---

[๑๖๙] เปลื้อง ณ นคร, **พจนะ-สารานุกรม ฉบับทันสมัย,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๔๘๒.

[๑๗๐] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, หน้า ๑๑๙๓.

[๑๗๑] เดโช สวนานนท์, **พจนานุกรมศัพท์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๔.

[๑๗๒] วิรัช ถิรพันธุ์เมธี, **พุทธปรัชญาการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙.

[๑๗๓] พงศ์ศิริ ศรีวรรธนะ (ผู้เรียบเรียง), **สิทธิ Rights**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: กลุ่มไทยทำปรัชญาสารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุนโครงการ http://www.philospedia.net/rights.html [๑ ก.พ. ๒๕๕๗]

[๑๗๔] **เรื่องเดียวกัน,** [๑ ก.พ. ๒๕๕๗]

ปัจจุบันนั้น สิทธิ หมายถึง รูปแบบอย่างหนึ่งของการกระทำของบุคคลหรือการได้รับการปฏิบัติจากบุคคลอื่นซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ตัวผู้ถือสิทธิ์นั้น โดยแบ่งออกตามความหมายสำคัญของสิทธิ ๒ อย่าง คือ

๑. ความสามารถที่จะทำ คือ การที่บุคคลอาจทำหรือได้รับอนุญาตให้ทำบางสิ่งบางอย่างได้ กล่าวอีกอย่างคือบุคคลไม่มีพันธะที่จะต้องงดเว้นการกระทำสิ่งนั้น เป็นอิสระที่จะทำสิ่งนั้นโดยไม่มีความผิด หรือการกระทำนั้นไม่ถูกกฎหมายหรือศีลธรรมห้าม สิทธิในความหมายนี้คืออิสรภาพหรือเสรีภาพ เช่น สิทธิในการใช้ถนน เป็นต้น

๒. ความชอบธรรมที่จะได้รับ คือ ความสามารถที่จะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ (claim) ให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง กล่าวอีกอย่างคือความสามารถที่จะอ้างสิทธิในสิ่งที่บุคคลอื่นมีพันธะต้องทำแก่ตน ซึ่งเรียกว่า “การอ้างสิทธิ” หรือ “สิทธิเรียกร้อง” (a claim) หรือเรียกว่า “สิทธิของการได้รับ” เช่น สิทธิในการเรียกร้องให้ลูกหนี้จ่ายเงินที่กู้ยืมไป และสิทธิของรัฐในการออกกฎหมายที่บังคับให้ประชาชนทำตาม สิทธิชนิดนี้หมายรวมถึงสิทธิที่จะได้รับการปล่อยให้เป็นอิสระไม่ถูกรบกวนหรือไม่ถูกบังคับในการทำสิ่งที่บุคคลนั้นเลือกที่จะทำ กล่าวคือมีสิทธิเสรีภาพนั่นเอง[๑๗๕]

สิทธินั้นมีอยู่จำนวนมากมายที่ถูกเรียกร้องให้บัญญัติเป็นกฎหมายขึ้นมารองรับและรับใช้สังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับการเรียกร้องของผู้คนในสังคมว่ามีความต้องการมากน้อยเพียงใด แต่สิทธิที่กล่าวถึงนี้ยอมรับกันโดยกว้างไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. สิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) หมายถึง สิทธิที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่สามารถโอนให้แก่กันได้ และใครก็ล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิด ก็อาจจะก่อให้เกิดอันตรายหรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์ได้[๑๗๖] สิทธิตามธรรมชาตินี้จึงมีมาก่อนที่จะเกิดระบบสังคมขึ้น แต่มีอยู่แล้ว หาใช่เป็นสิทธิที่สมมติกันขึ้นภายหลังและมอบให้ตามความสัมพันธ์ทางสังคมไม่[๑๗๗] สิทธิตามธรรมชาติเป็นสิทธิที่มีอยู่คู่กับมนุษย์และสัตว์มาตั้งแต่เกิดไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ไม่ว่าเขาจะเกิดมามีลักษณะอย่างไร จะเป็นสัตว์ประเภทใดก็ตาม สัตว์ทุกชนิดก็มีสิทธิขั้นนี้เท่าเทียมกัน สิทธิตามธรรมชาตินี้จึงมักถูกใช้เป็นการดูแลปกป้องและรักษาชีวิตเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะมีความรู้ในเรื่องสิทธิหรือไม่ก็ตาม แต่สิทธิตามธรรมชาตินี้จะต้องมีศีลธรรมหรือกฎหมายในการคุ้มครองด้วย เพื่อจะไม่ถูกละเมิดจากคนอื่น เช่น ศีลข้อปาณาติบาตมีขึ้นก็เพื่อคุ้มครองชีวิตของสัตว์ทุกชนิดไม่ให้ถูกทำร้ายหรือเข่นฆ่า เป็นต้น ดังนั้น สิทธิตามธรรมชาตินี้จึงมีแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่จะสามารถเรียกร้องจากผู้อื่นไม่ให้ละเมิดชีวิตของกันและกัน โดยมีหลักศีลธรรมและกฎหมายคุ้มครองให้สิทธิขั้นนี้ดำเนินการได้อย่างสะดวกและเข้มแข็งมากขึ้น

---

[๑๗๕] รองศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, **“เอกสารประกอบการสอน วิชาปรัชญาการเมืองเบื้องต้น (ร. ๒๑๐)”,** (ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

[๑๗๖] ณัฐกร วิทิตานนท์, **หลักรัฐธรรมนูญเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒.

[๑๗๗] ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ์ บุตรอินทร์ และ อาจารย์ภูมินทร์ บุตรอินทร์, **ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๙.

๒. สิทธิตามกฎหมาย (Legal Rights) เป็นสิทธิที่ไม่ได้มีอยู่โดยธรรมชาติ เกิดจากกติกาที่มนุษย์ในสังคมตกลงร่วมกันและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการที่ตกลงร่วมกัน โดยจัดให้มีกติกาหรือกฎหมายเพื่อกำหนดรับรองและคุ้มครองไว้อย่างชัดเจน เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในชีวิตร่างกาย สิทธิในการศึกษา เป็นต้น โดยสิทธิตามกฎหมายนี้สามารถพิสูจน์ โต้แย้ง หรือบังคับให้เป็นไปตามสิทธิได้ รองศาสตราจารย์ ดร.วรพจน์ วิศรุตพิชญ์ อธิบายไว้ว่า “สิทธิ หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์หรือบุคคลอื่น เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในร่างกาย”[๑๗๘] เพราะฉะนั้น สิทธิในความหมายอันเป็นที่เข้าใจกันในระบบกฎหมายทั่วไปจึงหมายถึง “ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้”[๑๗๙] สิทธิที่กฎหมายกำหนดขึ้นหรือให้ความสำคัญนี้จะบังคับใช้หรือดำเนินการได้ต้องอาศัยศาลหรือกระบวนการยุติธรรม กล่าวโดยทั่วไปสิทธิทางกฎหมายเป็นสิทธิที่ใช้กันโดยไม่สนใจเนื้อหาทางศีลธรรมของสิทธิเหล่านี้ แต่เป็นสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้น ในทางกฎหมาย สิทธิจึงเป็นประโยชน์ในเรื่องที่บุคคลชอบที่จะเรียกร้องเอาจากบุคคลอื่น สิทธิตามกฎหมายเกิดขึ้นมาก็เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมและจัดระเบียบสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย อันมาจากความแตกต่างของผู้คนที่อยู่เป็นสังคมนี้ที่มีบุคลิกลักษณะนิสัยใจคอแตกต่างกันไป เมื่อมาอยู่รวมกันก็อาจจะมีการกระทบกระทั่งระหว่างกันจนเกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งไม่เคารพสิทธิตามธรรมชาติของกันและกัน การตรากฎหมายรับรองสิทธิตามธรรมชาติจึงเป็นแนวทางสำหรับแก้ไขปัญหาดังกล่าว สิทธิที่รับรองโดยกฎหมายนี้จึงเรียกว่า สิทธิตามกฎหมาย[๑๘๐]

๓. สิทธิมนุษยชน (Human Rights) เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามธรรมชาติที่ถือว่ามนุษย์ทุกคนควรได้รับ ในฐานะเป็นสิทธิที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด และคงอยู่ตราบเท่าที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในชีวิตและร่างกาย เช่น สิทธิที่จะไม่ถูกทรมานหรือถูกลงโทษ หรือได้รับการปฏิบัติที่โหดร้าย เหยียดหยาม และไม่มีมนุษยธรรม[๑๘๑] สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิ “สากล” ในความหมายที่ถือกันว่าเป็นสิทธิ “พื้นฐาน” ที่ไม่สามารถถ่ายโอนกันได้ (inalienable) หรือไม่สามารถพรากจากเราไปได้[๑๘๒] ทฤษฎีกฎธรรมชาติเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์และสิทธิ ทุกคนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา และศาสนา รวมทั้งความคิดความเชื่ออุดมการณ์ทางการเมืองหรือความเชื่ออื่น ๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ[๑๘๓] สิทธิขั้นนี้ถือว่าเป็นประโยชน์อันชอบธรรมซึ่งบุคคลจำเป็นต้องมีเพื่อใช้ในการดำรงอยู่

---

[๑๗๘] วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, **สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

[๑๗๙] ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์, **กฎหมายรัฐธรรมนูญ: หลักการใหม่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

[๑๘๐] สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**, หน้า ๔๖๖-๔๖๗.

[๑๘๑] ณัฐกร วิทิตานนท์, **หลักรัฐธรรมนูญเบื้องต้น**, หน้า ๖๐.

[๑๘๒] รองศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, **เอกสารประกอบการสอน วิชาปรัชญาการเมืองเบื้องต้น (ร.๒๑๐)**, หน้า ๑๘.

[๑๘๓] ชะวัชชัย ภาติณธุ, **สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙-๓๐.

และพัฒนาชีวิต เพื่อป้องกันอันตรายซึ่งเกิดจากผู้อื่น และเพื่อเลือกแนวทางการเจริญเติบโตของร่างกายและจิตใจ ผู้อื่นหรือสังคมจะต้องไม่ขัดขวางหรือจำกัดการใช้ประโยชน์ดังกล่าว นอกจากนี้แล้ว รัฐยังมีหน้าที่คุ้มครอง ดูแล ปกป้องมิให้บุคคลภายนอกขัดขวาง ตลอดจนอำนวยประโยชน์ที่บุคคลพึงมีพึงได้ แต่ไม่สามารถทำได้ด้วยตนเอง รวมทั้งเยียวยากรณีที่การใช้สิทธิถูกละเมิด[๑๘๔]

๔. สิทธิทางศีลธรรม (Moral Rights) คนเราเกิดมาไม่ว่าจะเกิดเป็นคนที่ไหน ประเทศหรือเชื้อชาติใด เพศชายหรือหญิง ร่ำรวยหรือยากจน มีความรู้หรือไม่ แต่ก็มีความเท่าเทียมกันในทางศีลธรรม เนื่องจากเราเกิดมาพร้อมค่าทางศีลธรรมซึ่งเป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่มีอยู่ภายในบุคคล[๑๘๕] เพราะฉะนั้น สิทธิทางศีลธรรม (Moral Rights) จึงหมายถึง สิทธิที่ควรมีหรือสิทธิในสิ่งที่คนควรมี เป็นสิทธิที่ยึดเนื้อหาเป็นหลัก จึงเป็นสิทธิที่เป็น “อุดมคติ” ซึ่งให้ผลประโยชน์แก่บุคคลในสิ่งที่เขาต้องการหรือควรได้รับ สิทธิทางศีลธรรมจึงเป็นสิทธิที่เป็นมาตรฐานที่สิทธิทางกฎหมายควรนำมาเทียบเคียงว่าสมควรมีหรือไม่ สิทธิทางศีลธรรมเป็นสิทธิที่มองจากมุมมองด้านศีลธรรมหรือด้านศาสนา เช่น เมื่อมองจากมุมมองทางศีลธรรม สิทธิในชีวิตของตนเองเป็นสิทธิทางศีลธรรมหรือสิทธิที่ทุกคนควรมีไม่ว่าจะมีการกำหนดให้เป็นสิทธิทางกฎหมายหรือไม่ก็ตาม เพราะชีวิตเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดของทุกคนและเป็นสมบัติเฉพาะบุคคลที่บุคคลอื่นไม่ควรเข้ามาทำลายหรือครอบครอง[๑๘๖]

สรุปว่า สิทธินั้นมีความหมายกว้าง ๆ ๒ อย่าง คือ ๑) ความถูกต้อง ๒) ข้อเรียกร้อง สิทธินั้นมีอยู่หลายประการซึ่งได้รับการพัฒนาขยายออกไปตามแต่ที่จะมีการเรียกร้องให้ตราขึ้นอันเป็นข้อตกลงร่วมกันในทางกฎหมาย เช่น สิทธิของสัตว์ สิทธิของกลุ่มรักร่วมเพศ เป็นต้น ในที่นี้จัดแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือสิทธิตามธรรม สิทธิตามกฎหมาย สิทธิมนุษยชน และสิทธิทางศีลธรรม สิทธิทั้ง ๔ ประเภทนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะขยายมาจากสิทธิตามธรรมชาติ โดยสิทธิตามกฎหมายและสิทธิทางศีลธรรมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สุดและมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก เนื่องจากในการตรากฎหมายจะต้องคำนึงถึงและปกป้องรักษาศีลธรรมอันดีงามของสังคมไว้ด้วย ส่วนสิทธิมนุษยชนก็มีความเกี่ยวโยงกับสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิทางศีลธรรม เนื่องจากทุกคนมีสิทธิติดตัวมาตั้งแต่เกิด อีกทั้งชีวิตทุกชีวิตเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดและเป็นสมบัติที่บุคคลอื่นจะมาละเมิดมิได้[๑๘๗] จึงเป็นสิทธิที่สำคัญอีกประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สิทธิของสัตว์ที่กล่าวถึงในทางกฎหมายนั้นก็มีปรากฏอยู่ในหลายประเทศที่ให้ความสำคัญกับชีวิตของสัตว์ในฐานะเพื่อนร่วมโลกเดียวกัน (แม้ประเทศไทยจะยังไม่มีก็ตาม) แต่เมื่อว่าในทางศีลธรรมแล้ว สิทธิของสัตว์นี้ก็สามารถกล่าวได้ว่ามีสถานภาพอย่างมั่นคง ซึ่งปรากฏมีในคำสอนทางศาสนา ในหลักเบญจศีลเบญจธรรมก็ให้สถานภาพและสิทธิแก่สัตว์ที่จะไม่ถูกทารุณและถูกเข่นฆ่า เมื่อกระทำการละเมิดแล้วก็ย่อมผิดศีลข้อปาณาติบาต และยังต้องมีเกณฑ์ในการพิจารณาร่วมอีกหลายประการ ดังนั้น ประเด็นที่กำลังจะ

---

[๑๘๔] นพนิธิ สุริยะ, **เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง “สิทธิมนุษยชน”**, จัดโดย สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วันศุกร์ที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ ห้องบรรยาย CITU ๕๑๓ ชั้น ๔ วิทยาลัยนวัตกรรม อาคารอเนกประสงค์ ๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, หน้า ๒. (อัดสำเนา)

[๑๘๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๔๖.

[๑๘๖] รองศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, **เอกสารประกอบการสอน วิชาปรัชญาการเมืองเบื้องต้น (ร.๒๑๐)**, หน้า ๑๗.

[๑๘๗] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๖-๑๘.

พิจารณาต่อไปนี้จึงเป็นยืนยันถึงสิทธิของสัตว์ในคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าจะให้น้ำหนักเพียงใดและมีได้ในระดับใด

๓.๓.๒ สิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักการสำคัญของสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์คือเบญจศีลเบญจธรรม ได้แก่ ศีลข้อปาณาติบาต แปลว่า เจตนางดเว้นจากการปลงชีวิตของสัตว์อื่น ๆ ให้ตกล่วงไป (ห้ามการฆ่าสัตว์) พระพุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีสถานะทางธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์ มีสถานะเท่าเทียมกันหลายประการ แต่สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนจะทำให้มนุษย์มีสถานะที่แตกต่างจากสัตว์ก็คือธรรมะ ศีลธรรมเป็นเครื่องจำแนกแยกมนุษย์ออกจากสัตว์อย่างชัดเจน เมื่อมนุษย์ไม่มีธรรมะก็เท่ากันกับสัตว์คือขาดธรรมะ ศีลธรรมแต่ละขั้นเป็นการบ่งบอกถึงการพัฒนาคุณธรรมของมนุษย์ที่จะพึงมีต่อกันและกันและพึงมีต่อสัตว์ทุกประเภท ศีลธรรมนี้จึงมีความหมายไปถึง ๑) การไม่ทำร้ายและมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย (เบญจศีล) และ ๒) เมื่อถึงคราวเดือดร้อนก็พึงช่วยเหลือเท่าที่กำลังจะพอช่วยเหลือได้ (เบญจธรรม) กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักการนี้คือเป็นหลักการที่พระพุทธศาสนาปรารถนาจะให้เป็นหน้าที่เชิงธรรมะที่มนุษย์จะพึงกระทำเพื่อสัตว์ได้[๑๘๘]

พฤติกรรมของสัตว์จำแนกได้อย่างกว้าง ๆ ๒ ประการ คือพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม (ความดี) และพฤติกรรมที่ไม่ประกอบด้วยคุณธรรม (ความไม่ดี/ความชั่ว) ผลของพฤติกรรมก็มีนัยยะไปในแนวทางเดียวกัน ดังนั้น เมื่อว่าตามกฎแห่งกรรมแล้วสัตว์ทุกประเภทก็ได้รับผลของการกระทำด้วย พฤติกรรมและผลของการกระทำนั้นแฝงไว้ด้วยศีลธรรม ผู้วิจัยมองว่าที่กล่าวมานี้ สิ่งหนึ่งที่สัตว์ทั้งหลายจะต้องได้รับคือมีสิทธิทางด้านศีลธรรม ซึ่งหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาหลายประการล้วนแสดงออกถึงการให้สิทธิแก่สัตว์ เป็นการปกป้องสัตว์ไม่ให้ถูกละเมิด พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

> ...พระพุทธศาสนาได้ย้ำเตือนว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้วอาจจะเลวทรามมาก แต่ถ้าฝึกแล้วจะประเสริฐสูงสุด ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น ก็ฝึกคนโดยเริ่มให้มีศีล โดยเฉพาะศีล ๕ ในศีล ๕ นั้น ข้อแรกคืออะไร คือการเว้นจากปาณาติบาตคือการเว้นจากการฆ่ากันทำร้ายร่างกายชีวิตกัน ในทางพระพุทธศาสนาท่านยอมรับความจริงคนเราจะให้เว้นทีเดียวหมดไม่ได้ ทำได้แค่นี้ก็ดีแล้ว ในศีลข้อ ๑ นั้น เว้นฆ่ามนุษย์ก่อน พอเว้นฆ่ามนุษย์ได้แล้ว ต่อไปก็เว้นฆ่าสัตว์ที่มีคุณความดี สัตว์อะไรที่มีคุณความดีเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เราก็อย่าไปฆ่ามัน ท่านบอกว่าการฆ่าสัตว์ที่มีคุณมากมีประโยชน์มากเป็นบาปมาก ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีโทษมากมีคุณประโยชน์น้อย ก็บาปน้อย อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ชาวพุทธเรามีหลักในการปฏิบัติต่อสัตว์ทั้งหลาย อย่างช้างนี้เรามีความใกล้ชิดกับมัน ได้อาศัยมันทำประโยชน์มามาก เราก็ไม่ควรไปรังแกมันหรืออย่างกระรอกเวลานี้ เราไม่จำเป็นต้องเอาเป็นอาหารแล้ว เราก็ควรแสดงเมตตากรุณาได้เต็มที่ และมันก็จะเป็นเครื่องประดับในธรรมชาติที่สวยงามด้วย นี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติอย่างน้อยในขั้นต้นคือ

---

[๑๘๘] Damien Keown, **BUDDHIST ETHICS : A Very Short Introduction,** (London : Oxford University Press, 1995), pp. 8-9.

ถือศีล ๕ ข้อที่หนึ่งว่าเราจะไม่รังแกสัตว์ เราไม่ไปทำร้ายมัน ได้แค่ศีล ๕ ข้อที่ ๑ นี้ ก็ช่วยรักษาสัตว์ได้มากมาย[๑๘๙]

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี มองว่า พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับการเบียดเบียนบีฑาทุกรูปแบบแม้แต่ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น สัตว์อื่น ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ศีลห้าเป็นจริยธรรมพื้นฐานที่เรียกอีกอย่างว่า “มนุษยธรรม” ไม่ให้มีการฆ่า (ปาณาติบาต) และยังสอนให้มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ และยังอธิบายเพิ่มเติมว่า

ศีลที่ว่าด้วยการไม่ฆ่า การไม่ใช้ความรุนแรง การไม่ล้างผลาญสังหารชีวิตของผู้อื่นนี้ มีอยู่ในทุกระดับสำหรับชาวพุทธ...นอกจากพุทธศาสนาจะไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย ไม่อนุญาตให้มีการฆ่า การเบียดเบียนบีฑาด้วยศีลหรือวินัยแล้ว ก็ยังส่งเสริมให้ชาวพุทธหรือชาวโลกทั้งหมดรู้จักพัฒนาตัวเองให้เป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยเมตตาไมตรีต่อสรรพชีพสรรพสัตว์ทั้งในทางความคิด คือ มองโลกทั้งผองว่าเป็นพี่น้องกัน ในทางการกระทำ คือไม่ใช้ความรุนแรงต่อกันและกันทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงทางวาจา หรือความรุนแรงที่เกิดจากการลงไม้ลงมือทำร้ายกัน ประหัตประหารกัน ห้ำหั่นกัน หรือก่อสงครามต่อกัน...[๑๙๐]

งานวิจัยหนึ่งที่สนับสนุนเรื่องศีลห้าคือ งานวิจัยของ พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี ได้ทำการศึกษาเรื่องสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎกในจังหวัดกาญจนบุรีแล้วสรุปประเด็น ไว้ดังนี้

(๑) ทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพของสัตว์ ชาวพุทธมีความเห็นทิศทางเดียวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ยกเว้นด้านการทำความดี พระพุทธศาสนามองว่าสถานภาพการเกิดของสัตว์ดิรัจฉานมีเผ่าพันธุ์เดียวกับมนุษย์ แตกต่างกันด้วยกรรมและวิบากกรรม โดยพระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ต้องการปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการสืบพันธุ์ เช่นเดียวกับมนุษย์ เพราะสัตว์ประกอบด้วจกายกับจิต แต่ภพภูมิสัตว์ดิรัจฉานเกิดมาชดใช้กรรมมากกว่า สร้างกรรมใหม่ ทำให้สัตว์ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพียงแต่ทำความดีได้เพียงแค่สวรรค์สมบัติเท่านั้น

(๒) ทัศนะเกี่ยวกับด้านสิทธิของสัตว์ ชาวพุทธมีความเห็นไปแนวทางเดียวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธบัญญัติ เมตตา และกฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนามองว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับมนุษย์ที่ชาวพุทธต้องดูแลรักษาตามพุทธบัญญัติด้วยศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ด้วยความเมตตากรุณาช่วเหลือสัตว์ที่ได้รับความทุกข์ทรมานและไม่รังแกสัตว์ เพราะมิฉะนั้น กรรมและวิบากกรรมจากการทรมานสัตว์และฆ่าสัตว์ ทำให้

---

[๑๘๙] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** หน้า ๓๖-๓๗.

[๑๙๐] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **อหิงสา มรรคาสู่สันติภาพ,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิชชาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓-๓๔.

มนุษย์เกิดมาเป็นโรคมากและอายุสั้น มนุษย์จึงไม่มีสิทธิทำลายธรรมชาติด้วยกัน เพราะทั้งมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ[๑๙๑]

จากที่อภิปรายมาทั้งหมดนั้น จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นมิติด้านสิทธิของสัตว์ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีสิทธิของสัตว์ (หรือของมนุษยชนก็ตาม) ในคำสอนพระพุทธศาสนาเลยก็ว่าได้ แต่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องกระทำต่อสัตว์ตามแนวของศีลซึ่งครอบคลุมมายังสัตว์ด้วย แต่เมื่อกล่าวตามนัยของตะวันตก คำว่า “สิทธิ” ก็อาจเข้ากันได้กับคำสอนพระพุทธศาสนาในเชิงคุณค่าทางจริยธรรม คำถามต่อไปว่า สิทธิที่สัตว์จะพึงได้รับนั้นจะต้องเป็นเช่นเดียวกับมนุษย์หรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน โครงสร้างทางกายภาพและจิตใจของมนุษย์และสัตว์นั้นแตกต่างกันอยู่แล้ว การจะเรียกร้องสิทธิแทนสัตว์เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำด้วยจิตใจเมตตาและเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์ด้วยกันให้เกิดการปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกัน สิทธิอย่างกว้าง ๆ ที่สัตว์ควรจะได้รับก็คือ

๓.๓.๒.๑ ปาณาติบาต : สิทธิตามธรรมชาติของสัตว์ พระพุทธศาสนามองว่าทุกชีวิตที่ถือกำเนิดในโลกนี้ ล้วนได้อัตภาพตามสายพันธุ์ที่ตนเองกำเนิดมา เช่น เกิดเป็นสุนัข เกิดเป็นกระบือ เกิดเป็นช้าง เป็นต้น เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่จะต้องได้รับความเคารพ สัตว์จึงไม่ควรที่จะได้รับการปฏิบัติและไม่ถูกละเมิดสิทธิด้านนี้ สิทธิทางธรรมชาตินี้ขยายครอบคลุมได้ทั้งสิทธิในชีวิตของสัตว์ สิทธิในการดำรงชีวิต และสิทธิทางกฎหมายสำหรับสัตว์ที่ถูกบัญญัติขึ้น ทั้งสองสิทธินี้ก็เป็นสิ่งที่เรียกร้องขึ้นเพื่อให้สัตว์นั้นดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของสัตว์ในระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติแต่ละกลุ่มและพื้นที่ที่อยู่อาศัย ข้อเรียกร้องนี้ได้แก่

๑. การมีอิสรภาพนั้นก็คือการไม่ถูกกักขัง มีอิสรภาพในการแสวงหาอาหาร การสืบพันธุ์หรือขยายเผ่าพันธ์ ไม่ควรถูกจำกัดไว้หรือเปลี่ยนแปลงพันธุกรรม ให้กระบวนการนั้นเป็นไปตามธรรมชาติหรืออยู่คู่กับธรรมชาติ ถ้าจำเป็นต้องทำก็ควรที่จะพิจารณาให้รอบคอบทุกด้าน การกักขังทำให้สัตว์นั้นหมดอิสรภาพในการดำรงชีวิตท่ามกลางธรรมชาติและเผ่าพันธุ์ การนำสัตว์มาทดลองก็ทำให้สัตว์ขาดอิสรภาพเช่นเดียวกัน ไม่ได้แตกต่างจากสุนัขเร่ร่อนตามท้องถนนทั่วไปที่ถูกไล่ทุบตีขาดอิสรภาพในการแสวงหาอาหาร แต่อย่างน้อยก็มีอิสรภาพในชีวิตของมันเอง ดังนั้นอิสรภาพข้อนี้ก็คือความสุขที่จะมีชีวิตอย่างไม่ถูกเบียดเบียน สัตว์ก็ต้องการอิสรภาพเหมือนกับที่มนุษย์ต้องการ เพียงแต่สัตว์นั้นไม่สามารถสื่อสารได้อย่างชัดเจน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า “ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก”[๑๙๒] และตรัสไว้ในมัลลิกาสูตร ปฐมวรรค โกสลสังยุต ว่า “บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครที่ไหนซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเลย สัตว์เหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”[๑๙๓]

---

[๑๙๑] พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี, “สถานภาพและสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎก : ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพ สิทธิของสัตว์ และการปฏิบัติต่อสัตว์ ของชาวพุทธในจังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

[๑๙๒] ขุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๙๐.

[๑๙๓] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๙/๑๓๗. และ พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, หน้า ๔๘๗.

๒. ความเท่าเทียมกันนั้นก็คือการไม่ถูกทารุณกรรมอย่างโหดร้าย สัตว์นั้นก็มีความรู้สึกรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันกับมนุษย์ ความรู้สึกนี้เท่าเทียมกัน เมื่อเผชิญกับความเจ็บปวดก็แสดงออกทางสีหน้าอย่างชัดเจน ไม่มีมารยา ไม่มีหลอกลวง นอกจากนี้ยังมีความรู้สึกผูกพันกับเจ้าของรักเจ้าของรักผู้อื่นด้วย ควรได้รับความเคารพรักด้วย มีตัวอย่างสนับสนุนเรื่องนี้ให้ชัดเจนมากขึ้น ความย่อว่า พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นกุมารชาวเมืองสาวัตถีหลายคนที่กำลังใช้ไม้ทุบตีงูอย่างสนุกสนานอยู่ จึงตรัสสอนเด็กเหล่านั้นว่า “ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข”[๑๙๔] พรหมวิหารนิเทศ วิสุทธิมรรค มองว่า “แม้สัตว์อื่น ๆ ทั้งหลาย เขาก็รักสุขเกลียดทุกข์และอาลัยในชีวิต ไม่อยากจะตายเหมือนกับเรานี่แหละ”[๑๙๕] ดังนั้น ความเท่าเทียมกันนี้ก็เป็นสิทธิที่สัตว์ควรจะได้รับความรัก ความเคารพในชีวิตของสัตว์

๓. การได้รับการคุ้มกันนี้ก็คือ สัตว์นั้นต้องได้รับความคุ้มครองตามสิทธิทางธรรมชาติและสิทธิทางกฎหมายเมื่อมีภัยต่าง ๆ คุกคามต่อชีวิตและเผ่าพันธุ์ของสัตว์ เช่น ที่อยู่อาศัยถูกรุกราน แหล่งน้ำไม่สะอาด รวมทั้งถูกยิงจากท้องฟ้า เป็นต้น สัตว์ทุกชนิดกลัวต่อภัยรอบด้าน โดยเฉพาะภัยจากมนุษย์ ดังนั้น จึงควรได้รับการคุ้มกันจากกฎหมาย สำหรับสัตว์ที่มีเจ้าของก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่เลี้ยงดูสัตว์ก็ต้องจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ตามสิทธิทางกฎหมาย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับชาวเวฬุทวารคาม ในเวฬุวาเรยยสูตร เวฬุทวารวรรค ว่า

> พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ธรรมบรรยายที่ควรน้อมเข้ามาในตน เป็นอย่างไร คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
>
> อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการ ฆ่าสัตว์ด้วยกายสมาจารนี้ของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ส่วนดังที่กล่าวมานี้[๑๙๖]

---

[๑๙๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๓. ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๒/๗๔-๗๕. ขุ. อุ. อ. (ไทย) ๔๔/๑๗๗-๑๘๑.

[๑๙๕] พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, หน้า ๔๘๗.

[๑๙๖] สำ. ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

พระพุทธศาสนากำหนดให้ศีลห้าข้อปาณาติบาตนี้เป็นสิทธิที่จะคุ้มครองแต่ละชีวิตของสัตว์ (มนุษย์) ตามสิทธิทางธรรมชาติ ศีลปาณาติบาตนี้จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สุดที่จะได้รับการเคารพในชีวิตของกันและกัน ฉะนั้น ศีลห้าข้อปาณาติบาตในที่นี้จึงมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองชีวิตคือให้สิทธิในชีวิตกับสัตว์ ด้วยการสอนให้ไม่ปฏิบัติต่อกันทั้งการฆ่าหรือการทารุณกรรมให้เดือดร้อน เพราะสัตว์ทั้งหลายก็รักชีวิตตนเองเช่นเดียวกันกับมนุษย์ที่มีความรู้สึกรักในชีวิตตนเอง ไม่อยากได้รับความทุกข์ทรมาน ไม่อยากทุกข์ทรมาน และอยากได้ความสุข เช่น สุนัขที่ถูกขังในกรงเพื่อส่งขายก็ย่อมต้องการสิทธิในด้านนี้ ช้างที่เร่ร่อนในกลางกรุงก็ย่อมต้องการสิทธิด้วย เป็นต้น การทารุณกรรมต่อสัตว์ จึงเป็นการละเมิดสิทธิของสัตว์อื่น เป็นเรื่องที่ผิดทั้งกฎหมายและศีลธรรม พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับและสอนไม่ให้เบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งมนุษย์ด้วยกันเอง เหตุผลที่สอนดังนี้ก็เพราะไม่ต้องการให้ละเมิดสิทธิของกันและกัน พระพุทธศาสนาใช้ความรักชีวิตและความรู้สึกสุขทุกข์นี้เองเป็นพื้นฐานในการกำหนดสถานภาพและสิทธิทางธรรมชาติของสัตว์ ทุกชีวิตมีหนึ่งชีวิตเท่าเทียมกัน มีคุณค่าในชีวิตของตนเอง ไม่มีใครเป็นใหญ่ในชีวิตของคนอื่นได้ ไม่ควรที่จะถูกละเมิดสิทธิด้านนี้ เพราะตามธรรมชาติแล้วมนุษย์กับสัตว์เสมอกันหลายด้าน ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “การหาอาหารกิน การแสวงความสุขในการนอน การรู้จักขี้ขลาดวิ่งหนีอันตราย และการประกอบเมถุนธรรม สี่อย่างนี้มีเสมอกันระหว่างคนกับสัตว์”[๑๙๗] แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์เหนือกว่าสัตว์ก็คือธรรมะ

สรุปว่า ปาณาติบาตเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่สัตว์ทุกชนิดมีเหมือนกัน เพราะร่วมธรรมชาติเดียวกัน เป็นสิทธิที่เรียกได้ว่า สิทธิที่จะไม่ถูกฆ่าหรือทำลายชีวิต อันเป็นสิทธิที่สัมพันธ์กับศีลข้อปาณาติบาต ด้วยความเคารพต่อชีวิตของสัตว์อื่นหรือผู้อื่น เพราะต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติร่วมกัน มนุษย์ในฐานะเป็นศูนย์กลางของธรรมชาติที่สามารถเรียกร้องหรือเกื้อกูลกับสัตว์ได้ และสัตว์ทุกชีวิตต่างก็มีความสำคัญและมีคุณค่าเท่าเทียมกัน เป็นหนึ่งชีวิตที่เกิดมาในธรรมชาตินี้เหมือนกัน ซึ่งมีความรู้สึกรักในชีวิตตนเอง ไม่เว้นสัตว์ทุกชนิด ไม่มีใครเป็นใหญ่เหนือใคร จึงควรปฏิบัติต่อกันและกันอย่างเท่าที่จะกระทำได้ การเกิดมาแตกต่างกันตามลักษณะ เชื้อชาติ สีผิว สติปัญญาเพศ และคุณธรรม ทำให้สัตว์และมนุษย์เหมือนและแตกต่างกัน แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์เหนือกว่าคือการมีสติปัญญาและคุณธรรม ข้อเรียกร้องที่มนุษย์จะพึงทำได้ตามกรอบของสิทธิทางธรรมชาติและสิทธิทางกฎหมายก็คือ อิสรภาพ ความเท่าเทียมกัน และการได้รับการคุ้มกัน

๓.๓.๒.๒ กรรม : สิทธิในทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนา สิทธิทางธรรมชาติเป็นสิทธิที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของสรรพสัตว์ (รวมมนุษย์ด้วย) สิทธิในทางศีลธรรมก็เป็นสิทธิที่ขยายมาจากสิทธิทางธรรมชาติ สิทธิทางกฎหมายก็ทำให้สิทธิเหล่านี้มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในแง่การได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นอย่างคำนึงถึงสิทธิกันและกัน สิทธิในทางศีลธรรมนั้นเป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้ว สัตว์มีสิทธิในทางศีลธรรมนี้ด้วย สิทธิที่ว่านอกจากศีลห้าแล้ว ยังสัมพันธ์หลักการเรื่องกรรมอย่างไม่อาจแยกขาดจากกันได้ เมื่อกล่าวถึงกฎแห่งศีลธรรมแล้วจะต้องมีกฎแห่งกรรมกำกับอยู่เสมอ ดังนั้น การกระทำของสัตว์นั้นนำมาตีความได้ว่าเป็นการกระทำตามหลักศีลธรรมซึ่งมีผลสองด้านคือ

---

[๑๙๗] พุทธทาสภิกขุ, **ปัญหาของมนุษย์,** หน้า ๑๕. พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **รวมปาฐกถาธรรม ชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์,** หน้า ๗๖-๗๗. และ ว. วิสุทธสารี, **เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน,** หน้า ๒๑๐-๒๑๓.

ด้านดี (กุศลกรรม) และด้านไม่ดี (อกุศลกรรม) พฤติกรรมของสัตว์ในชาดกและวรรณกรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นสะท้อนให้ความดีงามของสัตว์ที่สามารถฝึกได้และกระทำด้านดีงามได้ไม่ต่างจากมนุษย์ สามารถสื่อสารผ่านหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้หลายประการเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ ข้อพิจารณานี้เป็นการพิจารณาในแง่ของกฎแห่งกรรม ผ่านกาลเวลาทั้งในปัจจุบันกาลและอนาคตกาลของสัตว์ (หลังจากตายไปแล้ว) การพิจารณาดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดความสอดคล้องกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนา ดังงานวิจัยของพระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี ประเด็นนี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในงานวิจัยของสมภาร พรมทา ซึ่งได้เสนอข้อพิจารณาไว้ ๒ ประการ คือ

๑) ไม่สอดคล้องกับเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ประเด็นนี้อธิบายไว้ว่า

> ไม่สอดคล้องกับแนวคิดในภาพรวมของพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ในคำสอนเรื่องกรรมและสังสารวัฏ พุทธศาสนาได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าสัตว์เอาไว้รวม ๆ โดยกล่าวว่าในการทำกรรมและเวียนว่ายตายเกิดนั้น สัตว์อันหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดเป็นผู้เล่นบทบาทเท่าเทียมกัน กล่าวก็คือคำสอนเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดนี้ไม่ใช่สำหรับมนุษย์เท่านั้น แต่สำหรับสัตว์อื่น ๆ เช่นสัตว์เดรัจฉานด้วย ซึ่งก็แปลว่ามนุษย์และสัตว์เดรัจฉานสามารถสลับการเกิดกลับไปกลับมาได้ ชาติหนึ่งเราอาจเป็นคน ชาติต่อไปอาจเกิดเป็นสัตว์ และในชาติถัดไปจากที่เกิดเป็นสัตว์นั้นเราก็อาจกลับมาเป็นมนุษย์ได้อีก แสดงว่าสัตว์นั้นก็ต้องมีความสามารถที่จะทำความดีบางอย่าง ไม่เช่นนั้นสัตว์ก็ต้องเกิดเป็นสัตว์อยู่ตลอดเวลาไปเพราะไม่มีทางที่มันจะทำความดีแล้วยกฐานะตนเองให้สูงขึ้นมาจากความเป็นสัตว์ได้เลย วรรณกรรมพุทธศาสนาเช่นชาดกที่กล่าวถึงการที่สัตว์ได้กระทำความดีแล้วไปบังเกิดเป็นมนุษย์บ้างเทวดาบ้างจึงสามารถตีความตามตัวอักษรได้ว่า ท่านผู้แต่งวรรณกรรมเหล่านี้มุ่งหมายที่จะยืนยันเช่นนั้นจริง ๆ เพราะเป็นการยืนยันสิ่งที่สอดคล้องกับหลักการในภาพรวมของพุทธศาสนา เช่น เรื่องของนายโกตุหลิกะที่เกิดเป็นสุนัข เรื่องของค้างคาวฟังธรรมไปเกิดเป็นเทวดา เป็นต้น

๒) สัตว์มีพฤติกรรมทางศีลธรรมได้เช่นเดียวกับมนุษย์ ประเด็นนี้อธิบายไว้ว่า

> มีหลักฐานบางอย่างที่แสดงว่า ความเข้าใจว่าสัตว์ไม่มีความสามารถที่จะแสดงพฤติกรรมทางศีลธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์นั้น อาจเป็นความเข้าใจที่มนุษย์ทึกทักเอาเองก็ได้ อะไรคือพฤติกรรมทางศีลธรรม หากเราวิเคราะห์ปัญหาโดยเริ่มต้นที่คำถามนี้ก่อน เราอาจพบว่าความเข้าใจที่ว่าสัตว์ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมทางศีลธรรมได้อาจเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนก็ได้ สำหรับผู้วิจัยพฤติกรรมทางศีลธรรมอาจนิยามได้ว่าคือ “การกระทำที่มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ก่อนตอนเอง” การนิยามนี้ทำให้ “พฤติกรรมทางศีลธรรม” ยืนอยู่ตรงกันข้ามกับ “พฤติกรรมที่มาจากความเห็นแก่ตัว” คุณธรรมในพุทธศาสนาเช่น ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา เป็นต้น หากวิเคราะห์ดูแล้วล้วนเป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ก่อนตนเอง หรือไม่ก็มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์โดยไม่คิดถึงตัวเองเลย เมื่อเราใช้นิยามพฤติกรรมทางศีลข้างต้นมาพิจารณาพฤติกรรมของสัตว์ เราจะพบว่ามีพฤติกรรมไม่น้อยของสัตว์ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมทางศีลธรรม ยกตัวอย่างเช่นที่บ้านผู้วิจัยเลี้ยงไก่ไว้เป็นจำนวนมาก

แม่ไก่ที่กกไข่นั้นใช้เวลาราว ๆ ๓ สัปดาห์ลูกไก่จึงฟักออกมาเป็นตัว ระหว่างที่กกไข่นั้นใช่เวลาราว ๆ ๓ สัปดาห์ลูกไก่จึงฟักออกมาเป็นตัว ระหว่างที่กกไข่แม่ไก่จะนอนอยู่นิ่ง ๆ ตลอดเวลา โดยจะลุกมากินอาหารเพียงวันละครั้งราว ๑๐ – ๑๕ นาที จากนั้นจะกลับไปกกไข่ต่อ ปกติแม่ไก่จะกลัวคน แต่เวลาที่กกไข่แม้มีใครเดินเฉียดไปใกล้แม่ไก่ก็ไม่หนี ตรงกันข้ามแม่ไก่อาจส่งเสียงขู่คนที่เข้าไปใกล้ เมื่อลูกไก่ฟักออกมาแล้ว แม่ไก่จะเลี้ยงดูฟูมฟักพาไปหากินระแวดระวังภัยให้ลูก เวลานอนก็กางปีกให้ลูก ๆ นอนอยู่ใต้ปีกบางวันที่ผู้วิจัยกลับบ้านดึกและมีฝนตก แม่ไก่จะยอมนอนให้ฝนสาดที่พื้นลานจอดรถใต้ชายคาบ้าน ไม่หลบเข้าไปในที่ที่ฝนสาดไม่ถึง เพราะถ้าหลบไปในที่นั้นจะต้องทิ้งลูกไก่ให้เปียกฝนอยู่ด้านนอน แม่ไก่ยอมให้ตนเองเปียกฝนเพื่อให้ลูก ๆ ได้นอนอบอุ่นอยู่ภายใต้ปีก ถามว่าการกระทำต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ทำให้แม่ไก่ได้รับความทุกข์ที่ตามปกติจะไม่ได้รับถ้าไม่มีลูกใช่หรือไม่ คำตอบคือใช่ ถามว่าแม่ไก่แสดงพฤติกรรมที่บ่งว่ายินดีจะสละความสบายส่วนตัวเพื่อผู้อื่นคือลูกใช่หรือไม่ คำตอบก็คือใช่ คำตอบเหล่านี้ผู้วิจัยคิดว่าคือข้อพิสูจน์ว่าสัตว์สามารถแสดงพฤติกรรมทางศีลธรรมได้เช่นเดียวกับมนุษย์[๑๙๘]

จากประเด็นข้างต้น จะเห็นได้ว่า สัตว์กับมนุษย์มีความรู้สึกสุขทุกข์หรือเจ็บปวด ซึ่งประเด็นนี้มีความชัดเจนแล้วในสถานภาพทางศีลธรรม ส่วนประเด็นที่สำคัญในที่นี้จึงได้แก่พฤติกรรมคุณค่าเชิงศีลธรรมของสัตว์ จุดเด่นของพระพุทธศาสนาประการหนึ่งคือ “กรรมวาที” หมายถึง เน้นเรื่องการกระทำ ผลของการกระทำ หรือกฎแห่งกรรม ดังนั้น การที่สัตว์ได้กระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น จึงต้องรับผลของกรรมอันเป็นความรับผิดชอบทางด้านศีลธรรมด้วย ดังที่พระพุทธศาสนาสอนไว้เสมอว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นอย่างแน่นอน[๑๙๙] ในด้านกฎแห่งกรรมนี้จึงไม่เพียงครอบคลุมเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ยังครอบคลุมไปถึงสัตว์ด้วย มีนักคิดบางท่านมองว่าสัตว์ไม่จำเป็นต้องรับผลกรรมเพราะสัตว์นั้นอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณและไม่มีมโนทัศน์หรือความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการทำบุญทำบาปและการฆ่าเป็นต้น[๒๐๐] แต่ในทัศนะของ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ มองว่า

ผู้เขียนเห็นว่า ถ้าบอกว่า สัตว์เดรัจฉานมีโอกาสทำกรรมน้อยหรือกรรมที่ทำมีผลน้อยเนื่องจากทำตามสัญชาตญาณเป็นส่วนใหญ่ ก็ยังพอรับได้ แต่ถ้าบอกว่าสัตว์เดรัจฉานไม่มีการทำกรรมเลย ผู้เขียนคงรับไม่ได้ เพราะสัตว์เดรัจฉานยังมีรูปนามหรือขันธ์ ๕ เหมือนกับมนุษย์แม้จะมีศักยภาพต่ำกว่า แต่ไม่ได้หมายความว่า กระบวนการทางกายและทางจิตของสัตว์เดรัจฉานอยู่นอกกฎปฏิจจสมุปบาทที่เป็นกฎควบคุมกระบวนการทางกายและทางจิตของสัตว์ทั้งปวง สัตว์เดรัจฉานก็ยังอยู่ภายใต้วงจรของกิเลส กรรม และวิบาก เพราะจิตของสัตว์

---

[๑๙๘] สมภาร พรมทา, **กิน : มุมมองของพุทธศาสนา,** หน้า ๓๒-๓๓.

[๑๙๙] ดูรายละเอียดใน องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐-๑๐๓.

[๒๐๐] ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท,** หน้า ๓๒๓.

เดรัจฉานก็ยังมีกิเลส และตราบใดที่ยังมีกิเลส การทำกรรมย่อมเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ตามกฎปฏิจจสมุปบาท...[๒๐๑]

ส่วนเหตุผลที่อ้างว่าสัตว์เดรัจฉานไม่มีมโนทัศน์เรื่องการฆ่าเป็นต้น ก็ยังเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันได้ได้ว่าจริงหรือไม่ และถึงแม้สัตว์เดรัจฉานอาจจะไม่มีมโนทัศน์หรือไม่มีภาษาสำหรับใช้คิดใช้พูดเหมือนมนุษย์ แต่ขณะที่จะลงมือฆ่า คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า สัตว์เหล่านั้นก็มี “เจตนา” ที่จะทำเช่นนั้น แม้จะไม่ได้คิดว่า “ฉันกำลังจะฆ่า” อย่างมนุษย์ก็ตาม เพราะหากไม่มีความตั้งใจที่จะทำ การกระทำเช่นนั้นย่อมเกิดขึ้นไม่ได้แน่นอน...ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าสัตว์เดรัจฉานไม่ได้ทำกรรมใด ๆ เลย ความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานดังปรากฏในนิทานชาดกจำนวนมากก็ต้องถูกปฏิเสธไปด้วย เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่สามารถบำเพ็ญบารมีคือไม่สามารถทำบุญได้นั่นเอง และจะขัดแย้งกับแนวคิดอภิธรรมที่ถือว่าสัตว์เดรัจฉานก็ทำบาปได้ อกุศลกรรมที่สัตว์เดรัจฉานทำในปัจจุบันภพย่อมเป็นอุปัตถัมภก-กรรมช่วยอุดหนุนรูปนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมให้เจริญและตั้งอยู่ได้[๒๐๒]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีการสนับสนุนหรือโต้แย้งกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการยอมรับสถานภาพทางศีลธรรมและการกระทำดังกล่าว เหตุผลของผู้เขียนก็คือสัตว์มีรูปนาม มีกิเลส กรรม และวิบาก มีเจตนาที่จะกระทำกรรม สุดท้ายคือการสนับสนุนนั้นชี้ให้เห็นว่าจะไม่ขัดแย้งกับพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมี ดังนั้น เมื่อมองให้ลึกและกว้างแล้วจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรมไว้ด้วยเหตุผลคือสัตว์ทั้งหลายตกอยู่ภายใต้สังสารวัฏฏ์ร่วมกัน คือ มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย อันเป็นทุกข์ของสรรพสัตว์ทั้งหมด หนทางที่จะพ้นได้ก็คือ การละเว้นความชั่ว สร้างกรรมดี ชำระใจให้ผ่องใส จนกว่าจะหมดสิ้นกิเลสเข้าถึงพระนิพพาน พระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ให้หมดสิ้นไปด้วย ดังนั้น เมื่อมนุษย์และสัตว์ยังไม่สิ้นกิเลสเวียนว่ายตายเกิดอยู่เช่นนี้ เป็นเรื่องปกติที่จะต้องมีการกระทำกรรมระหว่างกันและกัน

ก่อนจะพิจารณาเรื่องสิทธิในทางกรรมนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรทำความเข้าใจกับเรื่องกรรมให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

คำว่า “กรรม (action)” นั้น แปลว่า การทำ หรือการกระทำ เป็นคำกลาง ๆ เมื่อประกอบกับคำอื่นก็มีความหมายเฉพาะเรื่องนั้น ๆ เช่น อกุศลกรรรม หมายถึง กรรมที่เป็นอกุศลหรือไม่ดี กายกรรม หมายถึง กรรมทางกาย เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า “ในความหมายที่ถูกต้องนั้น กรรมหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรืออยู่ในใจก็ตาม เป็นอดีตก็ตาม ปัจจุบันก็ตาม อนาคตก็ตาม ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เป็นกรรมทั้งนั้น”[๒๐๓]

---

[๒๐๑] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๒๓-๓๒๔.

[๒๐๒] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๒๔-๓๒๕.

[๒๐๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๘), หน้า ๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) ให้ความหมายไว้ว่า “การทำ, การกระทำ ได้แก่ สิ่งที่คนทำลงไป ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี ได้ชื่อว่ากรรมทั้งสิ้น...กฎแห่งกรรม หมายถึงกฎหรือข้อบังคับของธรรมชาติที่ว่าด้วยผลของกรรมที่ผู้กระทำจะต้องได้รับไม่มีใครหลีกพ้นผลของกรรมนั้นได้ กฎที่ว่านั้นคือ ใครทำกรรมดีไว้ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วไว้ย่อมได้รับผลชั่ว...”[๒๐๔]

แสง จันทร์งาม ให้ความหมายไว้ว่า “การกระทำ (action) ที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ (volition) อันมีกิเลสเป็นแรงผลักดัน”[๒๐๕]

และ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า (๑) การ, การกระทำ, การงาน, กิจ, เช่น พลีกรรม ต่างกรรมต่าง, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ เช่น กุศลกรรม อกุศลกรรม (๒) การกระทำที่ส่งผลร้ายมายังปัจจุบัน หรือจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต...[๒๐๖]

รวมความว่า กรรม หมายถึง การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป จะดีหรือไม่ดี จัดเป็นกรรม ยังมีความหมายรวมถึงกฎแห่งกรรมคือการให้ผลของกรรมด้วย

กรรมนั้น จัดอยู่ในสัทธา ๔ ประการ คือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อในกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อในผลของกรรม ๓) กัมมัสกตาสัทธา เชื่อการกระทำ ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า[๒๐๗] มีพุทธพจน์ตรัสเปรียบเทียบการทำกรรมกับการหว่านพืชไว้ในสมุททกสูตรว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”[๒๐๘] ส่วนการให้ผลนั้นขึ้นอยู่กับกาลเวลาว่าจะให้ผลเร็วหรือช้า จัดเป็นวัฏฏะคือการหมุนเวียนว่ายตามเกิดไปตามกรรม กิเลส และวิบาก อธิบายได้ว่า ตัวกิเลสนั้นกระตุ้นให้เกิดการทำกรรมหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อทำลงไปแล้วก็จะได้รับผลของการกระทำนั้น ๆ ทั้งในฝ่ายดีทั้งในฝ่ายชั่ว ซึ่งตัวผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำเอง ส่วนสัตว์จะไปเกิดอยู่ในประเภทใด จะเป็นการเลื่อนขึ้นหรือลดลงก็ขึ้นอยู่ที่การกระทำนี้เอง ตามหลักวิสัย ๔ ข้อกรรมวิสัยแล้วก็เป็นการยากที่จะคาดเดาได้ว่าจะไปเกิดอยู่ในประเภทใด แต่ก็มีเงื่อนไขด้านสภาวะของจิตใจคือขณะจิตก่อนที่จะตาย ดังที่ตรัสไว้ว่า “เมื่อจิตเศร้าหมอง (ก่อนจะตาย) ทุคติก็เป็นอันหวังได้”[๒๐๙] และ “เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติก็เป็นอันหวังได้”[๒๑๐] การทำกรรมชั่วโดยขาดความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอยู่เสมอกลายเป็นความคุ้นชิน จึงพอกพูนให้กรรมนั้นยิ่งมีปริมาณมากขึ้น และก่อนจะตายจิตก็จะพะวงคิดถึงแต่กรรม

---

[๒๐๔] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด,** (กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

[๒๐๕] แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒.

[๒๐๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, หน้า ๑๕.

[๒๐๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๓๙-๑๔๐. และ แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา,** หน้า ๘๗-๘๘.

[๒๐๘] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

[๒๐๙] ม. มู. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒. ทุคติ หมายถึง บาปหรือการทำชั่วจะส่งผลให้ไปเกิดในสถานที่ไม่ดี เต็มไปด้วยความทุกข์ลำบากเดือดร้อนนานาประการ คือ นรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย

[๒๑๐] ม. มู. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๓. สุคติ หมายถึง บุญหรือความดีงามส่งผลให้ไปเกิดในสถานที่ดีงามและมีความสุขคือ มนุษยภูมิ เทวภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ

ชั่วนั้น เมื่อสิ้นชีวิตแล้วสถานที่ไปเกิดจึงเป็นสถานที่ชั่ว ยาก ลำบากของสัตว์หรือบุคคลนั้น ๆ การทำกรรมดีก็เป็นไปในลักษณะตรงข้ามกัน บุญบาปหรือกรรมดีกรรมชั่วจึงถือเป็นสมบัติติดตัวผู้กระทำ

กรรมนั้น เมื่อจำแนกตามช่องทางมี ๓ ประการ คือ ๑) กายกรรม คือการกระทำทางกาย เช่น การให้ทาน การลักทรัพย์ และการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ๒) วจีกรรม คือการกระทำทางวาจา เช่น พูดเท็จ พูดคำหยาบ และพูดคำสัตย์ เป็นต้น ๓) มโนกรรม คือการกระทำทางใจ เช่น ความริษยา ความพยาบาท และความมีเมตตา เป็นต้น (ทั้งที่เป็นอกุศลทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่มีโทษทั้งที่ไม่มีโทษ ทั้งที่เบียดเบียนทั้งที่ไม่เบียดเบียน ทั้งที่เป็นทุจริตทั้งที่เป็นสุจริต ทั้งที่ไม่สะอาดทั้งที่สะอาด ทั้งที่ไม่สม่ำเสมอทั้งที่สม่ำเสมอ)[๒๑๑] ในอุปาลิวาทสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาของทีฆตปัสสีผู้ถามว่ากรรมใดมีโทษมากกว่ากัน คำตอบของพระพุทธองค์คือมโนกรรมมีโทษมากกว่ากายกรรมและวจีกรรมดังกล่าว[๒๑๒] และกรรมนั้นยังสามารถแยกได้อีก ๔ ประเภท คือ

๑. กรรมดำ (ชั่ว) มีวิบากดำ (ให้ผลชั่ว)
๒. กรรมขาว (ดี) มีวิบากขาว (ให้ผลดี)
๓. กรรมทั้งดำและขาว (ทั้งชั่วและดี) มีวิบากทั้งดำและขาว (ให้ผลทั้งชั่วและดี)
๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว (ไม่ชั่วและไม่ดี) เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม[๒๑๓]

กรรมดำที่ทำทางทวารทั้งสาม มีวิบากดำคือให้ผลชั่วแก่ผู้กระทำ กรรมขาวที่ทำทางทวารทั้งสาม มีวิบากดีคือให้ผลดีแก่ผู้กระทำ กรรมในข้อที่สามหมายเอากรรมที่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อให้ผลคือวิบากจึงให้ผลแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย การทารุณกรรมสัตว์ในแง่ของกรรมจึงเป็นการเบียดเบียนสัตว์อื่นและตนเอง และจึงให้ผลชั่วด้วย ทั้งมนุษย์และสัตว์ที่กระทำกรรมจึงไม่อาจหลบหลีกที่จะต้องได้รับผลกรรมด้วย ส่วนข้อที่สี่เป็นการกระทำเพื่อสิ้นกรรมสิ้นกิเลส

ในวิสุทธิมรรคได้จำแนกกรรมไว้ ๑๒ ชนิด ดังนี้

๑. กรรมที่ให้ผลตามกาลเวลา ๔ อย่าง ได้แก่

๑) ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาตินี้ เรื่องที่ชัดเจนที่สุดของการให้ผลคือการเอาผิดตามแนวทางกฎหมายหรือพระวินัย การกดดันของประชาชน เช่น เรื่องของพระที่จับสุนัขฟาดกับบันได เป็นต้น

๒) อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลต่อเมื่อเกิดแล้วในชาติหน้า

๓) อปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป

๔) อโหสิกรรม กรรมที่เลิกไม่ให้ผล คือ ให้ผลเสร็จไปแล้วหรือหมดโอกาสจะให้ผลได้ต่อไป

---

[๒๑๑] ดูรายละเอียดใน องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๖-๙/๑๔๔-๑๔๗. ๒๐/๑๔๗-๑๕๔/๓๙๕-๓๙๙.

[๒๑๒] ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

[๒๑๓] ดูรายละเอียดใน องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒-๒๔๐/๓๔๕-๓๕๖. และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๖๐.

๒. กรรมที่ให้ผลตามลำดับความหนักเบา ๔ อย่าง ได้แก่

๕) ครุกรรม กรรมหนักทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี เช่น ทำสมาธิจนได้ฌาน ฝ่ายชั่ว เช่น ทำอนันตริยกรรม มีฆ่ามารดา ฆ่าบิดา เป็นต้น เป็นกรรมที่จะให้ผลโดยไม่มีกรรมอื่นมาขวางหรือมาสสลับคั่นได้

๖) พหุลกรรม กรรมที่สะสมไว้มาก ๆ เข้า กลายเป็นดินพอกหางหมูคือทำทีละเล็กละน้อย กลายเป็นกรรมมากไปได้ เช่น กรรมของนายจุนทสูกริกที่ฆ่าหมูเป็นอาชีพนานหลายสิบปี เป็นต้น

๗) อาสันนกรรม กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตายหรือที่เอาจิตใจจดจ่อในเวลาใกล้ตายย่อมส่งผลให้ไปสู่คติที่ดีหรือชั่วได้ ซึ่งเปรียบเหมือนโคแก่ที่อยู่ปากคอกแม้แรงจะน้อยสักเท่าไร เมื่อเปิดคอกก็ได้ออกก่อน เช่น กรณีของนายโกตุหลิกะ เป็นต้น

๘) กตัตตากรรม กรรมสักแต่ว่าทำ คือเจตนาไม่สมบูรณ์อาจจะทำไปด้วยความประมาทหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ก็อาจส่งผลดีร้ายให้ได้เหมือนกันในเมื่อไม่มีกรรมอื่นจะให้ผลแล้ว

๓. กรรมให้ผลตามหน้าที่ (กิจ) ๔ อย่าง ได้แก่

๙) ชนกกรรม กรรมให้ผลคล้ายเป็นบิดา คือแต่งให้เกิดมาดีชั่วต่างกัน

๑๐) อุปัตถัมภกกรรม กรรมที่คอยสนับสนุนเหมือนพี่เลี้ยง คือถ้ากรรมเดิมหรือชนกกรรมแต่งดี ก็ส่งให้ดียิ่งขึ้น ถ้ากรรมเดิมแต่งให้ชั่ว ก็ส่งให้ชั่วยิ่งขึ้น

๑๑) อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้นหรือขัดขวางกรรมเดิม คอยเบียนชนกกรรม เช่น เดิมแต่งมาดีเบียนให้ชั่ว เดิมแต่งมาชั่วเบียนให้ดี

๑๒) อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอนเป็นกรรมพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น เดิมชนกกรรมแต่งไว้ดีเลิศ กลับทีเดียวลงเป็นขอทานหรือตายไปเลย เดิมชนกกรรมแต่งไว้เลวมาก กลับทีเดียว เป็นพระราชาหรือมหาเศรษฐีไปเลย[๒๑๔]

ในแง่ของการให้ผลของกรรมนั้น เกี่ยวกับการประทุษร้ายผู้อื่นหรือทารุณกรรมสัตว์อื่นนั้นจะต้องได้รับผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังในมหาโมคคัลลานเถรวัตถุ ทัณฑวรรค ขุททกนิกาย กล่าวถึงผลของกรรมคือผลของการถูกผู้อื่นประทุษร้ายไว้ ๑๐ ประการ ซึ่งจะต้องได้รับผลอย่างแน่นอน ว่า ผู้ใดประทุษร้ายคนที่ไม่มีความผิด (และ) คนที่ไม่ประทุษร้าย (ตอบ) ด้วยโทษทัณฑ์ ผู้นั้นย่อมได้รับผลอย่าง ๑ ใน ๑๐ อย่าง คือ

(๑)	ทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า	(๒)	เสื่อมทรัพย์
(๓)	ถูกทำร้ายร่างกาย	(๔)	เจ็บป่วยอย่างหนัก
(๕)	กลายเป็นคนวิกลจริต	(๖)	ต้องราชภัย
(๗)	ถูกกล่าวหาอย่างร้ายแรง	(๘)	เสื่อมญาติ

---

[๒๑๔] พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, หน้า ๙๙๙-๑๐๐๐. ดูคำอธิบายเพิ่มเติมได้ใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ,** หน้า ๒๑๙-๒๒๐. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม,** ๒๕๔๘. พุทธทาสภิกขุ, **กฎแห่งกรรมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา,** (นครปฐม : ธรรมสภา, ม.ป.ป.). พระเมธีธรรมาภรณ์, **กรรม การเวียนว่ายตายเกิด,** (นครปฐม : ธรรมสภา, ม.ป.ป.). สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,** หน้า ๒๗๔-๒๘๐.

(๙) ทรัพย์สมบัติพินาศย่อยยับ(๑๐) บ้านเรือนถูกไฟไหม้ เขาผู้มีปัญญาทราม เมื่อตายไปย่อมตกนรก[๒๑๕]

การให้ผลของกรรมนั้น ส่งผลกระทบหลายประการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงระดับของการให้ผลไว้ว่า

๑. ระดับภายในจิตใจ กรรมทำให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติคือกุศลธรรมและอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ และความสุขความทุกข์

๒. ระดับบุคลิกภาพ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างเสริมนิสัย ปรุ่งแต่งลักษณะความประพฤติการแสดงออก ท่าที การวางตนปรับตัว อาการตอบสนอง ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อม

๓. ระดับวิถีชีวิต กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของบุคคล ทำให้ได้รับประสบการณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ประสบผลตอบสนองจากภายนอก พบความเสื่อม ความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ และความสูญเสียต่าง ๆ ต่อบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม

๔. ระดับสังคม กรรมมีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ทำให้เกิดความเสื่อม ความเจริญ ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์และสภาพแวดล้อม[๒๑๖]

กล่าวอีกนัยหนึ่ง กรรมนั้นให้ผลต่อสภาวะและคุณค่าต่อชีวิต จิตใจหรือไม่ มีเกณฑ์พิจารณา ดังนี้

๑. ในแง่ที่เป็นคุณและโทษต่อชีวิต หรือต่อจิตใจและบุคลิกภาพ คือเป็นสภาวะที่เกื้อกูลแต่ชีวิตจิตใจหรือไม่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศสลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม

๒. ในแง่ที่เป็นผลต่อบุคคล คือเป็นการเบียดเบียนตน ทำให้ตนเดือดร้อน หรือเป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ตน

๓. ในแง่ที่เป็นคุณและโทษต่อสังคม คือเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น/สัตว์อื่น ทำผู้อื่น/สัตว์อื่นให้เดือดร้อน หรือเป็นไปเพื่อทำลายธรรมชาติหรืออำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่สังคมแก่ธรรมชาติ

๔. ในแง่ที่เป็นผลต่อมโนธรรม หรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือพิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองติเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้

๕. ในแง่ที่เป็นมาตรฐานทางสังคม คือตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะมิให้ถือกันไปโดยงมงายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน[๒๑๗]

---

[๒๑๕] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๗-๑๔๐/๗๔-๗๕. ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๒/๙๕-๑๐๓.

[๒๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

ในแง่ของการแจกแจงการที่สัตว์ทำกรรมแล้วจะได้ไปเกิดไว้มี ๒ ประการ คือ

๑. จำพวกร่างเล็ก ใช้ชีวิตตามสัญชาตญาณมากกว่ามีสำนึกคิดอ่านตริตรอง รูปชีวิตแบบนี้ถือกำเนิดด้วยอำนาจกรรมชั่วที่กระทำโดยไม่ยับยั้งชั่งใจ สักแต่คิว่าใคร ๆ เขาก็ทำกัน หรือแม้เมื่อทำดีก็ด้วยกำลังใจที่อ่อน ไม่เป็นตัวของตัวเองในการประกอบบุญกุศล ต้องรอคนชักจูงหรือคะยั้นคะยอจริงจังถึงจะยอมทำแบบเสียไม่ได้

๒. จำพวกร่างใหญ่ มีความคิดอ่านหรือสติปัญญาพอตัว มีลักษณะอุปนิสัยแบบมนุษย์ติดอยู่บ้าง รูปชีวิตแบบนี้ถือกำเนิดด้วยอำนาจกรรมชั่วที่กระทำแบบยั้งใจได้บ้าง อยากปรับปรุงนิสัยใจคออยู่บ้าง เสียแต่ว่าแพ้กิเลส ยอมประกอบกรรมชั่วอยู่เนือง ๆ มากกว่า ทำบุญมาดี มีกำลังใจเข้มแข็ง ไม่ต้องผลักดันมากก็คือทำดีด้วยตนเองบ้าง[๒๑๘]

องค์ประกอบสำคัญหรือตัวแปรในการพิจารณาเรื่องกรรมนั้น มี ๔ ประการ คือ

๑. คติ หมายถึง สถานที่ที่ไปเกิดหรือที่อยู่อาศัย การให้ผลนั้นเป็นไปใน ๒ ฝ่าย ถ้าเป็นไปในฝ่ายดีคือสมบูรณ์ เรียกว่า คติสมบัติ (คติดี) เช่น สถานที่ไปเกิดนั้นดี เกิดในถิ่นที่เหมาะสม เกิดในตระกูลสูง ร่ำรวย และถิ่นที่เจริญ ถ้าเป็นไปในฝ่ายไม่ดีหรือบกพร่อง เรียกว่า คติวิบัติ (คติเสีย) สถานที่ไปเกิดนั้นไม่ดี เกิดในถิ่นที่ไม่เหมาะสม เกิดในตระกูลต่ำ ยากจน และถิ่นกันดาร

๒. อุปธิ หมายถึง รูปร่าง ร่างกาย บุคลิกลักษณะเฉพาะตัว หมายความว่า กรรมนั้นให้ผลในแง่ที่ดีคือรูปร่างงดงาม สมบูรณ์ เหมาะสม ปราศจากโรคภัย แข็งแรง ฉลาด เรียกว่า อุปธิสมบัติ กรรมที่เป็นไปในแง่ที่ไม่ดีบกพร่อง คือ รูปร่างพิกลพิการ บุคลิกภาพไม่เหมาะสม สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วยง่าย อ่อนแอ ปัญญาอ่อน เรียกว่า อุปธิวิบัติ

๓. กาล หมายถึง เวลา ยุคสมัยนั้น ๆ การกระทำนั้นจะเป็นไปเพื่อผลดีงามเพราะเป็นยุคสมัยที่เจริญ อุดมสมบูรณ์ คนดีมีอำนาจ คนมีศีลธรรม และยกย่องคนดี เรียกว่า กาลสมบัติ กระทำนั้นจะเป็นไปเพื่อผลบกพร่องหรือเสียหาย คือ เกิดในเวลาที่ไม่เจริญ ไม่อุดมสมบูรณ์ กลียุคภัยพิบัติมาก คนชั่วมีอำนาจ คนไร้ศีลธรรม และยกย่องคนชั่ว เรียกว่า กาลวิบัติ

๔. ปโยค หมายถึง ประกอบการ การฝักใฝ่ ความพยายาม หมายความว่า กรรมนั้นให้ผลในแง่ดีหรือสมบูรณ์คือ การประกอบการดี ฝักใฝ่ในทางที่ถูกต้อง ขวนขวายในการทำดี ทำงานถูกวิธี ทำอย่างเต็มที่ เรียกว่า ปโยคสมบัติ กรรมนั้นให้ผลในแง่ไม่ดีหรือไม่สมบูรณ์เพราะไม่ประกอบการอย่างเต็มที่ ขาดความเพียรพยายาม ฝักใฝ่ในทางที่ไม่ถูกต้อง ทำดีไม่ถูกดี ไม่เต็มที่ไม่ใส่ใจ ย่อหย่อน ทำผิดวิธี เรียกว่า ทำให้ปโยควิบัติ[๒๑๙]

จากความเข้าใจในเรื่องกรรมที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ เห็นได้ชัดว่า มีส่วนสัมพันธ์กับศีลธรรมอย่างมากโดยเฉพาะศีลห้าข้อปาณาติบาต การที่สัตว์ได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป จึงมีความหมายไปถึงการได้รับผลของการกระทำนั้นด้วย เมื่อมนุษย์ละเมิดศีลห้าหรือทารุณกรรมต่อสัตว์จึงสมควรที่จะ

---

[๒๑๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๘๐.

[๒๑๘] ดังตฤณ, **เตรียมเสบียงไว้เลี้ยงตัว ๒,** พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร ; DMG Books, ๒๕๔๙), หน้า ๗๙-๘๐.

[๒๑๙] อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๘๑๐/๕๒๓-๕๒๔. อภิ. วิ. อ. (ไทย) ๗๘/๖๐๖-๖๐๗, ๗๘/๖๒๘. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

ได้รับผลการกระทำอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับสัตว์ที่จะต้องได้รับผลของการกระทำนั้น กรรมและผลของกรรมที่สัตว์ทำลงไปจึงเป็นสิทธิของสัตว์ที่เชื่อมโยงกับหลักศีลธรรมอย่างชัดเจน พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พยายามรักษาศีลให้อย่างมั่นคง เพื่อประโยชน์ของตัวผู้รักษาเองและประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นสิทธิที่ชอบธรรม การทำร้ายเบียดเบียนสัตว์จึงย่อมให้ผลเลวร้ายแก่ผู้กระทำกรรมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า มีพุทธพจน์รับรองดังนี้

สัตว์นรกเหล่านี้เคยเป็นผู้ฆ่าแพะ ฆ่าสุกร ฆ่าปลา ครั้นฆ่าปศุสัตว์คือกระบือ แพะ และแกะแล้วจึงวางบนเขียงเพื่อขายเลี้ยงชีพ สัตว์นรกเหล่านั้นทำบาปแล้วจึงต้องถูกสับเป็นชิ้น ๆ กองอยู่[๒๒๐]

...ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ เรากล่าวว่า มีคติอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือนรกและกำเนิดเดรัจฉาน[๒๒๑]

เรารู้ชัดกำเนิดดิรัจฉาน ทางที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจฉาน ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจฉาน และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้วเป็นเหตุให้หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน[๒๒๒]

มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบช้า มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

...ผู้ที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมาก”[๒๒๓]

...คฤหัสถ์นั้นเมื่อหวังอยู่ก็พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า “เราเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีเปตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบายสิ้นแล้ว มีทุคติสิ้นแล้ว มีวินิบาตสิ้น แล้วเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า คฤหัสถ์เป็นผู้มีการงานสำรวมดีในสิกขาบท ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์...”[๒๒๔]

---

[๒๒๐] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๔๘๐/๒๕๖.

[๒๒๑] ที. สี. (ไทย) ๙/๕๑๐-๕๑๒/๒๒๕. ม. ม. (ไทย) ๑๓/๗๙/๗๗.

[๒๒๒] ม. มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๓.

[๒๒๓] ม. ม. (ไทย) ๑๓/๒๙๐-๒๙๑/๓๕๐-๓๕๑.

[๒๒๔] ดูรายละเอียดใน องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๒๙๙-๓๐๔.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชากีดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป...เมื่อเธอทั้งหลายเกิดเป็นโค...เป็นกระบือ...เป็นแกะ...เป็นแพะ...เป็นเนื้อ...เป็นสุกร...เป็นไก่...โดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่าย...[๒๒๕]

จะเห็นได้ว่ามีการกระทำอยู่ ๒ ชุด คือ ๑) มนุษย์เป็นผู้กระทำต่อสัตว์ ๒) สัตว์เป็นผู้กระทำกรรมเอง แต่ทั้งสองชุดนี้ต่างก็ได้รับผลแห่งการกระทำเท่าเทียมกัน ในจูฬกัมมวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ กล่าวรับรองถึงผลของกรรมที่มนุษย์กระทำต่อสัตว์ในด้านการฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์ไว้ว่า จะต้องได้รับผลคือมีโรคมาก มีอายุสั้น และผู้ที่มีอายุยืนยาวนานและมีโรคน้อยก็เพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์[๒๒๖] ส่วนการกระทำของสัตว์นั้นเห็นผลได้ทั้งสองแง่คือ ในแง่ที่เป็นเรื่องดี เช่น ฝูงค้างคาวที่อยู่ในถ้ำได้ฟังสาธยายพระอภิธรรมปิฎก เมื่อตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร[๒๒๗] หรือกบฟังธรรมแล้วไปเกิดเป็นเทพบุตร เป็นต้น ส่วนในแง่ที่ได้รับผลไม่ดี เช่น แพะที่กำลังจะถูกฆ่าแล้วทั้งร้องไห้และดีใจ เหตุผลที่แพะนำมาชี้แจงก็คือ ที่ร้องไห้เพราะสะทกสะท้อนถึงการที่ตนเองได้ฆ่าสัตว์แล้วมาเกิดเป็นแพะให้เขาฆ่าซึ่งผู้ที่กำลังจะฆ่าแพะนั้นกำลังจะได้รับผลเช่นเดียวกัน และที่หัวเราะดีใจก็เพราะจะได้พ้นจากทุกข์อันมาจากการฆ่าแพะบูชายัญ “หากสัตว์ทั้งหลายจะพึงรู้อย่างนี้ว่า ความเกิดและความเติบโตนี้เป็นทุกข์ สัตว์ก็ไม่น่าจะฆ่าสัตว์ด้วยกัน เพราะว่าผู้ชอบฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก”[๒๒๘] และนายจุนทสูกริกที่มีอาชีพฆ่าหมูอย่างทารุณโหดร้ายก่อนจะตายได้เปล่งเสียงร้องเหมือนเสียงหมูที่ถูกเขาทารุณทุกประการและได้เสวยทุกขเวทนาในนรก[๒๒๙] เป็นต้น ดังนั้น การทำกรรมของสัตว์จึงสอดคล้องกับกฎแห่งกรรมคือการเวียนว่ายตายเกิดเพราะผลแห่งกรรมที่ทำไว้ ไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงได้พ้น สิ่งที่จะติดตัวสัตว์จึงได้แก่บุญหรือบาปเท่านั้น “สัตว์ผู้จะต้องตายในโลกนี้ ทำกรรมอันใด คือบุญและบาปทั้ง ๒ ประการ บุญและบาปนั้นแลเป็นสมบัติของเขา ทั้งเขาจะนำเอาบุญและบาปนั้นไปได้ อนึ่ง บุญและบาปนั้นย่อมติดตามเขาไปดุจเงาติดตามตัวไป ฉะนั้น”[๒๓๐] ตัวอย่างดังกล่าวนี้ เห็นได้ชัดว่า สัตว์นั้นก็ได้รับผลการกระทำเช่นเดียวกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสิทธิที่ชอบธรรมสำหรับสัตว์ที่มีความสามารถกระทำกรรมไว้

ในปัญจคติเปยยาลวรรค สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค กล่าวถึงวัฏจักรการเกิดจากอัตภาพหนึ่งไปสู่อัตภาพหนึ่งเพราะผลแห่งการทำกรรมหรือวิบากแห่งกรรมนั้น หมายรวมถึงการที่

---

[๒๒๕] ดูรายละเอียดใน สำ. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๖-๑๔๒/๒๒๖-๒๒๙. Peter Harvey, Buddhist Attitudes to and Treatment of Non-human Nature **(พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม)** แปลโดย บรรณาธิการวารสารพุทธศาสน์ศึกษา, หน้า ๕๔.

[๒๒๖] ดูรายละเอียดใน ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐-๒๙๑/๓๕๐-๓๕๑.

[๒๒๗] ดูรายละเอียดใน อภิ. สงฺ. อ. (ไทย) ๗๕/๓๙-๔๐. ในมังคลัตถทีปนีตอนที่ว่าด้วยการฟังธรรมนั้นให้เหตุผลในด้านการมีจิตใจจดจ่อและศรัทธาต่อเสียงสวดสาธยาย ไม่ได้หมายถึงการเข้าใจความหมาย เมื่อสัตว์ตายไปแล้วจึงได้รับผลกรรมที่ดีเพราะเสียงแห่งการสวดสาธยายนั้น.

[๒๒๘] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๑๘/๘. และ ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๕/๒๖๖-๒๗๑.

[๒๒๙] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๐/๑๗๐-๑๗๔.

[๒๓๐] ดูรายละเอียดใน สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๒-๑๓๓.

สัตว์ไปเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา นรก เปรต และสัตว์เดรัจฉานได้ เพราะเป็นมิจฉาทิฏฐิ ทำชั่วอยู่เสมอ ดังนี้

๑. ประเภทที่เลื่อนชั้นจากสัตว์นรกขึ้นไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน

๒. ประเภทที่เลื่อนชั้นจากสัตว์ขึ้นไปเป็นมนุษย์

๓. ประเภทที่เลื่อนชั้นจากสัตว์ขึ้นไปเป็นเทวดา เช่น ค้างคาวฟังธรรมไปเกิดเป็นเทพบุตร ไก่ฟังธรรมไปเกิดเป็นเทพบุตร ช้างและลิงที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในป่าปาริไลยก์ไปเกิดเป็นเทพบุตร และงูเหลือมไปเกิดเป็นเทพบุตร เป็นต้น

๔. ประเภทที่ลดชั้นจากสัตว์ลงมาเป็นสัตว์นรก

๕. ประเภทที่ลดชั้นจากสัตว์ลงมาเป็นเปรต

๖. ประเภทที่ลดชั้นจากมนุษย์ลงมาเป็นสัตว์ เช่น นายโกตุหลิกะไปเกิดเป็นลูกสุนัข เพราะอิจฉา พระติสสะไปเกิดเป็นเล็นเพราะหวงจีวร เป็นต้น

๗. ประเภทที่ลดชั้นจากเทวดาหรือพรหมลงมาเป็นสัตว์[๒๓๑]

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า กรรมนั้นให้ผลกับผู้กระทำชัดเจนในส่วนที่เป็นอดีตกาลและอนาคตกาล ยังขาดส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งคือส่วนผลที่เป็นปัจจุบัน ข้อนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกันกับวินัยและศีลอันเป็นพุทธบัญญัติ และการละเมิดกฎหมาย เมื่อละเมิดจึงต้องถูกลงโทษตามความเหมาะสมกับสิ่งที่ได้ละเมิดไว้ ทั้งต้องอาบัติ ผิดกฎหมาย ถูกประณามในความโหดร้าย (สังคม) เพื่อให้เห็นภาพของประเด็นนี้ ขอยกตัวอย่าง เรื่องของภิกษุที่ใจโหดร้ายประสงค์หนังสัตว์จึงให้เขาฆ่าลูกโค ทำให้แม่โคเดินตามกลิ่นเลือดของลูกไป ผู้คนที่พบเห็นต่างสะทกสะท้อนและกล่าวประณามถึงความโหดร้ายทารุณของภิกษุรูปนั้น[๒๓๒] เช่นเดียวกับเรื่องของพระสงฆ์รูปหนึ่งในวัดแห่งในจังชลบุรีที่มีพฤติกรรมโหดร้ายทารุณต่อสุนัขด้วยการจับสุนัขฟาดกับบันไดเพียงเพราะสุนัขถ่ายอุจจาระใส่ที่นั่ง ผลก็คือถูกปรับ ๑,๐๐๐ บาท และได้ลาสิกขาไปเพราะทนแรงกดดันที่ถูกประณามจากสังคมไม่ได้[๒๓๓] การเบียดเบียนสัตว์ให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นการทำกรรมชนิดหนึ่ง ตามหลักกฎแห่งกรรมทำชั่วได้ผลชั่ว ผลที่จะได้รับก็คือความเดือดร้อนทั้งในทั้งในชาตินี้และชาติหน้า (ไปสู่อบายภูมิ) ในขณะที่การทำดีกับสัตว์ก็ให้ผลดีเช่นกัน สิ่งที่พระพุทธศาสนาพร่ำสอนอยู่เสมอจึงได้แก่หลักเมตตากรุณา เป็นการมุ่งหวังสงเคราะห์ประโยชน์เกื้อกูลต่อสัตว์ ทำให้สัตว์นั้นได้รับความสุข

สรุปว่า ตามหลักกฎแห่งกรรมนั้นคือ กรรมดีให้ผลดี และกรรมชั่วให้ผลชั่ว กฎแห่งกรรมที่ว่าใช้ได้กับทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน มีความสอดคล้องกับศีลธรรม โดยโยงไปหาภาวะที่เกิดจากพฤติกรรมของสัตว์นั่นคือความรู้สึกรักตัวเองและผู้อื่น ๆ กลัวความเจ็บปวดและความตายเช่นเดียวกัน เมื่อสัตว์มีความรู้สึกดังกล่าว ทำให้การแสดงออกทางพฤติกรรมเป็นไปในทางปกป้องตนเองและปกป้องผู้อื่นด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ผลของการกระทำก็จะเป็นไปทั้งในทางบวกคือ

---

[๒๓๑] ดูรายละเอียดใน สำ. ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๗๒-๑๒๐๑/๖๕๓-๖๕๗. สำ. ม. อ. (ไทย) ๓๑/๕๐๒-๕๐๕. และ **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๘๐-๘๒.

[๒๓๒] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๒๙-๓๐.

[๒๓๓] ไทยรัฐออนไลน์ (www.thairath.co.th), ปรับ ๑,๐๐๐ บาท พระจับสุนัขฟาดพื้น อ้างโมโหขึ้นมาอึบนศาลา, **ไทยรัฐออนไลน์ :** http://www.thairath.co.th/content/region/360915. [๓ สิงหาคม ๒๕๕๖]

ทำดีได้ดี ทั้งในทางลบคือทำชั่วได้ชั่วด้วย ผลของการกระทำนี้จะส่งผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เรียกว่า กฎแห่งกรรมนั้นเป็นความรับผิดชอบต่อการกระทำกรรมของมนุษย์และสัตว์โดยให้ผลที่สอดคล้องกันกับการกระทำซึ่งขึ้นอยู่เหตุปัจจัยที่เหมาะสม ดังนั้น สัตว์จึงได้รับสิทธิในการจัดให้อยู่ร่วมกฎแห่งกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวข้างต้น

จากที่ได้อภิปรายมาทั้งหมด สรุปได้ว่า หลักการเรื่องสิทธินั้นแม้เป็นแนวคิดแบบตะวันตก แต่ก็ใช้กันได้กับแนวคิดเรื่องหน้าที่และหลักธรรมที่สนับสนุนกันในพระพุทธศาสนา แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการเพราะถูกแยกย่อยออกไปหลายประการ ทำให้มนุษย์ถูกแยกย่อยออกไปด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงเรื่องสิทธิแล้ว พระพุทธศาสนานั้นให้สิทธิทางศีลธรรมแก่สัตว์อย่างชัดเจน คือสิทธิตามหลักศีลธรรมคือศีลข้อปาณาติบาตและสิทธิในทางกรรมอันเป็นสิทธิทางศีลธรรมที่มาสนับสนุนกันอีกชั้นหนึ่ง เหตุผลก็คือสัตว์นั้นเมื่อทำกรรมใดลงไป ก็มีสิทธิคือความชอบธรรมที่จะได้รับผลของการกระทำนั้นด้วย กรรมจึงเป็นอีกสิทธิในทางศีลธรรมที่สำคัญสำหรับสัตว์ แม้จะไม่สามารถบรรลุธรรมได้ก็ตาม

๓.๔ สรุป

จากที่ได้อภิปรายในบทที่ ๓ ประเด็นสำคัญอยู่ที่การพยายามตอบคำถามเรื่องสัตว์นั้นมีสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าแหล่งข้อมูลสำคัญในการพยายามตอบคำถามเหล่านี้คือคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนานั่นคือพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมทั้งงานเขียนวิชาการอื่น ๆ ที่จะสนับสนุนหรือโต้แย้งให้สมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้น ประเด็นหลักในบทนี้จึงได้แก่การหาคำตอบในเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ สรุปประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การทารุณกรรมต่อสัตว์นั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นแต่เกิดมานานแม้กระทั่งในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเรื่องพระวินัยไว้ควบคุมไม่ให้กระทำผิดก็เพราะเรื่องเหล่านี้เคยเกิดขึ้นมาและเป็นต้นบัญญัติไว้ด้วย เช่น เรื่องการบูชายัญ การบริโภคเนื้อสัตว์ มังสวิรัติ การค้าขายเนื้อสัตว์ และเฟอร์นิเจอร์หนังสัตว์ (รวมงา เขา กระดูกด้วย) เป็นต้น พระองค์ทรงบัญญัติเพื่อไม่ให้เบียดเบียนสัตว์และทรงเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวงที่จะไม่ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของพระสงฆ์ การทารุณกรรมต่อสัตว์ในยุคนี้จึงไม่ค่อยจะส่งผลกระทบต่อปัญหาศีลธรรมจริยธรรมเหมือนกับสมัยปัจจุบันที่อาจเรียกได้ว่า “บาปไฮเทค” ที่ต้องพิจารณาด้วยบริบทมากมาย สิ่งสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำคือสาเหตุแห่งปัญหานั้นก็มักจะมาจากอกุศลมูลสามประการคือ โลภะ โทสะ และโมหะ จึงทรงสอนให้ละกิเลสเหล่านี้แล้วประกอบเมตตากรุณาจิตให้มากเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์

ประเด็นที่ ๒ สัตว์ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทมีสถานภาพทางศีลธรรมหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลที่นำมาอ้างอิงน่าจะตอบประเด็นนี้ได้อย่างมากทีเดียว นั่นคือสัตว์นั้นไม่มีความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้เพราะข้อจำกัดด้านร่างกายและด้านจิตใจ แม้จะมีพฤติกรรมบางอย่างที่มีคุณค่าเชิงศีลธรรมเช่น ๑) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี ๒) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ ๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต สัตว์สามารถที่จะละเว้นชั่ว กระทำดีได้และมีความรู้สึกรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนมนุษย์ก็ตาม คำสอนของพระพุทธศาสนาให้สถานภาพทางศีลธรรมแก่สัตว์อย่างชัดเจนคือศีลข้อ

ปาณาติบาตในหลักเบญจศีลเบญจธรรม “เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์” ศีลข้อนี้จึงครอบคลุมขยายมายังสัตว์ทั้งหลายด้วย สถานภาพธรรมชาตินั้นยิ่งทำให้สัตว์มีสถานภาพที่หนักแน่นมากยิ่งขึ้น กลายเป็นว่าพระพุทธศาสนาเน้นสถานภาพคือ สถานภาพทางศีลธรรมและสถานภาพทางธรรมชาติ

ประเด็นที่ ๓ สัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนามีสิทธิหรือไม่ คำตอบเรื่องนี้ดูจะยากกว่า เนื่องจากสิทธินั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงเลย พระพุทธศาสนากล่าวถึงก็คือหน้าที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำต่อกันและกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับสังคม คำสอนทั้งหลายจึงเน้นไปที่หน้าที่ที่จะทำต่อกันมากกว่าที่จะมาเรียกร้องเพื่อจะเอาสิทธิสำหรับตนเอง เช่น หลักสังคหวัตถุ ทิศ ๖ หรือเมตตากรุณา เป็นต้น หน้าที่จึงดูจะเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนามากกว่าเรื่องสิทธิของสัตว์ การไม่กล่าวถึงเรื่องสิทธิก็ไม่ได้หมายความว่าสิทธิจะไม่มีในพระพุทธศาสนา คำว่า สิทธิ ก็อาจจะเข้ากันได้กับเรื่องหน้าที่ก็ได้ สถานภาพทางศีลธรรมนั้นทำให้สัตว์นั้นมีสิทธิ หลักกรรมก็ทำให้น้ำหนักด้านนี้เพิ่มมากขึ้น สิทธิในที่นี้แยกได้คือ ๑) ปาณาติบาต : สิทธิทางธรรมชาติซึ่งขยายครอบคลุมสิทธิในชีวิต สิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิตามกฎหมาย เป็นสิทธิที่เชื่อมโยงกับศีลห้า อาจกล่าวได้ว่าศีลข้อปาณาติบาตก็คือสิทธิตามชาติของสัตว์คือมีอิสรภาพ ความเท่าเทียมกัน และการคุ้มกัน ๒) กรรม : สิทธิทางศีลธรรมของสัตว์ สัตว์ชนิดใดก็ตามเมื่อกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปย่อมสมควรที่จะได้รับผลของการกระทำนั้นด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังตัวอย่างหลายเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สิ่งที่สังคมพุทธจะต้องตระหนักให้มากก็คือพระพุทธเจ้านั้นทรงเห็นคุณค่าของสัตว์ ของมนุษย์ และธรรมชาติอย่างมาก ทรงมองทั้งในด้านปัจเจกและองค์รวม ตลอดพระชนมชีพของพระองค์จึงไม่ทำร้ายสัตว์หรือสิ่งแวดล้อม คำสอนของพระพุทธองค์จึงไม่ให้เบียดเบียน (อวิหิงสา) สัตว์ ทรงสอนให้รักเมตตากรุณาต่อสัตว์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติด้วย โดยเฉพาะเมื่อนำเรื่องความรู้สึกรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์มาเปรียบเทียบกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์แล้วก็ไม่ได้แตกต่างกัน ศีลธรรมคือเมตตากรุณาและปัญญาจึงน่าจะเป็นทางออกได้มากกว่าการมีสิทธิสำหรับสัตว์ อย่างไรก็ตาม ทุกสรรพสิ่งมีความแตกต่างกัน มีความหลากหลาย จึงควรที่จะเคารพกันและกันมากกว่าจะเบียดเบียนกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มากกว่าจะหันอาวุธเข้าหากันทำร้ายทารุณกรรมต่อสัตว์หรือต่อกันและกัน สุดท้ายสรรพสิ่งก็ล้วนเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันเป็นกฎใหญ่ที่สุดที่ครอบคลุมทุกสิ่งอย่างไว้ วิถีทางสายกลางแห่งพระพุทธศาสนาก็อาจจะเป็นคำตอบคือเป็นวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตที่มีความสุขของคนในยุคสมัยนี้ก็ได้ (โดยเฉพาะกับปัจเจกชน) มรรควิถีจึงน่าจะเป็นแนวปฏิบัติของปัญหาเรื่องนี้ได้

บทที่ ๔

แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในสองบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อตอบประเด็นปัญหาเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในแนวคิดหรือทฤษฎีของกลุ่มสิทธิของสัตว์ และพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีความคิดเห็นแตกต่างกันไป ดังนั้น ในบทที่ ๔ นี้จะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

๒. แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑. วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

การทารุณกรรมต่อสัตว์เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่เคยเกิดขึ้นมานานแล้ว แม้กระทั่งในยุคสมัยพุทธกาล ในสังคมตะวันตก และกำลังเกิดขึ้นในสังคมไทย แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาได้เพราะมีระเบียบวินัยและกฎหมาย โดยเฉพาะด้านศีลธรรมนั้นมีบทบาทเป็นอย่างมากทีเดียว แต่สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทยและอีกหลายแห่งทั่วโลกนั้น กำลังเป็นปัญหาสำคัญเนื่องจากบทบาททางศีลธรรมลดลงและไม่มีกฎหมายสิทธิของสัตว์ไว้ควบคุมและป้องกันเป็นการเฉพาะ กฎหมายทั่วไปจึงทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ฉะนั้น ในประเด็นนี้จะเป็นการวิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ และเปรียบเทียบบางประเด็นที่ต่างมุมมองหรือเหมือนกัน

๔.๑.๑ วิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

คุณค่าทางศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนากำลังถูกตั้งคำถามว่าลดลงหรือไม่อาจทำอะไรได้อีกต่อไปหรือไม่ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะความเสื่อมทรามของศีลธรรมทางศาสนากำลังเป็นประเด็นให้ถกเถียงกันอย่างมากในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมา สิ่งหนึ่งที่สะท้อนว่าศีลธรรมได้เสื่อมทรามลงคือความเดือดร้อนวุ่นวายที่เพิ่มมากขึ้น ความสงบสุขลดลง มีเพ่งเล็งไปที่ตัวศาสนาเป็นหลักว่าหวังพึ่งไม่ได้อีกต่อไป โดยเฉพาะเป็นที่พึ่งทางใจและทางปัญญาให้แสงสว่างกับสังคม นอกจากปัญหาความวุ่นวายทางการเมือง เศรษฐกิจย่ำแย่ สังคมเสื่อมทรามแล้ว ปัญหาทางศีลธรรมดูจะถูกพ่วงเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้กระทั่งเรื่องของการทารุณกรรมต่อสัตว์ เช่น การลักลอบค้าขายสุนัข การนำช้างมาเร่ร่อนในกลางเมืองกรุง เป็นต้น เป็นปัญหาทางศีลธรรมที่นับวันหาทางออกยิ่งยากขึ้นไปอีก ผนวกกับการไม่มีกฎหมายในด้านนี้แล้วยิ่งทำให้เห็นความหละหลวมของการแก้ไขปัญหา พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนก็มีบทบาทไม่ชัดเจนจึงมักถูกค่อนขอดถึงแนวทางในการช่วยเหลือสัตว์และสังคม ผู้วิจัยมองว่าคำพูดเหล่านั้นได้แฝงอคติบางอย่างไว้ การจะเรียนรู้หรือปฏิบัติต่อศีลธรรมหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของปัจเจกชนที่ต้องตระหนักให้มาก ไม่ได้มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแต่อย่างใด หลักพุทธธรรมที่เสนอไว้จึงเป็นหลักกลาง ๆ แล้วนำมาแก้ไขตามเหตุปัจจัยที่

เกิดขึ้น ผลของการแก้ไขนั้นอาจประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวก็ได้ ซึ่งนั่นก็ขึ้นอยู่กับความตั้งใจเรียนรู้และนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล

ปัจจุบันกระแสความคิดเรื่องสิทธิได้แผ่ขยายมายังสังคมไทยอย่างมาก เช่น สิทธิของสตรี สิทธิของเพศที่สาม หรือสิทธิของสัตว์ เป็นต้น สิทธิของสัตว์นั้นในต่างประเทศถูกตราขึ้นถูกต้องตามหลักกฎหมายและมีการประกาศใช้มาเป็นเวลานาน โดยเบื้องลึกก็คือความสงสารต่อสัตว์ที่ถูกนำมาทดลองอย่างทารุณในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก และจากการที่สัตว์อีกเป็นจำนวนมากที่ถูกทารุณกรรมโดยไม่มีเหตุผล คุณค่าของชีวิตสัตว์จึงเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นเพียงวัตถุที่มาตอบสนองรับใช้ศาสตร์ต่าง ๆ (วิทยาศาสตร์ จิตวิทยา ฯลฯ) หาได้มีคุณค่าในชีวิตของตนเองไม่ เมื่อปราศจากชีวิตถูกมองไปอีกด้านหนึ่งจึงมีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์และปราศจากสิทธิอันชอบธรรมที่จะพึงได้รับ จึงมีกลุ่มที่อาจเรียกได้ว่า รักษ์สัตว์ ทนเห็นลักษณะเช่นนี้ต่อไปไม่ได้ จึงเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาด้วยการออกกฎหมายเพื่อช่วยเหลือสัตว์ ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน มีกลุ่มหลายกลุ่มที่ออกมารณรงค์ให้มีการออกกฎหมายเพื่อการนี้โดยเฉพาะ กระแสที่เกิดขึ้นทำให้สัมผัสถึงแรงกระเพื่อมของปัญหาเรื่องนี้ได้ชัดเจน การตอบสนองของคนในสังคมเริ่มมากขึ้น พระพุทธศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงไม่อาจนิ่งนอนใจที่จะไม่มีส่วนร่วมในเรื่องนี้ แม้จะไม่กระทบต่อพระพุทธศาสนาก็ตาม

คำถามคือทำไมเราจะต้องมาช่วยเหลือสัตว์ คำตอบก็คือสัตว์นั้นก็มีความรักชีวิตของมันเอง นับเป็นชีวิตหนึ่งที่อยู่ร่วมในระบบธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าของชีวิตแต่ละชีวิตนั้นมีอยู่ภายในตัวของมันเอง ผู้อื่นย่อมไม่อาจละเมิดชีวิตได้ คุณค่าของชีวิตสัตว์ก็เช่นเดียวกัน สัตว์นั้นมีคุณค่าหลายด้าน นอกจากเป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์ที่กินเนื้อหรือของพืชแล้ว ยังมีคุณค่าด้านอื่นที่จับต้องได้ เช่น คุณค่าทางด้านจิตใจ (นันทนาการ) คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ คุณค่าเชิงศีลธรรม คุณค่าทางด้านการศึกษา คุณค่าต่อชีวิตในอนาคต และคุณค่าต่อธรรมชาติ เป็นต้น[๑] การยกย่องคุณค่าของสัตว์ดังกล่าวนี้มีพื้นฐานมาจากท่าทีที่มนุษย์มีต่อสัตว์และได้ใช้ประโยชน์จากสัตว์ ท่าทีนั้นเราอาจกำหนดได้ ๓ ระดับ คือ

๑. ท่าทีต่อสัตว์ในเชิงบวก มาจากการลักษณะโดยรวมของสัตว์ชนิดนั้นที่แสดงออกให้มนุษย์มีท่าทีเชิงบวก ความน่ารัก ความสามารถต่าง ๆ ทำให้สัตว์นั้นมีประโยชน์มีคุณค่าต่อมนุษย์ มนุษย์จึงนำสัตว์มาเลี้ยงไว้ใกล้ชิดหรือนำมาใช้งาน และปฏิบัติต่อสัตว์ในเชิงบวก

๒. ท่าทีต่อสัตว์ในเชิงลบ มาจากการลักษณะของสัตว์ที่ดุร้ายหรือคุกคามความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยเฉพาะสัตว์ที่นำเชื้อโรคมาสู่มนุษย์ ทำให้มนุษย์มีท่าทีต่อสัตว์ในเชิงลบ และปฏิบัติต่อสัตว์ในเชิงลบ

๓. ท่าทีต่อสัตว์ที่สับสนหรือขัดแย้ง มาจากความไม่แน่ใจในสัตว์แต่ละชนิดทำให้เกิดความสับสนที่จะรักษ์สัตว์หรือทำร้ายสัตว์ ความสับสนหรือขัดแย้งตรงนี้ก็อาจจะมาจากท่าทีการมองสัตว์เชิงบวกหรือเชิงลบ อย่างผสมผสานความรู้สึกสองอย่างด้วยกัน ทำให้อาจปฏิบัติต่อสัตว์ชนิดเดียวกันได้ทั้งสองแง่มุมคือรักษ์หรือทำร้ายสัตว์ก็ได้ จึงขึ้นอยู่กับคุณค่า (ภายในหรือภายนอก) ของ

---

[๑] เนื่องน้อย บุณยเนตร, “หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘.

สัตว์ชนิดนั้นด้วย และการปฏิบัติจึงเป็นไปได้ทั้งสองอย่าง อีกอย่างหนึ่ง ก็อาจเกิดความขัดแย้งที่จะพ้นไปจากท่าทีทั้งสองอย่างข้างต้น ทำให้ปราศจากความสนใจสัตว์ สนใจในสิ่งอื่นแทน[๒]

หากไม่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ แนวโน้มของสถานการณ์ก็คงจะเป็นไปในลักษณะนี้ต่อไปคือมีการทารุณกรรมต่อสัตว์กันเป็นประจำทั้งที่ถูกนำมาเปิดเผยและไม่มีการเปิดเผยให้ได้รับทราบกัน การทารุณกรรมต่อสัตว์จะยังคงต่อไปก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น

๑. ศีลธรรมเสื่อมลง ไม่สนใจต่อหลักศีลธรรมอีกต่อไป

๒. ไม่มีกฎหมายสิทธิของสัตว์ที่สามารถลงโทษผู้ทำผิดและสนับสนุนผู้ทำดี

๓. เศรษฐกิจที่รัดตัวมากเกินไปจึงต้องหาช่องทางในการเลี้ยงชีพ การลักลอบค้าขายสัตว์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อไปได้

๔. สังคมที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทำให้ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการแข่งกันบริโภคใช้สอยวัสดุจากสัตว์ได้หรือกลายเป็นการอาหารจานพิเศษได้

๕. การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ เป็นต้น เพราะการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้เบียดเบียนสัตว์จำนวนมาก

๖. ภัยพิบัติมากมายที่เกิดคุกคามความอยู่รอดของมนุษย์และสัตว์ ทำให้สัตว์จำนวนมากสูญสิ้นไปจากโลกนี้ รวมทั้งมนุษย์ด้วย

๗. โรคระบาดคร่าชีวิตของสัตว์ เช่น ไข้หวัดนก เชื้อไวรัสต่าง ๆ เป็นต้น จำเป็นต้องมีการฆ่าสัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อรักษาชีวิตมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม

๘. ความอดอยากหิวโหยจากการขาดแหล่งอาหาร

ในอนาคตนั้นจึงมีแนวโน้มที่สถานการณ์จะยังคงเป็นเช่นนี้และเกิดรุนแรงขึ้น กฎหมายจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะมาช่วยให้กฎศีลธรรมนั้นเข้มแข้งมากยิ่งขึ้น (ทั้งในแง่การบังคับ การฝึกฝนฝึกหัดตน หรือเป็นเพียงข้อตกลงร่วมกัน) ให้กฎหมายกับศีลธรรมอาศัยซึ่งกันและกันได้ สนับสนุนกันและกันได้[๓] จะอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้ก็มีสิ่งหนึ่งที่แม้จะไม่ค่อยเกิดขึ้นมากนัก แต่ก็เชื่อว่ายังคงมีกระแสสังคมให้รับรู้มากขึ้นสำหรับกลุ่มผู้รักษ์สัตว์ นั่นคือเรื่องการนำศพของสัตว์มาเผาในวัดอย่างเป็นเรื่องเป็นราว และการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับสัตว์ที่รักที่ตายลง[๔] ในแง่นี้มองได้ว่า เป็นผลมาจากความรักที่มากเกินไป แม้จะเคยมีเหตุการณ์ทำนองนี้มาแล้ว เช่น การสร้างอนุสรณ์สถานสุนัขทรงโปรดย่าเล เป็นต้น

การปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเป็นรูปธรรมชัดเจนก็จริง แต่ก็อาจเกิดความอึดอัดในการปฏิบัติตามที่เคร่งครัดรัดตัวมากเกินไปก็ได้ การปฏิบัติธรรมะจึงเป็นทางออกหนึ่งที่น่าสนใจ เช่น

---

[๒] ภัทรพร สิริกาญจน, “คุณค่าชีวิตของสัตว์”, **ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน,** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑, (ต.ค.๒๕๔๓-ม.ค.๒๕๔๔), : ๑๐-๑๒.

[๓] แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐.

[๔] ทรงกลด บางยี่ขัน บรรณาธิการบริหาร, “Dogu-mentary”, **นิตยสาร a day,** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑๑๙ (เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๓/๒๐๑๐), : ๑๑๓-๑๕๖. ข่าวหรรษาดอทคอม (www.hunsa.com/), "ฌาปนกิจศพสุนัข" งานนี้ไม่ธรรมดา มีพระสวด มีทอดผ้าบังสุกุล **หรรษาดอทคอม** : http://news.hunsa.com/detail.php?id=40472 [๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๖].

การเรียนรู้และเข้าใจในเรื่องของสัตว์ด้วยสติปัญญาของเราเองทำให้ปฏิบัติต่อสัตว์ได้อย่างถูกต้อง การมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ เป็นต้น หากปฏิบัติตามแนวทางที่ดีทั้งหลายได้ การทารุณกรรมสัตว์ก็ไม่เกิดขึ้น ไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีอาชญากรรมต่อสัตว์ กฎหมายก็ไม่มีโอกาสที่จะได้ใช้แม้จะถูกตราขึ้นก็ตาม ดังนั้น แนวคิดทั้งหลายที่เสนอไว้นั้น ก็เพื่อให้รู้จักเคารพต่อชีวิตของสัตว์อื่นที่อยู่ร่วมธรรมชาติเดียวกันกับมนุษย์ มีสถานภาพทั้งทางด้านศีลธรรมและธรรมชาติด้วยกัน จึงไม่จำเป็นต้องเบียดเบียนกัน แม้จะมีความจำเป็นอะไรบางอย่าง ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการกระทำที่รุนแรงเกินวิสัยของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงส่ง เพราะผลของการกระทำนั้นเรายังจะต้องรับผิดชอบกันต่อไป ไม่ว่าจะดีหรือร้าย ผิดหรือถูก ควรหรือไม่ควรตามแนวทางกฎหมายหรือกฎศีลธรรม แนวโน้มสถานการณ์การทารุณกรรมต่อสัตว์ก็จะลดลงและกระตุ้นเตือนจิตสำนึกให้เกิดความร่วมมือกันไม่ให้กระทำการทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกด้านด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ

๔.๑.๒ วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแนวคิดทฤษฎี

จากประเด็นข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยเน้นไปที่คุณค่าของชีวิตสัตว์ ท่าทีในการมองสัตว์กฎหมาย และแนวโน้มสถานการณ์เกี่ยวกับสัตว์บ้างแล้ว ความเข้าใจทั่วไปนี้สามารถลงลึกในรายละเอียดในสองบทที่ผ่านมาแล้ว ดังนั้น ประเด็นที่เหลือจึงได้แก่การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบบางประเด็นที่จะทำให้เนื้อหานี้มีความเข้มข้นมากขึ้น ผู้วิจัยตั้งประเด็นไว้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๔.๑.๒.๑ สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ ความคิดเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในกลุ่มของสิทธิของสัตว์ ที่นำโดย ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) นักคิดชาวออสเตรีย ที่โต้แย้งกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Antroprocentrism) คือกลุ่มปรัชญาและศาสนาคริสต์ที่มองว่าสัตว์มีสถานภาพที่ต่ำกว่ามนุษย์เพราะไม่มีภาษาในการใช้สื่อสารและไม่มีสติปัญญาเพียงพอที่จะคิดหรือใช้เหตุผลได้ จึงมีหน้าที่รับใช้มนุษย์ และไม่มีสิทธิอะไรที่จะเรียกร้องได้ ซิงเกอร์เห็นว่าเป็นการกดสัตว์ให้ต่ำลงไปอีก ที่จริงแล้วสัตว์ก็มีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์อย่างที่นักสิทธิกลุ่มอื่น ๆ พยายามเรียกร้องหาความเท่าเทียมกันนั่นเอง สิ่งที่ใช้กำหนดสถานภาพคือพฤติกรรมและความรู้สึกของสัตว์นั่นเอง ซิงเกอร์มองว่าสัตว์นั้นก็รู้สึกเจ็บปวด ดีใจ และแสดงออกถึงพฤติกรรมเหล่านี้ผ่านใบหน้า ท่าทาง และเสียงร้อง มนุษย์ก็มีความรู้สึกเช่นนี้ ดังนั้น สัตว์จึงน่าจะมีสถานภาพเหมือนกับมนุษย์ ย่อมสมควรที่จะขยายขอบเขตแห่งศีลธรรมไปยังสัตว์ด้วยและให้สัตว์นั้นมีศีลธรรมด้วย แต่ซิงเกอร์เองก็ตอบไม่ได้เมื่อถูกย้อนถามว่าเหตุผลใดที่สัตว์จะต้องมีสิทธิทางด้านนี้ สิทธิที่เรียกร้องให้กับสัตว์จึงยังคงเป็นภาพเลือนลางในเบื้องต้น แต่ต่อมาก็ถูกสานต่อโดยกฎหมาย องค์กรและสมาคมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ได้ถือโอกาสนี้กดดันให้แต่ละประเทศออกกฎหมายสิทธิของสัตว์เพื่อที่จะคุ้มครองและพิทักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกทารุณกรรม สัตว์จึงมีสถานภาพและสิทธิตามกฎหมาย ซึ่งระดับสิทธิของสัตว์นี้ขึ้นอยู่กับการกำหนดขอบเขตของแต่ละประเทศ แต่ก็ยอมรับปฏิญญาสากลขององค์กรพิทักษ์สัตว์โลกเป็นหลัก สิทธิในระดับกฎหมายจึงชัดเจนมากกว่าสิทธิของซิงเกอร์ อย่างไรก็ตาม ก็นับว่าเป็นผลพวงที่ต่อเนื่องของการทำงานด้านนี้ของกลุ่มสิทธิของสัตว์

นิเวศวิทยาแนวลึกนั้น ผนวกรวมชีวิตสัตว์และพืชทั้งหลายเข้าไว้ในประชาคมเชิงศีลธรรมด้วย จึงถือได้ว่ามีสถานภาพทางศีลธรรมที่ชัดเจน และเคารพสิทธิของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง

หลักการนั้นค่อนข้างจะเหมือนกันกับกลุ่มสิทธิของสัตว์และกฎหมาย แต่ก็ยังมีรายละเอียดที่แตกต่างไป กล่าวคือกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกนั้นมองทุกอย่างแบบองค์รวมซึ่งต่างจากกลุ่มสิทธิของสัตว์และกฎหมายที่มองระบบย่อยมากกว่าองค์รวม เช่นเดียวกับสัตว์ก็เป็นการมองเพียงแค่ระบบย่อยของระบบนิเวศวิทยาแนวลึก ไม่แตกต่างไปจากภูเขา แหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนี้ นิเวศวิทยาจึงมองคัดค้านประเด็นตรงนี้ต่อกลุ่มสิทธิของสัตว์และกฎหมาย เพราะพยายามตัดทอนหรือมองแค่ระบบย่อยมากเกินไป โดยขาดมุมมองแบบองค์รวม

สัตว์นั้นแม้จะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญกับระบบนิเวศวิทยาแต่ก็ถือว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เมื่อใดก็ตามที่สัตว์นั้นมีจำนวนที่มากเกินไป อัลโด ลีโอโพลด์เห็นว่า สมควรที่จะสามารถทำลายได้ เช่น แมลงบางชนิดที่มีจำนวนมากเกินไป ก็เข้าไปทำลายระบบนิเวศวิทยาส่วนรวมให้เสียหาย ทำลายใบไม้ต้นไม้ให้เสียหายเร็วกว่าเดิม เป็นต้น ประเด็นนี้ดูเหมือนจะสนับสนุนกับกฎหมายให้เด่นมากขึ้น ตามหลักกฎหมายแล้ว สัตว์ชนิดใดก็ตามที่มีจำนวนมากจนคุกคามความปลอดภัยของส่วนรวมคือต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติแล้วสามารถกระทำได้ เช่น ไก่ นกเป็ดน้ำ หงส์ขาว เป็นต้น ความสอดคล้องกันระหว่างกฎหมายกับกลุ่มนิเวศวิทยานี้สามารถจัดการกับปัญหาเรื่องสัตว์ได้ ซึ่งกลุ่มสิทธิของสัตว์กลับไม่ได้มองประเด็นเหล่านี้ มุ่งไปที่การทดลองสัตว์ ฟาร์มปศุสัตว์ โรงงานฆ่าสัตว์ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องในระดับที่เล็กลงมาและพยายามเสนอทางแก้ไขที่ค่อนข้างยากสำหรับกลุ่มประกอบการธุรกิจเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม แนวทางที่กลุ่มสิทธิของสัตว์เสนอนี้ ก็ถูกรับมาโดยกฎหมายที่พยายามควบคุมและลงโทษผู้ที่ละเมิดสิทธิของสัตว์ ทำให้ประเด็นเหล่านี้ดูจะเป็นคนละเรื่องกับที่กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกมองกัน

แล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทมองต่างจากสามกลุ่มนี้อย่างไร ประเด็นเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมนั้นไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือพระพุทธศาสนาถือเอาหลักปาณาติบาตเป็นหลักการในด้านการจัดการเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ไว้อย่างชัดเจน ผู้ที่ละเมิดศีลข้อนี้ก็ถือว่ากระทำผิดตามหลักศีลธรรมและธรรมชาตินั้น ทำให้สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้นไปอีก จะเห็นได้ว่าแม้จะมีหลักการแตกต่างกัน ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก สำคัญตรงที่จะนำอะไรมาอ้างเรื่องนี้มากกว่าคือมีหลักการอะไรที่สมเหตุสมผลในการนำมาเป็นจุดยืนอ้างถึงสถานภาพทางศีลธรรม และประเด็นเรื่องสิทธิของสัตว์นั้น เมื่อว่าตามหลักสิทธิตามธรรมชาติแล้วก็เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับการที่สัตว์ควรจะมีสิทธิทางด้านนี้ สิทธิตามธรรมชาติครอบคลุมสิทธิทุก ๆ ด้านไว้ แนวคิดของกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางก็ดี คริสตศาสนาก็ดี กฎหมายก็ดี หรือแนวคิดสิทธิของสัตว์ก็ดี มีแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมน้อยหรือแทบไม่มีเลยก็ว่าได้ ทำให้ขาดมุมมองด้านธรรมชาติคือสิทธิทางด้านนี้ไป ส่วนนิเวศวิทยาแนวลึกนั้นก็กำเนิดขึ้นมาไม่นานโดยแนสส์ นักปรัชญาชาวนอร์เวย์ ที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศวิทยาแนวลึกคือมองแบบองค์รวม สัตว์จึงมีสถานภาพและสิทธิตามธรรมชาตินี้ค่อนข้างชัดเจน ซึ่งพระพุทธศาสนาก็มองเช่นเดียวกันนี้ งานวิจัยของ Daniel H. Henning ได้สนอแนวคิดพุทธจริยศาสตร์เชิงธรรมชาติ (General Environmental Ethics/Values) ไว้ ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑) กรุณา (Compassion) ๒) เมตตา (Loving Kindness) ๓) วิริยะ (Effort/Responsibility) ๔) อุเบกขา (Equanimity) ๕) ทานะ (Charity) ๖) ความอ่อนน้อม (Humility) ๗) กตัญญูกตเวที (Gratitude/Thankfulness) ๘) อนัตตา (Non-self) ๙) สติ

(Mindfulness) และ ๑๐) ปฏิจจสมุปบาท (Interrelatedness/interbeing)[๕] งานวิจัยนี้ยิ่งทำให้น้ำหนักด้านธรรมชาตินิยมของพระพุทธศาสนาเข้มข้นมากขึ้น สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตล้วนแต่สำคัญต่อระบบองค์รวมด้วยกันทั้งหมด ทุกชีวิตจึงมีคุณค่าภายในตัวของมันเอง ไม่ว่าชีวิตนั้นจะเล็กหรือใหญ่ก็ตาม เมื่อเกิดอยู่ร่วมกันในโลกนี้จึงควรที่จะได้รับสิทธิทางธรรมชาติและทางศีลธรรมด้วย สิทธิในทางศีลธรรมที่ว่านี้คือศีลห้าและกรรมนั่นเอง สัตว์ทุกชนิดที่ทำกรรมลงไปแล้วจะต้องรับผลของกรรมนั้นด้วย จะมีเจตนาหรือไม่เจตนากระทำกรรมก็ตาม ผลดีหรือผลชั่วที่สัตว์ทำไว้ จะต้องเป็นเจ้าของและรับผลของกรรมนั้น หลักกรรมที่เป็นสิทธิทางศีลธรรมนี้ดูจะแตกต่างจากสิทธิในทางศีลธรรมของทุกกลุ่มแนวคิด โดยเฉพาะกลุ่มสิทธิของสัตว์และกฎหมาย

จะอย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นของกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือกลุ่มสิทธิของสัตว์ที่พยายามทำให้สัตว์มีสถานภาพเท่าเทียมกับมนุษย์ก็ไม่ใช่จะไม่มีเหตุผลของแต่ละกลุ่ม เช่นเดียวกับกฎหมาย กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก และพระพุทธศาสนาเถรวาท การอ้างหลักการขึ้นมาสนับสนุนให้มีเหตุผลรองรับจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ แต่ประโยชน์ก็จะยังคงตกอยู่กับสัตว์ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติอยู่นั่นเอง การเรียกร้องสิทธิสำหรับสัตว์จึงน่าจะเป็นเรื่องที่ได้จังหวะเวลาที่เหมาะสม เช่นเดียวกับการเรียกร้องสิทธิด้านอื่น ๆ เราจึงควรมุ่งไปที่ศีลธรรมและประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักมากกว่าที่จะมองประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม เมื่อศีลธรรมได้รับการปฏิบัติอย่างดีแล้ว แนวคิดหรือกฎหมายก็มีความสำคัญน้อยและมีฐานะเป็นเพียงผู้สนับสนุนที่ดีเท่านั้น

๔.๑.๒.๒ การเสนอแนวทางออกจากปัญหา กฎหมายนั้นได้เสนอเรื่องการจัดสวัสดิภาพสำหรับสัตว์เป็นทางออกในการจัดการปัญหาอย่างยืดหยุ่น เช่นเดียวกับกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกที่ให้มองแบบองค์รวมและร่วมกันพิทักษ์ปกป้องระบบนิเวศวิทยา แนวคิดสองกลุ่มนี้มีแนวทางแก้ไขปัญหาไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นกรณีไป และค่อนข้างจะมองการแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม ซึ่งต่างจากกลุ่มสิทธิของสัตว์ที่เสนอแนวทางออกไว้ชัดเจนกว่า นักส่งเสริมสิทธิสัตว์ได้เสนอทางออกจากปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ (โดยเฉพาะการกิน) ก็คือเรื่อง “มังสวิรัติ” ทั้งรีแกนและซิงเกอร์เห็นร่วมกันว่าการกินนั้นเป็นสาเหตุหลักของการที่สัตว์ถูกฆ่าและทารุณกรรม เราจะอ้างเรื่องการกินแล้วทำผิดศีลธรรมด้วยการทารุณสัตว์นั้นไม่ได้ เหตุผลนี้ไม่เพียงพอ ดังนั้น การงดเว้นการกินเนื้อสัตว์จึงเป็นทางออกที่ดีที่สุดในการป้องกันปัญหานี้ รีแกนและซิงเกอร์เองเป็นนักมังสวิรัติเคร่งครัดคนหนึ่งจึงเห็นว่าเป็นทางออกหนึ่งที่น่าจะเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาได้ ตามความคิดของซิงเกอร์ ถ้ามนุษย์หันมารับประทานอาหารมังสวิรัติ ไม่เพียงแต่พวกเขาจะลดความทุกข์ของสัตว์อย่างมหาศาลแล้ว พวกเขายังจะลดความอดอยากของมนุษย์ได้อย่างมหาศาลเช่นกัน นอกจากเรื่องมังสวิรัติแล้ว การใช้สัตว์ทดลองก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย และเสนอว่าควรจะล้มเลิกได้แล้ว หรือใช้สัตว์ทดลองน้อยที่สุดยิ่งดี และต้องปฏิบัติต่อสัตว์อย่างดีด้วย

เรื่องมังสวิรัติถือว่าไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่สำหรับพระพุทธศาสนา เพราะเคยเกิดเหตุการณ์ทำนองนี้มาแล้วสมัยพุทธกาล พระเทวทัตมีจิตใจใฝ่สูงจึงยื่นข้อเสนอห้าข้อต่อพระพุทธองค์ หนึ่งใน

---

[๕] Daniel H. Henning, Ph.D., **BUDDHISM AND DEEP ECOLOGY,** (Special edition by the World Buddhist University USA, 2002), pp. 64-73. หลักการปฏิจจสมุปบาท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อิทัปปัจจยตา ดูรายละเอียดได้ในหนังสือของพุทธทาสภิกขุหรือหนังสือทำนองเดียวกันนี้ได้ทั่วไป.

ห้านั้นก็คือเรื่องมังสวิรัติ “ไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ”[๖] ข้อสังเกตอย่างหนึ่งก็คือเรื่องมังสวิรัติคงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่ในสมัยนั้นบ้างแล้ว แต่ก็อาจจะยังไม่ได้รับความสนใจมากนัก ประพฤติอยู่ในวงแคบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของพระเทวทัตก็สร้างผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในระดับหนึ่ง มีผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่างกันไป

ประเด็นของเรื่องนี้ก็คือท่าทีของพระพุทธเจ้าที่ไม่รับรองข้อเสนอของพระเทวทัต ประมวลตามหลักคำสอนด้านนี้แล้วจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงวางท่าทีเป็นกลางต่อการบริโภค แต่ไม่ให้ขัดกับหลักคำสอนอื่น เช่น ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สงสัยต่อเนื้อที่เขานำมาถวาย เป็นต้น การกินเนื้อเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของการกินเพื่อตอบสนองร่างกายให้แข็งแรงและเป็นการต่อชีวิตของตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ (ชีววิทยา)[๗] พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการกินเนื้อให้เหมือนกับการกินเนื้อบุตรที่รักคือให้พิจารณาก่อนจะกิน และรู้จักประมาณในการกิน กินอย่างมีเหตุผลและเท่าที่จำเป็นเท่านั้น จะเห็นได้ว่า ทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีความสามารถที่จะตัดสินใจเลือกในการบริโภคเอง และแม้เราจะไม่ฆ่าสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารกระบวนการนี้ก็จะยังคงดำเนินไปตามระบบของธรรมชาติอยู่นั่นเอง การกินเนื้อแม้จะเป็นผลของการที่สัตว์ถูกฆ่า จึงไม่ใช่เหตุผลที่ถูกต้องทั้งหมด ซึ่งตรงนี้อธิบายได้ แต่นอกจากการฆ่าสัตว์แล้ว ยังมีการกระทำบางอย่างที่ดูจะโหดร้ายไม่แตกต่างกันนั่นคือการทารุณกรรมต่อสัตว์ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล เช่น การทรมานสัตว์เพื่อความสนุกสนาน การกระทำทารุณกรรมต่อสัตว์โดยไม่มีเหตุอันควรถือว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล ในขณะที่การกระทำบางอย่างก็สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลว่าเกิดจากความจำเป็น เช่น ชาวนาต้องใช้แรงงานวัวควายเพื่อไถนา อุตสาหกรรมด้านยาบางอย่างต้องใช้สัตว์ในการทดลอง เป็นต้น การกระทำประเภทนี้ตามหลักการละเมิดถือว่ามีเหตุผลเพราะสามารถอธิบายถึงความจำเป็นได้[๘]

การฆ่าสัตว์เพื่อบริโภคและการทานมังสวิรัติอย่างเข้มข้นนั้น พระพุทธศาสนามองว่าเป็นความสุดโต่งคนละด้าน เพราะเมื่อเลือกด้านใดด้านหนึ่งก็ไม่อาจมีสิทธิที่จะเลือกอีกด้านหนึ่งได้ ดังนั้น แนวทางออกสำหรับเรื่องนี้ จึงอยู่ที่ทางสายกลางแห่งการบริโภคคือต้องมีสติปัญญาพิจารณาก่อนเสพบริโภคอาหารทั้งก่อนและหลังว่าเป็นไปเพื่อจุดประสงค์ใด การแก้ไขปัญหาจึงต้องมองไปที่เหตุปัจจัยของแต่ละเหตุการณ์แล้วแก้ไขปัญหาให้ถูกจุด เน้นคุณค่าแท้และความพอประมาณ และจิตใจนั้นก็ปราศจากเจตนาชั่วร้ายที่จะเสพบริโภค แต่ประกอบด้วยจิตใจที่เมตตากรุณา ไม่คิดเบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความลำบาก แต่การเสพบริโภคนั้นเป็นความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดเท่านั้น ส่วนแนวทางของกลุ่มนิเวศวิทยานั้น มีลักษณะเป็นการสร้างจิตสำนึกด้วยการเรียนรู้และเข้าใจให้ชัดเจนในระบบนิเวศวิทยาและร่วมมือกันปกป้องระบบนี้ให้อยู่รอดต่อไปให้ได้ จึงนับว่าเป็นภารกิจสำคัญของแต่ละกลุ่มที่พยายามจะเสนอทางออกเพื่อแก้ไขปัญหานี้

---

[๖] ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๑/๔๐๙-๔๑๐/๔๔๑-๔๔๔. วิ. จู. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๙๙-๒๐๑.

[๗] พระศรีญาณโสภณ (ปิยโสภณ), **อำนาจที่แท้จริง เมตตา อภัย สันติ,** (กรุงเทพมหานคร : บิสซี่เดย์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒-๑๘.

[๘] สมภาร พรมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑), : ๓๖.

จากที่วิเคราะห์มา สรุปได้ว่า

๑. ทุกกลุ่มนั้นยอมรับได้ว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพทางศีลธรรมเหมือนกับที่มนุษย์มี สิ่งที่กลุ่มเหล่านี้ยืนยันคือเรื่องความรู้สึกชีวิต ความรู้สึกเจ็บปวดและความพึงพอใจของสัตว์นั้นเมื่อเทียบกันกับมนุษย์แล้วไม่ได้มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าสัตว์นั้นมีความรู้สึกรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์เช่นเดียวกัน ปาณาติบาตเป็นหลักการที่กล่าวได้ว่ายอมรับสถานภาพของสัตว์อย่างเต็มตัว แม้จะมองว่าสัตว์นั้นไม่มีศักยภาพพอที่จะบรรลุธรรมได้ แต่พฤติกรรมของเชิงศีลธรรมนี้ก็มากพอที่จะเป็นที่ยอมรับกันได้

๒. กลุ่มสิทธิของสัตว์ค่อนข้างจะหาคำตอบเรื่องนี้ค่อนข้างยาก โดยพยายามยกเรื่องพฤติกรรมของสัตว์นั้นมาเป็นประเด็นและเรียกร้องให้สัตว์นั้นมีสิทธิ แต่ก็ไม่สามารถตอบได้ว่าทำไมสัตว์จึงสมควรมีสิทธิได้ ส่วนกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกนั้นแม้จะไม่ได้ตอบต่อประเด็นนี้แต่ก็ยอมรับได้กับการที่จะให้สัตว์นั้นมีสิทธิในฐานะที่สัตว์ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาแนวลึกเช่นเดียวกัน ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมองว่าสัตว์นั้นสามารถมีสิทธิทางศีลธรรมคือสัตว์นั้นจะต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำที่สัตว์ได้กระทำลงไป ซึ่งเรียกว่า “กรรม” เพราะสัตว์นั้นมีพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรมได้ จึงสมควรที่จะต้องได้รับสิทธิทางนี้ด้วย ดังเช่นที่ปรากฏในชาดกมากมาย และสุดท้ายคือกฎหมายที่ให้สิทธิแก่สัตว์อย่างเต็มที่คือเรื่อง “การจัดสวัสดิภาพให้แก่สัตว์” ในระดับปัจเจกชนและสังคม (ผู้ประกอบธุรกิจต่าง ๆ) จะต้องจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์อย่างเหมาะสม

๓. กฎหมายระบุอย่างชัดเจนว่า หากมีการละเมิดสิทธิของสัตว์หรือทารุณกรรมต่อสัตว์จะต้องถูกลงโทษตามที่กำหนดไว้ สิทธิของสัตว์นั้นก็สนับสนุนในประเด็นนี้เช่นเดียวกับกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก อีกทั้งยังเสนอเรื่องจิตสำนึกจากการยึดเอาตัวตนเป็นสำคัญไปสู่การมองอย่างองค์รวมเป็นสำคัญ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นแม้จะไม่มองในแง่ของการลงโทษนัก แต่ก็ให้นัยยะสำคัญว่าผู้ที่ละเมิดสิทธิสัตว์ด้วยการทารุณกรรมต่อสัตว์นั้นจะได้รับผลกรรมคือความเดือดร้อนทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป ทุกฝ่ายจึงเห็นร่วมกันว่าการทารุณกรรมต่อสัตว์นั้นเป็นสิ่งที่ผิด ไม่สมควรที่จะกระทำ และเมื่อทำลงไปแล้วจะต้องได้รับบทโทษเท่าที่จะสามารถกระทำได้ตามระดับของกฎหมาย

๔. กลุ่มสิทธิของสัตว์นั้นเสนอแนวทางออกจากเรื่องนี้ไว้ค่อนข้างสุดโต่งคือในระดับการกินนั้นเห็นว่าควรที่จะงดเว้นไม่กินเนื้อสัตว์อีกต่อไป เพราะเป็นสาเหตุหลักของการฆ่าและทารุณกรรมต่อสัตว์ ควรที่จะทานมังสวิรัติมากกว่า และหากทานได้ตลอดชีวิตเลยก็จะเป็นเรื่องที่ดี เช่นเดียวกับนักสิทธิสัตว์หลายคนได้หันมาทานมังสวิรัติกัน เช่น ทอม รีแกน ปีเตอร์ ซิงเกอร์ เป็นต้น ส่วนกฎหมายนั้นยังคงเสนอทางออกด้วยการเน้นให้ผู้คนและกลุ่มองค์กรจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ตามความเหมาะสม จะเห็นได้ว่าสองกลุ่มที่เน้นระบบย่อยเป็นหลักนี้ก็จะมองในอีกระดับหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกและพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ให้ความสำคัญกับองค์รวมเป็นหลัก นิเวศวิทยาแนวลึกแตกต่างจากทัศนะแบบสิทธิสัตว์โดยการให้ความสำคัญกับองค์รวมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ภารกิจเรื่องการปกป้องธรรมชาตินี้ก็ดูจะมีอยู่ในทุกกลุ่มแนวคิดด้วย

๔.๒ แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสำคัญต่อพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาของสังคมไทยที่มีความนับถือเป็นอย่างมาก เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้น ไม่ว่าปัญหานั้นจะหนักหรือเบาแค่ไหน การแก้ไขปัญหาที่ด้านจิตใจจะเป็นเรื่องที่ง่ายที่สุดนั่นคือการทำใจให้ได้ ปลงให้ตก เพราะทุกสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ความเข้าใจอย่างนี้ถึงกับทำให้มีการใช้สำนวนในการปลงตกต่อปัญหาต่าง ๆ สิ่งที่เข้าใจและประพฤติปฏิบัติกันมานั้นก็คือประพฤติปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคำสอนเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทุกรูปแบบ วิธีการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนที่สุดจึงได้แก่ การปฏิบัติตามแนวคำสอนและการปฏิบัติตามหลักการต่าง ๆ ด้วยการมองให้ทะลุปัญหาและแก้ไขปัญหาตามแนวทางอริยสัจ เพื่อจุดหมายสูงสุดในชีวิตหรือประโยชน์สูงสุดในชีวิตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า แนวทางดังกล่าวจึงกลายเป็นคติธรรมแห่งชีวิตของแต่ละคนที่จะพึงยึดถือเป็นหลักในการดำเนินการตามแต่จะพึงยึดไว้ได้ด้วยการพิจารณาถือให้เหมาะสมกับจริตหรืออุปนิสัยของแต่ละบุคคล

กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ พุทธธรรมนั้นมีความหลากหลาย มีความกว้าง และเป็นกลาง ๆ ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแต่ละอย่างแต่ละเรื่องที่เกิดขึ้น แล้วแก้ไขตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ แต่เมื่อสังคมพัฒนาก้าวไปไกลและรวดเร็วจึงทำให้การแก้ไขปัญหานั้นยากลำบากและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ต้องอาศัยหลักการประยุกต์ใช้หรือบูรณาการให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะกับความเข้าใจในด้านกฎหมายที่มีมาอยู่เสมอ กฎหมายป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิการสัตว์นั้น จึงเป็นกฎหมายที่เพิ่มเติมเข้ามาภายหลังตามกระแสของเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากฎแห่งศีลธรรมและกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนานั้นตกลงไป แต่เป็นความยากที่จะปฏิบัติตามได้ง่ายอีกต่อไป เพราะการเปิดกว้างของการพัฒนาสังคม กลายเป็นสังคมแห่งการบริโภควัตถุเป็นหลัก เป็นสังคมแห่งทุนนิยม เป็นสังคมแห่งเทคโนโลยีที่แตกต่างจากอดีต ดังนั้น พระพุทธศาสนาก็ต้องปรับตัวด้วยการปรับวิธีการด้วยเช่นเดียวกัน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็ต้องยึดหลักการอันเป็นแนวทางปฏิบัติด้านคำสอนไว้ให้ได้ด้วย

๔.๒.๑ ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนในเรื่องของทุกข์และการดับทุกข์ เป็นศาสนาที่เน้นสันติภาพทั้งภายในทั้งภายนอก เพื่ออิสรภาพสูงสุดคือความสุขที่แท้จริง ผู้ที่ปฏิบัติตามพุทธธรรมคำสอนได้อย่างแท้จริงก็จะเกิดสันติสุข กลายเป็นคุณลักษณะพิเศษและสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้น คำสอนอันดับแรกคือหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา และอันดับต่อมาคือลักษณะพิเศษสำคัญของพระพุทธศาสนา การเข้าใจในสองประเด็นสำคัญจะทำให้เห็นจุดยืนที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนาและนำไปสู่การปฏิบัติต่อเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้แล้วยังจะเป็นหลักยึดในการแก้ไขปัญหาและปฏิบัติตนได้ก้าวหน้า

๔.๒.๑.๑ หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา[๙] พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ อันเป็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการของพระพุทธศาสนา หลักการเหล่านี้ถือเป็นหัวใจสำคัญที่มักถูกนำมาอ้างถึงอยู่เสมอและเป็นการแสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑) การไม่ทำบาปทุกประการ หมายถึง การไม่ทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจทุกประการ ในที่นี้หมายเอา การไม่ทำร้ายสัตว์ ไม่ทรกรรม ไม่ทารุณกรรมสัตว์ทุกชนิด ทั้งที่เป็นเจ้าของ (ฟาร์มปศุสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรม) และที่อยู่ในที่สาธารณะ (ป่าไม้ สวนสาธารณะ) ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ทุบตีด้วยท่อนไม้ ก้อนหินก้อนดิน ไม่ปล่อยให้อดอาหาร ไม่กักขัง และเกมกีฬา เป็นต้น และไม่ฆ่าให้ตายด้วยความทรมาน เช่น ไม่ซื้อไม่ขายสัตว์เพื่อนำมาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่ง เพื่อเสพบริโภคอวัยวะสัตว์ เป็นต้น เนื่องจากการทำบาปเช่นนี้ย่อมได้รับผลกรรมคือเป็นทุกข์ โทษ ติเตียน ทั้งในชาตินี้ทั้งในชาติต่อไป

๒) การทำกุศลหรือความดีงามให้ถึงพร้อม หมายถึง การกระทำความดีงาม สิ่งดีงาม การกระทำที่เป็นบุญเป็นกุศลทุกประการ ในที่นี้หมายเอา การกระทำที่ดีต่อสัตว์ในฐานะที่เป็นสัตว์เลี้ยงของตนเอง สัตว์ที่เป็นของสาธารณะ เช่น ในป่าไม้ แหล่งน้ำ อากาศ ภูเขา เป็นต้น ด้วยวิธีการที่เอื้อเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตของสัตว์นั้น ๆ เช่น การให้อาหาร น้ำ การดูแลรักษาป่าไม้ อากาศ ภูเขา หรือกระทั่งการพูดจาต่อสัตว์ เป็นต้น เป็นการปฏิบัติที่จิตใจเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาที่แท้จริงและประกอบด้วยปัญญาคือมีวิธีการในการจัดการอย่างเหมาะสมกัน เช่น สัตว์น้ำที่ต้องเลี้ยงอยู่ในแม่น้ำก็ควรที่จะเลี้ยงดูในแหล่งน้ำ ไม่กักขังให้อยู่ในที่แคบ เป็นต้น การทำดีต่อสัตว์ก็เป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนให้ประสบสิ่งที่ดี มีอายุยืนยาว ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุข ไม่มีโทษ และได้รับการสรรเสริญ ทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป

๓) การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หมายถึง การทำจิตใจของตนเองไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกิเลสสำคัญอันเป็นสาเหตุแห่งการเบียดเบียนสัตว์ กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ ปราศจากอคติและนิวรณ์ในการปฏิบัติตนต่อสัตว์ อธิบายว่า ไม่โลภะอยากได้แล้วแสวงหาด้วยวิธีการที่เป็นการเบียดเบียน เช่น โลภอยากได้เงินจึงค้าขายสุนัขด้วยเบียดเบียน ค้าขายงาช้างบ้าง หนังสัตว์บ้าง ด้วยจิตใจที่โลภ เป็นต้น แม้กระทั่งการทำร้ายสัตว์ก็มาจากฐานจิตใจที่พยาบาทปองร้ายมุ่งร้าย จิตใจคับแคบ ขุ่นมัว มืดมัว เต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิ จึงเป็นที่มาของการทำบาปอกุศลมากมาย การทำจิตใจให้ผ่องแผ้วอยู่เสมอจะทำให้จิตใจไม่สับสนวุ่นวายและติดข้องอยู่กับกิเลสดังกล่าว จึงนำไปสู่อิสรภาพคือความสุขที่แท้จริง

๔) การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น (หรือสัตว์อื่น) หมายถึง การไม่สนทนาว่าร้าย ไม่ด่า ไม่กล่าวร้ายต่อผู้อื่นสัตว์อื่นหรือต่อธรรมชาติ การให้ข้อมูลที่แท้จริง ในที่นี้หมายเอาสัตว์ทั่วไป ซึ่งจะต้องมีการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นจริงให้ประชาชนได้รับทราบทั่วกัน ไม่ปกปิดข้อมูล ตัวอย่างเช่น สุนัขที่อยู่ทั่วกรุงเทพมหานครหรือสถานที่ทั่วไป ซึ่งมักจะประสบกับการถูกทำร้าย และมักจะพูดถึงในแง่ที่เป็นผลเสีย ข้อมูลที่เป็นเท็จ หรือบิดเบือนข้อมูล อันเป็นเหตุให้สุนัขนั้นถูกทำร้าย กลั่นแกล้ง การเสวนาในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับสัตว์จึงต้องให้ข้อมูลที่เป็นจริง สาเหตุนั้นเกิดจากสุนัขหรือเกิดจากมนุษย์ ดังนั้น จึงต้องหาข้อมูลให้ชัดและสื่อสารให้รับรู้ข้อมูลที่เป็นจริงแล้ว

---

[๙] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๙๐-๙๑. ที. ม. อ. (ไทย) ๑๓/๑๖๑-๑๖๓. วศิน อินทสระ, **หัวใจพระพุทธศาสนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๑-๑๑๙.

หาทางร่วมกันแก้ไข และเรื่องของช้างอันเป็นประเด็นทางสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ประจำ ก็ต้องให้ข้อมูลที่เป็นจริง โดยเฉพาะด้านการลดลงของจำนวนประชากรช้างและแหล่งที่อยู่อาศัย (ปางช้าง) กู้ภัยสัตว์ คลีนิกสัตว์ โรงพยาบาลรักษาสัตว์ หรือแหล่งที่จะติดต่อประสานงานให้ได้รับการช่วยเหลืออย่างทันท่วงที เป็นต้น ดังนั้น การให้ข้อมูลที่เป็นจริงต่อสาธารณชนเกี่ยวกับสัตว์จึงเป็นเรื่องสำคัญและนำไปสู่การร่วมมือกันแก้ไขปัญหา

๕) การไม่ทำร้ายผู้อื่น (หรือสัตว์อื่น) หมายถึง การไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ ต่อผู้อื่น ต่อสัตว์อื่น หรือต่อธรรมชาติ ในที่นี้หมายเอาการไม่เบียดเบียนไม่ทำร้ายสัตว์ด้วยวิธีการรุนแรง เช่น การทุบตีด้วยอาวุธนานาชนิด การสาดร้อน หรือการเข่นฆ่าล้างผลาญสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ เป็นต้น แม้สัตว์นั้นจะมีเจ้าของหรือไม่ก็ตาม สัตว์ทุกชนิดย่อมรักชีวิตของตนเองและกลัวต่อโทษทัณฑ์ที่จะถูกกระทำ ดังนั้น การไม่ทำร้ายสัตว์สัตว์เล็สัตว์ใหญ่ทุกชนิดจึงเป็นวิธีการสำคัญในพระพุทธศาสนา เน้นให้เห็นมนุษยธรรมคือความมีจิตใจสูงของมนุษย์ที่จะพึงมีและพึงปฏิบัติต่อสัตว์ทั้งหลาย เป็นการเคารพศีลธรรมอันดีงาม

๖) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร หมายถึง การเสพบริโภค การรับประทาน การดื่ม การกิน ที่รู้จักกับประมาณหรือพอเพียงกับความต้องการของร่างกาย เป็นการบริโภคที่เน้นคุณค่าของโภชนาหารมากกว่าปริมาณหรือฟุ่มเฟือยเกินจำเป็น บริหารการกินให้เหมาะกับความต้องการของร่างกายเพื่อสุขภาพที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี การทำงานที่เหมาะสม สุขภาพที่ดีและแข็งแรงมาจากหลายปัจจัย ไม่ได้มาจากสาเหตุแห่งการรับประทานอาหารอย่างเดียว ในที่นี้จึงหมายเอาการไม่ฆ่าสัตว์เพื่อรับประทานอวัยวะบางอย่างด้วยความเชื่อในเรื่องการบำรุงร่างกายสมรรถภาพทางเพศ เช่น หูฉลาม ปลาสองแผ่นดิน สมองลิง และตับห่าน เป็นต้น การฆ่าสัตว์ในรูปแบบอุตสาหกรรมเพื่อการเสพบริโภค โรงฆ่าสัตว์ ฟาร์มปศุสัตว์ หรือแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยง ก็ต้องคำนึงถึงบริบทหลายประการที่จะต้องเน้นถึงคุณค่าและความจำเป็นที่จะต้องเสพบริโภค ดังนั้น การเสพบริโภคที่เกินจำเป็นจึงทำให้ต้องเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น ๆ อย่างมาก ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารคือการใช้สติปัญญาพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงคุณค่าที่แท้จริงและถึงความจำเป็นด้านความต้องการของร่างกาย เป็นการเสพบริโภคที่ต้องเกื้อหนุนชีวิตของเราและไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่นทุกวิถีทาง

๗) การรู้จักใช้สอยเสนาสนะอันสงัด หมายถึง การรู้จักใช้สอยเสนาสนะให้เหมาะสมกับความต้องการของตนเองด้วยการคิดถึงคุณค่าของการใช้สอยมากกว่าประดับประดาตกแต่งเพื่อความโก้หรู เป็นการใช้สอยที่ฟุ่มเฟือยและเกินจำเป็นสำหรับชีวิต ในที่นี้หมายเอาการใช้สร้างบ้านที่ไม่รุกล้ำถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของสัตว์ ไม่เป็นการรบกวนวิถีชีวิตของสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์เพื่อเอาหนัง งา กระดูก หรืออวัยวะต่าง ๆ มาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านหรือที่อยู่อาศัย ข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือมักจะเป็นการเลียนแบบอย่างในการกระทำที่มักจะอ้างบารมีหรือความโก้หรู เช่น การฆ่ากวางเพื่อเอาเขามาประดับบ้าน การฆ่าช้างเพื่อเอามาประดับฐานะของตนเอง การฆ่าแพะฆ่าแกะเพื่อเอาหนังสัตว์มาทำเป็นเสื้อผ้า เป็นต้น ทำให้มีการประท้วงจากกลุ่มผู้รักษ์สัตว์ เพราะการใช้สอยที่เกินจำเป็นเพราะมาจากการทำร้ายชีวิตสัตว์อื่นเพื่อเอาอวัยะมาประดับประดาตนเองหรือเสนาสนะต่าง ๆ กระทั่งกลายเป็นการทำตามกัน (fashion) พระพุทธศาสนาจึงสอนวิธีการในการดำเนินชีวิตที่เน้นคุณค่ามากกว่าเน้นวัตถุ (วัตถุนิยม) หรือการเสพบริโภค (บริโภคนิยม) เป็นการอนุเคราะห์ที่เกื้อกูลต่อมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย

สรุปว่า หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นครอบคลุมด้านปัญญา จิตใจ และพฤติกรรม โดยแยกเป็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการ ยังมีหัวใจสำคัญอีกหลายข้อที่ไม่ได้นำมากล่าวถึงในที่นี้ ได้นำมาเฉพาะหัวข้อที่พอจะกล่าวถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์เท่านั้น ดังนั้น การเข้าใจถึงหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาจะทำให้เราเปิดใจกว้างเพียงพอที่จะเห็นหรือเข้าใจถึงจุดยืนพระพุทธศาสนาได้อีกประการหนึ่ง หัวใจสำคัญที่กล่าวถึงข้างต้นจึงถูกเฟ้นออกมาให้เห็นถึงลักษณะพิเศษหรือจุดเด่นแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้กลายมาเป็นจุดยืนที่เสริมกันและกัน

๔.๒.๑.๒ ลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา[๑๐] พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีประวัติศาสตร์อย่างยาวนานศาสนาหนึ่งในโลกนี้ มีผู้ศรัทธาจนกระทั่งมานับถือมากมาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรมะให้ผู้คนทุกชนชั้นหันมานับถือและปฏิบัติตาม ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะหรือมีลักษณะพิเศษลักษณะเด่นเฉพาะที่มีผู้ยอมหันมานับถือ ลักษณะเหล่านี้จำแนกแล้วมีอยู่มากมาย ในที่นี้ ผู้วิจัยจะขอเน้นเฉพาะที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันได้โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ทั้งในแง่ที่เป็นสถานภาพและสิทธิของสัตว์ กล่าวโดยทั่วไปแล้วลักษณะพระพุทธศาสนาถูกจัดไว้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ลักษณะลบหรือลักษณะด้อย ได้แก่ มองว่าพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นทุนิยมคือมองโลกในแง่ร้ายด้วยการสอนเน้นแต่เรื่องทุกข์ มีลักษณะขัดขวางความเจริญเติบโตของโลกด้วยการเน้นคำสอนเรื่องสันโดษ และมีลักษณะเป็นสุญญนิยมเพราะนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดนั้นมีลักษณะคล้ายความว่างคือสูญสิ้นไปจากโลก

กลุ่มที่ ๒ ลักษณะเด่นหรือพิเศษ ได้แก่ พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นเหตุผลนิยม มีลักษณะเป็นอเทวนิยม มีลักษณะเป็นมนุษยนิยม มีลักษณะเป็นปฏิบัตินิยม มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีลักษณะเป็นสันตินิยม และมีลักษณะเป็นสากลนิยม[๑๑]

การจัดลักษณะด้อยดังกล่าวนั้น มีส่วนเฉพาะที่มีเนื้อหาสาระต่างจากการค้นหาแนวทางปฏิบัติสำหรับสัตว์ในการเน้นคำสอน ดังนั้น ผู้วิจัยจะไม่ขอเน้นในประเด็นดังกล่าว แต่จะเน้นกล่าวถึงเฉพาะส่วนที่เป็นพิเศษที่เกี่ยวข้องกับสัตว์เท่านั้น ในมุมมองของแสง จันทร์งาม สุชีพ ปุญญานุภาพ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แล้วมองลักษณะเด่นแห่งพระพุทธศาสนาไว้แตกต่างกันด้านจำนวน แต่ลักษณะที่คล้ายกันนั้นก็มีอยู่มากที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ ดังนี้

๑. พระพุทธศาสนาสอนปฏิวัติเรื่องการทำบุญโดยไม่ใช้วิธีฆ่าสัตว์หรือฆ่ามนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน (ฆ่าสัตว์บูชายัญ) แต่สอนให้ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียน สอนให้มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่นสัตว์อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา คิดว่าเรารักชีวิตรักและสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็มีความรักชีวิตและรักสุขเกลียดทุกข์

---

[๑๐] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘-๒๐. รศ.วนิดา ขำเขียว, **พุทธศาสน์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พี.เอส.พรินท์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐. และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล,** (นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๖๘.

[๑๑] แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔-๓๙.

๒. พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้เหตุผลในการแก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยให้งดเว้นการเบียดเบียนฆ่าสัตว์ สอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี และสอนให้แก้ไขที่ตัวเราก่อน ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อนด้วยพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ไขให้ถูกทาง ไม่ให้เชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผล

๓. พระพุทธศาสนามีหลักการเป็นสากล หมายความว่า คำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นกลาง ๆ สามารถนำไปใช้ไปปฏิบัติกับเหตุการณ์ เรื่องราว หรือปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งจะต้องประยุกต์ใช้หรือบูรณาการให้เหมาะสมกัน ทั้งในด้านทฤษฎี ศีลธรรม และกฎหมาย

๔. พระพุทธศาสนาถือสำคัญทั้งสาระและรูปแบบ หมายความว่า คำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่เน้นทั้งด้านสาระสำคัญและเน้นตัวรูปแบบในการนำไปปฏิบัติ ยกตัวอย่างเรื่องสัตว์ก็เน้นสาระสำคัญคือการไม่เบียดเบียน ไม่ทารุณกรรมสัตว์ เน้นรูปแบบคือการมีเมตตากรุณา อนุเคราะห์เกื้อกูลต่อสัตว์อย่างที่จะพึงกระทำได้ทั้งทางกายทั้งทางวาจา

๕. พระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาท กิริยวาท วิริยวาท ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่ยอมรับกันมากคือเน้นเรื่องกรรมและเรื่องความเพียร สิ่งที่เน้นหนักคือความเชื่อกรรม (กรรมสัทธา) และผลแห่งกรรม (วิปากสัทธา) กฎแห่งกรรมนั้นจะทำให้ผู้กระทำได้รับผลตามที่กระทำไว้ ทั้งในด้านที่ดีทั้งในด้านที่ชั่ว ผู้ที่กระทำกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ก็เป็นเช่นเดียวกันไม่มีข้อยกเว้น ผู้ที่ทำดีต่อสัตว์ก็มีโอกาสที่จะเข้าถึงสุคติได้ ผู้ที่ทำบาปคือทารุณสัตว์หรือฆ่าสัตว์ก็มีโอกาสที่จะเข้าถึงทุคติได้เช่นเดียวกัน มีตัวอย่างในชาดกปรากฏให้ทราบกันเป็นอย่างดี และการลงมือกระทำการทุกอย่างด้วยความเพียรพยายามของตนเอง ฝึกฝนพัฒนาตนเองด้วยความเพียรพยายามในการก้าวหน้าทั้งในทางโลกิยะและโลกุตตระ

๖. พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ปัญหาด้วยการมองตามเหตุปัจจัย หมายความว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง แล้วเริ่มต้นที่แก้ไขที่สาเหตุนั้นด้วยตัวของตนเองก่อน โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาจะเน้นมากคือปัญหาด้านจิตใจและด้านปัญญา ปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ก็มีอยู่ในขอบข่ายของจิตใจที่โหดร้ายและปัญญาที่มืดบอด โดยเฉพาะอกุศลมูลที่เป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหา ส่วนพฤติกรรมนั้นเป็นปัญหาที่เป็นรูปธรรมที่สะท้อนมาจากจิตใจและปัญญา แต่ก็ไม่ควรละเลยถึงบริบทที่เกี่ยวข้องอยู่มาก เช่น สุนัขจรจัดหรือช้างเร่ร่อน เป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของปัจเจกชนทำให้กลายมาเป็นปัญหาที่กระทบต่อส่วนรวม ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อาจจะไม่ถูกต้อง ทางออกของปัญหาที่อาจจะมีความซับซ้อนอย่างมากและมีความเกี่ยวพันหลายประการ ดังนั้น การมองตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นจึงเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสัตว์จึงอาจต้องแก้ไขทั้งในด้านปัจเจกและองค์รวมด้วย แต่ทั้งนี้ก็ต้องมองให้เห็นเหตุและปัจจัยของปัญหาคือสาเหตุหลักและรายละเอียดตัวที่สนับสนุนให้เกิดขึ้น รวมทั้งผลที่จะเกิดขึ้นตามมาด้วย

๗. พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์เพื่อมวลชน หมายความว่า พุทธธรรมคำสอนนั้นมุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวพันกับมนุษย์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ตัวประโยชน์ที่แท้จริงก็คืออิสรภาพคือความสุขกายสุขใจที่ปราศจากการเบียดเบียนกัน ในที่นี้จึงได้แก่พุทธธรรมเป็นประโยชน์ให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในศีลธรรมเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม เมื่อมนุษย์ได้รับ

ประโยชน์เช่นนี้ทั่วถ้วนแล้วก็แผ่ประโยชน์นี้ไปยังสัตว์ทั้งหลายด้วย เช่น การช่วยเหลือสัตว์ สร้างเขตอภัยทานแก่สัตว์ เป็นต้น รวมทั้งประโยชน์ที่เกิดต่อธรรมชาติ ดังนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป แต่สิ่งสำคัญคือการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในธรรมชาติ มีความไว้วางใจกัน เคารพกันและกัน ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

ลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานั้นเป็นฐานสนับสนุนให้มีการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างเมตตากรุณาและปัญญา คำถามคือลักษณะพิเศษที่ว่ามานั้นกระทบต่อหลักใหญ่ใจความพระพุทธศาสนาหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ส่งผลกระทบ เหตุผลก็คือสัตว์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมะเช่นเดียวกัน แต่หลักใหญ่นั้นเน้นองค์รวมคือสัตว์ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ลักษณะพิเศษดังกล่าวที่เน้นเรื่องสัตว์เป็นการเฉพาะจึงไม่ส่งผลกระทบต่อหลักใหญ่ อีกอย่างหนึ่งหลักใหญ่ที่ว่ามานั้นก็เน้นตัวมนุษย์ที่เป็นผู้จัดการเป็นหลัก เพราะมนุษย์เป็นผู้กระทำการต่อสัตว์ในหลายรูปแบบ เมื่อเกิดการทารุณกรรมจึงต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์โดยตัวมนุษย์เองเป็นผู้ลงมือแก้ไขให้สอดคล้องเกื้อกูลกับชีวิตของสัตว์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ลักษณะพิเศษที่ว่ามาจึงไม่ได้ลดคุณค่าหรือลดลักษณะพิเศษให้ต่ำลง กลับเป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนถึงจุดยืนโดยตัวคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นกลาง ๆ ที่สามารถนำมาขยายขอบเขตไปถึงยังสัตว์และมนุษย์ทั้งหลายได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ดังที่ในมิลินทปัญหาแสดงถึงคุณมหาศาลชั่งไม่ได้ของพระพุทธศาสนาไว้ ๕ ประการ คือ ๑) ความเป็นภูมิใหญ่ ๒) ความบริสุทธิ์ ๓) ไม่อยู่ร่วมกับผู้เลวร้าย ๔) ความรู้แจ้งแทงตลอดได้ยาก ๕) มีการสำรวมระวังมาก[๑๒] ผู้วิจัยจึงต้องการเน้นย้ำว่า การรู้และเข้าใจนี้จะต้องนำไปปฏิบัติให้ครบถ้วนจึงจะเกิดประโยชน์และความสุขแก่ตนเองและสังคม หากนำมาปฏิบัติไม่ครบทุกแง่ย่อมเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนและไม่เกิดประโยชน์สุข และที่สำคัญก็ไม่อาจแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง

ในงานประชุม ไซเตส (CITES : The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์) เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๕๖ ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ โดยประเทศไทยรับเป็นเจ้าภาพ เพราะประเทศไทยถูกมองว่าเป็นประเทศที่มีการค้างาช้างทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย และมองว่าประชาชนคนไทยนั้นนับถือพระพุทธศาสนาที่เน้นหลักการเมตตาและปัญญา มีการพูดถึงคำสอนพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นแนวทางปฏิบัติด้านนี้ได้ เนื้อหาดังกล่าวสรุปโดย โมไนย พจน์ ว่า ฟิลิป คอตเลอร์ นักการตลาดระดับโลก บอกว่า ประเทศไทยควรเสนอความเป็น “Buddhist Culture” ต่อสาธารณะในฐานะเป็นประเทศที่มีความงดงามทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของการประชุมจึงจะเสนอว่าไม่ว่าผลการประชุมจะเป็นอย่างไร ท่าทีหรือทิศทางพระพุทธศาสนาต่อประเด็นของสังคมโลกที่กำลังเกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตสัตว์ป่า และการค้า ทัศนะของพระพุทธศาสนาสามารถนำมาอธิบายร่วมต่อประเด็นเหล่านี้ได้ คือ

๑. พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการเบียดเบียนชีวิต ที่สัมพันธ์ไปถึงการละเมิดต่อชีวิต (ปาณาติบาท) ในความหมายก็คือ ท่าทีหรือทัศนะทางพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการเบียดเบียนชีวิต แม้สิ่งมีชีวิตนั้นจะเป็นสิ่งเล็กน้อยก็ตาม อาจนิยามได้ว่า พุทธศาสนาไม่สนับสนุนการ

---

[๑๒] ปุ้ย แสงฉาย, **มิลินทปัญหา ชำระโดย พระธรรมหาวีรานุวัตร,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๙), หน้า ๓๑๙-๓๒๑.

เบียดชีวิตในทุกกรณี แม้สิ่งมีชีวิตจะเป็นสัตว์เล็กน้อยก็ตาม นับประสาอะไรกับสัตว์ใหญ่ หรือสัตว์ใกล้สูญพันธุ์แล้ว ดังนั้น เมื่อเราชาวพุทธสมาทานต่อหลักการพระพุทธศาสนา การเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตถือเป็นพฤติกรรมแสดงถึงความห่างไกลจากความเป็นชาวพุทธ หรือไกลจากหลักการพระพุทธศาสนา

๒. พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการค้าชีวิตหรือสิ่งมีชีวิต การค้าที่ไม่สอดคล้องกับศีลธรรมอันดี ไม่สอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมือง [มิจฉาวาณิชชา] ถึงการค้านั้นจะไม่ได้บัญญัติไว้ชัดเจนแต่พุทธศาสนาก็มีแนวคิดในเรื่อง“การอนุโลมตามกฎหมายบ้านเมือง” การใช้วิจารณญาณผ่านเกณฑ์ทางสังคม (ตามหลักมหาปเทส ๔) หากตีความจะสะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมหรือการกระทำใด ๆ ของการค้า ที่ผิดจากวัฒนธรรมเงื่อนไขทางสังคม สิ่งนั้นถือว่าผิดกฎหมาย สิ่งใด ที่ผิดแผกจากกฎหมายบ้านเมืองสิ่งนั้นถือว่าไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ทางพระธรรมวินัยด้วย ถ้าตีความต่อไปก็แปลว่าพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการค้าชีวิต หรือสิ่งผิดกฎหมาย ที่ไม่จำเพาะพืชและสัตว์ เช่น การค้ายาพิษ ให้โทษ สิ่งเสพติด อาวุธ ตามหลักการห้ามค้าของพุทธ เป็นต้น

๓. พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการละเมิดทรัพย์สิน (อทินนาทาน) หมายถึงการค้าชีวิต ซากสัตว์ มองมุมหนึ่งคือการลัก ขโมย เพราะสัตว์ พืช เหล่านั้น เป็นทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละประเทศนั้น ๆ ทั้งมีเอกสิทธิ์การเป็นเจ้าของตามหลักรัฐและเขตแดน และขึ้นทะเบียนเป็น “สิ่งสงวน” ก็แปลว่าห้าม ของนั้นมีเจ้าของ การลักลอบ ฆ่า เพื่อนำมาค้าขาย ย่อมเป็นการละเมิดต่อทรัพย์สินในฐานะสัตว์นั้นเป็นเจ้าของชีวิต ประชาชนพลเมืองเป็นเจ้าของทรัพย์สินส่วนรวมในประเทศนั้น ๆ ตามหลักเขตแดน

๔. ท่าทีพระพุทธศาสนาไม่เบียดเบียน ทำลายสิ่งแวดล้อม ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาบางประการเช่น ห้ามทำลายต้นไม้ “ภูตคามวรรค” จะแปลได้หรือไม่ว่าท่าทีของพระพุทธศาสนากับพืช สิ่งแวดล้อม ต้องเป็นไปอย่างระมัดระวัง รวมไปถึงการวางท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การภิกษุห้ามถ่มน้ำลาย อุจจาระ ปัสสาวะ ห้ามทิ้งเศษอาหารในน้ำ ในพืช ในดินที่มีสิ่งมีชีวิต ท่าทีและหลักคิดนี้ย่อมสะท้อนได้ว่าพระพุทธศาสนามีท่าทีต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่เล็กไปจนกระทั่งใหญ่ ผ่านแนวคิดและวิธีปฏิบัติในชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ไม่เบียดเบียน ทำลายละเมิด

๕. คำสอนทางพุทธศาสนาส่งเสริม “ความสมดุล” จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานับแต่การเกิด ในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การเผยแผ่ และวิถีชีวิตของการดำเนินชีวิต ปฏิบัติธรรมของนักบวช (วัดแห่งแรก “เวฬุวัน” เกิดขึ้นในป่า) จึงสะท้อนแนวคิดได้ว่าพระพุทธศาสนาส่งเสริมการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่าง สร้างสรรค์ และในเวลาเดียวกัน แปลง่าย ๆ คือความสมดุลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต และในเวลาเดียวกันในความสมดุลคุณค่าของการใช้ชีวิต ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการ รักษาคุณค่าของการใช้ชีวิตในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ๆ จะพึงกระทำหรือสามารถกระทำได้ ภายใต้ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมอื่น และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ด้วย ทั้งพืชและสัตว์ ดังที่พระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าเป็นผู้เคยปฏิบัติ และวางหลักให้ปฏิบัติไว้

๖. ความเชื่อต่อสิ่งสร้าง สิ่งเคารพที่ไม่ถูกต้อง ในความหมายคือพระพุทธศาสนาสอนเรื่อง “ธรรมะ” เป็นสิ่งสูงสุด ไม่ใช่วัตถุ ที่ทำให้เชื่อว่าเป็นวัตถุมงคล เช่น เขี้ยวหมู เสือ งาช้าง แกะสลักเป็นรูปเคารพต่าง ๆ หรือทำเลียนแบบเทียบขึ้น ดังนั้นสิ่งสร้างเหล่านี้จึงเป็นเพียงวัตถุที่ถูกกระทำให้เชื่อว่าเป็นสิ่งสูงสุด ทั้งที่ในความเป็นจริงไม่ใช่ ถ้าเรากระทำ ทารุณต่อสัตว์ โดยเฉพาะช้าง

นำงามาสร้างเป็นรูปเคารพ ตามหลักศาสนา ก็แปลว่าชาวพุทธสนับสนุนการเบียดเบียน ทารุณกรรม ฆ่า ต่อสิ่งมีชีวิต ก็แปลผิดตั้งแต่คิด เรากำลังทำบาป อย่างนั้นหรือไม่ ถ้าเราเชื่อสิ่งที่เรียกว่า “วัตถุ” จากงา แม้จะเป็นรูปพระ โดยไม่สนใจคำสอน ก็แปลว่าเราไม่ใช่ชาวพุทธที่แท้จริง เป็นเพียง ชาวพุทธที่ “กลวง” ในการถือสมาทานต่อความเป็นชาวพุทธ? แปลว่าพุทธศาสนาไม่ได้สอน แล้วสมาทานว่าเป็นพุทธ เท่ากับเป็น “โจรปล้นศาสนา” และกระทำนอกรีต แล้วจะมาแอบอ้างว่าเป็นพุทธ เป็นคำสอนพุทธ ได้อย่างไร?

เมื่อกล่าวโดยสรุป พฤติกรรมการกระทำใด ๆ ต่อสิ่งมีชีวิตและพืชในฐานะที่มีหลักเขตแดน ประเทศ และเป็นสิ่งหวงห้าม และมองว่าเป็นสิ่งมีชีวิต ในมติของการประชุมถือเป็นอาชญากรรมทางสิ่งแวดล้อม ส่วนทัศนะทางพระพุทธศาสนามองไปถึงว่า ห้ามมีการเบียดเบียน ห้ามเรื่องการฆ่า ห้ามการค้าขายสิ่งมีชีวิต หรือสิ่งใดที่ไม่สอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมืองสิ่งนั้นก็ควรถูกห้ามไปด้วย พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการบริโภคสัตว์ใหญ่ ไม่จนถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์เล็กและสิ่งมีชีวิต หากเอาเจตนารมณ์เหล่านี้มาประมวลกัน จะทำให้เห็นทราบได้ชัดว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้สนับสนุนการบริโภค การฆ่า การเบียดเบียน รวมไปถึงการค้าต่อพืช สัตว์ สิ่งมีชีวิต ที่ไม่เอื้อสอดคล้อง กับกฎหมายบ้านเมือง รวมทั้งผิดศีล ผิดธรรม ดังนั้นท่าทีของชาวพุทธและพระพุทธศาสนาต้องชัดเจน และยืนยันหนักแน่นว่าการประชุม CITES หลักการพระพุทธศาสนาและชาวพุทธเห็นด้วยและสนับสนุนต่อข้อตกลงที่เป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียน อนุรักษ์ ทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ โดยไม่ขัดแย้งกับหลักการทางพระพุทธศาสนา[๑๓]

สรุปได้ว่า การศึกษาอย่างมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงก่อน เพราะจะแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของพระพุทธศาสนาต่อชีวิตของสัตว์ เดรัจฉานทั้งหลายในเชิงปกป้องคือไม่ให้เบียดเบียนด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ให้เกื้อกูลต่อชีวิตของสัตว์เท่าที่จะพึงปฏิบัติได้ ทั้งในการไม่ทำทารุณหรือการฆ่าสัตว์เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของตนเองและสังคม แต่เป็นการกระทำด้วยจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาและปัญญาที่มองเห็นเหตุและผลที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยแล้วแก้ไขหรือจัดการกับปัญหานั้น ๆ ได้

๔.๒.๒ หลักธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์

คำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น มีความหลากหลายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เมื่อยกข้อพุทธธรรมใดขึ้นมาก็จะมีข้อธรรมอื่น ๆ หนุนเสริมกันและกัน เป็นการเพิ่มพูนขึ้นของข้อธรรมอื่น ๆ ที่จะทำให้เกิดการปฏิบัตินั้นได้ดียิ่งขึ้น โดยแยกออกเป็นส่วนเฉพาะก็ได้ หรือเป็นองค์รวมก็ได้ ดังนั้น คำสอนที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติต่อสัตว์นี้จึงมีความหมายในแง่ที่เป็นการแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่งและในแง่ที่เป็นการป้องกันก่อนที่จะเกิดปัญหาอย่างหนึ่ง โดยมุ่งสู่เป้าหมายคือการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์กับสัตว์ มนุษย์กับระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ปัญหาการทารุณสัตว์นั้นเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายปัจจัย การแก้ไขจึงต้องพิจารณาถึงเหตุปัจจัยเป็นสำคัญว่ามีเหตุปัจจัย

---

[๑๓] โมไนย พจน์ (www.oknation.net/), การประชุม CITES & มุมมองพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์พันธุ์พืชและสัตว์, http://www.oknation.net/blog/print.php?id=860046. [๑ ตุลาคม ๒๕๕๖] ผู้วิจัยนำเนื้อหาสาระที่อ้างถึงมาลงทั้งหมดโดยไม่ตัดตอนเพื่อให้แสดงให้เห็นถึงข้อมูลที่เป็นจริงที่ถูกอ้างอิงถึงหลักการของพระพุทธศาสนา.

ภายนอกอะไรบ้างที่เป็นตัวกระตุ้นให้กระทำการหรือมีเหตุปัจจัยภายในอะไรบ้างที่คอยกระตุ้นให้กระทำการดังกล่าว (ตัณหาหรือปัญญา) พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเหตุปัจจัยภายในและภายนอกทั้งสองประการ แต่ให้ความสำคัญโดยเน้นตัวเหตุปัจจัยภายในเสียก่อนนั่นคือจิตใจและปัญญา ดังนั้น แนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ในที่นี้จะแยกออกเป็น ๒ แนวทางหลัก คือ แนวทางปฏิบัติที่เน้นคำสอนคือเข้าใจหลักใหญ่ใจความก่อน และแนวทางปฏิบัติเชิงประยุกต์ โดยยึดหลักการโลกทัศน์แห่งภาวนา ๔ ประการ ได้แก่

๑) กายภาวนา การพัฒนาทางกาย เป็นการพัฒนากายพร้อมกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางกายภาพ

๒) สีลภาวนา การพัฒนาสังคม เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นมิตรกับคนอื่นสัตว์อื่น เพื่อที่ว่าจะได้ก่อตั้งสังคมที่น่าปรารถนาโดยมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโลกนี้

๓) จิตตภาวนา การพัฒนาจิต เป็นการพัฒนาสภาวะทางจิต เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สติ และสมาธิ

๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา เป็นการพัฒนาความรู้รอบ[๑๔]

๔.๒.๒.๑ ระดับปัญญาภาวนา คำว่า “ปัญญา” (Wisdoms) แปลว่า รู้ทั่วถึง รู้รอบด้าน หมายความว่า การปลูกฝังด้านปัญญา มีปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เป็นชีวิตที่มีการศึกษา ใฝ่แสวงหาความรู้ความเข้าใจ ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างทะลุปรุโปร่งรอบด้าน ความรู้ความฉลาดเป็นเรื่องที่ฝึกฝนอบรมกันได้ แหล่งเกิดของปัญญานั้นมี ๓ ประการ คือ

๑. สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดมีขึ้นมาได้เพราะการฟัง ค้นคว้าข้อมูลการศึกษาเล่าเรียน อธิบายได้ว่า แนวทางปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นได้ก็เพราะการค้นคว้าข้อมูล การศึกษาเล่าเรียน การสดับฟังจากการเสวนา สัมมนา หรือแหล่งข้อมูลด้านไอทีต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความรู้ด้านนี้ ซึ่งสังคมจะต้องเพิ่มและเสริมความรู้ด้านนี้ให้มาก อันจะเป็นทางเลือกในการปฏิบัติได้ถูกต้อง

๒. จินตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่จะเกิดมีขึ้นมาได้เพราะการคิดไตร่ตรองพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยเหตุและผล อธิบายได้ว่า ปัญหาเรื่องสัตว์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดเพราะเหตุปัจจัยอะไร เมื่อเข้าใจชัดเจนก็คิดหาเหตุผลในการที่แก้ไขปัญหา และมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้อง รวมทั้งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกันในสังคมได้

๓. ภาวนาปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดมีขึ้นมาได้ด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดเป็นความเชี่ยวชาญชำนาญ อธิบายได้ว่า เมื่อได้รู้เข้าใจในเหตุและผลแล้ว การลงมือปฏิบัติตามแนวทางปฏิบัตินั้นจะต้องเกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เกิดการปฏิบัติที่แท้จริงและเป็นประโยชน์รอบด้าน ทั้งใน

---

[๑๔] องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖-๓๔๑. พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์), **A BUDDHIST WORLDVIEW โลกทัศน์ชาวพุทธ,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๑. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๐-๑๘๘. และ สุรพศ ทวีศักดิ์, “จริยธรรมพุทธศาสนากับจริยธรรมสากล” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๒), : ๖๖.

ส่วนปัจเจกและส่วนรวม โดยเฉพาะด้านศีลธรรมและกฎหมายที่ประชาชนจะต้องเข้าใจอย่างถูกต้องและเสริมสร้างให้เกิดพลังในการร่วมลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง[๑๕]

แหล่งเกิดปัญญาจึงมีความสำคัญ ซึ่งรัฐ ชุมชน หรือวัดในพระพุทธศาสนาจะต้องสนับสนุนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกรอบขอบเขตข้างต้น อันจะทำให้ปัญญาที่เกิดขึ้นมาได้จะช่วยทำให้ปัจเจกและสังคมเกิดความปัญญา ๓ ระดับ ขึ้นมาได้อย่างแท้จริง คือ

๑. ปัญญารู้จักความเสื่อม (อปายโกศล) หมายถึง รู้ว่าอะไรคือความเสื่อม อะไรคือเหตุทำให้เกิดความเสื่อมด้วย รู้เพียงแง่ใดแง่หนึ่งยังไม่ถือว่าเป็นอปายโกศล เช่น การลักลอบค้าขายสุนัขข้ามชาติด้วยการบรรจุสุนัขใส่กรงเป็นจำนวนมาก ทำให้สุนัขแออัดกัน บางครั้งกัดกันเอง ขาดอากาศหายใจ ขาดอาหารและน้ำ เกลือกกลั้วทั้งอุจจาระและปัสสาวะ ถือเป็นความเสื่อมทางศีลธรรมและผิดกฎหมายข้อหาทารุณสัตว์ด้วย เขารู้ว่าจะทำให้เกิดปัญหาและมีความผิดความทุกข์ด้วย แต่สิ่งที่เขาทำนั้นมองว่าเป็นความจำเป็นและเป็นหนทางให้ได้เงินจำนวนมาก แม้จะลักลอบค้าขายก็ตาม แต่เขาหารู้ไม่ว่าสาเหตุแท้จริงก็คือการที่เขามีจิตใจโลภอยากได้เงินจำนวนมาก ชอบรังแกสัตว์ มีจิตใจโหดร้ายหรือจิตใจคับแคบ จึงทำการลักลอบค้าขายสุนัข เป็นต้น ดังนั้น การทารุณสัตว์เป็นความเสื่อมที่มาจากเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแต่กรณีที่เกิดขึ้น ประการสำคัญของอปายโกศลจึงได้แก่ การคิดได้การรู้ได้ถึงความเสื่อมและสาเหตุแห่งความเสื่อมทุกประการ

๒. ปัญญารู้ความเจริญ (อายโกศล) คือ รู้ว่าอะไรคือความดี ความเจริญที่แท้และก็รู้ด้วยว่าอะไรคือสาเหตุให้เกิดความดีความเจริญนั้น เช่น คนที่รู้ว่าการมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ การสงเคราะห์สัตว์เป็นความดีงามทางด้านศีลธรรมและไม่มีผิดกฎหมายที่มนุษย์ปุถุชนพึงกระทำได้และเป็นการกระทำที่ชอบที่ถูกต้องดีงามสร้างความเจริญความสุขให้แก่ตนเองและสังคม เป็นต้น ดังนั้น การแก้ไขปัญหาและการปฏิบัติต่อสัตว์ด้วยการจัดสวัสดิภาพแก่สัตว์อย่างเหมาะสมก็เป็นการทำสิ่งที่ดีงามอย่างหนึ่ง ความสำคัญของอายโกศลคือการรู้จักสาเหตุที่ทำให้เกิดความดี ความเจริญดีงามของปัจเจกและสังคม

๓. ปัญญารู้จักวิธีการและเหตุแห่งความเสื่อมและสร้างเหตุแห่งความเจริญ (อุปายโกศล) คือ รู้ทั้งอปายโกศลและอายโกศล คนที่รู้จักมองแต่ความเสื่อมและเหตุแห่งความเสื่อม อาจเพียงระมัดระวังไม่ทำความชั่วเท่านั้น ไม่ทำความดีหรือสร้างสรรค์ประโยชน์อะไรให้แก่คนและสังคมก็ได้ เขาอาจเป็นคนดีเพียงเพราะไม่ทำความชั่วความผิดเท่านั้น แต่มิได้ทำความดีอะไรเพิ่มพูนขึ้นมาใหม่และในบางกรณีอาจระมัดระวังจนเกิดไปก็กลายเป็นโทษได้ ยกตัวอย่าง การไม่เลี้ยงสัตว์อะไรเลยเพราะระมัดระวังที่จะไม่ต้องถูกตำหนิว่าจะเข้าข่ายทารุณสัตว์จึงพยายามที่จะหลีกเลี่ยง ไม่เกี่ยวข้องทุกประการ เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม ถ้ามองแต่ในแง่ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญอย่างเดียวก็อาจทำให้ไม่ระมัดระวัง ตกอยู่ในความประมาท เพราะคิดแต่จะได้หรือจะเกิดประโยชน์ต่อสัตว์จนเกินควร มุ่งหวังจนเกินไป ยกตัวอย่าง คนที่มีจิตอาสาช่วยเหลือสัตว์ต้องทำงานอยู่กับสัตว์ตลอดเวลาจนกระทบกับครอบครัว หรือกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม แม้ตนเองจะมีความสุขที่ได้ทำก็ตาม ก็ทำให้ต้องอยู่คนเดียวและแวดล้อมด้วยสัตว์ ไม่มีเพื่อนไม่มีครอบครัว ความเจริญจึงเกิดแก่สัตว์ส่วนเดียว ไม่เกิดต่อตนเองและสังคม ได้ด้านใดด้านหนึ่งแต่ก็ส่งผลเสียต่ออีกด้านใดด้าน

---

[๑๕] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สื่อตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๙๖.

หนึ่ง จึงเป็นการมองที่ไม่รอบด้าน หรือการเลี้ยงสัตว์ดุร้ายไว้ในบ้านก็เช่นเดียวกัน แม้จะแสดงออกถึงความเมตตาต่อสัตว์ แต่อาจเป็นอันตรายต่อคนในครอบครัวหรือคนอื่นก็ได้ ดังนั้น อุปายโกศลจึงเป็นปัญญาที่สำคัญเพราะทำให้เข้าใจและเกิดความเชื่อมโยงเพื่อป้องกันความผิดพลาดและก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง[๑๖]

ปัจเจกชนและสังคมที่ฉลาดแท้จริงจึงต้องมีปัญญาทั้งสามประการ ต้องขจัดปัญหาและรักษาความเจริญให้คงอยู่ ตลอดถึงส่งเสริมให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกด้วย สิ่งที่จะเป็นตัวฝึกฝนพัฒนาปัญญาอยู่เสมอจึงเป็นกระบวนการที่จะต้องแสวงหาและพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น กระบวนการทางปัญญา ๓ กลุ่มนี้เป็นหลักการสำคัญเพราะเป็นหลักการที่จะช่วยเสริมสร้างวิธีการคิดหรือปัญญาให้เจริญก้าวหน้านั่นคือการรู้จักคิดเป็น รู้จักใช้เป็น รู้จักแก้ปัญหาเป็น และรู้จักสร้างสรรค์เป็น เป็นการพัฒนาปัญญาในรูปแบบที่เป็นสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นแกนนำในกระบวนการของการศึกษา คือการรู้จักคิด หรือคิดเป็น การฝึกฝนพัฒนาความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ก็คือการฝึกฝนพัฒนาตน หรือการฝึกฝนพัฒนาบุคคล ตามแนวทางของวิธีคิดสัมมาทิฏฐินั้น คือ

๑. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอด หรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอนอบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม ปัจจัยภายนอกจึงมีความสำคัญกับปัจเจกชนที่จะคอยกระตุ้นให้เกิดปัญญาที่จะช่วยแก้ไขปัญหาและเสริมการปฏิบัติได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นจากกัลยาณมิตรหรือสังคมที่มีกฎเกณฑ์ที่ดี

๒. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึงการคิดถูกวิธีความรู้จักคิด หรือคิดเป็น อธิบายก็คือ เมื่อปัจจัยภายนอกสมบูรณ์ก็เสริมปัจจัยภายในตัวปัจเจกชนให้รู้จักคิดเป็น แก้ไขปัญหาเป็น และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง อีกอย่างหนึ่ง แม้ปัจจัยภายนอกจะไม่เกิดขึ้น แต่อาศัยปัจจัยภายในทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยการไตร่ตรองพิจารณาเหตุปัจจัยตามความเป็นจริงแล้วก็เป็นพลังให้รู้จักคิดเป็นและนำไปสู่การปฏิบัติได้ถูกต้อง[๑๗]

จากที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นหลักการทั่วไปเกี่ยวกับปัญญา ตัวที่เป็นปฏิบัติการแห่งการพัฒนาปัญญานั้นจำแนกได้หลายอย่าง ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาฝึกหัดปัญญาของแต่ละคนหรือเสนอตัวหลักการเหล่านี้ให้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาของคนในสังคม ในแง่นี้ก็จะเกิดประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย คือประโยชน์ตนเองก็ได้ ประโยชน์ของสังคมก็ไม่สูญเสีย ปัญญาดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอหลักเชิงคำสอน ดังนี้

ก. ใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พระพุทธศาสนามีหลักคิดด้านปัญญาหลายประการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรมนั้นเกิดมาจากการพิจารณาโดยแยบคาย หรือที่รู้จักกันคือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คำ "โยนิโสมนสิการ" นั้นประกอบด้วยคำสองคำ คือ “โยนิโส” มาจาก “โยนิ” แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธี ทาง และ “มนสิการ” หมายถึง การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา ดังนั้น คำว่า “โยนิโสมนสิการ” จึงหมายถึง การทำในใจให้แยบคาย

---

[๑๖] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔.

[๑๗] องฺ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

หรือ การพิจารณาโดยแยบคาย กล่าวคือ ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธี มีระบบ มีเหตุมีผล พิจารณาไตร่ตรองสาวไปจนถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องนั้น ๆ แล้วประมวลความคิดจนกระทั่งสามารถสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี โยนิโสมนสิการเป็นวิถีทางแห่งปัญญาภายใน เป็นธรรมสำหรับกลั่นกรองแยกแยะข้อมูลหรือแหล่งข่าวที่เป็นภายนอกคือปรโตโฆสะอีกชั้นหนึ่ง และเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดชอบหรือสัมมาทิฐิ ทำให้การคิดนั้นมีเหตุผลและไม่งมงาย[๑๘] ลักษณะวิธีคิดนี้แบ่งไว้ ๔ ประการ คือ

๑) อุบายมนสิการ แปลว่า การคิดถูกวิธี (ถูกระบบ)

๒) ปถมนสิการ แปลว่า การคิดถูกทาง

๓) การณมนสิการ แปลว่า การคิดอย่างมีเหตุผล

๔) อุปปาทกมนสิการ แปลว่า การคิดอย่างมีเป้าหมาย

ลักษณะสำคัญของมนสิการนี้ทำให้เข้าใจอย่างกว้างถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วนำไปสู่การคิดหาทางแก้ไขและปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ อย่างไรก็ตาม ลักษณะการคิดดังกล่าวนั้นอรรถกถาได้ขยายความไว้ แต่วิธีคิดตามหลักพุทธธรรมแล้ว มีถึง ๑๐ ประการ กล่าวคือ

๑) วิธีคิดแบบสาวเหตุปัจจัย คือสืบค้นจากผล สืบสาวหาสาเหตุที่แท้จริง

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ คือแยกย่อยออกเป็นส่วน ๆ เพื่อหาความสอดคล้องสัมพันธ์

๓) วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือคิดและรู้ความเป็นไปตามธรรมดาของสรรพสิ่งตามความจริง

๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ คือคิดตามเหตุผล สืบสาวสาเหตุแล้วแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ

๕) วิธีคิดเชื่อมโยงหลักการและความมุ่งหมายให้สัมพันธ์กันคือคิดถึงหลักการของเรื่องหรือสิ่งนั้นคืออะไร ความมุ่งหมายเพื่ออะไร การกระทำนั้น ๆ ตรงตามหลักการ และความมุ่งหมายหรือไม่

๖) วิธีคิดแบบคุณ โทษ และทางออก คือคิดทั้งในแง่บวก แง่ลบ และคิดเสนอแนวทางแก้ไข

๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คือ คิดวิเคราะห์ถึงประโยชน์ที่แท้จริงหรือประโยชน์เทียมของสิ่งนั้น ๆ คืออะไรเพื่อจะได้รู้จักเสพรู้จักใช้สิ่งทั้งหมายเพื่อคุณที่แท้จริง

๘) วิธีคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรม คือคิดเพื่อให้เกิดกำลังใจสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามเพื่อตนและสังคม

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือคิดแบบมีสติ รู้เท่าทันปัจจุบัน ไม่ฟุ้งซ่าน

๑๐) วิธีคิดแบบจำแนกประเด็นและแง่มุมต่าง ๆ หรือพยายามมองหลายมุมเพื่อให้ได้คำตอบหรือความเข้าใจที่ถูกต้องสมบูรณ์[๑๙]

---

[๑๘] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม,** หน้า ๓๑. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๖. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๖๖๙-๖๗๐. พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ.๙), **คำวัด**, (กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๘๑๔.

[๑๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๓-๑๒๙.

จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเกิดผลดีต่อชีวิตนั้น จะต้องมาจากการรู้จักคิดเป็นซึ่งจะทำให้มีการปฏิบัติถูกต้องต่อส่วนย่อยที่เป็นความหลากหลายของการดำเนินชีวิตนั้นได้ผลอย่างมากมาย พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านสรุปไว้ว่า

๑. ในแง่ของการล่วงพ้นปัญหา ได้แก่ สามารถแก้ปัญหาเป็น แก้ปัญหาได้

๒. ในแง่ของการทำกรรม ได้แก่ คิดเป็น พูดเป็น/สื่อสารเป็น ทำเป็น ลงมือปฏิบัติได้อย่างถูกต้องชัดเจน

ค. ในแง่ของการรับรู้ (อายตนะ) ได้แก่ ดูเป็น ฟังเป็น ดมเป็น ลิ้มเป็น สัมผัสเป็น คิดเป็น

ง. ในแง่ของการเสพหรือบริโภค ได้แก่ กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น คบหาเป็น รู้จักพอเพียง รู้จักประมาณในการเสพหรือบริโภควัตถุต่าง ๆ[๒๐]

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ คือการคิดถูกต้อง รู้จักคิด หรือคิดเป็น เป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งหมด เพราะจะทำหน้าที่เป็นตัวขจัดปัญหา ชี้แนะแนวทาง และควบคุมการปฏิบัติถูกต้องในแง่อื่น ๆ ทั้งหมด เมื่อคิดเป็นแล้ว ก็ทำให้หน่วยย่อยอื่น เช่น พูดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ดูเป็น ฟังเป็น กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น เป็นต้น ดำเนินไปอย่างถูกต้อง สนับสนุนให้ชีวิตนั้นดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้องทั้งในทางศีลธรรมและทางกฎหมาย และทำให้ชีวิตนั้นดีและงดงาม

ข. สัปปุริสธรรม[๒๑] หลักการคิดหรือวิธีการทางปัญญาอีกวิธีหนึ่งที่สำคัญคือการรู้จักคิดตามหลักสัปปุริสธรรมหรือหลักการของคนดี ๗ ประการ คือ

๑) ธัมมัญญุตา เป็นผู้รู้จักเหตุรู้จักธรรม คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น รู้ว่าสัตว์ก็เป็นสิ่งมีชีวิต อาศัยลมหายใจและอาหารดำรงชีวิตเหมือนกับมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งในชีวาลัย และเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติด้วย เป็นต้น การทารุณกรรมหรือฆ่าสัตว์มิใช่เป็นการกระทำของคนดี เพราะทำให้สัตว์ได้รับความเดือดร้อน ทุกข์ โทษ นานาประการ ดังนั้น การรู้จักและเข้าใจเหตุหรือรู้จักหลักการจะทำให้เกิดหนทางในการแก้ปัญหาและเป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญของคนดีมีศีลธรรม

๒) อัตถัญญุตา เป็นผู้รู้จักผล ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ เป็นผู้รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

๓) อัตตัญญุตา เป็นผู้รู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

---

[๒๐] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๖.

[๒๑] องฺ. สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

๔) มัตตัญญุตา เป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑอาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕) กาลัญญุตา เป็นผู้รู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

๖) ปริสัญญุตา เป็นผู้รู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗) ปุคคลัญญุตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญุตา เป็นผู้รู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น

หลักการคิดต่อไปนี้ถือว่ามีส่วนคล้ายคลึงกันกับโยนิโสมนสิการอย่างมาก เป็นวิธีคิดที่ทันสมัยเข้าใจง่าย ซึ่งเป็นวิธีคิดที่เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้แบ่งประเภทของวิธีคิดที่ควรมีการพัฒนาต่อยอดอย่างสำคัญ โดยแยกออกเป็น ๑๐ มิติ ดังนี้

๑. การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) หมายถึง ความตั้งใจที่จะพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยการไม่เห็นคล้อยตามข้อเสนออย่างง่าย ๆ แต่ตั้งคำถามท้าทายหรือโต้แย้งสมมติฐานและข้อสมมติที่อยู่เบื้องหลัง และพยายามเปิดแนวทางความคิดออกสู่ทางต่าง ๆ ที่แตกต่างจากข้อเสนอนั้น เพื่อให้สามารถได้คำตอบที่สมเหตุสมผลมากกว่าข้อเสนอเดิม

๒. การคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) หมายถึง การจำแนกแจกแจงองค์ประกอบต่าง ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุผลระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น เพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของสิ่งที่เกิดขึ้น

๓. การคิดเชิงสังเคราะห์ (Synthesis–Type Thinking) หมายถึง ความสามารถในการดึงองค์ประกอบต่าง ๆ มาผสมผสานเข้าด้วยกันเพื่อให้ได้สิ่งใหม่ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

๔. การคิดเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Thinking) หมายถึง การพิจารณาเทียบเคียงความเหมือนและ/หรือความแตกต่างระหว่างสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจสามารถอธิบายเรื่องนั้นได้อย่างชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการคิด การแก้ปัญหา หรือการหาทางเลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

๕. การคิดเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Thinking) หมายถึง ความสามารถในการประสานข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่เกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดได้อย่างไม่ขัดแย้งแล้วนำมาสร้างเป็นความคิดรวบยอดหรือกรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้น

๖. การคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) หมายถึง การขยายขอบเขตความคิดออกไปจากกรอบความคิดเดิมที่มีอยู่สู่ความคิดใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนเพื่อค้นหาคำตอบที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

๗. การคิดเชิงประยุกต์ (Applicative Thinking) หมายถึง ความสามารถในการนำสิ่งที่มีอยู่เดิมไปปรับใช้ประโยชน์ในบริบทใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยยังคงหลักการของสิ่งเดิมไว้

๘. การคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) หมายถึง ความสามารถในการกำหนดแนวทางที่ดีที่สุดภายใต้เงื่อนไข ข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

๙. การคิดเชิงบูรณาการ (Integrative Thinking) หมายถึง ความสามารถในการเชื่อมโยงแนวคิดหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าหาแกนหลักได้อย่างเหมาะสม เพื่ออธิบายหรือให้เหตุผลสนับสนุนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

๑๐. การคิดเชิงอนาคต (Futuristic Thinking) หมายถึง ความสามารถในการคาดการณ์สิ่งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอย่างมีหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม[๒๒]

วิธีคิดทั้งสองด้านนี้เมื่อนำมาเชื่อมเข้าด้วยกันแล้วจะทำให้มีแนวปฏิบัติต่อสัตว์ในด้านปัญญาคือการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์ ลักษณะเชิงวิวัฒนาการ ลักษณะเชิงชีววิทยาหรือสัตววิทยา สิทธิของสัตว์ในแง่ที่เป็นกฎหมาย ปัญหาการทารุณกรรมต่อสัตว์ วิถีทางในการร่วมแก้ไขปัญหา และไม่ยอมสนับสนุนการทารุณสัตว์ทุกประการ เมื่อปัญญาภาวนานำมาผสมผสานกับแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ก็จะช่วยให้เราวางท่าทีที่ถูกต้อง

สรุปว่า การคิดตามรูปแบบของปัญญาภาวนานี้จะทำให้เข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ได้อย่างมาก กล่าวคือสามารถคิดเชื่อมโยงได้ว่าสัตว์นั้นก็มีสถานภาพในธรรมชาติคือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สัตว์นั้นสามารถที่จะนำมาฝึกฝนให้ทำงานรับใช้มนุษย์ เช่น วัว ควาย ม้า ช้าง เป็นต้น นำมาฝึกฝนเป็นสัตว์เลี้ยงใกล้ชิดมนุษย์หรือรักษาด้านจิตใจ เช่น สุนัข แมว ปลาโลมา เป็นต้น ในฐานะเป็นผู้ถูกบริโภคคือเป็นอาหาร เช่น ปลา ไก่ หมู นก และเนื้ออื่น ๆ เป็นต้น นำมาเป็นสัตว์ทดลองอุตสาหกรรมยาและวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งไม่อาจนำมนุษย์มาทำการทดลองได้ เช่น หนู ลิง เป็นต้น และนำมาฝึกเพื่อการบันเทิงของมนุษย์ เช่น ละครสัตว์ สวนสัตว์ เป็นต้น รวมทั้งการนำสัตว์มาเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นเครื่องประดับ เป็นรูปภาพ เป็นเกมส์เลี้ยงสัตว์ เป็นหุ่น เป็นต้น การคิดและเข้าใจอย่างนี้สามารถนำมาจัดตามระบบกับแนวคิดแบบใหม่ได้อย่างลงตัว การคิดตามหลักพุทธธรรมจึงเป็นการคิดแบบเชิงบวกคือสัมมาทิฏฐิ คิดถูก คิดได้ คิดเป็น และเห็นชอบในฐานะเป็นปัจจัยภายใน โดยอาศัยสัตว์นั้นเป็นเหตุปัจจัยในการคิดชอบ และอาศัยการปฏิบัติจากคำสอนแนวคิดทฤษฎี วัฒนธรรม ประเพณีดีงาม และปัจจัยภายนอกทำให้เกิดปัญญาในการคิดพิจารณาถึงความดีงามหรือความเสื่อมทรามที่เกิดขึ้นแล้วแก้ไขให้ได้ต่อไป กระบวนการด้านปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญมากซึ่งเป็นขั้นตอนปฏิบัติอย่างแรกที่จำเป็นต้องมีและสร้างเสริมให้มากที่สุด เช่น คบหาปัญญาชน การคบหาคนดี การเสวนาหรือสัมมนา การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ เป็นต้น

๔.๒.๒.๒ ระดับจิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิต เป็นการพัฒนาสภาวะทางจิต เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สติ และสมาธิ เป็นต้น พระพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติทางด้านจิตใจคือให้ความสำคัญกับจิตใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นสิ่งที่ต้องตรวจสอบก็คือด้านจิตใจว่าเกิดขึ้นในแง่ลบ เช่น จิตใจคับแคบ สับสน วุ่นวาย โหดเหี้ยม และเห็นแก่ตัว เป็นต้น หรือไม่ หากเกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวจะต้องแก้ไขที่จิตใจด้วยตัวของบุคคลนั้น

---

[๒๒] เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **ลายแทงนักคิด,** พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ซัคเซสมีเดีย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๗-๑๓๓.

วิธีการในการแก้ไขก็มีหลายประการ โดยเน้นที่การปรับปรุงจิตใจอย่างสม่ำเสมอ คอยตรวจสอบอย่างพิเคราะห์ ดังนั้น จิตตภาวนานี้เริ่มต้นด้วยคำสอนและประยุกต์ใช้

ก. เมตตา (loving-kindness; friendliness; goodwill) หมายถึง ความปราถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข ความปรารถนาดีต่อกันและกัน ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ เช่น ความสุขเกิดการมีทรัพย์ ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภค ความสุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ และความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า ความรักก็ได้ หมายถึง รักที่จะมุ่งเพื่อปรารถนาดีโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ต่อกันและกัน หากหวังผลตอบแทนจะเป็นเมตตาที่เจือด้วยกิเลส ไม่ตรงต่อเมตตาในพรหมวิหารนี้ ลักษณะของเมตตา ควรสร้างความรู้สึกคุมอารมณ์ไว้ตลอดวันว่า เราจะเมตตาสงเคราะห์เพื่อนที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย จะไม่สร้างความลำบากให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ความทุกข์ที่เขามี เราก็มีเสมอเขา ความสุขที่เขามี เราก็สบายใจไปกับเขา รักผู้อื่นเสมอด้วยรักตนเอง คำว่า “เมตตา” กับ คำว่า “มิตร” มีรากศัพท์เดียวกันและมีความหมายเหมือนกัน เมตตา จึงแปลว่า มีเยื่อใยต่อกัน มีไมตรีต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน เห็นอกเห็นใจกัน หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน โดยกว้าง ๆ แล้วพระพุทธองค์ทรงสอนให้เรามีเมตตาต่อคน เทวดา อมนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน รวมถึงสรรพชีพ (สิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่มองไม่เห็น) สรรพสัตว์ (สิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่มองเห็น) ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม[๒๓]

ความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อสัตว์จึงทำให้ภาพลักษณ์ของมนุษย์ดูจะเป็นผู้ที่โหดร้ายจนเกินไปและอาจถูกมองเพียงด้านลบด้านเดียวในสายตาของมนุษย์ด้วยกันเองและในสายตาของสัตว์ทั้งหลาย ความจริงแล้ว ยังมีอีกด้านหนึ่งที่มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อสัตว์และเชื่อว่าเป็นวิธีการพื้นฐานที่ทุกคนจะต้องมี นั่นคือความเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย ในทัศนะของชาวพุทธทั่วไป การเมตตาต่อสัตว์ดูจะทำได้ง่ายมากกว่าการทำอย่างอื่นและมีผลมาก การเมตตาที่ว่าจะต้องมีจิตที่สงบตั้งมั่นเพื่อจะแผ่เมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย จึงมีการสวดแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์อยู่เสมอ ดังกรณีที่ปรากฏในเมตตสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ และสุตตนิบาต อุรควรรค ที่พรรณนาถึงการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยไม่เจาะจงว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด...ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิตฉะนั้น อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมดทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง[๒๔]

การแผ่เมตตานั้นมี ๒ ประเภท คือ การแผ่เมตตาเพื่อตนเองและการแผ่เมตตาเพื่อผู้อื่น โดยมากมักแผ่เมตตาให้ผู้อื่นคือสรรพสัตว์ทั้งหลาย วิธีการแผ่เมตตานั้นไม่ได้แตกต่างกัน ด้วยตั้งจิตใจแผ่เมตตาว่า “ขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกัน อย่าได้เบียดเบียนกันและกัน อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ รักษาตนอยู่เถิด”[๒๕] การแผ่เมตตาจึงทำได้ง่ายและทำได้ทุกโอกาส และควรที่แผ่ไปไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ ไม่มีความคับแคบไม่มีเวรภัยหรือ

---

[๒๓] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **อหิงสา มรรคาสู่สันติภาพ,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิชชาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

[๒๔] ดูรายละเอียดใน ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๕-๑๕๑/๕๓๓-๕๓๔. ขุ. ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๐/๒๐-๒๒. ดูเทียบกันกับอหิราชสูตร ใน องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๐-๑๑๒.

[๒๕] ขุ. ขุ. อ. (ไทย) ๓๙/๓๓๐-๓๕๗.

และทำได้ทุกโอกาส และควรที่แผ่ไปไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ ไม่มีความคับแคบไม่มีเวรภัยหรือข้าศึก แผ่ไปทั้งในทิศน้อยทิศใหญ่ (อัปปมัญญา) หลักการที่ว่าถึงนี้แม้จะมองว่าง่าย แต่ในระดับของการลงมือปฏิบัตินั้น ก็ไม่อาจทำได้ง่ายนัก เพราะพื้นฐานด้านจิตใจของแต่ละบุคคลนั้นแตกต่างกัน การแผ่เมตตาที่ทำได้ง่ายเพราะมีพื้นฐานจิตใจที่ดีงามปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์อยู่เสมอ แต่ที่ทำได้ยากเป็นเพราะมีจิตใจโลเลและขาดการฝึกฝนฝึกหัดแผ่เมตตาให้คนอื่น เมตตาที่มั่นคงจะทำให้กรุณาทำงานอย่างเข้มแข็ง เพราะเมตตานั้นหมายถึงการมีจิตใจเปี่ยมคุณธรรมมีไมตรีอ่อนโยนต่อสัตว์ทั้งหลาย ในขณะที่กรุณานั้นคือการลงมือช่วยเหลือสัตว์ การช่วยเหลือหรือกรุณาเมื่อทำงานอย่างเต็มที่ผลที่เกิดก็ได้มากเช่นกัน และการช่วยเหลือสัตว์นั้นก็ยังทำให้ได้บุญกุศลอีกด้วย การช่วยเหลือแม้จะไม่มากนัก แต่ก็เกิดประโยชน์แก่สัตว์ที่ได้รับความเดือดร้อน ดังที่ปรากฏให้เห็นในคัมภีร์อยู่แล้ว พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “ชาวพุทธเรามีหลักในการปฏิบัติต่อสัตว์ทั้งหลาย อย่างช้างนี้เรามีความใกล้ชิดกับมันได้อาศัยมันทำประโยชน์มามาก เราก็ไม่ควรไปรังแกมัน หรืออย่างกระรอกเวลานี้ เราไม่จำเป็นต้องเอาเป็นอาหารแล้ว เราก็ควรแสดงเมตตากรุณาได้เต็มที่ และมันก็จะเป็นเครื่องประดับในธรรมชาติที่สวยงามด้วย นี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติอย่างน้อยในขั้นต้นคือถือศีล ๕ ข้อที่หนึ่งว่าเราจะไม่รังแกสัตว์ เราไม่ไปทำร้ายมัน ได้แค่ศีล ๕ ข้อที่ ๑ นี้ ก็ช่วยรักษาสัตว์ได้มากมาย”[๒๖] เมตตานั้นเกิดจากการละความเห็นแก่ตนเอง ห่วงใยคนอื่นสัตว์และคำนึงถึงประโยชน์ของคนอื่นด้วย โดยไม่จำเป็นต้องให้มีการเรียกร้องให้ช่วยเหลือ เมตตาสร้างคนให้เป็นคนและสร้างคนให้เป็นคนดีที่น่าคบหาอย่างแท้จริง การใช้เมตตาก็เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ความเห็นแก่ตัว การเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นต้น ถ้าคนเรามีเมตตาต่อสัตว์ก็จะเว้นจากการเบียดเบียนและช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สัตว์อย่างเหมาะสมด้วย ดังนั้น หลักเมตตาธรรมจึงเป็นหลักยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนาที่ถูกเลือกนำมาใช้มากกว่าจะใช้เรียกร้องสิทธิ แม้ในด้านอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน สิทธิมีความสำคัญน้อยกว่าเมตตา เมื่อใช้หลักเมตตาไม่ได้ผลแล้ว จึงจะคำนึงถึงหลักของสิทธิซึ่งถือเป็นเรื่องรองลงไป

เมตตาจึงเป็นธรรมที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบันที่มีการทารุณกรรมสัตว์อย่างมาก เพราะคนมีภาวะความเครียดสูง เนื่องภาวะผันผวนทางการเมือง เศรษฐกิจ ครอบครัว การศึกษา ความรัก และสังคม จึงทำให้จิตใจผันแปรและเร่าร้อนตลอดเวลา การเจริญเมตตานั้นจะสามารถทำให้จิตใจนิ่งสงบและไม่สับสนว้าวุ่น เป็นธรรมโอสถอันยอดเยี่ยม ผู้เจริญจะได้อานิสงส์ของการเจริญเมตตาหลายประการ ในอานิสงส์การแผ่เมตตา ๑๑ ประการ คือ

๑. หลับเป็นสุข คือ นอนหลับสบาย นอนหลับสนิท นอนหลับง่าย

๒. ตื่นเป็นสุข คือ เมื่อตื่นขึ้นมาก็สบายตัวสบายจิตใจ หายอ่อนเพลีย ไม่มีอาการง่วงติดต่ออีก

๓. ไม่ฝันร้าย คือ จะไม่ฝันเห็นสิ่งเลวร้ายทำให้สะดุ้งตื่นกลางคัน หรือไม่ฝันหวาดเสียวต่าง ๆ

---

[๒๖] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับสัตว์ป่า,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖-๓๗. ในหนังสือ “เมตตาทาน” ได้รวบรวมทัศนะของผู้เขียนหลากหลายที่เน้นลักษณะแห่งเมตตาไว้หลากหลายประการ.

๔. เป็นที่รักของคนทั่วไป คือ จะเป็นคนมีเสน่ห์ดึงดูดใจ ไปที่ใดก็ปราศจากศรัตรูผู้คิดร้าย แม้ผู้ไม่ชอบใจก็จะกลับมาชอบได้

๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั่วไป คือ แม้สัตว์ต่าง ๆ ก็รักผู้แผ่เมตตา ไม่ขบกัด ไม่ทำร้าย ทำให้ปลอดภัยจากเขี้ยวงาเล็บทุกชนิด ไม่เป็นที่หวาดระแวงต่อกันและกัน

๖. เทวดารักษาคุ้มครอง คือ จะเดินทางไปไหนมาไหนเทวดาจะคุ้มครองให้ความปลอดภัยตลอดเวลา จะไม่ประสบอุปัทวภัยต่าง ๆ ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ

๗. ไฟ ศาสตรา ยาพิษ ไม่แผ้วพาน คือ สิ่งเหล่านี้จะทำอันตรายมิได้ จะปลอดภัยจากสิ่งเหล่านี้

๘. จิตเป็นสมาธิเร็ว คือ ผู้แผ่เมตตาเป็นประจำ ถ้าทำสมาธิ จิตจะสงบนิ่งได้เร็ว หรือจะอ่านหนังสือ จะทำงานอันใดก็ตาม จิตจะไม่ฟุ้งซ่าน ตั้งมั่นได้เร็ว ทำงานนั้นก็สำเร็จสมประสงค์

๙. หน้าตาผิวพรรณจะผ่องใส คือ ผู้มีเมตตาจิตเป็นประจำ หน้าตาและผิวพรรณจะมีน้ำมีนวลมีเสน่ห์เรียกความสนใจได้ จะดูอิ่มเอิบตลอดเวลา แม้จะมีอายุมาก รูปร่างไม่สวยงามและไม่ได้รับการแต่งเติมด้วยเครื่องสำอางใด ๆ หน้าตาผิวพรรณก็ผ่องใสน่าดูน่าชมได้เสมอ

๑๐. ไม่หลงเวลาตาย คือ เวลาใกล้ตาย จะไม่หลงเพ้อ ละเมอ หรือโวยวายอย่างนั้นอย่างนี้ หรือไม่ดิ้นทุรนทุรายเป็นที่น่าเวทนาของผู้พบเห็น จะสิ้นใจอย่างสงบเหมือนนอนหลับไป

๑๑. เมื่อไม่อาจบรรลุธรรมชั้นสูงย่อมเข้าถึงพรหมโลก คือ ผู้มีเมตตาจิตเป็นประจำแม้ไม่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงขึ้นไปกว่านี้ ก็ย่อมจะไปบังเกิดในพรหมโลกอันเป็นที่เกิดของผู้ได้ฌาน[๒๗]

ในอรกชาดก ขุททกนิกาย มีพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ว่า “ผู้ใดอนุเคราะห์ชาวโลกทั้งมวลด้วยเมตตาจิตหาประมาณมิได้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ และเบื้องขวางโดยประการทั้งปวง จิตเกื้อกูลหาประมาณมิได้ เป็นจิตบริบูรณ์อันผู้นั้นอบรมดีแล้ว กรรมใดที่เขาบำเพ็ญแล้วพอประมาณกรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ในจิตของเขานั้น”[๒๘] ตัวอย่างหนึ่งที่มักนำมาเล่าไว้ประกอบกันอย่างมาก มีเรื่องเล่าว่า พระเถระผู้เป็นอาจารย์มองเห็นว่าสามเณรผู้เป็นลูกศิษย์ดวงชะตาขาดจะอยู่ได้อีกไม่กี่วัน จึงออกอุบายให้สามเณรกลับไปเยี่ยมญาติที่บ้านเพื่อเป็นการอำลาโดยที่สามเณรไม่เข้าใจในอุบายนี้ สามเณรเดินทางผ่านเส้นทางหนึ่งที่แห้งแล้ง เห็นปลาตัวหนึ่งที่นอนดิ้นรนเพราะน้ำแห้งขอด ด้วยจิตใจที่เปี่ยมเมตตาจึงทำการช่วยเหลือปลาตัวนั้น นำไปปล่อยที่สระแห่งหนึ่ง ปลาจึงรอดชีวิตมาได้ เมื่อสามเณรเดินทางต่อไปถึงบ้านเพื่อเยี่ยมเยียนตามสมควรแก่เวลาก็กลับมาหาพระเถระ ผ่านเวลาไปพอสมควรสามเณรก็ยังไม่ถึงฆาตจึงได้เรียกสามเณรมาสอบถามจนรู้ความจริง ท่านสรุปว่าเป็นเพราะจิตใจที่เปี่ยมเมตตาและทำการช่วยเหลือปลาของสามเณรจึงรอดพ้นความตายมาได้และมีอายุ

---

[๒๗] ดูรายละเอียดใน องฺ. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๓-๑๙๕. องฺ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖. ขุ. ป. (ไทย) ๓๑/๒๒-๒๗/๔๖๐-๔๗๔. พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค สมเด็จพระ-พุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐๘-๕๐๙. และ ปุ้ย แสงฉาย, **มิลินทปัญหา ชำระโดย พระธรรมหาวีรานุวัตร,** หน้า ๒๘๐-๒๘๓.

[๒๘] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๓๗-๓๘/๗๓.

ยืนยาว[๒๙] ตัวอย่างเรื่องนี้จึงมักถูกนำมาสอนและทำตามกันมาเสมอในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานกับชีวิตของชาวพุทธ เช่น งานครบรอบวันเกิดก็มักจะปล่อยนกปล่อยปลา ไถ่ชีวิตโคกระบือ เป็นต้น เพราะอานิสงส์แห่งเมตตาไม่เพียงแต่จะได้รับข้อใดข้อหนึ่งแต่อาจได้รับมากกว่านั้นก็ได้ นอกจากนี้พระเมตตาของพระพุทธเจ้าก็ปรากฏเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นอยู่เสมอ เช่น ทรงโปรดช้างนาฬาคีรีให้หายดุร้าย ทรงโปรดปลาในสระที่แห้งน้ำ เป็นต้น

ในมุมมองของ ปรีชา ช้างขวัญยืน เทียบเคียงระหว่างประโยชน์ของมโนทัศน์ระหว่างสิทธิ (กฎหมาย) และเมตตาในพระพุทธศาสนาแล้วมองว่าเมตตานั้นย่อมดีกว่าสิทธิแน่นอน ด้วยเหตุผล ๔ ประการ คือ

ประการแรก สิทธิเป็นวิถีทาง (means) ไปสู่จุดหมายอื่น มิใช่เป็นจุดหมาย (end) ในตัวเอง จุดหมายของสิทธิซึ่งบุคคลอ้างก็มักได้แก่ประโยชน์ของตนเอง ดังนั้น การที่คนเรากำหนดความคิดเรื่องสิทธิขึ้นก็เพราะคำนึงหรือห่วงใยตัวเองเป็นที่ตั้ง ต้องการที่จะให้คนและสิ่งที่ตนยึดถือว่าเป็นของตนดำรงอยู่ได้อย่างปลอดภัย เช่น สิทธิในชีวิตก็เพื่อป้องกันการถูกผู้อื่นทำร้าย สิทธิในทรัพย์ก็เพื่อให้ตนเกิดความมั่นใจว่าจะได้บริโภคทรัพย์นั้นโดยไม่ถูกผู้อื่นแย่งชิงไป ส่วนเมตตานั้นเกิดจากหลักการละตัวเองมิใช่ห่วงตัวเอง การละตัวเองได้ทำให้คิดห่วงใยผู้อื่น คำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่น จึงให้สิทธิแก่ผู้อื่นโดยที่ผู้นั้นไม่ต้องเรียกร้อง (เป็นหน้าที่เพื่อผู้อื่นโดยไม่ต้องเรียกร้อง) หากคนเรามีความเมตตาแล้วก็จะให้อะไรแก่ผู้อื่นมากกว่าสิทธิที่เขามีและเรียกร้อง ถ้าคนมีเมตตาแล้วสิทธิก็เกือบไม่ต้องพูดถึง แต่ถ้าคนเราใช้สิทธิอย่างเดียว คนก็จะไม่ต้องทำอะไรหลายอย่างที่มาจากความเมตตา เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น การเอารัดเอาเปรียบอย่างถูกกฎหมาย ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ เพราะคนเราอาจอ้างสิทธิในการทำสิ่งที่ตนได้เปรียบ หรือไม่ทำสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นภาระโดยไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทน ในที่สุดสังคมจะเป็นแบบตัวใครตัวมัน คนฉลาดเอาเปรียบคนโง่ คนแข็งแรงเอาเปรียบคนอ่อนแอ คนรวยเอาเปรียบคนจน ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมขึ้นในที่สุด เราอาจคิดว่าการสร้างคนให้ดีมีเมตตาทั้งหมดนั้นทำได้ยากยิ่ง จึงต้องมีคนที่ไม่ดีและหากคนพวกนี้ละเมิดผู้อื่น หลักเมตตาก็ไม่อาจช่วยได้ จึงต้องยอมรับเรื่องสิทธิเพื่อแก้ปัญหาอันจะเกิดจากคนพวกนี้ ข้อคิดดังกล่าวนี้ถูกต้อง แต่ไม่ควรใช้สิทธิเป็นเครื่องมืออย่างเดียว เพราะคนไม่ดีที่ว่านั้นมีน้อย และอาจน้อยลงได้อีกถ้าเราอบรมกล่อมเกลาจิตใจคนอยู่เสมอ แต่ถ้าอ้างสิทธิแล้วทิ้งการอบรม คนก็จะเห็นแก่ตัวและเฝ้าปกป้องสิทธิของตนยิ่งกว่าจะคิดช่วยเหลือใคร แม้การสร้างคนดีจะยากกว่าการกำหนดสิทธิแล้วรักษาด้วยกฎหมาย แต่ถ้าคนดีแล้ว ภาระในการใช้กฎหมายก็ลดลง ยิ่งทำให้คนดีได้มากเพียงไร การละเมิดกฎหมายก็น้อยลงมากเพียงนั้น และถ้าระบบการศึกษาปัจจุบันดีจริง เราก็ต้องสร้างคนที่ดีมีเมตตาได้เช่นเดียวกับการสอนเรื่องสิทธิซึ่งก็เป็นนามธรรมไม่น้อยกว่ากัน และการศึกษาควรจะสร้างคนดีให้แก่สังคมได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

ประการที่สอง สิทธินั้นรักษาและควบคุมได้ด้วยอำนาจรัฐคือกฎหมาย การควบคุมด้วยอำนาจนั้นทำได้รวดเร็วและสามารถลงโทษได้ในระยะเวลาสั้น มีตัวบทกฎหมายที่เปิดเผยและชัดเจน จึงดูเหมือนจะมีประสิทธิภาพกว่าการสั่งสอนให้คนมีเมตตาเพื่อจะได้ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น แต่ถ้ามองกันโดยส่วนรวมและระยะยาวแล้ว การทำให้คนมีเมตตาให้ประโยชน์มากกว่า เพราะคน

---

[๒๙] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๙/๖๔. ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๑/๔๕๙-๔๖๔.

พวกนี้จะไม่ละเมิดสิทธิ ภาระทางกฎหมายก็ไม่เกิดแก่รัฐ และเป็นการควบคุมที่ถาวรเพราะบุคคลควบคุมตนเอง การใช้หลักเมตตาและความเต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น ส่วนการใช้หลักสิทธิและใช้อำนาจกฎหมายบังคับเป็นมาตรการเมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้ว เราจึงควรเน้นที่การป้องกันปัญหามากกว่าการปล่อยให้ปัญหาเกิดขึ้นแล้วตามแก้ไข

ประการที่สาม สิทธิเป็นแนวความคิดที่จะแยกคนออกเป็นหน่วย ๆ แล้วสร้างขอบเขตให้ทุกคนอยู่แยกกัน เมื่อไม่มาเกี่ยวข้องกันในเรื่องที่กำหนดไว้ก็ไม่มีปัญหาวิวาทกันด้วยเหตุนั้น สิทธิเป็นหลักการของปัจเจกนิยม (individualism) ต้องการให้ปัจเจกชนมีอำนาจมาก ๆ รัฐหรือปัจเจกชนอื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวได้น้อย ยิ่งให้สิทธิแก่ปัจเจกชนมากเพียงไร รัฐก็มีอำนาจน้อยลงเพียงนั้น บางครั้งถึงกับเป็นการปล่อยให้คนเบียดเบียนกันก็มี ความเมตตานั้นไม่ต้องการแยกคนออกจากกันแบบต่างคนต่างอยู่ แต่ช่วยให้คนที่เหนือกว่าคอยดูแลผู้ที่ด้อยกว่า ไม่เอารัดเอาเปรียบแม้เมื่อทำได้อย่างถูกกฎหมาย และจะช่วยผู้อื่นแม้ไม่มีกฎหมายบังคับให้ช่วย แต่ทั้งนี้ต้องถือว่าคนมีความสัมพันธ์กันและพึงช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สุขด้วยกัน ทำให้คนร่วมมือกันแทนที่จะพยายามแยกกัน ในปัจจุบันเราจะเห็นว่าคนถูกทำร้ายมักไม่ได้รับความช่วยเหลือเพราะคนถือว่าไม่ใช่กงการอะไรของตัว แม้ไม่ช่วยก็ไม่ได้ละเมิดสิทธิใคร แต่ถ้าคนมีเมตตาแล้วก็ช่วยเหลือ โดยไม่ต้องพิจารณาเรื่องสิทธิ ข้อนี้สะท้อนให้เห็นผลเสียของการเน้นสิทธิแทนเมตตา สิทธิทำให้คนอ้างว้าง ว้าเหว่และขาดเพื่อน เมื่อไรที่คนหนึ่งอ้างสิทธิที่จะได้ อีกคนหนึ่งก็จะอ้างสิทธิที่จะไม่ให้ คนทั้งสองก็จะขาดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันหรืออาจกลายเป็นศัตรูกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับหลักเมตตาอย่างเห็นได้ชัด

ประการที่สี่ สิทธิเป็นแนวความคิดเชิงลบ ส่วนเมตตาเป็นแนวความคิดเชิงบวก เช่น ถ้าอ้างว่าสัตว์มีสิทธิจะไม่ถูกทำลายชีวิตและรัฐออกกฎหมายห้ามเบียดเบียนสัตว์เพื่อรักษาสิทธิของสัตว์ไว้ คนก็จะไม่เบียดเบียนสัตว์ แต่คนก็จะไม่เอาใจใส่สัตว์ ไม่ช่วยเมื่อสัตว์อยู่ในอันตรายหรือไม่ให้ทานแก่สัตว์ แต่ถ้าคนเรามีเมตตา การเบียดเบียนสัตว์ก็เป็นสิ่งที่เขาไม่ทำโดยอัตโนมัติ นอกจากนั้นเขายังช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สัตว์ ไม่เพียงเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ แต่เขาจะทำสัตว์ให้อ้วนด้วย คนในสังคมก็เช่นกัน ถ้าคิดเฉพาะเรื่องสิทธิ คนรวยอาจไม่ละเมิดคนจน แต่เขาก็อาจปล่อยให้คนจนทุกข์ยากโดยไม่ช่วยเหลือ ตรงกันข้าม ถ้าคนรวยมีเมตตา แม้ไม่พูดถึงสิทธิจะได้รับความช่วยเหลือ คนรวยที่มีเมตตาก็จะช่วยคนจนให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น ดังที่เราบริจาคช่วยการกุศลทั้งที่โดยสิทธิแล้วเราจะไม่บริจาคก็ได้ เพราะเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐที่จะต้องจัดการเรื่องเหล่านั้น

พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการลงโทษเท่ากับการสร้างสภาวะทางเศรษฐกิจให้ดี และไม่สนับสนุนการลงโทษคนผิดเท่ากับการให้ทานซึ่งป้องกันมิให้คนทำผิด พระพุทธศาสนาเลือกความเมตตาเป็นหลัก เมื่อใช้หลักเมตตาไม่ได้ผลแล้วจึงจะคำนึงถึงหลักของสิทธิซึ่งพระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องรองและให้ความสำคัญน้อยกว่าความเมตตา การพูดกันด้วยสิทธิจะไม่ทำให้คนมีใจผูกพันกันและไม่ทำให้คนดีขึ้น แต่เมตตาสร้างคนให้ดีและคบหากันด้วยน้ำใสใจจริง เป็นเครื่องทำลายรั้วกั้นสิทธิที่สร้างขึ้น[๓๐]

---

[๓๐] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗-๒๐. และ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓-๓๑.

พระพุทธศาสนามีวิธีการฝึกหัดให้แผ่เมตตา ดังนี้

๑. การแผ่เมตตาให้ตนเอง ดังนี้

อะหัง สุขิโต โหมิ ขอให้ข้าพเจ้า มีความสุข

อะหัง นิททุกโข โหมิ ขอให้ ข้าพเจ้าปราศจากความทุกข์

อะหัง อะเวโร โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าปราศจากเวรภัย

อะหัง อัพยาปัชโฌ โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าปราศจากความเบียดเบียนทั้งปวง

อะหัง อนีโฆ โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าปราศจากความลำบากทุกข์กายทุกข์ใจ

สุขี อัตตานัง ปะริหะรามิ ขอให้ข้าพเจ้า จงมีความสุขกายสุขใจ รักษากายวาจาให้พ้นจากความทุกข์ภัยทั้งปวงเทอญ...

๒. การแผ่เมตตาให้กับคนอื่นหรือสัตว์อื่น ดังนี้

สัพเพ สัตตา สุขิตา โหนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด

สัพเพ สัตตา นิททุกขา โหนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงปราศจากความทุกข์

อะเวรา โหนตุ อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

อัพพะยาปัชฌา โหนตุ อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

อะนีฆา โหนตุ อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สุขี อัตตานัง ปะริหะรันตุ จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเทอญ[๓๑]

กล่าวโดยสรุป การแผ่เมตตาจึงเป็นเรื่องของจิตใจที่ต้องฝึกฝนกันให้มากเพื่อให้จิตนั้นเกิดความสุขความสงบความเยือกเย็นแห่งจิตใจ มีสมรรถนะทางจิตใจที่เข้มแข็ง และควรได้แผ่เมตตาต่อกันและกันให้มากกว่าการสร้างแก่กันและกัน สร้างเมตตาธรรมไว้ในใจดีกว่าจะมาเดือดร้อนใจด้วยไฟโกรธไฟริษยาอาฆาต เพราะวิธีปลูกต้นเมตตานี้ไม่ทำให้หนักตัวเพราะพกพาไปได้ ไม่ต้องกลัวหายและไม่ต้องกลัวถูกลักขโมย เพราะมีติดตัวติดใจประจำอยู่ตลอดเวลา เมตตาธรรจึงเป็นธรรมที่เป็นที่พึ่งของโลก (โลโก ปตฺถมฺภิกา เมตฺตา) สังคมใดที่ขาดเมตตาและกรุณาสังคมนั้นย่อมวุ่นวาย สับสน และเบียดเบียนกัน และเมตตานั้นยังให้ผลเป็นคุณเบื้องสูงคือไปเกิดเป็นพรหมหรือบรรลุธรรมชั้นสูงต่อไป ดังนั้น การเพาะบ่มเมตตาธรรมไว้ประจำตัวย่อมทำให้ตนเองจิตใจสงบเยือกเย็น อยู่เป็นสุขเสมอ และสังคมก็ไร้การเบียดเบียนสัตว์ พลังแห่งความเมตตาที่แผ่คลุมไปยังสัตว์ทั้งหลาย จะทำให้สัตว์นั้นไม่หวาดระแวงภัยจากมนุษย์และแสดงให้เห็นถึงจิตใจสูงส่งและสำนึกแห่งศีลธรรมหรือมโนธรรม การแผ่เมตตานั้นเราสามารถแผ่เมตตาให้กับมนุษย์ ให้กับสัตว์ ให้กับผู้อื่นอย่างเฉพาะเจาะจงหรือไม่จำเพาะเจาะจงก็ได้ การแผ่เมตตาให้กับสัตว์นั้นมาจากการที่เรารักสัตว์เมตตาต่อสัตว์ในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกัน เป็นการยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้น จิตใจก็จะสงบ เมื่อฝึกฝนเสมอก็จะทำให้จิตใจสูงขึ้น ก็จะหาหนทางในการช่วยเหลือสัตว์ ทั้งการไม่ฆ่าสัตว์ไม่ทารุณสัตว์ หรือไม่รับประทานเนื้อสัตว์ก็สามารถทำได้

---

[๓๑] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **เมตตาธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐-๒๒ และ ๓๙-๔๐.

ข. อภิณหปัจจเวกขณะ : คำนึงสูตรแห่งชีวิต แม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเทวทูตก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่า อภิณหปัจจเวกขณ์ (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชายไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเนือง ๆ) ซึ่งมี ๕ ประการ คือ

๑. ชราธัมมตา ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ หากขาดการพิจารณาจะประมาทมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว (วัย) ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ การพิจารณาเห็นว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้” จะทำให้ไม่ประมาทในวัยและเข้าใจถึงความจริงแห่งชีวิต

๒. พยาธิธัมมตา ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้ หากขาดการพิจารณาจะประมาทในความไม่มีโรคซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ การพิจารณาเห็นว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้” จะทำให้ไม่ประมาทและเข้าใจถึงความจริงแห่งชีวิต

๓. มรณธัมมตา ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ หากขาดการพิจารณาจะประมาทมัวเมาในชีวิตซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ การพิจารณาเห็นว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” จะทำให้ไม่ประมาทและเข้าใจถึงความจริงแห่งชีวิต

๔. ปิยวินาภาวตา ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องประสบความพลัดพรากจากของรักชอบใจไปทั้งสิ้น (จากคนและสิ่งของ) หากขาดการพิจารณาจะประมาทเพราะความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ การพิจารณาเห็นว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่จะต้องประสบความพลัดพรากจากของรักชอบใจไปทั้งสิ้น แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องประสบความพลัดพรากจากของรักชอบใจไปทั้งสิ้น” จะทำให้ไม่ประมาทและเข้าใจความจริงแห่งชีวิต

๕. กัมมัสสกตา ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น หากขาดการพิจารณาจะทำให้มีกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต การพิจารณาเห็นว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” จะทำให้ไม่ประมาทและเข้าใจกฎแห่งกรรมและความจริงแห่งชีวิต[๓๒]

---

[๓๒] ดูรายละเอียดใน องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๔. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนูญชีวิต,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๔๘.

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในสุขภาพ ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น เป็นอุบายบรรเทาความลุ่มหลงความถือมั่นยึดติดและป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งขวนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ นอกจากนี้ การระลึกนึกถึงความตายอยู่เนือง ๆ ที่เรียกว่า มรณานุสสติ ก็เป็นอุบายฝึกฝนด้านจิตใจที่ยึดโยงไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เพื่อจะให้ถอนจิตใจและคลายความถือมั่น จึงมักนำมาสั่งสอนกันในปัจจุบัน ซึ่งปรากฏให้เห็นกันอยู่เป็นอย่างมาก การพิจารณาถึงสูตรแห่งชีวิตจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยปรับปรุงจิตใจให้คำนึงเชิงเปรียบเทียบกับสัตว์ทั้งหลายว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับตัวเรา ไม่ล่วงพ้นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพราก และต้องไปตามกรรมที่กระทำไว้ได้ เมื่อตั้งจิตใจไว้ได้อย่างนี้ก็จะเข้าใจถึงลีลาชีวิตของสัตว์อื่นที่ต้องการดำรงชีวิตเหมือนกับตัวเรา ความเข้าใจนี้จึงทำให้ไม่เกิดการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยกลอุบายนานาประการ กลับเป็นเหตุให้เกิดเมตตาและกรุณาที่จะช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์อย่างไม่มีเขตไม่มีประมาณ

สรุปว่า ในระดับของการพัฒนาด้านจิตใจนี้ ก็คือ ความสามารถควบคุมยับยั้งชั่งใจในด้านชั่วร้ายของจิตใจที่เกิดจากกิเลสต่าง ๆ เช่น โลภ โกรธ หลง เป็นต้น จิตตภาวนานั้นเป็น ๑) การพัฒนาจิตใจในด้านดี คือสามารถพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เช่น ฉันทะ เมตตา กรุณา เป็นต้น มีการสั่งสมคุณสมบัติคือกุศลธรรมและอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ และความสุขความทุกข์ ในแง่ที่เป็นคุณและโทษต่อชีวิต หรือต่อจิตใจและบุคลิกภาพ คือเป็นสภาวะที่เกื้อกูลแต่ชีวิตจิตใจหรือไม่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม ในแง่ที่เป็นผลต่อมโนธรรมหรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือพิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองติเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้ และ ๒) การแก้ไขความทุกข์ของจิตใจ เช่น ความขุ่นมัว ความสับสน ความวุ่นวายของจิตใจ และความเศร้าหมองของจิตใจ เป็นต้น ในการแก้ไขประยุกต์ใช้ร่วมกับสัตว์นั้น เป็นเน้นการประยุกต์ใช้คือจิตใจที่ไม่ได้รักไม่ชอบสัตว์ก็หันมาเพิ่มเติมความรักความปรารถนาดีต่อสัตว์เพิ่มขึ้น สร้างฉันทะในการชอบที่จะไม่เบียดเบียนสัตว์ให้มากขึ้น เพิ่มความเข้มแข็งของจิตใจที่จะไม่ทารุณสัตว์หรือห้ามจากการเบียดเบียนสัตว์ได้ เพิ่มความรู้สึกรักชีวิตของสัตว์อื่นด้วยการเปรียบเทียบกับความรู้สึกที่เรารักตัวเอง เข้าใจในกฎเกณฑ์แห่งความรักชีวิต คือสรรพสัตว์ล้วนรักชีวิต ต้องการสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น เข้าใจกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติของสรรพชีวิตว่าจะต้องตกอยู่ภายใต้วังวนของสัจธรรมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ได้คือการพิจารณาให้เห็นความจริงของชีวิตทั้งตนเองและสัตว์อื่น พร่ำภาวนาเมตตาภาวนาทั้งต่อตนเองและสัตว์อื่น ๆ อยู่เสมอ เรียกได้ว่าเป็นพัฒนาจิตใจตามแนวทางอธิจิตตสิกขาในอริยมรรคมีองค์ ๓ ด้าน คือ เพียรชอบ (สัมมาวายามะ) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) และตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ) การแผ่เมตตาสามารถทำได้ทั้งต่อตนเองและต่อสัตว์อื่น เป็นการปรับปรุงความรู้สึกและจิตใจของเราให้อ่อนโยน เข้าใจหัวอกเขาหัวอกเรา ดังปรากฏในขันธชาดก ขุททกนิกาย ที่สอนให้แผ่เมตตาถึงสัตว์

ตระกูลงทั้งหลาย สัตว์ไม่มีเท้า สัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้า สัตว์หลายเท้า ด้วยการไม่เบียดเบียนกัน และด้วยการให้มีความสุขความเจริญ[๓๓]

๔.๒.๒.๓ ระดับสีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาสังคม เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นมิตรกับคนอื่น เพื่อที่ว่าจะได้ก่อตั้งสังคมที่น่าปรารถนาโดยมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโลกนี้ การปฏิบัติต่อสัตว์ในด้านสังคมหรือสีลภาวนานี้เป็นการเน้นที่ตัวสังคมหรือเน้นบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหมู่มากที่จำจะต้องเสียสละสิทธิบางอย่างเพื่อสังคมให้ร้อยรวมกันเป็นหนึ่ง ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขร่วมกัน คำถามคือพระพุทธศาสนาเน้นการทำงานเพื่อสังคมหรือไม่ พระศรีญาณโสภณให้คำตอบว่า “ที่พระพุทธศาสนาก้าวมาได้ถึงวันนี้ เพราะหุ้นส่วนยึดในปณิธานของพระพุทธองค์ หากสาวกของพระพุทธองค์ต่างคนต่างอยู่อย่างงอมืองอเท้า ไม่กระฉับกระเฉงขวนขวายช่วยเหลือโลกให้ร่มเย็น พระพุทธศาสนาก็คงหมดความหมายไปนานแล้ว ไม่อาจยืนหยัดอยู่ได้ถึงวันนี้”[๓๔] ในขณะที่ สมภาร พรมทา มองว่า “พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสังคมในปริมาณและน้ำหนักที่เป็นดุลยภาพกับปัจเจกบุคคล และเมื่อกล่าวถึงสังคมพุทธศาสนาไม่ได้คิดว่าเป็นเพียงที่รวมของปัจเจกบุคคลที่มีประโยชน์ส่วนตนที่ต้องปกป้องหรือแบ่งสรรกันอย่างเสมอภาคและยุติธรรม... หากแต่สังคมเป็นอินทรียภาพที่มีเป้าหมาย มีจิตวิญญาณ มีโครงสร้างทางคุณธรรมบางประการค้ำจุน...”[๓๕] คำสอนของพระพุทธศาสนาจำนวนมากเป็นธรรมะที่เกี่ยวกับสังคมอันเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นซึ่งเป็นการช่วยเหลือสังคม เช่น ทิศ (หน้าที่) ๖ เมตตา กรุณา สังคหวัตถุ ๔ ศีล ๕ โอวาท ๓ และสุจริต ๓ เป็นต้น ดังนั้น นอกจากจะต้องมีคำสอนเป็นแนวทางปฏิบัติแล้วจึงมีกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ มากมายอีกด้วย ในแนวทางปฏิบัติด้านนี้จึงค่อนข้างจะเน้นไปที่ตัวคำสอนที่เกี่ยวข้องโยงกับสังคมเป็นหลัก ดังนี้

ก. เน้นความมีระเบียบวินัย พระพุทธศาสนามีหลักวินัยหลายประการที่สอนให้พระสงฆ์ไม่เบียดเบียนสัตว์ สำหรับคฤหัสถ์ก็ใช้หลักศีล ๕ เป็นฐานในการคิดหากฎหมายในอุดมคติของพุทธศาสนาจึงเหมาะสมที่สุดเพราะศีลห้ามีลักษณะเป็นข้อเรียกร้องต่ำสุดในทางศีลธรรมทั้งในแง่บุคคลและในแง่สังคม[๓๖] ความมีระเบียบวินัยนี้จะทำให้เกิดระยะที่พอเหมาะในการอยู่ร่วมกันและเป็นเครื่องร้อยรัดคนในสังคมให้เป็นระเบียบ ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน การทำลายกฎเกณฑ์หรือทำลายวินัยจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจยอมรับได้ การจะมีวินัยได้นั้นจึงต้องมาจากการฝึกฝน ตามพุทธพจน์ที่ว่า “ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว ประเสริฐที่สุด”[๓๗] ระเบียบวินัยจึงเป็นเครื่องมือใช้สำหรับฝึกหัดของบุคคลให้มีระเบียบดีงามแม้วินัยจะเป็นเรื่องการควบคุมกายและ

---

[๓๓] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๕-๑๐๖/๙๒.

[๓๔] พระศรีญาณโสภณ (ปิยโสภณ), **อำนาจที่แท้จริง เมตตา อภัย สันติ,** หน้า ๑๖๒.

[๓๕] สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕๕.

[๓๖] สมภาร พรมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** : ๓๓.

[๓๗] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓. ในมงคลสูตร ขุททกนิกาย มงคลข้อที่ ๙ คือวินัยที่ศึกษามาดี กล่าวถึงการมีระเบียบวินัยที่ศึกษาไว้ดีและปฏิบัติถูกต้องถือเป็นมงคลที่ดีงามอย่างหนึ่งใน ๓๘ มงคล

วาจาให้เรียบร้อยก็ตามแต่การควบคุมให้เป็นไปเช่นนั้นก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม วินัยนี้จึงก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากในแง่ที่

๑. เป็นเกณฑ์ที่ดีต่อปัจเจกชน โดยเฉพาะผู้ที่มีจิตใจรักสัตว์ ผู้ที่เป็นเจ้าของสัตว์ชนิดต่าง ๆ และเป็นเกณฑ์ที่ดีในการฝึกหัดปัจเจกชนให้ขัดเกลาตนเองให้เป็นผู้ทำตามกฎหมายและมีจิตใจเมตตากรุณาต่อสัตว์

๒. เป็นมาตรฐานของสังคม เมื่อเกิดปัญหาทารุณกรรมสัตว์จะได้มีเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสิน หรือเป็นหลักยึดในการบังคับต่อคนในสังคม

๓. เป็นการสร้างจิตสำนึกแห่งมโนธรรม (มนุษยธรรม) เป็นเกณฑ์ในการฝึกหัดขัดเกลาผู้คนและสังคมให้เป็นสังคมแห่งความเมตตา กรุณา และปัญญา[๓๘]

ระเบียบวินัยหรือกฎเกณฑ์กติกาของสังคมจึงมีความสำคัญอย่างมากในแง่ที่จะเป็นตัวสร้างสรรค์สังคมให้เกิดสันติสุข แต่ในทางตรงกันข้ามบุคคลไม่ยึดระเบียบวินัย ประพฤติตรงกันข้าม ปฏิบัตินอกกรอบแล้ว ย่อมทำให้สังคมสับสนวุ่นวาย ตัวกฎระเบียบจึงเป็นเครื่องสำคัญในการยึดเป็นหลักหรืออุดมคติในการสร้างสังคมที่ดีงาม ทำให้ผู้คนสามารถครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมได้อย่างแท้จริง พระพุทธศาสนาจึงเสนอหลักแห่งการครองตนเป็นพลเมืองที่ดี โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น สาธารณทารสฺส ไม่คบชู้สู่หามัวหมกมุ่นในทางเพศ
๒. น ภุญฺเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
๓. น เสเว โลกายติกำ ไม่พร่าเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สีลวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตฺตสมฺปนฺโน ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖. อปฺปมตฺโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
๗. วิจกฺขโณ มีวิจารณญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ สุภาพ ไม่ดื้อด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุรโต เสงี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
๑๐. สขิโลมุทุ พูดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. สงฺคเหตา จ มิตฺตานำ มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. สวิภาคี เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. วิธานวา รู้จักจักการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตปฺเปยฺย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ธมฺมกาโม ใคร่ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยชาญ
๑๗. ปริปุจฺฉโก ชอบสอบถามค้นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป[๓๙]

---

[๓๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

[๓๙] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๔๙-๑๔๕๗/๔๑๐-๔๑๑. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนูญชีวิต,** หน้า ๔๕.

กล่าวโดยสรุป คำสอนพระพุทธศาสนาทั้งเรื่องศีลและธรรม ทั้งหลักการครองตนเป็นพลเมืองที่ดีดังที่กล่าวมาจึงเป็นหลักการที่เน้นความสงบเรียบร้อยของสังคมและระบบนิเวศ โดยเน้นที่ตัวมนุษย์เป็นหลักที่คอยเชื่อมผู้คนให้สมานสามัคคีกัน และยังเน้นเชื่อมโยงหลักเหล่านี้ให้เอื้อต่อหลักกฎหมาย ระเบียบ ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมอีกด้วย คำสอนเรื่องวินัยจึงเป็นเรื่องใหญ่กว่าที่จะคาดคิดนัก เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างมาก กรณีตัวอย่างพระวินัยสำหรับพระสงฆ์ก็ดี หลักศีลและธรรมที่เกี่ยวโยงกับสังคมก็ดี ก็เป็นไปเพื่อสังคมโดยตัวปัจเจกชนเป็นผู้ร่วมกันปฏิบัติในแนวทางเดียวกันเพื่อสันติสุขของสังคม

ข. กรุณา (compassion) หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ การช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์เป็นหลัก ทรงสรุปไว้ว่า ความทุกข์มี ๒ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) กายิกทุกข์ คือ ทุกข์ทางร่างกาย ทุกข์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับร่างกาย ทุกข์ที่เกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของร่างกาย เช่น การเกิด การเจ็บไข้ ความแก่และความตาย สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุกข์โดยสภาวะ ๒) เจตสิกทุกข์ คือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เช่น เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ หรือเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ก็เป็นทุกข์ เป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปกิณณกทุกข์หรือทุกข์จร ดังนั้น เมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นจึงต้องช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ พระกรุณาคุณของพระพุทธองค์จึงแผ่ไพศาลไปทั่วสากลโลกเพื่อช่วยให้พ้นทุกข์คือพ้นจากสังสารวัฏ ไม่เพียงจะทรงเมตตาเท่านั้น แต่ยังทรงช่วยเหลือเวไนยสัตว์และสัตว์อื่น ๆ ไว้มากมาย ทั้งมนุษย์ ทั้งเทวดา ทั้งสัตว์เดรัจฉาน ดังที่ปรากฏในบทที่ผ่านมา ปัญหาการทารุณกรรมสัตว์จึงต้องอาศัยจิตที่ประกอบด้วยเมตตาและกรุณาเข้าช่วยเหลือเท่าที่จะพึงทำได้

สังคมพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่แค่สังคมแห่งความเมตตาเท่านั้น ยังเป็นสังคมแห่งกรุณาคือการลงมือช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ดังกล่าว ในที่นี้ กรุณา จึงหมายถึง ความปรานีปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความสงสารปรานีนี้ก็ไม่หวังผลตอบแทนเช่นเดียวกัน เป็นการสงเคราะห์สรรพสัตว์ที่มีความทุกข์ให้หมดทุกข์ตามกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังทรัพย์ ลักษณะของกรุณา นั้นเน้นการสงเคราะห์ด้านวัตถุโดยถูกต้องชอบธรรม ว่าผู้ที่จะสงเคราะห์นั้นขัดข้องทางใดก็ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยสิ่งหรือด้วยทรัพย์เหล่านั้น ด้านปัญญานั้น เมื่อสงเคราะห์ด้วยวัตถุไม่ได้ ก็สงเคราะห์ด้วยปัญญาคือชี้แนะชี้นำชี้ช่องบอกทางในการแก้ไขปัญหาจนกลายเป็นปัญญา พลิกวิฤตเป็นโอกาสได้[๔๐] กรุณามาจากพรหมวิหารเป็นการช่วยเหลืออย่างจำเพาะเจาะจงผู้ที่มีทุกข์ก็ได้ เป็นการช่วยเหลือไม่จำเพาะเจาะจงก็ได้ เป็นการช่วยเหลือที่แผ่ไปสม่ำเสมอในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต (อัปปมัญญา) กรุณามีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น

---

[๔๐] ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖. ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

พรหมวิหารนั้นเป็นคุณธรรมที่ต้องดำเนินไปด้วยกันเป็นกระบวนการทำงานที่ประกอบด้วยปัญญา คือเมื่อจิตใจประกอบด้วยเมตตาก็ใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุปัจจัยและหาวิธีการในการลงมือช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์ ร่วมยินดีที่เขาพ้นจากความทุกข์ (มุทิตา) และวางเฉยคอยตรวจสอบและมีท่าทีที่ถูกต้องพร้อมที่จะเข้าไปช่วยเหลือในยามมีทุกข์ (อุเบกขา) ต้นเหตุของ กรุณาอยู่ที่การประสบกับอารมณ์ทุกข์ของคนสัตว์เหมือนกัน พบเห็นแล้วเกิดจิตเมตตาอยากช่วยให้สัตว์บุคคลนั้นพ้นไปจากทุกข์แล้วกรุณาก็เกิดติดตามมาคือการลงมือกระทำทั้งกายวาจาใจช่วยเหลือสัตว์บุคคลนั้นทันที หรือเมื่อมีโอกาส ดังนั้น กรุณาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเมตตาเป็นตัวนำร่อง แต่เมตตานั้นเกิดขึ้นโดยลำพังไม่ต้องมีกรุณาประกอบก็ได้ เช่น เห็นสัตว์ติดกับดัก ไม่สามารถช่วยเหลือได้ ได้แต่มีจิตใจเมตตาสงสาร แม้อยากช่วยเหลือก็ไม่อาจทำได้ เพราะเป็นทรัพย์สมบัติของคนอื่น เป็นต้น ในกรณีที่มาคู่กันคือมีจิตใจเมตตาและกรุณาก็พร้อมจะสงมือช่วยเหลือสงเคราะห์ เช่น เห็นสุนัขถูกทารุณ ก็เข้าไปขอร้องไม่ถูกทารุณ เห็นสุนัขนอนบาดเจ็บก็นำส่งโรงพยาบาลสัตว์หรือคลีนิกรักษาสัตว์ และเห็นช้างเข้ามาเร่ร่อนในกลางเมืองอย่างทุกข์ทรมาน ก็แจ้งเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการ เป็นต้น ความกรุณาแม้เพียงเล็กน้อยก็ทำให้สัตว์นั้น ๆ พ้นจากความทุกข์ทรมานหรือถูกฆ่าตายได้ ความกรุณาจึงเป็นคุณธรรมยิ่งใหญ่ที่ต้องเร่งสร้างให้เกิดขึ้นในสังคมเพื่อช่วยเหลือสัตว์ที่ทุกข์ทรมานจากผู้มีจิตใจโหดร้ายหรือประสบกับเหตุร้ายจากภัยธรรมชาติ เมตตานั้นมีไว้เพื่อข่มกำจัดความพยาบาท ส่วนกรุณานั้นมีเพื่อข่มกำจัดความเบียดเบียน (หิงสา)

เมตตาและกรุณาจึงสมควรนำมาใช้ควบคู่กัน และการใช้นั้นต้องประกอบไปด้วยสติปัญญา คือการรู้เท่าทัน การแสดงออกอย่างเหมาะสมต่อสัตว์ บุคคล และสังคม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นต่อตนเองหรือสังคมนั้น เมตตานั้นสามารถทำได้ทุกขณะจิตเพราะการแสดงออกไม่มีส่วนไปกระทบกับผู้อื่นโดยตรงเป็นเรื่องของจิตใจปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต่างกับกรุณาซึ่งมีการแสดงออกที่ต้องกระทบโดยตรงกับสัตว์บุคคลอื่น หากปฏิบัติไม่ถูกต้องแทนที่จะเกิดคุณคือกุศล อาจกลายเป็นบาปคืออกุศลได้ เช่น เห็นงูกำลังจับกบกินเป็นอาหาร จึงเกิดจิตเมตตาสงสารกบ แล้วแสดงความกรุณาออกไปด้วยการเอาไม้ตีงูจนตาย หรือเห็นคนกำลังทุบตีสุนัขด้วยความโกรธรุนแรงเข้าไปห้ามปรามอาจถูกทำร้ายก็ได้จึงควรหาวิธีการช่วยเหลือแบบอื่น เป็นต้น ความกรุณาจึงต้องปฏิบัติให้เหมาะกับกาละและเทศะ

กล่าวโดยสรุป กรุณาเป็นแบบฝึกหัดที่ท้าทายปัญญาเพราะไม่เพียงอาศัยจิตเมตตาเท่านั้นยังต้องใช้สติปัญญาคอยระมัดระวังเข้ากำกับ จึงจะเกิดผลอย่างมหาศาลและไม่มีโทษ ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์จึงเห็นค่าในคำสอนที่ลึกซึ้งและแยบคายนั้น ตรงกับลักษณะพิเศษข้างต้นที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลเป็นศาสนาของผู้ที่มีปัญญาและเมตตากรุณาเพราะยิ่งปฏิบัติตามคำสอนยิ่งเกิดปัญญาไปตามลำดับ

ค. อภัยทาน : เขตให้อภัยสำหรับสัตว์ (animal sanctuary) เขตอภัยทาน คือเขตที่ให้ความไม่เป็นภัย หมายถึง เขตห้ามกระทำความชั่วแก่สัตว์โดยในทางพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงแต่ความชั่วแก่สัตว์ แต่หมายถึงความชั่วต่อชีวิตทั้งปวงด้วย เขตอภัยทานไม่ใช่สวนสัตว์เท่านั้น แต่หมายถึงสถานที่อื่น ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นร่วมกันก็ได้ เช่น วัด ศาสนสถาน ที่พักพิงสัตว์ สวนสัตว์ เป็นต้น มีขึ้นเพื่อรักษาและบำรุงสัตว์โดยเฉพาะสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์กับทั้งเพื่อป้องกันมิให้

สัตว์นั้นได้รับความเดือดร้อนจากมนุษย์ใจบาปหยาบช้า สัตว์ในเขตอภัยทานไม่ได้เป็นสมบัติของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใด แต่เป็นของส่วนรวมเป็นของสาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ และสัตว์สามารถอยู่ในเขตนั้นได้ตั้งแต่เกิดจนตาย เขตอภัยทานยังจะต้องจัดให้มีเจ้าหน้าที่คอยป้องกันและบำรุงดูแลสัตว์และให้ความรู้แก่สาธารณชนเกี่ยวกับเขตอภัยทานอีกด้วย อภัยทานนั้นปรากฏในคัมภีร์ชาดกหลายเรื่อง เช่น นิโครธชาดก ขุททกนิกาย เป็นต้น[๔๑] เหตุผลของการจัดตั้งเป็นเขตอภัยทานในที่นี้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการไม่ให้สัตว์ถูกล่าหรือถูกฆ่ามากจนเกินไป จึงต้องกำหนดเขตแดนและแบ่งหน้าที่กันในการเป็นเหยื่อระหว่างเนื้อ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มเนื้อสาขะและกลุ่มเนื้อนิโครธ เขตอภัยทานก็ยังมีเงื่อนไขระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ทำการตกลงกัน ส่วนเขตอภัยทานอีกอย่างหนึ่งคือเขตอภัยทานที่ไม่มีเงื่อนไขสัตว์สามารถมีอิสระเสรีในการดำรงชีวิตได้[๔๒]

ความหมายของคำว่า “อภัยทาน” นั้น แยกออกเป็น ๒ คำ คือ อ+ภย+ทาน รวมเป็นอภัยทาน แปลว่า การให้ความไม่มีภัยหรือให้ปลอดภัย[๔๓] พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า คำว่า อภัย หมายถึง ความไม่มีภัย ความไม่ต้องกลัว เมื่อประกอบกับคำว่าทาน รวมเป็นอภัยทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย เช่น ให้อภัยทาน ที่ให้ความไม่มีภัย เช่น เขตอภัยทาน[๔๔] ส่วนคำว่า “ทาน” หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ อภัยทานจึงเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสรับรองไว้ว่า “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนอันไม่มีประมาณ...”[๔๕]

ในอรรถกถาปรมัตถทีปนี ขุททกนิกาย จริยปิฎก ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า อภัยทาน หมายถึง การป้องกันภัยอันตรายที่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย จากพระราชา โจร ไฟ น้ำ ศัตรู สัตว์ร้ายมีราชสีห์ เสือโคร่ง เป็นต้น[๔๖] เขตอภัยทานเป็นเขตแดนให้อภัยกันได้ทางร่างกายคือไม่ใช้อาวุธประทุษร้ายสัตว์และส่งเสริมให้กันสวัสดิภาพแก่สัตว์ ทางวาจาคือกล่าววาจาให้อภัยสัตว์และยอมรับในการที่จะไม่กระทำการประทุษร้ายสัตว์ และทางจิตใจคือข่มความโลภ โกรธ หลง หรือควบคุมจิตใจมิให้ไปตามกิเลสที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ได้ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส มองว่า อภัยทานมีความหมายชัด ๒ ประการ คือ ๑) ในแง่ของการป้องกันความขัดแย้งคือไม่ทำให้เกิดความรู้สึกว่ากำลังถูกคุกคามหรือทำร้าย ๒) ในแง่ของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งด้วยการส่งเสริมหรือสนับสนุน

---

[๔๑] ดูรายละเอียดใน ขุ. ชา. อ. (ไทย) ๕๙/๘๕๓-๘๖๔.

[๔๒] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “อภัยทานกับความจริง การอภัยโทษ การนิรโทษกรรม” **บทความทางวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1 4 2 4 &articlegroup_id=2 7 6 [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๖].

[๔๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า ๓๒๑.

[๔๔] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๓๑.

[๔๕] องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๙/๓๐๐-๓๐๑.

[๔๖] ขุ. จริยา. อ. (ไทย) ๗๔/๖๒๑.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ เช่น การช่วยบริจาค ช่วยเหลือองค์กร หรือจิตอาสาในการดูแลสัตว์ เป็นต้น เปลี่ยนจากประทุษร้ายมาเป็นสร้างดีต่อสัตว์หรือสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่อสัตว์[๔๗]

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เน้นว่า อภัยทาน มี ๒ ความหมาย คือ ๑) ความหมายเชิงบวก หมายถึง การเป็นคนดี ไม่มีพิษภัยกับใคร คนดีทุกคนจึงเท่ากับว่าเป็นผู้ปฏิบัติอภัยทานอยู่แล้วโดยปกติ ๒) ความหมายเชิงลบ หมายถึง การไม่จองเวรกับใคร การไม่อาฆาตพยาบาทใคร การปล่อยลงปลงได้ต่อกความโกรธเกลียดชังคั่งแค้นบรรดามีที่เคยสร้างสมด้วยกันมาเป็นเวลานาน[๔๘] อภัยทานจึงเป็นที่มาของสันติภาพเป็นแหล่งเกิดของสันติสุขเกิดขึ้นพร้อมกับเมตตากรุณาและสันติ วัดนั้นมีความสำคัญสำหรับสัตว์ที่จะเป็นเขตอภัยทานให้ได้ฝึกหัดด้านเมตตากรุณาให้มากขึ้น ให้รู้จักรักผู้อื่นมากขึ้น ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

> ธรรมเนียมโบราณเขามีสัตว์เลี้ยงในวัด เพราะว่ามันจะได้เป็นบทเรียนฝึกหัดความไม่เห็นแก่ตัว ถ้ามีสัตว์อยู่บ้าง เราต้องแบ่งเวลาไปสนใจกับสัตว์ มันจะฝึกนิสัยเมตตากรุณา ไม่เห็นแก่ตัวนั้นเอง บางวัดแต่ก่อนนั้นเขามีหมู มีไก่ มีสัตว์ประจำวัด เราจะเลี้ยงไว้เป็นอาจารย์ก็ได้ เลี้ยงหมาไว้เป็นอาจารย์ เช่น พอคนปวดหัว หมาไม่ปวดหัว ก็ละอายหมา คนต้องกินยากนอนหลับระงับประสาท หมาไม่ต้องกินยานอนหลับระงับประสาท มันก็ละอายหมา จะเลี้ยงหมาไว้เป็นอาจารย์อย่างนี้บ้างไม่ได้เชียวหรือ
>
> ถ้าว่าไม่เลี้ยงนี่ มันไม่มีงานชนิดที่จะไปนึกถึงผู้อื่น จะไปเอาข้าวให้มันกิน หรือว่าเมื่อมันเจ็บไข้ จะรักษาพยาบาลมัน ไม่มีใครนึก ถ้าไม่มีสัตว์เหล่านี้ ถ้ามีสัตว์เหล่านี้มันต้องนึกและมันต้องทำ มันก็สร้างนิสัยเห็นแก่ผู้อื่นบ้าง แล้วมันก็จะรักผู้อื่นมากขึ้น การที่ในวัดมีสัตว์เลี้ยงไว้บ้างนี้ ยังดีอยู่ ขอให้ช่วยกันรักษาไว้...ในฐานะเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้เลี้ยงดูช่วยเหลือกันไปตามเรื่อง[๔๙]

กล่าวโดยสรุป การให้อภัยทานเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ ในแง่ที่เกี่ยวกับกับศีลห้านี้ ถือเอาการไม่โกรธ ไม่อาฆาตจองเวร ไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยวิธีการใด เป็นการรักษาศีลไว้ได้ ในแง่ที่เกี่ยวกับธรรมคือเมตตากรุณา วิธีที่เป็นรูปธรรมชัดเจนคือการสร้างเขตที่เป็นการให้อภัยกับสัตว์ได้ หรือสร้างเขตที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนให้เป็นเวรเป็นภัยต่อกันและกันได้ เช่น วัดทำให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์มีที่สำหรับสัตว์ หรือสร้างที่พักพิงสัตว์ไม่ให้ถูกทำร้าย เป็นต้น เขตอภัยทานจึงเป็นเขต

---

[๔๗] ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร), **การบูรณาการพุทธปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม,** (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๙๓-๑๐๙. และ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “อภัยทานกับความจริง การอภัยโทษ การนิรโทษกรรม” บทความทางวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย, **บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1 4 2 4 &articlegroup_id=2 7 6 [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๖].

[๔๘] พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **อหิงสา มรรคาสู่สันติภาพ,** หน้า ๔๕.

[๔๙] พจน์ ยังพลขันธ์, **เทวดา คน พระ : หมู หมา กา ไก่ ในสวนโมกข์ฯ** พจน์ ยังพลขันธ์ เรียบเรียง**,** (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

สำคัญที่จะช่วยป้องกันสัตว์ไม่ให้ถูกทำร้าย และนอกจากอภัยทานแล้วเรายังต้องช่วยกันสนับสนุนหรือส่งเสริมให้ในการช่วยเหลือสัตว์ในส่วนที่จะพึงกระทำได้

สรุปว่า หลักธรรมที่สนับสนุนด้านสีลภาวนานี้ ก็เพื่อให้สังคมนั้นแสดงออกทางกาย วาจาที่ถูกต้อง ๑) การรู้จักใช้อินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายในการสัมผัสรับรู้กับโลกภายนอกอย่างถูกต้อง ๒) การรู้จักเสพบริโภคปัจจัยอย่างพิจารณาให้รู้จักคุณค่าที่แท้จริง หรือการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวเราอย่างถูกต้อง ๓) การเคารพกฎกติกาของสังคมส่วนรวม มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสังคม ๔) การดำรงชีวิตที่สะอาดหรือสัมมาอาชีวะที่สะอาด ไม่กระทบต่อศีลธรรมหรือกฎกติกาของสังคมส่วนรวม ระดับสังคม กรรมมีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ทำให้เกิดความเสื่อม ความเจริญ ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์และสภาพแวดล้อม ในแง่ที่เป็นคุณและโทษต่อสังคม คือเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น/สัตว์อื่น ทำผู้อื่น/สัตว์อื่นให้เดือดร้อน หรือเป็นไปเพื่อทำลายธรรมชาติหรืออำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่สังคมแก่ธรรมชาติ ในแง่ที่เป็นมาตรฐานทางสังคม คือตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะมิให้ถือกันไปโดยงมงายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน การประยุกต์ใช้หลักคำสอนนั้น อาจประยุกต์ใช้ได้ให้เหมาะสมกันเท่าที่จะปรับตัวได้ เน้นการตรวจสอบ การประเมินสถานการณ์และคุณภาพการทำงาน และทุนในการช่วยเหลือ

๔.๒.๒.๔ ระดับกายภาวนา หมายถึง การพัฒนาทางกาย เป็นการพัฒนากายพร้อมกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับทางกายของมนุษย์ก็มีส่วนสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยภายนอกหรือเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการกระทำและเมื่อจะแก้ไขปัญหาไม่ควรจะละเลยการแก้ไขทางกายด้วย นอกจากจะให้ความสำคัญกับบริบทรอบตัวแล้ว กายภาวนาในที่นี้ก็หมายเอาตัวปัจเจกชนด้วย เพราะปัจเจกชนนั้นมีความสำคัญในการปฏิสัมพันธ์กับบริบทสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เราอาจมองด้านกายภาพได้ ๒ ด้าน คือ มุมมองด้านบวก การฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างดีจะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างรู้เท่าทันและแก้ไขปัญหาได้ รวมทั้งอยู่ร่วมกันได้อย่างมามีความสุข และมุมมองด้านลบ การขาดการฝึกฝนพัฒนาตนเองจะทำให้ไม่ยอมรับสิ่งแวดล้อมหรือยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลางเป็นใหญ่ที่สุด ทำให้สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ นั้นเป็นรอง เมื่อยึดถืออย่างนี้ก็จะมีปฏิสัมพันธ์กับสัตว์หรือสิ่งแวดล้อมในเชิงลบ การยึดถือศีลธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาตนเองจึงเป็นความสำคัญมากกว่าการยึดถือตนเองหรือสิ่งอื่น ๆ เป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวอย่างเมตตากรุณา อย่างไรก็ตาม การยึดถือศีลธรรมเป็นใหญ่นั้น ก็มีคำถามจะยึดถืออะไรเป็นใหญ่ในการปฏิสัมพันธ์กับสัตว์หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา ในกายภาวนานี้ผู้วิจัยเห็นว่าความสำคัญอยู่ที่ศีลธรรมและอวิหิงสาเพื่อที่จะตอบโจทย์ด้านปัจเจกชน เมื่อปัจเจกชนดำรงมั่นในกายภาวนาแล้ว การทารุณกรรมสัตว์ก็น่าจะลดลงและเสริมส่งด้วยคุณธรรมในภาวนาอื่น ๆ นั่นคือมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับตามลำดับ (ธรรมานุธรรมปฏิบัติ) และจะทำให้การประยุกต์ใช้นั้นง่ายขึ้น

ก. ศีลธรรม ๒ ประเภท (Morality) ระบบศีลธรรมในพระพุทธศาสนามีหลายระดับ อย่างเช่น ศีล ๕ ศีล ๘ (อุโบสถศีล) ศีล ๑๐ (ทศศีล) และ ศีล ๒๒๗ เป็นต้น ในศีลแต่ละระดับ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอย่างคือมีข้อที่ห้ามไม่ให้ฆ่ามนุษย์หรือฆ่าสัตว์ ประเด็นจึงอยู่ที่การห้ามไม่ให้เบียดเบียนสัตว์ทุกวิธีการ คำสั่งสอนที่กล่าวถึงโดยตรงคือ ๑) อนูปวาท ห้ามไม่ให้กล่าวร้าย ๒) อนูปฆาต ห้ามไม่ทำร้าย การห้ามนี้มีลักษณะคือศีล เป็นความประพฤติทางกายและทางวาจา เหตุผลที่สั่งสอนไว้เช่นนี้มีหลายประการ กล่าวคือ ๑) ไม่ให้เบียดเบียนสัตว์ ๒) ให้เมตตากรุณาต่อสัตว์ ๓) เป็นศีลธรรมพื้นฐานสำหรับวัดความเป็นมนุษย์ ๔) เป็นมโนธรรมพื้นฐาน ตั้งแต่อุโบสถศีลขึ้นไป เน้นในการฝึกฝนขัดเกลาจิตใจของปัจเจกชนเป็นหลัก ส่วนศีล ๕ เน้นความประพฤติด้านกายและวาจาของปัจเจกชนและสังคม ศีลห้าจึงเป็นวินัยทั้งในส่วนปัจเจกชนและสังคม[๕๐] ผู้วิจัยพยายามจะสื่อให้เห็นคือศีลธรรมนี่แหละเป็นตัวยืนยันถึงสถานภาพและสิทธิของสัตว์ เป็นข้อเรียกร้องให้กับสัตว์ที่จะไม่ถูกมนุษย์ทารุณ ได้รับการคุ้มครองจากมนุษย์และศีลธรรม เหตุผลก็คือมนุษย์เป็นผู้มีสติปัญญาและเหตุผลมากกว่าสัตว์ย่อมสามารถที่จะสร้างมาตรวัดให้กับตัวของมนุษย์ด้วยกันเองเพื่อป้องกันเรื่องทารุณกรรมสัตว์ ตัวที่จะเป็นมาตรวัดก็คือศีลธรรมพื้นฐาน ศีลข้อแรกจึงเน้นไปที่การไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วย เหตุผลก็คือสัตว์นั้นก็มีความรู้สึกรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ ถ้าหากเกิดการทารุณสัตว์ก็เป็นการ ๑) ละเมิดชีวิตสัตว์ ๒) ผิดศีลธรรม ๓) ทำลายระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ จะเห็นได้ว่าศีลเป็นข้อห้ามและตัวธรรมเป็นข้อปฏิบัติสนับสนุนหรือช่วยจัดสวัสดิภาพให้แก่ตัวมนุษย์และสัตว์เองได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

การจัดระบบศีลธรรมในพระพุทธศาสนาในอดีตนั้นยึดโยงกับผู้คนในอินเดียเป็นหลัก เมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว แม้จะมีปัญหาในลักษณะเช่นนี้ก็ยังไม่อาจตอบปัญหาในปัจจุบันที่สลับซับซ้อนมากกว่าอดีตมากนัก การจัดระบบศีลธรรมดังกล่าวเอื้อต่อปัจเจกชนเพื่อให้ปฏิบัติศีลธรรมได้ดีและสะดวก แต่ปัญหาปัจจุบันในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างมาก ระบบศีลธรรมเดิมจึงตอบปัญหาได้ในระดับหนึ่งแต่ไม่ทั้งหมด จึงกลายเป็นปัญหาคือการใช้ศีลธรรมในระดับสังคม ดังนั้น การจัดระบบศีลธรรมให้เกิดดุลยภาพต่อทั้งปัจเจกชนและสังคมจึงเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ สมภาร พรมทา มองว่า การจัดระบบศีลธรรมใหม่นั้นจะทำให้ระบบศีลธรรมพระพุทธศาสนาตอบโจทย์ปัญหาในปัจจุบันได้อย่างดีและทันสมัย การจัดระบบศีลธรรมนี้ตั้งอยู่บนฐานศีลธรรมเดิมแต่เพิ่มมิติของสังคมขึ้นมา ศีลธรรมหรือจริยธรรมที่ถูกจัดใหม่นี้ แบ่งเป็น ๒ ประการ[๕๑] คือ

๑) ศีลธรรมสำหรับปัจเจกชน หมายถึง ศีลธรรมนี้เป็นพื้นฐานชีวิตของปัจเจกชน เป็นหลักการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง เป็นข้อกำหนดส่วนบุคคล กล่าวได้ว่าเป็นส่วนที่เกี่ยวพันกับกรรมนิยามนั่นคือความรับผิดชอบทางศีลธรรม ผู้ฆ่าสัตว์ย่อมผิดศีลธรรมและดำรงอยู่ในนรกในภายหน้า ผู้ที่ไม่ฆ่าสัตว์ย่อมไม่ผิดศีลธรรมและดำรงอยู่ในสวรรค์ก็ได้ กฎแห่งกรรมจึงเป็นเครื่องรับรองอีก

---

[๕๐] สมภาร พรมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** : ๓๓.

[๕๑] ดูรายละเอียดได้ในบทที่ ๗-๙ ของงานเขียน สมภาร พรมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, ซึ่งผู้เขียนได้เชื่อมโยงเรื่องสิทธิ (มนุษยชน) และระบบศีลธรรมจริยธรรม ๒ ประการเข้าด้วยกันและจัดระบบศีลธรรมให้เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมปัจจุบันที่แตกต่างไปจากอดีต.

ชั้นหนึ่งให้กับระบบศีลธรรมส่วนบุคคลดังที่กล่าวถึงในบทที่ผ่านมาแล้ว สิ่งที่จะเน้นในที่นี้ก็คือระบบศีลธรรมระดับนี้แม้จะส่งผลกระทบต่อปัจเจกชนเป็นหลัก แต่ก็พึงเห็นว่าส่งผลกระทบต่อสังคมด้วย เพราะเป็นส่วนที่สนับสนุนให้เกิดการกระทำเลียนแบบ เช่น การลักลอบค้าขายสุนัข การบริโภคเนื้อสุนัขหรือสัตว์อื่นด้วยฐานความเชื่อบางอย่าง เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ศีลธรรมส่วนปัจเจกชนนี้เมื่อเชื่อมโยงกับกฎหมายหรือวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ ก็อาจมีความแตกต่างกัน สิ่งที่กฎหมายกระทำได้คือการหาพยานหลักฐานในการทำผิดแล้วลงโทษต่อผู้กระทำผิด ในแง่นี้ก็ไม่แตกต่างกัน กฎแห่งกรรมไม่ได้ต้องการพยานหลักฐาน สิ่งที่กระทำได้กลายเป็นหลักฐานไปในตัวของผู้กระทำเอง ไม่จำเป็นต้องหาพยานหลักฐานอื่นใด ดังพุทธพจน์ที่ว่า“ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ ย่อมรู้ได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่คนอื่นจะรู้หรือตัดสินให้ได้ (สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย)”[๕๒] กฎหมายนั้นกำหนดขอบข่ายของความผิดและลงโทษ (จำหรือปรับ) ที่เป็นรูปธรรม แต่กฎแห่งกรรมกำหนดผลการกระทำไว้ทั้งโลกนี้และโลกหน้าและรับผลของการกระทำนั้นตามความเหมาะสม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ไปต่าง ๆ คือให้ทรามและประณีต (กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณีตตาย)”[๕๓] ศีลธรรมส่วนปัจเจกชนจึงต้องเข้าใจให้ชัดเจนทั้งในแง่ที่เป็นข้อห้าม (ห้ามฆ่าสัตว์หรือทารุณสัตว์) และในแง่ที่เป็นข้อสนับสนุน (เมตตากรุณา) และต้องปฏิบัติให้ครบทั้งสองส่วน ศีลธรรมนี้จึงจะไม่ส่งผลกระทบต่อสังคมไม่เป็นการเลียนแบบด้านการกระทำเชิงลบที่กลายเป็นความคุ้นชินและกระตุ้นให้สังคมนั้นหันเหไปในทิศทางเดียวกัน กลายเป็นประเด็นปัญหาของสังคมไปด้วย การกระทำดังกล่าวจึงนับว่าสั่นคลอนมนุษยธรรมหรือมโนธรรมของผู้คนในสังคม

๒) ศีลธรรมสำหรับสังคม หมายถึง ศีลธรรมนี้จะกลายเป็นมาตรฐานของสังคมหรือเป็นอุดมคติของสังคมในการกำหนดกฎหมายและเป็นตัววัดสังคมคือการประพฤติของคนในสังคม กรณีเช่นนี้เห็นได้จากศีลข้อที่หนึ่งคือการฆ่าสัตว์ สังคมที่เน้นการฆ่าสัตว์ย่อมเป็นสังคมที่วุ่นวายเดือดร้อนเต็มไปด้วยการเข่นฆ่า ศีลที่หนึ่งจะตอบได้ว่าสังคมนั้นมีคุณภาพต่ำกว่าเพราะเดือดร้อนวุ่นวายด้วยการเข่นฆ่ากัน เช่นเดียวกับปัจจุบัน การทารุณกรรมสัตว์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นให้สังคมนั้นทะเลาะวิวาท เข่นฆ่าสัตว์ ทารุณกรรมสัตว์ ซึ่งต่ำกว่าความเป็นมนุษยธรรมที่ยึดถือการมานานนั่นคือการตั้งมั่นในศีลห้านี้ สังคมอินเดียเกิดกรณีเช่นนี้น้อย เพราะไม่ส่งผลกระทบเชิงสังคม แต่ส่งผลกระทบที่ตัวปัจเจกชนเป็นหลัก แต่ปัจจุบันศีลข้อนี้กำลังถูกท้าทายและทำให้เสื่อมคุณค่าลง ปัญหาเชิงสังคมจึงกระทบศีลธรรมส่วนบุคคลและไม่อาจแก้ไขปัญหาได้อย่างที่เคยเป็น ผู้วิจัยสนับสนุนและเห็นด้วยกับ สมภาร พรมทา ที่มองว่า ศีลห้านั้นเป็นระบบศีลธรรมส่วนบุคคลที่มีขอบเขตครอบคลุมไปถึงสัตว์ ชาวพุทธที่มุ่งกระทำความดีเพื่อก้าวไปหาเป้าหมายสูงสุดอันได้แก่ความพ้นทุกข์นั้นย่อมเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นที่มีสถานะต่ำกว่ามนุษย์ แม้ว่าโลกแห่งความเป็นจริงมนุษย์ไม่เคยกำหนดกรอบทางความรับผิดชอบให้เอื้อมาถึงสัตว์เลยก็ตาม แต่ในแง่ที่เป็นจริยธรรมทางสังคมอันจะเป็นรากฐานของการตรากฎหมาย ศีลห้าจะครอบคลุมเฉพาะสังคมมนุษย์เท่านั้น แต่กฎข้อนี้ก็มีการยกเว้นในบางกรณีกล่าวคือ การละเมิดสัตว์อื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ก็สามารถมีได้ในกรณีที่การกระทำต่อสัตว์นั้นเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล เช่น การฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารถือว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผลเพราะโครงสร้างทางชีวภาพของเราถูกออกแบบมาโดยธรรมชาติให้ต้องบริโภค

---

[๕๒] ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

[๕๓] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๕/๘๔.

เนื้อสัตว์ แต่การทรมานสัตว์เพื่อความสนุกสนาน การกระทำทารุณกรรมต่อสัตว์โดยไม่มีเหตุอันควรถือว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผลเพราะไม่สามารถอธิบายได้ว่ามีความจำเป็นอันใดจึงต้องกระทำการเช่นนั้น[๕๔] ส่วนปรีชา ช้างขวัญยืน อธิบายด้วยระบบธรรมชาติของมนุษย์ คือ ๑) ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ จึงต้องสนองความต้องการด้วยการกินการใช้ปัจจัยสี่ ๒) มีความทุกข์และตกอยู่ในกฎแห่งกรรม[๕๕]

วัชระ งามจิตรเจริญ ให้เหตุผลเกี่ยวกับความจำเป็นต้องมีศีลธรรมไว้ว่า “เหตุผลที่พุทธธรรมให้ความสำคัญแก่เรื่องศีลธรรมและคุณธรรมนั้น เพราะศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันหรือการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในทุก ๆ ด้านของมนุษย์ หากมนุษย์ขาดศีลธรรม การอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมเป็นไปอย่างทุกข์ยากหรือแทบเป็นไปไม่ได้เลย”[๕๖] ในขณะที่กรรมระดับสังคมนั้นก็มีพุทธพจน์รับรองไว้เช่นกันว่า “กมฺมุนา วตฺตตี โลโก กมฺมุนา วตฺตตี ปชา” แปลความได้ว่า โลก (คือสังคมมนุษย์) เป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม กรรมในระดับนี้ซึ่งเป็นกระแสร่วมกันที่มองเห็นง่าย ๆ ก็คืออาชีพการงาน ซึ่งทำให้มนุษย์มีวิถีชีวิตเป็นไปต่าง ๆ พร้อมทั้งกำหนดสภาวะและวิถีของสังคมนั้น ๆ ด้วย[๕๗]

กล่าวโดยสรุป ศีลธรรมเชื่อมโยงกับตัวบุคคลในลักษณะที่เป็นกรรมนิยามคือสัตว์มีสถานภาพทางกฎแห่งกรรมด้วย ผู้ที่เบียดเบียนสัตว์ก็จะต้องได้รับผลในสิ่งที่ตนเองกระทำไปตามความเหมาะสม แต่ลักษณะเช่นนี้ก็ดูจะเป็นการเน้นที่ตัวบุคคลมากจนเกินไป ทำให้ศีลธรรมนั้นถูกละเลยไม่ได้รับการปฏิบัติเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งนำไปสู่การสร้างปัญหาและหลีกเลี่ยงที่จะปฏิบัติตามการจัดระบบศีลธรรมใหม่ด้วยการเพิ่มหรือเน้นมิติด้านสังคมจึงน่าจะตอบโจทย์ปัญหาเชิงศีลธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ค่อนข้างจะมาก อย่างน้อยบทบาทในเชิงสังคมตรงนี้ของพระพุทธศาสนาก็จะชัดเจนมากขึ้นและเป็นการทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคมอย่างแท้จริง

ข. อวิหิงสธรรม[๕๘] (non-violence, non-harming) : การไม่เบียดเบียนสัตว์

ประเด็นเรื่องการทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทยนั้นได้รับการจับตามองเป็นอย่างมากโดยสื่อสารมวลชนที่ถือว่าเป็นหูเป็นตาที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ข่าวสารของประชาชน เช่น การลักลอบค้าขายสัตว์ โรงฆ่าสัตว์ การทุบตีสุนัข การชนไก่ ยิงนก ตกปลา การนำช้างมาเร่ร่อนกลางเมือง หรือการรับประทานสัตว์อย่างพิสดาร เป็นต้น กระแสข่าวที่เกิดขึ้นบางครั้งจึงถี่บ่อยครั้ง บางครั้งก็ไม่ข่าวปรากฏให้เห็น ความจริงแล้วการไม่มีข่าวด้านนี้นับเป็นเรื่องดีเรื่องหนึ่ง แต่จะอย่างไรก็ตาม ก็ปราก

---

[๕๔] สมภาร พรมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา,** : ๓๖.

[๕๕] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา,** หน้า ๓๕-๓๗.

[๕๖] วัชระ งามจิตรเจริญ, **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ,** (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๐.

[๕๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

[๕๘] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐-๒๖๒. องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๔-๑๒๕/๓๗๐-๓๗๓. วศิน อินทสระ, **พุทธปรัชญาเถรวาท,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : รามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๘-๑๙๔.

ข่าวให้ได้รับรู้ถึงการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงนั้นเป็นการเบียดเบียนสัตว์โดยตรงคือทั้งการฆ่าหรือการทุบตีด้วยอาวุธอย่างทารุณ ในขณะที่การทำลายป่าไม้ แหล่งน้ำ สถานที่อยู่ของสัตว์เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ก็เป็นการเบียดเบียนทางอ้อมอย่างหนึ่ง เพราะเมื่อสัตว์ปราศจากที่อยู่อาศัยก็มักเร่ร่อนไปทั่วตามตรอกซอกซอยในเมืองหรือนอกเมือง อันเป็นเหตุให้เกิดการทารุณนานาประการด้วยรังเกียจหรือกลัวภัยอันตรายต่อตนเองและครอบครัว ทั้งที่สัตว์ทั้งหลายก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาหรือธรรมชาติ ดังนั้น เมื่อสัตว์ถูกฆ่าหรือทำลายมากจนเกินไป ทำให้ระบบนิเวศวิทยาสูญเสียชีวภาพ ธรรมชาติก็สูญเสียความสมดุลย์ไป คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกายทั้งทางวาจา เช่น ในโอวาทปาติโมกข์ก็สอนไม่ให้ว่าร้ายใส่ร้ายไม่ให้เบียดทางวาจา สอนไม่ให้ทำร้ายหรือเบียดเบียนทางกาย ในวิตกก็สอนอวิหิงสาคือไม่ให้ตรึกตรองเน้นการเบียดเบียนสัตว์อื่นด้วยความพยาบาทหรือสนองความต้องการ ส่วนศีลนั้นก็สอนให้ไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยการฆ่าหรือการทารุณกรรมสัตว์ เป็นต้น กลับสอนให้ปล่อยวางและชำระจิตใจให้ขาวสะอาดปราศจากความคิดที่จะเบียดเบียนกันทั้งต่อสัตว์ทั้งต่อธรรมชาติ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ไม่ทำความชั่ว (ไม่เบียดเบียน) เน้นทำความดี และชำระจิตใจให้ผ่องใส เดวิด คินสลีย์ ได้เสนอหลักอหิงสธรรมคือหลักแห่งการไม่เบียดเบียนกันและกัน ซึ่งเขามองว่าเป็นหลักการเฉพาะทางพุทธศาสนา เขานำเสนอผ่านเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่ไม่ทรงเบียดเบียนสัตว์และผู้อื่น และเน้นว่าทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างก็ตกอยู่ภายใต้สังสารวัฏฏ์ร่วมกันคือ มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย มีความรู้สึกสุขหรือทุกข์ร่วมกัน และจะต้องเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน คินสลีย์ สรุปไว้ว่า

> แง่คิดเรื่องเรื่องราวทั้งสองนี้คือ ประการแรก พุทธศาสนาสอนให้คนบ่มเพาะความเมตตาแก่ความทุกข์ของชีวิตอื่น ๆ และการดำรงชีวิตตามหลักอหิงสาในการกระทำทุกอย่างเพื่อไม่ไปเพิ่มความทุกข์ให้มากขึ้น ผู้รู้แจ้งหรือผู้ที่จิตใจได้รับการบ่มเพาะมาดีแล้วย่อมรับรู้ความรู้สึก ความทุกข์ยาก และแรงปรารถนาของชีวิตอื่น ๆ ได้อย่างประณีต พวกเขาย่อมสามารถขยายอาณาบริเวณแห่งจิตใจตนออกไปเป็นหนึ่งเดียวกับจิตใจของชีวิตอื่น ๆ ได้ ประการที่สอง ตามหลักการของอหิงสานั้น ความรู้สึกร่วมทุกข์พึงแผ่กว้างออกไปถึงสรรพชีวิต บุคคลผู้มีความอ่อนโยนนั้นย่อมอ่อนโยนกับทุกสิ่งและเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งปวง ไม่จำเพาะเพียงชีวิตมนุษย์เท่านั้น[๕๙]

การไม่เบียดเบียนกันและกันมีจึงพื้นฐานมาจากจิตใจดีงามหรือที่เรียกกันว่า มโนธรรม (เทวธรรม) ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) มีหิริ ความละอายบาป ความละอายใจที่จะทำทารุณกรรมสัตว์หรือฆ่าสัตว์ เป็นความละอายที่มาจากจิตใจหรือเจตนาที่กลัวต่อการที่จะทำความชั่วทุกประการ โดยเฉพาะการทารุณสัตว์ด้วยคำนึงถึงว่าการกระทำที่ทำไปแล้วจะให้ผลเป็นทุกข์ โทษ ติเตียน ต่อตนเอง หิริเป็นธรรมคุ้มครองโลกให้ร่มเย็นเปรียบเสมือนเป็นเกราะคุ้มครองจิตใจและยับยั้งไม่ให้ทำชั่วทุกประการ ทำให้บุคคลคิดดี พูดดี ทำดี ดำรงตนไว้มั่นในทำนองคลอง

---

[๕๙] David Kinsley, **Ecology and Religion** แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๐-๑๙๒.

ธรรม และ ๒) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปที่เกิดจากการทารุณสัตว์หรือฆ่าสัตว์ เป็นความเกรงกลัวต่อผลของการทำทารุณกรรมว่าให้ผลเลวร้าย เป็นทุกข์ โทษ หรือตกนรก เป็นต้น โอตตัปปะจึงเปรียบเสมือนเกราะป้องกันระวังไม่ให้คนทำความชั่วเพราะเกรงกลัวต่อผล[๖๐] ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องพยายามเรียนรู้เข้าใจถึงความรู้สึกหรือจิตใจของผู้อื่นหรือสัตว์แล้วนำมาเทียบเคียงกับความรู้สึกหรือจิตใจที่ตนเองเป็นอยู่ด้วยหัวใจที่อ่อนโยน มองเห็นคุณค่าของชีวิตอื่น ๆ แล้วปฏิบัติต่อสัตว์อย่างไม่เบียดเบียนกันทางกายและวาจา ไม่ทุจริต ๓ อย่าง คือ ความประพฤติชั่วทางกาย ความประพฤติชั่วทางวาจา และความประพฤติชั่วทางใจ แต่มีความประพฤติดีงามประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ[๖๑]

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาเสนอพุทธธรรมที่เป็นทั้งตัวหลักการและตัวปฏิบัติการ ต่อระบบนิเวศวิทยาคือการมองสรรพสิ่งแบบองค์รวมที่เชื่อมบรรสานกัน และต่อการแก้ไขปัญหาเรื่องการทารุณสัตว์ด้วยวิธีการที่เรียกว่า อวิหิงสา คือการไม่เบียดเบียนกัน กล่าวคือให้มีเมตตากรุณาต่อกัน ด้วยจิตใจที่อ่อนโยน มีความอดทนอดกลั้น มีสติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ เป็นศาสนาแห่งการไม่เบียดเบียน

จากที่อภิปรายมาทั้งหมดสรุปได้ว่า การปฏิบัติต่อสัตว์จะต้องครอบคลุมภาวนาทั้ง ๔ ด้าน โดยตัวของภาวนาเองแล้วมีสรุปลง ก็จะเห็นได้ว่า ย่อเหลือเพียง ๓ ด้านก็ได้ คือ ด้านปัญญาภาวนา (การฝึกฝนพัฒนาด้านความคิด) ด้านจิตตภาวนา (การฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ) และด้านพฤติกรรม (การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม) ตามหลักไตรสิกขา[๖๒] เมื่อได้ปัญญาเป็นแกนนำแห่งการศึกษาแล้วก็พัฒนาภายในตัวบุคคลที่เป็นผู้ปฏิบัติการได้ต่อไป ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วมองว่า เราอาจจัดลงได้ ๓ ด้าน โดยเน้น ๑) ด้านกายภาวนาที่เน้นปัจเจกชน ๒) ด้านสีลภาวนาที่เน้นสังคม ๓) รวมปัญญาและจิตตภาวนาเข้าด้วยกัน กลายเป็นอำนาจแห่งปัญญา อำนาจแห่งเมตตา และอำนาจแห่งศีลธรรมอธิบายก็คือ ปัญญาและจิตนี้ทั้งปัจเจกชนและสังคมจะต้องเน้นสร้างกระบวนการให้เกิดเป็นความรู้ความเข้าใจและมีจิตใจที่เมตตาต่อสรรพสัตว์ จึงจะสามารถปฏิบัติต่อสัตว์ได้อย่างถูกต้องและดีงามตามพื้นฐานที่จะกระทำได้ ตัวปัจเจกชนเมื่อมีปัญญาภาวนาและจิตตภาวนาแล้วก็สามารถทำการสร้างสรรค์ จัดการ หรือแก้ไขปัญหาได้ เช่นเดียวกับสังคมเมื่อมีพื้นฐานด้านปัญญาและจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรมแล้วก็จะสามารถกระทำได้เช่นเดียวกัน ในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้มีชีวิตที่ดีงามนั้น การฝึกฝนความรู้จักคิด หรือคิดเป็น จะเป็นปัจจัยชักพาไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถือถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดี

---

[๖๐] ดูรายละเอียดใน ขุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙๐-๓๙๑.

[๖๑] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

[๖๒] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม,** หน้า ๑๑-๑๒. ระบบการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขาและการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ สามารถดูรายละเอียดได้ในหลังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” หน้า ๒๓๘-๒๕๘.

งามทั้งหมด[๖๓] การปฏิบัติต่อสัตว์จะต้องยึดหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งการปฏิบัติการได้ที่เรียกกันว่า อิทธิบาท[๖๔]

ด้วยกระบวนการทำงานดังกล่าวจะสามารถส่งเสริมหรือผลักดันให้ปัจเจกชนและสังคมนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงและสนับสนุนให้ศีลธรรมในพระพุทธศาสนานั้นก้าวหน้าเจริญต่อไป ดังที่พระไพศาล วิสาโล มองว่า การส่งเสริมศีลธรรมนั้นจะต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลหรือปฏิรูปรอบด้านวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้เกื้อกูลต่อศีลธรรม โดยมาตรการเหล่านี้ ๑) เสริมสร้างสายสัมพันธ์ครอบครัว ๒) ฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็ง ๓) ฟื้นฟูบทบาทของวัดและคณะสงฆ์ ๔) ปฏิรูปการศึกษา ๕) เสริมสร้างองค์กรประชาสังคม ๖) ปฏิรูปสื่อเพื่อมวลชน และ ๗) ลดอิทธิพลของบริโภคนิยมและอำนาจนิยม[๖๕] แม้มุมมองนี้จะมองอย่างองค์รวมแต่ก็เชื่อได้ว่าหากจะแก้ไขปัญหาแล้วรายละเอียดแต่ละประเด็นต้องชัดเจนไปด้วย

อย่างไรก็ตาม เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้อย่างชัดว่า การปฏิบัติต่อสัตว์ตามแนวทางที่เสนอนี้จะก่อให้เกิดสิ่งดีหลายประการ คือ

๑. ได้เมตตา-กรุณาที่เป็นสากล คือแผ่ความรู้สึกเป็นมิตรไมตรีมีความรักความปรารถนาประโยชน์สุขแก่สัตว์และมนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกันโดยไม่แบ่งแยก

๒. ได้ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็นเข้าใจให้ความนับถือเสมอกัน ไม่แบ่งแยกกัน การทำร้ายและเบียดเบียนเป็นความไม่ดีงามทั้งสิ้น

๓. ได้ความจริงที่เป็นสากล คือหลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกัน[๖๖]

๔. ชีวิต งาน และสังคมที่สมบูรณ์ กล่าวคือทำให้ชีวิตนั้นสมบูรณ์เพราะสิ่งเกื้อกูลเหล่านี้คือการงาน ทรัพย์ ไม่มีโรค และไมตรีดีงาม และทำให้สังคมนั้นสงบสุขด้วย[๖๗]

๔.๒.๓. คนดีในสังคมพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยมองภาพรวมคือเน้นลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาบางประการและนำเสนอหลักการวิธีการที่เกี่ยวข้องอย่างกว้าง ๆ ต่อการไม่ทารุณสัตว์หรือฆ่าสัตว์ตามหลักศีลข้อที่หนึ่ง และประเด็นต่อมาได้เสนอหลักธรรมที่สนับสนุนในระดับของภาวนา ๔ ประเด็นที่จะพิจารณาต่อไปคือเรื่องคนดีในสังคมแบบพุทธศาสนา ถามว่าทุกคนสามารถที่จะทำผิดได้หรือไม่ คำตอบก็คือมีโอกาสที่จะเผลอพลั้งทำผิดได้ แต่การทำผิดนั้นหากสามารถปรับปรุงแก้ไขได้ จะเห็นได้ว่าได้กลายเป็นคนดีที่ได้รับการนับถือ เช่น พระองคุลีมาล เป็นต้น ดังนั้น ผู้ที่เป็นคนดีและมีความรู้จึงเป็นผู้ที่สังคม

---

[๖๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม,** หน้า ๑๒.

[๖๔] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗ . และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนูญชีวิต,** หน้า ๓๖.

[๖๕] พระไพศาล วิสาโล, **ฝ่าพ้นวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่,** หน้า ๒๔-๔๔.

[๖๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกภิวัฒน์,** พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

[๖๗] ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ชีวิต งาน และสังคมที่สมบูรณ์,** (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสน์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘). และ วศิน อินทสระ, **สิ่งเกื้อกูลชีวิต,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔). พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **เมตตาธรรม,** หน้า ๔๔-๔๖.

ปรารถนาและต้องการ เพราะทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าและสงบสุข ธรรมะอะไรเป็นมาตรวัดมาตรฐานชีวิตของความเป็นคนดี ในที่นี้ การจะเป็นคนได้นั้น จึงได้แก่

๔.๒.๓.๑ คนดีเพราะมีธรรมประจำจิต หมายถึง เป็นคนดีเพราะมีปัญญามีจิตใจดีงามด้วยธรรมะ ปัญญาจะทำให้ฉลาดคิดสร้างสรรค์ประโยชน์เพื่อสัตว์ ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม จิตใจดีงามมีเมตตากรุณาก็จะทำให้มองสิ่งรอบตัวอย่างอ่อนโยนปรารถนาดีและลงมือช่วยเหลือเมื่อมีสัตว์หรือผู้อื่นประสบความเดือดร้อน ปัญญาดี จิตใจดีเพราะมีธรรมจึงทำให้กลายเป็นคนดีได้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีธรรมะที่ทำให้ดีมากมาย แต่ขอยกตัวอย่างประกอบที่เป็นเครื่องหมายยี่ห้อคนดีได้ คือ

๑. คนที่รู้จักสร้างสรรค์ประโยชน์ คือคนที่รู้จักสร้างสรรค์และบำเพ็ญประโยชน์ของตนเอง สัตว์อื่น และสังคมอย่างต่อเนื่อง มีจิตใจอาสาสมัครที่จะช่วยเหลือเสมอ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นเป็นบุคคลที่ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นคนดี[๖๘]

๒. คนที่ภายในทรงกำลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย มีกำลังหรือมีอำนาจ ที่เรียกว่า พลธรรม ๔ ประการ คือ ๑) ปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา) คือ มีปัญญาพิจารณาด้วยดีถึงความดีหรือความชั่ว มีโทษหรือไม่มีโทษ คนมีปัญญาทรามย่อมกลัวภัย ส่วนคนมีปัญญาย่อมไม่กลัวภัยต่าง ๆ ๒) วิริยพละ (กำลังคือความเพียร) คือ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น ให้เข้มแข็งมั่นคง ไม่ท้อถอย ๓) อนวัชชพละ (กำลังคือกรรมที่ไม่มีโทษ) คือ ทำงานที่ไม่มีโทษทางกาย ทางวาจา และทางใจ และ ๔) สังคหพละ (กำลังคือการสงเคราะห์) คือ สงเคราะห์กันและกันในด้านการให้ พูดจาไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ และการวางสม่ำเสมอ[๖๙]

๓. คนที่สร้างสรรค์สุขเสริมได้ยอดเยี่ยม หมายถึง คนที่สามารถสร้างความสุขสำหรับตนเองได้ ในที่นี้หมายเอาสุขของคฤหัสถ์หรือสุขของชาวบ้าน เป็นความสุขที่ชาวบ้านทั่วไปควรพยายามสร้างสรรค์ให้ได้สม่ำเสมอ มี ๔ ประการ คือ ๑) สุขเกิดจากความมีทรัพย์ (อัตถิสุข) ๒) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ (โภคสุข) ๓) สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ (อณณสุข) และ ๔) สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ (อนวัชชสุข)[๗๐] ความสุขที่เกิดจากการเลี้ยงสัตว์ก็เป็นสุขที่พึงปรารถนา แต่ก็ต้องรู้จักเลี้ยงให้ดี มีความรักให้เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดก็ตาม

๔. คนที่มีกตัญญูกตเวทิตาธรรม[๗๑] คือ การกตัญญูกตเวทีต่อผู้อื่นที่มีพระคุณนั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นมงคลอย่างยอดเยี่ยม ๑ ใน ๓๘ มงคล ในมงคลสูตร คนอกตัญญูนั้นเป็นคนไม่ดีเพราะมักประทุษร้ายมิตรคือผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้ แม้สัตว์เดรัจฉานและต้นไม้ที่มี

---

[๖๘] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๙๗-๙๘/๑๔๖-๑๕๐. องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๙๐. ๒๒/๑๙๓/๓๒๕-๓๒๙. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนูญชีวิต,** หน้า ๓๑-๓๒.

[๖๙] องฺ. นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๓๙-๔๔๑. ภัยที่กล่าวถึงในพระสูตรนี้ ได้แก่ คือ ๑. อาชีวิกภัย (ภัยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ) ๒. อสิโลกภัย (ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง) ๓. ปริสสารัชชภัย (ภัยคือความครั่นคร้ามในบริษัท) ๔. มรณภัย (ภัยคือความตาย) ๕. ทุคคติภัย (ภัยคือทุคติ)

[๗๐] ดูรายละเอียดใน องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๖.

[๗๑] องฺ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗. ๒๐/๑๒๐/๑๑๔. องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๓/๒๓๙. ๒๒/๑๙๕/๓๓๔. ขุ. ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๘.

คุณประโยชน์ก็จัดว่าเป็นมิตร ถ้าชาวนาประทุษร้ายวัวควายที่ทำประโยชน์ให้ก็ชื่อว่าประทุษร้ายมิตร ช้าง สุนัข แมว ม้า หรือสัตว์อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์ฆ่าหรือทารุณกรรมต่อสัตว์ก็ชื่อว่าประทุษร้ายมิตร ความอกตัญญูจึงเป็นเครื่องหมายของคนไม่ดี ส่วนความเป็นคนกตัญญูกตเวทีนั้นเป็นยี่ห้อ เป็นเครื่องหมาย เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกได้ถึงความเป็นคนดี กตัญญู คือรู้จักบุญคุณที่คนอื่นกระทำไว้แล้ว ส่วนกตเวทีนั้น คือการกระทำตอบแทนเท่าที่จะพึงกระทำได้ ทั้งด้านกาย วาจา และจิตใจ ดังนั้น ความกตัญญูกตเวทีนี้เราสามารถกระทำต่อมิตรคือทำต่อสัตว์ ต่อบุคคล และต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มีคุณสร้างสรรค์ประโยชน์ให้กับเรา สรุปก็คือ ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องวัดบุคคลให้รู้ว่าเป็นคนดีหรือไม่อีกตัวชี้วัดหนึ่ง ผู้ที่กระทำได้ย่อมได้รับความยกย่องนับถือจากสังคมและเป็นที่นิยมชมชอบ

กล่าวโดยสรุป คนดีชั้นแรกคือดีเพราะมีธรรมประจำจิตใจ มีความรู้ความสามารถดี มีสติปัญญาในการคิดพิจารณาถึงคุณและโทษของการกระทำหรือสิ่งต่าง ๆ แล้วกระทำอย่างเหมาะสมด้วยเจตจำนงที่ประกอบเมตตากรุณา มีการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่กาลและเวลาเพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ คนที่มีธรรมะประจำจิตใจอย่างมั่นคงจึงเป็นคนดีชนิดที่หนึ่งในพระพุทธศาสนา

๔.๒.๓.๒ คนดีเพราะยึดหลักกรรม คือ คนดีนั้นเพราะเข้าใจในกฎแห่งกรรมและรู้จักกระทำกรรมดี (กุศลกรรม) ละเว้นกรรมชั่ว และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์แจ่มใส มีศรัทธาในกรรม คือ ๑) กรรมสัทธา เชื่อในเรื่องกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อในเรื่องผลแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมนี้จะเป็นแรงจูงใจให้กระทำแต่กรรมดี ซึ่งการทำนี้จะแยกแยะให้เราเป็นคนดีหรือคนเลวก็ได้ กรรมที่ทำลงไปของปัจเจกชนจำนวนมากก็อาจกลายเป็นกรรมร่วมกันของสังคม เป็นความเคยชินของปัจเจกชนและสังคม ประเด็นสำคัญที่คู่กับการทำดีก็คือมีเจตนาที่ดีในการกระทำดีดังที่กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา อีกอย่างหนึ่ง คำว่า กรรม นั้น ยังมีความหมายบ่งบอกถึงการงานด้วย คนที่เป็นคนดีนั้นเพราะมีการงานทำหรือเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต มีวิชาความรู้ประกอบกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความประเสริฐดีงาม เป็นตัวกำหนดพิจารณาให้รู้ว่าเป็นคนดีได้หรือไม่ หรือเป็นสังคมที่ดีได้หรือไม่ ได้แก่ การงาน วิชาความรู้ ธรรมะ และศีล ทำให้ชีวิตประเสริฐสูงสุด (กมฺมํ วิชฺชา จ ธมฺโม จ สีลํ ชีวิตมุตฺตมํ)[๗๒] มีพุทธพจน์บทหนึ่งที่ยอมรับกันทั่วไปเกี่ยวกับการเป็นคนดีนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับชั้นวรรณะหรือการงานหรืออะไรก็ตาม แต่กรรมคือการกระทำนั่นเองทำให้แยกแยะได้ว่าเป็นคนดีหรือไม่ “บุคคลไม่ได้เป็นคนเลวเพราะชาติ ไม่ได้เป็นคนดีเพราะชาติ แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำ เป็นคนดีเพราะการกระทำ”[๗๓] และ “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ไปต่าง ๆ คือให้ทรามและประณีต”[๗๔] ดังนั้น เมื่อจะตัดสินใครคนหนึ่งว่าดีหรือเลวหรือไม่ จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติชั้นวรรณะ แต่ให้ดูที่การกระทำหรือกรรมของคนนั้นเป็นหลัก ผู้กระทำดี สร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคม จึงได้ชื่อว่า เป็นคนดีในพระพุทธศาสนา

---

[๗๒] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๔๘/๖๒.

[๗๓] ขุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๓๖-๑๔๒/๕๓๑-๕๓๒.

[๗๔] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๕/๘๔.

๔.๒.๓.๓ คนดีเพราะมีศีลธรรม คือคนที่ไม่ทำผิดศีลข้อที่หนึ่ง และร่วมกันสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ คนดีเพราะมีศีลธรรม คือคนที่ปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม ในส่วนของตนเองนั้นก็ปฏิบัติตามหลักศีลอย่างมั่นคง ไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหว ไม่คลาดเคลื่อน ไม่ด่างพร้อยอยู่แล้ว ในด้านธรรมะก็มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่เดือดร้อน มีความสุขใจที่ได้ช่วยเหลือสัตว์เหล่าอื่น หลักศีลธรรมจึงเป็นหลักพื้นฐานของชาวพุทธ เป็นมาตรชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายที่จะพึงถือปฏิบัติให้ได้ตามความเหมาะสมกับภาวะของตนเอง ซึ่งในบทสรุปของศีลนั้นให้อานิสงส์อย่างกว้างไว้คือ สามารถเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เจริญด้วยโภคสมบัติ และเข้าถึงพระนิพพานได้ ชาวพุทธจึงไม่เพียงแต่ไม่ฆ่าไม่ทำทารุณกรรมต่อสัตว์เท่านั้น ยังมีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา แม้จำเป็นจะต้องฆ่าเพื่อดำรงชีวิตของตนเอง แต่ก็ไม่ทำทารุณกรรมต่อสัตว์ มองให้ลึกซึ้งแล้วก็ปฏิบัติตนเหมือนกับคนที่บริโภคเนื้อของบุตรน้อยที่รักที่สุด จึงต้องปฏิบัติอย่างดีที่สุดเท่าที่ตนเองจะทำได้ ไม่ให้หลักศีลธรรมและกฎหมายขัดแย้งกันเอง ใช้สติปัญญาและกรุณาแก้ไขปัญหา คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

สรุปว่า คนดีในสังคมพุทธนั้น แบ่งได้ ๒ จำพวก คือ ๑) พระสงฆ์ ที่จะต้องปฏิบัติตนด้วยการเน้นความหลุดพ้นเป็นหลักด้วยการปฏิบัติตามแนวทางไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ๒) คฤหัสถ์ที่ปฏิบัติตนได้ตามหลักศีลธรรมหรือจะเน้นตามหลักพื้นฐานในบุญกิริยาวัตถุคือ ทาน ศีล และภาวนา การบ่มเพาะศีลธรรมตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้แก้ไขปัญหาการทารุณสัตว์ได้ โดยเฉพาะปัจเจกชนที่แม้จะถูกเน้นก็ตาม แต่เมื่อปัจเจกชนในแต่ละหน่วยในสังคมนั้นสามารถมีแนวคิดในทางเดียวกัน (ทิฏฐิสามัญญตา) และปฏิบัติไปตามแนวทางเดียวกันได้ (สีลสามัญญตา) ก็จะทำให้สังคมนั้นเจริญก้าวหน้าด้วยดี แต่เมื่อปัจเจกชนเสียศูนย์ขาดหลักในการปฏิบัติก็กลายเป็นคนไม่ดีของสังคม สังคมที่มากไปด้วยปัจเจกชนอย่างนี้ย่อมเป็นสังคมที่วุ่นวายไม่สงบสุขไปได้ อีกอย่างหนึ่งที่จะต้องเน้นก็คือแม้กรรมจะเป็นส่วนปัจเจกชนก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นก็กระทบกับสังคมด้วย ซึ่งจะค่อยกัดกร่อนให้สังคมนั้นขาดทะลุด่างพร้อยกลายเป็นสังคมที่วุ่นวายและเป็นกรรมของสังคมนั้นด้วย ตัวอย่างของปัจเจกชนที่มีอยู่ในสังคมที่รักษ์สัตว์ ชอบช่วยเหลือสัตว์ก็มีอยู่มากมาย เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงเลี้ยงสุนัขไว้หลายตัว โดยเฉพาะทองแดงได้กลายเป็นสุนัขยอดนิยม เป็นต้น ทำให้สังคมหันมาสนใจและใส่ใจกับสุนัขของตนเองหรือสุนัขจรจัดมากขึ้น ไม่ทำร้ายไม่ทารุณ อย่างน้อยก็แจ้งให้เจ้าหน้าที่มาจับไปไว้ที่ศูนย์พักพิงเพื่อดูแลกันต่อไปและไม่เป็นการสร้างภาระและปัญหาให้กับสังคมด้วย

๔.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการปฏิบัติต่อสัตว์

จากที่ได้อภิปรายมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่า มีหลักพุทธธรรมที่มาสนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์ในกรอบของภาวนา ๔ เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยเห็นว่า การประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริงน่าจะแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เห็นภาพของบทนี้ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่ต้องใช้หลักการนี้คือชาวพุทธที่อยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งจะครอบคลุมทั้งด้านปัจเจกชน สังคม และระบบธรรมชาติ และทำอย่างไร การปฏิบัติตามแนวทางนี้จะเป็นการปฏิบัติที่เป็นสัมมาปฏิบัติคือเอื้อเกื้อกูลต่อชีวิตของทุกฝ่าย ด้วยการดำเนินตามอย่างประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมองว่าสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้ตามกรอบ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๔.๑ รู้จักจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ รัฐหรือปัจเจกชนจะต้องจัดสวัสดิภาพให้แก่สัตว์อย่างเหมาะสม กล่าวคือ การจัดความสะดวกให้กับสัตว์เพื่อความสุขของชีวิตสัตว์จะได้ปลอดภัยจากการถูกทารุณกรรม หลีกเลี่ยงการอยู่อย่างหวาดระแวงกันและกัน ด้วยการจัดสรรระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติอย่างเหมาะสมและการเลี้ยงดูที่เป็นไปอย่างที่ถูกที่ควรจะเป็นสำหรับซึ่งจะไม่เข้าข่ายการทารุณสัตว์ สวัสดิภาพที่ควรจะจัดนั้น เช่น

๑. มีกฎหมายที่ชัดเจนและสนับสนุนกฎแห่งศีลธรรม เพื่อประโยชน์ของสัตว์และผู้เลี้ยงสัตว์ สังคม และระบบธรรมชาติ ซึ่งจะต้องเน้นระเบียบวินัยให้มาก สามารถที่จะลงโทษผู้กระทำผิด และสนับสนุนส่วนที่เป็นการสร้างเสริมความดีให้กับสังคมโดยให้เอื้อต่อองค์กร สมาคม และปัจเจกชนด้วย

๒. ให้บริการข้อมูลข่าวสาร ด้วยการประชาสัมพันธ์หรือการโฆษณาเพื่อรณรงค์ให้สังคมรับรู้ถึงการทารุณกรรมและการมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหา หรือสื่อสารอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมทั้งมีเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่จะนำมาทำงานเพื่อสัตว์ให้เกิดประสิทธิผล เช่น เฟซบุ๊คส์ อีเมล์ โทรศัพท์ เครื่องตรวจสอบ เป็นต้น มีการตรวจสอบกรณีที่เป็นการฉ้อโกงต่าง ๆ ได้ และจัดให้มีอาสาสมัครในการดูแลสัตว์บางชนิด เช่น รับสมัครเลี้ยงสุนัขหรือแมว เป็นต้น สำหรับผู้ที่มีจิตใจรักษ์สัตว์ เมื่อไม่สามารถดูแลสัตว์จำนวนมากก็หาอาสาสมัครในการเลี้ยงดู

๓. สร้างเขตอภัยทานให้แก่สัตว์ ส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกี่ยวกับสัตว์ เช่น หมู่บ้านควาย หมู่บ้านช้าง หมู่บ้านงู สถานที่พักพิงสัตว์ เป็นต้น มีการสร้างคลีนิค หน่วยกู้ภัยสัตว์ สถานพยาบาลรักษาสัตว์ หรือโรงพยาบาลสัตว์ จัดสรรงบประมาณที่เพียงพอต่อการดูแลสัตว์และเจ้าหน้าที่ มีแหล่งพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้เรื่องราวของสัตว์ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทำลายแหล่งน้ำ อากาศเป็นพิษ เป็นต้น

๔. สวัสดิภาพในการขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์ การสืบพันธุ์เพื่อขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์ชนิดนั้น ๆ จะต้องไม่ขัดขวางต่อธรรมชาติของสัตว์ ไม่เข้าไปกำหนดเร่งหรือทำลาย เป็นการขยายเผ่าพันธุ์ให้ดำรงอยู่ได้และไม่ให้สูญสายพันธุ์ไปได้ การพัฒนาสายพันธุ์ควรที่จะเป็นไปตามกฎของธรรมชาติและควรทำเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เช่น กรณีการทำหมันสุนัขเร่ร่อน เพื่อควบคุมจำนวนประชากรไม่ให้มีจำนวนมากเกินไป ซึ่งยากต่อการควบคุมจำนวนของสัตว์และสร้างปัญหาให้กับสังคมก็ควรจะทำเท่าที่จำเป็น เป็นต้น

๕. สวัสดิภาพในการแสวงหาอาหาร สัตว์ทุกชนิดดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ไม่ควรที่จะทำลายแหล่งอาหารของสัตว์ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น จนทำให้เกิดความขาดแคลนนำไปสู่การบุกถิ่นฐานของมนุษย์ เช่น กรณีของช้างป่าที่เข้ามาหากินยังถิ่นมนุษย์ทั้งที่เคยเป็นแหล่งอาหารมาก่อน (โป่ง) เป็นต้น อันทำให้เกิดการต่อสู้กันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ การไม่รุกรานหรือทำลายป่าก็ถือเป็นการช่วยเหลือสัตว์ในด้านการกินอยู่ของสัตว์ทุกชนิด และช่วยให้ระบบนิเวศวิทยาธรรมชาตินั้นไม่พังสลายลงเร็วขึ้น

๖. สวัสดิภาพในแหล่งที่อยู่อาศัย การรักษาป่าไม้หรือระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติไว้โดยไม่เข้าไปรุกรานสถานที่อยู่อาศัย จะทำให้สัตว์นั้นสามารถมีที่อยู่ที่ปลอดภัย ไม่ต้องหวาดกลัวต่อภัยจากมนุษย์ (โดยเฉพาะกลุ่มนักล่าสัตว์ป่า) พื้นที่ป่าจะมีพอสมควรแก่การอยู่อาศัย และประกอบด้วยแม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ พืชพันธุ์ธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ การบุกรุกถิ่นของสัตว์ ทำให้

สัตว์ไม่มีที่อยู่อาศัย จนถึงขั้นบุกรุกเข้าเมืองและอาศัยตามตรอกซอกซอยในเมืองอย่างยากลำบาก และมักถูกทารุณกรรมจากมนุษย์และสัตว์อื่น การหาอาหารดำรงชีวิตก็ยากลำบากและต้องดำรงชีวิตอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ระบบนิเวศวิทยาจึงมีความสำคัญกับสัตว์ไม่น้อยไปกว่าที่สำคัญกับมนุษย์

สรุปว่า การจัดสวัสดิภาพสำหรับสัตว์มีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะต้องคำนึงถึงคือ ความรักชีวิตของสัตว์ เจ้าของสัตว์เลี้ยงนั้น และธรรมชาติของสัตว์นั้น ที่จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้มากถึงความเหมาะสมกับสิ่งที่ดีที่สัตว์จะได้รับ และต้องมีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา สงเคราะห์ต่อสัตว์ เพื่อไม่ให้สัตว์นั้นทุกข์ทรมานที่จะได้รับ อีกอย่างหนึ่งคือ เมื่อมองแยกย่อยก็จะเห็นว่าสัตว์มีระบบมีพฤติกรรมหรือที่เรียกว่าธรรมชาติของสัตว์ที่จะต้องอยู่ในป่า รักอิสรภาพ และส่วนลึกก็คือสัตว์นั้นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องมองให้ออกถึงองค์รวม และเมื่อเกิดปัญหาที่ต้องจัดการจะได้บริหารจัดการอย่างถูกต้อง และจิตใจก็จะไม่เกิดเป็นทุกข์

๔.๒.๔.๒ ไม่ใช้วิธีการรุนแรงต่อสัตว์ การทารุณกรรมต่อสัตว์นั้น มักจะมาจากวิธีการอันหลากหลาย และอาวุธมากมายที่ใช้ในการทารุณกรรมต่อสัตว์ ดังนั้น กรรมวิธีในการทารุณกรรมต่อสัตว์ก็จะต้องถูกห้ามด้วยกฎหมายส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งก็มาจากจิตสำนึกของปัจเจกชนที่กระทำการเอง โดยต้องมองเปรียบเทียบให้ได้ว่า เรากลัวความเจ็บปวดจากอาวุธนานาประการ เราไม่อยากเจ็บปวดหรือถูกทำร้าย ฉันใด สัตว์อื่นก็กลัวความเจ็บปวดและไม่อยากถูกทำร้ายด้วย ฉันนั้น ความรู้สึกนี้มีเท่าเทียมกันทั้งในสัตว์และมนุษย์ เมื่อเวลารับความเจ็บปวดมักจะต้องแสดงอาการทางสีหน้าหรือส่งเสียงร้องเช่นเดียวกัน จิตสำนึกนี้เมื่อเกิดขึ้นจะทำให้เราไม่ประทุษร้ายสัตว์ ไม่ทรมาน ไม่เบียดเบียน ไม่ทารุณกรรมต่อสัตว์ด้วยวิธีการนานา ซึ่งเรื่องนี้จะต้องตระหนักและสอนกันให้มากในสังคม ผู้วิจัยเห็นว่ากรรมวิธีเหล่านี้ควรที่จะลด ละ เลิก ได้แล้ว หรืออย่างน้อยก็ต้องทำให้สัตว์นั้นทรมานน้อยที่สุด เช่น

๑. ล้มเลิกการฆ่าสัตว์ ดักจับสัตว์ และผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมกิจกรรม กล่าวคือ การทำลายหรือฆ่าชีวิตสัตว์ด้วยความพยายามอย่างมากและด้วยทุกวิธีการนั้น มีความผิดทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรม แต่เมื่อจำเป็นต้องฆ่าสัตว์แล้ว ก็ต้องทำอย่างไม่ให้สัตว์นั้นรู้สึกทรมาน แม้ผลการกระทำจะเป็นเช่นนี้ แต่เกณฑ์หลักคือเจตนาในการฆ่าต่างหากที่สำคัญ เมื่อจิตปราศจากเจตนาแต่ต้องดำเนินการตามกฎหมายหรือเพื่อสังคมส่วนรวมแล้ว ก็ต้องลงมือทำได้ เช่น การฆ่านก การฆ่าเป็ด การฆ่าไก่ เพื่อกำจัดการแพร่ระบาดของโรค และเพื่อควบคุมและปรับสมดุลย์ให้กับธรรมชาติ เป็นต้น ก็เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเมื่อคิดว่าผลกระทบนี้จะเกิดอย่างวงกว้างต่อทั้งมนุษย์ สัตว์ และระบบนิเวศวิทยา ดังนั้น การฆ่าในลักษณะนี้ ผู้วิจัยมองว่ายังสามารถทำได้ ดังเช่นงานวิจัยของวัลลภา อัศวปติ ได้วิจัยเป็นตัวอย่างไว้แล้ว

ตัวอย่างหนึ่งที่เป็นการประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันเพื่อให้รู้เท่าทันโลกและดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกัน ท่านติช นัช ฮันห์ ได้ประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อเป็นแนวทางบางอย่างในการฝึกอบรมสติในชีวิตประจำวัน หรือเป็นบทบัญญัติเพื่อสังคมที่สงบสุขและมีสติในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ โทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นและเกิดสันติสุขร่วมกัน เรียกว่า “ข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ” ในศีลข้อที่หนึ่งนั้นเป็นข้อฝึกอบรมสติที่ว่า

การปกป้องชีวิต ด้วยความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากความรุนแรงและการทำลายชีวิต ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานที่จะบ่มเพาะปัญญาเห็นแจ้งของความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ของสรรพสิ่ง (การเป็นดั่งกันและกัน) และหล่อเลี้ยงเมตตากรุณาจิตให้เบ่งบาน เพื่อที่จะปกป้องชีวิตของมนุษย์ สัตว์ พืช และสภาพแวดล้อมของสรรพชีวิตเหล่านั้น ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานที่จะไม่ทำลายชีวิต ไม่ปล่อยให้ผู้อื่นทำลายชีวิต และไม่สนับสนุนการกระทำใดๆที่ก่อให้เกิดการทำลายชีวิตใดชีวิตหนึ่งบนโลกนี้ ไม่ว่าจะด้วยความคิด หรือการดำเนินชีวิตประจำวันของข้าพเจ้าก็-ตาม ข้าพเจ้าเห็นว่าการก่อความรุนแรงทั้งหลาย มีสาเหตุจาก ความโกรธ ความกลัว ความอยาก ความคับแคบ และความเชื่ออย่างงมงาย ที่มีรากมาจากความคิดที่เป็นสองขั้ว และแบ่งแยก ข้าพเจ้าตั้งปณิธานที่จะเรียนรู้ ฝึกฝน ให้มีทัศนะอันเปิดกว้าง ไร้การแบ่งแยก ไม่ติดยึดกับความเห็นใดความเห็นหนึ่ง ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง หรือระบบความคิดแบบใดแบบหนึ่ง เพื่อที่จะแปรเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์แห่งความรุนแรง ความเชื่ออย่างงมงาย และการยึดติดในลัทธิใดๆ ที่มีอยู่ในตัวข้าพเจ้าและในโลก[๗๕]

กล่าวโดยสรุป การฆ่านั้นเป็นวิธีการที่โหดร้าย เพราะยุติบทบาทการดำรงชีวิตของสัตว์ทุกชนิด การฆ่าจึงไม่ใช่ความประเสริฐโดยตัวมัน ยิ่งเป็นการฆ่าที่มีเจตนารุนแรง ผลการกระทำก็ยิ่งรุนแรงขึ้นไปอีก ทำอย่างไร การฆ่านี้จะลดลงได้ เช่น เมื่อเป็นอาชีพที่ต้องฆ่าก็ลดวิธีการที่รุนแรงลง หรือไม่ฆ่าสัตว์ใหญ่ ไม่ฆ่าสัตว์ที่มีบุญคุณต่อเรา เป็นต้น ลดการกรรมวิธีและลดความรุนแรงในการฆ่าลงให้ได้ และลดความจำเป็นในการฆ่าให้ได้ด้วย โดยเฉพาะการฆ่าที่ประกอบด้วยเจตนา จะได้ลดกรรมหรือผลแห่งกรรมนั้นลงได้ และประพฤติยึดมั่นในศีลธรรมให้มากยิ่งขึ้น ใช้ปัญญาและเมตตากรุณาให้มากขึ้น

๒. ไม่ทำร้ายสัตว์ หมายถึง การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เป็นความรุนแรงไม่ถึงตาย แต่ทำให้สัตว์ได้รับความเจ็บปวดทางร่างกายหลายอย่าง เช่น อาจพิกลพิการ ทำให้เสียอวัยวะ ทำให้บาดเจ็บสาหัส และทำให้เจ็บปวด เป็นต้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเพราะเข้าข่ายทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างชัดเจน และในทางศีลธรรมนั้นถือว่าผิดเพราะเป็นการละเมิดศีลข้อปาณาติบาต (แม้จะไม่ครบองค์ประกอบของการกระทำก็ตาม) ส่วนทางกฎหมายปรับหรือจำคุกตามเจตนาและผลของการกระทำคือลหุโทษ กรรมวิธีนี้ถือว่าเป็นความโหดร้ายทารุณต่อสัตว์อย่างมาก เพราะเจ็บปวดอย่างมาก ถ้าถึงขั้นพิการก็ยิ่งทำให้ดำรงชีวิตยากลำบากขึ้นไปอีก

๓. ไม่ทรกรรมต่อสัตว์ หมายถึง การกระทำทารุณอย่างโหดร้ายหรือโหดเหี้ยมแก่สัตว์โดยขาดเมตตากรุณา เป็นการทรมานสัตว์ให้เดือดร้อน จะรุนแรงมากหรือน้อยก็ตาม กรรมวิธีในการทารุณสัตว์อย่างนี้เป็นสิ่งไม่ควรจะทำและเกิดขึ้นในสังคมพุทธ เช่น

---

[๗๕] หมู่บ้านพลัมแห่งประเทศไทย (www.thaiplumvillage.org/), ข้อฝึกอบรมสติห้าประการ, **หมู่บ้านพลัมแห่งประเทศไทย ออนไลน์** : http://www.thaiplumvillage.org/index.php?option=com_content&view=article&id=7 &Itemid=4 7 [๑๐ มกราคม ๒๕๕๗].

๑) ไม่ใช้งานหนัก หมายถึง การใช้สัตว์นั้นให้ทำงานหนักหรือใช้เกินกำลังของสัตว์ที่จะทำได้ ทั้งไถนาทั้งลากเข็น เช่น ควายที่ต้องลากไถ ช้างที่ต้องเทียมยานเพื่อขนส่ง หรือลากซุง เป็นต้น

๒) ไม่กักขังหน่วงเหนี่ยว หมายถึง การเลี้ยงไว้ในกรงในคอกเป็นการกักขังไว้ผูกล่ามไว้ด้วยเหตุผลหลายอย่าง เช่น การดูเล่น การชื่นชม เป็นต้น

๓) ไม่ขนส่ง หมายถึง ไม่ผูกมัดสัตว์แล้วให้นำไป เช่น ไม่ผูกมัดเป็ดหรือไก่ไว้รวมกันแล้วนำไป (ฆ่าหรือค้าขาย) ไม่หิ้วหามเอาเท้าขึ้นเอาศีรษะลง อันเป็นการทำให้สัตว์เหล่านั้นทรมาน เป็นต้น

๔) ไม่เล่นสนุก หมายถึง ไม่จับสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนานบันเทิง เช่น วิธีการเอาประทัดผูกหางสุนัขแล้วเอาไฟจุดแล้วให้ตกใจวิ่งหนีไป การขว้างสัตว์ด้วยก้อนหิน การสาดน้ำร้อน การหักทึ้งปีกหรือขาของตั๊กแตนหรือจิ้งหรีด เป็นต้น

๕) ไม่ผจญสัตว์ หมายถึง ไม่นำสัตว์มาชนกันมาแข่งขันกันอันเป็นเกมกีฬาชนิดหนึ่ง เช่น การวิ่งควาย ชนแพะ ชนแกะ ชนไก่ ชนสุนัข กัดปลา กัดจิ้งหรีด การล่าสัตว์ เช่น การล่าสุนัข การล่ากวาง เป็นต้น และละครสัตว์ เช่น การนำช้างมาแข่งกีฬา การแสดงโชว์ของเสือหรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ เป็นต้น

สรุปว่า กรรมวิธีเหล่านี้ ทำให้สัตว์นั้นบาดเจ็บล้มตายอย่างทรมานมานักต่อนักแล้ว จึงไม่สมควรที่จะใช้วิธีการลงโทษหรือการกระทำอย่างนี้อีก แต่เมื่อจำเป็นต้องทำ เช่น อุตสาหกรรม การทดลอง หรือการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ก็ไม่ควรที่จะให้สัตว์ทุกข์ทรมานก่อน ขณะ หรือหลังการทดลอง และทรมานก่อนจะตาย เมื่อมองเปรียบเทียบกับความรู้สึกเช่นนี้กับมนุษย์แล้ว ทุกคนก็ไม่อยากจะถูกทรมานด้วยวิธีการลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน เพราะทำให้เจ็บปวด ทุกข์ทรมานอย่างมาก แม้ไม่ถึงตายก็อาจต้องพิกลพิการและเก็บฝังไว้ในจิตใจอย่างหลอกหลอนจนยากที่จะมีความสุขตลอดไปได้ ดังนั้น กรรมวิธีเหล่านี้ควรจะต้องคิดและตระหนักให้มากถึงความทารุณกรรมของสัตว์ถึงความเจ็บปวดของสัตว์ แล้วหาวิธีการอื่นที่จะไม่ยากลำบากในการใช้เครื่องมือ เมื่อไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะฆ่าได้ ก็ไม่ควรให้สัตว์นั้นถูกฆ่าอย่างทรมาน และควรที่จะหลีกเลี่ยงการทำทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกประการ เพราะผลแห่งการกระทำนั้นจะยังติดตามผู้กระทำให้ได้รับผลแห่งกรรมทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้รักและเคารพชีวิตของสัตว์อื่น หลีกเลี่ยงการทำอาชญากรรมในสัตว์ทุกประการ และทรงสอนให้ใช้สติปัญญาและเมตตากรุณาต่อสัตว์

๔.๒.๔.๓ กรณีในการประยุกต์ใช้หลักธรรม จากประเด็นข้างต้นที่เสนอไว้ในกรอบของการจัดสวัสดิภาพอย่างกว้าง (โดยรัฐและสังคม) ไปสู่การหลีกเลี่ยงการทารุณกรรมต่อสัตว์ด้วยกรรมวิธีนานาชนิดแล้ว สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญยิ่งก็คือสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันที่หลักพุทธธรรมจะต้องถูกนำไปประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ของสัตว์และส่วนรวมเป็นหลัก ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่เสนอไว้ข้างต้นจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจและนำมาประยุกต์ใช้ให้ได้เพื่ออิสรภาพ ความเท่าเทียมกัน และได้รับการคุ้มกันอย่างปลอดภัยจากกฎหมายและกฎศีลธรรม ผู้วิจัยตั้งไว้ในกรอบ ๕ สถานการณ์ กล่าวคือ

๑. การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง หมายความว่า ผู้รักสัตว์และต้องการจะเลี้ยงสัตว์นั้นจะต้องตระหนักให้มากว่าการเลี้ยงสัตว์นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย สัตว์เล็กแต่น่ารักนั้นถูกพรากจากพ่อแม่ ไม่ได้ถูกเลี้ยงดูโดยตรง แต่ต้องการที่จะเลี้ยงสัตว์ จะต้องหาความรู้ในด้านนี้ ไม่มองเพียงแค่ความต้องการ (สุข) ส่วนตัวแล้วสร้างความลำบากให้กับสัตว์อื่น อันเป็นการทารุณกรรมต่อสัตว์มากกว่าจะเมตตากรุณา การหาความรู้จะทำให้เราเข้าใจถึงวิธีการเลี้ยงอย่างดี และต้องมีจิตประกอบด้วยเมตตาและกรุณาเป็นใหญ่ด้วย การเลี้ยงสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่ง หากเลี้ยงไม่ดีก็เท่ากับนำมาขังให้สัตว์ทรมานเพราะอดอยาก ถูกทุบตี ถูกพรากจากครอบครัว หรือถูกกักขัง ทำให้มีอิสระน้อย เช่น การเลี้ยงสุนัขสักตัวหนึ่ง เมื่อยังเด็กก็น่ารัก ชื่นชอบ เอาใจใส่อย่างดี แต่เมื่อโตขึ้นความน่ารักก็อาจค่อยหายไป มีการละเลยที่จะเลี้ยงดูเหมือนเดิม อาจเพราะสาเหตุหลายอย่าง เป็นต้น เปรียบเทียบความรู้สึกเช่นนี้ก็จะไม่ต่างกันนัก คือการที่ลูกของเราสักคนถูกคนขอไปเลี้ยง เราจะรู้สึกคิดถึงลูกอย่างมาก และวิธีการเลี้ยงนั้นก็สุ่มเสี่ยงที่จะเข้าข่ายทารุณอยู่บ้าง จึงทำให้เรารู้สึกว่าเขาทรมานลูกของเรา ผู้วิจัยมองว่า ความรู้สึกนี้ก็คงไม่ต่างกันนักระหว่างมนุษย์กับสัตว์ แม้จะอยู่อย่างยากลำบาก แต่การเลี้ยงดูนั้นกลับเปี่ยมด้วยน้ำใจและเมตตากรุณา ยังจะทำให้รู้สึกดีมากกว่าเสียอีก

สรุปว่า การเลี้ยงสัตว์ก็สุ่มเสี่ยงที่จะเข้าข่ายทารุณกรรมต่อสัตว์ จึงควรตระหนักและไตร่ตรองให้ดี ควรหาความรู้ในด้านการเลี้ยงสัตว์ให้มาก จะต้องเลี้ยงด้วยจิตใจเมตตาและกรุณา การเลี้ยงนี้จะต้องเลี้ยงและรับผิดชอบต่อสัตว์เลี้ยงของตนเองให้มาก หากปล่อยทิ้งไม่ดูแลก็อาจไปทำร้ายคนอื่น และเมื่อถูกปล่อยทิ้งก็กลายเป็นปัญหาของสังคมไปด้วย การเลี้ยงสัตว์เองจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เราอาจจะลองหาสัตว์อื่นที่จะทำให้เรามีความสุขจากการได้เลี้ยงก็ได้ เช่น สวนสัตว์ต่าง ๆ วัดที่มีสัตว์ให้เลี้ยงอาหาร เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ไม่เป็นภาระของผู้เลี้ยง ไม่ทำให้สัตว์เดือดร้อน และสามารถที่จะเสริมสร้างความรู้สึกดีดีเช่นนี้ได้จากศูนย์ทั้งหลาย

๒. การบริโภคเนื้อสัตว์ การกินนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์เจริญเติบโตทางร่างกาย ส่วนประกอบของการกินนั้นจะต้องได้อาหารตามหลักโภชนาการครบ ๕ หมู่ คือ เนื้อ ผัก เป็นต้น สัตว์จำนวนมากถูกฆ่าตายเพราะเหตุผลด้านการกิน เนื้อสัตว์ที่อยู่ตามร้านหรือตลาดต่างๆ ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นการฆ่าเพื่อขายให้ผู้มาซื้อไปประกอบเป็นอาหาร มนุษย์เรียนรู้วิธีการทำอาหารจากเนื้อสัตว์ได้มากมาย ในขณะที่อีกมุมหนึ่งการบริโภคอาหารนั้นไม่จำเป็นต้องประกอบด้วยเนื้อสัตว์เป็นหลัก เราสามารถกินพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ทุกชนิดเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ก็ได้ กระแสการทานมังสวิรัติก็เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในมุมมองของรีแกนและซิงเกอร์ และมุมมองแบบมหายานที่เสนอให้การกินนั้นปราศจากเนื้ออันเป็นสาเหตุแห่งการที่สัตว์ถูกฆ่า และข้อเสนอของพระเทวทัตก็เป็นเช่นเดียวกันนี้ สองมุมมองนี้มีความแตกต่างกันชัดเจน ฝ่ายหนึ่งต้องบริโภคเนื้อสัตว์ ฝ่ายหนึ่งไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ด้วยเหตุผลของแต่ละฝ่ายที่เสนอไว้

ในมุมมองพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่ได้ยกให้การกินเป็นเรื่องสำคัญ แต่ยกเหตุผลของการกินเป็นเรื่องสำคัญมากกว่า กล่าวคือความจำเป็นที่จะต้องกิน จะบริโภคเนื้อหรือมังสวิรัติก็ขึ้นอยู่กับผู้บริโภค พระพุทธศาสนาไม่ได้ห้ามหรือจำกัดไว้แบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น จากงานวิจัยเรื่องหนึ่งให้เหตุผลต่อท่าทีการบริโภคหรือไม่ว่า “...พุทธจริยศาสตร์เถรวาทมีท่าทีต่อการบริโภคหรือไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ในฐานะที่เป็นเรื่องของปัจเจกชน ถ้าเห็นว่าการไม่บริโภคปลาและเนื้อเป็นเรื่องดีงาม ก็ปฏิบัติกันไปด้วยจิตที่เป็นกุศลและประกอบด้วยเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ควรมีมานะถือตัวเองว่าดีกว่า

และประเสริฐกว่าผู้ที่ยังบริโภคเนื้อสัตว์ เมื่อมนุษย์เข้าใจวัตถุประสงค์ของการบริโภคที่แท้จริงแล้ว ไม่ว่าอาหารจะเป็นปลาเนื้อหรือผักผลไม้ ต่างก็เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตของสัตว์ให้ดำรงอยู่ได้เหมือนกัน ที่สำคัญเพียงแค่การบริโภคอย่างเดียวไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ได้"[๗๖]

จะเห็นได้ว่า ท่าทีที่พระพุทธศาสนาเสนอขึ้นมานั้น ขึ้นอยู่กับปัจเจกชนว่าจะมองอย่างไร และเหตุปัจจัยในการบริโภคนั้นเป็นไปเพื่ออะไร การบริโภคเนื้อหรือไม่ ไม่ได้เป็นเหตุปัจจัยหลักในการทำดีหรือทำชั่ว จิตใจและเหตุผลของผู้บริโภคต่างหากเป็นเกณฑ์หลักที่ไม่ควรจะมีเจตนาให้สัตว์ถูกฆ่าเพื่อเป็นอาหาร คำสอนเรื่องจึงต้องตั้งอยู่บนทางสายกลางแห่งการบริโภคคือจะบริโภคเนื้อสัตว์หรือมังสวิรัติก็สามารถกระทำได้อย่างไม่ผิดหลักการ ผู้วิจัยขอเสนอมุมมองเชิงประยุกต์ใช้ไว้ดังนี้

๑) ต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งก่อนการบริโภค พระพุทธศาสนามองว่าการบริโภคนั้นต้องเน้นการบริโภคอย่างพอประมาณหรือเหมาะสม (โภชเน มัตตัญญุตา) พิจารณาให้ลึกซึ้งถึงเหตุผลของการบริโภคว่าเป็นไปเพื่ออะไร เช่น ในข้อพิจารณาอาหารบิณฑบาตก็ให้พิจารณาทั้งก่อนการบริโภคและหลังการบริโภคว่า ไม่ได้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน เพื่อประดับตกแต่งแต่เพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ เพื่อละเว้นความลำบากแห่งกาย เพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อกำจัดเวทนาคือความหิวเก่า และไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น ความเป็นไปโดยสะดวก ความไม่มีโทษ และความผาสุกจักเกิดมีขึ้นได้[๗๗] การพิจารณาดังกล่าวนี้จะเป็นการคอยกระตุ้นให้รู้จักคุณค่าแท้คุณค่าเทียม (โยนิโสมนสิการ) ของการบริโภคอาหารด้วยเหตุและผล อันจะไม่นำไปสู่การเบียดเบียนสัตว์อื่นให้ลำบากเดือดร้อนเพียงเพราะเป็นแค่อาหารเท่านั้น

๒) เน้นถูกต้องมากกว่าถูกใจ พระพุทธองค์ทรงเสนอหลักการในการพิจารณาถึงแหล่งที่มาของอาหารไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจง รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อเป็นของบริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่างคือ ๑) ไม่ได้เห็น ๒) ไม่ได้ยิน ๓) ไม่ได้นึกสงสัย"[๗๘] เหตุผลที่ทรงบัญญัติไว้นี้ก็เพราะทรงเห็นว่า ถ้ามีเจตนาฆ่าสัตว์หรือสั่งให้ฆ่าสัตว์แล้วปรุงเป็นอาหารมาถวายนั้น ผู้กระทำการฆ่าสัตว์เพื่อทำบุญจะได้บาปหรือประสบบาปเพราะ (๑) ระบุถึงชนิดของสัตว์เพื่อจะฆ่า (๒) การที่สัตว์ได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกผูกคอนำมาฆ่า (๓) การสั่งฆ่าสัตว์ (๔) การที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์โทมนัสขณะถูกฆ่า และ (๕) การที่บุคคลนั้นทำให้พระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้ายินดีกับเนื้อที่ไม่สมควร และทรงแนะนำให้รู้จักการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์โดยไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ ไม่มีเวรภัยทั่วทุกทิศ[๗๙] ดังนั้น สิ่งที่พระพุทธศาสนานำเสนอจึงไม่ใช่มิติด้านการฆ่าสัตว์เพื่อทำบุญหรือการงดเว้นเนื้อเนื้อตามที่กล่าวแล้ว แต่ทรงสอนให้เมตตากรุณาต่อสัตว์และไม่ทำผิดหลักการพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับการที่พระ

---

[๗๖] พระมหาภาสกรณ์ โกต้า, "การศึกษาพุทธจริยศาสตร์เถรวาทกับปัญหาการบริโภคเนื้อสัตว์", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗).

[๗๗] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๔๐-๑๔๑. ม. มู. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓. องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๕๙/๒๒๑.

[๗๘] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๙๔/๑๑๖. วิ. จู. (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๐. ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๒-๕๓/๔๙-๕๐.

[๗๙] ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๕/๕๒. รศ.วนิดา ขำเขียว, **พุทธศาสน์,** หน้า ๑๒.

เทวทัตทูลขอร้องให้พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันปลาและเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะกระทำเช่นนั้น เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเสรีภาพ คำแนะนำของพระองค์ก็คือว่า ข้อนี้ขึ้นอยู่กับว่าภิกษุจะฉันอาหารมังสวิรัติหรือมิใช่มังสวิรัติก็สุดแล้วแต่ความจำเป็นของภิกษุและผู้ถวายทาน แต่จะต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อนการบริโภคเสียก่อน ทรงตำหนิพระภิกษุหรือผู้ที่ไม่ได้พิจารณาเช่นนี้เสมอ เพราะประพฤติขัดแย้งสังคมและผิดหลักการ เช่น เรื่องราวของภิกษุผู้ชอบฉันเนื้อแล้วบริโภคเนื้อที่นางสุปปิยาเฉือนเนื้อตนเองทำเป็นอาหารแล้วถูกพระพุทธองค์ทรงตำหนิเป็นตัวอย่างของการไม่พิจารณาก่อนบริโภค[๘๐]

๓) บริโภคด้วยปัญญามากกว่าตัณหา ยุคปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นสังคมแห่งบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเต็มตัว การบริโภคอาหารก็เป็นเช่นเดียวกัน มีผู้นิยมบริโภคอาหารหลายชนิดหลายวิธีการ แต่ขาดการเน้นการเสพแบบมีคุณภาพด้วยปัญญามากกว่าตัณหา[๘๑] อันเป็นการพิจารณาให้เห็นคุณค่าของการรับประทานอาหารและบริโภคอย่างพอประมาณ ให้เหมาะสมแก่การเสพด้านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กล่าวคือมีผู้นิยมรับประทานอวัยวะสัตว์ด้วยวิธีการพิศดารและเหตุผลที่แปลกไป เช่น รับประทานสุนัขแก้หนาว ปลาสองแผ่นดิน สมองลิง ตับห่าน และหูฉลามเป็นต้น แม้กฎหมายจะควบคุมอย่างเข้มงวดก็ไม่สามารถคลี่คลายปัญหานี้ลงได้ สัตว์เหล่านี้จึงต้องถูกฆ่าตายอย่างทรมานเพื่อเป็นอาหารจำนวนมาก การใช้สติปัญญาจะทำให้รู้จักเสพบริโภคอย่างรู้คุณค่าของอาหารและสามารถใช้อายตนะทั้งหมดได้อย่างถูกต้อง เน้นการเรียนรู้และเสพบริโภคด้านคุณค่า ไม่สร้างค่านิยมในการรับประทานอาหารสัตว์ที่เข้าข่ายเบียดเบียนสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบให้การบริโภคนี้เหมือนกับการบริโภคเนื้อบุตรเพื่อข้ามสังสารวัฏเท่านั้น[๘๒] และ “บุคคลผู้ไม่สำรวมถึงจะฆ่าบุตรภรรยาแล้วให้ทานก็ตามที ผู้มีปัญญาบริโภคอาหารนั้นก็ไม่แปดเปื้อนบาปเลย”[๘๓] ดังนั้น การรับประทานอวัยะสัตว์ก็ดี เหตุผลในการรับประทานสัตว์ก็ดี จึงต้องพิจารณาให้รอบคอบและเน้นคุณค่า ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย บริโภคเท่าที่จำเป็นและเพียงพอต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น และจิตใจนั้นก็ต้องประกอบด้วยเมตตากรุณา ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าหรือสั่งให้ฆ่าเพื่อเป็นอาหาร อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพิจารณาให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติแล้ว ก็จะกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความรักชีวิตของตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ ทุกชีวิตมีความเท่าเทียมกัน เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์และกฎแห่งกรรม เมื่อคิดอย่างลึกซึ้งอย่างนี้ก็จะบรรเทาความเบียดเบียนในสัตว์อื่นลงได้ เห็นคุณค่าแห่งชีวิตของสรรพสัตว์เท่าเทียมกัน

---

[๘๐] ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐-๘๓..

[๘๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustsainable Development),** หน้า ๒๔๔. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

[๘๒] ดูรายละเอียดใน สำ. นิ. (ไทย) ๑๖/๖๓/๑๑๙-๑๒๓. สำ. นิ. อ. (ไทย) ๒๖/๓๐๘-๓๒๕. ในปุตตมังสสูตรนี้กล่าวถึงอาหารไว้ ๔ อย่าง คือ กวฬิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหาร กวฬิงการาหารนั้น หมายถึง อาหารคือคำข้าวที่หยาบหรือละเอียด เมื่อจะทานก็ให้พิจารณาเหมือนกับการทานเนื้อบุตรน้อยที่เลี้ยงดูด้วยความรักแล้วฆ่าเพื่อรับประทานในการข้ามแดนกันดารคือสังสารวัฏ ไม่ได้ทานเพื่อมัวเมา เพื่อตกแต่ง เพื่อเล่น เพื่อประดับ

[๘๓] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๑๙๓/๑๑๗.

สมภาร พรมทา ได้เสนอทางออกไว้ว่า ทางสายกลางแห่งการกินในระดับสังคมนั้นที่น่าจะเป็นทางออกที่ดีในขณะนี้ นั่นก็คือ

๑. รัฐมีการอนุญาตให้มีการกินเนื้อสัตว์ต่อไป ส่วนสังคมพุทธควรจะมีการลดการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารให้น้อยลงตามกลไกทางศาสนาและวัฒนธรรม

๒. รัฐหรือสังคมต้องถือเป็นความตระหนักรู้ว่าอุตสาหกรรมเนื้อสัตว์เป็นบาปเพราะเป็นการทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น จึงต้องทำอย่างมีมนุษยธรรมที่สุด

๓. มีมาตรการในการศึกษาวิจัยเพื่อหาหนทางหันไปบริโภคพืชแทนเนื้อสัตว์ให้มากขึ้น[๘๔]

สรุปว่า การกินหรือการบริโภคเนื้อสัตว์นั้นมีมานานมากแล้วและได้พัฒนารูปแบบการกินอย่างหลากหลายจนกลายเป็นการเสพบริโภคที่เกินควร เพราะเป็นสาเหตุทำให้มีการเบียดเบียนสัตว์และเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน สิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญจึงเป็นการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนการบริโภคคือเน้นให้เป็นสังคมแห่งการบริโภคด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นตัวกำกับและควบคุม เมื่อผู้คนกินอยู่เป็นด้วยปัญญาแล้ว สังคมก็จะลดละเลิกการฆ่าสัตว์หรือฆ่าสัตว์เพียงเพื่อเหตุผลคือความจำเป็นด้านชีวภาพเท่านั้น ทุกคนใช้ปัญญาของตนเองและข้อมูลรอบด้านช่วยในการพิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมแล้วแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาของมนุษย์เอง กล่าวคือ คิดเป็นก็แก้ไขปัญญาได้และคิดได้ก็แก้ปัญหาเป็น

๓. การค้าขายสัตว์ เมื่อเราอยู่ในโลกนี้ชีวิตของสัตว์แต่ละชนิดก็มีคุณค่าคือหนึ่งชีวิตเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีสิทธิที่จะละเมิดด้วยการค้าขายชีวิตสัตว์อื่นหรือการฆ่าชีวิตสัตว์อื่น สัตว์ก็มีชีวิตมีลมหายใจ รักสุขเกลียดทุกข์ มีความรู้สึกเจ็บปวดหรือรู้สึกดีใจ การดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพในโลกนี้มีมากมายหลายอาชีพที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับอาชีพที่ผิดศีลธรรม เช่น การค้าขายสัตว์ เป็นต้น ก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่พระพุทธองค์ไม่สรรเสริญ เพราะเป็นการเบียดเบียนสัตว์ทารุณสัตว์ให้ได้รับความเจ็บปวด[๘๕] ทรงแนะนำว่าไม่ควรที่จะประกอบการค้าขายหรือประกอบธุรกิจด้านนี้อันเป็นการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เช่น การจับสัตว์มาขายเพื่อสะเดาะเคราะห์ตามศาสนสถาน การลักลอบค้าขายสุนัข การลักลอบค้าขายอวัยวะของสัตว์ (ทำให้ต้องฆ่าสัตว์) เป็นต้น ตัวอย่างเช่น การลักลอบค้าขายสุนัขทำให้ถูกจับใส่กรงขายร่วมกันจำนวนมาก การทะเลาะของสุนัขในกรง และอากาศที่ร้อนทำให้สุนัขเครียด ล้วนแต่เข้าข่ายการทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างยิ่ง คิดดูว่าหากเรามีญาติสักคนที่ติดคุกแล้วต้องถูกทรมานเพื่อให้รับสารภาพความผิด เราจะรู้สึกแย่อย่างไร สุนัขที่ถูกขังในกรงก็คงรู้สึกแย่เช่นกัน เพียงแต่การรับรู้ความเจ็บปวดนั้นต่างกัน การประกอบอาชีพในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ เพราะส่งเสริมให้มีการค้าขายและเบียดเบียนสัตว์ แต่เมื่อคำนึงถึงความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตแล้ว ก็เป็นการยากที่ห้ามปรามได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องประกอบอาชีพเช่นนี้ทั้งในส่วนของโรงงานเลี้ยงสัตว์ ฟาร์มปศุสัตว์ โรงฆ่าสัตว์ หรืออุตสาหกรรมเกี่ยวกับสัตว์ทุกชนิด ก็จำเป็นต้องเลี้ยงดูอย่างดีไม่ให้เข้าข่ายทารุณกรรม การกักขังสัตว์ก็ต้องไม่ให้ทรมาน จะต้องคำนึงและยึดหลักหลักเมตตาธรรมไว้ให้มาก และต้องทำตามกฎหมายด้วย

---

[๘๔] สมภาร พรมทา, **กิน : มุมมองของพุทธศาสนา,** หน้า ๑๖๓.

[๘๕] องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕. การค้าขายสัตว์ หมายถึง การค้าขายมนุษย์ซึ่งเป็นเหตุให้หมดอิสรภาพ การค้าขายเนื้อในที่นี้ หมายถึง การค้าขายสัตว์ทุกประเภทซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเบียดเบียนหรือฆ่าสัตว์.

ในยุคพุทธกาล มีหลายอาชีพที่พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนอยู่แล้ว เช่น อาชีพจับปลา อาชีพฆ่าโค อาชีพค้าขายเนื้อ และอาชีพฆ่าสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น เพราะเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเบียดเบียนทารุณกรรมต่อสัตว์ ดังเช่นนายจุนทสูกริกผู้มีอาชีพฆ่าสุกร ก่อนทำการฆ่านั้นเขาจะกรอกน้ำร้อน ขูดหนังและเส้นขนให้หมด เป็นการกระทำที่ทารุณทั้งที่หมูยังไม่เสียชีวิต เมื่อเห็นว่าสะอาดดีแล้วจึงลงมือเชือดนั้น เขาประกอบอาชีพนี้จนแก่เฒ่าก่อนตายได้ร้องคร่ำครวญเหมือนกับเสียงโคที่ถูกทารุณและเมื่อตายไปแล้วก็รับโทษในนรก[๘๖] พระพุทธองค์ทรงสอนให้ยึดสัมมาอาชีวะคืออาชีพที่ถูกต้องเหมาะสม ถามว่าเป็นไปได้หรือไม่ว่า การยึดอาชีพนี้เมื่อจำเป็นจะต้องฆ่าสัตว์อยู่แล้วทำอย่างไรจึงจะไม่ให้สัตว์นั้นทรมานก่อนตายได้ การมีปัญญาและกรุณาตรงนี้น่าจะช่วยสัตว์ได้มาก คือต้องไตร่ตรองให้รอบคอบใช้ความรู้ความสามารถและใช้เทคโนโลยีมาช่วยให้เกิดประโยชน์ ซึ่งน่าจะเป็นการช่วยเหลือสัตว์ไม่ให้รู้สึกทรมานก่อนตายได้อย่างมาก

๔. การใช้สอยสินค้าสัตว์ อวัยวะของสัตว์ที่มีคุณค่าที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ได้ เช่น เขา หนัง งา และกระดูก เป็นต้น สามารถสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบธุรกิจด้านนี้ได้อย่างมาก ทำให้มีการฆ่าสัตว์ในแต่ละปีจำนวนมาก ทำให้กลุ่มผู้รักสัตว์ออกมาประท้วงในหลายรูปแบบ เช่น กลุ่มพีต้า สมาคมพิทักษ์สัตว์ เป็นต้น) เช่น เสื้อขนแกะที่จะต้องฆ่าแกะเพื่อทำเสื้อสักตัวหนึ่งไว้ใส่ประดับตนเอง กระเป๋าหนังจรเข้ เข็มขัดงู และงาช้าง เป็นต้น ล้วนแต่มาจากการฆ่าสัตว์เหล่านี้เพื่อต้องการนำมาทำเป็นเครื่องประดับในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้สอยอันเป็นการสร้างคุณค่าเทียมให้เกิดขึ้นในกลุ่มบริโภคนิยม แม้จะกล่าวได้ว่าตนเองเป็นเพียงผู้ใช้สอยหรือซื้อหาไม่ได้เป็นคนฆ่าเองหรือสั่งให้ฆ่าก็ตาม ก็คงไม่อาจหลีกเลี่ยงการถูกมองในเชิงลบได้ เพราะผิดกฎหมาย (ลักลอบค้าขายสัตว์) และศีลธรรม ในมุมมองของกลุ่มรักสัตว์แล้วก็คงรู้สึกแย่และความรู้สึกของสัตว์ก็คงไม่แตกต่างกันคือเกิดความหวาดกลัวต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ถ้าเลือกได้สัตว์ก็คงไม่อยากจะมีอวัยวะเหล่านี้แล้วเกิดมาเพื่อให้ถูกฆ่าเพื่อนำอวัยวะไปเป็นเครื่องประดับ

ผู้วิจัยมองว่า การใช้สอยปัจจัยสี่นั้นควรที่จะสอบถามถึงที่มาที่ไปให้ชัดเจน แล้วค่อยซื้อมาใช้สอย เราสามารถหลีกเลี่ยงการซื้อหรือใช้สอยสินค้าเหล่านี้ได้ การไม่สนับสนุนสินค้าจึงเป็นทางออกที่ดีอย่างหนึ่ง และก่อนจะใช้สอยสินค้าก็ควรตระหนักให้มากว่า เราใช้สอยอย่างไรที่จะไม่เป็นการเบียดเบียนสัตว์ เน้นการบริโภคที่ใช้สติปัญญาให้มาก ใช้สอยเท่าที่จำเป็นและเกิดประโยชน์ที่สุด สรุปว่า การสนับสนุนการใช้สอยสินค้าเช่นนี้ ทำให้สัตว์จำนวนมากต้องรับเคราะห์กรรมเพราะมีอวัยวะบางส่วนที่สร้างรายได้ให้กับกลุ่มธุรกิจและสนองความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคทำให้ลุ่มหลงต่อวัตถุนิยม พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการกระทำอย่างนี้เพราะเท่ากับเบียดเบียนสัตว์ แต่สนับสนุนการไม่ใช้สอยและใช้สอยสินค้าเครื่องประดับอย่างมีปัญญาและอย่างจำเป็นเท่าที่จะทำได้ ดังสุภาษิตที่ว่า “คนจะงามงามน้ำใจใช่ใบหน้า คนจะสวยสวยจรรยาใช้ตาหวาน คนจะแก่แก่ความรู้ใช้อยู่นาน คนจะรวยรวยสินทานใช่บ้านโต”

๕. การใช้สัตว์ทดลอง ในอดีตสัตว์จำนวนมากถูกนำมาบูชายัญเพราะความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเช่นที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกระทำ[๘๗] เริ่มแรกพระองค์ไม่ได้ตระหนักถึงความลำบากเดือดร้อนของสัตว์จำนวนมาก แต่ภายหลังทรงเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วกลับ

---

[๘๖] ดูรายละเอียดใน ขุ. ธ. อ. (ไทย) ๔๐/๑๗๐-๑๗๔.

[๘๗] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘.

พระทัยไม่บูชายัญสัตว์อีกต่อไป พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ทำการบูชายัญด้วยการฆ่าสัตว์หรือทารุณกรรมสัตว์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพราะเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น การใช้สัตว์ทดลองก็คงเช่นเดียวกัน ในวงการวิทยาศาสตร์นั้นมีการใช้สัตว์ทดลองมานานกว่าร้อยปี แต่ละปีมีสัตว์จำนวนมากต้องตายและทรมานเป็นจำนวนล้านตัวขึ้นไป สัตว์ที่มักถูกนำมาทดลองก็คือหนู กระต่าย เป็นต้น ในวงการอุตสาหกรรมยาและอาหาร เรื่องนี้มีการทำวิจัยและเสนอแนวทางกันมามากพอสมควร มีการเสนอกันว่า การใช้สัตว์ทดลองนั้น ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตากรุณา คือก่อนจะทดลอง ขณะทำการทดลอง และหลังการทดลอง ไม่ควรให้สัตว์รู้สึกแย่หรือถูกทรมาน ข้อเสนอของซิงเกอร์คือให้ล้มเลิกการใช้สัตว์ทดลองล้มเลิกผลิตภัณฑ์อาหารและการเกษตรที่ต้องทำลายชีวิตสัตว์ ซึ่งก็ถูกค้านจากนักวิทยาศาสตร์อยู่แล้ว

ผู้วิจัยเห็นว่า มีขั้นตอนหลักที่ควรปฏิบัติคือ ๑) ใช้สติปัญญาให้มากว่าจำเป็นมากน้อยแค่ไหนในการต้องนำสัตว์มาทดลอง หากจำเป็นก็ต้องปฏิบัติต่อสัตว์ให้ดี และทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ๒) จิตใจของผู้ทดลองนั้นควรประกอบด้วยจิตเมตตากรุณาต่อสัตว์ในทุกขณะ ซึ่งจะทำให้รู้สึกรักชีวิตของสัตว์นั้นเหมือนกับรักชีวิตของตัวเราเอง และ ๓) ควรทำตามกฎหมายที่อนุญาตไว้และปฏิบัติตามทุกขั้นตอนอย่างมีระเบียบ หากปฏิบัติไม่ได้ดังกล่าวนี้ ก็จะผิดทั้งกฎหมายและศีลธรรม ซึ่งกฎหมายก็สามารถลงโทษผู้กระทำผิดได้อย่างเหมาะสมกับสาเหตุ ผู้วิจัยมองว่า มีเหตุปัจจัยเกี่ยวกับประเด็นนี้อยู่มากทีเดียวในการทดลองแต่ละครั้ง ซึ่งเมื่อคำนึงถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้สัตว์ทดลองแล้ว ก็สามารถจะกระทำได้บนพื้นฐานการยึดโยงประโยชน์ของมนุษยชาติเป็นหลัก แต่ก็ต้องไม่ละเลยชีวิตของสัตว์ที่ถูกทดลองด้วยว่าจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างดีที่สุด

พระพุทธศาสนานั้นไม่เห็นด้วยกับการใช้สัตว์ทดลอง (เช่นเดียวกับการนำสัตว์มาบูชายัญ) แต่เมื่อจำเป็นต้องทำแล้ว ก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยในการพิจารณารายละเอียดของประเด็นนี้อย่างมาก และให้ยึดหลักปัญญาและเมตตากรุณาเป็นหลักในความจำเป็นนี้ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาก็ไม่เห็นด้วยกับการเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด แต่สอนให้เมตตากรุณาต่อสัตว์มากกว่า ดังที่สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฏิวัติเรื่องการทำบุญโดยวิธีฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้วยสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียน และสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ”[๘๘] ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยที่มีอยู่อย่างมากน่าจะสนับสนุนแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างงานเขียนสองท่านมาสนับสนุนประเด็นดังกล่าวนี้ คือ เกียรติวรรณ อมาตยกุล ที่ได้เสนอหลักพุทธจริยธรรมในการปฏิบัติต่อสัตว์และสรรพสิ่งไว้ดังนี้

๑. หลักในการปฏิบัติตัวกับสรรพสิ่งทั้งหลาย (สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตอื่น ๆ) เป็นการเน้นการปฏิบัติต่อองค์รวมคือระบบธรรมชาติทั้งหมด ด้วยหลักการคือ ๑) การไม่มีเจตนาร้ายต่อสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ ๒) การคิด การใช้คำพูดและการกระทำที่เจตนาจะทำให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และมีความสุข ๓) การไม่นำหรือแม้แต่จะคิดที่จะนำสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของเรา ๔) การพยายามมองให้ทะลุเลยเปลือกนอกของความเป็นสิ่งของ พืช สัตว์ บุคคล ความเป็นพวกเขา พวกเรา จนเห็นถึง

---

[๘๘] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,** หน้า ๑๙.

สภาวะของความเป็นพุทธะที่มีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง และ ๕) การดำเนินชีวิตในรูปแบบที่เรียบง่ายและการรู้จักแบ่งปันส่วนเกินของชีวิตต่าง ๆ ให้กับผู้อื่น

๒. หลักในการพัฒนาร่างกายและจิตใจของตัวเราเอง เป็นการเน้นการพัฒนาและปฏิบัติด้านปัจเจกบุคคล ด้วยหลักการคือ ๑) การรักษาความสะอาดบริสุทธิ์ของจิตใจ ร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ๒) การพยายามรักษาสภาวะความไร้กังวล ความสบาย และความสงบของจิตใจ ๓) การเสียสละความสะดวกสบายส่วนตัวเพื่อช่วยลดความทุกข์ของผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งใดเป็นการตอบแทน[๘๙]

พระไพศาล วิสาโล เสนอว่า “สำหรับสังคมสมัยใหม่ การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมต้องอาศัยจิตสำนึก ค่านิยม และพฤติกรรมอีกหลายประการ อาทิ การเคารพสิทธิของผู้อื่น การยอมรับความหลากหลายและเคารพความเห็นที่แตกต่าง การเชื่อมั่นในความเพียรของตนเอง ใฝ่รู้ใฝ่ทำ รู้จักพึ่งตนเองและรับผิดชอบการกระทำของตน การรู้จักคิดหรือคิดเป็นคิดชอบ”[๙๐] ก็สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ และไม่เบียดเบียนกันได้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยมองว่าการนำตัวอย่างสักเรื่องหนึ่งมากล่าวถึงไว้ จะทำให้มองเห็นภาพและแนวทางประยุกต์ใช้ได้ชัดเจนมากขึ้น เรื่องนี้เป็นเรื่องของสุนัขจรจัดตัวหนึ่งชื่อว่านวล[๙๑] นวลเป็นชื่อของสุนัขพันธ์ทางเพศเมียขนสีเหลืองนวลวัยห้าปี ถูกคนใจดำอำมหิตทุบตีจนเกือบตาย เหตุเพราะไปกัดกับสุนัขของเจ้านายที่นำไปเดินเล่น เมื่อเจ้านายรู้จึงว่ากล่าวตักเตือนเขา ยิ่งสร้างความโกรธแค้นนวลมากขึ้น อาศัยความคุ้นเคยอยู่บ้างจึงล่อหลอกเจ้านวลให้ติดกับด้วยลูกชิ้น แล้วกระหน่ำทุบตีในขณะที่เผลอกินลูกชิ้นจนกระทั่งสลบ เมื่อมีผู้มาพบจึงนำนวลส่งโรงพยาบาลสัตว์เพื่อรักษาต่อไป จากข้อสังเกตและวินิจฉัยของสัตวแพทย์เบื้องต้นพบว่า สุนัขผู้น่าสงสารไม่รู้สึกตัวเลย เนื่องจากอยู่ในสภาวะช็อกหมดสติ มีตัวสั่นบ้างเป็นระยะ ๆ มีเลือดไหลออกจากจมูกและปาก และมีเศษหญ้าติดบริเวณรอบนอก ข้างมุมปากมีแผลทะลุคล้ายถูกของแหลมคมทิ่มเข้าไป ปัสสาวะไหลออกมามีเลือดปน เยื่อตาขาวมีเลือดออกและบวมมาก จนคล้ายถลนออกมาเนื่องจากได้รับการกระทบกระเทือนหรือกระแทกที่ศีรษะอย่างรุนแรง ข่าวนวลถูกทุบตีอย่างรุนแรงถึงขั้นปางตาย ได้ถูกนำเสนอผ่านหนังสือพิมพ์และเว็บไซต์ต่าง ๆ มีผู้สงสารบริจาคช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาลเป็นจำนวนมาก ความสนใจเกิดเป็นปรากฏการณ์ขึ้นมา ทำให้มีการพยายามฟ้องร้องเอาผิดผู้กระทำด้วยการแสดงตนเป็นเจ้าของนวล

กรณีนี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย จากมุมมองของผู้วิจัยแล้วมีหลายสาเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องทารุณกรรมต่อสัตว์เช่นนี้ กล่าวคือ ๑) โกรธแค้นที่ถูกด่าเพราะนวลไปกัดสุนัขของเจ้านายและถูกเจ้านายตักเตือน ๒) สุนัขจรจัดไม่มีเจ้าของทำให้ถูกทำร้ายได้ง่าย ๓) ไม่มีศีลธรรม ขาดความเมตตากรุณา ขาดความยับยั้งชั่งใจ ๔) มองสุนัขเป็นเพียงสัตว์ตัวหนึ่งที่มีสถานะต่ำกว่าตนเอง ๕) กฎหมายไม่สามารถลงโทษผู้ละเมิดอย่างจริงจัง ฯลฯ ผู้วิจัยมองว่ารัฐควรที่จะต้อง

---

[๘๙] เกียรติวรรณ อมาตยกุล, **วิถีแห่งพุทธ วิถีแห่งความสุข,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ที.พี.พริ้นท์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐-๖๘.

[๙๐] พระไพศาล วิสาโล, **ฝ่าพ้นวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่,** (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๐.

[๙๑] กาเซโบ เขียน, **ปรากฏการณ์เจ้านวล ขอให้หนูเป็นตัวสุดท้าย,** (กรุงเทพมหานคร : เพ็ทแอนด์โฮม, ๒๕๕๐).

ควบคุมดูแลสัตว์จรจัดหรือสุนัขจรจัดให้มากขึ้น มาตรการที่สามารถแก้ไขได้คือการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเชื่อมโยงกับกฎหมายและสังคมให้มากขึ้น บทบาททางศีลธรรมควรจะเข้มแข็งมากกว่านี้ ดังนั้น มาตรการที่พึงจะทำก็คือ

๑) มาตรการทางกฎหมายของรัฐ รัฐจะต้องออกกฎหมายที่จะสามารถเอาผิดกับผู้ที่ทารุณกรรมต่อสัตว์ได้ และพยายามควบคุมดูแลและดำเนินการให้ดีที่สุดไม่เกิดกรณีนวล อย่างน้อยมาตรการทางกฎหมายก็ช่วยควบคุมและป้องกันได้ระดับหนึ่ง รวมทั้งการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นการรักษ์สัตว์หลายประการ เผยแพร่ข้อมูลให้ประชาชนได้รับทราบ และรณรงค์การรักษ์สัตว์

๒) มาตรการทางสังคม สังคมจะต้องช่วยเป็นหูเป็นตา ช่วยสงเคราะห์สัตว์ บริจาคทรัพย์สร้างแหล่งพักพิงสัตว์หรืออาหารสัตว์ ยารักษาโรค ส่งเสริมโรงพยาบาลรักษ์สัตว์ คลีนิกสัตว์เท่าที่จะทำได้ และร่วมกันรณรงค์ไม่ให้มีการทารุณกรรมสัตว์ผ่านองค์กรหรือสมาคม

๓) มาตรการทางศีลธรรม ผู้ที่กระทำผิดแล้วไม่สามารถลงโทษได้ทางกฎหมาย แต่ย่อมผิดตามกฎแห่งศีลธรรมและกฎแห่งกรรม และสังคมพุทธก็ไม่สนับสนุนการทารุณกรรมสัตว์หรือกิจกรรมที่เข้าข่ายการทารุณกรรมสัตว์หรือฆ่าสัตว์ทุกประการ จะต้องสอนให้รู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาและรู้จักเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์

กรณีสุนัขอย่างนวลมีจำนวนหลายหมื่นตัวที่ยังเป็นสัตว์เร่ร่อนอยู่ในสังคมเมือง ที่เสี่ยงต่อการถูกทารุณกรรม เพราะเป็นสัตว์ไม่มีเจ้าของที่จะรับผิดชอบ ดังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่าทั้งภาครัฐ องค์กร สมาคม ศาสนา หรือปัจเจกชนในสังคมจะต้องหันมาสนใจสัตว์เหล่านี้ให้มากขึ้นเช่นเดียวกับสัตว์เลี้ยงและสัตว์อื่น ๆ เพื่อป้องกันการถูกทารุณกรรม สิ่งที่กลุ่มเหล่านี้จะพึงกระทำไม่เพียงแค่เรื่องของจิตใจที่มีเมตตากรุณาช่วยเหลือสัตว์อย่างเดียวเท่านั้น ยังต้องใส่เรื่องสติปัญญาอันเป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสัตว์หรือสถานการณ์ของสัตว์ให้กับผู้คนในสังคมได้รับทราบและตระหนักถึงความเลวร้ายและสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ด้วย การให้ความรู้จะช่วยปรับระดับเมตตากรุณาที่มากจนเกินขอบเขตแล้วไม่สามารถแก้ไขปัญหา ซึ่งจะกลายเป็นการพอกพูนปัญหาให้กับสัตว์และสังคม และไม่ควรที่จะจัดการโดยปราศจากจิตเมตตากรุณา เน้นแต่การแก้ไขปัญหาจนเกินไป ทำให้สัตว์ได้รับความเดือดร้อนทั้งหมด ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ภาคส่วนทั้งหลายจะเน้นสติปัญญาและจิตเมตตากรุณาให้สมดุลย์กัน ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง จะต้องใช้ทางสายกลางในการจัดการปัญหาเรื่องสัตว์ที่ถูกทารุณกรรมให้ได้ เมื่อเห็นว่าสัตว์ที่มีจำนวนมากเกินไปก็ควบคุมด้วยมาตรการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อสัตว์ถูกทารุณกรรมมากก็ควบคุมด้วยมาตรการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะไม่กระทบต่อการดำรงชีวิตของสัตว์ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ

สรุปว่า ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการมองภาพรวมของพระพุทธศาสนาด้วยการนำเสนอหัวใจพระพุทธศาสนาและลักษณะพิเศษสำคัญที่โยงใยไปยังการปฏิบัติต่อสัตว์ เสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์เชิงคำสอน/หลักการและการประยุกต์ใช้ที่ควรจะเป็น และนำเสนอภาพรวมคนดีในสังคมพุทธศาสนา เหตุผลสำคัญในการนำเสนอนี้ก็เพื่อเป็นแนวทางที่จะต้องเป็นการปกป้องสัตว์ไม่ให้ถูกทารุณทุกรูปแบบ ซึ่งสัตว์นั้นถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวภพในระบบนิเวศวิทยาเดียวกันกับมนุษย์และพืช การปกป้องด้วยแนวทางนี้จึงเป็นไปเพื่อสถานภาพและสิทธิของสัตว์หรือเพื่อตัวของสัตว์ เพื่อมวลมนุษย์ และเพื่อระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดคือเพื่อศีลธรรมอันดีงาม อีกทั้งในแนวทางการประยุกต์ใช้นั้นก็เน้นที่ปัญญาและเมตตากรุณาเป็นหลักเพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ ดังพุทธพจน์

ที่ว่า “บัณฑิตพึงศึกษาบุญที่ดีเลิศมีความสุขเป็นกำไรเท่านั้น คือพึงบำเพ็ญทาน ประพฤติธรรม สม่ำเสมอ และเจริญเมตตาจิต ... ย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ซึ่งไม่มีการเบียดเบียนกัน”[๙๒]

๔.๓ สรุป

จากที่ได้อภิปรายถึงประเด็นหลักของบทนี้คือแนวทางในการปฏิบัติต่อสัตว์ในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาทน้น ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการสำรวจวิเคราะห์ภาพรวมของสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในกลุ่มแนวคิดสี่กลุ่มคือ กฎหมาย กลุ่มสิทธิของสัตว์ กลุ่มนิเวศวิทยา และพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งต่างก็มีมุมมองที่คล้ายกันอย่างมากและแตกต่างกันไปบ้างตามรายละเอียดของแต่ละกลุ่มดังกล่าวข้างต้น

ประเด็นต่อมาคือหัวใจหลักของบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกัน ได้คำตอบว่า พระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะพิเศษมากมายหลายประการ เช่น เน้นเรื่องขันติธรรม (ความอดทน) เน้นเรื่องอวิหิงสธรรม (การไม่เบียดเบียนต่อสัตว์) กรรมวาท (เน้นเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม) ให้ละเว้นชั่ว ทำความดี และชำระจิตใจให้เมตตาและผ่องใสเนืองนิตย์ เป็นต้น ในการประชุมไซเตสได้ยกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธว่าสอนไม่ให้เบียดเบียนสัตว์และให้มีจิตใจเมตตากรุณาต่อสัตว์ซึ่งจะสามารถดูแลและปกป้องสัตว์ได้อย่างดี

หลักธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์ยึดตามกรอบภาวนา ๔ ประการ คือ กายภาวนา สีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา โดยเริ่มต้นที่ตัวปัญญาภาวนาก่อน เพราะปัญญาสำคัญที่สุดที่จะทำให้เราเข้าใจสัตว์ มนุษย์ และระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ จะทำให้เรามีท่าทีและปฏิบัติต่อสัตว์ได้อย่างมีเมตตากรุณา ซึ่งเชื่อมโยงกับสังคมด้วยกายภาวนา ภาวนาทั้งสี่นั้น เมื่อแยกกันแล้วจะได้ ๒ ด้าน คือ ด้านปัจเจก (กายภาวนา และด้านสังคม (สีลภาวนา) ทั้งสองด้านนี้จะต้องพัฒนาด้านปัญญาและด้านจิตใจควบคู่กันไปด้วย จะขาดด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ จะทำให้โน้มเอียงหรือเกิดอคติต่อสัตว์หรือต่อมนุษย์ด้วยกันเอง เมื่อเข้าใจหลักธรรมที่สนับสนุนภาวนาทั้งสี่ประการแล้วก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ทั้งกฎหมาย ทั้งสังคม ทั้งแนวคิด หลักธรรมสนับสนุนเหล่านี้เปรียบเสมือนฟันเฟืองของเครื่องจักรที่มีความสำคัญที่จะขาดไม่ได้ แม้จะเป็นหลักธรรมที่รู้จักกันและให้ความสำคัญน้อยก็ตาม ก็ย่อมจะขาดหลักธรรมหรือวิธีการเหล่านี้ไม่ได้ และหลักธรรมเหล่านี้ยังสามารถประสานเชื่อมโยงกันและกันได้ คนที่ประพฤติดีนั้นจะไม่กระทำทารุณกรรมต่อสัตว์เพราะมีธรรมประจำจิตใจ ยึดหลักกรรม และมีศีลธรรม เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง สังคม และระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ ส่วนการประยุกต์ใช้นั้นจัดอยู่ในกรอบของการจัดสวัสดิภาพของสัตว์ ลด ลด เลิกกรรมวิธีในการทารุณต่อสัตว์ และประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริง เช่น การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง การค้าขายสัตว์ การบริโภค การใช้สอยสินค้า และการทดลองสัตว์ เป็นต้น ซึ่งจะต้องประยุกต์ใช้ด้วยปัญญาและมีจิตใจเมตตากรุณาต่อสัตว์เป็นหลักสำคัญ เคารพในชีวิตของสัตว์อื่น และให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา บริโภคอย่างพอเพียงพออยู่พอกิน

---

[๙๒] ขุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๗.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” “The Moral Status and Rights of Animals In Theravāda Buddhism” นั้น ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์เอาไว้ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์

๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓. เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับวิธีการในการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาภาคเอกสาร (Qualitative/Documentary Research) โดยการศึกษาเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ เช่น วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัย เป็นต้น รวมไปถึงสื่อด้านอื่น ๆ เช่น อินเตอร์เน็ต วารสาร และบทความ เป็นต้น

๕.๑ บทสรุป

การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการดังกล่าวนั้น ทำให้พบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ข้างต้น สามารถสรุปภาพรวมได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ลักษณะสำคัญของสัตว์ในระบบธรรมชาติ พบว่า ลักษณะสำคัญของสัตว์นั้นมีการศึกษาตามหลักทฤษฎีหลายศาสตร์สาขาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีชีววิทยา ทฤษฎีสัตววิทยา เป็นต้น มองว่าต้นกำเนิดของสัตว์นั้นคือโปรโตซัวส์ ได้ผ่านการวิวัฒนาการเป็นเวลานานจนกระทั่งกลายเป็นสัตว์หลายเซลล์และได้ผ่านบิ๊กแบงทางชีววิทยากลายเป็นสัตว์ที่มีหลายสายพันธุ์ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นในความหลากหลายทางชีวภาพและกายภาพของโลกนี้ ลักษณะสำคัญของสัตว์นั้น จึงพบว่า

๕.๑.๑.๑ ลักษณะเชิงวิวัฒนาการ ลักษณะสำคัญของสัตว์เชิงวิวัฒนาการนี้ชี้ให้เห็นว่าสัตว์นั้นเกิดขึ้นมาในโลกก่อนที่จะมีมนุษย์ สัตว์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในองค์แห่งชีวภพหรือจำพวกที่มีชีวิตมีวิญญาณเช่นเดียวกับมนุษย์หรือพืช ด้วยความที่โลกนี้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจะด้วยเหตุอันใดก็ตาม สัตว์นั้นจึงได้วิวัฒนาการตนเองเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ด้วยการสืบเผ่าพันธุ์และขยายเผ่าพันธุ์ ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งแต่ละยุคสมัยส่งผลกระทบทำให้สัตว์หลายจำพวกที่เคยครองโลกนี้อยู่สูญพันธุ์ไป และเมื่อพ้นภัยพิบัติ สัตว์จำพวกใหม่ที่พัฒนาตนเองจึงสามารถอยู่รอดมาได้ ในทำนองเช่นนี้ แม้สัตว์นั้นจะใช้สัญชาตญาณมากกว่าจะใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด แต่หลังจากการสูญพันธุ์ของไดโนเสาร์เมื่อประมาณ ๖๕ ล้านปีที่แล้วทำให้มีสัตว์ที่รอดพ้นจากภัยพิบัติครั้งนั้นจำนวนมากได้เปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติแบบใหม่มากยิ่งขึ้น จนกระทั่งก่อเกิดเป็นสัตว์หลายล้านสปีชีส์ที่มีอยู่ในโลกธรรมชาติ ส่วนสัตว์ที่ไม่

สามารถปรับตัวได้ก็สูญพันธุ์ไป วิวัฒนาการอย่างนี้เรื่อยมาด้วยการคัดสรรจากธรรมชาติ ต่อมา เมื่อกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่ดำรงชีวิตด้วยสัญชาตญาณและสติปัญญาก็สามารถอยู่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ ได้อย่างสิ้นเชิงมนุษย์นั้นได้นำสัตว์มาใช้ประโยชน์หลายด้าน ทั้งนำมาเลี้ยงเป็นเพื่อน ทั้งนำมาทำงานแทน หรือนำมาทำเป็นอาหาร จะอย่างไรก็ตาม โลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอก็ทำให้เกิดสายพันธุ์ใหม่ตามการปรับตัวได้และสายพันธุ์ที่ไม่สามารถปรับตัวได้ก็สูญพันธุ์ไป

๕.๑.๑.๒ ลักษณะเชิงชีววิทยา ลักษณะทั่วไปของสัตว์เชิงชีววิทยานี้มีความเหมือนและคล้ายกันกับเชิงสัตววิทยาที่ศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งในด้านลักษณะทางโครงสร้าง (รูปพรรณสัณฐานทั้งภายในทั้งภายนอกร่างกาย) กระบวนการในการดำรงชีวิต โภชนาการ การเจริญของเอมบริโอ การถ่ายทอดพันธุกรรม วิวัฒนาการ การแพร่กระจาย ที่อยู่อาศัย และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และยังมีความคล้ายกันกับลักษณะการดำรงชีวิตของสัตว์ขั้นมูลฐานของสัตว์ เช่น กระบวนการย่อยอาหาร การหายใจ การขับถ่าย การรับความรู้สึก การสืบพันธุ์ และการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อ เป็นต้น ร่างกายของสัตว์นั้นมีเซลล์เป็นองค์ประกอบมากมาย แต่สัตว์นั้นก็เป็นสิ่งมีชีวิตและอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ประเด็นสำคัญคือสัตว์นั้นดำรงชีวิตอยู่รอดได้เพราะเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายในกระบวนการของธรรมชาติ

สัตว์ทั้งหลายมีความต้องการที่คล้ายกันกับมนุษย์ คือ ความต้องการปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการแหล่งที่อยู่อาศัย ความต้องการขยายเผ่าพันธุ์ และการกลัวภัย เป็นต้น มีความเป็นสิ่งมีชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงทำให้สัตว์นั้นมีคุณค่าในหลายด้านด้วยกัน แต่คุณค่านี้ก็คืออยู่กับมุมมองหรือท่าทีของมนุษย์ว่าจะกำหนดให้เป็นเช่นใด จึงทำให้มนุษย์นั้นนำสัตว์มารับใช้ตามเจตนาของตนมากกว่าจะคำนึงถึงคุณค่า ซึ่งนำไปสู่การฆ่าหรือการทารุณกรรมต่อสัตว์

๑.๓ ลักษณะทั่วไปของสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สัตว์ในที่นี้หมายเอาสัตว์เดรัจฉาน ที่มีความหมายว่า สัตว์มีร่างกายเจริญโดยขวาง มีคำสอนที่ปรากฏในชั้นคัมภีร์หลายแห่งที่รับรองลักษณะทั่วไปของสัตว์ไว้ เช่น กำเนิด ๔ ภพภูมิของสัตว์ ๕ อหิสูตร กล่าวถึงสัตว์ไม่มีขา มีสองขา มีสี่ขา และมีขาจำนวนมาก (จำแนกสัตว์ตามลักษณะกายภาพ) การจำแนกสัตว์ตามถิ่นอาศัย และการจำแนกสัตว์ตามการกินอยู่ เป็นต้น ในวาเสฏฐสูตร ทรงสอนให้เห็นชาติกำเนิดที่แตกต่างกันของสัตว์ทั้งหลายซึ่งทรงรู้จักเป็นอย่างดี นอกจากนี้สัตว์ในชาดกและอีกหลายแห่งล้วนแต่แสดงออกถึงพฤติกรรมเชิงคุณค่าทางศีลธรรม คุณค่าที่ว่านั้นได้แก่ ๑) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี ๒) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ ๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต” ดังนั้น พฤติกรรมนี้จึงนำไปสู่การหาข้อสรุปเกี่ยวกับสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ในพระพุทธศาสนาต่อไป

๕.๑.๒ การทารุณกรรมสัตว์ในสังคมไทย พบว่า ในประเทศไทยนั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพที่สมบูรณ์อย่างยิ่งเพราะเป็นป่าเขตร้อนที่เอื้อต่อการวิวัฒนาการของสัตว์ ความสมบูรณ์ดังกล่าวค่อย ๆ ลดลงตามกระบวนการพัฒนาประเทศและเศรษฐกิจและสังคม สัตว์จำนวนมากลดลงและสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย ส่วนที่อยู่รอดนั้นก็ไม่มีป่าให้อยู่อาศัยต้องอาศัยในเมืองจากการล่าเพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง สัตว์ส่วนหนึ่งที่มีเจ้าของรับเลี้ยงก็ถูกปล่อยทิ้งเมื่อหมดความน่ารัก ปัญหาการทารุณกรรมต่อสัตว์จึงเกิดขึ้นในหลายแง่มุม ในประเด็นนี้จึงสรุปได้ว่า

๕.๑.๒.๑ ปัญหาการทารุณกรรมสัตว์ จากอดีตถึงปัจจุบัน มนุษย์พึ่งพาสัตว์ในหลายแง่มุม ทั้งนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงเป็นเพื่อน หรือนำมาใช้งาน เช่น สุนัข แมว เป็ด ไก่ วัว ควาย ม้า ช้าง เป็นต้น แม้จะถูกมองว่าการทารุณกรรมต่อสัตว์เหล่านี้ไม่ได้แตกต่างกัน โดยเฉพาะการฆ่าของชาวบ้าน แต่สิ่งที่สังคมเกษตรกรรมมีก็คือเมตตากรุณาต่อสัตว์เหล่านี้ในยามใช้งานหรือฆ่าไม่ได้มีการทารุณ หรือการฆ่าที่เกิดขึ้นอยู่ประจำก็เป็นการฆ่าในยามจำเป็นเท่านั้น ต่างจากการทารุณต่อสัตว์ในปัจจุบันที่อิงอยู่บนฐานข้ออ้างทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลัก เน้นผลประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าจะเมตตาต่อสัตว์ เช่น ความน่ารักของสัตว์ การลักลอบค้าขายสัตว์ การลักลอบจับสัตว์มาเพื่อซื้อขายปล่อยสะเดาะเคราะห์ การแข่งขันสัตว์ โรงงานฆ่าสัตว์ หรืออุตสาหกรรมที่นำสัตว์มาทดลองต่าง ๆ เป็นต้น ล้วนคำนึงถึงประโยชน์ของตนเองและธุรกิจที่จะได้รับเป็นหลัก อาจกล่าวได้กว้าง ๆ ว่าสัตว์ทั้งที่มีเจ้าของหรือปราศจากเจ้าของก็เข้าข่ายในการทารุณกรรมต่อสัตว์และสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของนั้นก็ยิ่งเสี่ยงที่จะถูกทารุณได้ง่ายมากขึ้น เช่น การลักลอบค้าขายสุนัขผ่านแดนด้วยการนำมาใส่กรงขังจำนวนมากทำให้แออัดและกัดกันได้รับความทุกข์ หรือกีฬาแข่งขันของสัตว์ เช่น ชนไก่ วิ่งควาย สุนัขกัดกัน หรือช้างเตะฟุตบอล เป็นต้น ล้วนแฝงไว้ด้วยความทารุณกรรมต่อสัตว์ ส่วนสัตว์ที่อยู่ในโรงงานก็มักจะอยู่ในคอกแคบ ๆ ถูกเลี้ยงด้วยอาหารเท่าที่เจ้าของหรือผู้เกี่ยวข้องต้องการให้เป็นเพื่อธุรกิจการค้า เช่น อาหารตับห่าน ปลาสองแผ่นดิน หรือการฆ่าช้างเพื่อเอางา เป็นต้น กรรมวิธีการทารุณกรรมต่อสัตว์จึงมีหลากหลายขึ้นอยู่ทั้งการทุบตี ฟัน แทง ด้วยอาวุธนานาชนิดทั้งเป็นเป้าซ้อม ถูกรัดอวัยวะ ถูกห้อยแขวน สถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นสร้างความวิตกกังวลให้กับสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มคนที่รักสัตว์หรือเป็นห่วงสัตว์ สิ่งเหล่านี้บอกเราได้ว่าศีลธรรมกำลังเลือนหายไป เพราะค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นสังคมบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมเป็นใหญ่ และมีเหตุปัจจัยซับซ้อนมากมาย เมื่อกล่าวตามนัยจิตวิทยาแล้วก็จะพบสาเหตุว่ามาจากการขาดปัญญาที่รู้และเข้าใจต่อสัตว์ ขาดจิตใจที่เมตตาต่อสัตว์ และพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัวและแก่ประโยชน์

ส่วนการทำทารุณกรรมต่อสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอื่น ๆ เช่น การใช้สัตว์บูชายัญ การค้าขายสัตว์ การใช้เฟอร์นิเจอร์เกี่ยวกับสัตว์ และการบริโภคเนื้อสัตว์อันมาจากการฆ่าอย่างโหดร้าย เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นคัดค้านและไม่ยอมรับการทารุณกรรมต่อสัตว์ พุทธบัญญัติหลายข้อที่ตราไว้ยิ่งยืนยันถึงจุดยืนของพระพุทธศาสนาในการไม่เห็นด้วยเช่นเดียวกับเรื่องศีลปาณาติบาต พระพุทธศาสนามองว่ามีตัวแรงผลักดันด้วยกันสองด้าน คือแรงผลักดันภายใน ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ หรือตัณหา มานะ ทิฏฐิ อคติ และ แรงผลักดันภายนอก ได้แก่ การแย่งชิงทรัพยากร เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวได้ว่าเพราะผลประโยชน์หรือความเห็นแก่ตัวจึงทำให้เอารัดเอาเปรียบกันและกัน จนนำไปสู่การทารุณกรรมต่อสัตว์ กลายเป็นสังคมแห่งการเบียดเบียนสัตว์ทุกรูปแบบ เป็นสิ่งที่น่าหนักใจเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนามีเกณฑ์ตัดสินด้านศีลธรรมนี้อยู่ ๒ ประการ คือ เกณฑ์หลักคือมองที่เจตนาเป็นสำคัญและเกณฑ์รองคือมองที่ผลของการกระทำดังกล่าวแล้ว เมื่อทารุณกรรมสัตว์ก็ต้องก็ต้องใช้เกณฑ์นี้ตัดว่าผิดหรือถูกต้องมากน้อยเพียงใด การกระทำใดเข้าข่ายที่ควรทำได้ทำไม่ได้ สัตว์บางชนิดเมื่อคุกคามระบบนิเวศวิทยาก็สามารถที่จะกระทำได้ในระดับที่เหมาะสมกัน

๕.๑.๒.๒ การแก้ไขปัญหานั้น พบว่า กระแสของสื่อข่าวต่าง ๆ ที่นำเสนอความน่ารักของสัตว์ทำให้มีคนรักษ์สัตว์เพิ่มขึ้นและสัตว์นั้นมีคุณค่า การแก้ไขนั้นก็ดูจะกระจัดกระจายไม่

สามารถรวมกลุ่มกันแก้ไขได้ จึงมักจะเป็นไปตามแนวนโยบายขององค์กร สมาคมฯ หรือปัจเจกชนที่สามารถดำเนินการได้เท่านั้น ยังขาดด้านกฎหมายสิทธิของสัตว์ ประเด็นนี้สรุปแล้วพบว่า

๑. องค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย มีองค์กรใหญ่ที่ดูแลเกี่ยวกับสัตว์คือองค์พิทักษ์สัตว์แห่งโลก โดยมีภารกิจหลักคือ คุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์เลี้ยง คุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์ป่า คุ้มครองสัตว์เลี้ยงในระบบฟาร์ม ช่วยเหลือสัตว์ในภาวะภัยพิบัติ และสร้างความตระหนักรู้ ภารกิจเหล่านี้ทำให้องค์กรหรือสมาคมพิทักษ์สัตว์ไทยนำมาเป็นภารกิจในการช่วยเหลือสัตว์ตามแต่วิธีการของแต่ละแห่ง จะอย่างไรก็ตาม มีวัตถุประสงค์ที่คล้ายกันคือ การพยายามผลักดันให้เกี่ยวกับสัตว์อย่างเป็นรูปธรรม ยังมีหน่วยงานของรัฐที่ดูแลเรื่องนี้โดยตรงที่คอยประสานกับองค์กรหรือสมาคม แต่กำลังของรัฐก็ไม่อาจช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาได้อย่างจริงจัง และกระแสของสื่อก็ช่วยเป็นหูเป็นตาให้กับสังคมได้อย่างมาก เพราะมีการนำเสนอข่าวเรื่องทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างชัดเจนต่อสังคม เกิดเป็นกระแสต่อต้านพลังบวกให้สังคมได้ตระหนักและร่วมมือร่วมใจกันในการสอดส่องให้เกิดการทารุณกรรมต่อสัตว์น้อยลง นอกจากนี้ก็ยังการช่วยเหลือจากศูนย์พักพิงสัตว์ของทางรัฐ มูลนิธิเพื่อสัตว์ บ้านเมตตาสัตว์ และวัดที่เป็นเขตอภัยทานให้สัตว์ได้พึ่งพิง

๒. กฎหมายและข้อบัญญัติในสังคมไทย การทารุณกรรมต่อสัตว์มักจะเพิ่มขึ้นและสามารถรอดพ้นสายตาของกฎหมายที่จะเอาผิดฐานละเมิดได้ ซึ่งกฎหมายที่มีอยู่คือประมวลกฎหมายอาญา ก็มักจะเอาผิดได้เพียงลหุโทษคือมีโทษเล็กน้อยเท่านั้น สิ่งที่สังคมกำลังจับตามองและพยายามกันอย่างมากคือคาดหวังว่าจะมีกฎหมายสิทธิของสัตว์เป็นการเฉพาะ เพื่อจะสามารถลงโทษผู้ละเมิดสิทธิของสัตว์ และมีการจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์เท่าที่จะอำนวยได้ แต่กฎหมายนี้ก็ยังอยู่ในขั้นพิจารณาเท่านั้น (วาระ ๓) นอกจากนี้ก็จะพบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมาก โดยเฉพาะกฎหมายนั้นมีหลายฉบับซ้ำซ้อนกัน หน่วยงานที่รับผิดชอบก็กระจัดกระจายไปด้วย ประชาชนและเจ้าหน้าที่ขาดความรู้ความเข้าใจและความตื่นตัวในการปฏิบัติงาน รวมทั้งไม่อาจใช้กฎหมายได้อย่างเต็มรูปแบบ จึงกลายเป็นว่าเมื่อกฎหมายถูกประกาศออกมาใช้แล้วจะทำอย่างไรจึงจะทำให้ประชาชนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของกฎหมายนี้ได้ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง อันเป็นการไม่ทำให้ปัญหาเรื่องการทารุณกรรมสัตว์เกิดขึ้นและลดลงได้ดังที่ต้องการ ซึ่งจะประสานสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือจิตสำนึกทางศาสนาด้วย ในส่วนอื่น ๆ เท่าที่ปรากฏคือข้อบัญญัติของกรุงเทพมหานคร ข้อบัญญัติของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลบางแห่งเท่านั้น ที่มีข้อบัญญัติในการแก้ไขปัญหานี้ ดังนั้น ในส่วนของสังคมจึงมีความต้องการกฎหมายหลักด้านนี้ และในส่วนของปัจเจกชนนั้นก็จะต้องส่งเสริมการศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของสัตว์ ประชาสัมพันธ์ให้เข้าใจถึงสิทธิของสัตว์ตามกฎหมายและสวัสดิการของสัตว์ และหามาตรการจูงใจในการที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหรือการดูแลพิทักษ์สัตว์ การปลุกจิตสำนึกของประชาชนด้วยการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สร้างความเข้าใจความตระหนักรู้ในเรื่องที่สัตว์ถูกทารุณการปฏิบัติตามกฎหมาย และการเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย

๕.๑.๓ สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ พบว่า ในหลายประเทศมีการใช้กฎหมายสิทธิของสัตว์และการจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์อย่างจริงจัง กฎหมายเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็เพราะมีพื้นฐานมาจากแนวคิดสิทธิของสัตว์ เน้นหลักการพื้นฐานที่ความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์

สัตว์จึงมีสถานภาพทางศีลธรรมและมีสิทธิของสัตว์ตามกรอบกฎหมายและสิทธิทางธรรมชาติ กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึกก็ตอบรับเรื่องนี้เป็นอย่างดี โดยนำเสนอในด้านองค์รวม ถือว่าสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาแนวลึก จึงควรที่จะมองอย่างองค์รวมและแก้ไขปัญหาแบบองค์รวมด้วยการก้าวไปด้วยกัน และพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพทางศีลธรรมที่ชัดเจนในหลักเบญจศีลเบญจธรรม (moral status) ศีลข้อปาณาติบาตครอบคลุมขยายมายังสัตว์ด้วย ส่วนสิทธินั้นเข้ากันได้กับเรื่องหน้าที่ สัตว์จึงมีสิทธิในทางศีลธรรม (moral rights) ประเด็นนี้สรุปได้ว่า

๕.๑.๓.๑ กลุ่มสิทธิของสัตว์ (Right-Based Approach) ในหลายประเทศมีกฎหมายสิทธิของสัตว์อยู่แล้ว เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เป็นต้น ล้วนตราขึ้นเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดและสนับสนุนด้านสวัสดิภาพให้แก่สัตว์ แนวคิดหนึ่งที่มักจะนำมาเป็นฐานสำคัญในการคิดเรื่องนี้ก็คือแนวคิดสิทธิของสัตว์ (Animal Rights) แกนนำสำคัญของกลุ่มนี้คือ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ ผู้ที่ต่อต้านกลุ่มที่ทารุณกรรมต่อสัตว์ทุกประการ ซิงเกอร์โต้แย้งกลุ่มที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มองว่าสัตว์นั้นมีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์และไม่มีสถานภาพทางศีลธรรม เพราะสัตว์นั้นไม่มีเหตุผลหรือไม่สามารถใช้เหตุผลได้และไม่มีภาษาในการใช้เหมือนกับมนุษย์ แนวคิดทางปรัชญารุ่นเก่าและศาสนาคริสต์มักจะมองกันในมุมแบบนี้ ซิงเกอร์มองว่าถ้ามองอย่างนี้ก็ผิด และใช้เกณฑ์คือความรู้สึกเจ็บปวดหรือสุขทุกข์และพฤติกรรมของสัตว์มาเป็นข้ออ้างในการจัดสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์ จะเห็นได้ว่าสัตว์นั้นมีพฤติกรรมที่แสดงออกหลายประการเมื่อถูกทารุณและเมื่อได้รับความสุข พฤติกรรมของสัตว์เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วก็ไม่ต่างจากมนุษย์ที่รักสุขเกลียดทุกข์ ความรู้สึกของสัตว์นั้นรักชีวิต รักสุข เกลียดทุกข์เช่นเดียวกัน เมื่อเจ็บก็แสดงออกทางสีหน้าที่บิดเบี้ยวได้เช่นเดียวกัน พฤติกรรมและความรู้สึกนี่เองเป็นสิ่งที่เหมือนกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ทำให้ซิงเกอร์ตั้งเป็นประเด็นว่าสัตว์นั้นก็สามารถมีสถานภาพทางศีลธรรมและมีสิทธิได้ ซิงเกอร์นั้นมองว่าเมื่อนำเด็กทารกแรกเกิดและคนสมองพิการมาเปรียบเทียบกันแล้วก็ไม่ได้แตกต่างจากสัตว์ที่ไม่รู้จักศีลธรรมเลย แต่กลับมีสถานภาพทางศีลธรรมสูงกว่า ข้ออ้างเปรียบเทียบดูจะยังมีน้ำหนักน้อยมากกว่าเรื่องความรู้สึกเสียอีก เมื่อยอมรับว่าสัตว์มีสถานภาพทางศีลธรรมได้ สัตว์นั้นก็จะต้องมีสิทธิได้เช่นเดียวกัน แต่สัตว์จะต้องรับผิดชอบกับการทำผิดหรือถูกทางศีลธรรมได้ด้วยหรือไม่ ประเด็นนี้ซิงเกอร์ก็ยังไม่สามารถตอบได้อย่างชัดเจนซึ่งต่างจากพระพุทธศาสนาที่มีเรื่องกฎแห่งกรรมมารองรับถึงสถานภาพทางศีลธรรม นอกจากนี้ซิงเกอร์ยังเสนอให้พิจารณาอย่างรอบคอบก่อนการทดลองเพื่อจะไม่ทารุณสัตว์ และเสนอการบริโภคพืชหรือมังสวิรัติแทนการบริโภคเนื้อสัตว์ โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าการบริโภคเนื้อสัตว์ก็คือการทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างหนึ่งเพราะสัตว์จะต้องถูกฆ่ามาแปรรูปเป็นอาหารของมนุษย์ เมื่อหยุดกินเนื้อสัตว์ก็เท่ากับได้ช่วยเหลือชีวิตสัตว์

๕.๑.๓.๒ กลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) แนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนั้นก็โต้แย้งกลุ่มสิทธิของสัตว์อยู่พอสมควร โดยมองว่าการมองเรื่องสัตว์แต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่ถูกต้อง เพราะสัตว์ก็เป็นเพียงสมาชิกส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาแนวลึกเท่านั้น คือเป็นระบบย่อยขององค์รวม การให้ความสำคัญกับสัตว์แม้จะเป็นเรื่องที่ถูกต้องแต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด จึงเสนอหลักการที่เป็นองค์รวมเพื่อระบบนิเวศวิทยาแนวลึก ๘ ประการ โดยเฉพาะการมองสิ่งทั้งปวงมีคุณค่า มีความหลากหลาย ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทุกชีวิตมีความสำคัญเท่าเทียมกันหมด มนุษย์กับสัตว์มีความเท่าเทียมกันในระบบนิเวศวิทยา วิธีการที่นำเสนอก็คือ มองให้เห็นความเชื่อมโยงกัน ให้

ประจักษ์แจ้งในตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติ อันเป็นความรู้สึกที่เกิดมาจากภายในจิตใจอย่างแท้จริง และปฏิบัติต่อสิ่งอื่นก็เหมือนกับปฏิบัติต่อตนเอง จะอย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองกลุ่มนี้ก็ทำให้เกิดการกระเพื่อมต่อสังคมโลกอย่างมาก ทำให้ผู้คนตระหนักและหันมาใส่ใจสัตว์และนิเวศวิทยาแนวลึกกันมากขึ้น ซึ่งส่วนก็เป็นผลกระทบมาจากภัยพิบัติที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงซึ่งสร้างความเสียหายให้กับมนุษย์อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของมนุษย์เองที่พยายามจะเข้าไปพิชิตเอาชนะธรรมชาติ

๕.๑.๓.๓ พระพุทธศาสนาเถรวาท สัตว์นั้นมีปรากฏในคำสอนพระพุทศาสนามีบทบาทและคุณค่าในหลายด้าน และเข้ากันได้กับทฤษฎีสิทธิสัตว์และนิเวศวิทยาแนวลึก โดยยึดหลักการพื้นฐานของพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย...สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า” จึงทำให้สัตว์นั้นมีสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิก็คือเรื่องหน้าที่นั่นเอง สรุปได้ดังนี้

๑. สถานภาพทางศีลธรรมของสัตว์ ประเด็นนี้ถูกแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่เสนอว่าสัตว์ไม่มีสถานภาพทางศีลธรรม (สัตว์ไม่มีศีลธรรม) เพราะสัตว์นั้นไม่มีความสามารถในการบรรลุธรรมได้ด้วยขาดศักยภาพทางด้านจิตใจและทางด้านร่างกายก็ถูกจำกัดไว้ สัตว์จึงไม่มีทั้งภาษาและสติปัญญาที่จะเข้าใจในธรรมะด้วย จึงยากที่จะยอมรับได้ถึงการที่จะขยายขอบเขตทางศีลธรรมไปยังสัตว์ ในขณะที่กลุ่มหนึ่งมองว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นครอบคลุมขยายขอบเขตมาทางศีลธรรมด้วย ข้อที่อ้างอิงถึงจึงได้แก่ พฤติกรรมคุณค่าเชิงศีลธรรมของสัตว์ ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมชาดกว่าสัตว์นั้นมีคุณค่าในด้าน ๑) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี ๒) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ ๓) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิต เมื่อสัตว์มีพฤติกรรมดังกล่าวนี้ สัตว์นั้นจึงต้องรับผิดชอบต่อการกระทำทางศีลธรรมตามหลักกรรมด้วย อีกอย่างหนึ่ง หลักธรรมชาติได้ครอบคลุมมายังสัตว์ด้วยทำให้สัตว์นั้นมีสถานภาพทางด้านนี้คือ สัตว์นั้นมีการเวียนว่ายตายเกิด มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ ทำให้คำสอนของพระพุทธศาสนาเน้นระบบด้วยกันทั้งสองระบบคือ ระบบแยกย่อยอย่างสิทธิของสัตว์ก็สามารถยอมรับเรื่องนี้ได้ และระบบองค์รวมก็ยอมรับได้และเข้ากันได้กับระบบนิเวศวิทยาแนวลึก

๒. สิทธิของสัตว์ เรื่องสิทธินั้นไม่มีปรากฏในพระพุทธศาสนาก็จริง แต่ก็เข้ากันได้กับเรื่องหน้าที่ที่จะกระทำต่อผู้อื่น ต่อสัตว์อื่น และต่อธรรมชาติ เช่น เมตตากรุณา ทิศ ๖ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ดังนั้น สิทธิที่พระพุทธศาสนาวางไว้จึงได้แก่สิทธิทางธรรมชาติอันได้แก่ศีลห้าและ กรรม : สิทธิในทางศีลธรรมของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สิทธิทางธรรมชาตินั้นเป็นการกำหนดตามเกณฑ์ของศีลห้าคือข้อปาณาติบาตอันเป็นการคุ้มครองชีวิตของสัตว์ไม่ให้ถูกทำลาย และขยายออกเป็นสิทธิในชีวิตและสิทธิในการดำรงชีวิตตามหลักกฎหมาย และสิทธทางศีลธรรมที่สนับสนุนกันคือกรรม เหตุผลก็คือเมื่อสัตว์ทำกรรม ก็ย่อมสมควรที่จะต้องได้รับผลของการกระทำนั้นคือรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้กระทำลงไป ทั้งในส่วนที่ดีทั้งในส่วนที่ไม่ดี ชาดกที่เกี่ยวกับสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสนับสนุนเรื่องนี้อย่างชัดเจน กล่าวคือชี้ให้เห็นว่าสัตว์นั้นก็ได้รับผลของการกระทำนั้นด้วย เช่น ค้างคาวฟังธรรม ช้างรักษาศีล และกบฟังธรรม เป็นต้น

๕.๑.๔ แนวทางปฏิบัติต่อสัตว์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พระพุทธศาสนาเน้นที่เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาและแก้ไขที่ตัวเหตุปัจจัยด้วยตัวของมนุษย์เองเป็นหลัก วิธีการแก้ไขปัญหาคือ

ให้ใช้หลักคำสอน วิธีการ และการประยุกต์ใช้คำสอนเพื่อปฏิบัติต่อสัตว์ พระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะพิเศษมากมายหลายประการ เช่น เน้นเรื่องขันติธรรม (ความอดทน) เน้นเรื่องอวิหิงสธรรม (การไม่เบียดเบียนต่อสัตว์) กรรมวาท (เน้นเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม) ให้ละเว้นชั่ว ทำความดี และชำระจิตใจให้เมตตาและผ่องใสเนืองนิตย์ เป็นต้น กรอบในการสนับสนุนการปฏิบัติต่อสัตว์ก็คือ ภาวนา ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาภาวนา จิตตภาวนา สีลภาวนา และกายภาวนา คนที่ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมประจำจิตใจและยึดหลักกรรมไว้ ถือว่าเป็นคนดีในพระพุทธศาสนาเพราะรู้จักการกระทำดี การพูดดี และการคิดดี คนดีจึงเป็นคนที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้กับตนเอง สัตว์ สังคม และระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติ สิ่งที่จำเป็นในการประยุกต์ใช้คือการใช้กับสถานการณ์ที่เป็นจริง เช่น การจัดสวัสดิภาพให้กับสัตว์ การประยุกต์ใช้ในด้านกรรมวิธีทารุณกรรมสัตว์ และกรณีที่จำเป็นต่อการประยุกต์ใช้ กล่าวคือ ๑) การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง ๒) การบริโภคเนื้อสัตว์ ๓) การค้าขายสัตว์ ๔) การใช้สอยเฟอร์นิเจอร์เกี่ยวกับสัตว์ และ ๕) การใช้สัตว์ทดลอง ดังนั้น แนวทางที่ใช้คือด้านปัญญานั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจในแต่ละเรื่องให้ชัดเจน ต้องพิจารณาไตร่ตรองให้รอบ และแก้ไขปัญหานั้นให้สำเร็จ และด้านจิตใจนั้นเรื่องที่ขาดไม่ได้คือต้องตั้งอยู่บนฐานของจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณาเป็นหลักเพื่อสงเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย ไม่ให้ถูกทารุณกรรม

จะเห็นได้ว่า สรรพสัตว์ทุกชนิดย่อมรักชีวิตตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ย่อมไม่อยากถูกทำร้ายหรือเข่นฆ่าอย่างทารุณ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงคัดค้านการฆ่าและการทารุณกรรมต่อสัตว์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในคัมภีร์พระพุทธศาสนายิ่งยืนยันให้เด่นชัดขึ้นในหลักการเรื่องศีลปาณาติบาต จึงเป็นการให้สถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิกับสัตว์อย่างชัดเจน พระพุทธศาสนาเมื่อให้สถานภาพและสิทธิแก่สัตว์อย่างนี้ ชาวพุทธจึงปฏิบัติต่อสัตว์ตามแต่กำลังความสามารถที่จะปฏิบัติได้อย่างเข้มข้นหรืออย่างต่ำสุดด้วยจิตปัญญาที่ตนเองมี รวมทั้งชักชวนกันและกันให้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ด้วยการไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น มีจิตใจเมตตากรุณา ความเคารพรักในชีวิตของสัตว์อื่น ไม่สนับสนุนการทำผิดศีลข้อปาณาติบาต และชักชวนให้กระทำแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อสัตว์ และให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา โดยเฉพาะในสังคมโลกปัจจุบันที่มีการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรต่าง ๆ อย่างสูง เป็นสังคมบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมอย่างยิ่ง การมีปัญญาจะทำให้รู้จักพอประมาณและแสวงหาอย่างพอเพียง บริโภคอย่างพอเพียงพออยู่พอกิน ดังนั้น การปฏิบัติต่อสัตว์ด้วยการไม่ทารุณกรรมต่อสัตว์ก็ถือเป็นการช่วยเหลือสัตว์ทางหนึ่ง แม้จะต้องถึงขั้นฆ่าก็ควรที่จะให้ได้รับความทรมาน จึงต้องปฏิบัติเท่าที่จะปฏิบัติได้อย่างไม่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า

> พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ธรรมบรรยายที่ควรน้อมเข้ามาในตน เป็นอย่างไร คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
>
> อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้

อย่างไร อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการ ฆ่าสัตว์ด้วยกายสมาจารนี้ของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ส่วนดังที่กล่าวมานี้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งเมื่อเสนอเป็นข้อเสนอแนะให้กับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของสัตว์ที่ถูกทารุณกรรม เพื่อผลประโยชน์ของสัตว์ มนุษยชาติ และระบบนิเวศวิทยาธรรมชาติที่กำลังเผชิญปัญหาทางด้านศีลธรรมจริยธรรม ข้อเสนอแนะนี้มีดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๕.๒.๑.๑ ในระดับสังคม

๑. ภาครัฐ ถึงเวลาแล้วที่รัฐควรจะมีกฎหมายป้องกันการทารุณกรรมสัตว์และการจัดสวัสดิภาพแก่สัตว์เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เป็นกฎหมายหลักในด้านนี้โดยเฉพาะซึ่งจะช่วยให้ลดปัญหาด้านการทารุณกรรมและการกระทำที่เข้าข่ายด้านนี้ และรัฐควรจะมีนโยบายอย่างตรงไปตรงมากับการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการทารุณกรรมต่อสัตว์ของโรงงานฆ่าสัตว์ อุตสาหกรรมที่ต้องใช้สัตว์ทดลอง เกมกีฬาสัตว์ ละครสัตว์ และการบริโภคเนื้อสัตว์เพื่อลดปัญหาเรื่องนี้ซึ่งรัฐก็คงจะยังคงอนุญาตให้มีต่อไป จึงต้องทำอย่างมีมนุษยธรรมที่สุด ส่วนสังคมพุทธควรจะมีการลดการฆ่าสัตว์หรือทารุณกรรมต่อสัตว์ให้น้อยลงตามกลไกทางศาสนาและวัฒนธรรมในทุก ๆ ด้าน รัฐจะต้องสร้างและดูแลศูนย์พักพิงสัตว์ โรงพยาบาลสัตว์ เสมือนหนึ่งเป็นเขตอภัยทานด้วยการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และนโยบายที่สำคัญที่จะต้องปฏิบัติ รวมทั้งการเสวนาอย่างต่อเนื่องและสนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้มากขึ้น ในอนาคตข้างหน้านั้นจะต้องมีส่วนร่วมกับประชาคมอาเซียนด้วยซึ่งจะทำให้มีฐานความคิดที่ดี มีการปฏิบัติที่เข้มแข็งด้วย

๒. องค์กรและสมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย ควรจะต้องร่วมมือกับภาครัฐและสังคมในการ ๑) รณรงค์ เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับสวัสดิภาพสัตว์ โดยเน้นถึงบทบาทของสัตว์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในประเทศไทย ๒) ส่งเสริมค่านิยมทางสังคมเกี่ยวกับสัตว์ที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน ๓) รณรงค์สอดส่องป้องกันการทารุณกรรมต่อสัตว์และหาหนทางแก้ไข และ ๔) สนับสนุนเพื่อให้มีการผ่านร่างพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ ตลอดถึงการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. องค์กรเอกชนและวัด ควรที่จะสนับสนุนงานด้านการส่งเสริมศีลธรรม ส่งเสริมเขตอภัยทานสัตว์ ให้คำแนะนำด้านศีลธรรมกับสังคมที่จะต้องเสพบริโภคด้วยปัญญา ต้องมีจิตใจที่เมตตาและกรุณาต่อสัตว์ สร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศวิทยา สนับสนุนการไม่เบียดเบียนสัตว์ทุกรูปแบบให้มากขึ้น และส่งเสริมทุนสนับสนุนในการดำเนินการเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ

๕.๒.๑.๒ ในระดับปัจเจกชน ปัจเจกชนนั้นถือเป็นหน่วยแต่ละหน่วยที่สำคัญของสังคม เมื่อแต่ละหน่วยเข้มแข็งและมีจิตสำนึกเชิงศีลธรรมด้วยดีแล้ว สังคมก็จะเข้มแข็งด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่เป็นข้อแนะนำเกี่ยวกับปัจเจกชน คือ ๑) จะต้องปฏิบัติในระดับศีลธรรมเท่าที่จะเอื้ออำนวยได้ ๒) เข้าใจความสำคัญของกฎหมายและสวัสดิภาพสัตว์ที่ดี ๓) มีจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าชีวิตสัตว์อย่างมีเมตตากรุณา ๔) ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล

และเอกชน ๕) สนับสนุนและดำเนินการเกี่ยวกับการให้บริการหรือสงเคราะห์สัตว์ และ ๖) ดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะด้านการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าทั้งปัจเจกชนและสังคมจะได้รับประโยชน์จากมุมมองของพระพุทธศาสนาอย่างมาก และเชื่อว่าเมื่อทุกคนฝึกหัดปฏิบัติตนอย่างดีแล้วก็จะเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐในด้านนี้ได้และสามารถพัฒนาระดับศีลธรรมจริยธรรมของตนเองและสังคมให้สูงส่งต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยนี้ก็เป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นหนักด้านเอกสาร (วิจัยคุณภาพ) เป็นการวิจัยเพื่อหาคำตอบเรื่องสถานภาพทางศีลธรรมและสิทธิของสัตว์อย่างกว้าง ๆ จึงอาจยังขาดประเด็นที่ยังไม่ครอบคลุมเพราะขีดจำกัดด้านต่าง ๆ ในการศึกษาวิจัย จึงเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์และคุณค่าอย่างยิ่งที่จะมีการนำไปศึกษาและค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในด้านปริมาณหรือภาคสนามเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ตรงกัน งานวิจัยเหล่านี้แม้จะมีผู้นำเสนอไปบ้างแล้วแต่ก็ผ่านกาลเวลามาช้านาน จึงควรทำการวิจัยให้เท่าทันปรากฏการณ์ที่เกิดและอย่างเจาะลึก ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณหรือภาคสนามในเรื่องของสุนัขที่มักจะถูกนำไปเป็นประเด็นในการบริโภคหรือค้าขายซึ่งจะต้องเชื่อมโยงกับประชาคมอาเซียนด้วย เรื่องของช้างที่จะต้องทำงานร่วมกับประเทศอื่นก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน

๒. การศึกษาวิจัยเรื่องการคนจรจัดหรือคนเร่ร่อนในสังคมไทย หรือการศึกษาวิจัยเรื่องที่เกี่ยวกับการค้ามนุษย์ในสังคมไทย และการศึกษาเกี่ยวกับเด็กวัยต่าง ๆ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นประเด็นสังคมที่พระพุทธศาสนาจะต้องสนใจและหาทางออกให้กับสังคมได้

๓. การศึกษาวิจัยเรื่องภัยพิบัติและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เช่น วิกฤติน้ำ วิกฤติระบบนิเวศวิทยาแนวลึก ซึ่งจะสอดคล้องกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อันจะเป็นทางออกที่ดีให้กับสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ ๒๕๐๐. กรุงเทพ-มหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

---------- . **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป

กรรณิการ์ พรมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์. **ป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์.** กรุงเทพมหานคร : อมรินรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

กาเซโบ. **ปรากฏการณ์เจ้านวล ขอให้หนูเป็นตัวสุดท้าย.** กรุงเทพมหานคร : เพ็ทแอนด์โฮม, ๒๕๕๐.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การคิดเชิงบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ซัคเซสมีเดีย, ๒๕๔๖.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. **วิถีแห่งพุทธ วิถีแห่งความสุข.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ที.พี.พริ้นท์, ๒๕๔๒.

แก้ว ชิดตะขบ รวบรวมและเรียบเรียง. **คมและลึกในวิชาวินัยธรรมศึกษาชั้นตรี.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

คณะกรรมการวิชาสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต ศูนย์วิชาบูรณาการ หมวดวิชาศึกษาทั่วไป. **สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓.

คมทวน คันธนู. **ป่าระบัดสัตว์สลวย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๒.

ฉบน. **สิ่งแวดล้อมกับโลก.** กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.เอ็น.การพิมพ์, ๒๕๓๘.

ชนาธิป วงศ์ธิกุล เรียบเรียง. **แท้จริงแล้วมนุษย์เป็นสัตว์กินพืช.** กรุงเทพมหานคร : ฟรีมายด์, ๒๕๕๔.

ชะวัชชัย ภาติณธุ. **สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

ดังตฤณ. **เตรียมเสบียงไว้เลี้ยงตัว ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร ; DMG Books, ๒๕๔๙.

---------- . **เสียดายคนตายไม่ได้อ่าน ฉบับปฏิรูป.** กรุงเทพมหานคร : ยูไนเต็ดโปรดักชั่นเพรส, ๒๕๕๒.

ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

เดโช สวนานนท์. **พจนานุกรมศัพท์การเมือง.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้างจำกัด, ๒๕๔๕.

ธรรมรักษา. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับกรรมลิขิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สติ, ๒๕๔๒.

ไทยแลนด์จีโอกราฟฟิค. **Life on Earth.** กรุงเทพมหานคร : กรีนแม็คพาย, ๒๕๔๗.

น.พ.บุญส่ง เลขะกุล. **ธรรมชาตินานาสัตว์ ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๐.

นพนิธิ สุริยะ. **เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง "สิทธิมนุษยชน"**. จัดโดย สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันศุกร์ที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ ห้องบรรยาย CITU ๕๑๓ ชั้น ๔ วิทยาลัยนวัตกรรม อาคารอเนกประสงค์ ๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, หน้า ๒. (อัดสำเนา)

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **(ต่าง) คิดในคอก (ตน) ว่าด้วยวัฒนธรรมและวิธีคิด.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖.

ณัฐกร วิทิตานนท์. **หลักรัฐธรรมนูญเบื้องต้น.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

บพิธ จารุพันธุ์. **สัตววิทยา /**บพิธ จารุพันธุ์ นันทพร จารุพันธุ์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษรตรศาสตร์, ๒๕๕๕.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. **รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม : บทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท ก. พล (๑๙๙๖) จำกัด, ๒๕๕๕.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง.** นนทบุรี : โลกดุลยภาพ, ๒๕๓๙.

ปุ้ย แสงฉาย. **มิลินทปัญหา** ชำระโดย พระธรรมหาวีรานุวัตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๙.

เปลื้อง ณ นคร. **พจนะ-สารานุกรม ฉบับทันสมัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

ผศ.ชัชชัย คุ้มทวีพร. **ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๑.

ผศ.มานพ นักการเรียน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ผศ.ศิริเพ็ญ สุภัทราวิวัฒน์. **อาณาจักรสัตว์.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร). **การบูรณาการพุทธปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓.

ภัทรสินี ภัทรโกศล บก.. **ธรรมชาติวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พจน์ ยังพลขันธ์. **เทวดา คน พระ : หมู หมา กา ไก่ ในสวนโมกข์ฯ** พจน์ ยังพลขันธ์ เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). **สัจจธรรมกับจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์). **A BUDDHIST WORLDVIEW โลกทัศน์ชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร มีฤกษ์). **กรรม การเวียนว่ายตายเกิด.** นครปฐม : ธรรมสภา, ม.ป.ป..

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ ป.ธ.๙). **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : ต้นบุญ, ๒๕๕๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐.

---------- . **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.** กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๘.

---------- . **ชาดกในธรรมบท.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ช่อระกาการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปัญญากับกรุณาจึงจะพาชาติรอด.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development).** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

---------- . **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

---------- . **คนไทยกับป่า.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒.

---------- . **คนไทยกับสัตว์ป่า.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

---------- . **ชีวิต งาน และสังคมที่สมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสน์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘.

---------- . **ธรรมนูญชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

---------- . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สื่อ-ตะวัน, ๒๕๔๕.

---------- . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

---------- . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๗.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **รวมปาฐกถาธรรม ชุด พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.** กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๑.

---------- . **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. **กฎแห่งกรรมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา.** นครปฐม : ธรรมสภา, ม.ป.ป..

---------- . **ปัญหาของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘.

---------- . **อุปสรรคของการเข้าถึงธรรมอุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๐.

---------- . **เทวดา คน พระ หมู หมา กา ไก่ ในสวนโมกข์** เรียบเรียงโดย พจน์ ยังพลขันธ์. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒.

---------- . **อยู่อย่างพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **เมตตาธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔),

---------- . **อหิงสา มรรคาสู่สันติภาพ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์-พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. **พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

---------- . **เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค, ๒๕๔๘.

---------- . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐.

---------- . **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล (ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา),** นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙). **ภูมิวิลาสินี.** กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป., ๒๕๔๕.

พระไพศาล วิสาโล. **ฝ่าพ้นวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่.** กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๙.

พระไพศาล วิสาโล และ สมควร ใฝ่งามดี. **เพื่อนร่วมโลก.** กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๕๖.

พระศรีญาณโสภณ (ปิยโสภณ). **อำนาจที่แท้จริง เมตตา อภัย สันติ.** กรุงเทพมหานคร : บิสซี่เดย์, ๒๕๕๓.

ฟื้น ดอกบัว. **พุทธปรัชญาแห่งชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

---------- . **ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๓.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙.

---------- . **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. **คนรักหมา.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

---------- . **ช้างในชีวิตของผม.** กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๙.

---------- . **สรรพสัตว์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๕๔.

มั่น เสือสูงเนิน. **พุทธศาสนากับนิเวศวิทยา.** ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ยิ่งยศ วงศ์อำมาตย์. **มหัศจรรย์ศีล ๕ ชนะกรรม.** กรุงเทพมหานคร : บ้านสยาม, มปป..

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

รศ.วนิดา ขำเขียว. **พุทธศาสน์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : พี.เอส.พรินท์, ๒๕๕๕.

รศ.สุภาพร สุกสีเหลือง. **เทคนิคและวิธีการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพฯ, ๒๕๕๔.

รศ.ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. **ประมวลกฎหมายอาญา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

รศ.ดร.สิริภัทร์ พราหมณีย์. **หลักชีววิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔.

รศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ. **“เอกสารประกอบการสอน วิชาปรัชญาการเมืองเบื้องต้น (ร. ๒๑๐)”.** ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

รศ.ดร.วิชัย เทียนน้อย. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ๒๕๕๔.

รีดเดอร์สไดเจสท์. **สำรวจชีวิตสัตว์โลกผู้น่าทึ่ง.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : รีดเดอร์สไดเจสท์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

ว. วิสุทธสารี. **เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, ๒๕๕๐.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, **สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ**, กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๓.

วศิน อินทสระ. **หัวใจพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๕๒.

---------- . **สิ่งเกื้อกูลชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

---------- . **พุทธปรัชญาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : รามคำแห่ง, ๒๕๓๗.

วัชระ งามจิตรเจริญ, **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ,** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วิภาพร มาพบสุข. **จิตวิทยาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๓.

วิรัช ถิรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

วิสุทธิ์ ใบไม้. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด** ศ.นพ.ประเวศ วะสี บรรณาธิการ. นนทบุรี : กรีน-ปัญญาญาณ, ๒๕๕๓.

ศ.ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. **ศาสนา ชีวิต และสังคม.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

ศ.ดร.สุทัศน์ ยกส้าน. **สารพัดสัตว์โลก.** กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๘.

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี. **เป็นเมืองพุทธทำไมทรุดลง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๒.

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิต. **จริยศาสตร์และจริยธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ: หลักการใหม่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สิทธิ์ บุตรอินทร์ และ อาจารย์ภูมินทร์ บุตรอินทร์. **ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. **พระคริสตธรรมคัมภีร์ ไทย-อังกฤษ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๕๔๙.

สมบัติ พลายน้อย. **สัตวนิยาย.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น. ๒๕๔๑.

สมภาร พรมทา. **กิน : มุมมองของพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

---------- . **พุทธปรัชญา มนุษย์สังคมและปัญหาจริยธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘.

---------- . **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีลและเบญจธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระญาณสังวร สมด็จพระสังฆราช. **คำถาม-คำตอบเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เล่ม ๑.** กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

---------- . **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : มหา-มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. นครปฐม : ธรรมสภา, ๒๕๕๓.

เสถียร พันธรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนาวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๒.

---------- . **ศาสนศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

สันติสุข โสภณสิริ. **พระพุทธเจ้าของฉัน.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : Self Publishing. ๒๕๔๙.

สำนักเทศกิจ กรุงเทพมหานคร. **คืนช้างให้ชาติ คืนธรรมชาติให้ช้าง** Love & Protect US. กรุงเทพมหานคร : พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓.

สุวัฒน์ อัศวไชยชาญ. **กำเนิดแห่งชีวิตและทฤษฎีวิวัฒนาการ.** กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๕๕.

อาคม เดชทองคำ. **หัวเชือกวัวชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๓.

(๒) นิตยสาร วารสาร และบทความ

เฉลิมวุฒิ วิจิตร. “สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน) ๒๕๕๕, : ๔๕.

ชนะ ประณมศรี. “วิพากษ์: แนวความคิดสิทธิธรรมชาติ (สิทธิมนุษยชน) ตามวิถีเอเชีย วิถีไทยและวิถีตะวันตกที่ยังวิวาทะกันอยู่”. **วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย.** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๔, : ๓๔-๓๕.

ดร.อำนาจ ยอดทอง. “แนวคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม” ใน **พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ.** วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕, : ๒๘๖-๒๘๘.

นิตยสารเนชั่นแนลจีโอกราฟฟิค ฉบับภาษาไทย. **งาเลือดสังเวยชีวิตช้าง.** ฉบับที่ ๑๓๕ ปีที่ ๑๒ เดือนตุลาคม ๒๕๕๕, : ๔๒-๖๗.

นิตยสารสารคดี. **โรงพยาบาลช้าง หน่วยช่วยชีวิตช้างไทย.** ฉบับที่ ๑๗๑ ปีที่ ๑๕ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๒, : ๘๐-๑๐๙.

นิตยสารสารคดี. **ช้างไทยวิกฤต.** ฉบับที่ ๗๗ ปีที่ ๗ เดือนกรกฎาคม ๒๕๓๔, : หน้า ๗๓-๘๘.

ทรงกลด บางยี่ขัน บรรณาธิการบริหาร. “Dogu-mentary”. **นิตยสาร a day.** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑๑๙ เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๓/๒๐๑๐, : ๑๑๓-๑๕๖.

ทิพยรัตน์ หาญสืบสาย. “การลักลอบล่าและค้าพืชป่า สัตว์ป่า และผลิตภัณฑ์จากสัตว์ป่า : ผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของโลกและของไทย” ใน **ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : สวทช., ๒๕๔๕, : ๑๗๗-๑๙๐.

บุญธรรม พูนทรัพย์. “มโนทัศน์เรื่องสิทธิไม่จำเป็นสำหรับพุทธศาสนา”. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๐, : ๓๖.

ปีเตอร์ ฮาร์วีย์ (Peter Harvey). Buddhist Attitudes to and Treatment of Non-human Nature **(พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม)** แปลโดย บรรณาธิการวารสารพุทธศาสน์ศึกษา, กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘, : ๕๓.

ภัทรพร สิริกาญจน. “คุณค่าชีวิตของสัตว์”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน.** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑, ตุลาคม ๒๕๔๓-มกราคม ๒๕๔๔, : ๑๐-๑๒.

สมภาร พรมทา. “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองพุทธศาสนา : รายงานการวิจัย” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑, : ๓๖.

(๓) หนังสือแปล

ดร.เค.เอ็น. ชยติเลเก. **จริยศาสตร์แนวพุทธ** สุเชาว์ พลอยชุม แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เดวิด โรเธนเบิร์ก (David Rothenberg). **IS IT PAINFUL TO THINK? CONVERSATIONS WITH ARNE NAESS** แปลโดย อรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ. กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๘.

เดวิด คินส์ลีย์ (David Kinsley). **Ecology and Religion-นิเวศวิทยากับศาสนา** ลภาพรรณ ศุภมันตรา แปล. กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑.

เอดเวิร์ด คอนซ์ (Edward Conze). **พุทธศาสนา สาระและพัฒนาการ** นิธิ เอียวศรีวงศ์ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๒.

เจฟฟรีย์ มูไซเอฟ แมสสัน/ซูซาน แมคคาธี (Jeffrey Masson and Susan McCarthy). **When Elephants Weep : The Emotional Lives of Animals** บรรณาธิการแปล วราพร สุรวดี. กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๖.

ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน (Peter A. Jackson). **พุทธทาสภิกขุ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวสมัยนิยมในประเทศไทย** (BUDDHADASA Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand) แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบ-เรียง.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. Taiwan : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘.

รศ.สุริชัย หวันแก้ว บรรณาธิการแปล. **ความเข้าใจในสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๔๖.

ลิตเติลแคท (Littlecat) แปลและเรียบเรียง. **เขาก็หนึ่ง เราก็หนึ่งชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เจียระไน, ๒๕๕๑.

สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง (Stefan Harding). **Animate Earth Science, Intuition, and Gaia กาย่า โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้** แปลโดย เขมลักษณ์ ดีประวัติ. กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๕.

(๔) วิทยานิพนธ์

โกศล ช่อผกา. “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

ขจิตพรรณ อมรปาน. “การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

เจริญ ชัยแก้ว. “แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธ-ศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

เนื่องน้อย บุณยเนตร. “หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ” . **วิทยา-นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระมหาขุนทอง เขมสิริ. “สัตว์ดิรัจฉานในพระไตรปิฎก”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา). “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาประสิทธิ์ รัตนมณี. “สถานภาพและสิทธิของสัตว์ในพระไตรปิฎก : ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพ สิทธิของสัตว์ และการปฏิบัติต่อสัตว์ ของชาวพุทธในจังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

พระมหาภาสกรณ์ โกต้า. “การศึกษาพุทธจริยศาสตร์เถรวาทกับปัญหาการบริโภคเนื้อสัตว์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

พระสิงห์ อาจิณฺณวิริโย (ผิวละออง). “ศึกษาหลักพุทธธรรมในการเลี้ยงช้างของหมอช้างและคชบาลบ้านตากลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระสุมิตร ปิยสีโล (ศรีแตรวงษ์). “การอนุรักษ์สัตว์ป่าตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วัลลภา วราอัศวปติ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศีลข้อปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการฆ่าสัตว์ปีกเพื่อป้องกันการระบาดของโรคไข้หวัดนกในประเทศไทยระหว่าง ปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๐”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมพงษ์ โอศรีสกุล. “พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สมเพลิน ชนะพจน์. “การศึกษาเรื่องช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๕) สื่ออิเล็คทรอนิคส์ (WWW.)

ข่าวไทยพีบีเอส Thaipbs News (http://news.thaipbs.or.th/), คปก.หนุนออกกฎหมายป้องกันทารุณกรรมสัตว์, **Thaipbs News ออนไลน์** : http://news.thaipbs.or.th/content/.

ดร.ธีระชน มโนมัยพิบูลย์ (www.teerachon.com), **ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๓,** http://www.teerachon.com/?p=996.

เดลินิวส์ออนไลน์ (www.dailynews.co.th), จับได้อีกรถขนสุนัขศาลลงโทษเด็ดขาดทั้งจำทั้งปรับ, **เดลินิวส์ออนไลน์** : http://www.dailynews.co.th/thailand/148268.

ไทยรัฐออนไลน์ (www.thairath.co.th), ปรับ ๑,๐๐๐ บาท พระจับสุนัขฟาดพื้น อ้างโมโหขึ้นมาอึบนศาลา, **ไทยรัฐออนไลน์ :** http://www.thairath.co.th/content/region/360915.

ไทยรัฐออนไลน์(www.thairath.co.th). จนท.นครพนมสกัดจับ ๖ ล้อขนสุนัขขายข้ามชาติ. **ไทยรัฐออนไลน์** : http://www.thairath.co.th/content/region/193445.

บ้านจอมยุทธออนไลน์ (www.baanjomyut.com), พระราชบัญญัติ ควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ.๒๕๓๕, **บ้านจอมยุทธ** : http://www.baanjomyut.com/library/law/50.html.

พงศ์ศิริ ศรีวรรธนะ (ผู้เรียบเรียง). **สิทธิ Rights.** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: กลุ่มไทยทำปรัชญา สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุนโครงการ http://www.philospedia.net/rights.html.

พระไพศาล วิสาโล (www.visalo.org), ท่าทีของชาวพุทธต่อการฆ่า, **วิสาโล** : http://www.visalo.org/article/budTaTeTorKarnKill.htm.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “อภัยทานกับความจริง การอภัยโทษ การนิรโทษกรรม” บทความทางวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย, **บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1424&articlegroup_id=276.

โมไนย พจน์ (www.oknation.net/), การประชุม CITES & มุมมองพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์พันธุ์พืชและสัตว์, http://www.oknation.net/blog/print.php?id=860046.

ราชกิจานุเบกษา (www.ratchakitcha.soc.go.th/), ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ.๒๕๔๘, **ราชกิจานุเบกษาออนไลน์** : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2548/00177633.PDF.

ราชกิจานุเบกษา (www.ratchakitcha.soc.go.th/), ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๓, **ราชกิจานุเบกษาออนไลน์** : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/E/077/85.PDF.

ลอว์.ลองดู (law.longdo.com/)**, ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง การควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ. ๒๕๔๘**, http://law.longdo.com/law/490/sub34909.

วิกิพีเดีย (www.wikipedia.org), สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก, **วิกิพีเดีย :** http://th.wikipedia.org/wiki.

ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์ (www.thailandlawyercenter.com), พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕, **ศูนย์ทนายความทั่วไทยออนไลน์** :

http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538975456&Ntype=19.

สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย, http://www.thaispca.org/v2/display/index.php.

สมาคมพิทักษ์สัตว์ไทย, http://www.thaiaga.org/index.php.

หมู่บ้านพลัมแห่งประเทศไทย (www.thaiplumvillage.org/), ข้อฝึกอบรมสติห้าประการ, **หมู่บ้านพลัมแห่งประเทศไทย ออนไลน์** : http://www.thaiplumvillage.org/index.php?option=com_content&view=article&id=7&Itemid=47.

องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (www.wspathailand.org), ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์, **องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก** : http://www.wspathailand.org/wspaswork/udaw/Default.aspx.

เอ็มเอสเอ็นออนไลน์ (http://th.msn.com/), กลุ่มคนรักสัตว์ยื่นหนังสือสถานทูตเกาหลีใต้ขอให้ยุติทานเนื้อสุนัข-แมว, **เอ็มเอสเอ็นออนไลน์** : http://news.impaqmsn.com/articles.aspx?id=497053&ch=gn1.

ไอลอว์ (http://ilaw.or.th/), ร่างพ.ร.บ.ป้องกันการทารุณสัตว์ ฉบับผ่านกฤษฎีกา.pdf,, **ilaw กฎหมายประชาชนออนไลน์** : http://ilaw.or.th/sites/default/files/.

ไอลอว์ (http://ilaw.or.th/), ขอแรงคนรักสัตว์ ๑๐,๐๐๐ ชื่อ ดันต่อ พ.ร.บ.ป้องกันการทารุณกรรมสัตว์ฯ, **ilaw กฎหมายประชาชนออนไลน์** : http://ilaw.or.th/node/1336.

๒. ภาษาอังกฤษ

A. Primary Sources :

Singer, Peter. **In Defense Of Animals : The Second Wave.** U.S.A. : Blackwell Publishing, 2006.

---------- . **Animal Liberation.** New York : Harper Collins Publishers, 1990.

Regan, Tom and Singer, Peter, **Animal Rights and Human Obligations.** Second Edition. Printed in the United States of America, 1989.

B. Secondary Sources :

(1) Books

Kabilsingh, Chatsumarn et.al.. **Buddhism and Nature Conservation.** Second published. Thailand : Thai Tibet Center, 2010.

Sunstein, R. Cass and Nussbaum, C. Martaha. **Animal Rights Current Debates and New Directions.** Oxford University press, 2004.

Keown, Damien. **BUDDHIST ETHICS : A Very Short Introduction.** London : Oxford University Press, 1995.

Conze, Edward. **Buddhism A Short History.** Oneworld Publications. Oxford, 2008.

Govind Chandra Pande. **Studies Origins of Buddhism.** India : Delhi, 1999.

Gruen, Lori. **Ethics and Animals An Introduction.** England : Cambridge University, 2011.

Harvey, Peter. **An Introduction to Buddhist Ethics.** England : Cambridge University Press, 1990.

---------- . **Buddhism.** YHT Ltd. London. 2001.

Gethin, Rupert. **The Foundations of Buddhism.** Oxford University Press, 1998.

Rahula, W.. **What the Buddha Taught.** Fifth published in Thailand by Haw Trai Foundation Bangkok, 2006.

(2) Thesis

Aaron, Simmons. **IN DEFENSE OF AN ANIMAL'S RIGHT TO LIFE.** Bowling Green State University, 2006.

Henning, Daniel H., Ph.D.. **BUDDHISM AND DEEP ECOLOGY.** Special edition by the World Buddhist University USA, 2002.

ภาคผนวก

ในส่วนของภาคผนวกต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลด้านกฎหมาย อันเป็นฉบับสมบูรณ์ทุกมาตรามาแสดงไว้ให้เป็นศึกษาและเข้าใจกัน ลหุโทษในประมวลกฎหมายอาญานั้นไม่ได้นำมาลงไว้ในที่ (แต่แสดงมาตราที่เกี่ยวข้องไว้ในบทที่ ๒ แล้ว) เพราะมีเนื้อหามากเกินไป (ร่าง) พระราชบัญญัติป้องกันทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ..... นั้น นำมาเฉพาะร่างที่ผ่านกฤษฎีกาแล้ว ยังอยู่ในการพิจารณาของรัฐสภาพวาระที่ ๓ ซึ่งคงจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.๒๕๓๕ หมวด ๖ และข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ๒ เรื่อง คือเรื่องการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ.๒๕๔๘ (ยังมีการนำกำหนดเพิ่มเติมภายหลังอีก) และเรื่องการควบคุมการนำช้างเข้ามาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๓ นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดขององค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบัญญัติอื่นอีก ดังนี้

ภาคผนวก ก
ร่าง
พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ.....

โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์

พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๓๓ และมาตรา ๔๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ.....”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนดหนึ่งแปดสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

“สัตว์” หมายความว่า สัตว์ที่โดยปกติเลี้ยงไว้เพื่อเป็นสัตว์บ้าน สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหาร หรือสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้ในการแสดง เช่น สุนัข แมว โค กระบือ ม้า สุกร เป็ด ไก่ หรือสัตว์เลี้ยงอื่น ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมีเจ้าของหรือไม่ก็ตาม แต่ไม่หมายความถึง

(๑) สัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า

(๒) สัตว์น้ำตามกฎหมายว่าด้วยการประมง

(๓) สัตว์อื่นตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

“การทารุณกรรม” หมายความว่า การกระทำหรืองดเว้นการกระทำใดๆ ที่ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมาน ความเจ็บปวด ทุพพลภาพ หรืออาจมีผลให้สัตว์นั้นตาย

“การจัดสวัสดิภาพสัตว์” หมายความว่า การเลี้ยงหรือการดูแลให้สัตว์มีความเป็นอยู่ในสภาวะที่เหมาะสม มีสุขภาพอนามัยที่ดี มีที่อยู่ อาหาร และน้ำอย่างเพียงพอ

“เจ้าของสัตว์” หมายความว่า เจ้าของกรรมสิทธิ์และให้หมายความรวมถึงผู้ครอบครองสัตว์ด้วย

“องค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์” หมายความว่า คณะบุคคลหรือนิติบุคคลซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ตามพระราชบัญญัตินี้

“สถานสงเคราะห์สัตว์” หมายความว่า สถานที่สำหรับใช้เลี้ยงสัตว์ ช่วยเหลือ และอนุบาลสัตว์ที่ถูกทอดทิ้งหรือไม่มีเจ้าของ

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์

“สัตวแพทย์” หมายความว่า ผู้ประกอบวิชาชีพการสัตว์แพทย์ตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพการสัตวแพทย์

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“นายทะเบียน” หมายความว่ ผู้ซึ่งอธิบดีแต่งตั้งให้เป็นนายทะเบียน

“อธิบดี” หมายความว่า อธิบดีกรมปศุสัตว์

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่และออกประกาศเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

ประกาศนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด ๑
คณะกรรมการป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์

มาตรา ๕ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะกรรมการป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์” ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธานกรรมการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน อธิบดีกรมการศาสนา อธิบดีกรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ อธิบดีกรมประมง อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น อธิบดีกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย อธิบดีกรมอนามัย อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งจำนวนไม่เกินสี่คน เป็นกรรมการ

ให้อธิบดีเป็นกรรมการและเลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตามวรรคหนึ่ง ให้แต่งตั้งจากคณบดีคณะสัตวแพทยศาสตร์ ผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิภาพสัตว์ ผู้แทนองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ หรือผู้แทนสถานสงเคราะห์สัตว์ซึ่งได้ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

มาตรา ๖ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสี่ปี

ในกรณีที่รัฐมนตรีแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแทนกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ หรือแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มขึ้นในระหว่างที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งแต่งตั้งไว้แล้วยังมีวาระอยู่ในตำแหน่ง ให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งแทนตำแหน่งที่ว่างหรือเป็นกรรมการเพิ่มขึ้น อยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้แต่งตั้งไว้แล้ว

การแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแทนตำแหน่งที่ว่างลงตามวรรคสอง หากวาระที่เหลืออยู่มีไม่ถึงเก้าสิบวัน รัฐมนตรีจะไม่แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นแทนก็ได้

เมื่อครบกำหนดตามวาระในวรรคหนึ่ง หากยังมิได้แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นใหม่ ให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระนั้นอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินงานต่อไปจนกว่ากรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับแต่งตั้งใหม่เข้ารับหน้าที่

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้แต่จะดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินสองวาระไม่ได้

มาตรา ๗ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) รัฐมนตรีให้ออก เพราะบกพร่องต่อหน้าที่ มีความประพฤติเสื่อมเสียหรือหย่อนความสามารถ

(๔) เป็นบุคคลล้มละลาย

(๕) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(๖) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก

(๗) พ้นจากการเป็นคณบดี ผู้แทนสมาคมหรือมูลนิธิที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิภาพสัตว์ ผู้แทนองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ หรือผู้แทนสถานสงเคราะห์สัตว์ ในกรณีที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการในฐานะนั้น

มาตรา ๘ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) เสนอนโยบาย แผน และมาตรการในการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์และการจัดสวัสดิภาพสัตว์ต่อรัฐมนตรี

(๒) เสนอความเห็นต่อรัฐมนตรีในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมสัตว์และการจัดสวัสดิภาพสัตว์

(๓) เสนอความเห็นต่อรัฐมนตรีในการออกประกาศตามพระราชบัญญัตินี้

(๔) กำหนดหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบและติดตามการปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

(๕) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการหรือตามที่รัฐมนตรีมอบหมาย

มาตรา ๙ การประชุมคณะกรรมการต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุม

ในการประชุมคณะกรรมการ ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกหนึ่ง เป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๑๐ คณะกรรมการมีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

การประชุมคณะอนุกรรมการ ให้นำมาตรา ๙ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

หมวด ๒

องค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์

มาตรา ๑๑ นิติบุคคลหรือคณะบุคคลใดมีวัตถุประสงค์หรือดำเนินกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์ และไม่มีวัตถุประสงค์ในทางการเมืองหรือแสวงหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน มีสิทธิขอขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ต่อนายทะเบียน

หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการขอขึ้นทะเบียน ให้เป็นไปตามที่อธิบดีประกาศกำหนด

มาตรา ๑๒ องค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์อาจได้รับการสนับสนุนจากกรมปศุสัตว์หรือหน่วยงานอื่นของรัฐในการดำเนินกิจกรรม ดังต่อไปนี้

(๑) การจัดเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์

(๓) การจัดทำโครงการหรือกิจกรรมเพื่อการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์

(๔) การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจักสวัสดิภาพสัตว์

(๕) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์

มาตรา ๑๓ ในกรณีที่ปรากฏว่าองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ใดดำเนินกิจกรรมโดยฝ่าฝืนกฎหมาย หรือมีวัตถุประสงค์ในทางการเมืองหรือแสวงหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน หรือกระทำการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งเป็นหนังสือและกำหนดระยะเวลาให้ระงับการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว หากองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งภายในระยะเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนมีอำนาจเพิกถอนการขึ้นทะเบียนขององค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์นั้นได้

หมวด ๓

สถานสงเคราะห์สัตว์

มาตรา ๑๔ เพื่อสนับสนุนการป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ ให้ผู้ซึ่งจัดตั้งสถานสงเคราะห์สัตว์ที่ดำเนินกิจกรรมในลักษณะไม่แสวงหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน มีสิทธิขอขึ้นทะเบียนเป็นสถานสงเคราะห์สัตว์ต่อนายทะเบียน

หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการขอขึ้นทะเบียน ให้เป็นไปตามที่อธิบดีประกาศกำหนด

มาตรา ๑๕ ผู้ซึ่งจัดตั้งสถานสงเคราะห์สัตว์ที่ได้ขึ้นทะเบียนตามมาตรา ๑๔ แล้ว อาจได้รับการสนับสนุนจากกรมปศุสัตว์หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ในเรื่องดังต่อไปนี้

(๑) ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์

(๒) การควบคุมปริมาณสัตว์และการป้องกันโรคระบาดสัตว์ภายในสถานสงเคราะห์สัตว์

(๓) การอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันการทารุณกรรมหรือการจัดสวัสดิภาพสัตว์

มาตรา ๑๖ ในกรณีที่ปรากฏว่าสถานสงเคราะห์สัตว์ที่ได้ขึ้นทะเบียนตามมาตรา ๑๔ ดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่เป็นการแสวงหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน หรือกระทำการอันเป็นการทารุณกรรมสัตว์ หรือไม่จัดสวัสดิภาพสัตว์ให้เหมาะสม ให้นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งเป็นหนังสือและกำหนดระยะเวลาให้สถานสงเคราะห์สัตว์ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสม หากสถานสงเคราะห์สัตว์ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งภายในระยะเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนมีอำนาจเพิกถอนการขึ้นทะเบียนสถานสงเคราะห์สัตว์นั้นได้

หมวด ๔
การป้องกันการทารุณกรรมสัตว์

มาตรา ๑๗ ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการอันเป็นการทารุณกรรมสัตว์โดยไม่มีเหตุอันสมควร

มาตรา ๑๘ การกระทำดังต่อไปนี้ ไม่ถือว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ตามมาตรา ๑๗

(๑) การฆ่าสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหาร ทั้งนี้ เฉพาะสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหาร

(๒) การฆ่าสัตว์ตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์

(๓) การฆ่าสัตว์เพื่อควบคุมโรคระบาดตามกฎหมายว่าด้วยโรคระบาดสัตว์

(๔) การฆ่าสัตว์ในกรณีที่สัตวแพทย์เห็นว่าสัตว์ป่วย พิการ หรือบาดเจ็บ และไม่สามารถเยียวยาหรือรักษาให้มีชีวิตอยู่รอดได้โดยปราศจากความทุกข์ทรมาน

(๕) การฆ่าสัตว์ตามพิธีกรรมหรือความเชื่อทางศาสนา

(๖) การฆ่าสัตว์ในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อป้องกันอันตรายแก่ชีวิตหรือร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์อื่น หรือป้องกันความเสียหายที่จะเกิดแก่ทรัพย์สิน

(๗) การกระทำใดๆ ต่อร่างกายสัตว์ซึ่งเข้าลักษณะของการประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์โดยผู้ประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์หรือผู้ซึ่งได้รับยกเว้นให้กระทำได้โดยไม่ต้องขึ้นทะเบียนและได้รับใบอนุญาตจากสัตวแพทยสภาตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพการสัตวแพทย์

(๘) การตัด หู หาง ขน เขา หรืองาโดยมีเหตุอันสมควรและไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์

(๙) การจัดให้มีการต่อสู้ของสัตว์ตามประเพณีท้องถิ่น

(๑๐) การอื่นใดที่มีกฎหมายกำหนดให้สามารถกระทำได้เป็นการเฉพาะ

(๑๑) การอื่นใดที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

หมวด ๕
การจัดสวัสดิภาพสัตว์

มาตรา ๑๙ เจ้าของสัตว์ต้องดำเนินการจัดสวัสดิภาพสัตว์ให้แก่สัตว์ของตน ตาม หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

การออกประกาศตามวรรคหนึ่ง ให้คำนึงถึงประเภท ชนิด ลักษณะ และอายุของสัตว์

มาตรา ๒๐ ห้ามมิให้เจ้าของสัตว์ปล่อย ละทิ้ง หรือกระทำการใดๆ ให้สัตว์พ้นจากการดูแลของตนโดยไม่มีเหตุอันสมควร

การกระทำตามวรรคหนึ่งไม่รวมถึงการโอนกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองให้แก่ผู้ซึ่งประสงค์จะนำสัตว์ไปดูแลแทน

มาตรา ๒๑ การขนส่งสัตว์ หรือการนำสัตว์ไปใช้งานหรือใช้ในการแสดง เจ้าของสัตว์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องจัดสวัสดิภาพสัตว์ให้เหมาะสม ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

การออกประกาศตามวรรคหนึ่ง ให้คำนึงถึงประเภท ชนิด ลักษณะ และอายุของสัตว์

หมวด ๖
พนักงานเจ้าหน้าที่

มาตรา ๒๒ ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) มีหนังสือเรียกเจ้าของสัตว์ ผู้แทนองค์กรจัดสวัสดิภาพสัตว์ ผู้ดูแลสถานสงเคราะห์สัตว์ หรือผู้ซึ่งเกี่ยวข้องมาให้ถ้อยคำ หรือให้ส่งเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องมาเพื่อประกอบการพิจารณาดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) เข้าไปในสถานที่ใดๆ เพื่อดำเนินการตรวจสอบ เมื่อได้รับแจ้งหรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่ามีการทารุณกรรมสัตว์ตามพระราชบัญญัตินี้

(๓) สั่งให้หยุดซึ่งยานพาหนะเพื่อดำเนินการตรวจสอบ เมื่อได้รับแจ้งหรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่ามีการทารุณกรรมสัตว์ตามพระราชบัญญัตินี้

(๔) ยึดหรืออายัดสัตว์หรือซากของสัตว์ที่มีเหตุอันควรสงสัยว่าถูกฆ่าหรือถูกทารุณกรรม รวมทั้งเอกสาร หลักฐาน ยานพาหนะ เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ เพื่อเป็นพยานหลักฐานในการดำเนินคดี

(๕) นำสัตว์ที่ถูกทารุณกรรมไปตรวจรักษาหรือช่วยเหลือสัตว์ที่ตกอยู่ในภยันตราย ในกรณีที่ปรากฏว่าสัตว์นั้นไม่มีเจ้าของ

การเข้าไปในสถานที่ตาม (๒) เพื่อทำการตรวจค้นต้องมีหมายค้น เว้นแต่มีเหตุอันควรเชื่อว่าหากเนิ่นช้ากว่าจะเอาหมายค้นมาได้ จะมีการยักย้าย ซุกซ่อน หรือทำลายหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิด ให้ดำเนินการค้นได้โดยไม่ต้องมีหมายค้น แต่ต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการค้น

มาตรา ๒๓ ในกรณีที่พบสัตว์ถูกปล่อย ละทิ้ง หรือไม่มีเจ้าของ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการจัดสวัสดิภาพสัตว์ให้แก่สัตว์ตามความเหมาะสม

มาตรา ๒๔ ในกรณีที่พบสัตว์ตกอยู่ในสภาพที่ทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วยหรือบาดเจ็บสาหัส และสัตวแพทย์เห็นว่าการให้สัตว์มีชีวิตอยู่ต่อไปจะได้รับความทุกข์ทรมาน ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจสั่งให้ฆ่าสัตว์นั้นได้

การฆ่าสัตว์ตามวรรคหนึ่งจะต้องดำเนินการโดยสัตวแพทย์ และในกรณีที่สัตว์มีเจ้าของต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของสัตว์

มาตรา ๒๕ ในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา ๒๒ ให้เจ้าของสัตว์หรือผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอำนวยความสะดวกแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ตามสมควร

มาตรา ๒๖ ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องแสดงบัตรประจำตัวต่อผู้ซึ่งเกี่ยวข้อง

บัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้เป็นไปตามแบบที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

มาตรา ๒๗ ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

หมวด ๗

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๒๘ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๗ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๒๙ เจ้าของสัตว์หรือผู้ใดไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดตามมาตรา ๑๙ มาตรา ๒๑ หรือฝ่าฝืนมาตรา ๒๐ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

มาตรา ๓๐ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๒๕ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

มาตรา ๓๑ บรรดาความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ซึ่งมีโทษปรับสถานเดียวให้อธิบดีมีอำนาจเปรียบเทียบได้

เมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามที่ได้เปรียบเทียบภายในระยะเวลาที่กำหนดแล้วให้ถือว่าคดีเลิกกันตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ภาคผนวก ข

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พศ.๒๕๓๕

หมวด ๖

การควบคุมการเลี้ยงหรือการปล่อยสัตว์

มาตรา ๒๙ เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาวะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่นหรือเพื่อป้องกันอันตรายจากเชื้อโรคที่เกิดจากสัตว์ ให้ราชการส่วนท้องถิ่นมีอำนาจออกข้อกำหนดของท้องถิ่นกำหนดให้ส่วนหนึ่งส่วนใดหรือทั้งหมดของพื้นที่ในเขตอำนาจของราชการส่วนท้องถิ่นนั้น เป็นเขตควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์ได้

การออกข้อกำหนดของท้องถิ่นตามวรรคหนึ่ง ราชการส่วนท้องถิ่นอาจกำหนดให้เป็นเขตห้ามเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์บางชนิดหรือบางประเภทโดยเด็ดขาด หรือไม่เกินจำนวนที่กำหนด หรือเป็นเขตที่การเลี้ยงหรือปล่อยสัตว์บางชนิดหรือบางประเภทต้องอยู่ในภายใต้มาตรการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

มาตรา ๓๐ ในกรณีที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นพบสัตว์ในที่หรือทางสาธารณะอันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๙ โดยไม่ปรากฏเจ้าของ ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจกักสัตว์ดังกล่าวไว้เป็นเวลาอย่างน้อยสามสิบวัน เมื่อพ้นกำหนดแล้วยังไม่มีผู้ใดมาแสดงหลักฐานการเป็นเจ้าของเพื่อรับสัตว์คืน ให้สัตว์นั้นตกเป็นของราชการส่วนท้องถิ่น แต่ถ้าการกักสัตว์ไว้อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่สัตว์นั้นหรือสัตว์อื่น หรือต้องเสียค่าใช้จ่ายเกินสมควร เจ้าพนักงานท้องถิ่นจะจัดการขายหรือขายทอดตลาดสัตว์นั้นตามควรแก่กรณีก่อนถึงกำหนดเวลาดังกล่าวก็ได้ เงินที่ได้จากการขายหรือขายทอดตลาดเมื่อได้หักค่าใช้จ่ายในการขายหรือขายทอดตลาดและค่าเลี้ยงดูสัตว์แล้ว ให้เก็บรักษาไว้แทนสัตว์

ในกรณีที่มิได้มีการขายหรือขายทอดตลาดสัตว์ตามวรรคหนึ่ง และเจ้าของสัตว์มารับสัตว์คืนภายในกำหนดเวลาตามวรรคหนึ่ง เจ้าของสัตว์ต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายสำหรับการเลี้ยงดูสัตว์ให้แก่ราชการส่วนท้องถิ่นตามจำนวนที่ได้จ่ายจริงด้วย

ในกรณีที่ปรากฏว่าสัตว์ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นพบนั้นเป็นโรคติดต่ออันอาจเป็นอันตรายต่อประชาชน ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจทำลายหรือจัดการตามที่เห็นสมควรได้

ภาคผนวก ค
ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง การควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ. ๒๕๔๘

โดยที่เป็นการสมควรตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครว่าด้วยการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลซึ่งมาตรา ๒๙ มาตรา ๓๑ และมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายประกอบกับมาตรา ๙๗ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๒๘ กรุงเทพมหานครโดยความเห็นชอบของสภากรุงเทพมหานครจึงตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้เรียกว่า “ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง การควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข พ.ศ. ๒๕๔๘”

ข้อ ๒ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ บรรดาข้อบัญญัติ เทศบัญญัติ กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งอื่นใดในส่วนที่ได้ตราไว้แล้วในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ ให้ใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้แทน

ข้อ ๔ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้มิให้ใช้บังคับแก่สุนัขของทางราชการ

ข้อ ๕ ในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

“การปล่อยสุนัข” หมายความว่า การสละการครอบครองสุนัข หรือปล่อยให้อยู่นอกสถานที่เลี้ยงโดยปราศจากการควบคุม

“เจ้าของสุนัข” หมายความรวมถึงผู้ครอบครองสุนัข หรือผู้ให้อาหารสุนัขเป็นประจำด้วย

“สถานที่เลี้ยง” หมายความว่า กรง ที่ขัง หรือที่เลี้ยงอื่นที่มีการควบคุมของเจ้าของสุนัข

“เจ้าพนักงานท้องถิ่น” หมายความว่า ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

“เจ้าพนักงานสาธารณสุข” หมายความว่า เจ้าพนักงานซึ่งได้รับแต่งตั้งจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ตามมาตรา ๕ วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ข้าราชการกรุงเทพมหานครผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากเจ้าพนักงานท้องถิ่นตามมาตรา ๔๔ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕

“ที่หรือทางสาธารณะ” หมายความว่า สถานที่หรือทางซึ่งมิใช่เป็นของเอกชน และประชาชนสามารถใช้ประโยชน์หรือสัญจรได้

“สิ่งปฏิกูล” หมายความว่า อุจจาระหรือปัสสาวะ และให้หมายรวมถึงสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นสิ่งโสโครกหรือมีกลิ่นเหม็น

“ใบรับรอง” หมายความว่า ใบรับรองรูปพรรณสัณฐานสุนัขและการจัดทำเครื่องหมายระบุตัวสุนัขอย่างถาวร ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การฝังไมโครชิป เป็นต้น ซึ่งออกโดยสถานพยาบาลสัตว์ ในเขตกรุงเทพมหานครที่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยสถานพยาบาลสัตว์

“การจดทะเบียนสุนัข” หมายความว่า การนำสุนัขหรือใบรับรองไปแจ้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อบันทึกรายละเอียดรูปพรรณสัณฐานของสุนัขและรหัสไมโครชิป พร้อมจัดทำบัตรประจำตัวสุนัข

“สุนัขควบคุมพิเศษ” หมายความว่า

(๑) สุนัขสายพันธุ์ที่ดุร้าย เช่น พิทบูลเทอเรีย บูลเทอเรีย สเตฟฟอร์ดเชอร์บูลเทอเรีย รอทไวเลอร์ และฟิล่าบราซิลเรียโร เป็นต้น

(๒) สุนัขที่มีประวัติทำร้ายคน หรือพยายามทำร้ายคน

ข้อ ๖ ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ และให้มีอำนาจออกข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

หมวด ๑
บททั่วไป

ข้อ ๗ ให้กรุงเทพมหานครเป็นเขตควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข

ข้อ ๘ ห้ามมิให้ผู้ใดปล่อยสุนัขในที่หรือทางสาธารณะ หรือในที่อื่นใดในเขตกรุงเทพมหานครโดยเด็ดขาด

หมวด ๒

การจดทะเบียนสุนัข

ข้อ ๙ เจ้าของสุนัขต้องนำสุนัขหรือใบรับรองแล้วแต่กรณีไปจดทะเบียน ณ สถานที่ที่กำหนดไว้ตามข้อ ๑๐ ภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่สุนัขเกิดหรือภายในสามสิบวันนับแต่วันที่นำสุนัขมาเลี้ยงในเขตกรุงเทพมหานครด้วยตนเองหรือมอบอำนาจให้ผู้อื่นไปทำการแทนก็ได้

ข้อ ๑๐ การจดทะเบียนสุนัขที่สำนักงานเขตพื้นที่ หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด ให้นำใบรับรองมาแสดงโดยไม่ต้องนำสุนัขมาด้วย

การจดทะเบียนสุนัขที่กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด จะนำสุนัขหรือใบรับรองอย่างหนึ่งอย่างใดมาจดทะเบียนก็ได้

แบบใบรับรองและคำขอจดทะเบียนสุนัข ให้เป็นไปตามแบบที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

ข้อ ๑๑ เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของคำขอจดทะเบียนสุนัขแล้วปรากฏว่าหลักฐานถูกต้องให้ออกบัตรประจำตัวสุนัขตามแบบที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

ข้อ ๑๒ ในกรณีดังต่อไปนี้ให้ดำเนินการภายในสามสิบวัน

(๑) เมื่อมีการย้ายที่อยู่ของสุนัข ให้เจ้าของสุนัขแจ้งต่อหน่วยงานที่รับจดทะเบียน กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

(๒) เมื่อบัตรประจำตัวสุนัขสูญหาย ถูกทำลาย หรือชำรุดในสาระสำคัญ ให้เจ้าของสุนัขแจ้งต่อหน่วยงานที่รับจดทะเบียน กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดเพื่อทำบัตรประจำตัวสุนัขใหม่

(๓) ในกรณีที่สุนัขที่ไม่ใช่สุนัขควบคุมพิเศษทำร้ายคนหรือพยายามทำร้ายคน ให้เจ้าของสุนัขแจ้งต่อหน่วยงานที่รับจดทะเบียน กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดเพื่อเปลี่ยนสาระสำคัญของบัตรประจำตัวสุนัข

ในกรณีที่สุนัขทำร้ายคน ให้เจ้าของสุนัขแจ้งต่อหน่วยงานที่รับจดทะเบียน กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดโดยไม่ชักช้า

ข้อ ๑๓ ในกรณีที่สุนัขตาย เจ้าของสุนัขต้องแจ้งต่อหน่วยงานที่จดทะเบียนไว้ กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดภายในสามสิบวัน ตามแบบที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

ข้อ ๑๔ ในกรณีที่สุนัขหาย เจ้าของสุนัขต้องแจ้งต่อหน่วยงานที่จดทะเบียนไว้ กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดภายในสามวันนับแต่วันที่ทราบ หากเจ้าของสุนัขพบสุนัขที่หายแล้ว ต้องแจ้งให้หน่วยงานที่จดทะเบียนไว้กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดทราบภายในสามวัน

ข้อ ๑๕ การแจ้งตามข้อ ๑๒ ข้อ ๑๓ และข้อ ๑๔ เจ้าของสุนัขอาจแจ้งทางไปรษณีย์ลงทะเบียนหรือวิธีการอื่นใด ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

หมวด ๓
การควบคุมการเลี้ยงสุนัข

ข้อ ๑๖ ในการเลี้ยงสุนัข เจ้าของสุนัขต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

(๑) จัดสถานที่เลี้ยงตามความเหมาะสมของสุนัข โดยมีขนาดเพียงพอแก่การดำรงชีวิตของสุนัขมีแสงสว่างและการระบายอากาศที่เพียงพอ มีระบบการระบายน้ำและกำจัดสิ่งปฏิกูลให้ถูกสุขลักษณะ

กรณีเป็นสุนัขควบคุมพิเศษจะต้องเลี้ยงในสถานที่ หรือกรงที่สุนัขไม่สามารถเข้าถึงบุคคลภายนอก และมีป้ายเตือนให้ระมัดระวังโดยสังเกตได้อย่างชัดเจน

(๒) ควบคุมสุนัขมิให้ออกนอกสถานที่เลี้ยงโดยปราศจากการควบคุม

(๓) ควบคุมดูแลสุนัขมิให้ก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ เช่น ก่อให้เกิดเสียงดังติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน ๆ เป็นต้น

(๔) รักษาสถานที่เลี้ยงสุนัขให้สะอาดอยู่เสมอ จัดเก็บสิ่งปฏิกูลให้ถูกสุขลักษณะเป็นประจำ ไม่ปล่อยให้เป็นที่สะสมหมักหมมจนเกิดกลิ่นเหม็นรบกวนผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง

(๕) ต้องรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของสุนัข เช่น เรื่องอาหาร ความสะอาด เป็นต้น ถ้าเจ้าของสุนัขไม่สามารถเลี้ยงดูสุนัขได้เป็นการชั่วคราว จะต้องจัดให้มีผู้ดูแลความเป็นอยู่ของสุนัขให้เป็นปกติสุข

(๖) เมื่อสุนัขตาย เจ้าของสุนัขจะต้องกำจัดซากสุนัขให้ถูกสุขลักษณะ เพื่อป้องกันมิให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์แมลงหรือสัตว์นำโรค ทั้งนี้ โดยวิธีที่ไม่ก่อเหตุรำคาญ และไม่เป็นเหตุให้เกิดการปนเปื้อนของแหล่งน้ำ

(๗) จัดให้มีการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคในสุนัข เพื่อป้องกันอันตรายจากเชื้อโรคที่เกิดจากสุนัขมาสู่คน

(๘) ในกรณีที่มีเหตุควรสงสัยว่า สุนัขที่เลี้ยงเป็นโรคอันอาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพของประชาชน ให้เจ้าของสุนัขแยกกักสุนัขนั้นไว้ต่างหาก และแจ้งให้หน่วยงานที่จดทะเบียนไว้ กองสัตวแพทย์สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดทราบ และต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของสัตวแพทย์

(๙) ปฏิบัติการอื่นใดตามคำแนะนำของเจ้าพนักงานสาธารณสุข หรือเจ้าพนักงานท้องถิ่น

ข้อ ๑๗ ห้ามมิให้ผู้ใดเลี้ยงสุนัขในที่หรือทางสาธารณะ หรือในที่ของบุคคลอื่นโดยปราศจากความยินยอม

ข้อ ๑๘ เจ้าของสุนัขมีหน้าที่กำจัดสิ่งปฏิกูลอันเกิดจากสุนัขในที่หรือทางสาธารณะ หรือในที่อื่นใดในเขตกรุงเทพมหานครโดยทันที

ข้อ ๑๙ หากเจ้าของสุนัขไม่ประสงค์จะเลี้ยงดูสุนัขอีกต่อไป ต้องมอบสุนัขพร้อมบัตรประจำตัวสุนัขให้กับบุคคลอื่น และเจ้าของใหม่จะต้องแจ้งต่อหน่วยงานที่จดทะเบียนไว้ กองสัตวแพทย์ สาธารณสุข สำนักอนามัย หรือสถานที่อื่นใดตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนดภายในสามสิบวันนับแต่วันรับมอบสุนัข

หากเจ้าของสุนัขไม่สามารถหาเจ้าของใหม่ได้ จะต้องมอบสุนัขให้กรุงเทพมหานครดูแลโดยเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูตามที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

หมวด ๔

การนำสุนัขออกนอกสถานที่เลี้ยง

ข้อ ๒๐ ผู้ใดนำสุนัขออกนอกสถานที่เลี้ยง ต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

(๑) พกบัตรประจำตัวสุนัขและต้องแสดงบัตรประจำตัวสุนัขเมื่อเจ้าพนักงานท้องถิ่นเจ้าพนักงานสาธารณสุข หรือพนักงานเจ้าหน้าที่เรียกตรวจ

(๒) ผูกสายลากจูงสุนัขที่แข็งแรงและจับสายลากจูงตลอดเวลา ในกรณีที่เป็นสุนัขควบคุมพิเศษต้องใส่อุปกรณ์ครอบปากและจับสายลากจูงห่างจากตัวสุนัขไม่เกินห้าสิบเซนติเมตรตลอดเวลา

ความใน (๒) มิให้ใช้บังคับในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) ขณะที่สุนัขอยู่ในระหว่างการประกวด การแสดงหรือการประกอบกิจกรรมอื่นใดในทำนองเดียวกัน แต่ผู้จัดงานจะต้องมีมาตรการในการป้องกันสุนัขมิให้ทำร้ายคน

(๒) ขณะที่สุนัขอยู่ในการฝึกหัด แต่ผู้ฝึกจะต้องมีมาตรการในการป้องกันสุนัขมิให้ทำร้ายคน

(๓) ขณะที่สุนัขอยู่ในกรง ที่ขัง หรือเครื่องควบคุมอื่นใดที่มั่นคงแข็งแรงเพียงพอที่จะป้องกันมิให้สุนัขเข้าถึงบุคคลภายนอก

ข้อ ๒๑ ห้ามบุคคลอายุต่ำกว่าสิบห้าปี หรือเกินกว่าหกสิบห้าปี นำสุนัขควบคุมพิเศษออกนอกสถานที่เลี้ยง เว้นแต่จะอยู่ในกรง ที่ขัง หรือเครื่องควบคุมอื่น ที่มั่นคงแข็งแรง เพียงพอที่จะป้องกันสุนัขมิให้เข้าถึงบุคคลภายนอก

หมวด ๕

อำนาจหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่

ข้อ ๒๒ ในกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่พบสุนัขในที่หรือทางสาธารณะ ในเขตห้ามเลี้ยงหรือปล่อยสุนัข อันเป็นการฝ่าฝืนข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ โดยไม่ปรากฏเจ้าของ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่กักสัตว์ดังกล่าวไว้ และให้ดำเนินการตามมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕

ข้อ ๒๓ เจ้าของสุนัขต้องอำนวยความสะดวกแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในการตรวจสอบ ตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข

ข้อ ๒๔ เจ้าของสุนัขต้องแสดงข้อมูล หลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับสุนัข เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ร้องขอสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย

ข้อ ๒๕ ในกรณีที่มีเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการเลี้ยงสุนัข พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องไม่เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้ร้องเรียน และเจ้าของสุนัขต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของพนักงานเจ้าหน้าที่ คำสั่งของเจ้าพนักงานท้องถิ่น หรือเจ้าพนักงานสาธารณสุข

ข้อ ๒๖ ผู้ใดฝ่าฝืนข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ มีโทษตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕

บทเฉพาะกาล

ข้อ ๒๗ เจ้าของสุนัขที่เลี้ยงสุนัขไว้ก่อนวันที่ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ มีผลใช้บังคับต้องจดทะเบียนสุนัขให้แล้วเสร็จภายในกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้มีผลใช้บังคับ

ข้อ ๒๘ หากเจ้าของสุนัขไม่ประสงค์จะเลี้ยงสุนัขอีกต่อไป อาจมอบสุนัขให้กรุงเทพมหานครภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนับแต่วันที่ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้มีผลใช้บังคับและให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายตามข้อ ๑๙

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘
อภิรักษ์ โกษะโยธิน
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฉบับนี้ คือ โดยที่เป็นการสมควรกำหนดมาตรการในการควบคุมการเลี้ยงหรือปล่อยสุนัขในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาวะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีพของประชาชน ป้องกันเหตุเดือดร้อนรำคาญอันตรายจากการเลี้ยงสุนัข ตลอดจนอันตรายจากเชื้อโรคที่เกิดจากสุนัข ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวต้องตราเป็นข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครตามมาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ มาตรา ๓๑ และมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ประกอบกับมาตรา ๙๗ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๒๘ จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

ภาคผนวก ง
ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร
เรื่อง การควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๓

โดยที่เป็นการสมควรตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครว่าด้วยการควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๘๙ มาตรา ๙๐ มาตรา ๙๗ และมาตรา ๑๑๙ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๒๘ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ มาตรา ๓๒ มาตรา ๔๑ และมาตรา ๔๓ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้กระทำได้ โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายกรุงเทพมหานคร โดยความเห็นชอบของสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้เรียกว่า “ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง การควบคุมการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๓”

ข้อ ๒ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ บรรดาข้อบัญญัติ เทศบัญญัติ กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งอื่นใด ในส่วนนี้ได้ตราไว้แล้วในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ หรือซึ่งขัด หรือแย้งกับข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้ข้อบัญญัตินี้แทน

ข้อ ๔ ในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

“การนำช้างมาหารายได้” หมายความว่า การนำช้างมาเป็นเครื่องมือหารายได้ หรือประโยชน์อื่นใด โดยการขายจำหน่ายสินค้า หรือบริการใดๆ ตลอดจนการเสนอ หรือการชักชวนเพื่อการดังกล่าวด้วย

“เจ้าของช้าง” หมายความรวมถึงผู้ครอบครอง หรือผู้ควบคุมดูแลช้าง

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ และข้าราชการกรุงเทพมหานครที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแต่งตั้งให้เป็นพนักงานเจ้าที่ตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร

“ที่พักช้าง” หมายความว่า ที่สาธารณะ หรือที่เอกชนที่เจ้าของช้าง นำช้างมาอาศัย
“เงินรางวัล” หมายความว่า เงินที่กรุงเทพมหานครจ่ายเป็นค่าตอบแทนแก่พนักงานเจ้าที่ที่ทำการจับช้างเพื่อดำเนินคดี

ข้อ ๕ ห้ามมิให้เจ้าของช้างกระทำการนำช้างมาหารายได้ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร หรือไม่ได้รับการยกเว้นตามกฎหมายอื่นให้สามารถกระทำได้

ข้อ ๖ ห้ามมิให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองที่ดินผู้ใดยินยอม หรือปล่อยปละละเลยให้ที่ดินของตนเป็นที่พักช้างเพื่อการนำช้างมาหารายได้โดยไม่ได้รับอนุญาต

ข้อ ๗ ห้ามมิให้บุคคลใดสนับสนุน ส่งเสริม การนำช้างมาหารายได้โดยกระทำใดๆที่เป็นการอำนวยความสะดวก หรือเอื้อประโยชน์ให้เกิดรายได้แก่เจ้าของช้าง

ข้อ ๘ ในกรณีที่มีการกระทำความผิดตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทำการจับกุมผู้กระทำความผิดพร้อมยึดทรัพย์สิน หรือสิ่งใดๆที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดเพื่อดำเนินการตามกฎหมายจนกว่าคดีจะถึงที่สุด หรือคดีเลิกกัน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ข้อ ๙ ให้กรุงเทพมหานครจัดให้มีสถานที่กักกันช้าง เพื่อดูแลรักษาช้างในระหว่างการดำเนินคดี

ข้อ ๑๐ การจ่ายเงินรางวัลให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ให้จ่ายได้ในอัตรา ๒,๐๐๐ บาท ต่อช้างหนึ่งเชือก หรือตัว

ข้อ ๑๑ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ ให้เบิกจ่ายได้ตามระเบียบที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครกำหนด

ข้อ ๑๒ ผู้ใดฝ่าฝืนข้อ ๕ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ข้อ ๑๓ ภายใต้บังคับข้อ ๑๔ ผู้ใดฝ่าฝืนข้อ ๖ หรือข้อ ๗ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

ข้อ ๑๔ เมื่อพบการกระทำความผิดตามข้อ ๖ หรือข้อ ๗ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แจ้งให้ผู้กระทำผิดระงับ หรือแก้ไขการกระทำแล้วแต่กรณี หากผู้กระทำปฏิบัติตามให้ระงับการดำเนินคดีแก่ผู้กระทำผิด

ข้อ ๑๕ ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ และให้มีอำนาจออกข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๓
หม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์ บริพัตร
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

หมายเหตุ : เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฉบับนี้ คือ เนื่องจากปัจจุบันในเขตกรุงเทพมหานครมีผู้นำช้างมาเป็นเครื่องมือหารายได้ หรือประโยชน์อื่นใด โดยการขายหรือการจำหน่ายสินค้า หรือบริการอื่นใด ตลอดจนเสนอ หรือการชักชวน เพื่อการดังกล่าวด้วยก่อให้เกิดปัญหาด้านสาธารณภัย เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนทำให้ช้างได้รับการทรมาน และบาดเจ็บ รวมทั้งก่อปัญญูหาจราจร ความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบกับกฎหมายที่ให้อำนาจกรุงเทพมหานครในการดำเนินการกรณีนี้ไม่มีบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ และเพื่อให้มีการจ่ายเงินรางวัล รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระมหาขุนทอง
ฉายา : เขมสิริ
นามสกุล : แก้วสมุทร์
วัน เดือน ปีเกิด : ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕
สถานที่เกิด : ๒๙ ม. ๖ บ้านหนองเต่า ตำบลกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๑๒๐
การศึกษา : ประถมศึกษา – โรงเรียนบ้านสระภู จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕๒๙)
: นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดบ้านอะลาง ศรีสะเกษ (๒๕๓๑)
: เปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดศรีขุนหาญ ศรีสะเกษ (๒๕๔๒)
: พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาศาสนา รุ่น ๔๙ (๒๕๔๗) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาปรัชญา รุ่น ๑๗ (๒๕๕๐) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: กำลังศึกษาต่อหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๗ (๒๕๕๑)
: ทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ๒๕๕๒
: อบรมหลักสูตรวิการเทศนา องค์การเผยแผ่วัดประยุรฯ รุ่นที่ ๘ (๒๕๔๓)
: อบรมศิลปการพูดต่อที่ชุมนุมชน รุ่นที่ ๑ (พระภิกษุสามเณร) สมาคมฝึกการพูดแห่งประเทศไทย (๒๕๔๓)
ผลงานทางวิชาการ : -นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์ในวาระครบรอบ ๑๐ ปี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา วิทยาเขตเชียงใหม่ ปี ๒๕๕๑
- บทความเนื่องในวันวิสาขบูชาโลก พ.ศ.๒๕๕๒
- บทความประกอบการรับทุนเล่าเรียนหลวง
- บทความในวารสารบัณฑิตปริทรรศน์ บัณฑิตวิทยาลัยม.มจร.
- บทความในวารสาร เทพธิดาสาร วัดเทพธิดา
- วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเกียจคร้านในพุทธปรัชญาเถรวาท” บัณฑิตวิทยาลัย ม.มจร.
- สารนิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการแนวคิดเรื่องสัจธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พ.ศ.๒๕๕๔ บัณฑิตวิทยาลัย ม.มจร.
- สารนิพนธ์เรื่อง “วิกฤตน้ำ : ปัญหาและทางออกตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์” พ.ศ.๒๕๕๕ บัณฑิตวิทยาลัย ม.มจร.
- สารนิพนธ์เรื่อง “สัตว์เดรัจฉานในพระไตรปิฎก” พ.ศ.๒๕๕๕ บัณฑิตวิทยาลัย ม.มจร.

ประสบการณ์การทำงาน : ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี สำนักเรียนวัดมหาพุทธาราม
จังหวัดศรีสะเกษ และสำนักเรียนวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร
: ผู้นำข้อสอบเปิดสอบนักธรรม ในเขตคณะสงฆ์ภาค ๓ พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔
: ผู้นำข้อสอบเปิดสอบธรรมศึกษาในโรงเรียน เขตป้อมปราบฯ-ปทุมวัน
อุปสมบท : ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๖ ณ วัดบ้านอะลาง ตำบลแข้
อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
ปีที่เข้าศึกษา : ๑ มิถุนายน ๒๕๕๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๗
ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดมหาพุทธาราม ตำบลเมืองเหนือ อำเภอเมืองศรีสะเกษ
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐ โทร. ๐๘-๖๐๓๘-๖๗๘๖
Email : pykoontong@hotmail.com